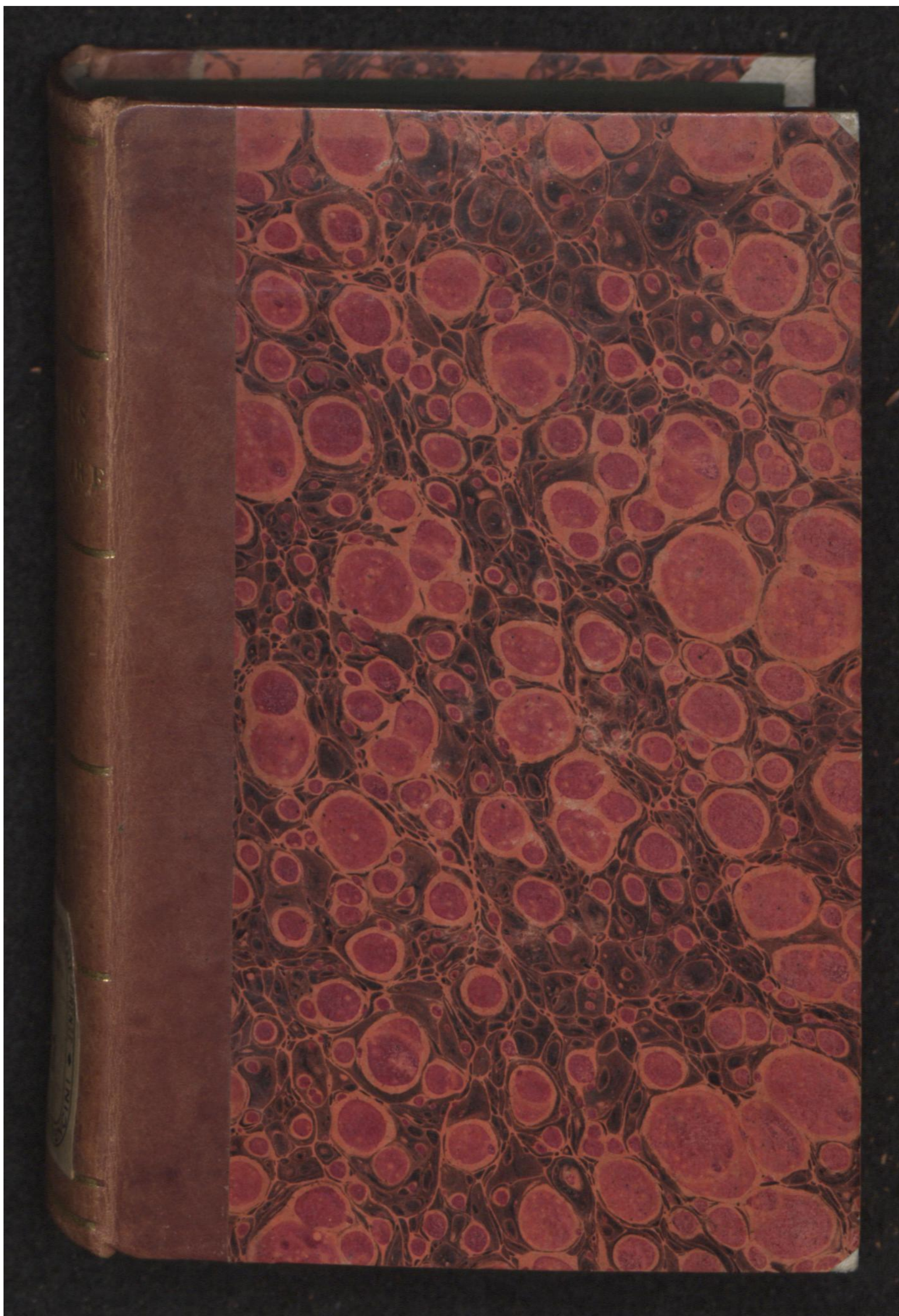
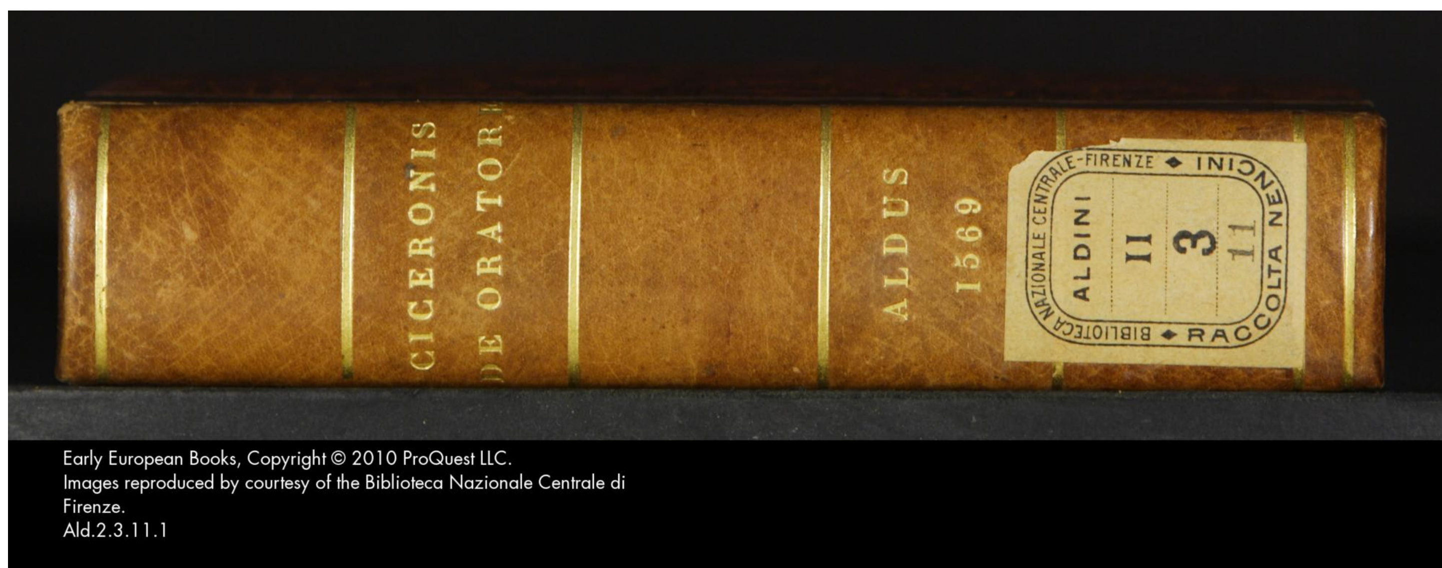
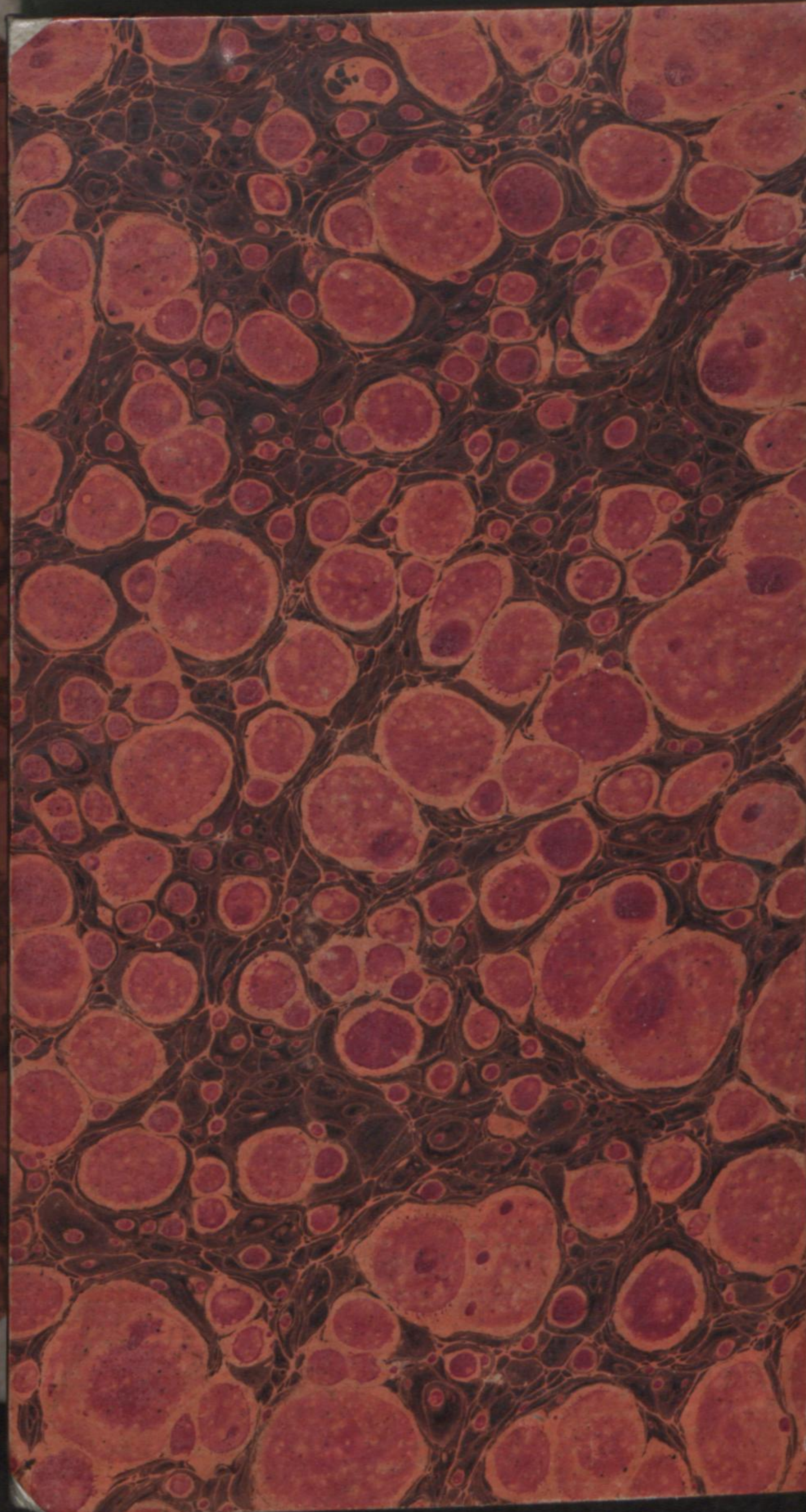
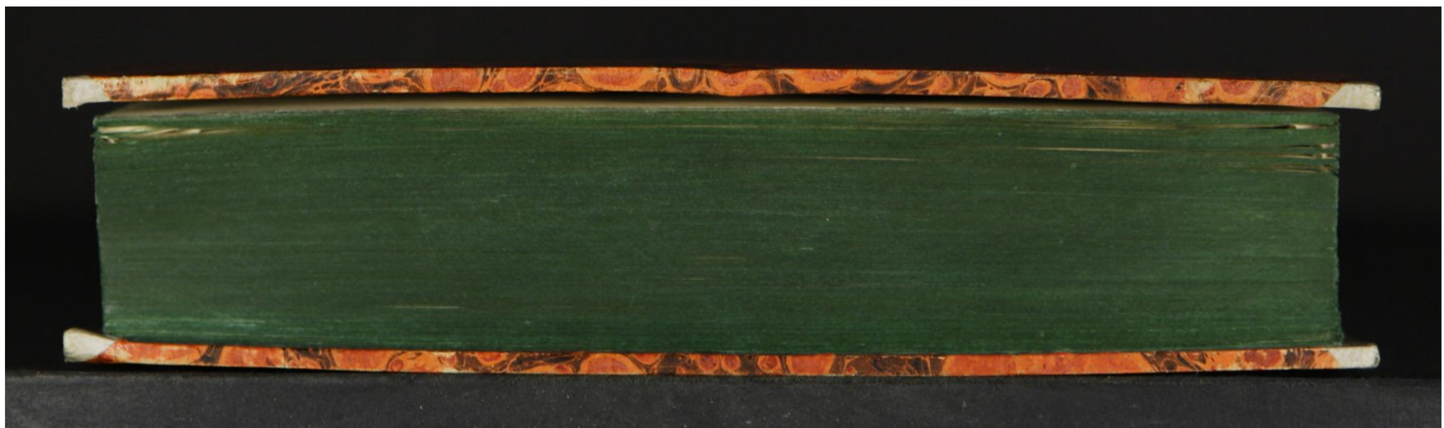

CICERONIS
DE ORATORE
ALDUS
1569
BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE-FIRENZE
RACCOLTA
ALDINI
II
3
11

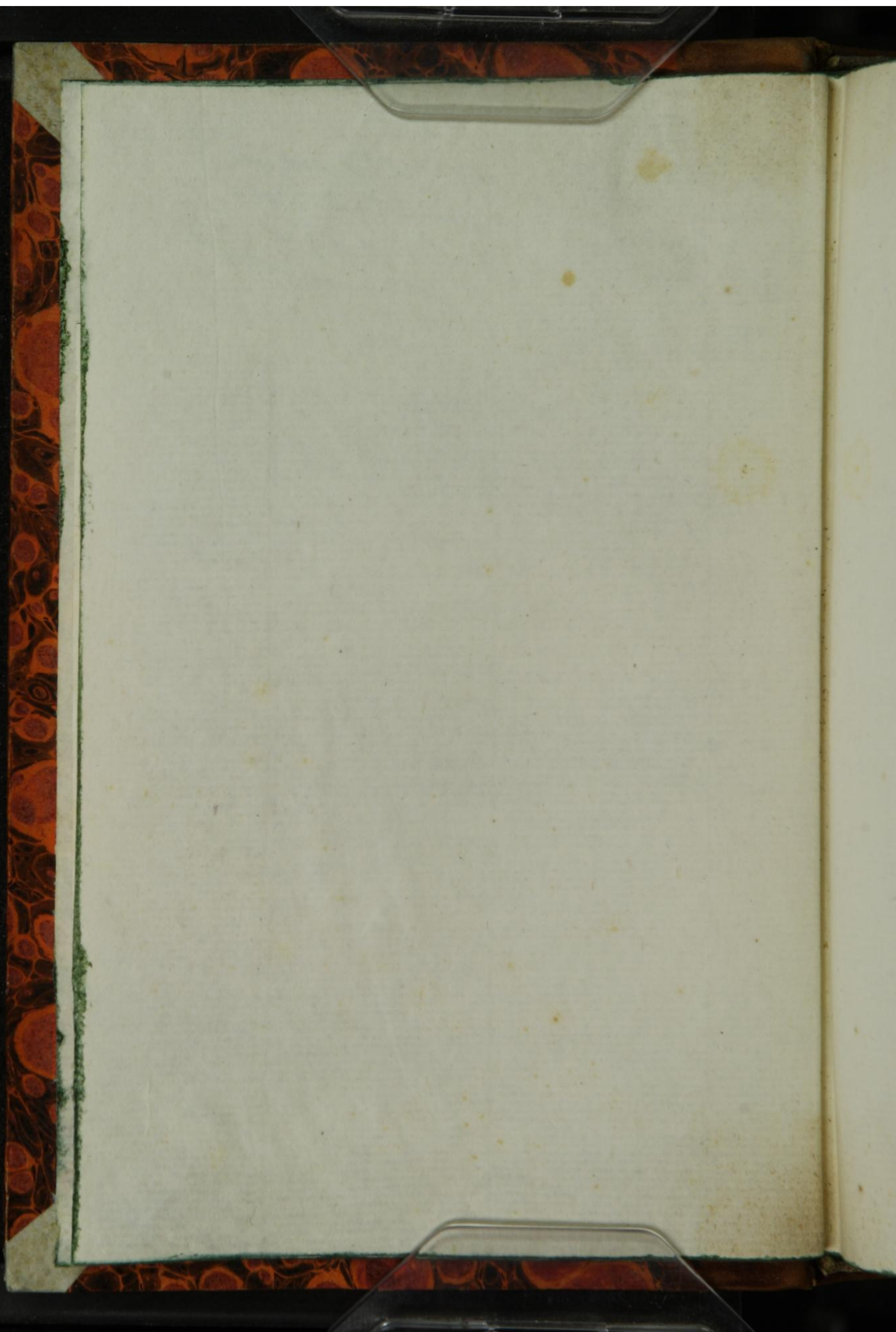
Ex Libris Joannis Nencini
1874

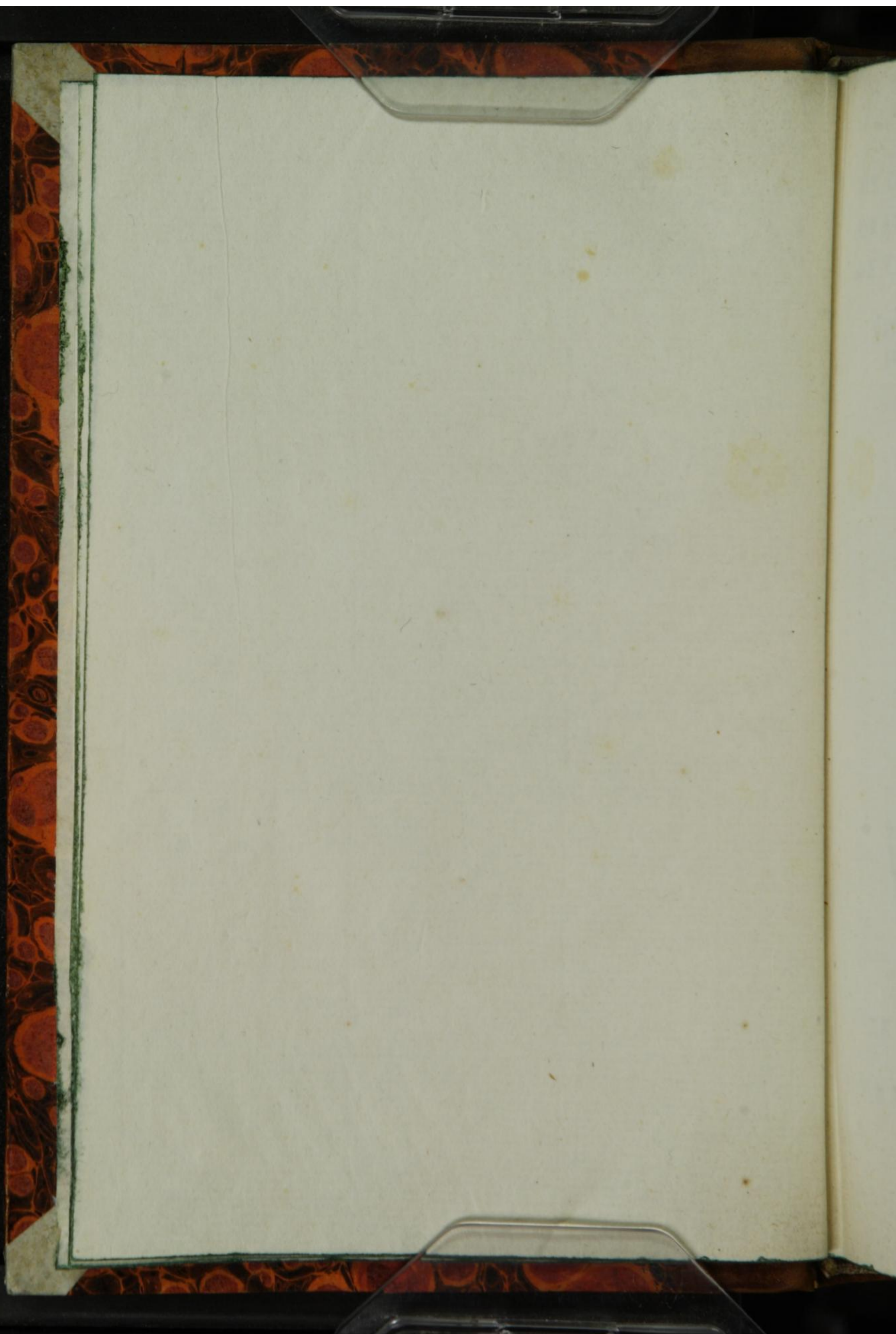
G. Nencini

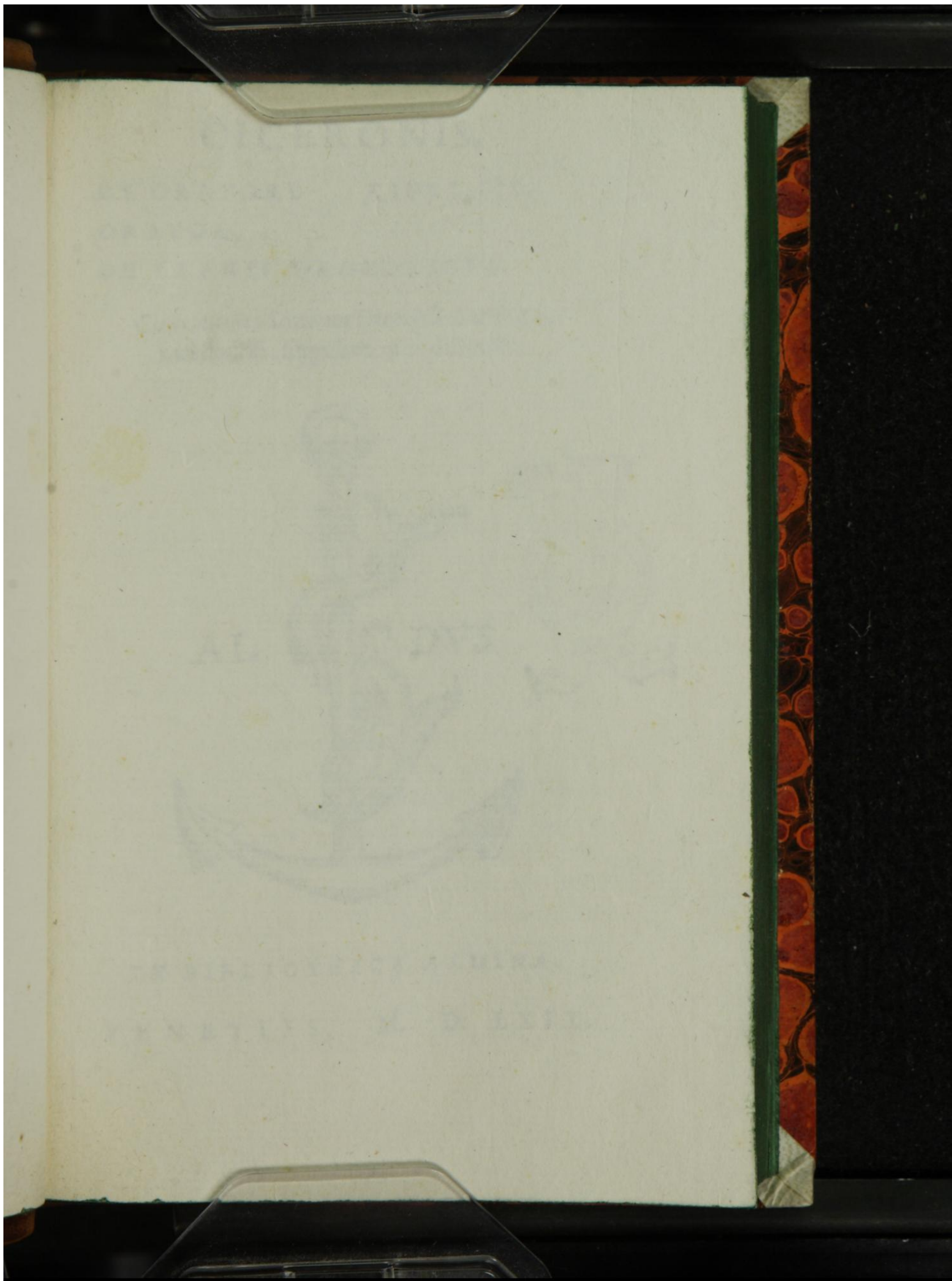
1859

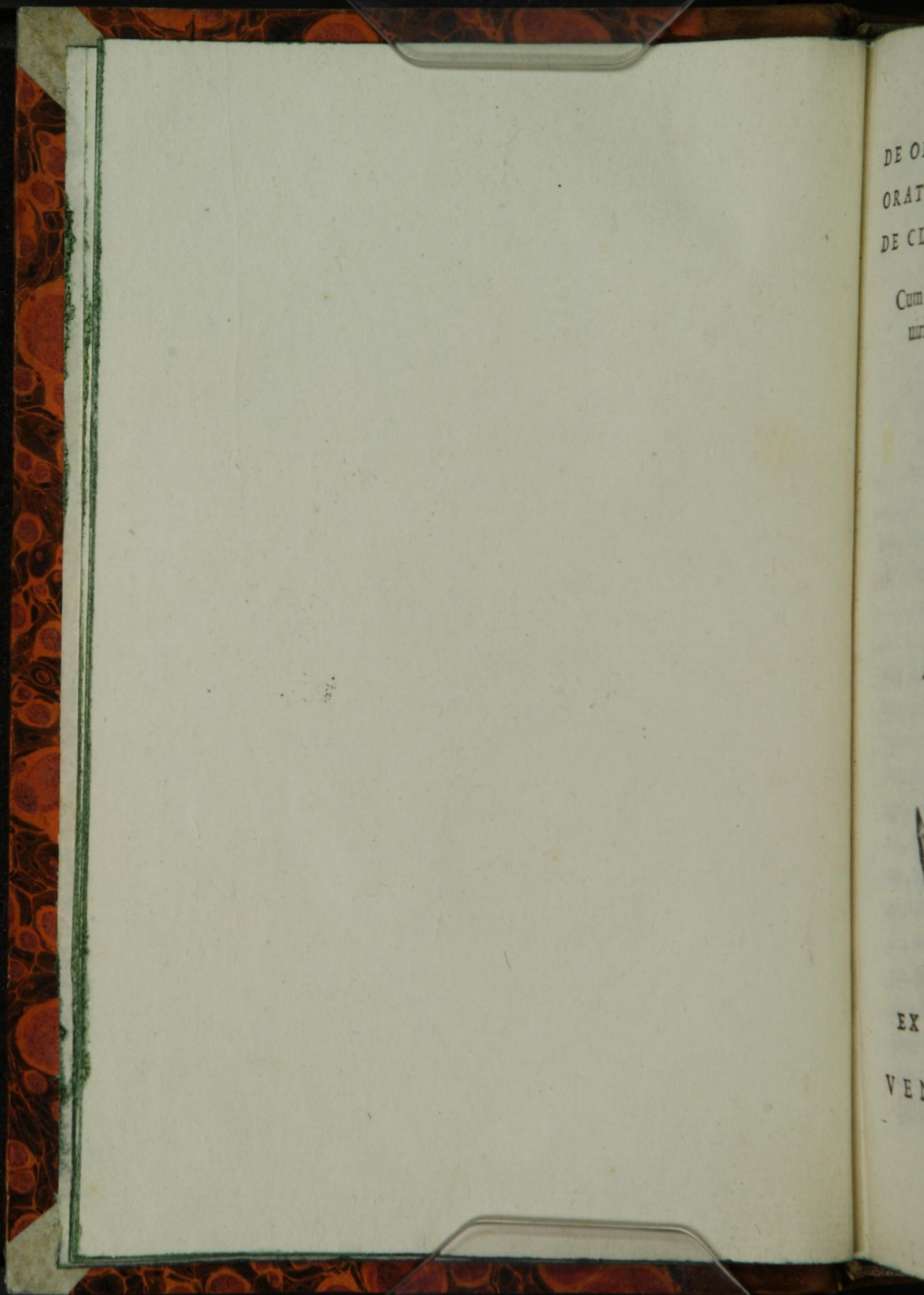

P. 6

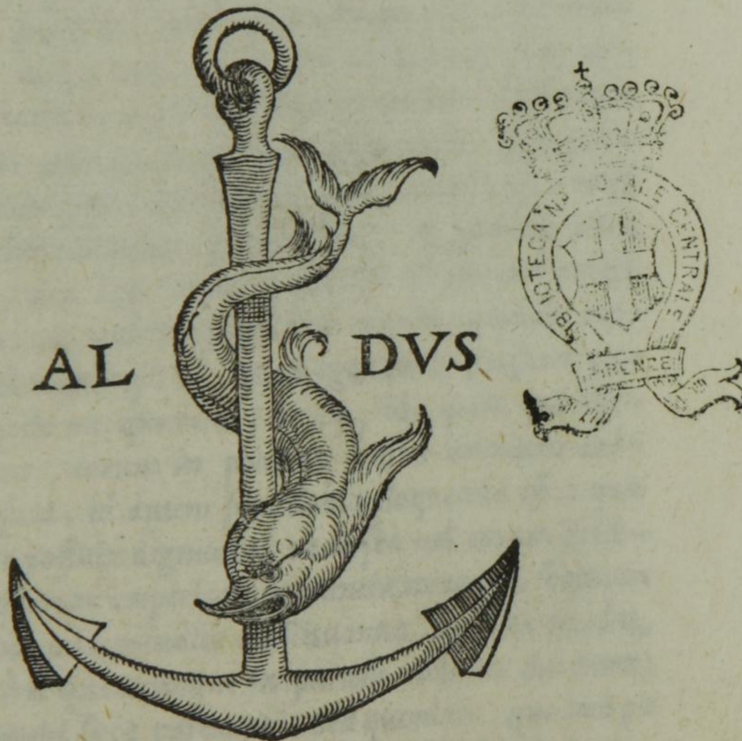
CICERONIS.

DE ORATORE LIBRI III.

ORATOR,

DE CLARIS ORATORIBVS.

Cum annotationibus Dionysii Lambini, uiri doctiss. singulis tomis distinctis.

EX BIBLIOTHECA ALDINA.

VENETIIS, M. D. LXIX.

AD IOANNEM MONLVCIVM, Christianißimi Regis consiliarium, eiusdemq; apud Venetam Rempublicam oratorem, Pauli Manutij, Aldi filij, in Ciceronis oratorios libros præfatio.

QVOD te non fugit Monluci sapientißime, præstare omnes cæteris hominibus, sed alius alia re uult. non enim uniusmodi sunt nostræ uoluntates; sed quoniam ex animo, qui uarie afficitur, tanquam ex typo effinguntur ipsæ quoque uariæ sint, & multiformes, necesse est. ergo non eadem omnibus prima sunt. Quoniam uero ex ijs, quæ appetuntur, necesse est aliquid excellat, ut de multis optabilibus unum optabile maxime sit: quid sit id, quod ego cæteris præstare putem, si de me quæratur; dicam, id, quod qui assequuntur, eorum in potestate sensus omnium animiq; sunt. id autem sine dubio eloquentia est: quæ tantum poßidet dignitatis, ut infra uel eorum fortunæ, quorum imperium prouinciæ nutumq; sequuntur, me quidem iudice constituantur: cum ita accidat, ut ab hac quamcunque in partem uolentes ducamur, illis inuiti sæpe pareamus. Sed quoniam, quo loco posita laus est, eum locum maximis difficultatibus Natura circumsepsit, ut perueniendi facultatem paucißimis relinqueret: non est, quare nobis in mentem ueniat mirari, cur neque diuturna, neque in multis perfecta fuerit species eloquentiæ, illud uideo, cum in

hanc cogitationem mentis aciem intendi, bene dicendi gloriam duabus rebus ali maxime, otio, et libertate. itaque in urbe Roma, quæ bonorum oratorum quasi fœcunda genitrix partus edidit uberrimos, neque ante secundum Punicum bellum, neque post Cæsaris dominationem magnopere fuit, quod in hoc genere probares. Annibale uicto, hostis Italiæ terribilis nemo fuit. tum in Vrbe securitas, tum summa tranquillitas orta: tum seditiosorum hominum ingenia popularibus concionibus acuit ambitio. conciones inquam eloquentiam pepererunt: nisi quid me fallit ratiocinantem: ratiocinor autem sic, & per hos quasi gradus interrogationis ascendo: Eloquentiæ quod summum fuit propositum præmium? Consulatus: qui summus honor fuit. Consulatum quis mandauit? populus. populum quis tenuit? concionator optimus. ergo à concionibus extitit orator. idemq; sublatis concionibus nullus fuit. cum enim ciuilibus armis oppressa respublica iaceret; uetus consuetudo perijsset; à populo, cuius potestas uniuersi translata ad unum esset, non iam magistratus, non præfecturæ peterentur: eloquentiæ, quæ populi gratiam honorum spe quæsierat, inanis omnis & superuacua fuit exercitatio. sic oratoria facultas, summorum hominum studijs exercitationibusq; culta, cum à duobus Gracchis ad C. Cæsaris ætatem, hoc est per annos centum fere ita uiguisset, ut nihil unquam fuerit illustrius; non effugit rerum humanarum commune fatum: quas ubi ad summum siue industria, siue natura perduxit, retro fere præcipiti lapsu reuoluuntur.

Imperatores deinde multi rem Romanam excepe-
runt: quorum ætatibus ueſtigium ueteris eloquentiæ nullum agnoſceres. quid poſt? multo minus. nam imperij ſede in Græciam translata, crebræ uaſtationes Italiæ conſecutæ; cum influenteis barbararum nationum copias reprimeret nemo. tum non eloquentia modo, ſed ipſa pene literarum memoria funditus deleta, nec ſuus eſt bonis diſciplinis honor niſi multis poſt ſeculis reſtitutus. patrum denique, aut auorum noſtrorum memoria, cum exteros mores Italici cœli temperies aliquando ad humanitatem deduxiſſet, paululum oculos literæ ſuſtulerunt. doctrina primum, ſerius enituit eloquentia: nec mirum: doctrinam enim ſine eloquentia laudamus; eloquentem ſine doctrina recte intelligens nemo duxit. nunc in oratorum nomine, quod eximium ſemper fuit, nihilo minor, atque haud ſcio an etiam maior, quàm priſcis illis temporibus, dignitas & amplitudo eſt. mittuntur à Regibus ad Reges, aut ad liberas ciuitates, qui non de ſtillicidijs agant, non de iure fundi; quarum rerum controuerſias qui perite, & copioſe diſceptarunt, ſcimus olim habitos eſſe eloquentes; ſed ea tractent, quæ prudenter diſputata, otium gentibus conſtituere, dignitatem imperij conſeruare, terminos proferre poſſunt. hoc qui præſtat, eum ego ueteribus oratoribus non comparo ſolum, ſed etiam antepono. illi cauſas agebant primum apud iudices ſorte ductos, deinde apud eos iudices, quibus de aliena re, non de ſua iudicantibus perſuadere orator ſiue hoc, ſiue illud non magno negotio poſſet. nunc agi-

tur in consilio lectißimorum uirorum: agitur ijs de rebus, unde ad eos ipsos, qui iudicant, maximum potest siue emolumentum, siue damnum redundare; cum & de publica re iudicent, & in publica, extra quam nihil est, priuata cuiusque contineatur. his probare quæ uelis, eo maioris ingenij uidetur esse, quo difficilius ab artificio capitur prudentia. itaque cum hoc multi uoluerint, magnum decus, atque ornamentum est eorum, quibus contigit, ut possent; qui sane pauci sunt: maximum uero, si cui tantum aut natura dedit, aut exercitatio doctrinæ, ut inter hos ipsos emineret. qualem si quis te iudicet Monluci clarißime, hunc ego recte iudicare non dubitem. nam si consideremus, primum à quo missus orator sis, deinde ad quos, tum quibus de rebus missus: ita reperiemus, missum ab eo Rege, qui omnes Reges sapientia uicerit, quoniam quidem omnium unus, quid contra Fortunam uirtus posset, maxime declarauit: ad eam Rempublicam, quæ nisi sapientißimorum ciuium copia floreret, semperq; floruisset, profecto neque tanta nunc esset, cum olim minima fuerit; neque tam diu staret, cum cæteræ respublicæ suorum ciuium temeritate conciderint: ijs autem de rebus esse missum, quarum quæ magnitudo sit, ex eorum, ad quos pertinent, opibus apparet; quæ tantæ sunt, ut paucorum imperijs distributus terrarum orbis teneatur. Et cum hæc legatio tibi perhonorifica fuit, tum illud ad tui nominis celebritatem longe maximum acceßit, quòd, cum à Principe Turcarum Solymano pacem defessa bellis Europa peroptaret, eáq;

ſine Chriſtianiſſimi Regis interceſſione deſperaretur; unus electus qui tantum muneris obires, acceptis à Rege mandatis, æſtate media, ſummis caloribus in Græciam nauigaſti. pacem ut componeres, optabatur: compoſuiſti. hieme ſumma, difficillimis itineribus, per diſpoſitos equos in Galliam recurriſti. exceptus alia cura, cum de ſedandis inter Regem tuum, Regem'q; Britanum magni momenti controuerſijs ageretur, præfuiſti. te conſulente, agente, ultro citro'q; curſante, abiectis armis pax inter eos firmiſſimo fœdere conſtituta. habes hoc omnino Monluci, non dico à Fortuna, quam caſus & temeritas regit, ſed à te ipſo, qui ad conſilium & rationem omnia refers, ut in tuis actionibus felix uſquequaque ſis. nimirum ſors, quam in rebus humanis dominari quidam ſunt opinati, non omnium eſt æque communis, ſed ipſa ſibi uirtus propriam fortunam architectatur. non erras, quia non eſt errare ſapientis: &, quia ſapienter agis, omnia procedunt. bonus etiam orator es, quia bonus uir: ingenium enim probitas commendat; nec minus mouet is, qui dicit, quàm ea, quæ dicuntur. quòd niſi latinum ſermonem in Italia peregrinitas immutaſſet; næ tu nobis longo interuallo & Craſſos, & Antonios retuliſſes. ſed quoniam ea lingua utimur, quam multis coeuntibus linguis generatam corrupta conſuetudo peperit: ueteribus Romanis oratione diſſimilis, ingenio ſimillimus, non tu quidem loqueris ut illi, ſed ut illi tamen & ſapis & perſuades. Quare non fuit ab re, cum ego eos libros, in quibus perfecti formam orato-

ris à Cicerone uidemus expressam, mendis antea deformatos, nunc mea correctione expolitos emitterem: non fuit inquam ab re, tuo nomini dicatos emittere; ut, quæ de perfecto oratore traduntur, ea perfecti item oratori titulo cohonestarentur. hoc cum ita existimassem, quia uidebatur esse aptissimum, feci, & feci eo libentius, quòd, cum tu mihi & multa iam summæ humanitatis officia tribuisses, & is esses, qui tribuere etiam maiora posses; ego, nisi aliquid, præsertim ubi daretur occasio, retribuerem, uerebar ne, ex duobus maxime insignibus uitijs, alterutrius infamiam non effugerem, ut uel ea uiderer, quæ à te accepissem, minus meminisse, quod à consuetudine naturáq; mea alienißimum est; uel ea, quæ sperari possent, negligere; quòd quia superbi esset, ab est non modo à fortuna mea, sed & à uoluntate plurimum.

Vale.

M. D. XLVI.

Venetijs.

M. TVLLII CICERONIS AD QVINTVM FRATREM DIALOGI DE ORATORE.

C OGITANTI mihi sæpenumero, & memoria uetera repetenti, perbeati fuisse Quinte frater illi uideri solent, qui in optima rep. cum & honoribus, & rerum gestarum gloria florerent, eum uitæ cursum tenere potuerunt, ut uel in negotio sine periculo, uel in otio cum dignitate esse possent. Ac fuit quidem tempus illud, cum mihi quoque initium requiescendi, atque animum ad utriusque nostrum præclara studia referendi fore, iustum, & prope ab omnibus concessum esse arbitrarer, si infinitus forensium rerum labor, & ambitionis occupatio decursu honorum, etiam ætatis flexu, constitisset. quam spem cogitationum, & consiliorum meorum cum graues communium temporum, tum uarij nostri casus fefellerunt. nam qui locus quietis, & tranquillitatis plenißimus fore uidebatur; in eo maximæ molestiarum, & turbulentißimæ tempestates extiterunt. Neque uero nobis cupientibus, atque optantibus fructus otij datus est ad eas arteis, quibus à pueris dediti fuimus, celebrandas, inter nosq; recolendas. nam & prima ætate incidimus in ipsam perturbationem disciplinæ ueteris: & Consulatu deuenimus in medium rerum omnium certamen, atque

discrimen: & hoc tempus omne post Consulatum obiecimus ijs fluctibus, qui per nos à communi peste depulsi, in nosmet ipsos redundarunt. Sed tamen in his uel asperitatibus rerum, uel angustijs temporis obsequar studijs nostris: &, quantum mihi uel fraus inimicorum, uel causæ amicorum, uel ipsa resp. tribuet otij, ad scribendum potissimum conferam. Tibi uero frater neque hortanti deero, neque roganti. nam neque auctoritate quisquam apud me plus ualere te potest, neque uoluntate. Ac mihi repetenda est ueteris cuiusdam memoria non sane satis explicata recordatio, sed, ut arbitror, apta ad id, quod requiris: ut cognoscas, quæ uiri omnium eloquentissimi clarissimiq; senserint de omni ratione dicendi. uis enim, ut mihi sæpe dixisti, quoniam, quæ pueris, aut adolescentulis nobis ex commentariolis nostris inchoata, atque rudia exciderunt, uix hac ætate digna, & hoc usu, quem ex causis, quas diximus, tot, tantisq; consecuti sumus; aliquid ijsdem de rebus politius à nobis, perfectiusq; proferri: solesq; nonnunquam hac de re à me in disputationibus nostris dissentire; quòd ego eruditissimorum hominum artibus eloquentiam contineri statuam, tu autem illam ab elegantia doctrinæ segregandam putes, & in quodam ingenij, atque exercitationis genere ponendam. Ac mihi quidem sæpenumero in summos homines, ac summis ingenijs præditos intuenti, quærendum esse uisum est, quid esset, cur plures in omnibus artibus, quàm in dicendo, admirabiles extitissent. nam quocunque te animo, & cogitatione converteris, permultos ex-

cellentes in quocunque genere uidebis, non mediocrium artium, ſed prope maximarum. quis enim eſt, qui, ſi clarorum hominum ſcientiam rerum geſtarum uel utilitate, uel magnitudine metiri uelit, non anteponat oratori Imperatorem? quis autem dubitet, quin belli duces ex hac una ciuitate præſtantiſſimos pene innumerabiles, in dicendo autem excellentes uix paucos proferre poßimus? Iam uero, conſilio, ac ſapientia qui regere, ac gubernare remp. poſſent, multi noſtra, plures patrum memoria, atque etiam maiorum extiterunt: cum boni perquandiu nulli, uix autem ſingulis ætatibus ſinguli tolerabiles oratores inuenirentur. Ac ne quis forte cum alijs ſtudijs, quæ reconditis in artibus, atque in quadam uarietate literarum uerſentur, magis hanc dicendi rationem, quàm cum Imperatoris laude, aut cum boni ſenatoris prudentia comparandam putet: conuertat animum, & ea ipſa artium genera circunſpiciat, quiq́; in ijs floruerint, quamq́; multi: ſic facillime, quanta oratorum ſit, ſemperq́; fuerit paucitas, iudicabit. Neque enim te fugit, laudandarum artium omnium procreatricem quandam, & quaſi parentem, eam, quam φιλοσοφίαν Græci uocant, ab hominibus doctißimis iudicari: in qua, difficile eſt enumerare, quot uiri, quanta ſcientia, quantaq́; in ſuis ſtudijs uarietate, & copia fuerint; qui non aliqua in re una ſeparatim elaborarint, ſed omnia, quæcunque eſſent, uel ſcientiæ perueſtigatione, uel diſſerendi ratione comprehenderint. Quis ignorat, ij, qui mathematici

uocantur, quanta in obſcuritate rerum, & quàm recondita in arte, & multiplici, ſubtiliq; uerſentur? quo tamen in genere ita multi perfecti homines extiterunt, ut nemo fere ſtuduiſſe ei ſcientiæ uehementius uideatur, quin, quod uoluerit, conſecutus ſit. Quis muſicis, quis huic ſtudio literarum, quod profitentur ij, qui grammatici uocantur, penitus ſe dedidit, quin omnem illarum artium pene infinitam uim, & materiam ſcientia, & cognitione comprehenderit? Vere mihi hoc uideor eſſe dicturus: ex omnibus ijs, qui in harum artium ſtudijs liberaliſſimis ſint doctrinisq; uerſati, minimam copiam poetarum egregiorum extitiſſe: atque in hoc ipſo numero, in quo perraro exoritur aliquis excellens, ſi diligenter & ex noſtrorum, & Græcorum copia comparare uoles, multo tamen pauciores oratores, quàm poetæ boni, reperientur. quod hoc etiam mirabilius debet uideri, quia cæterarum artium ſtudia fere reconditis, atque abditis è fontibus hauriuntur; dicendi autem omnis ratio in medio poſita, communi quodam in uſu, atque in hominum more, & ſermone uerſatur: ut in cæteris id maxime excellat, quod longiſſime ſit ab imperitorum intelligentia, ſenſuq; diſiunctum; in dicendo autem uitium uel maximum ſit, à uulgari genere orationis, atque à conſuetudine communis ſenſus abhorrere. Ac ne illud quidem uere dici poteſt, aut plures cæteris artibus inſeruire, aut maiore delectatione, aut ſpe uberiore, aut præmijs ad perdiſcendum amplioribus commoueri. Atque, ut omittam Græciam, quæ ſemper eloquentiæ princeps eſſi uoluit,

atque illas omnium doctrinarum inuentrices Athenas, in quibus summa dicendi uis & inuenta est, & perfecta: in hac ipsa ciuitate profecto nulla unquam uehementius, quàm eloquentiæ studia uiguerunt. nam posteaquam, imperio omnium gentium constituto, diuturnitas pacis otium confirmauit; nemo fere laudis cupidus adolescens non sibi ad dicendum studio omni enitendum putauit. Ac primo quidem totius rationis ignari, qui neque exercitationis ullam uiam, neque aliquod præceptum artis esse arbitrarentur, tantum, quantum ingenio, & cogitatione poterant, consequebantur. post autem, auditis oratoribus Græcis, cognitisq; eorum literis, adhibitisq; doctoribus, incredibili quodam nostri homines dicendi studio flagauerunt. excitabat eos magnitudo, & uarietas, multitudoq; in omni genere causarum, ut ad eam doctrinam, quam suo quisque studio consecutus esset, adiungeretur usus frequens, qui omnium magistrorum præcepta superaret. Erant autem huic studio maxima, quæ nunc quoque sunt, proposita præmia, uel ad gratiam, uel ad opes, uel ad dignitatem. ingenia uero, ut multis rebus poßumus iudicare, nostrorum hominum multum cæteris hominibus omnium gentium præstiterunt. Quibus de causis, quis non iure miretur, ex omni memoria ætatum, temporum, ciuitatum, tam exiguum oratorum numerum inueniri? Sed nimirum maius est hoc quiddam, quàm homines opinantur, & pluribus ex artibus, studijsq; collectum. Quis enim aliud in maxima discentium multitudine, summa magistrorum copia,

præstantissimis hominum ingenijs, infinita causarum uarietate, amplissimis eloquentiæ propositis præmijs, esse causæ putet, nisi rei quandam incredibilem magnitudinem, ac difficultatem? Est enim & scientia comprehendenda rerum plurimarum, sine qua uerborum uolubilitas inanis, atque irridenda est: & ipsa oratio conformanda non solum electione, sed etiam constructione uerborum: & omnes animorum motus, quos hominum generi rerum natura tribuit, penitus pernoscendi; quòd omnis uis, ratioq; dicendi in eorum, qui audiunt, mentibus aut sedandis, aut excitandis exprimenda est. Accedat eodem oportet lepos quidam, facetiæq;, & eruditio libero digna, celeritasq;, & breuitas & respondendi, & lacessendi, subtili uenustate, atque urbanitate coniuncta. Tenenda præterea est omnis antiquitas, exemplorumq; uis. Neque legum, aut iuris ciuilis scientia negligenda. Nam quid ego de actione ipsa plura dicam? quæ motu corporis, quæ gestu, quæ uultu, quæ uocis conformatione, ac uarietate moderanda est. quæ sola per se ipsa quanta sit, histrionum leuis ars, & scena declarat. in qua cum omnes in oris, & uocis, & motus moderatione elaborent; quis ignorat, quàm pauci sint, fuerintq;, quos animo æquo spectare possimus? Quid dicam de thesauro rerum omnium memoria? quæ nisi custos inuentis, cogitatisq; rebus, & uerbis adhibeatur; intelligimus omnia, etiam si præclarissima fuerint, in oratore peritura. Quamobrem mirari desinamus, quæ causa sit eloquentium paucitatis; cum ex illis

rebus uniuersis eloquentia constet, quibus in singulis elaborare permagnum est: hortemurq́; potius liberos nostros, cæterosq́;, quorum gloria nobis & dignitas chara est, ut animo rei magnitudinem complectantur; neque ijs aut præceptis, aut magistris, aut exercitationibus, quibus utuntur omnes, sed alijs quibusdam se id, quod expetunt, consequi posse confidant. Ac mea quidem sententia nemo poterit esse omni laude cumulatus orator, nisi erit omnium rerum magnarum, atque artium scientiam consecutus. etenim ex rerum cognitione efflorescat, & redundet oportet oratio: quæ, nisi subest res ab oratore percepta, & cognita, inanem quandam habet elocutionem, & pene puerilem. neque uero ego hoc tantum oneris imponam, nostris præsertim oratoribus in hac tanta occupatione urbis, ac uitæ, nihil ut ijs putem licere nescire: quanquam uis oratoris, professioq́; ipsa bene dicendi hoc suscipere, ac polliceri uidetur; ut omni de re, quæcunque sit proposita, ab eo ornate, copioseq́; dicatur. sed quia non dubito, quin hoc plerisque immensum, infinitumq́; uideatur; & quòd Græcos homines, non solum ingenio, & doctrina, sed etiam otio, studioq́; abundantes, partitionem quandam artium fecisse uideo, neque in uniuerso genere singulos elaborasse, sed seposuisse à cæteris dictionibus eam partem dicendi, quæ in forensibus disceptationibus iudiciorum, aut deliberationum uersaretur, & id unum genus oratori reliquisse: non complectar in his libris amplius, quàm quod huic generi, re

quæsita, & multum disputata, summorum hominum prope consensu est tributum, repetamq́; non ab incunabulis nostræ ueteris, puerilisq́; doctrinæ quendam ordinem præceptorum, sed ea, quæ quondam accepi in nostrorum hominum eloquentißimorum, & omni dignitate principum disputatione esse uersata: non quo illa contemnam, quæ Græci dicendi artifices, & doctores reliquerunt. sed, cum illa pateant, in promptuq́; sint omnibus, neque ea interpretatione mea aut ornatius explicari, aut planius exprimi poßint; dabis hanc ueniam mi frater, ut opinor, ut eorum, quibus summa dicendi laus à nostris hominibus concessa est, auctoritatem Græcis anteponam.

CVM igitur uehementius inueheretur in causam principum Consul Philippus; Drusiq́; Tribunatus, pro senatus auctoritate susceptus, infringi iam, ac debilitari uideretur: dici memini, ludorum Romanorum diebus L. Crassum quasi colligendi sui causa se in Tusculanum contulisse. uenisse eodem, socer eius qui fuerat, Q. Mutius dicebatur, & M. Antonius, homo & consiliorum in rep. socius, & summa cum Crasso familiaritate coniunctus. exierant autem cum ipso Crasso adolescentes & Drusi maxime familiares, & in quibus magnam tum spem maiores natu dignitatis suæ collocarant, C. Cotta, qui tum Tribunatum pl. petebat, & P. Sulpitius, qui deinceps eum magistratum petiturus putabatur. hi primo die de tempotibus illis, deq́; uniuersa rep. quam ob causam uenerant, multum inter

se usque ad extremum tempus diei collocuti sunt. quo quidem in sermone multa diuinitus à tribus illis consularibus Cotta & commemorata, & deplorata narrabat: ut nihil incidisset postea ciuitati mali, quod non impendere illi tanto ante uidissent. eo autem omni sermone confecto, tantam in Crasso humanitatem fuisse, ut, cum lauti accubuissent, tolleretur omnis illa superioris tristitia sermonis; eáq; esset in homine iucunditas, & tantus in iocando lepos, ut dies inter eos curiæ fuisse uideretur, conuiuium Tusculani. Postero autem die, cum illi maiores natu satis quiessent, in ambulationem uentum esse dicebat: tum Scæuolam duobus spatijs, tribus'ue factis dixisse, cur non imitamur Crasse Socratem illum, qui est in Phædro Platonis? nam me hæc tua platanus admonuit; quæ non minus ad opacandum hunc locum patulis est diffusa ramis, quàm illa, cuius umbram secutus est Socrates: quæ mihi uidetur non tam ipsa aquula, quæ describitur, quàm Platonis oratione creuisse. & quod ille durissimis pedibus fecit, ut se abijceret in herba, atque ita illa, quæ philosophi diuinitus ferunt esse dicta, loqueretur; id meis pedibus certe concedi est æquius. Tum Crassum, Immo uero commodius etiam: puluinosq; poposcisse, & omnes in ijs sedibus, quæ erant sub platano, consedisse dicebat. Ibi, ut ex pristino sermone relaxarentur animi omnium, solebat Cotta narrare, Crassum sermonem quendam de studio dicendi intulisse. qui cum ita esset exorsus: non sibi cohortandum Sulpitium, & Cottam, sed magis utrunque collaudandum ui-

deri, quòd tantam iam essent facultatem adepti, ut non æqualibus suis solum anteponerentur, sed cum maioribus natu compararentur: Neque uero mihi quidquam, inquit, præstabilius uidetur, quàm posse dicendo tenere hominum cœtus, mentes allicere, uoluntates impellere, quò uelis; unde autem uelis, deducere. hæc una res in omni libero populo, maximeq; in pacatis, tranquillisq; ciuitatibus præcipue semper floruit, semperq; dominata est. quid enim est aut tam admirabile, quàm ex infinita multitudine hominum existere unum, qui id, quod omnibus natura sit datun, uel solus, uel cum paucis facere possit? aut tam iucundum cognitu, atque auditu, quàm sapientissimis sententijs, grauissimisq; uerbis ornata oratio, & perpolita? aut tam potens, tamq; magnificum, quàm populi motus, iudicum religionem, senatus grauitatem unius oratione conuerti? Quid tam porro regium, tam liberale, tam munificum, quàm opem ferre supplicibus, excitare afflictos, dare salutem, liberare periculis, retinere homines in ciuitate? Quid autem tam necessarium, quàm tenere semper arma, quibus uel tectus ipse esse possis, uel prouocare improbos, uel te ulcisci lacessitus? Age uero, ne semper forum, subsellia, Rostra, curiamq; mediteris; quid esse potest in otio aut iucundius, aut magis proprium humanitatis, quàm sermo facetus, ac nulla in re rudis? hoc enim uno præstamus uel maxime feris, quòd colloquimur inter nos, & quod exprimere dicendo sensa possumus. Quamobrem quis hoc non iure miretur, summeq; in eo ela-

borandum esse arbitretur, ut, quo uno homines maxime bestijs praestent, in hoc hominibus ipsis antecellat? Vt uero iam ad illa summa ueniamus: quae uis alia potuit aut dispersos homines unum in locum congregare; aut à fera, agrestiq; uita ad hunc humanum cultum, ciuilemq; deducere; aut iam constitutis ciuitatibus leges, iudicia, iura describere? Ac ne plura, quae sunt pene innumerabilia, consecter, comprehendam breui. sic enim statuo, perfecti oratoris moderatione, & sapientia non solum ipsius dignitatem, sed & priuatorum plurimorum, & uniuersae reip. salutem maxime contineri. Quamobrem pergite, ut facitis, adolescentes, atque in id studium, in quo estis, incumbite: ut & uobis honori, & amicis utilitati, & reip. emolumento esse possitis. Tum Scaeuola comiter, ut solebat, Caetera, inquit, assentior Crasso, ne aut de C. Laelij soceri mei, aut de huius generi aut arte, aut gloria detraham: sed illa duo Crasse uereor ut tibi possim concedere, unum, quòd ab oratoribus ciuitates & ab initio constitutas, & saepe conseruatas esse dixisti: alterum, quòd, remoto foro, concione, iudicijs, senatu, statuisti oratorem in omni genere sermonis, & humanitatis esse perfectum. Quis enim tibi hoc concesserit, aut initio genus hominũ, in montibus, ac syluis dissipatum, non prudentium consilijs compulsum potius, quàm disertorum oratione delinitum, se oppidis, moenibusq; sepsisse? aut uero reliquas utilitates aut instituendis, aut conseruandis ciuitatibus, non á sapientibus, & fortibus uiris, sed à disertis, & ornate dicentibus esse constitutas? An uero tibi Ro-

mulus ille aut pastores, & conuenas congregasse, aut Sabinorum connubia coniunxisse, aut finitimorum uim repressisse eloquentia uidetur, non consilio, & sapientia singulari? Quid in Numa Pompilio? quid in Seruio Tullo? quid in cæteris regibus? quorum multa sunt eximia ad constituendam remp. num quod eloquentiæ uestigium apparet? Quid exactis regibus? tametsi ipsam exactionem mente, non lingua perfectam L. Bruti esse cernimus. sed deinceps omnia non'ne plena consiliorum, inania uerborum uidemus? Ego uero, si uelim & nostræ ciuitatis exemplis uti, & aliarum, plura proferre possim detrimenta publicis rebus, quàm adiumenta per homines eloquentissimos importata. sed, ut reliqua prætermittam, omnium mihi uideor, exceptis Crasse uobis duobus, eloquentissimos audisse, Ti. & C. Sempronios: quorum pater homo prudens, & grauis, haud quaquam eloquens, & sæpe alias, & maxime Censor saluti reip. fuit. atque is non accurata quadam orationis copia, sed nutu, atque uerbo libertinos in urbanas tribus transtulit: quod nisi fecisset, remp. quam nunc uix tenemus, iandiu nullam haberemus. at uero eius filij diserti, & omnibus uel naturæ, uel doctrinæ præsidijs ad dicendum parati, cum ciuitatem uel paterno consilio, uel auitis armis florentissimam accepissent, ista præclara gubernatrice, ut dis, ciuitatum eloquentia remp. dissipauerunt. Quid leges ueteres, mos'q; maiorum? quid auspicia, quibus & ego, & tu Crasse cum magna reip. salute præsumus? quid religiones, & cæ-

rimoniæ? quid hæc iura ciuilia, quæ iampridem in nostra familia sine ulla eloquentiæ laude uersantur? num aut inuenta sunt, aut cognita, aut omnino ab oratorum genere tractata? Equidem & Ser. Galbam memoria teneo, diuinum hominem in dicendo, & M. Aemilium Porcinam, & C. ipsum Carbonem, quem tu adolescentulus perculisti, ignarum legum, hæsitantem in maiorum institutis, rudem in iure ciuili: & hæc ætas nostra, præter te Crasse, qui tuo magis studio, quàm proprio munere aliquo disertorum, ius à nobis ciuile didicisti; quod interdum pudeat, iuris ignara est. Quod uero in extrema oratione quasi tuo iure sumpsisti, oratorem in omni sermonis disputatione copiosissime posse uersari: id, nisi hic in tuo regno essemus, non tulissem; multisq; præessem, qui aut interdicto tecum contenderent, aut te ex iure manu consertum uocarent, quòd in alienas possessiones tam temere irruisses. Agerent enim tecum lege primum Phytagorei omnes, atque Democritici, cæteriq; in suo genere physici: uindicarentq; ornati homines in dicendo, & graues; quibuscum tibi iusto sacramento contendere non liceret. Vrgerent præterea philosophorum greges, iam ab illo fonte, & capite Socrate: nihil te de bonis rebus in uita, nihil de malis, nihil de animi permotionibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione uitæ didicisse, nihil omnino quæsisse, nihil scire conuincerent: & cum uniuersi in te impetum fecissent, tum singulæ familiæ litem tibi intenderent. Instaret Academia, quæ, quidquid dixisses, id te ipsum negare cogeret. Stoici uero no-

ſtri diſputationum ſuarum, atque interrogationum laqueis te irretitum tenerent. Peripatetici autem etiam hæc ipſa, quæ propria oratorum putas eſſe adiumenta, atque ornamenta dicendi, ab ſe peti uincerent oportere: ac non ſolum meliora, ſed etiam multo plura Ariſtotelem, Theophraſtumq; de his rebus, quàm omnes dicendi magiſtros, ſcripſſe oſtenderent. Miſſos facio mathematicos, grammaticos, muſicos, quorum artibus ueſtra iſta dicēdi uis ne minima quidem ſocietate coniungitur. Quamobrem iſta tanta, tamq; multa profitenda Craſſe non cenſeo. ſatis id eſt magnum, quod potes præſtare, ut in iudicijs ea cauſa, quamcunque tu dicis, melior, & probabilior eſſe uideatur: ut in concionibus, ut in ſententijs dicendis ad perſuadendum tua plurimum ualeat oratio: denique ut prudentibus diſerte, ſtultis etiam uere dicere uidearis. hoc amplius ſi quid poteris, non id mihi uidebitur orator, ſed Craſſus ſua quadam propria, non communi oratorum facultate poſſe. Tum ille, Non ſum, inquit, neſcius Scæuola iſta inter Græcos dici, & diſceptari ſolere. audiui enim ſummos homines, cum Quæſtor ex Macedonia ueniſſem Athenas florente Academia, ut temporibus illis ferebatur; quòd eam Carneades, & Clitomachus, & Aeſchines obtinebant. erat etiam Metrodorus, qui cum illis una ipſum Carneadem diligentius audierat, hominem omnium in dicendo, ut ferebant, acerrimum, & copioſiſſimum. uigebat auditor Panætij illius tui Mneſarchus: & Peripatetici Critolaus, & Diodorus: multi etiam præterea præclari in philoſophia, &

nobiles: à quibus omnibus una pene repelli uoce oratorem à gubernaculis ciuitatum, excludi ab omni doctrina, rerumq; maiorum scientia, ac tantum in iudicia, & conciunculas, tanquam in aliquod pistrinum, detrudi, & compingi uidebam. Sed ego neque illis assentiebar, neque harum disputationum inuentori, & principi longe omnium in dicendo grauissimo, & eloquentissimo Platoni. cuius tum Athenis diligentius legi cum Carneade Gorgiam. quo in libro in hoc maxime admirabar Platonem, quòd mihi in oratoribus irridendis ipse orator summus uidebatur. uerbi enim controuersia iandiu torquet Græculos homines contentionis cupidiores, quàm ueritatis. Nam si quis hunc statuet esse oratorem, qui tantummodo in iure, aut in iudicijs possit, aut apud populum, aut in senatu copiose loqui: tamen huic ipsi multa tribuat, & concedat necesse est. neque enim sine multa pertractatione omnium rerum publicarum, neque sine legum, moris, iuris scientia, neque natura hominum incognita, ac moribus, in his ipsis rebus satis callide uersari, & perite potest. qui autem hæc cognouerit, sine quibus ne illa quidem minima in causis quisquam recte tueri potest; quid huic abesse poterit de maximarum rerum scientia? Sin oratoris nihil uis esse, nisi composite, ornate, copiose eloqui: quæro, id ipsum qui possit assequi sine ea scientia, quam ei non conceditis? dicendi enim uirtus, nisi ei, qui dicit, ea, de quibus dicit, percepta sint, extare non potest. Quamobrem si ornate locutus est, sicut fertur, & mihi uidetur, physicus ille Demo-

critus: materies illa fuit physici, de qua dixit; ornatus uero ipse uerborum oratoris putandus est. & si Plato de rebus à ciuilibus controuersijs remotissimis diuinitus est locutus, quod ego concedo; si item Aristoteles, si Theophrastus, si Carneades in rebus ijs, de quibus disputauerunt, eloquentes, & in dicendo suaues, atque ornati fuerunt: sint eæ res, de quibus disputant, in alijs quibusdam studijs; oratio quidem ipsa propria est huius unius rationis, de qua loquimur, & quærimus. Etenim uidemus ijsdem de rebus ieiune quosdam, & exiliter, ut eum, quem acutissimum ferunt, Chrysippum, disputauisse; neque ob eam rem philosophiæ non satis fecisse, quòd non habuerit hanc dicendi ex arte alienam facultatem. Quid ergo interest? aut qui discernes eorum, quos nominaui, ubertatem in dicendo, & copiam, ab eorum exilitate, qui hac dicendi uarietate, & elegantia non utuntur? Vnum erit profecto, quod ij, qui bene dicunt, afferunt proprium, compositam orationem, & ornatam, & artificio quodam, & expolitione distinctam. hæc autem oratio, si res non subest ab oratore precepta, & cognita, aut nulla sit necesse est, aut omnium irrisione ludatur. quid est enim tam furiosum, quàm uerborum uel optimorum, atque ornatissimorum sonitus inanis nulla subiecta sententia, nec scientia? Quidquid erit igitur, quacunque ex arte, quocunque de genere; id orator si, tanquam clientis causam, didicerit, dicet melius, & ornatius, quàm ille ipse eius rei inuentor, atque artifex. Nam si quis erit, qui hoc dicat,

esse quasdam oratorum proprias sententias, atque causas, & quasi certarum rerum forensibus cancellis circunscriptam scientiam: fatebor equidem in his magis assidue uersari hanc nostram dictionem: sed tamen in his ipsis rebus permulta sunt, quæ isti magistri, qui rhetorici uocantur, nec tradunt, nec tenent. Quis enim nescit maximam uim existere oratoris in hominum mentibus uel ad iram, aut odium, aut dolorem incitandis, uel ab hisce iisdem permotionibus ad lenitatem, misericordiamq; reuocandis? quæ nisi, qui naturas hominum, uimq; omnem humanitatis, causasq; eas, quibus mentes aut incitantur, aut reflectuntur, penitus perspexerit, dicendo, quod uolet, perficere non poterit. Atqui totus hic locus philosophorum putatur proprius: neque orator me auctore unquam repugnabit: sed, cum illis cognitionem rerum concesserit, quòd in ea solum illi uoluerint elaborare; tractationem orationis, quæ sine illa scientia nulla est, sibi assumet. hoc enim est proprium oratoris, quod sæpe iam dixi, oratio grauis, & ornata, & hominum sensibus, ac mentibus accommodata. quibus de rebus Aristotelem, & Theophrastum scripsisse fateor. sed uide, ne hoc Scæuola totum sit à me. nam ego, quæ sunt oratori cum illis communia, non mutuor ab illis: isti, quæ de his rebus disputant, oratorum esse concedunt. itaque cæteros libros artis suæ nomine, hos rhetoricos & inscribunt, & appellant. Etenim, cum illi in dicendo inciderint loci, quod persæpe euenit, ut de diis immortalibus, de pietate, de concordia, de amicitia,

de communi ciuium, de hominum, de gentium iure, de æquitate, de temperantia, de magnitudine animi, de omni uirtutis genere ſit dicendum: clamabunt credo omnia gymnaſia, atque omnes philoſophorum ſcholæ, ſua hæc eſſe omnia propria, nihil omnino ad oratorem pertinere. quibus ego, ut de his rebus omnibus in angulis conſumendi otij cauſa diſſerant, cum conceſſero; illud tamen oratori tribuam, & dabo, ut eadem, de quibus illi tenui quodam, & exiguo ſermone diſputant, hic omni tum grauitate, tum etiam iucunditate explicet. Hæc ego cum ipſis philoſophis tum Athenis diſſerebam. cogebat enim me M. Marcellus hic noſter, qui nunc Aedilis Cur. eſt: & profecto, niſi ludos nunc faceret, huic noſtro ſermoni intereſſet: ac iam tum erat adoleſcentulus his ſtudijs mirifice deditus. Iam uero de legibus inſtituendis, de bello, de pace, de ſocijs, de uectigalibus, de iure ciuium generatim in ordines, ætatesq; deſcripto, dicant uel Græci, ſi uolunt, Lycurgum, aut Solonem (quanquam illos quidem cenſemus in numero eloquẽtium reponendos) ſciſſe melius, quàm Hyperidem, aut Demoſthenem, perfectos iam homines in dicendo, & perpolitos: uel noſtri decemuiros, qui XII tabulas perſcripſerunt, quos neceſſe eſt fuiſſe prudentes, anteponant in hoc genere & Ser. Galbæ, & ſocero tuo C. Lælio, quos, conſtat dicendi gloria præſtitiſſe. nunquam enim negabo eſſe quaſdam arteis proprias eorum, qui in his cognoſcendis, atque tractandis ſtudium ſuum omne poſuerunt: ſed oratorem plenum, atque perfectum eſſe eum dicam,

qui de omnibus rebus possit uarie, copioseq; dicere. Etenim saepe in iis causis, quas omnes proprias esse oratorum confitentur, est aliquid, quod non ex usu forensi, quem solum oratoribus conceditis, sed ex obscuriore aliqua scientia sit promendum, & assumendum. quaero enim, num possit aut contra Imperatorem, aut pro Imperatore dici sine rei militaris usu, aut saepe etiam sine regionum terrestrium, aut maritimarum scientia? num apud populum de legibus iubendis, aut uetandis? num in senatu de omni reip. genere dici sine summa rerum ciuilium cognitione, & prudentia? num admoueri possit oratio ad sensus animorum, atque motus uel inflammandos, uel etiam extinguendos, quod unum in oratore dominatur, sine diligentissima peruestigatione earum omnium orationum, quae de naturis humani generis, ac moribus à philosophis explicantur? Atque haud scio, an minus hoc uobis sim probaturus: equidem non dubitabo, quod sentio, dicere. physica ista ipsa, quae paulo ante, & mathematica, & caeterarum artium propria, posuisti; scientiae sunt eorum, qui illa profitentur: illustrare autem oratione si quis istas ipsas artes uelit, ad oratoris ei confugiendum est facultatem. Neque enim, si Philonem illum architectum, qui Atheniensibus armamentarium fecit, constat perdiserte populo rationem operis sui reddidisse; existimandum est, architecti potius artificio disertum, quàm oratoris fuisse. nec, si huic M. Antonio pro Hermodoro fuisset de naualium opere dicendum, non, cum ab illo causam didicisset, ipse orna-

te de alieno artificio, copioseq; dixisset. neque uero Asclepiades, is, quo nos medico, amicoq; usi sumus; tum, cum eloquentia uincebat cæteros medicos, in eo ipso, quod ornate dicebat, medicinæ facultate utebatur, non eloquentiæ. Atque illud est probabilius, neque tamen uerum, quod Socrates dicere solebat; omneis in eo, quod scirent, satis esse eloquentes. illud uerius; neque quenquam in eo disertum esse posse, quod nesciat; neque, si optime sciat, ignarusq; sit faciundæ, ac poliendæ orationis, diserte id ipsum, de quo sciat, posse dicere. Quamobrem, si quis uniuersam, & propriam oratoris uim definire, complectiq; uult; is orator erit mea sententia hoc tam graui dignus nomine, qui, quæcunque res inciderit, quæ sit dictione explicanda, prudenter, & composite, & ornate, & memoriter dicat, cum quadam etiam actionis dignitate. sin cuipiam nimis infinitum uidetur, quòd ita proposui quacunque de re: licet hinc, quantum cuique uidebitur, circuncidat, atque amputet: tamen illud tenebo; si, quæ cæteris in artibus, aut studijs sita sunt, orator ignoret; tantumq; ea teneat, quæ sint in disceptationibus, aut in usu forensi; tamen, his de rebus ipsis si sit ei dicendum; cum cognouerit ab ijs, qui tenent, quæ sint in quaque re; multo oratorem melius, quàm ipsos illos, quorum eæ sunt artes, esse dicturum. Ita si de re militari dicendum huic erit Sulpicio, quærat à C. Mario affini nostro, &, cum acceperit, ita pronunciabit, ut ipsi C. Mario pene hic melius, quàm ipse ille, scire uideatur. sin de iure ciuili, tecum communica-

bit, te'q; hominem prudentissimum, & peritissimum, in ijs ipsis rebus, quas abs te didicerit, dicendi arte superabit. Sin quae res inciderit, in qua de natura, de uitijs hominum, de cupiditatibus, de modo, de continentia, de dolore, de morte dicendum sit: forsitan, si ei sit uisum, (etsi haec quidem nosse debet orator) cum Sex. Pompeio, erudito homine in philosophia, communicabit: hoc profecto efficiet, ut, quamcunque rem à quoque cognouerit, de ea re multo dicat ornatius, quàm ille ipse, unde cognorit. sed, si me audierit, quoniam philosophia in treis partes est distributa, in naturae obscuritatem, in disserendi subtilitatem, in uitam, atque mores. duo illa relinquamus; id'q; largiamur inertiae nostrae: tertium uero, quod semper oratoris fuit, nisi tenebimus; nihil oratori, in quo magnus esse poßit, relinquemus. quare hic locus de uita, & moribus totus est oratori perdiscendus: caetera, si non didicerit, tamen poterit, si quando uolet, ornare dicendo, cum erunt ad eum delata, & tradita. etenim si constat inter doctos, hominem ignarum astrologiae ornatißimis, atque optimis uersibus Aratum de coelo, stellis'q; dixisse; si de rebus rusticis hominem ab agro remotißimum Nicandrum Colophonium poetica quadam facultate, non rustica, scripsisse praeclare: quid est, cur non orator de rebus ijs eloquentißime dicat, quas ad certam causam, tempus'q; cognorit? est enim finitimus oratori poeta, numeris astrictior paulo, uerborum autem licentia liberior, multis uero ornandi generibus socius, ac pene par, in hoc quidem certe prope idem,

nullis ut terminis circunscribat, aut definiat ius suum, quo minus ei liceat eadem illa facultate, & copia uagari, quà uelit. Nam quòd illud Q. Scæuola negasti te fuisse laturum, nisi in meo regno esses; quòd in omni genere sermonis, in omni parte humanitatis dixerim oratorem perfectum esse debere: nunquam mehercule hoc dicerem, si eum, quem fingo, me ipsum esse arbitrarer: sed ut solebat C. Lucilius sæpe dicere, homo tibi subiratus, mihi propter eam ipsam causam minus, quàm uolebat, familiaris, sed tamen & doctus, & perurbanus, sic sentio, neminem esse in oratorum numero habendum, qui non sit omnibus ijs artibus, quæ sunt libero homine dignæ, perpolitus: quibus ipsis si in dicendo non utimur, tamen apparet, atque extat, utrum simus earum rerum rudes, an didicerimus: ut qui pila ludunt, non utuntur in ipsa lusione artificio proprio palæstræ, sed indicat ipse motus, didicerint ne palæstram, an nesciant; & qui aliquid fingunt, etsi tum pictura nihil utuntur, tamen, utrum sciant pingere, an nesciant, non obscurum est: sic in orationibus hisce ipsis iudiciorum, concionum, senatus, etiam si proprie cæteræ non adhibentur artes, tamen facile declaratur, utrum is, qui dicat, tantummodo in hoc declamatorio sit opere iactatus, an ad dicendum omnibus ingenuis artibus instructus accesserit. Tum ridens Scæuola, Non luctabor, inquit, tecum Crasse amplius. id enim ipsum, quod contra me locutus es, artificio quodam es consecutus, ut & mihi, quæ ego uellem, non esse oratoris concederes; & ea ipsa ne-

ſcio quo modo rurſus detorqueres, atque oratori propria traderes. Hæc, cum ego Prætor Rhodum ueniſſem, & cum ſummo illo doctore iſtius diſciplinæ Apollonio ea, quæ à Panætio acceperam, contuliſſem: irriſit ille quidem, ut ſolebat, philoſophiam, atque contempſit; multáq; non tam grauiter dixit, quàm facete: tua autem fuit oratio eiuſmodi, non ut ullam artem, doctrinam'ue contemneres, ſed ut omneis comites, ac miniſtras oratoris eſſe diceres. quas, ego, ſi quis ſit unus complexus omneis, idémq; ſi ad eas facultatem iſtam ornatiſſimæ orationis adiunxerit; non poſſum dicere eum non egregium quendam hominem, atque admirandum fore. ſed is, ſi quis eſſet, aut ſi etiam unquam fuiſſet, aut uero ſi eſſe poſſet; tu eſſes unus profecto; qui & meo iudicio, & omnium uix ullam cæteris oratoribus (pace horum dixerim) laudem reliquiſti. Verum ſi tibi ipſi nihil deeſt, quod in forenſibus rebus, ciuilibúsq; uerſetur, quin ſcias; neque eam tamen ſcientiam, quam adiungis oratori, complexus es: uideamus, ne plus ei tribuas, quàm res, & ueritas ipſa concedat. Hic Craſſus, Memento, inquit, me non de mea, ſed de oratoris facultate dixiſſe. quid enim nos aut didicimus, aut ſcire potuimus? qui ante ad agendum, quàm ad cognoſcendum uenimus: quos in foro, quos in ambitione, quos in rep. quos in amicorum negotijs res ipſa ante confecit, quàm poſſemus aliquid de rebus tantis ſuſpicarij. quòd ſi tibi tantum in nobis uidetur eſſe; quibus etiam ſi ingenium, ut tu putas, non maxime defuit, doctrina certe,

& otium, & hercule etiam studium illud dicendi acerrimum defuit: quid censes, si ad alicuius ingenium uel maius illa, quae ego non attigi, accesserint, qualem illum, & quantum oratorem futurum? Tum Antonius, Probas mihi, inquit, ista Crasse, quae dicis: nec dubito, quin multo locupletior in dicendo futurus sit, si quis omnium rerum, atque artium rationem, naturamq; comprehenderit. sed primum id difficile factu est, praesertim in hac nostra uita, nostrisq; occupationibus. deinde illud etiam uerendum est, ne abstrahamur ab hac exercitatione, & consuetudine dicendi populari, & forensi. aliud enim mihi quoddam genus orationis esse uidetur eorum hominum, de quibus paulo ante dixisti: quamuis illi ornate, & grauiter aut de natura rerum, aut humanis de rebus loquantur. nitidum quoddam genus est uerborum, & laetum, sed palaestrae magis, & olei, quàm huius ciuilis turbae, ac fori. nanque egomet, qui sero, ac leuiter graecas literas attigissem, tamen, cum pro Consulē in Ciliciam proficiscens Athenas uenissem, complures tum ibi dies sum propter nauigandi difficultatem commoratus. sed cum quotidie mecum haberem homines doctissimos, eos fere ipsos, qui abs te modo sunt nominati; cumq; hoc nescio quo modo apud eos increbuisset, me in causis maioribus, sicuti te, solere uersari: pro se quisque eorum, quantum quisque poterat, de officio, & ratione oratoris disputabat. Horum alij, sicut iste ipse Mnesarchus, hos, quos nos oratores uocaremus, nihil esse dicebat, nisi quosdam operarios lingua celeri, &

ri, & exercitata: oratorem autem, nisi qui sapiens esset, esse neminem: atque ipsam eloquentiam, quòd ex bene dicendi scientia constaret. unam quandam esse uirtutem: & qui unam uirtutem haberet, omneis habere: easq; ipsas esse inter se æqualeis, & pares: ita, qui esset eloquens, eum uirtutes omneis habere, atque esse sapientem. Sed hæc erat spinosa quædam, & exilis oratio, longeq; à nostris sensibus abhorrebat,. Carneades uero multo uberius ijsdem de rebus loquebatur: non quo aperiet sententiam suam, (hic enim mos erat patrius Academiæ, aduersari semper omnibus in disputando) sed tum maxima tamen hoc significabat: eos, qui rhetores nominarentur, & qui dicendi præcepta traderent, nihil plane tenere; neque posse quenquam facultatem assequi dicendi, nisi qui philosophorum inuenta didicisset. Disputabant contra diserti homines Athenienses, in rep. causisq; uersati: in quibus erat etiam is, qui nuper Romæ fuit, Menedemus hospes meus. qui cum diceret esse quandam prudentiam, quæ uersaretur in perspiciendis rationibus constituendarum, & regendarum rerum publicarum: excitabatur homo promptus ab homine abundanti doctrina, & quadam incredibili uarietate rerum, & copia. omneis enim partes illius ipsius prudentiæ petendas esse à philosophia docebat: neque ea, quæ statuerentur in rep. de dijs immortalibus, de disciplina iuuentutis, de iustitia, de patientia, de temperantia, de modo rerum omnium, cæteraq;, sine quibus ciuitates aut esse, aut bene moratæ esse non possent, usquam in eorum li-

bris inueniri. Quòd si tantam uim rerum maximarum arte sua rhetorici illi doctores complecterentur: quærebat, cur de procemijs, & de epilogis, & de huiusmodi nugis (sic enim appellabat) referti essent eorum libri; de ciuitatibus instituendis, de scribendis legibus, de æquitate, de iustitia, de fide, de frangendis cupiditatibus, conformandisq; hominum moribus litera in eorum libris nulla inueniretur. ipsa uero præcepta sic illudere solebat, ut ostenderet non modo eos illius experteis esse prudentiæ, quàm sibi asciscerent, sed ne hanc quidem ipsam dicendi rationem, ac uiam nosse. caput enim esse arbitrabatur oratoris, ut & ipsis, apud quos ageret, talis, qualem se ipse optaret, uideretur; id fieri uitæ dignitate; de qua nihil rhetorici isti doctores in præceptis suis reliquissent: & uti qui audirent, sic afficerentur animis, ut eos affici uellet orator: quod item fieri nullo modo posse, nisi cognosceret is, qui diceret, quot modis hominum mentes, & quibus rebus, & quo genere orationis in quanque partem mouerentur: hæc autem esse penitus in media philosophia retrusa, atque abdita: quæ isti rhetores ne primoribus quidem labris attigissent. Ea Menedemus exemplis magis, quàm argumentis conabatur refellere. memoriter enim multa ex orationibus Demosthenis præclare scripta pronuncians, docebat illum in animis uel iudicum, uel populi in omnem partem dicendo permouendis non fuisse ignarum, quibus ea rebus consequeretur, quæ negaret ille sine philosophia quenquam scire posse. Hic respondebat, non se negare

Demosthenem summam prudentiam, summamq; uim habuisse dicendi: sed siue ille hoc ingenio potuisset; siue, id quod constaret, Platonis, studiosus audiendi fuisset; non quid ille potuisset, sed quid isti docerent, esse quaerendum. Saepe etiam in eam partem ferebatur oratione, ut omnino disputaret, nullam artem esse dicendi. idq; cum argumentis docuerat, quòd ita nati essemus, ut & blandiri, & suppliciter insinuare iis, à quibus esset petendum, & aduersarios minaciter terrere possemus; & rem gestam exponere; & id, quod intenderemus, confirmare; & id, quod contra diceretur, refellere; & ad extremum deprecari aliquid, & conqueri: quibus in rebus omnis oratorum uersaretur facultas: & quòd consuetudo, exercitatioq; & intelligendi prudentiam acueret, & eloquendi celeritatem incitaret: tum etiam exemplorum copia nitebatur. nam primum quasi dedita opera neminem scriptorem artis ne mediocriter quidem disertum fuisse dicebat: cum repeteret usque à Corace nescio quo, & Tisia; quos artis illius inuentores, & principes fuisse constaret. eloquentissimos autem homines, qui ista nec didicissent, nec omnino scisse curassent, innumerabiles quosdam nominabat: in quibus etiam siue ille irridens, siue quòd ita putaret, atque ita audisset, me in illo numero, qui illa non didicissem, & tamen, ut ipse dicebat, possem aliquid in dicendo, proferebat. quorum ego illi alterum facile assentiebar, nihil me didicisse: in altero autem me illudi ab eo, aut etiam ipsum errare arbitrabar. Artem uero negabat esse ul-

lam, nisi quæ cognitis, penitusq; perspectis, & in unum exitum spectantibus, & nunquam fallentibus rebus contineretur: hæc autem omnia, quæ tractarentur ab oratoribus, dubia esse, & incerta; cum & dicerentur ab ijs, qui ea omnia non plane tenerent; & audirentur ab ijs, quibus non scientia esset tradenda, sed exigui temporis aut falsa, aut certe obscura opinio. Quid multa? sic mihi tum persuadere uidebatur; neque artificium ullum esse dicendi; neque quenquam posse, nisi qui illa, quæ à doctissimis hominibus in philosophia dicerentur, cognosset, aut callide, aut copiose dicere. Quibus dicere Carneades solebat, ingenium tuum Crasse uehementer admirans, me sibi perfacilem in dicendo, te perpugnacem in disputando esse uisum. Tumq; ego hac eadem opinione adductus, scripsi etiam illud quodam in libello, qui me imprudente, & inuito excidit, & peruenit in manus hominum; disertos me cognosse nonnullos, eloquentem adhuc neminem: quòd eum statuebam disertum, qui posset satis acute, atque dilucide apud mediocres homines ex communi quadam hominum opinione dicere; eloquentem uero, qui mirabilius, & magnificentius augere posset, atque ornare, quæ uellet, omnesq; omnium rerum, quæ ad dicendum pertinerent, fontes animo, ac memoria contineret. id si est difficile nobis; qui ante, quàm ad discendum ingressi sumus, obruimur ambitione, & foro: sit tamen in re positum, atque natura. ego enim, quantum augurior coniectura, quantaq; ingenia in nostris hominibus esse uideo; non despero fore

aliquem aliquando, qui & studio acriore, quàm nos sumus, atque fuimus, & otio, ac facultate discendi maiore, ac maturiore; & labore, atque industria superiore, cum se ad audiendum, legendum, scribendumq; maiore opera dediderit, existat talis orator, qualem quærimus; qui iure non solum disertus, sed etiam eloquens dici possit: qui tamen mea sententia aut hic est iam Crassus: aut, si quis pari fuerit ingenio, pluráq;, quàm hic, & audierit, & lectitarit, & scripserit; paulum huic aliquid poterit addere. Hoc loco Sulpicius, Insperanti mihi, inquit, & Cottæ, sed ualde optanti utrique nostrum cecidit, ut in istum sermonem Crasse delaberemini. nobis enim huc uenientibus iucundum satis fore uidebatur, si, cum uos de rebus alijs loqueremini, tamen nos aliquid ex sermone uestro memoria dignum excipere possemus: ut uero penitus in eam ipsam totius huius uel studij, uel artificij, uel facultatis disputationem pene intimam perueniretis, uix optandum nobis uidebatur. ego enim, qui ab ineunte ætate incensus essem studio utriusque uestrum, Crassi uero etiam amore; cum ab eo nusquam discederem, uerbum ex eo nunquam elicere potui de uia, ac de ratione dicendi; cum & per me ipsum egissem, & per Drusum sæpe tentassem. quo in genere tu Antoni (uere loquar) nunquam mihi percunctanti, aut quærenti aliquid defuisti; & persæpe me, quæ soleres in dicendo obseruare, docuisti. Nunc, quoniam uterque uestrum patefecit earum rerum ipsarum aditum, quas quærimus; & quoniam princeps Crassius eius sermonis ordiendi

fuit: date nobis hanc ueniam, ut ea, quæ ſentitis de omni genere dicendi, ſubtiliter perſequamini. quod quidem ſi erit à uobis impetratum: magnam habebo Craſſe huic palæſtræ, & Tuſculano tuo gratiam; & longe Academiæ illi, ac Lycio tuum hoc ſuburbanum gymnaſium anteponam. Tum ille, Immo uero, inquit, Sulpiti rogemus Antonium; qui & poteſt facere id, quod requiris; & conſueuit, ut te audio, dicere. nam me quidem fateor ſemper à genere hoc toto ſermonis refugiſſe, & tibi cupienti, atque inſtanti ſæpiſſime negaſſe, ut tute paulo ante dixiſti. quod ego non ſuperbia, neque in humanitate faciebam; neque quo ſtudio rectiſſimo, atque optimo non obſequi uellem; præſertim cum te unum ex omnibus ad dicendum maxime natum, aptumq́; cognoſſem; ſed mehercule iſtius diſputationis inſolentia, atque earum rerum, quæ quaſi traduntur in arte, inſcitia. Tum Cotta. Quoniam id, quod difficillimum nobis uidebatur, ut omnino de his rebus Craſſe loquerere, aſſecuti ſumus: de reliquo iam noſtra culpa fuerit, ſi te, niſi omnia, quæ percunctati erimus, explicaris, dimiſerimus. De ijs credo rebus, inquit Craſſus, ut in conditionibus ſcribi ſolet, quibus ſciam, poteroq́;. Tum ille: Nanque quod tu non poteris, aut neſcies, quis noſtrum tam impudens eſt, qui ſe ſcire, aut poſſe poſtulet? Iam uero iſta conditione, dum mihi liceat negare poſſe, quod non potero, & fateri neſcire, quod neſciam; licet, inquit Craſſus, ueſtro arbitratu percunctemini. Atque, inquit Sulpicius, hoc primum ex te, de quo modo An-

tonius exposuit, quid sentias quærimus; existimésne artem aliquam esse dicendi. Quid mihi nunc uos, inquit Crassus, tanquam alicui Græculo otioso, & loquaci, & fortasse docto, atque erudito, quæstiunculam, de qua meo arbitratu loquar, imponitis? Quando enim me ista curasse, aut cogitasse arbitramini? non semper irrisisse potius eorum hominum impudentiam, qui, cum in schola assedissent, ex magna hominum frequentia dicere iuberent, si quis quid quæreret. quod primum ferunt Leontinum fecisse Gorgiam: qui permagnum quiddam suscipere, ac profiteri uidebatur, cum se ad omnia, de quibus quisque audire uellet, esse paratum denunciaret. postea uero uulgo hoc facere cœperunt, hodiéq; faciunt; ut nulla sit res neque tanta, neque tam improuisa, neque tam noua, de qua se non omnia, quæ dici possunt, profiteantur esse dicturos. Quòd si te Cotta arbitrarer, aut te Sulpici de his rebus audire uelle: adduxissem huc Græcum aliquem, qui nos istiusmodi disputationibus delectaret. quod ne nunc quidem difficile factu est. est enim apud M. Pisonem, adolescentem iam huic studio deditum, summo hominem ingenio, nostríq; cupidissimum, peripateticus Staseas, homo nobis sane familiaris, &, ut inter homines peritos constare uideo, in illo suo genere omnium princeps. Quem tu mihi, inquit Mutius, Staseam, quem peripateticum narras? gerendus est tibi mos adolescentibus Crasse, qui non Græci alicuius quotidianam loquacitatem sine usu, neque ex scholis cantilenam requirunt, sed ex homine

omnium ſapientiſsimo, atque ex eo, qui non in libellis, ſed in maximis cauſis, & in hoc domicilio imperij, & gloriæ ſit conſilio, linguáq; princeps: cuius ueſtigia perſequi cupiunt, eius ſententiam ſciſcitantur. Equidem te cum in dicendo ſemper putaui deum: tum uero tibi nunquam eloquentiæ maiorem tribui laudem, quàm humanitatis: qua nunc te uti uel maxime decet; neque defugere eam diſputationem, ad quam te duo excellentis ingenij adoleſcentes cupiunt accedere. Ego uero, inquit, iſtis obſequi ſtudeo: neque grauabor breuiter meo more, quid quaque de re ſentiam, dicere. Ac primum illud (quoniam, auctoritatem tuam negligere Scæuola, fas mihi eſſe non puto) reſpondeo: mihi dicendi aut nullam artem, aut pertenuem uideri, ſed omnem eſſe contentionem inter homines doctos in uerbi controuerſia poſitam. Nam, ſi ars ita definitur, ut paulo ante expoſuit Antonius, ex rebus penitus perſpectis, planéq; cognitis, atque ab opinionis arbitrio ſeiunctis, ſcientiáq; comprehenſis: non mihi uidetur ars oratoris eſſe ulla. ſunt enim uaria, & ad uulgarem, popularemq; ſenſum accommodata omnia genera huius forenſis noſtræ dictionis. Sin autem ea, quæ obſeruata ſunt in uſu, ac tractatione dicendi, hæc ab hominibus callidis, ac peritis animaduerſa, ac notata, uerbis deſignata, generibus illuſtrata, partibus diſtributa ſunt; id quod fieri potuiſſe uideo: non intelligo, quamobrem non, ſi minus illa ſubtili definitione, at hac uulgari opinione ars eſſe uideatur. Sed ſiue eſt ars, ſiue artis quædam ſimilitudo: non eſt qui-

dem ea negligenda; uerum intelligendum est, alia quædam ad consequendam eloquentiam esse maiora. Tum Antonius uehementer se assentiri Crasso dixit: quòd neque ita amplecteretur artem, ut ij solerent, qui omnem uim dicendi in arte ponerent: neque rursum eam totam, sicut plerique philosophi facerent, repudiaret. Sed existimo, inquit, gratum te his esse Crasse facturum, si ista exposueris, quæ putas ad dicendum plus quàm ipsam artem posse prodesse. Dicam equidem, quoniam institui; petamq; à uobis, inquit, ne has meas ineptias efferatis. quanquam moderabor ipse: ne, ut quidam magister, atque artifex, sed quasi unus è togatorum numero, atque ex forensi usu homo mediocris, neque omnino rudis, uidear non ipse aliquid à me prompsisse, sed fortuito in sermonem uestrum incidisse. Equidem cum peterem magistratus, solebam in prehensando dimittere à me Scæuolam; cum ei ita dicerem, me uelle esse ineptum. id erat petere blandius: quod nisi inepte fieret, bene non posset fieri: hunc autem esse unum hominem ex omnibus, quo præsente ego ineptus esse minime uellem: quem quidem nunc mearum ineptiarum testem, & spectatorem fortuna constituit. nam quid est ineptius, quàm de dicendo dicere? cum id ipsum, dicere, nunquam sit non ineptum, nisi cum est necessarium. Perge uero Crasse, inquit Mucius: istam enim culpam, quam uereris, ego præstabo. Sic igitur sentio, inquit Crassus, naturam primum, atque ingenium ad dicendum uim afferre maximam: neque uero istis, de quibus paulo ante

dixit Antonius, ſcriptoribus artisq́, rationem dicendi, & uiam, ſed naturam defuiſſe. nam & animi, atque ingenij celeres quidam motus eſſe debent; qui ad excogitandum acuti, & ad explicandum, ornandumq́; ſint uberes, & ad memoriam firmi, atque diuturni: & ſi quis eſt, qui hæc putet arte accipi poſſe; quod falſum eſt, (præclare enim ſe res habeat, ſi hæc accendi, aut commoueri arte poſſint: inſeri quidem, & donari ab arte non poſſunt omnia: ſunt enim illa dona naturæ) quid de illis dicet, quæ certe cum ipſo homine naſcuntur? linguæ ſolutio, uocis ſonus, latera, uires, conformatio quædam, & figura totius oris, & corporis. Neque hæc ita dico, ut ars aliquid limare non poſsit: neque enim ignoro, & quæ bona ſint, fieri meliora poſſe doctrina; & quæ non optima, aliquo modo acui tamen, & corrigi poſſe: ſed ſunt quidam aut ita lingua hæſitantes, aut ita uoce abſoni, aut ita uultu, motuq́; corporis uaſti, atque agreſtes; ut etiam ſi ingenijs, atque arte ualeant, tamen in oratorum numerum uenire non poſsint: ſunt autem quidam ita naturæ muneribus in iiſdem rebus habiles, ita ornati; ut non nati, ſed ab aliquo deo ficti eſſe uideantur. Magnum quoddam eſt onus, atque munus, ſuſcipere, atque profiteri ſe eſſe omnibus ſilentibus unum maximis de rebus magno in conuentu hominum audiendum. adeſt enim fere nemo, quin acutius, atque acrius uitia in dicente, quàm recta uideat. ita quidquid eſt, in quo offenditur; id etiam illa, quæ laudanda ſunt, obruit. Neque hæc in eam ſententiam diſputo, ut ho-

mines adolescentes, si quid naturale forte non habeant, omnino à dicendi studio deterream. Quis enim non uideat C. Cælio, æquali meo, maximo honori fuisse homini nouo illam ipsam, quancunque assequi potuerit, in dicendo mediocritatem? quis uestrum æqualem Q. Varium, uastum hominem, atque fœdum, non intelligit illa ipsa facultate, quancunque habet, magnam esse in ciuitate gratiam consecutum? sed quia de oratore quærimus, fingendus est nobis oratione nostra detractis omnibus uitijs orator, atque omni laude cumulatus. neque enim, si multitudo litium, si uarietas causarum, si hæc turba, & barbaria forensis dat locum uel uitiosissimis oratoribus, iccirco nos hoc, quod quærimus, omittemus. Itaque in ijs artibus, in quibus non utilitas quæritur necessaria, sed animi libera quædam oblectatio, quàm diligenter, & quàm prope fastidiose iudicamus? nullæ enim lites, neque controuersiæ sunt, quæ cogant homines, sicut in foro non bonos oratores, item in theatro actores malos perpeti. Est igitur oratori diligenter prouidendum, non uti illis satisfaciat, quibus necesse est; sed ut ijs ipsis admirabilis esse uideatur, quibus libere liceat iudicare. Ac si quæritis plane, quid sentiam; enunciabo apud homines familiarissimos, quod adhuc semper tacui, & tacendum putaui. Mihi etiam quiq; optime dicunt, quiq; id facillime, atque ornatissime facere possunt; tamen, nisi timide ad dicendum accedunt, & in exordienda oratione perturbantur, pene impudentes uidentur. tametsi id non accidere non potest. ut enim

quisque optime dicit; ita maxime dicendi difficultatem uariosq; euentus orationis, hominumq; iudicia pertimescit. qui uero nihil potest dignum re, dignum nomine oratoris, dignum hominum auribus efficere, atque edere; is mihi, etiam si commouetur in dicendo, tamen impudens uidetur. non enim pudendo, sed non faciendo id, quod non decet, impudentiæ nomen effugere debemus. quem uero non pudet; id quod in plerisque uideo; hunc ego non reprehensione solum, sed etiam pœna dignum puto. Equidem & in uobis animaduetere soleo, & in me ipso sæpissime experior, ut exalbescam in principijs dicendi, & tota mente, atque omnibus artubus contremiscam. adolescentulus uero sic in initio accusationis exanimatus sum, ut hoc summum beneficium Q. Maximo debuerim, quòd continuo consilium dimiserit, simul ac me fractum, ac debilitatum metu uiderit. Hic omnes assensi, significare inter sese, & colloqui cœperunt. fuit enim mirificus quiddam in Crasso pudor; qui tamen non modo non obesset eius orationi, sed etiam probitatis commendatione prodesset. Tum Antonius, Sæpe, ut dicis, inquit, animaduerti Crasse & te, & cæteros summos oratores, quanquam tibi par mea sententia nemo unquam fuit, in dicendi exordio permoueri. cuius quidem rei cum causam quærerem, quidnam esset, cur, ut in quoque oratore plurimum esset, ita maxime is pertimesceret; has causas inueniebam duas: unam, quòd intelligerent ij, quos usus, ac natura docuisset, nonnunquam summis oratori-

bus non satis ex sententia euentum dicendi procedere; ita non iniuria, quotiescunque dicerent, id, quod aliquando possèt accidere, ne tum accideret, timere. altera est hæc, de qua quæri sæpe soleo. cæterarum homines artium spectati, & probati, si quando aliquid minus bene fecerunt, quàm solent; aut noluisse, aut ualetudine impediti non potuisse consequi id, quod scirent, putantur. noluit, inquiunt, hodie agere Roscius, aut crudior fuit. oratoris peccatum, si quod est animaduersum, stultitiæ peccatum uidetur. stultitia autem excusationem non habet: quia nemo uidetur, aut quia crudus fuerit, aut quòd ita maluerit, stultus fuisse. quo etiam grauius iudicium in dicendo subimus. quoties enim dicimus, toties de nobis iudicatur: & qui semel in gestu peccauit, non continuo existimatur nescire gestum: cuius in dicendo aliquid reprehensum est, aut æterna in eo, aut certe diuturna ualet opinio tarditatis. Illud uero, quod à te dictum est, esse permulta, quæ orator nisi à natura haberet, non multum à magistro adiuuaretur; ualde tibi assentior; in'q; eo uel maxime probaui summum illum doctorem Alabandensem Apollonium: qui, cum mercede doceret, tamen non patiebatur eos, quos iudicabat non posse oratores euadere, operam apud sese perdere, dimittebat'q;, & ad quam quenque artem putabat esse aptum, ad eam impellere, atque hortari solebat. Satis est enim cæteris artificijs percipiendis tantummodo similem esse hominis, & id, quod tradatur, uel etiam inculcetur, si quis forte sit tradior,

posse percipere animo, & memoria custodire. non quæritur mobilitas linguæ, non celeritas uerborum, non denique ea, quæ nobis non possumus fingere, facies, uultus, sonus. In oratore autem acumen dialecticorum, sententiæ philosophorum, uerba prope poetarum, memoria iurisconsultorum, uox tragœdorum, gestus pene summorum actorum est requirendus. Quamobrem nihil in hominum genere rarius perfecto oratore inueniri potest. quæ enim singularum rerum artifices singula si mediocriter adepti sunt, probantur; ea nisi omnia summa sunt in oratore, probari non possunt. Tum Crassus, Atqui uide, inquit, in artificio, & opera quàm tenui, & leui quanto plus adhibeatur diligentiæ, quàm in hac re, quam constat esse maximam. Sæpe enim soleo audire Roscium, cum ita dicat: Se adhuc reperire discipulum, quem quidem probaret, potuisse neminem: non quo non essent quidam probabiles: sed quia, si aliquid modo esset uitij, id ferre ipse non posset. nihil est enim tam insigne, nec tam ad diuturnitatem memoriæ stabile, quàm id, in quo aliquid offenderis. Itaque, ut ad hanc similitudinem huius histrionis oratoriam laudem dirigamus: uidetis'ne, quàm nihil ab eo, nisi perfecte, nihil nisi cum summa uenustate fiat; nihil nisi ita ut deceat, & uti omnes moueat, atque delectet? itaque hoc iamdiu est consecutus; ut in quo quisque artificio excelleret, is in suo genere Roscius diceretur. Hanc ego absolutionem, perfectioném'q; in oratore desiderans, à qua ipse longe absum, facio impudenter. mihi enim uolo

ignosci: cæteris ipse non ignosco. nam qui non potest, qui uitiose facit, quem denique non decet; hunc, ut Apollonius iubebat, ad id, quod facere possit, detrudendum puto. Num tu igitur, inquit Sulpitius, me, aut hunc Cottam ius ciuile, aut rem militarem iubes discere? nam quis ad ista summa, atque in omni genere perfecta potest peruenire? Tum ille, Ego uero, inquit, quòd in uobis egregiam quandam, ac præclaram indolem ad dicendum esse cognoui, idcirco hæc exposui omnia: nec magis ad eos deterrendos, qui non possent, quàm ad uos, qui possetis, exacuendos accommodaui orationem meam. Et quanquam in utroque uestrum summum esse ingenium, studiumq́; perspexi: tamen hæc, quæ sunt in specie posita, de quibus plura fortasse dixi, quàm solent Græci dicere, in te Sulpiti diuina sunt. Ego enim neminem nec motu corporis, neque ipso habitu, atque forma aptiorem, nec uoce pleniorem, aut suauiorem mihi uideor audisse. quæ quibus à natura minora data sunt, tamen illud assequi possunt, ut ijs, quæ habeant, modice, & scienter utantur, & ut ne dedeceat. id enim est maxime uitandum: & de hoc uno minime est facile præcipere, non mihi modo, qui sicut unus paterfamilias his de rebus loquor; sed etiam ipsi illi Roscio: quem sæpe audio dicere, Caput esse artis, dicere; quod tamen unum id esse, quod tradi arte non possit. Sed, si placet, sermonem aliò transferamus, & nostro more aliquando, non rhetorico loquamur. Minime uero, inquit Cotta: nunc enim te iam exoremus necesse est, quoniam retines

nos in hoc ſtudio, nec ad aliam dimittis artem, ut nobis explices, quidquid eſt iſtud, quod tu in dicendo potes. neque enim ſumus nimis auidi: iſta tua mediocri eloquentia contenti ſumus: idq́; ex te quærimus; ut ne plus non aſſequamur, quàm quantulum tu in dicendo aſſecutus es; quoniam, quæ à natura expetenda ſunt, ea dicis non nimis deeſſe nobis, quid præterea eſſe aſſumendum putes. Tum Craſſus arridens, Quid cenſes, inquit, Cotta, niſi ſtudium, & ardorem quendam amoris? ſine quo cum in uita nihil quidquam egregium, tum certe hoc, quod tu expetis, nemo unquam aſſequetur. Neque uero uos ad eam rem uideo eſſe cohortandos: quos, cum mihi quoque ſitis moleſti, nimis etiam flagrare intelligo cupiditate. ſed profectò ſtudia nihil proſunt perueniendi aliquò, niſi illud, quod eò, quò intendas, ferat, deducatq́;, cognoris. Quare, quoniam mihi leuius quoddam onus imponitis; neque ex me de oratoris arte, ſed de hac mea, quantulacunque eſt, facultate quæritis: exponam uobis non quandam aut perreconditam, aut ualde difficilem, aut magnificam, aut grauem rationem conſuetudinis meæ; qua quondam ſolitus ſum uti, cum mihi in iſto ſtudio uerſari adoleſcenti licebat. Tum Sulpicius, O diem Cotta nobis, inquit, optatum. quod enim neque precibus unquam, nec inſidiando, nec ſpeculando aſſequi potui, ut quid Craſſus ageret meditandi, aut dicendi cauſa, non modo uidere mihi, ſed ex eius ſcriptore, & lectore Diphilo ſuſpicari liceret; id ſpero nos eſſe adeptos, omniaq́; iam ex ipſo, quæ diu

cupimus,

cupimus, cognituros. Tum Crassus. Atqui arbitror Sulpici, cum audieris, non tam te hæc admiraturum, quæ dixero; quàm existimaturum, tum, cum ea audire cupiebas, causam, cur cuperes, non fuisse. nihil enim dicam reconditum, nihil expectatione uestra dignum, nihil aut inauditum uobis, aut cuiquam nouum. Nam principio illud, quod est homine ingenuo, liberaliterq; educato dignum, non negabo, me ista omnium communia, & contrita præcepta didicisse: Primum, oratoris officium esse, dicere ad persuadendum accommodate: Deinde, esse omnem orationem aut de infinitæ rei quæstione sine designatione personarum, & temporum; aut de re certis in personis, ac temporibus locata: in utraque autem re quidquid in controuersiam ueniat, in eo quæri solere, aut factum'ne sit; aut, si est factum, quale sit; aut etiam quo nomine uocetur; aut, quod nonnulli addunt, recténe factum esse uideatur: Existere autem controuersias etiam ex scripti interpretatione; in quo aut ambigue quid sit scriptum, aut contrarie, aut ita, ut à sententia scriptum dissideat: His autem omnibus partibus subiecta quædam esse argumenta propria: sed causarum, quæ sint à communi quæstione seiunctæ, partim in iudicijs uersari, partim in deliberationibus: Esse etiam genus tertium, quod in laudandis, aut uituperandis hominibus poneretur: certosq; esse locos, quibus in iudicijs uteremur, in quibus æquitas quæritur; alios in deliberationibus, qui omnes ad utilitatem dirigerentur eorum, quibus consilium da-

remus; alios item in laudationibus, in quibus ad personarum dignitatem omnia referrentur. Cumq; esset omnis oratoris uis, ac facultas in quinque partes distributa; ut deberet reperire primum, quid diceret; deinde inuenta non solum ordine, sed etiam momento quodam, atque iudicio dispensare, atque disponere; tum ea denique uestire, atque ornare oratione; post memoria sepire; ad extremum agere cum dignitate, & uenustate: etiam illa cognoram, & acceperam, ante, quàm de re diceremus, initio conciliandos eorum esse animos, qui audirent; deinde rem demonstrandam; postea controuersiam constituendam; tum id, quod nos intenderemus, confirmandum; post, quæ contra dicerentur, refellenda; extrema autem oratione, ea, quæ pro nobis essent, amplificanda, & augenda; quæq; essent pro aduersarijs, infirmanda, atque frangenda. Audieram etiam, quæ de orationis ipsius ornamentis traderentur: in qua præcipitur primum, ut pure, & latine loquamus; deinde, ut plane, & dilucide; tum, ut ornate; post ad rerum dignitatem apte, & quasi decore: singularumq; rerum præcepta cognoram. Quin etiam, quæ maxime propria essent naturæ, tamen his ipsis artem adhiberi uideram. nam de actione, & de memoria quædam breuia, sed magna cum exercitatione præcepta gustaram. In his enim fere rebus omnis istorum artificum doctrina uersatur. quam ego si nihil dicam adiuuare, mentiar: habet enim quædam quasi ad commonendum oratorem, quò quidque referat, & quò intuens, ab eo, quodcun-

que sibi proposuerit, minus aberret. uerum ego hanc uim intelligo esse in præceptis omnibus; non ut ea secuti oratores eloquentiæ laudem sint adepti; sed quæ sua sponte homines eloquentes facerent, ea quosdam obseruasse, atque delegisse: sic esse non eloquentiam ex artificio, sed artificium ex eloquentia natum: quod tamen, ut ante dixi, non eijcio: est enim etiam si minus necessarium ad bene dicendum, tamen ad cognoscendum non illiberale. Eius exercitatio quædam suscipienda uobis est: quanquam uos quidem iampridem estis in cursu: sed ijs, qui ingrediuntur ad studium, quiq; ea, quæ agenda sunt in foro tanquam in acie, possunt etiam nunc exercitatione quasi ludicra prædiscere, ac meditari. Hanc ipsam, inquit Sulpicius, nosse uolumus. attamen ista, quæ abs te breuiter de arte decursa sunt, audire cupimus: quanquam sunt nobis quoque non inaudita. uerum illa mox. nunc, de ipsa exercitatione quid sentias, quærimus. Equidem probo ista, Crassus inquit, quæ uos facere soletis, ut, causa aliqua posita consimili causarum earum, quæ in forum deferuntur, dicatis quammaxime ad ueritatem accommodate. sed plerique in hoc uocem modo, neque eam scienter, & uires exercent suas, & linguæ celeritatem incitant, uerborumq; frequentia delectantur. in quo fallit eos, quod audierunt; dicendo homines, ut dicant, efficere solere. uere enim etiam illud dicitur; peruerse dicere, homines peruerse dicendo facillime consequi. Quamobrem in istis ipsis exercitationibus etsi utile est etiam subito sæpe dicere: tamen illud utilius,

sumpto spatio ad cogitandum, paratius, atque accuratius dicere. Caput autem est; quod, ut uere dicam, minime facimus; est enim magni laboris; quem plerique fugimus; quamplurimum scribere. stylus optimus, & præstantissimus dicendi effector, ac magister: neque iniuria. nam si subitam, & fortuitam orationem commentatio, & cogitatio facile uincit: hanc ipsam profecto assidua, ac diligens scriptura superabit. omnes enim siue artis sunt loci, siue ingenij cuiusdam, atque prudentiæ, qui modo insunt in ea re, de qua scribimus; inquirentibus nobis, omniq; acie ingenij contemplantibus, ostendunt se, & occurrunt; omnesq; sententiæ, uerbaq; omnia, quæ sunt cuiusque generis maxime illustria, sub acumen styli subeant, & succedant, necesse est. tum ipsa collocatio, conformatioq; uerborum perficitur in scribendo, non poetico, sed quodam oratorio numero, & modo. Hæc sunt, quæ clamores, & admirationes in bonis oratoribus efficiunt: neque ea quisquam, nisi diu, multumq; scriptitarit, etiam si uehementissime se in his subitis dictionibus exercuerit, consequetur: & qui à scribendi consuetudine ad dicendum uenit, hanc affert facultatem, ut, etiam subito si dicat, tamen illa, quæ dicantur, similia scriptorum esse uideantur; atque etiam, si quando in dicendo scriptum attulerit aliquid, cum ab eo discesserit, reliqua similis oratio consequetur. ut concitato nauigio cum remiges inhibuerunt, retinet tamen ipsa nauis motum & cursum suum intermisso impetu, pulsuq; remorum: sic in oratione perpetua,

cum scripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua cursum, scriptorum similitudine & ui concitata. In quotidianis autem commentationibus equidem mihi adolescentulus proponere solebam illam exercitationem maxime, qua C. Carbonem, nostrum illum inimicum, solitum esse uti sciebam; ut aut uersibus propositis quammaxime grauibus, aut oratione aliqua lecta ad eum finem, quem memoria possem comprehendere, eam rem ipsam, quam legissem, uerbis alijs quàm maxime possem lectis pronunciarem. sed post animaduerti hoc esse in hoc uitij; quòd ea uerba, quæ maxime cuiusque rei propria, quæq; essent ornatissima, atque optima, occupasset aut Ennius, si ad eius uersus me exercerem; aut Gracchus, si eius orationem mihi forte proposuissem: ita si ijsdem uerbis uterer, nihil prodesse; si alijs, etiam obesse, cum minus idoneis uti consuescerem. Postea mihi placuit, eoq; sum usus adolescens, ut summorum oratorum græcas orationes explicarem: quibus lectis, hoc assequebar; ut, cum ea, quæ legerem græce, latine redderem, non solum optimis uerbis uterer, & tamen usitatis; sed etiam exprimerem quædam uerba imitando, quæ noua nostris essent, dummodo essent idonea. Iam, uocis, & spiritus, & totius corporis, & ipsius linguæ motus, & exercitationes non tam artis indigent, quàm laboris. quibus in rebus habenda est ratio diligenter, quos imitemur, quorum similes uelimus esse. intuendi nobis sunt non solum oratores, sed etiam actores; ne mala consuetudine ad aliquam deformitatem,

prauitatem'q; ueniamus. Exercenda est etiam memoria ediscendis ad uerbum quamplurimis & nostris scriptis, & alienis. atque in ea exercitatione non sane mihi displicet adhibere, si consueris, etiam istam locorum, simulacrorum'q; rationem, quæ in arte traditur. Educenda deinde dictio est ex hac domestica exercitatione, & umbratili medium in agmen, in puluerem, in clamorem, in castra, atque aciem forensem: subeundus usus omnium; & periclitandæ uires ingenij; & illa commentatio inclusa, in ueritatis lucem proferenda est. Legendi etiam poetæ: cognoscenda historia: omnium bonarum artium scriptores, ac doctores & legendi, & peruolutandi, & exercitationis causa laudandi, interpretandi, corrigendi, uituperandi, refellendi: disputandum'q; de omni re in contrarias parteis: & quidquid erit in quaque re, quod probabile uideri possit, eliciendum, atque dicendum. Perdiscendum ius ciuile: cognoscendæ leges: percipienda omnis antiquitas: senatoria consuetudo, disciplina reip. iura sociorum, fœdera, pactiones, causa imperij cognoscenda est. Libandus est etiam ex omni genere urbanitatis facetiarum quidam lepos, quo tanquam sale persbergatur omnis oratio. Effudi uobis omnia, quæ sentiebam: quæ fortasse, si quemcunque patremfamilias arripuissetis ex aliquo circulo, eadem uobis percunctantibus respondisset. Hæc cum Crassus dixisset, silentium est consecutum. sed quanquam satis ijs, qui aderant, ad id, quod erat propositum, dictum uidebatur: tamen sentiebant celerius esse multo, quàm ipsi uel-

lent, ab eo peroratum. Tum Scæuola, Quid est Cotta, inquit? quid tacetis? nihil'ne uobis in mentem uenit, quod præterea à Crasso requiratis? Immo id mehercule, inquit, ipsum attendo. tantus enim cursus uerborum fuit: &, sic euolauit oratio; ut eius uim, & incitationem aspexerim, uestigia, ingressumq́; non uiderim: &, tanquam in aliquam locupletem, ac refertam domum uenerim, non explicata ueste, neque proposito argento, neque tabulis, & signis propalam collocatis, sed his omnibus multis, magnificisq́; rebus constructis, ac reconditis; sic modo in oratione Crassi diuitias, ac ornamenta eius ingenij per quædam inuolucra, atque integumenta perspexi; sed ea cum contemplari cuperem, uix aspiciendi potestas fuit. ita neque hoc possum dicere, me omnino ignorare, quid possideat; neque plane nosse, ac uidisse. Quin tu igitur facis idem, inquit Scæuola, quod faceres, si in aliquam domum plenam ornamentorum illam uenisses. si ea seposita, ut dicis, essent; tuq́; ualde spectandi cupidus esses: non dubitares rogare dominum, ut proferri iuberet, præsertim si esset familiaris. similiter nunc petes à Crasso, ut eam copiam ornamentorum suorum, quam constructam uno in loco quasi per transennam prætereuntes strictim aspeximus, in lucem proferat, & suo quidque loco collocet. Ego uero, inquit Cotta, à te peto Scæuola: me enim, & hunc Sulpicium impedit pudor ab homine omnium grauissimo, qui genus huiusmodi disputationis semper contempserit, hæc, quæ ipsi forsitan puerorum elementa uideantur, ex-

quirere. ſed tu hoc nobis da Scæuola, & perfice, ut Craſſus hæc, quæ coarctauit, & peranguſte referſit in oratione ſua, dilatet nobis, aut explicet. Ego mehercule, inquit Mutius, antea ueſtra magis hoc cauſa uolebam, quàm mea: neque enim tantopere hanc à Craſſo diſputationem deſiderabam, quantopere eius in cauſis oratione delector: nunc uero Craſſe mea quoque etiam cauſa rogo; ut, quoniam tantum habemus otij, quantum iandiu nobis non contigit, ne grauere ex ædificare id opus, quod inſtituiſti. formam enim totius negotij opinione maiorem, melioremq́; uideo: quam uehementer probo. Enimuero, inquit Craſius, mirari ſatis non queo, etiam te hæc Scæuola deſiderare: quæ neque ego teneo, uti ij, qui docent; neque ſunt eius generis, ut, ſi optime tenerem, digna eſſent iſta ſapientia, ac tuis auribus. An tu, inquit ille, ſi de iſtis communibus, & peruagatis uix huic ætati audiendum putas: etiam'ne illa negligere poſſumus, quæ tu oratori cognoſcenda eſſe dixiſti? de naturis hominum, de moribus, de rationibus ijs, quibus hominum mentes & incitarentur, & reprimerentur; de hiſtoria, de antiquitate, de adminiſtratione reip. denique de noſtro ipſo iure ciuili. hanc enim ego omnem ſcientiam, & copiam rerum in tua prudentia ſciebam ineſſe: in oratoris uero inſtrumento tam lautam ſuppellectilem nunquam uideram. Potes igitur, inquit Craſſus, (ut alia omittam, quæ ſunt innumerabilia, & immenſa, & ad ipſum tuum ius ciuile ueniam) oratores putare eos, quos multas horas expectauit, cum in cam-

pum properaret, & ridens, & stomachans Scæuola? cum Hypsæus maxima uoce plurimis uerbis à M. Crasso Præt. contenderet, ut ei, quem defendebat, causa cadere liceret: Cn. autem Octauius, homo consularis, non minus longa oratione recusaret, ne aduersarius causa caderet, ac ne is, pro quo ipse diceret, turpi tutelæ iudicio, atque omni molestia stultitia aduersarij liberaretur. Ego ueros istos, inquit, (memini enim mihi narrare Mucium) non modo oratoris nomine, sed ne foro quidem dignos putarem. Atqui non defuit illis patronis, inquit Crassus, eloquentia, neque dicendi ratio, aut copia, sed iuris ciuilis prudentia: quòd alter plus lege agendo petebat, quàm quantum lex in XII tabulis permiserat; quod cum impetrasset, causa caderet: alter iniquum putabat, plus secum agi, quàm quod esset in actione; neque intelligebat, si ita esset actum, litem aduersarium perditurum. Quid his paucis diebus? nonne, nobis in tribunali Q. Pompeij, Præt. urbani, familiaris nostri, sedentibus, homo ex numero disertorum postulabat, ut illi, unde peteretur, uetus, atque usitata exceptio daretur, CVIVS pecuniæ dies non fuisset? quod petitoris causa comparatum esse non intelligebat: ut, si ille inficiator probasset iudici ante petitam esse pecuniam, quàm esset cœpta deberi; petitor rursus cum peteret, ne exceptione excluderetur, quòd ea res in iudicium antea uenisset. Quid ergo hoc fieri turpius, aut dici potest, quàm eum, qui hanc personam susceperit, ut amicorum controuersias, causasq; tueatur, laborantibus succurrat, ægris

medeatur, afflictos excitet; hunc in minimis tenuissimisq; rebus ita labi, ut alijs miserandus, alijs irridendus esse uideatur? Equidem propinquum nostrum P. Crassum, illum diuitem, & multis alijs in rebus elegantem hominem, & ornatum, & præcipue in hoc efferendum, & laudandum puto; quòd cum P. Scæuolæ frater esset, solitus est ei persæpe dicere: neque illum in iure ciuili satis illi arti facere posse, nisi dicendi copiam assumpsisset; quod quidem hic, qui mecum Consul fuit, filius eius est consecutus: neque se ante causas amicorum tractare, atque agere cœpisse, quàm ius ciuile didicisset. Quid uere ille M. Cato? non'ne & eloquentia tanta fuit, quantam illa tempora, atque illa ætas in hac ciuitate ferre maximam potuit; & iuris ciuilis omnium peritissimus? Verecundius hac de re iandudum loquor, quòd adest uir in dicendo summus: quem ego unum oratorem maxime admiror: sed tamen idem hoc semper ius ciuile contempsit. Verum, quoniam sententiæ, atque opinionis meæ uoluistis esse participes; nihil occultabo; &, quoad potero, uobis exponam, quid de quaque re sentiam. Antonij incredibilis quædam, & prope singularis, & diuina uis ingenij uidetur, etiam si hac scientia iuris nudata sit, posse facile cæteris armis prudentiæ causas tueri, atque defendere. quamobrem hic nobis sit exceptus: cæteros uero non dubitabo primum inertiæ condemnare sententia mea, post etiam impudentiæ. nam uolitare in foro, hærere in iure, ac Prætorum tribunalibus, iudicia priuata magnarum rerum obire, in quibus sæ-

pe non de facto, sed de æquitate, ac iure certetur; iactare se in causis centumuiralibus, in quibus usucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluuionum, circumluuionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, stillicidiorum, testamentorum ruptorum, aut ratorum, cæterarumq; rerum innumerabilium iura uersentur; cum omnino, quid suum, quid alienum; quare denique ciuis, an peregrinus; seruus, an liber quispiam sit, ignoret: insignis est impudentiæ. Illa uero deridenda arrogantia est; in minoribus nauigijs rudem esse se confiteri, quinqueremes autem, aut etiam maiores gubernare didicisse. Tu mihi cum in circulo decipiare aduersaris stipulatiuncula, & cum obsignes tabellas clientis tui, quibus id sit scriptum, quo ille capiatur; ego tibi ullam causam maiorem commitendam putem? citius hercule is, qui duorum scalmorum nauiculam in portu euerterit, in Euxino ponto Argonautarum nauem gubernarit. Quid, si ne paruæ quidem causæ sunt, sed sæpe maximæ, in quibus certatur de iure ciuili? quod tandem os est illius patroni, qui ad eas causas sine ulla scientia iuris audet accedere? Quæ potuit igitur esse causa maior, quàm illius militis; de cuius morte cum domum falsus ab exercitu nuncius uenisset; & pater eius re credita testamentum mutasset; &, quem ei uisum esset, fecisset hæredem; essetq; ipse mortuus: res delata est ad Centumuiros, cum miles domum reuenisset, egissetq; lege in hæreditatem paternam testamento exhæres filius? nempe in ea causa quæsitum est de iure

ciuili, posset'ne paternorum bonorum exhæres esse filius, quem pater testamento neque hæredem, neque exhæredem scripsisset nominatim. Quid, qua de re inter Marcellos, & Claudios patricios Centumuiri iudicarunt? cum Marcelli ab liberti filio stirpe, Claudij patricij eiusdem hominis hæreditatem gente ad se redisse dicerent: non'ne in ea causa fuit oratoribus de toto stirpis, ac gentilitatis iure dicendum? Quid, quod item in centumuirali iudicio certatum esse accepimus? qui Romam in exilium uenisset, cui Romæ exulare ius esset, si se ad aliquem quasi patronum applicuisset, intestato'q; esset mortuus: non'ne in ea causa ius applicationis, abscurum sane, & ignotum, patefactum in iudicio atque illustratum est à patrono? Quid nuper? cum ego C. Sergij Auratæ contra hunc nostrum Antonium iudicio priuato causam defenderem; non ne omnis nostra in iure uersata defensio est? cum enim Marius Gratidianus ædes Auratæ uendidisset; neque seruire quandam earum ædium partem in mancipij lege dixisset: defendebamus, quidquid fuisset incommodi in mancipio, id si uenditor scisset, neque declarasset, præstare debere. Quo quidem in genere familiaris noster M. Bucculeius, homo neque meo iudicio stultus, & suo ualde sapiens, & à iuris studio non abhorrens, simili in re quodam modo nuper errauit. nam cum ædes L. Fusio uenderet; in mancipio lumina, uti tum essent, ita recepit. Fusius autem, simulatque ædificari cœptum est in quadam parte urbis, quæ mo-

do ex illis ædibus conspici posset, egit statim cum Buculeio; quòd, cuicunque particulæ cœli officeretur, ita, quamuis esset procul, mutari lumina putabat. Quid uero, clarissima M. Curij causa, & M. Coponij nuper apud Centumuiros quo concursu hominum, qua expectatione defensa est? cum Q. Scæuola, æqualis, & collega meus, homo omnium & disciplina iuris ciuilis eruditissimus, & ingenio, prudentiáq; acutissimus, & oratione maxime limatus, atque subtilis, atque, ut ego soleo dicere, iuris peritorum eloquentissimus, eloquentium iuris peritissimus, ex scripto testamentorum iura defenderet; negaretq́;, nisi posthumus & natus, & ante, quàm in suam tutelam uenisset, mortuus esset, hæredem eum esse posse, qui esset secundum posthumum & natum, & mortuum hæres institutus: ego autem defenderem hac eum mente fuisse, qui testamentum fecisset, ut, si filius non esset, qui in tutelam ueniret, M. Curius esset hæres. num destitit uterque nostrum in ea causa in auctoritatibus, in exemplis, in testamentorum formulis, hoc est in medio iure ciuili uersari?

Omitto iam plura exempla causarum amplissimarum: quæ sunt innumerabilia. capitis nostri sæpe potest accidere ut causæ uersentur in iure. Etenim si C. Mancinum, nobilissimum, atque optimum uirum, ac consularem, cum eum propter inuidiam Numantini fœderis paterpatratus ex S. C. Numantinis dedidisset, eumq́; illi non recepissent, posteáq; Mancinus domum reuenisset, neque in se-

natum introire dubitasset, P. Rutilius M. filius Tribunus pl. de senatu iussit educi, quòd eum ciuem negaret esse, quia memoriæ sic esset proditum; quem pater suus, aut populus uendidisset, aut paterpatratus dedidisset, ei nullum esse postliminium: quam possumus reperire ex omnibus rebus ciuilibus causam, contentionem'q; maiorem, quàm de ordine, de ciuitate, de libertate, de capite hominis consularis? præsertim cum hæc non in crimine aliquo, quod ille posset inficiari, sed in ciuili iure consisteret. simili'q; in genere, inferiore ordine, si quis apud nos seruisset ex populo fœderato, sese'q; liberasset, ac postea domum reuenisset? quæsitum est apud maiores nostros, num is ad suos postliminio rediisset, & amisisset hanc ciuitatem. Quid de libertate, quo iudicium grauius esse nullum potest? non ne ex iure ciuili potest esse contentio, cum quæritur, is, qui domini uoluntate census sit, si non sit conditum lustrum, sit'ne liber? Quid? quod usu memoria patrum uenit, ut paterfamilias, qui ex Hispania Romam uenisset, cum uxorem prægnantem in prouincia reliquisset; Romæ'q; alteram duxisset; neque nuncium priori remisisset; mortuus'q; esset intestato; & ex utraque filius natus esset: mediocris'ne res in controuersiam adducta est? cum quæreretur de duobus ciuium capitibus, & de puero, qui ex posteriore natus erat, & de eius matre: quæ, si iudicaretur, certis quibusdam uerbis, non nouis nuptiis fieri cum superiore diuortium, in concubinæ locum duceretur. Hæc igitur, & horum similia iura suæ ciuitatis

ignorantem, erectum, & celsum, alacri & prompto ore, ac uultu huc, atque illuc intuentem uagari magna cum caterua toto foro, præsidium clientibus, atque opem amicis, & prope cunctis ciuibus lucem ingenij, & consilij sui porrigentem, atque tendentem, non'ne in primis flagitiosum putandum est? Et quoniam de impudentia dixi; castigemus etiam segnitiem hominum, atque inertiam. Nam si esset ista cognitio iuris magna, ac difficilis: tamen utilitatis magnitudo deberet homines ad suscipiendum dicendi laborem impellere. Sed, ò Dij immortales, non dicerem hoc audiente Scæuola, nisi ipse dicere soleret, nullius sibi artis faciliorem cognitionem uideri. quod quidem certis de causis à plerisque aliter existimatur: primum, quia ueteres illi, qui huic scientiæ præfuerunt, obtinendæ, atque augendæ potentiæ suæ causa peruulgari artem suam noluerunt. deinde postea quam est editum, expositis à Cn. Flauio primum actionibus; nulli fuerunt, qui illa artificiose digesta generatim componerent. nihil est enim, quod ad artem redigi possit, nisi ille prius, qui illa tenet, quorum artem instituere uult, habet illam scientiam; ut ex ijs rebus, quarum ars nondum sit, artem efficere possit. Hoc uideo, dum breuiter uoluerim dicere, dictum à me esse paulo obscurius: sed experiar, & dicam, si potero, planius. Omnia fere, quæ sunt conclusa nunc artibus, dispersa, & dißipata quondam fuerunt: ut in musicis numeri, & uoces, & modi; in geometria lineamenta, formæ, interualla, magnitudines; in astrologia cœli conuersio, ortus, ob-

itus, motusq; syderum; in grammaticis poetarum pertractatio, historiarum cognitio; uerborum interpretatio, pronunciandi quidam sonus; in hac denique ipsa ratione dicendi excogitari, ornare, disponere, meminisse, agere, ignota quondam omnibus, & diffusa late uidebantur. adhibita est igitur ars quædam extrinsecus ex alio genere quodam, quod sibi totum philosophi assumunt, quæ rem dissolutam, diuulsamq; conglutinaret, & ratione quadam constringeret. Sit ergo in iure ciuili finis hic, legitimæ atque usitatæ in rebus causisq; ciuium æqualitatis conseruatio. Tum sunt notanda genera, & ad certum numerum, paucitatemq; reuocanda. Genus autem id est, quod sui simileis communione quadam, specie autem differenteis, duas, aut plures complectitur parteis. Partes autem sunt, quæ generibus ijs, ex quibus emanant, subijciuntur: omniaq;, quæ sunt uel generum, uel partium nomina, definitionibus, quam uim habeant, est exprimendum. est enim definitio, earum rerum, quæ sunt eius rei propriæ, quam definire uolumus, breuis, & circunscripta quædam explicatio. Hisce ego rebus exempla adiungerem, nisi, apud quos hæc haberetur oratio, cernerem. nunc complectar, quod proposui, breui. Si enim aut mihi facere licuerit, quod iandiu cogito; aut alius quispiam aut me impedito occuparit, aut mortuo effecerit; ut primum omne ius ciuile in genera digerat, quæ perpauca sunt; deinde eorum generum quasi quædam membra dispertiat; tum propriam cuiusque uim definitione declaret: perfectam
artem

artem iuris ciuilis habebitis, magis magnam, atque uberem, quàm difficilem, & obscuram. Atque interea tamen, dum hæc, quæ dispersa sunt, coguntur, uel passim licet carpentem, & colligentem undique, repleri ista iuris ciuilis scientia. Non'ne uidetis, equitem Romanum, hominem acutissimo omnium ingenio, sed minime cæteris artibus eruditum, C. Aculeonem, qui mecum uiuit, semper'q; uixit, ita tenere ius ciuile, ut ei, cum ab hoc discesseritis, nemo de ijs, qui peritissimi sunt, anteponatur? omnia enim sunt posita ante oculos, collocata in usu quotidiano, in congreßione hominum, atque in foro: neque ita multis literis, aut uoluminibus magnis continentur. eadem enim sunt elata primum à pluribus: deinde paucis commutatis uerbis etiam ab ijsdem scriptoribus scripta sunt sæpius. Accedit uero, quo facilius percipi, cognosci'q; ius ciuile poßit, quod minime plerique arbitrantur, mira quædam in cognoscendo suauitas, & delectatio. Nam siue quem hæc aliena studia delectant: plurima est & in omni iure, & in Pontificum libris, & in XII tabulis antiquitatis effigies; quòd & uerborum prisca uetustas cognoscatur; & actionum genera quædam maiorum consuetudinem, uitam'q; declarant. Siue quis ciuilem scientiam contempletur; quam Scæuola non putat oratoris esse propriam, sed cuiusdam ex alio genere prudentiæ: totam hanc, descriptis omnibus ciuitatis utilitatibus, ac partibus, XII tabulis contineri uidebitis. Siue quem ista præpotens, & gloriosa philosophia delectat: dicam audacius, hosce

habet fonteis omnium disputationum suarum, qui iure ciuili, & legibus continentur. ex his enim & dignitatem maxime expetendam uidemus, cum uerus, iustus, atque honestus labor honoribus, præmijs, atque splendore decoratur; uitia autem hominum, atque fraudes damnis, ignominijs, uinculis, uerberibus, exilijs, morte multantur: & docemur, non infinitis, concertationumq; plenis disputationibus, sed auctoritate, nutuq; legum, domitas habere libidines, coercere omneis cupiditates, nostra tueri, ab alienis mentes, oculos, manus abstinere. Fremant omnes licet: dicam quod sentio. bibliothecas mehercule omnium philosophorum unus mihi uidetur XII tabularum libellus, si quis legum forteis, & capita uiderit, & auctoritatis pondere, & utilitatis ubertate superare. Ac si nos, id quod maxime debet, nostra patria delectat; cuius rei tanta est uis, ac tanta natura, ut Ithacam illam in asperrimis saxulis tanquam nidulum affixam sapientissimus uir immortalitati anteponeret: quo amore tandem inflammati esse debemus in eiusmodi patriam, quæ una in omnibus terris domus est uirtutis, imperij, dignitatis? cuius primum nobis mens, mos disciplina nota esse debet: uel quia est patria parens omnium nostrum: uel quia tanta sapientia fuisse in iure constituendo putanda est, quanta fuit in his tantis opibus imperij comparandis. Percipietis etiam illam ex cognitione iuris lætitiam, & uoluptatem, quòd, quantum præstiterint nostri maiores prudentia cæteris gentibus, tum facillime intelligetis, si cum illorum Lycurgo,

& Dracone, & Solone nostras leges conferre uolueritis. incredibile est enim quàm sit omne ius ciuile, præter hoc nostrum, inconditum, ac pene ridiculum: de quo multa soleo in sermonibus quotidianis dicere, cum hominum nostrorum prudentiam cæteris hominibus, & maxime Græcis antepono. His ego de causis dixeram Scæuola, ijs, qui perfecti oratores esse uellent, iuris ciuilis cognitionem esse necessariam. Iam uero ipsa per sese quantum afferat ijs, qui ei præsunt, honoris, gratiæ, dignitatis, quis ignorat? itaque ut apud Græcos infimi hominis mercedula adducti ministros se præbent in iudicijs oratoribus, ij, qui apud illos πραγματικοὶ uocantur: sic in nostra ciuitate contra amplissimus quisque, & clarissimus uir; ut ille, qui propter hanc iuris ciuilis scientiam sic appellatus à summo poeta est,

Egregie cordatus homo Catus Aeliu' Sextus;

multiq; præterea: qui cum ingenio sibi auctore dignitatem peperissent; perfecerunt, ut in respondendo iure auctoritate plus etiam, quàm ipso ingenio ualerent. Senectuti uero celebrandæ, & ornandæ quod honestius potest esse perfugium, quàm iuris interpretatio? Equidem mihi hoc subsidium iam inde ab adolescentia comparaui non solum ad causarum usum forensem, sed etiam ad decus, atque ornamentum senectutis: ut, cum me uires, quod fere iam tempus aduentat, deficere cœpissent, ab solitudine domum meam uindicarem. Quid est enim præclarius, quàm honoribus, & reipublicæ muneribus perfunctum senem posse suo iure dicere id, quod apud Ennium di-

cat ille Pythius Apollo? se esse eum, unde sibi, si non populi, & reges, at omnes sui ciues consilium expetant,

Suarum rerum incerti: quos ego mea ope ex
Incertis certos, compotesq; consili
Dimitto, ut ne res temere tractent turbidas.

est enim sine dubio domus iurisconsulti, totius oraculum ciuitatis. testis est huiusce Q. Mucij ianua, & uestibulum: quod in eius infirmißima ualetudine, affectaq; iam ætate, maxima quotidie frequentia ciuium, ac summorum hominum splendore celebratur. Iam, illa non longam orationem desiderant, quamobrem existimem publica quoque iura, quæ sunt propria ciuitatis, atque imperij, tum monimenta rerum gestarum, & uetustatis exempla oratori nota esse debere. nam ut in rerum priuatarum causis, atque iudicijs depromenda sæpe oratio est ex iure ciuili; & iccirco, ut ante diximus, oratori iuris ciuilis scientia necessaria est: sic in causis publicis iudiciorum, concionum, senatus omnis hæc & antiquitatis memoria, & publici iuris auctoritas, & regendæ reip. ratio, ac scientia, tanquam aliqua materies, ijs oratoribus, qui uersantur in rep. subiecta esse debent. non enim causidicum nescio quem, neque proclamatorem, aut rabulam hoc sermone nostro conquirimus, sed eum uirum, qui primum sit eius artis antistes, cuius cum ipsa natura magnam homini facultatem daret, tamen esse deus putatur; ut & ipsum, quod erat hominis proprium, non partum per nos, sed diuinitus ad nos delatum uideretur: deinde

qui possit, non tam caduceo, quàm nomine oratoris ornatus, incolumis uel inter hostium tela uersari: tum qui scelus, fraudemq; nocentis possit dicendo subijcere odio ciuium, supplicioq; constringere; idemq; ingenij præsidio innocentiam, iudiciorum pœna liberare; idemq; languentem, labentemq; populum aut ad decus excitare, aut ab errore deducere; aut inflammare in improbos, aut incitatum in bonos mitigare: qui denique, quemcunque in animis hominum motum res, & causa postulet, eum dicendo uel excitare possit, uel sedare. Hanc uim si quis existimat aut ab is, qui de dicendi ratione scripserunt, expositam esse; aut à me posse exponi tam breui: uehementer errat; neque solum inscientiam meam, sed ne rerum quidem magnitudinem perspicit. Equidem uobis, quoniam ita uoluistis, fontes, unde hauriretis, atque itinera ipsa ita putaui esse demonstranda; non ut ipse dux essem, quod & infinitum est, & non necessarium; sed ut commonstrarem tantum uiam, &, ut fieri solet, digitum ad fontes intenderem. Mihi uero, inquit Mucius, satis, superq; abs te uidetur istorum studijs, si modo sunt studiosi, esse factum. nam ut Socratem illum solitum aiunt dicere, perfectum sibi opus esse, si quis satis esset concitatus cohortatione sua ad studium cognoscendæ, percipiendæq; uirtutis; quibus enim id persuasum esset, ut nihil mallent se esse, quàm bonos uiros, ijs reliquam facilem esse doctrinam: sic ego intelligo, si in hæc, quæ patefecit oratione sua Crassus, intrare uolueritis, facillime uos ad ea, quæ cupitis, peruentu-

ros, ab hoc aditu, ianuaq; patefacta. Nobis uero, inquit Sulpicius, ista sunt pergrata, per'q; iucunda: sed pauca etiam requirimus, in primis'q; ea, quæ ualde breuiter à te Crasse de ipsa arte percursa sunt, cum illa te & non contemnere, & didicisse confiterere. ea si paulo latius dixeris, expleris omnem expectationem diuturni desiderij nostri. nam nunc, quibus studendum rebus esset, accepimus: quod ipsum est tamen magnum: sed uias earum rerum, rationem'q; cupimus cognoscere. Quid si, inquit Crassus, quoniam ego, quo facilius uos apud me tenerem, uestræ potius obsecutus sum uoluntati, quàm aut consuetudini, aut naturæ meæ; petimus ab Antonio, ut ea, quæ continet, neque adhuc protulit, ex quibus unum libellum sibi excidisse iandudum questus est, explicet nobis, & illa dicendi mysteria enunciet? Vt uidetur, inquit Sulpicius: nam Antonio dicente, etiam quid tu sentias, intelligemus. Peto igitur, inquit Crassus, à te, quoniam id nobis Antoni hominibus id ætatis oneris ab horum adolescentium studijs imponitur; ut exponas, quid ijs de rebus, quas à te quæri uides, sentias. Deprehensum equidem me, inquit Antonius, plane uideo, atque sentio, non solum quòd ea requiruntur à me, quorum sum ignarus, atque insolens; sed quia, quod in causis ualde fuggere soleo, ne tibi Crasse succedam, id me nunc isti uitare non sinunt. uerum hoc ingrediar ad ea, quæ uultis, audacius, quòd idem mihi spero usu esse uenturum in hac disputatione, quod in dicendo solet; ut nulla expectetur ornata oratio. ne-

que enim sum de arte dicturus, quam nunquam didici, sed de mea consuetudine: ipsáq; illa, quæ in commentarium meum retuli, sunt eiusmodi, non aliqua mihi doctrina tradita, sed in rerum usu, causísq; tractata. quæ si uobis hominibus eruditißimis non probabuntur: uestram iniquitatem accusatote, qui ex me ea quæsieritis, quæ ego nescirem: meam facilitatem laudatote, cum uobis, non meo iudicio, sed uestro studio inductus, non grauate respondero. Tum Crassus, Perge modo, inquit, Antoni: nullum est enim periculum, ne quid tu eloquare, nisi ita prudenter, ut neminem nostrum pœniteat ad hunc te sermonem impulisse. Ego uero, inquit, pergam: & id faciam, quod in principio fieri in omnibus disputationibus oportere censeo; ut, quid illud sit, de quo disputetur, explanetur; ne uagari, & errare cogatur oratio, si ij, qui inter se dissenserint, non idem esse illud, de quo agitur, intelligent. nam si forte quæreretur, quæ esset ars Imperatoris: constituendum putarem principio, quis esset Imperator: qui cum esset constitutus administrator quidem belli gerendi, tum adiungeremus de exercitu, de castris, de agminibus, de signorum collocationibus, de oppidorum oppugnationibus, de commeatu, de insidijs faciendis, atque uitandis, de reliquis rebus, quæ essent propriæ belli administrandi: quarum qui essent animo, & scientia compotes, eos esse Imperatores dicerem: uterer'q; exemplis Africanorum, & Maximorum; Epaminondam, atque Annibalem atque eius generis homines nominarem. sin autem quæreremus, quis esset is, qui ad remp. moderandam usum, &

ſcientiam, & ſtudium ſuum contuliſſet: definirem hoc modo: Qui, quibus rebus utilitas reip. pararetur, augereturq́;, teneret, iiśq; uteretur; hunc reip. rectorem, et conſilii publici auctorem eſſe habendum: prædicaremq́; P. Lentulum principem illum, & Ti. Gracchum patrem, & Q. Metellum, & P. Africanum, & C. Lælium, & innumerabiles alios cum ex noſtra ciuitate, tum ex cæteris. Sin autem quæreretur, quiſnam iuriſconſultus uere nominaretur: eum dicerem, qui legum, & conſuetudinis eius, qua priuati in ciuitate uterentur, & ad reſpondendum, & ad agendum, & ad cauendum peritus eſſet: & ex eo genere Sex. Aelium, M. Manilium, P. Mucium nominarem. Atque, ut iam ad leuiora artium ſtudia ueniam: ſi muſicus; ſi grammaticus, ſi poeta quæratur; poſſim ſimiliter explicare, quid eorum quiſque profiteatur, & quo non amplius ab quoque ſit poſtulandum. Philoſophi denique ipſius, qui de ſua ui, ac ſapientia unus omnia pene profitetur, eſt tamen quædam deſcriptio; ut is, qui ſtudeat omnium rerum diuinarum, atque humanarum uim, naturam, cauſaśq; noſſe, & omnem bene uiuendi rationem tenere, & perſequi, nomine hoc appelletur. Oratorem autem, quoniam de eo quærimus, equidem non facio eundem, quem Craſſus; qui mihi uiſus eſt omnem omnium rerum, atque artium ſcientiam comprehendere uno oratoris officio, ac nomine: at eum puto eſſe, qui & uerbis ad audiendum iucundis, & ſententiis ad probandum accommodatis uti poſſit in cauſis forenſibus, atque communibus. hunc

ego appello oratorem; eumq́; esse præterea instructum uoce, & actione, & lepore quodam uolo. Crassus uero mihi noster uisus est oratoris facultatem non illius artis terminis, sed ingenij sui finibus immensis pene describere. nam etiam ciuitatum regendarum oratori gubernacula sententia sua tradidit. in quo per mihi mirum uisum est Scæuola, te hoc illi concedere; cum sæpissime tibi senatus breuiter, impolitéq; dicenti maximis sit de rebus assensus. M. uero Scaurus, quem non longe ruri apud se esse audio, uir regendæ reip. scientissimus, si audierit hanc auctoritatem grauitatis, & consilij sui uindicari à te Crasse, quòd eam oratoris propriam esse dicas; iam, credo, huc ueniat, & hanc loquacitatem nostram uultu ipso, aspectuq́; conterreat. qui quanquam est in dicendo minime contemnendus; prudentia tamen rerum magnarum magis, quàm dicendi arte nititur. Neque uero; si quis utrunque potest; aut ille consilij publici auctor, ac senator bonus, ob eam ipsam causam orator est; aut hic disertus, atque eloquens, si est idem in procuratione ciuitatis egregius, illam scientiam dicendi copia est consecutus. multum inter se distant istæ facultates, longéq; sunt diuersæ, atque seiunctæ. neque eadem ratione, ac uia M. Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C. Lælius, qui omnes eloquentes fuerunt, orationem suam, & reip. dignitatem exornabant. neque enim est interdictum aut à rerum natura, aut à lege aliqua, atque more, ut singulis hominibus ne amplius quàm singulas arteis nosse liceat. Quare non, etsi eloquentißimus Athenis

Pericles, idemq; in ea ciuitate plurimos annos princeps consilij publici fuit, iccirco eiusdem hominis, atque artis utraque facultas existimanda est. nec, si P. Crassus idem fuit eloquens, & iuris peritus, ob eam causam inest in facultate dicendi iuris ciuilis scientia. nam si quisque, ut in aliqua arte, & facultate excellens aliam quoque artem sibi assumpserit, is perficiet, ut, quod præterea sciet, id eius, in quo excellet, pars quædam esse uideatur: licet ista ratione dicamus, pila bene, & duodecim scrupis ludere, proprium esse iurisconsulti, quoniam utrunque eorum P. Mucius optime fecerit: eademq; ratione dicantur etiam quos φυσικοὺς Græci uocant, ijdem poetæ, quoniam Empedocles physicus egregium poema fecerit. At hoc ne philosophi quidem ipsi, qui omnia, sicut propria, sua esse, atque à se posside ri uolunt, dicere audent; geometriam, aut musicam philosophi esse, quia Platonem omnes in illis artibus præstantissimum fuisse fateantur. Ac si iam placet omneis arteis oratori subiungere: tolerabilius est sic potius dicere; ut, quoniam dicendi facultas non debeat esse ieiuna, atque nuda, sed aspersa, atque distincta multarum rerum iucunda quadam uarietate, sit boni oratoris multa auribus accepisse, multa uidisse, multa animo, & cogitatione, multa etiam legendo percurrisse; neque ea, ut sua, possedisse, sed, ut aliena, libasse. fateor enim callidum quendam hunc, & nulla in re tironem, ac rudem, nec peregrinum, atque hospitem in agendo esse debere. Neque uero istis tra-

gœdijs tuis, quibus uti philosophi maxime solent, Crasse perturbor; quòd ita dixisti, neminem posse eorum menteis, qui audirent, aut inflammare dicendo, aut inflammatas restinguere, cum eo maxime uis oratoris, magnitudoq́; cernatur, nisi qui rerum omnium naturam, mores hominum, atque rationes penitus perspexerit; in quo philosophia sit oratori necessario percipienda. quo in studio hominum ingeniosissimorum, otiosissimorumq́; totas ætates uidemus esse contritas. quorum ego copiam, magnitudinemq́; cognitionis, atque artis non modo non contemno, sed etiam uehementer admiror: nobis tamen, qui in hoc populo, foroq́; uersamur, satis est ea de moribus hominum & scire, & dicere, quæ non abhorrent ab hominum moribus. Quis enim unquam orator magnus, & grauis, cum iratum aduersario iudicem facere uellet, hæsitauit ob eam causam, quòd nesciret, quid esset iracundia, feruor'ne mentis, an cupiditas puniendi doloris? quis, cum cæteros animorum motus aut iudicibus, aut populo dicendo miscere, atque agitare uellet, ea dixit, quæ à philosophis dici solent? qui partim omnino motus negant in animis ullos esse debere; quiq́; eos in iudicum mentibus concitent, scelus eos aiunt nefarium facere: partim, qui tolerabiliores uolunt esse, & ad ueritatem uitæ proprius accedere, permediocres, ac potius leues motus debere esse dicunt. Orator autem omnia hæc, quæ putantur in communi uitæ consuetudine mala, ac molesta, & fugienda, multo maiora, & acerbiora uerbis facit: itemq́; ea, quæ

uulgo expetenda, atque optabilia uidentur, dicendo amplificat, atque ornat: neque uult ita ſapiens inter ſtultos uideri, uti, qui audiant, aut illum ineptum, aut græculum putent, aut, etiam ſi ualde probent ingenium oratoris, ſapientiam admirentur, ſe eſſe ſtultos moleſte ferant: ſed ita peragrat per animos hominum, ita ſenſus, menteis'q; pertractat, ut non deſideret philoſophorum deſcriptiones, neque exquirat oratione, ſummum illud bonum in animo'ne ſit, an in corpore, uirtute, an uoluptate definiatur; an hæc inter ſe iungi, copulari'q; poſſint, an uero, ut quibuſdam uiſum, nihil certum ſciri, nihil plane cognoſci, & precipi poſſit. Quarum rerum fateor magnam, multiplicem'q; eſſe diſciplinam, & multas, copioſas, uarias'q; rationes. ſed aliud quiddam longe aliud Craſſe quærimus. acuto homine nobis opus eſt, & natura, uſu'q; callido; qui ſagaciter perueſtiget, quid ſui ciues, ij'q; homines, quibus aliquid dicendo perſuadere uelit, cogitent, ſentiat, opinentur, expectent. teneat oportet uenas cuiuſque generis, ætatis, ordinis; & eorum, apud quos aliquid aget, aut erit acturus, menteis, ſenſus'q; deguſtet: philoſophorum autem libros reſeruet ſibi ad huiuſcemodi Tuſculani requiem, atque otium; ne, ſi quando ei dicendum erit de iuſtitia, & fide, mutuetur à Platone: qui cum hæc exprimenda uerbis arbitraretur, nouam quandam finxit in libris ciuitatem: uſque eò illa, quæ dicenda de iuſtitia putabat, à uitæ conſuetudine, & à ciuitatum moribus abhorrebant. Quòd ſi ea probarentur in populis, atque in ciuitatibus:

quis tibi Crasse concessisset, clarissimo uiro, & amplissimo principi ciuitatis, ut illa diceres in maxima concione tuorum ciuium, quæ dixisti? Eripite nos ex miserijs: eripite nos ex faucibus eorum, quorum crudelitas nostro sanguine non potest expleri. Nolite sinere nos cuiquam seruire, nisi uobis uniuersis; quibus & possumus, & debemus. Omitto miserias, in quibus, ut illi aiunt, uir fortis esse non potest: omitto fauces, ex quibus te eripi uis, ne iudicio iniquo exorbeatur sanguis tuus: quod sapienti negant accidere posse. seruire uero non modo te, sed uniuersum senatum, cuius tum causam agebas, ausus es dicere? Potest' ne uirtus Crasse seruire istis auctoribus, quorum tu præcepta oratoris facultate complecteris? quæ & semper, & sola libera est; quæq;, etiam si corpora capta sint armis, aut constricta uinculis, tamen suum ius, atque omnium rerum impunitam libertatem tenere debeat. Quæ uero addidisti, non modo senatum seruire posse populo, sed etiam debere: quis hoc philosophus tam mollis, tam languidus, tam eneruatus, tam omnia ad uoluptatem corporis, doloremq; referens probare posset? senatum seruire populo, cui populus ipse moderandi, & regendi sui potestatem quasi quasdam habenas tradidisset? itaque hæc, cum à te diuinitus ego dicta arbitrarer, P. Rutilius Rufus, homo doctus, & philosophiæ deditus, non modo parum commode, sed etiam turpiter, & flagitiose dicta esse dicebat. idemq; Ser. Galbam, quem hominem probe commeminisse se aiebat, pergrauiter reprehende-

re ſolebat, quòd is, L. Scribonio quæſtionem in eum ferente, populi miſericordiam concitaſſet; cum M. Cato, Galbæ grauis atque acer inimicus, aſpere apud populum & uehementer eſſet locutus: quam orationem in Originibus ſuis expoſuit. Reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quòd is C. Sulpicij Galli propinqui ſui Q. Pupillum filium ipſe pene in humeros ſuos extuliſſet, qui patris clariſsimi recordatione, & memoria fletum populo moueret; & duos filios ſuos paruos tutelæ populi commendaſſet; ac ſe, tanquam in procinctu teſtamentum faceret, ſine libra, atque tabulis populum R. tutorem inſtituere dixiſſet illorum orbitati. itaque cum & inuidia, & odio populi tum Galba premeretur; his quoque eum tragœdijs liberatum ferebat. quod item apud Catonem ſcriptum eſſe uideo: niſi pueris, & lacrymis uſus eſſet, pœnas eum daturum fuiſſe. Hæc Rutilius ualde uituperabat: & huic humilitati dicebat uel exilium fuiſſe, uel mortem anteponendam. neque uero hoc ſolum dixit, ſed ipſe & ſenſit, & fecit. nam cum eſſet ille uir exemplum, ut ſcitis, innocentiæ; cumq; illo nemo neque integrior eſſet in ciuitate, neque ſanctior; non modo ſupplex iudicibus eſſe noluit, ſed ne ornatius quidem, aut uberius cauſam dici ſuam, quàm ſimplex ratio ueritatis ferebat. paulum huic Cottæ tribuit partium, diſertiſsimo adoleſcenti, ſororis ſuæ filio. dixit item cauſam illam quadam ex parte Q. Mucius more ſuo, nullo apparatu, pure, & dilucide. quòd ſi tu tum Craſſe dixiſſes, qui ſubſidium oratori ex illis diſputationibus, quibus phi-

losophi utuntur, ad dicendi copiam petendum esse paulo ante dicebas; & si tibi pro P. Rutilio non philosophorum more, sed tuo licuisset dicere: quamuis scelerati illi fuissent, sicuti fuerunt, pestiferi ciues, suppliciocq; digni; tamen omnem eorum importunitatem ex intimis mentibus euellisset uis orationis tuæ. nunc talis uir amissus est, dum causa ita dicitur, ut si in illa commentitia Platonis ciuitate res ageretur. nemo ingemuit: nemo inclamauit patronorum: nihil cuiquam doluit: nemo est quæstus: nemo remp. implorauit: nemo supplicauit. Quid multa? pedem nemo in illo iudicio supplosit; credo, ne Stoicis renunciaretur. Imitatus est homo Romanus, & consularis ueterem illum Socratem: qui cum omnium sapientissimus esset, sanctissimeq; uixisset; ita in iudicio capitis pro se ipse dixit, ut non supplex, aut reus, sed ut magister, aut dominus uideretur esse iudicum. quin etiam, cum ei scriptam orationem disertissimus orator Lysias attulisset, quam, si ei uideretur, edisceret, ut ea pro se in iudicio uteretur: non inuitus legit, & commode scriptam esse dixit: sed inquit: ut, si mihi calceos sicyonios attulisses, non uterer, quamuis essent habiles, & apti ad pedem, quia non essent uiriles: sic illam orationem disertam sibi, & oratoriam uideri; fortem, & uirilem non uideri. Ergo illo quoque damnatus est, neque solum primis sententijs, quibus tantum statuebant iudices damnarent, an absoluerent; sed etiam illis, quas iterum legibus ferre debebant. erat enim Athenis reo damnato, si fraus capitalis non esset, quasi pœnæ æsti-

matio. ex ſententia, cum iudicibus daretur, interrogabatur reus, quam quaſi æſtimationem commeruiſſe ſe maxime confiteretur. quod cum interrogatus Socrates eſſet; reſpondit ſeſe meruiſſe, ut ampliſſimis honoribus, & præmijs decoraretur, & ut ei uictus quotidianus in Prytaneo publice præberetur: qui honos apud Græcos maximus haberetur. cuius reſponſo ſic iudices exarſerunt, ut capitis hominem innocentiſſimum condemnarent. qui quidem ſi abſolutus eſſet (quod mehercule, etiam ſi nihil ad nos pertinet, tamen propter eius ingenij magnitudinem uellem) quonam modo iſtos philoſophos ferre poſſemus; qui nunc, cum ille damnatus eſt nullam aliam ob culpam, niſi propter dicendi inſcitiam, tamen à ſe oportere dicunt peti præcepta dicendi? quibuſcum ego non pugno, utrum ſit melius, aut uerius: tantum dico, & aliud illud eſſe atque hoc, & hoc ſine illo ſummum eſſe poſſe. Nam quòd ius ciuile Craſſe tam uehementer amplexus es: uideo, quid egeris, & tum, cum dicebas, uidebam. Primum Scæuolæ te dediſti, quem omnes amare meritiſſimo pro eius eximia ſuauitate debemus: cuius artem cum indotatam eſſe, atque incomitatam, & incomptam uideres; uerborum eam dote locupletaſti, & ornaſti. deinde, quòd in ea tu plus operæ, laboriſq; conſumpſeras, cum eius ſtudij tibi & hortator, & magiſter eſſet domi; ueritus es, niſi iſtam artem oratione exaggeraſſes, ne operam perdidiſſes. ſed ego ne cum iſta quidem arte pugno. ſit ſane tanta, quantam tu illam eſſe uis: etenim ſine controuerſia & magna eſt, & late patet, & ad

multos

multos pertinet; & summo in honore semper fuit: & clarissimi ciues ei studio etiam hodie præsunt. sed uide Crasse, ne, dum nouo & alieno ornatu uelis ornare iuris ciuilis scientiam, suo quoque eam concesso & tradito spolies atque denudes. Nam si ita diceres; qui iurisconsultus esset, esse eum oratorem; itemq; qui esset orator, iuris eundem esse consultum: præclaras duas arteis constitueres, atque inter se pares, & eiusdem socias dignitatis. nunc uero iurisconsultum sine hac eloquentia, de qua quærimus, fateris esse posse, fuisseq; plurimos: oratorem negas, nisi illam scientiam assumpserit, esse posse. ita & tibi iurisconsultus ipse per se nihil, nisi leguleius quidam cautus, & acutus, præco actionum, cantor formularum, auceps syllabarum. Sed quia sæpe utitur orator subsidio iuris in causis: idcirco istam iuris scientiam eloquentiæ tanquam ancillulam, pedisequamq; adiunxisti. Quòd uero impudentiam admiratus es eorum patronorum, qui aut, cum parua nescirent, magna profiterentur; aut ea, quæ maxima essent in iure ciuili, tractare auderent in causis, cum ea nescirent, nunquamq; didicissent: utriusque rei facilis est, & prompta defensio. Nam neque illud est mirandum, qui, quibus uerbis coemptio fiat, nesciat; eundem eius mulieris, quæ coemptionem fecerit, causam posse defendere: nec, si praui nauigii, & magni eadem est in gubernando scientia; iccirco qui, quibus uerbis herciscì oporteat, nesciat, idem herciscundæ familiæ causam agere non poßit. Nam quòd maximas centumuirales causas in iure positas

protulisti: quæ tandem earum causa fuit, quæ ab homine eloquenti, iuris imperito non ornatißime potuerit dici? quibus quidem in causis omnibus, sicut in ipsa M. Curij, quæ abs te nuper est dicta, & in C. Hostilij Mancini controuersia, atque in eo puero, qui ex altera natus erat uxore non remisso nuncio superiori, fuerit inter peritißimos homines summa de iure dissensio. Quæro igitur, quid adiuuerit oratorem in his causis iuris scientia: cum hic iurisconsultus superior fuerit discessurus, qui esset non suo artificio, sed alieno, hoc est non iuris scientia, sed eloquentia sustentatus. Equidem hoc sæpe audiui: cum Aedilitatem P. Crassus peteret; eum'q; maior natu, etiam consularis Ser. Galba assectaretur, quòd Crassi filiam Caio filio suo despondisset; accessisse ad Crassum consulendi causa quendam rusticanum. qui cum Crassum seduxisset; atque ad eum retulisset; responsum'q; ab eo uerum magis, quàm ad suam rem accommodatum abstulisset: ut eum tristem Galba uidit, nomine appellauit; quæsiuit'q;, qua de re ad Crassum retulisset. ex quo ut audiuit; commotum'q; ut uidit hominem: suspenso, inquit, animo, & occupato Crassum tibi respondisse uideo. deinde ipsum Crassum manu prehendit: &, Heus tu, inquit, quid tibi in mentem uenit ita respondere? tum illi fidenter homo peritissimus confirmare, ita se rem habere, ut respondisset; nec dubium esse posse. Galba autem alludens uarie, & copiose multas similitudines afferre, multa'q; pro æquitate contra ius dicere: atque illum, cum differendo par esse non posset, (quanquam fuit Cras-

ſus in numero diſertorum, ſed par Galbæ nullo modo) ad auctores confugiſſe; & id, quod ipſe diceret, & in P. Mucij fratris ſui libris, & in Sex. Aelij commentarijs ſcriptum protuliſſe; ac tamen conceſſiſſe, Galbæ diſputationem ſibi probabilem, & prope ueram uideri. Attamen quæ cauſæ ſunt eiuſmodi, ut de earum iure dubium eſſe non poſſit, omnino in iudicium uocari non ſolent. Num quis eo teſtamento, quod paterfamilias ante fecit, quàm ei filius natus eſt, hæreditatem petit? nemo: quia conſtat agnaſcendo rumpi teſtamentum. ergo in hoc genere iuris iudicia nulla ſunt. Licet igitur impune oratori omnem hanc partem iuris in controuersijs ignorare: quæ pars ſine dubio multo maxima eſt. In eo autem iure, quo de ambigitur inter peritiſſimos, non eſt difficile oratori, eius partis, quamcunque defendet, auctorem aliquem inuenire, à quo cum amentatas haſtas acceperit, ipſe eas oratoris lacertis uiribusq; torquebit. Niſi uero (bona uenia huius optimi uiri dixerim) tu libellis, aut præceptis ſoceri tui cauſam M. Curij defendiſti, non arripuiſti patrocinium æquitatis, & defenſionem teſtamentorum, ac uoluntatis mortuorum. Ac mea quidem ſententia (frequens enim te audiui, atque affui) multo maiorem partem ſententiarum ſale tuo, & lepore, & politiſſimis facetijs pellexiſti; cum & illud nimium acumen illuderes; & admirarere ingenium Scæuolæ, qui excogitaſſet naſci prius oportere, quàm emori; cumq; multa colligeres & ex legibus, & ex ſenatuſconſultis, & ex uita, ac ſermone communi non modo acute,

ſed etiam ridicule, ac facete; ubi ſi uerba, non rem, ſequeremur, confici nihil poſſet. itaque hilaritatis plenum iudicium, ac lætitiæ fuit. in quo quid tibi iuris ciuilis exercitatio profuerit, non intelligo: dicendi certe uis egregia, ſumma feſtiuitate & uenuſtate coniuncta, profuit. Ipſe ille Mucius, paterni iuris defenſor, & quaſi patrimonij propugnator ſui, quid in illa cauſa, cum contra te diceret, attulit, quod de iure ciuili depromptum uideretur? quam legem recitauit? quid patefecit dicendo, quod fuiſſet imperitis occultius? nempe eius omnis oratio uerſata eſt in eo, ut ſcriptum plurimum ualere oportere defenderet. at in hoc genere pueri apud magiſtros exercentur omnes; cum in eiuſmodi cauſis alias ſcriptum, alias æquitatem defendere docentur. Et credo in illa militis cauſa ſi tu aut hæredem, aut militem defendiſſes; ad Hoſtilianas te actiones, non ad tuam uim & oratoriam facultatem contuliſſes. tu uero uel, ſi teſtamentum defenderes, ſic ageres, ut omne omnium teſtamentorum ius in eo iudicio poſitum uideretur: uel, ſi cauſam ageres militis, patrem eius, ut ſoles, dicendo à mortuis excitaſſes, ſtatuiſſes ante oculos: complexus eſſet filium, flens'q; eum Centumuiris commendaſſet: lapides mehercule omneis flere, ac lamentari coegiſſes: ut totum illud, VTI lingua nuncupaſſit, non in XII tabulis, quas tu omnibus bibliothecis anteponis, ſed in magiſtri carmine ſcriptum uideretur. Nam quòd inertiam accuſas adoleſcentium, qui iſtam artem primum facillimam non ediſcant: hæc quàm ſit facilis, illi uide-

rint, qui eius artis arrogantia, quasi difficillima sit, ita subnixi ambulant: deinde etiam tu ipse uideris, qui eam artem facilem esse dicis, quam concedis adhuc artem omnino non esse, sed aliquando, si quis aliam artem didicerit, ut hanc artem efficere possit, tum esse illam artem futuram. deinde quòd sit plena delectationis: in qua tibi remittunt omnes istam uoluptatem, & ea se carere patiuntur: nec quisquam est eorum, qui, si iam sit ediscendum sibi aliquid, non Teucrum Pacuuij malit, quàm Manilianas uenalium uendendorum leges ediscere. Tu autem, quòd amore patriæ censes nos nostrorum maiorum inuenta nosse debere; non uides ueteres leges aut ipsas sua uetustate consenuisse, aut nouis legibus esse sublatas. Quòd uero uiros bonos iure ciuili fieri putas, quia legibus & præmia proposita sint uirtutibus, & supplicia uitijs; equidem putabam uirtutem hominibus, si modo tradi ratione poßit, instituendo, & persuadendo, non minis, & ui, ac metu tradi. nam ipsum quidem illud etiam sine cognitione iuris, quàm sit bellum cauere malum, scire possumus. De me autem ipso, cui uni tu concedis, ut sine ulla iuris scientia tamen causis satisfacere possim: tibi hoc Crasse respondeo; neque me unquam ius ciuile didicisse; neque tamen in ijs causis, quas in iure possem defendere, unquam istam scientiam desiderasse. aliud est enim, esse artificem cuiusdam generis, atque artis: aliud, in communi uita, & uulgari hominum consuetudine non hebetem, nec rudem. Cui nostrum non

licet fundos nostros obire, aut res rusticas uel fructus causa, uel delectationis inuisere? tamen nemo tam sine oculis, tam sine mente uiuit, ut, quid sit sementis ac messis, quid arborum putatio ac uitium, quo tempore anni, aut quo modo ea fiant, omnino nesciat. Num igitur, si cui fundus inspiciendus, aut si mandandum aliquid procuratori de agricultura, aut imperandum uillico sit, Magonis Carthaginiensis sunt libri perdiscendi, an hac communi intelligentia contenti esse possumus? Cur ergo non iidem in iure ciuili, præsertim cum in causis, & in negotiis, & in foro conteramur, satis instructi esse possimus ad hoc duntaxat, ne in nostra patria peregrini, atque aduenæ esse uideamur? Ac si iam sit causa aliqua ad nos delata obscurior; difficile credo sit cum hoc Scæuola communicare: quanquam ipsi omnia, quorum negotium est, consulta ad nos, & exquisita deferunt. An uero, si de re ipsa, si de finibus, cum in rem præsentem non uenimus, si de tabulis, & perscriptionibus controuersia est; contortas res, & sæpe difficiles necessario perdiscimus: si leges nobis, aut si hominum peritorum responsa cognoscenda sunt; ueremur, ne ea, si ab adolescentia iuri ciuili minus studuerimus, non queamus cognoscere? Nihil'ne igitur prodest oratori iuris ciuilis scientia? non possum negare prodesse ullam scientiam, ei præsertim, cuius eloquentia copia rerum debeat esse ornata: sed multa, & magna, & difficilia sunt ea, quæ sunt oratori necessaria: ut eius industriam in plura studia distrahi nolim. Quis neget, opus esse oratori in hoc

oratorio motu, statuq́; Roscij gestum, & uenustatem? tamen nemo suaserit studiosis dicendi adolescentibus in gestu discendo histrionum more elaborare. Quid est oratori tam necessarium, quàm uox? tamen me auctore nemo dicendi studiosus Græcorum more & tragœdorum uoci seruiet: qui & annos complures sedentes declamitant: & quotidie, antequam pronuncient, uocem cubantes sensim excitant; eandemq́; cum egerunt, sedentes ab acutissimo sono usque ad grauissimum sonum recipiunt, & quasi quodammodo colligunt. hoc nos si facere uelimus; ante condemnentur ij, quorum causas receperimus, quàm toties, quoties præscribitur, Pæanem, aut Munionem* citarimus. Quòd si in gestu, qui multum oratorem adiuuat, & in uoce, quæ una maxime eloquentiam uel commendat, uel sustinet, elaborare nobis non licet; at tantum in utroque assequi possumus, quantum in hac acie quotidiani muneris spacij nobis datur: quanto minus est ad iuris ciuilis perdiscendi occupationem descendendum? quod & summatim percipi sine doctrina potest: & hanc habet ab illis rebus dissimilitudinem, quòd uox, & gestus subito sumi, & aliunde arripi non potest; iuris utilitas ad quanque causam quamuis repente uel à peritis, uel de libris depromi potest. itaque illi disertissimi homines ministros habent in causis iuris peritos, cum ipsi sint peritißimi, eos, qui, ut abs te paulo ante dictum est, πραγματικοί uocantur. in quo nostri omnino melius multo; quòd clarißimorum hominum auctoritate leges, & iura tecta esse uoluerunt. sed ta-

men non fugiſſet hoc Græcos homines, ſi ita neceſſe eſſe arbitrati eſſent, oratorem ipſum erudire in iure ciuili, non pragmaticum adiutorem dare. Nam quòd dicis ſenectutem à ſolitudine uindicari iuris ciuilis ſcientia: fortaſſe etiam pecuniæ magnitudine: ſed nos, non quid nobis utile, uerum quid oratori neceſſarium ſit, quærimus. quanquam (quoniam multa ad oratoris ſimilitudinem ab uno artifice ſumimus) ſolet idem Roſcius dicere, ſe, quo plus ſibi ætatis accederet, eo tardiores tibicinis modos, & cantus remiſsiores eſſe facturum. quòd ſi ille aſtrictus certa quadam numerorum moderatione, & pedum, tamen aliquid ad requiem ſenectutis excogitat: quanto facilius nos non laxare modos, ſed totos mutare poſſumus? Neque enim hoc te Craſſe fallit, quàm multa ſint, & quàm uaria genera dicendi: & quod haud ſciam an tu primus oſtenderis, qui iandiu multo dicis remiſsius, & lenius, quàm ſolebas: neque minus hæc tamen tua grauiſsimi ſermonis lenitas, quàm illa ſumma uis, & contentio probatur: multiq; oratores fuerunt, ut illum Scipionem audimus & Lælium, qui omnia ſermone conficerent paulo intentiore, nunquam, ut Ser. Galba, lateribus, aut clamore contenderent. Quòd ſi iam hoc facere non poteris, aut noles: uereris, ne tua domus talis & uiri, & ciuis, ſi à litigioſis hominibus non colatur, à cæteris deſeratur? Equidem tantum abſum ab iſta ſententia; ut non modo non arbitrer ſubſidium ſenectutis in eorum, qui conſultum ueniant, multitudine eſſe ponendum; ſed tanquam portum aliquem expe-

ctem istam; quam tu times, solitudinem? subsidium enim bellissimum existimo esse senectuti otium. Reliqua uero, etiam si addiuuant; historiam dico, & prudentiam iuris publici, & antiquitatis iter, & exemplorum copiam; si quando opus erit, à uiro optimo, & istis rebus instructissimo familiari meo Longo mutuabor: neque repugnabo, quo minus, id quod modo hortatus es, omnia legant, omnia audiant, in omni recto studio, atque humanitate uersentur. sed mehercule non ita multum spatij mihi habere uidentur; si modo ea facere, & persequi uolent, quæ à te Crasse præcepta sunt; qui mihi prope etiam nimis duras leges imponere uisus es huic ætati, sed tamen ad id, quod cupiunt, adipiscendum prope necessarias. nam & subitæ ad propositas causas exercitationes, & accuratæ, & meditatæ commentationes, ac stylus ille tuus, quem tu uere dixisti perfectorem dicendi esse, ac magistrum, multi sudoris est: & illa orationis suæ cum scriptis alienis comparatio, & de alieno scripto subita uel laudandi, uel uituperandi, uel comprobandi, uel refellendi causa disputatio, non mediocris contentionis est uel ad memoriam, uel ad imitandum. Illud uero fuit horribile: quod mehercule uereor, ne maiorem uim ad deterrendum habuerit, quàm ad cohortandum. uoluisti enim in suo genere unumquenque nostrum quasi quendam esse Roscium: dixistiq;, non tam ea, quæ recta essent, probari, quàm, quæ praua sunt, fastidijs adhærescere. quod ego non tam fastidiose in nobis, quàm in histrionibus spectari puto. ita-

que nos raucos sæpe attentissime audiri uideo: tenet enim res ipsa, atque causa: at Aesopum, si paulum irraucuerit, explodi. à quibus enim nihil præter uoluptatem aurium quæritur; in ijs offenditur, simul atque imminuitur aliquid de uoluptate. In eloquentia autem multa sunt, quæ teneant: quæ si omnia summa non sunt, & pleraque tamen magna sunt; necesse est ea ipsa, quæ sunt, mirabilia uideri. Ergo, ut ad primum illud reuertar: sit orator nobis is, qui, ut Crassus descripsit, accommodate ad persuadendum possit dicere: is autem concludatur in ea, quæ sunt in usu ciuitatum uulgari, ac forensi; remotisq; cæteris studijs, quamuis ea sint ampla atque præclara, in hoc uno opere, ut ita dicam, noctes, & dies urgeatur; imiteturq; illum, cui sine dubio summa uis dicendi conceditur, Atheniensem Demosthenem: in quo tantum studium fuisse, tantusq; labor dicitur, ut primum impedimenta naturæ diligentia, industriaq; superaret: cumq; ita balbus esset, ut eius ipsius artis, cui studeret, primam literam non posset dicere; perfecit meditando, ut nemo planius eo locutus putaretur. deinde, cum spiritus eius esset angustior, tantum continenda anima in dicendo est assecutus, ut una continuatione uerborum, id quod eius scripta declarant, binæ ei contentiones uocis, & remissiones continerentur: qui etiam, ut memoriæ proditum est, coniectis in os calculis, summa uoce uersus multos uno spiritu pronunciare consuescebat; neque id consistens in loco, sed inambulans, atque ascensu ingrediens arduo. Hisce ego cohortationibus Crasse ad stu-

dium, & ad laborem incitandos iuuenes uehementer assentior: cætera, quæ collegisti ex uarijs, & diuersis studijs, & artibus, tametsi ipse es omnia consecutus, tamen ab oratoris proprio officio atque munere seiuncta esse arbitror. Hæc cum Antonius dixisset; sane dubitare uisus est Sulpicius, & Cotta, utrius oratio propius ad ueritatem uideretur accedere. Tum Crassus. Operarium nobis quendam Antoni oratorem facis: atque haud scio, an aliter sentias, & utare tua illa mirifica ad refellendum consuetudine; qua tibi nemo unquam præstitit: cuius quidem ipsius facultatis exercitatio oratorum propria est, sed iam in philosophorum consuetudine uersatur, maximeq; eorum, qui de omni re proposita in utranque partem solent copiosissime dicere. Verum ego non solum arbitrabar, his præsertim audientibus, à me informari oportere, qualis esse posset is, qui habitaret in subsellijs; neque quidquam amplius afferret, quàm quod causarum necessitas postularet: sed maius quiddam uidebam, cum censebam oratorem, præsertim in nostra rep. nullius ornamenti expertem esse oportere. Tu autem, quoniam exiguis quibusdam finibus totum oratoris munus circundedisti, hoc facilius nobis expones ea, quæ abs te de officijs, præceptisq; oratoris quæsita sunt: sed opinor secundum hunc diem: satis enim multa à nobis hodie dicta sunt. Nunc & Scæuola, quoniam in Tusculanum ire constituit, paulum requiescet, dum se calor frangat: & nos ipsi, quoniam id temporis est, ualetudini demus operam. Placuit sic omnibus, Tum Scæuola, Sane,

inquit, uellem non constituisse in Tusculanum me hodie uenturum esse Laelio: libenter audirem Antonium. & cum exurgeret, simul arridens, Neque enim, inquit, tam mihi molestus fuit, quòd ius nostrum ciuile peruellit; quàm iucundus, quòd se id nescire confessus est.

M. TVLLII CICERONIS DE ORATORE LIBER SECVNDVS.

m AGNA, nobis pueris, Quinte frater, si memoria tenes, opinio fuit, L. Crassum non plus attigisse doctrinae, quàm quantum prima illa puerili institutione potuisset; M. autem Antonium omnino omnis eruditionis expertem, atque ignarum fuisse. erantq; multi, qui, quanquam non ita se rem habere arbitrarentur, tamen, quo facilius nos incensos studio discendi à doctrina deterrerent, libenter id, quod dixi, de illis oratoribus praedicarent; ut, si homines non eruditi summam essent prudentiam, atque incredibilem eloquentiam consecuti, inanis omnis noster esse labor, & stultum in nobis erudiendis patris nostri, optimi, ac prudentissimi uiri, studium uideretur, quos tum ut pueri refutare domesticis testibus, patre, & C. Aculeone propinquo nostro, & L. Cicerone patruo solebamus; quòd de Crasso pater, & Aculeo, quocum

erat nostra matertera, quem Crassus dilexit ex omnibus plurimum; & patruus, qui cum Antonio in Ciliciam profectus una decesserat, multa nobis de eius studio, doctrinaq; saepe narrauit. cumq; nos cum consobrinis nostris Aculeonis filijs & ea disceremus, quae Crasso placerent; & ab ijs doctoribus, quibus ille uteretur, erudiremur: etiam illud saepe intelleximus, cum essemus eiusmodi, quod uel pueri sentire poteramus; illum & graece sic loqui, nullam ut nosse aliam linguam uideretur; & doctoribus nostris ea ponere in percunctando, eaq; ipsum omni in sermone tractare, ut nihil esse ei nouum, nihil inauditum uideretur. De Antonio uero, quanquam saepe ex humanissimo homine patruo nostro acceperamus, quemadmodum ille uel Athenis, uel Rhodi se doctissimorum hominum sermonibus dedidisset: tamen ipse adolescentulus, quantum illius ineuntis aetatis meae patiebatur pudor, multa ex eo saepe quaesiui. Non erit profecto tibi, quod scribo, hoc nouum, (nam iam tum ex me audiebas) mihi illum, ex multis, uarijsq; sermonibus, nullius rei, quae quidem esset in ijs artibus, de quibus aliquid existimare possem, rudem, aut ignarum esse uisum. Sed fuit hoc in utroque eorum; ut Crassus non tam existimari uellet non didicisse, quàm illa despicere, & nostrorum hominum in omni genere prudentiam Graecis anteferre. Antonius autem probabiliorem hoc populo orationem fore censebat suam, si omnino didicisse nunquam putaretur. atque ita se uterque grauiorem fore, si alter contemne-

re, alter ne nosse quidem Graecos uideretur. Quorum consilium quale fuerit, nihil sane ad hoc tempus: illud autem est huius institutae scriptionis, ac temporis, neminem eloquentia non modo sine dicendi doctrina, sed ne sine omni quidem sapientia florere unquam, & praestare potuisse. Etenim caeterae fere artes se ipse per se tuentur singulae: bene dicere autem, quod est scienter, & perite, & ornate dicere, non habet definitam aliquam regionem, cuius terminis septa teneatur. Omnia, quaecunque in hominum disceptationem cadere possunt, bene sunt ei dicenda, qui hoc se posse profitetur: aut eloquentiae nomen relinquendum est. Quare equidem & in nostra ciuitate, & in ipsa Graecia, quae semper haec summa duxit, multos & ingenijs, & magna laude diccendi sine summa rerum omnium scientia fuisse fateor: talem uero existere eloquentiam, qualis fuerit in Crasso, & Antonio, non cognitis rebus omnibus, quae in tantam prudentiam pertinerent, tantamq; dicendi copiam, quanta in illis fuit, non potuisse confirmo. Quo etiam feci libentius, ut eum sermonem, quem illi quondam inter se de his rebus habuissent, mandarem literis: uel ut illa opinio, quae semprr fuisset, tolleretur, alterum non doctissimum, alterum plane indoctum fuisse: uel ut ea, quae existimarem à summis oratoribus de eloquentia diuinitus esse dicta, custodirem literis, si ullo modo assequi, complectiq; potuissem: uel mehercule etiam ut laudem eorum iam prope senescentem, quantum ego possem, ab obliuione hominum, atque à silentio uin-

dicerem. nam si ex scriptis cognosci ipsi suis potuissent, minus hoc fortasse mihi esse putassem laborandum: sed cum alter non multum, quod quidem extaret, & id ipsum adolescens, alter nihil admodum scripti reliquisset; deberi hoc à me tantis hominum ingenijs putaui: ut cum etiam nunc uiuam illorum memoriam teneremus, hanc immortalem redderem, si possem. quod hoc etiam spe aggredior maiore ad probandum; quia non de Ser. Galbæ, aut C. Carbonis eloquentia scribo aliquid; in quo liceat mihi fingere, si quid uelim, nullius memoria iam refellente: sed edo hæc ijs cognoscenda, qui eos ipsos, de quibus loquor, sæpe audierunt; ut duos summos uiros ijs, qui neutrum illorum uiderint, eorum, quibus ambo illi oratores cogniti sint, uiuorum & præsentium memoria teste commendemus. Nec uero te charißime frater, atque optime rhetoricis nunc quibusdam libris, quos tu agrestes putas, insequor ut erudiam. quid enim tua potest oratione aut subtilius, aut ornatius esse? sed quoniam siue iudicio, ut soles dicere; siue, ut ille pater eloquentiæ de se Isocrates scripsit ipse, pudore à dicendo & timiditate ingenua quadam refugisti; siue, ut ipse iocari soles, unum putasti satis esse non modo in una familia rhetorem, sed pene in tota ciuitate: non tamen arbitror tibi hos libros in eo fore genere, quod merito propter eorum, qui de dicendi ratione disputarunt, ieiunitatem bonarum artium possit illudi. nihil enim mihi quidem uidetur in Craßi, & Antonij sermone esse præteritum, quod quisquam à summis ingenijs, acer-

rimis studijs, optima doctrina, maximo usu cognosci, ac percipi potuisse arbitraretur. quod tu facillime poteris iudicare; qui prudentiam, rationemq; dicendi per te ipsum, usum autem per nos percipere uoluisti. Sed quo citius hoc, quod suscepimus, non mediocre munus conficere possimus; omissa nostra oratione, ad eorum, quos proposuimus, sermonem, disputationemq; ueniamus. Postero igitur die, quàm illa erant acta, hora fere secunda, cum etiam tum in lecto Crassus esset, & apud eum Sulpicius sederet, Antonius autem inambularet cum Cotta in porticu; repente eò Q. Catulus senex cum C. Iulio fratre uenit. quod ubi audiuit, commotus Crassus surrexit: omnesq; admirati, maiorem aliquam esse causam eorum aduentus suspicati sunt. qui cum inter se, ut ipsorum usus ferebat, amicissime consalutassent; quid uos tandem Crassus? nunquidnam, inquit, noui? Nihil sane, inquit Catulus: etenim uides esse ludos. sed uel tu nos ineptos licet, inquit, uel molestos putes. cum ad me in Tusculanum, inquit, heri uesperi uenisset Cæsar de Tusculano suo; dixit mihi, à se Scæuolam hinc euntem esse conuentum, ex quo mira quædam se audisse dicebat: te, quem ego toties omni ratione tentans ad disputandum elicere non potuissem, permulta de eloquentia cum Antonio disseruisse, & tanquam in schola prope ad Græcorum consuetudinem disputasse. ita me frater exorauit, me ipsum non quidem à studio audiendi nimis abhorrentem, sed mehercule uerentem tamen ne molesti nobis interueniremus, ut huc secum uenirem.

rem.

rem. Etenim Scæuolam ita dicere aiebat, bonam partem sermonis in hunc diem esse dilatam. hoc si tu cupidius factum existimas, Cæsari attribues: si familiarius, utrique nostrum: nos quidem, nisi forte molesti interuenimus, uenisse delectat. Tum Crassus. Equidem, quæcunque causa uos huc attulisset, lætarer, cum apud me uiderem homines mihi charissimos, & amicißimos: sed tamen, uere dicam, quæuis mallem fuisset, quàm ista, quam dicis. ego enim (ut, quemadmodum sentio, loquar) nunquam mihi minus, quàm hesterno die placui: magis adeo id facilitate, quàm alia ulla culpa mea contigit: qui dum obsequor his adolescentibus, me senem esse sum oblitus; feciq; id, quod ne adolescens quidem feceram, ut ijs de rebus, quæ doctrina aliqua continerentur, disputarem. Sed hoc tamen cecidit mihi peropportune, quòd transactis iam meis partibus ad Antonium audiendum uenistis. Tum Cæsar, Equidem, inquit, Crasse ita sum cupidus te in illa longiore, ac perpetua disputatione audiendi, ut, si id mihi minus contingat, uel hoc sim quotidiano tuo sermone contentus. itaque experiar equidem illud, ut ne Sulpicius familiaris meus, aut Cotta plus, quàm ego, apud te ualere uideantur: & te exorabo profecto, ut mihi quoque, & Catulo tuæ suauitatis aliquid impertias. Sin tibi id minus libebit: non te urgebo; neque committam, ut, dum uereare ne tu sis ineptus, me esse iudices. Tum ille, Ego mehercule, inquit, Cæsar ex omnibus latinis uerbis huius uerbi uim uel maximam semper putaui. quem enim nos

ineptum uocamus, is mihi uidetur ab hoc nomen habere dictum, quòd non sit aptus: idq; in sermonis nostri consuetudine perlate patet. nam qui aut, tempus quid postulet, non uidet; aut plura loquitur; aut se ostentat; aut eorum, quibuscum est, uel dignitatis, uel commodi rationem non habet; aut denique in aliquo genere aut inconcinnus, aut multus est; is ineptus dicitur. hoc uitio cumulata est eruditißima illa Græcorum natio: itaque, quòd uim huius mali Græci non uident, ne nomen quidem ei uitio imposuerunt. ut enim quæras omnia, quo modo Græci ineptum appellent; non reperies. Omnium autem ineptiarum, quæ sunt innumerabiles, haud scio an ulla sit maior, quàm, ut illi solent, quocunque in loco, quoscunque inter homines uisum est, de rebus aut difficillimis, aut non necessarijs argutißime disputare. hoc nos ab istis adolescentibus facere inuiti, & recusantes heri coacti sumus. Tum Catulus, Ne Græci quidem, inquit, Crasse, qui in ciuitatibus suis clari & magni fuerunt, sicuti tu es, nosq; omnes in nostra rep. uolumus esse, horum Græcorum, qui se inculcant auribus nostris, similes fuerunt; nec tamen in otio sermones huiusmodi, disputationesq; fugiebant. Ac si tibi uidentur, qui temporis, qui loci, qui hominum rationem non habent, inepti, sicut debent uideri: num tandem aut locus hic non idoneus uidetur, in quo porticus hæc ipsa, ubi inambulamus, & palæstra, & tot locis seßiones, gymnasiorum, & græcarum disputationum memoriam quodam modo commouent: aut importunum tempus in

tanto otio; quod & raro datur, & nunc peroptato nobis datum est? aut homines ab hoc genere disputationis alieni? qui omnes ij sumus, ut sine his studijs nullam uitam esse ducamus. Omnia ista, inquit Crassus, ego alio modo interpretor; qui primum palæstram, & sedes, & porticus etiam ipsos Catule Græcos exercitationis, & delectationis causa, non disputationis inuenisse arbitror. nam & seculis multis ante gymnasia inuenta sunt, quàm in his philosophi garrire cœperunt: & hoc ipso tempore cum omnia gymnasia philosophi teneant, tamen eorum auditores discum audire, quàm philosophum malunt. qui simul ut increpuit; in media oratione de maximis rebus, & grauißimis disputantem philosophum omnes unctionis causa relinquunt. ita leuissimam delectationem grauißimæ, ut ipsi ferunt, utilitati anteponunt. Otium autem quod dicis esse, assentior: uerum otij fructus est non contentio animi, sed relaxatio. Sæpe ex socero meo audiui, cum is diceret socerum suum Lælium semper fere cum Scipione solitum rusticari; eosq; incredibiliter repuerascere esse solitos, cum rus ex urbe tanquam ex uinculis euolauissent. Non audeo dicere de talibus uiris: sed tamen ita solet narrare Scæuola, conchas eos, & umbilicos ad Caietam, & ad Lucrinum legere consuesse, & ad omnem animi remißionem, ludumq; descendere. Sic enim se res habet; ut, quemadmodum uolucres uidemus procreationis, atque utilitatis suæ causa fingere & construere nidos, easdem autem, cum aliquid effecerint, leuandi laboris sui causa pas-

ſim ac libere ſolutas opere uolitare: ſic noſtri animi forenſibus negotijs, atque urbano opere defeſsi geſtiunt, ac uolitare cupiunt uacui cura, atque labore. itaque illud, quod ego in cauſa Curiana Scæuolæ dixi, non dixi ſecus, ac ſentiebam. Nam ſi inquam Scæuola nullum erit teſtamentum recte factum, niſi quod tu ſcripſeris: omnes ad te ciues cum tabulis ueniemus: omnium teſtamenta tu ſcribes unus. quid igitur inquam? quando ages negotium publicũ? quando amicorum? quando tuum? quando denique nihil ages? Tum illud addidi. mihi enim liber eſſe non uidetur, qui non aliquando nihil agit. in qua permaneo Catule ſententia: meq́;, cum huc ueni, hoc ipſum nihil agere, & plane ceſſare delectat. Nam quod addidiſti tertium; uos eos eſſe, qui uitam inſuauem ſine his ſtudijs putaretis: id me non modo non hortatur ad diſputandum, ſed etiam deterret. Nam ut C. Lucilius, homo doctus, & perurbanus, dicere ſolebat, ea, quæ ſcriberet, neque ab indoctiſſimis, neque ab doctiſſimis legi uelle; quòd alteri nihil intelligerent, alteri plus fortaſſe, quàm ipſe: quo etiam ſcripſit, Perſium non curo legere; hic enim fuit, ut noramus, omnium fere noſtrorum hominum doctiſsimus; Lælium Decimum uolo; quem cognouimus uirum bonum, & non illiteratum, ſed nihil ad Perſium: ſic ego, ſi iam mihi diſputandum ſit de his noſtris ſtudijs; nolim equidem apud ruſticos, ſed multo minus apud uos. malo enim non intelligi orationem meam, quàm reprehendi. Tum Cæſar, Equidem, inquit, Catule iam mihi uideor na-

uasse operam, quòd huc uenerim: nam hæc ipsa recusatio disputationis. disputatio quædam fuit mihi quidem periucunda. Sed cur impedimus Antonium? cuius audio esse parteis, ut de tota eloquentia disserat: quem'q; iandudum & Cotta, & Sulpicius expectant. Ego uero, inquit Crassus, neque Antonium uerbum facere patiar; & ipse obmutescam, nisi prius à uobis impetraro. Quidnam, inquit Catulus? Vt hic sitis hodie. Tum, cum ille dubitaret, quòd ad fratrem promiserat; ego, inquit Iulius, pro utroque respondeo; sic faciemus: atque ista quidem conditione, uel ut uerbum nullum faceres, me teneres. Hic Catulus arrisit: & simul, Præcisa, inquit, mihi quidem dubitatio est: quoniam neque domi impetraram: & hic, apud quem eram futurus, sine mea sententia tam facile promisit. Tum omnes oculos in Antonium coniecerunt: & ille, Audite uero, audite, inquit: hominem enim audietis de schola, atque à magistro & græcis literis eruditum. & eo quidem loquor confidentius, quòd Catulus auditor accessit; cui non solum nos latini sermonis, sed etiam Græci ipsi solent suæ linguæ subtilitatem, elegantiam'q; concedere. Sed tamen, quoniam hoc totum, quidquid est, siue artificium, siue studium dicendi, nisi accessit os, nullum potest esse: docebo uos discipuli id, quod ipse non didici, quid de omni genere dicendi sentiam. Hic posteaquam arriserunt, Res mihi uidetur esse, inquit, facultate præclara, arte mediocris. ars enim earum rerum est, quæ sciuntur. oratoris autem omnis actio opinionibus, non scien-

tia continetur. nam & apud eos dicimus, qui nesciunt; & ea dicimus, quæ nescimus ipsi. itaque & illi alias aliud iisdem de rebus & sentiunt, & iudicant: & nos contrarias sæpe causas dicimus: non modo ut Crassus contra me dicat aliquando, aut ego contra Crassum; cum alterutri necesse sit falsum dicere: sed etiam ut uterque nostrum eadem de re alias aliud defendat; cum plus uno uero esse non possit. Vt igitur in eiusmodi re, quæ mendacio nixa sit, quæ ad scientiam non sæpe perueniat, quæ opiniones hominum, & sæpe errores accupetur, ita dicam, si causam putatis esse, cur audiatis. Nos uero & ualde quidem, Catulus inquit, putamus, atque eo magis, quòd nulla mihi ostentatione uideris esse usurus. exorsus ès enim non gloriose magis, ut tu putas, à ueritate, quàm à nescio qua dignitate. Vt igitur de ipso genere sum confessus, inquit Antonius, artem esse non maximam: sic illud affirmo, præcepta posse quædam dari peracuta ad pertractandos animos hominum, & ad captandas eorum uoluntates. huius rei scientiam si quis uolet magnam quandam artem esse dicere, non repugnabo. etenim, cum plerique temere, ac nulla ratione causas in foro dicant; nonnulli autem propter consuetudinem aliquam callidius id faciant: non est dubium, quin, si quis animaduerterit, quid sit, quare alij melius, quàm alij dicant, id possit notare. ergo id qui toto in genere fecerit, is si non plane artem, at quasi artem quandam inuenerit. Atque utinam ut mihi illa uidere uideor in foro, atque in causis: ita nunc.

quemadmodum ea reperirentur, possim uobis exponere. Sed de me uidero. nunc hoc propono, quod mihi persuasi: quamuis ars non sit, tamen nihil esse perfecto oratore præclarius. nam ut usum dicendi omittam, qui in omni pacata, & libera ciuitate dominatur: tanta oblectatio est in ipsa facultate dicendi, ut nihil hominum aut auribus, aut mentibus iucundius percipi possit. quis enim cantus moderata orationis pronunciatione dulcior inueniri potest? quod carmen artifitiosa uerborum conclusione aptius? qui actor in imitanda, quàm orator in suscipienda ueritate iucundior? quid autem subtilius, quàm acute, crebræq; sententiæ? quid admirabilius, quàm res splendore illustrata uerborum? quid plenius, quàm omni rerum genere cumulata oratio? neque enim ulla non propria oratoris est res, quæ quidem ornate dici, grauiterq; debeat. Huius est in dando consilio de maximis rebus cum dignitate explicata sententia: eiusdem & languentis populi incitatio, & effrenati moderatio. Eadem facultate fraus hominum ad perniciem, & integritas ad salutem uocatur. Quis cohortari ad uirtutem ardentius? quis à uitijs acrius reuocare? quis uituperare improbos asperius? quis laudare bonos ornatius? quis cupiditatem uehementius frangere accusando potest? quis mœrorem leuare mitius consolando? Historia uero testis temporum, lux ueritatis, uita memoriæ, magistra uitæ, nuncia uetustatis, qua uoce alia, nisi oratoris, immortalitati commendatur? Nam si qua est ars alia, quæ uerbo-

rum aut faciendorum, aut diligendorum scientiam profiteatur; aut si quisquam dicitur, nisi orator, formare orationem, eamq; uariare, & distinguere quasi quibusdam uerborum, sententiarumq; insignibus; aut si uia ulla nisi ab hac una arte traditur aut argumentorum, aut sententiarum, aut denique descriptionis, atque ordinis: fateamur aut hoc, quod hæc ars profiteatur, alienum esse, aut cum aliqua alia arte esse commune. sed si in hac una est ea ratio, atque doctrina: non, si qui aliarum artium bene locuti sunt, eo minus id est huius unius proprium: sed ut orator de ijs rebus, quæ cæterarum artium sunt, si modo eas cognorit, ut heri Crassus dicebat, potest dicere; sic cæterarum artium homines ornatius illa sua dicunt, si quid ab hac arte didicerunt. neque enim, si de rusticis rebus agricola quispiam, aut etiam; id quod multi, medicus de morbis, aut de pingendo pictor aliquis diserte dixerit, aut scripserit, iccirco illius artis putanda sit eloquentia: in qua, quia uis magna est in hominum ingenijs, eo multi etiam sine doctrina aliquid omnium generum, atque artium consequuntur. sed quod cuiusque sit proprium, etsi ex eo iudicari potest, cum uideris quid quæque doceat: tamen hoc certius nihil esse potest, quàm quòd omnes artes aliæ sine eloquentia suum munus præstare possunt; orator sine ea nomen suum obtinere non potest: ut cæteri, si diserti sint, aliquid ab hoc habeant; hic, nisi domesticis se instruxerit copijs, aliundi dicendi copiam petere non possit. Tum Catulus, Etsi, inquit, Antoni minime impediendus est

interpellatione iste cursus orationis tuæ: patiere tamen, mihiq́; ignosces: non enim possum, quin exclamem, ut ait ille in Trinummo: ita mihi uim oratoris tum exprimere subtiliter uisus es, tum laudare copiosissime: quod quidem eloquentem uel optime facere oportet, ut eloquentiam laudet: debet enim ad eam laudandam ipsam illam adhibere, quam laudat. Sed perge porrò. tibi enim assentior, uestrum esse hoc totum diserte dicere; idq́; si quis in alia arte faciat, eum assumpto aliunde uti bono, non proprio, nec suo. At Crassus, Nox te, inquit, nobis Antoni expoliuit, hominemq́; reddidit: nam hesterno sermone unius cuiusdam operis, ut ait Cæcilius, remigem aliquem, aut baiulum nobis oratorem descripseras, inopem quendam humanitatis, atque inurbanum. Tum Antonius, Heri enim, inquit, hoc mihi proposueram; ut, si te refellissem, hos à te discipulos abducerem. nunc Catulo audiente, & Cæsare, uideor debere non tam pugnare tecum, quàm, quid ipse sentiam, dicere. Sequitur igitur, quoniam nobis est hic, de quo loquimur, in foro, atque in oculis ciuium constituendus; ut uideamus, quid ei negotij demus, cuiq́; eum muneri uelimus esse præpositum. Nam Crassus heri, cum uos Catule, & Cæsar non adessetis, posuit breuiter in artis distributione, idem, quod Græci plerique posuerunt; neque sane, quid ipse sentiret, sed quid ab illis diceretur, ostendit: duo prima genera quæstionum esse, in quibus eloquentia uersaretur; unum infinitum, alterum certum. Infinitum mihi uidetur id dicere, in quo aliquid generatim

quæreretur, hoc modo; expetendá ne esset eloquentia, expetendí ne honores: certum autem, in quo quid in personis, & in constituta re, & definita quæreretur; cuiusmodi sunt, quæ in foro, atque in ciuium causis, disceptationibusq́; uersantur. ea mihi uidentur aut in lite ordinanda, aut in consilio dando esse posita. Nam illud tertium, quod & à Crasso tactum est, &, ut audio, ille ipse Aristoteles, qui hæc maxime illustrauit, adiunxit; etiam si opus est, tamen minus est necessarium. Quidnam, inquit Catulus? an laudationes? id enim uideo poni genus tertium. Ita, inquit Antonius: & in eo quidem genere scio & me, & omneis, qui affuerunt, delectatos esse uehementer, cum abs te est Popillia mater uestra laudata: cui primum mulieri hunc honorem in nostra ciuitate tributum puto. Sed non omnia, quæcunque loquimur, mihi uidentur ad artem, & ad præcepta esse reuocanda. ex ijs enim fontibus, unde omnia ornate dicendi præcepta sumentur, licebis etiam laudationem ornare; neque illa elementa desiderare: quæ ut nemo tradat; quis est, qui nesciat, quæ sint in homine laudanda? positis enim ijs rebus, quas Crassus in illius orationis suæ, quam contra collegam Censor habuit, principio dixit: quæ natura, aut fortuna darentur hominibus; in ijs rebus se uinci posse, animo æquo pati: quæ ipsi sibi homines parare possent, in ijs rebus se pati non posse uinci: qui laudabit quempiam, intelliget exponenda sibi esse fortunæ bona. ea sunt, generis, pecuniæ, propinquorum, amicorum, opum, ualetudinis, formæ, uirium, ingenij, cæterarumq́; re-

rum, quæ sunt aut corporis, aut extraneæ: si habuerit, bene his usum: si non habuerit, sapienter caruisse: si amiserit, moderate tulisse: deinde quid sapienter is, quem laudet, quid liberaliter, quid fortiter, quid iuste, quid magnifice, quid pie, quid grate, quid humaniter, quid denique cum aliqua uirtute aut fecerit, aut tulerit. Hæc, & quæ sint eius generis, facile uidebit qui uolet laudare quempiam; & qui uituperare, contraria. Cur igitur dubitas, inquit Catulus, facere hoc tertium genus, quoniam inest in ratione rerum? non enim, si est facilius, eo de numero quoque est excerpendum. Quia nolo, inquit, omnia, quæ cadunt aliquando in oratorem, quamuis egregia sint, ea sic tractare, quasi nihil possit dici sine præceptis suis. nam & testimonium sæpe dicendum est, ac nonnunquam etiam accuratius: ut mihi necesse fuit in Sex. Titium, seditiosum ciuem, & turbulentum. explicaui in eo testimonio dicendo omnia consilia Consulatus mei, quibus illi Tribuno pl. pro rep. restitissem: quæq; ab eo contra remp. facta arbitrarer, exposui: diu retentus sum: multa audiui; multa respondi. num igitur placet, cum de eloquentia præcipias, aliquid etiam de testimonijs dicendis quasi in arte tradere? Nihil sane, inquit Catulus, necesse est. Quid sit, quod sæpe summis uiris accidit, mandata sint exponenda aut in senatu ab Imperatore, aut ad Imperatorem, aut ad regem, aut ad populum aliquem à senatu? num, quia genere orationis in huiusmodi causis accuratiore est utendum; iccirco etiam pars hæc causarum numeranda uidetur,

aut proprijs præceptis instruenda? Minime uero, inquit Catulus: non enim deerit homini diserto in eiusmodi rebus facultas ex cæteris rebus & causis comparata. Ergo item, inquit, illa, quæ sæpe diserte agenda sunt, & quæ ego paulo ante, cum eloquentiam laudarem, dixi oratoris esse; neque habent suum locum ullum in diuisione partium, neque certum præceptorum genus; & agenda sunt non minus diserte quàm quæ in lite dicuntur, obiurgatio, cohortatio, consolatio: quorum nihil est, quod non summa dicendi ornamenta desideret; sed ex artificio res istæ præcepta non quærunt. Plane, inquit Catulus, assentior. Age uero, inquit Antonius, qualis oratoris, & quanti hominis in dicendo putas esse historiam scribere? Si ut Græci scripserunt; summi, inquit Catulus: si ut nostri, nihil opus est oratore: satis est non esse mendacem. Atqui, ne nostros contemnas, inquit Antonius, Græci ipsi sic initio scriptitarunt, ut noster Cato, ut Pictor, ut Piso. erat enim historia nihil aliud, nisi annalium confectio. cuius rei, memoriæq; publicæ retinendæ causa, ab initio rerum Romanarum usque ad P. Mucium Pontificem Max. res omneis singulorum annorum mandabat literis Pontifex Max. efferebatq; in album: & proponebat tabulam domi, potestas ut esset populo cognoscendi: ij'q; etiam nunc annales maximi nominantur. Hanc similitudinem scribendi multi secuti sunt; qui sine ullis ornamentis monimenta solum temporum, hominum, locorum, gestarum'q; rerum relinquerunt. itaque qualis apud Græcos Pherecydes, Hellanicus,

Acusilas fuit, aliiq; permulti: talis noster Cato, & Pictor, & Piso: qui neque tenent, quibus rebus ornetur oratio; (modo enim huc ista sunt importata) &, dum intelligatur quid dicant, unam dicendi laudem putant esse breuitatem. Paululum se erexit, & addidit historiæ maiorem sonum uocis uir optimus Craßi familiaris Antipater. cæteri non exornatores rerum, sed tantummodo narratores fuerunt. Est, inquit Catulus, ut dicis: sed iste ipse Cælius neque distinxit historiam uarietate locorum; neque uerborum collocatione, & tractu orationis leui, & æquabili perpoliuit illud opus, sed, ut homo neque doctus, neque maxime aptus ad dicendum, sicut potuit, dolauit; uicit tamen, ut dicis, superiores. Minime mirum, inquit Antonius, si ista res adhuc nostra lingua illustrata non est. nemo enim studet eloquentiæ nostrorum hominum, nisi ut in causis atque in foro eluceat. apud Græcos autem eloquentißimi homines remoti à causis forensibus, cum ad cæteras res illustreis, tum ad scribendam historiam maxime se applicauerunt. Nanque & Herodotum illum, qui princeps genus hoc ornauit, in causis nihil omnino uersatum esse accepimus. atqui tanta est eloquentia; ut me quidem, quantum ego græce scripta intelligere possum, magnopere delectet. & post illum Thucydides omneis dicendi artificio mea sententia facile uicit. qui ita creber est rerum frequentia; ut uerborum prope numerum sententiarum numero consequatur: ita porro uerbis aptus, & preßus; ut nescias, utrum res oratione, an uerba sententiis illustrentur. atqui

ne hunc quidem, quanquam est in rep. uersatus, ex numero accepimus eorum, qui causas dictitarunt: & hos libros tum scripsisse dicitur, cum à rep. remotus, atque, id quod optimo cuique Athenis accidere solitum est, in exilium pulsus esset. Hunc consecutus est Syracusius Philistus: qui cum Dionysij tyranni familiarißimus esset; otium suum consumpsit in historia scribenda; maximeq; Thucydidem est, sicut mihi uidetur, imitatus. Postea uero quasi ex clarißima rhetoris officina duo præstantes ingenio, Theopompus, & Ephorus, ab Isocrate magistro impulsi, se ad historiam contulerunt; causas omnino nunquam attigerunt. Denique etiam à philosophia profectus princeps Xenophon, Socraticus ille, post ab Aristotele Callisthenes, comes Alexandri scripsit historiam; & hic quidam rhetorico pene more; ille autem superior leniore quodam sono est usus, & qui illum impetum oratoris non habeat; uehemens fortasse minus, sed aliquanto tamen, ut mihi quidem uidetur, dulcior. Minimus natu horum omnium Timæus, quantum autem iudicare possum longe eruditißimus, & rerum copia, & sententiarum uarietate abundantissimus, & ipsa compositione uerborum non impolitus, magnam eloquentiam ad scribendum attulit, sed nullum usum forensem. Hæc cum ille dixisset, Quid est, inquit, Catule, Cæsar? ubi sunt, qui Antonium græce negant scire? quot historicos nominauit? quàm scienter, quàm proprie de uno quoque dixit? Id mehercule, inquit Catulus, admirans, illud iam mirari desino, quod multo magis ante mirabar; hunc,

cum hæc nesciret, in dicendo posse tantum. Atqui Catule, inquit Antonius, non ego utilitatem aliquam ad dicendum aucupans, horum libros, & nonnullos alios, sed delectationis causa, cum est otium, legere soleo. Quid ergo est? fatebor: aliquid tamen, ut, cum in sole ambulem, etiam si aliam ob causam ambulem, fieri natura tamen ut colorer; sic, cum istos libros ad Misenum (nam Romæ uix licet) studiosius legerim, sentio orationem meam illorum cantu quasi colorari. Sed, ne latius hoc uobis patere uideatur; hæc duntaxat in Græcis intelligo, quæ ipsi, qui scripserunt, uoluerunt à uulgo intelligi. In philosophos uestros si quando incidi, deceptus indicibus librorum, quòd sunt fere inscripti de rebus notis & illustribus, de uirtute, de iustitia, de honestate, de uoluptate; uerbum prorsus nullum intelligo: ita sunt angustis, & concisis disputationibus illigati. Poetas omnino, quasi alia quadam lingua locutos, non conor attingere. Cum ijs me, ut dixi, oblecto, qui res gestas, aut qui orationes scripserunt suas; aut qui ita loquuntur, ut uideantur uoluisse esse nobis, qui non sumus eruditissimi, familiares. Sed illuc redeo. Videtisne, quantum munus sit oratoris historia? haud scio, an flumine orationis, & uarietate maximum. neque eam reperio usquam separatim instructam rhetorum præceptis: sita sunt enim ante oculos. nam quis nescit primam esse historiæ legem, ne quid falsi dicere audeat: deinde, ne quid uere non audeat, ne qua suspicio gratiæ sit in scribendo, ne qua simultatis? Hæc scilicet fundamenta

nota sunt omnibus. ipsa autem exædificatio posita est in rebus, & uerbis. Rerum ratio ordinem temporum desiderat, regionum descriptionem: uult etiam, quoniam in rebus magnis, memoriaq; dignis consilia primum, deinde acta, postea euentus expectantur, & de consilijs significari quid scriptor probet, & in rebus gestis declarari, non solum quid actum, aut dictum sit, sed etiam quo modo; &, cum de euentu dicatur, ut causæ explicentur omnes uel casus, uel sapientiæ, uel temeritatis; hominumq; ipsorum non solum res gestæ, sed etiam, qui fama ac nomine excellant, de cuiusque uita, atque natura. Verborum autem ratio, & genus orationis fusum, atque tractum, & cum lenitate quadam æquabili profluens sine hac iudiciali asperitate, & sine sententiarum forensium aculeis persequendum est. Harum tot, tantarumq; rerum uidetis'ne ulla esse præcepta, quæ in artibus rhetorum reperiantur? In eodem silentio multa alia oratorum officia iacuerunt, cohortationes, consolationes, præcepta, admonita: quæ tractanda sunt omnia disertissime, sed locum suum in illis partibus, quæ traditæ sunt, habent nullum. Atque in hoc genere illa quoque est infinita sylua; quòd oratori plerique (ut etiam Crassus ostendit) duo genera ad dicendum dederunt; unum de certa, definitaq; causa, quales sunt quæ in litibus, quæ in deliberationibus uersantur: (addat, si quis uolet, etiam laudationis) alterum, quod appellant omnes fere scriptores, explicat nemo, infinitam generis sine tempore, & sine persona quæstionem. hoc quid, & quantum sit, cum dicunt; in-

telligere

telligere mihi non uidentur. Si enim est oratoris, quæcunque res infinite posita sit, de ea posse dicere: dicendum erit ei, quanta sit solis magnitudo, quæ forma terræ: de mathematicis, de musicis rebus non poterit quin dicat, hoc onere suscepto, recusare. Denique ei, qui profitetur esse suum non solum de ijs controuersijs, quæ temporibus, & personis notatæ sunt, hoc est de omnibus forensibus, sed etiam de generum infinitis quæstionibus dicere; nullum potest esse genus orationis, quod sit exceptum. Sed si illam quoque partem quæstionum oratori uolumus adiungere uagam, & liberam, & late patentem; ut de rebus bonis, aut malis; expetendis, aut fugiendis; honestis, aut turpibus; utilibus, aut inutilibus; de uirtute, de iustitia, de continentia, de prudentia, de magnitudine animi, de liberalitate, de pietate, de amicitia, de fide, de officio, de cæteris uirtutibus, contrarijsq; uitijs dicendum oratori putemus; itemq; de rep. de imperio, de re militari, de disciplina ciuitatis, de hominum moribus: assumamus eam quoque partem, sed ita, ut sit circunscripta modicis regionibus. Equidem omnia, quæ pertinent ad usum ciuium, morem hominum; quæ uersantur in consuetudine uitæ, in ratione reip. in hac societate ciuili, in sensu hominum communi, in natura, in moribus; comprehendenda esse oratori puto; si minus ut separatim de his rebus philosophorum more respondeat; at certe ut in causa prudenter possit intexere; hisce autem ipsis de rebus ut ita loquatur, uti ij, qui iura, qui leges, qui ciuitates constituerunt, locuti sunt,

ſimpliciter, & ſplendide, ſine ulla ſerie diſputationum, & ſine ieiuna concertatione uerborum. Hoc loco ne qua ſit admiratio, ſi tot, tantarumq; rerum nulla à me præcepta ponentur: ſic ſtatuo, ut in cæteris artibus, cum tradita ſunt cuiuſque rei difficilima, reliqua, quia aut faciliora, aut ſimilia ſint, tradi non neceſſe eſſe; ut in pictura, qui hominis ſpeciem pingere perdidicerit, poſſe eum cuiuſuis uel formæ, uel ætatis, etiam ſi non didicerit, pingere; neque eſſe periculum, qui leonem, aut taurum pingat egregie, ne idem in multis alijs quadrupedibus facere non poſſit; neque eſt omnino ars ulla, in qua omnia, quæ illa arte effici poſſunt, à doctore tradantur; ſed qui primarum, & certarum rerum genera ipſa didicerunt, reliqua per ſe non incommode perſequuntur: ſimiliter arbitror in hac ſiue ratione, ſiue exercitatione dicendi, qui illam uim adeptus ſit, ut eorum menteis, qui aut de rep. aut de ipſius rebus, aut de ijs, contra quos, aut pro quibus dicat, cum aliqua ſtatuendi poteſtate audiant, ad ſuum arbitrium mouere poſſit; hunc de toto illo genere reliquarum orationum non plus quæſiturum eſſe quid dicat, quàm Polycletum illum, cum Herculem fingebat, quemadmodum pellem, aut hydram fingeret, etiam ſi hæc nunquam ſeparatim facere didiciſſet. Tum Catulus. Præclare mihi uideris Antoni poſuiſſe ante oculos, quid diſcere oporteret eum, qui orator eſſet futurus; quid, etiam ſi non didiciſſet, ex eo, quod didiciſſet, aſſumeret. deduxiſti enim totum hominem in duo ſolum genera cauſarum. cætera in-

numerabilia exercitationi, & similitudini reliquisti. sed uideto, ne in istis duobus generibus hydra tibi sit, & pellis; Hercules autem, & alia opera maiora ne in illis rebus, quas prætermittis, relinquantur. non enim mihi minus operis uidetur de uniuersis generibus reorum, quàm de singulorum causis, ac multo etiam maius de natura deorum, quàm de hominum litibus dicere. Non est ita, inquit Antonius: dicam enim tibi Catule non tam doctus, quàm, id quod est maius, expertus. Omnium cæterarum rerum oratio, mihi crede, ludus est homini non hebeti, neque inexercitato, neque communium literarum, & politioris humanitatis experti. in causarum contentionibus magnum est quoddam opus, atque haud scio an de humanis operibus longe maximum: in quibus uis oratoris plerunque ab imperitis exitu, & uictoria iudicatur: ubi adest armatus aduersarius, qui sit & feriendus, & repellendus: ubi sæpe is, qui rei dominus futurus est, alienus, atque iratus, aut etiam amicus aduersario, & inimicus tibi est; cum aut docendus is est, aut dedocendus; aut reprimendus, aut incitandus; aut omni ratione ad tempus, ad causam, oratione moderandus: in quo sæpe beneuolentia ad odium, odium autem ad beneuolentiam deducendum est: qui tanquam machinatione aliqua tum ad seueritatem, tum ad remissionem animi, tum ad tristitiam, tum ad lætitiam est contorquendus. omnium sententiarum grauitate, omnium uerborum ponderibus est utendum. accedat oportet actio uaria, uehemens, plena animi, plena spiritus, plena doloris,

plena seueritatis. In his operibus si quis illam artem comprehenderit, ut tanquam Phidias Mineruæ signum efficere possit: non sane, quemadmodum in clypeo idem ille artifex minora illa opera facere discat, laborabit. Tum Catulus. Quo ista maiora, ac mirabiliora fecisti, eo me maior expectatio tenet, quibusnam rationibus, quibus'ue præceptis ea tanta uis comparetur: non quo mea quidem iam intersit: (neque enim ætas id mea desiderat: & aliud quoddam genus dicendi nos secuti sumus: qui nunquam sententias de manibus iudicum ui quadam orationis extorsimus, ac potius placatis eorum animis tantum, quantum ipsi patiebantur, accepimus) sed tamen ista tua nullum ad usum meum, tantum cognoscendi studio adductus, requiro. Nec mihi opus est Græco aliquo doctore, qui mihi peruulgata præcepta decantet; cum ipse nunquam forum, nunquam ullum iudicium aspexerit: ut peripateticus ille dicitur Phormio: cum Annibal Carthagine expulsus Ephesum ad Antiochum uenisset exul; próq; eo, quòd eius nomen erat magna apud omnes gloria, inuitatus esset ab hospitibus suis, ut eum, quem dixi, si uellet, audiret; cumq; is se non nolle dixisset: locutus esse dicitur homo copiosus aliquot horas de Imperatoris officio, & de omni re militari. tum, cum cæteri, qui illum audierant, uehementer essent delectati; quærebant ab Annibale, quidnam ille ipse de illo philosopho iudicaret. hic Pœnus non optime græce, sed tamen libere respondisse fertur: multos se deliros senes sæpe uidisse, sed qui magis, quàm Phormio, deliraret, ui-

disse neminem. neque mehercule iniuria. quid enim aut arrogantius, aut loquacius fieri potuit, quàm Annibali, qui tot annos de imperio cum populo Rom. omnium gentium uictore certasset, græcum hominem, qui nunquam hostem, nunquam castra uidisset, nunquam denique minimam partem ullius publici muneris attigisset, præcepta de re militari dare? Hoc mihi facere omnes isti, qui de arte dicendi præcipiunt, uidentur. quod enim ipsi experti non sunt, id docent cæteros: sed hoc minus fortasse errant, quòd non te, ut Annibalem, sed pueros, aut adolescentulos docere conantur. Erras Catule, inquit Antonius. nam egomet in multos iam Phormiones incidi. quis enim est istorum Græcorum, qui quenquam nostrum quidquam intelligere arbitretur? ac mihi quidem non ita molesti sunt. facile omnes perpetior, & perfero. nam aut aliquid afferunt, quod mihi non displiceat: aut efficiunt, ut me non didicisse minus pœniteat. dimitto autem eos non tam contumeliose, quàm philosophum illum Annibal: & eo fortasse plus habeo etiam negotij. sed tamen est eorum doctrina, quantum ego iudicare possum, perridicula. Diuidunt enim totam rem in duas parteis, in causæ controuersiam, & in quæstionis. Causam appellant rem positam in disceptatione rerum, & controuersia: Quæstionem autem rem positam in infinita dubitatione. De causa præcepta dant. De altera parte dicendi mirum silentium. Denique quinque faciunt quasi membra eloquentiæ: inuenire, quid dicas: inuenta disponere: deinde ornare uerbis: post memoriæ mandare:

tum ad extremum agere, ac pronunciare. rem ſane non reconditam. quis enim hoc non ſua ſponte uiderit, neminem poſſe apte dicere, niſi, & quid diceret, & quibus uerbis, & quo ordine diceret, haberet, & ea meminiſſet? Atque hæc ego non reprehendo, ſed ante oculos poſita eſſe dico, ut eas item quatuor, quinque, ſex'ue parteis, uel etiam ſeptem, (quoniam aliter ab alijs digeruntur) in quas eſt ab his omnis oratio diſtributa. Iubent enim exordiri ita, ut eum, qui audiat, beneuolum nobis faciamus, & docilem, & attentum: Deinde rem narrare ita, ut ueriſimilis narratio ſit, ut aperta, ut breuis: Poſt autem diuidere cauſam, aut proponere; noſtra confirmare argumentis, ac rationibus, deinde contraria refutare. Tum autem alij concluſionem orationis, & quaſi perorationem collocant. alij iubent, ante quàm peroretur, ornandi, aut augendi cauſa digredi, deinde concludere, ac perorare. ne hæc quidem reprehendo: ſunt enim concinne diſtributa, ſed tamen, id quod neceſſe fuit hominibus expertibus ueritatis, non perite. Quæ enim præcepta principiorum, & narrationum eſſe uoluerunt, ea in totis orationibus ſunt conſeruanda. nam & ego mihi beneuolum iudicem facilius facere poſſum, cum ſum in curſu orationis, quàm cum omnia ſunt inaudita; docilem autem non cum polliceor me demonſtraturum, ſed tum, cum doceo, & explano: attentum uero crebro tota actione excitandis mentibus iudicum, non prima denunciatione efficere poſſumus. Iam uero narrationem quòd iubent ueriſimilem eſſe, & apertam, & bre-

uem: recte nos admonent. quòd hæc narrationis magis putant esse propria, quàm totius orationis: ualde mihi uidentur errare: omninoq́; in hoc omnis est error, quòd existimant artificium esse hoc quoddam non dissimile cæterorum: cuiusmodi de ipso iure ciuili hesterno die Crassus componi posse dicebat: ut genera rerum primum exponerentur; in quo uitium est, si genus ullum prætermittatur: deinde singulorum generum partes; in quo & deesse aliquam partem, & superare, mendosum est: tum uerborum omnium definitiones; in quibus neque abesse quidquam decet, neque redundare. Sed hoc si in iure ciuili, si etiam in paruis, aut mediocribus rebus doctores assequi possunt; non idem sentio tanta hac in re, tamq́; immensa posse fieri. sin autem qui arbitrantur, deducendi sunt ad eos, qui hæc docent: omnia iam explicata, & perpolita assequentur. sunt enim innumerabiles de his rebus libri, neque abditi, neque obscuri. sed uideant, quid uelint, ad ludendum ne, an ad pugnandum arma sint sumpturi. aliud enim pugna, & acies, aliud ludus, campusq́; noster desiderat. attamen ars ipsa ludicra armorum & gladiatori, & militi prodest aliquid: sed animus acer, & præsens, & acutus idem, atque uersutus inuictos uiros efficit non difficilius arte coniuncta. Quare ego tibi oratorem sic iam instituam, si potuero, ut, quid efficere possit, ante perspiciam. Sit enim mihi tinctus literis: audierit aliquid: legerit: ista ipsa præcepta acceperit. tentabo, quid deceat; quid uoce, quid uiribus, quid spiritu, quid lingua efficere possit. Si intelli-

gam posse ad summos peruenire: non solum hortabor, ut elaboret, sed etiam, si uir quoque mihi bonus uidebitur, obsecrabo. tantum ego in excellente oratore, & eodem uiro bono pono esse ornamenti uniuersæ ciuitati. Sin uidebitur, cum omnia summa fecerit, tamen ad mediocreis oratores esse uenturus: permittam ipsi, quid uelit; molestus magnopere non ero. Sin plane abhorrebit, & erit absurdus: ut se contineat, aut ad aliud studium transferat, admonebo. nam neque is, qui optime potest, deserendus ullo modo est à cohortatione nostra: neque is, qui aliquid potest, deterrendus. quod alterum diuinitatis mihi cuiusdam uidetur: alterum, uel non facere, quod non optime possis; uel facere, quod non pessime facias, humanitatis. tertium uero illud, clamare contra quàm deceat, & quàm possit, hominis est, ut tu Catule de quodam declamatore dixisti, stultitiæ suæ quamplurimos testeis domestico præconio colligentis. De hoc igitur, qui erit talis, ut cohortandus, adiuuandusq; sit; ita loquamur, ut ei tradamus ea duntaxat, quæ nos usus docuit; ut nobis ducibus ueniat eò, quò sine duce ipsi peruenimus; quoniam meliora docere non possumus. Atque ut à familiari nostro exordiar; hunc ego Catule Sulpicium primum in causa paruula adolescentulum audiui, uoce, & forma, & motu corporis, & reliquis rebus aptum ad hoc munus, de quo quærimus; oratione autem celeri, & concitata, quod erat ingenij; & uerbis efferuescentibus, & paulo nimium redundantibus, quod erat ætatis. non sum asperna-

tus: uolo enim ſe efferat in adoleſcente fœcunditas: nam facilius, ſicut in uitibus, reuocantur ea, quæ ſeſe nimium profuderunt, quàm, ſi nihil ualet materies, noua ſarmenta cultura excitantur: ita uolo eſſe in adoleſcente, unde aliquid amputem: non enim poteſt in eo eſſe ſuccus diuturnus, quod nimis celeriter eſt maturitatem aſſecutum. uidi ſtatim indolem; neque dimiſi tempus; & eum ſum cohortatus, ut forum ſibi ludum putaret eſſe ad diſcendum, magiſtrum autem, quem uellet, eligeret, me quidem ſi audiret, L. Craſſum. quod ille arripuit; & ita ſeſe facturum confirmauit; atque etiam addidit, gratiæ ſcilicet cauſa, me quoque ſibi magiſtrum futurum. Vix annus interceſſerat ab hoc ſermone cohortationis meæ, cum iſte accuſauit C. Norbanum defendente me. non eſt credibile, quid intereſſe mihi ſit uiſum inter eum, qui tum erat, & qui anno ante fuerat. omnino in illud genus eum Craſſi magnificum atque præclarum natura ipſa ducebat: ſed ea non ſatis proficere potuiſſe, niſi eodem ſtudio atque imitatione intendiſſet, atque ita dicere conſueſſet, ut tota mente Craſſum atque omni animo intueretur. Ergo hoc ſit primum in præceptis meis, ut demonſtremus quem imitemur, atque ita, ut, quæ maxime excellant in eo, quem imitabitur, ea diligentiſſime perſequatur. tum accedat exercitatio, qua illum, quem ante delegerit, imitando effingat, atque ita exprimat, non ut multos imitatores ſæpe cognoui, qui aut ea, quæ facilia ſunt, aut etiam illa, quæ inſignia, ac pene uitioſa, conſectantur imitando. nihil eſt facilius,

quàm amictum imitari alicuius, aut ſtatum, aut motum. ſi uero etiam uitioſi aliquid eſt; id ſumere, & in eo uitioſum eſſe, non magnum eſt; ut ille, qui nunc etiam amiſſa uoce furit in rep. Fuſius neruos in dicendo C. Fimbriæ, quos tamen habuit ille, non aſſequitur, oris prauitatem, & uerborum latitudinem imitatur: ſed tamen ille nec diligere ſciuit, cuius potiſsimum ſimilis eſſet; & in eo ipſo, quem delegerat, imitari etiam uitia uoluit. Qui autem ita faciet ut oportet, primum uigilet neceſſe eſt in deligendo: deinde, quem probauit, in eo quæ maxime excellent, ea diligentiſsime perſequatur. quid enim cauſæ cenſetis eſſe, cur ætates extulerint ſingulæ ſingula prope genera dicendi? quod non tam facile in noſtris oratoribus poſſumus iudicare, quia ſcripta, ex quibus iudicium fieri poſſet, non multa ſane reliquerunt, quàm in Græcis; ex quorum ſcriptis cuiuſque ætatis, quæ dicendi ratio uoluntasq́; fuerit, intelligi poteſt. Antiquiſsimi fere ſunt, quorum quidem ſcripta conſtent, Pericles, atque Alcibiades, & eadem ætate Thucydides, ſubtiles, acuti, breues, ſententijs magis, quàm uerbis, abundantes. non potuiſſet accidere, ut unum eſſet omnium genus, niſi aliquem ſibi proponerent ad imitandum. Conſecuti ſunt hos Critias, Theramenes, Lyſias. multa Lyſiæ ſcripta ſunt, non nulla Critiæ: de Theramene audiuimus. omnes etiam tum retinebant illum Periclis ſuccum, ſed erant paulo uberiore filo. Ecce tibi exortus eſt Iſocrates, magiſter iſtorum omnium: cuius è ludo tanquam ex equo Troiano innumeri principes exierunt:

ſed eorum partim in pompa, partim in acie illuſtres eſſe uoluerunt. itaque & illi Theopompus, Ephorus, Philiſtus, Naucrates, multiq; alij naturis differunt, uoluntate autem ſimiles ſunt inter ſeſe, & magiſtri: & ij, qui ſe ad cauſas contulerunt, ut Demoſthenes, Hyperides, Lycurgus, Aeſchines, Dynarchus, alijq; complures, etſi inter ſe pares non fuerunt, tamen ſunt omnes in eodem ueritatis imitandæ genere uerſati: quorum quandiu manſit imitatio, tandiu genus illud dicendi, ſtudiumq; uixit: poſteaquam, extinctis his, omnis eorum memoria ſenſim obſcurata eſt & euanuit, alia quædam dicendi molliora ac remiſſiora genera uiguerunt. inde Demochares, quem aiunt ſororis filium fuiſſe Demoſthenis, tum Phalereus ille Demetrius, omnium iſtorum mea ſententia politiſſimus, alijq; eorum ſimiles extiterunt. quæ ſi uolemus uſque ad hoc tempus perſequi, intelligemus, ut hodie Alabandenſem illum Meneclem, & eius fratrem Hieroclem, quos ego audiui, tota imitetur Aſia, ſic ſemper fuiſſe aliquem, cuius ſe ſimiles plerique eſſe uellent. hanc igitur ſimilitudinem qui imitatione aſſequi uolet, tum exercitationibus crebris, atque magnis, tum ſcribendo maxime perſequatur. quod ſi noſter Sulpicius faceret, multo eius oratio eſſet preſſior: in qua nunc interdum, ut in herbis ruſtici ſolent dicere, in ſumma ubertate ineſt luxuries quædam, quæ ſtylo depaſcenda eſt. Hic Sulpicius, Me quidem, inquit, recte mones; idq; mihi gratum eſt: ſed ne te quidem Antoni multum ſcriptitaſſe arbitror. Tum ille

Quasi uero, inquit, non ea præcipiam alijs, quæ mihi ipsi desunt. sed tamen ne tabulas quidem conficere existimor: uerum & in hoc ex re familiari mea, & in illo ex eo, quod dico, quantulum idcunque est, quid faciam iudicari potest. Atque esse tamen multos uidemus, qui neminem imitentur, & suapte natura, quod uelint, sine cuiusquam similitudine consequantur. quod & in uobis animaduerti recte potest Cæsar, & Cotta: quorum alter inusitatum quidem nostris oratoribus leporem quendam & salem, alter acutissimum, & subtilissimum dicendi genus est consecutus. Neque uero uester æqualis Curio, patre mea sententia uel eloquentissimo temporibus illis, quenquam mihi magnopere uidetur imitari; qui tamen uerborum grauitate, & elegantia, & copia suam quandam expressit quasi formam figuramq; dicendi: quod ego maxime potui iudicare in ea causa, quam ille contra me apud Centumuiros pro fratribus Cossis dixit. in qua nihil illi defuit, quod non modo copiosus, sed etiam sapiens orator habere deberet. Verum ut aliquando ad causas deducamus illum, quem constituimus, & eas quidem, in quibus plusculum negotij est, iudiciorum atque litium, (riserit aliquis fortasse hoc præceptum: est enim non tam acutum, quàm necessarium, magisq; monitoris non fatui, quàm eruditi magistri) hoc enim primum præcipiemus, quascunque causas erit acturus, ut eas diligenter penitusq; cognoscat. hoc in ludo non præcipitur: faciles enim causæ ad pueros deferuntur. Lex peregrinum uetat

in murum aſcendere: aſcendit, hoſtes repulit, accuſatur. nihil eſt negotij huiuſmodi cauſam cognoſcere. recte igitur de cauſa diſcenda praecipiunt. haec eſt enim in ludo cauſarum fere formula. at uero in foro tabulae, teſtimonia, pacta, conuenta, ſtipulationes, cognationes, affinitates, decreta, reſponſa, uita denique eorum, qui in cauſa uerſantur, tota cognoſcenda eſt: quarum rerum negligentia pleraſque cauſas, & maxime priuatas, (ſunt enim multo ſaepe obſcuriores) uidemus amitti. ita nonnulli, dum operam ſuam multi aeſtimari uolunt, ut toto foro uolitare, & à cauſa ad cauſam ire uideantur, cauſas dicunt incognitas. In quo eſt illa quidem magna offenſio, uel negligentiae, ſuſceptis rebus; uel perfidiae, receptis: ſed etiam illa maior opinione, quòd nemo poteſt de ea re, quam non nouit, non turpiſſime dicere. ita dum inertiae uituperationem, quae maior eſt, contemnunt, aſſequuntur etiam illam, quam magis ipſi fugiunt, tarditatis. Equidem ſoleo dare operam, ut de ſua quiſque re me ipſe doceat; & ut ne quis alius adſit, quo liberius loquatur; & agere aduerſarij cauſam, ut ille agat ſuam, &, quidquid de ſua re cogitarit, in medium proferat. itaque cum ille diſceſſit, tres perſonas unus ſuſtineo ſumma animi aequitate, meam, aduerſarij, iudicis. qui locus eſt talis, ut plus habeat adiumenti, quàm incommodi, hunc iudico eſſe dicendum. ubi plus mali, quàm boni, reperio, id totum abiudico, atque reijcio. ita aſſequor, ut alio tempore cogitem quid dicam, & alio dicam: quae duo plerique ingenio freti ſimul faciunt: ſed certe ijdem

illi melius aliquanto dicerent, si aliud sumendum sibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent. Cum rem penitus causamq; cognoui, statim occurrit animo quæ sit causa ambigui. nihil est enim, quod inter homines ambigatur, siue ex crimine causa constet, ut facinoris; siue ex controuersia, ut hæreditatis; siue ex deliberatione, ut belli; siue ex persona, ut laudis; siue ex disputatione, ut de ratione uiuendi; in quo non, aut quid factum sit, aut fiat, futurum'ue sit, quæratur, aut quale sit, aut quid uocetur. Ac nostræ fere causæ, quæ quidem sunt criminum, plerunque inficiatione defenduntur. nam & de pecunijs repetundis, quæ maximæ sunt, neganda fere sunt omnia: & de ambitu raro illud datur, ut possis liberalitatem, ac benignitatem ab ambitu, atque largitione seiungere: de sicarijs, de ueneficijs, de peculatu inficiari necesse est. Id est igitur genus primum causarum in iudicijs ex controuersia facti; in deliberationibus plerunque ex futuri, raro etiam ex instantis, aut facti. Sæpe autem, res non sit, nec ne, sed qualis sit, quæritur: ut cum L. Opimij causam defendebat apud populum, audiente me, C. Carbo consul, nihil de C. Gracchi nece negabat, sed id iure pro salute patriæ factum esse dicebat: ut eidem Carboni Tribuno pl. alia tum mente remp. capessenti P. Africanus de Ti. Graccho interroganti responderat, iure cæsum uideri. Iure autem omnia defenduntur: quæ sunt eius generis, ut aut oportuerit, aut licuerit, aut necesse fuerit, aut imprudentia, aut casu facta esse ui-

deantur. Iam quid uocetur quæritur, cum, quo uerbo quid appellandum sit, contenditur: ut mihi ipsi cum hoc Sulpicio fuit in Norbani causa summa contentio: pleraque enim de ijs, quæ ab isto obijciebantur, cum confiterer, tamen ab illo maiestatem imminutam negabam: ex quo uerbo lege Apuleia tota illa causa pendebat. Atque in hoc genere causarum nonnulli præcipiunt, ut uerbum illud, quod causam facit, lucide, breuiter uterque definiat. quod mihi quidem perquam puerile uideri solet. alia est enim, cum inter doctos homines de ijs ipsis rebus, quæ uersantur in artibus, disputatur, uerborum definitio: ut cum quæritur quid sit ars, quid sit lex, quid sit ciuitas. In quibus hoc præcipit ratio atque doctrina, ut uis eius rei, quam definias, sic exprimatur, ut neque absit quidquam, neque supersit. quod quidem in illa causa neque Sulpicius fecit, neque ego facere conatus sum. nam quantum uterque nostrum potuit, omni copia dicendi dilatauit, quid esset maiestatem minuere. Etenim definitio primum reprehenso uerbo uno, aut addito, aut dempto sæpe extorquetur è manibus: deinde genere ipso doctrinam redolet, exercitationemq; pene puerilem: tum & in sensum & in mentem iudicis intrare non potest: ante enim præterlabitur, quàm percepta est. Sed in eo genere, in quo, quale sit quid, ambigitur, existit etiam ex scripti interpretatione sæpe contentio: in quo nulla potest esse nisi ex ambiguo controuersia. nam illud ipsum, cum scriptum à sententia discrepat, genus quoddam habet ambigui: quod

tum explicatur, cum ea uerba, quæ desunt, suggesta sunt; quibus additis, defenditur sententiam scripti perspicuam fuisse: & ex contrarijs scriptis si quid ambigitur, non nouum genus nascitur, sed superioris generis causa duplicatur. itaque aut nunquam dijudicari poterit, aut ita dijudicabitur, ut referendis præteritis uerbis id scriptum, quodcunque defendimus, suppleatur. ita fit, ut unum genus in ijs causis, quæ propter scriptum ambiguntur, relinquatur, si est scriptum aliquid ambigue. Ambiguorum autem cum plura genera sunt, quæ mihi uidentur ij melius nosse, qui dialectici appellantur; ij autem nostri ignorare, qui non minus nosse debeant: tum illud est frequentißimum in omni consuetudine uel sermonis, uel scripti, cum iccirco aliquid ambigitur, quòd aut uerbum, aut uerba sint prætermissa. Iterum autem peccant, cum genus hoc causarum, quod in scripti interpretatione uersatur, ab illis causis, in quibus, qualis quæque res sit, disceptatur, seiungunt: nusquam enim tam quæritur quale sit genus ipsum rei, quàm in scripto, quod totum à facti controuersia separatum est. Ita tria sunt omnino genera, quæ in disceptationem & controuersiam cadere possunt, quid fiat, factum, futurum'ue sit, aut quale sit, aut quo modo nominetur. nam & illud quidem, quod quidam Græci adiungunt, recténe factum sit, totum in eo est, quod quale sit, quærimus. Sed iam ad institutum reuertar meum: Cum igitur, accepto causæ genere & cognito, rem tractare cœpi, nihil prius constituo, quàm

quid

quid ſit illud, quò mihi referenda ſit omnis illa oratio, quæ ſit propria quæſtionis & iudicij: deinde illa duo diligentiſſime conſidero; quorum alterum commendationem habet noſtram, aut eorum, quos defendimus; alterum eſt accommodatum ad eorum animos, apud quos dicimus, ad id, quod uolumus, commouendos. Ita ratio omnis dicendi tribus ad perſuadendum rebus eſt nixa; ut probemus uera eſſe ea, quæ defendimus; ut conciliemus nobis eos, qui audiunt; ut animos eorum ad quencunque cauſa poſtulabit motum uocemus. Ad probandum autem duplex eſt oratori ſubiecta materies: una rerum earum, quæ non excogitantur ab oratore, ſed in re poſitæ ratione tractantur, ut tabulæ, teſtimonia, pacta, conuenta, quæſtiones, leges, ſenatuſconſulta, res iudicatæ, decreta, reſponſa, & reliqua, ſi quæ ſunt; quæ non ab oratore pariuntur, ſed ad oratorem à cauſa, atque à reis deferuntur. altera eſt, quæ tota in diſputatione & argumentatione oratoris collocata eſt. ita in ſuperiore genere de tractandis argumentis, in hoc autem etiam de inueniendis cogitandum eſt. Atque iſti quidem, qui docent, cum cauſas in plura genera ſecuerunt, ſingulis generibus argumentorum copiam ſuggerunt. quod etſi ad inſtituendos adoleſcentulos magis aptum eſt, ut, ſimul ac poſita ſit cauſa, habeant quò ſe referant, unde ſtatim expedita poſſint argumenta depromere: tamen & tardi ingenij eſt, riuulos conſectari, fontes rerum non uidere: & iam ætatis eſt uſuſq; noſtri, à capite, quod uelimus, arceſſere, &, unde omnia manant, uide-

re. Et primum genus illud earum rerum, quæ ad oratorem deferuntur, meditatum nobis in perpetuum ad omnem usum similium rerum esse debebit. nam pro tabulis, & contra tabulas, & pro testibus, & contra testes, pro quæstionibus, & contra quæstiones, & item de cæteris rebus eiusdem generis, uel separatim dicere solemus de genere uniuerso, uel definite de singulis temporibus, hominibus, causis. quos quidem locos (uobis hoc Cotta, & Sulpici dico) multa commentatione, atque meditatione paratos atque expeditos habere debetis. longum est enim nunc me explicare, qua ratione aut confirmare, aut infirmare testes, tabulas, quæstiones oporteat. hæc sunt omnia ingenij uel mediocris, exercitationis autem maximæ: artem quidem & præcepta duntaxat hactenus requirunt, ut certis dicendi luminibus ornentur. itemq; illa, quæ sunt alterius generis, quæ tota ab oratore pariuntur, excogitationem non habent difficilem, explicationem magis illustrem perpolitamq; desiderant. itaque cum hæc duo nobis quærenda sint in causis, primum quid, deinde quo modo dicamus: alterum, quod totum arte tinctum uidetur, tametsi artem requirit, tamen prudentiæ est pene mediocris, quid dicendum sit, uidere; alterum est, in quo oratoris uis illa diuina uirtusq; cernitur, ea, quæ dicenda sunt, ornate, copiose, uarieq; dicere, quare illam partem superiorem, quoniam semel ita nobis placuit, non recusabo quo minus perpoliam, atque conficiam; (quantum consequar, uos iudicabitis) quibus ex locis ad eas tres res,

quæ ad fidem faciendam solæ ualent, ducatur oratio, ut & concilientur animi, & doceantur, & moueantur. hæc sunt enim tria. ea uero quemadmodum illustrentur, præsto est qui omnes docere possit, qui hoc primus in nostros mores induxit, qui maxime auxit, qui solus effecit. nanque ego Catule (dicam enim non reuerens assentandi suspicionem) neminem esse oratorem paulo illustriorem arbitror, neque Græcum, neque Latinum, quem ætas nostra tulerit, quem non & sepe, & diligenter audierim. itaque si quid est in me, quod iam sperare uideor, quoniam quidem uos his ingenijs homines tantum operæ mihi ad audiendum datis, ex eo est, quòd nihil quisquam unquam me audiente egit orator, quod non in memoria mea penitus insederit. Atque ego is qui sum, quantuscunque sum ad iudicandum, omnibus auditis oratoribus, sine ulla dubitatione sic statuo & iudico, neminem omnium tot, & tanta, quanta sunt in Crasso, habuisse ornamenta dicendi. Quamobrem si uos quoque hoc idem existimatis, non erit, ut opinor, iniqua partitio, si, cum ego hunc oratorem, quem nunc fingo, ut institui, crearo, aluero, confirmaro, tradam eum Crasso & uestiendum, & ornandum. Tum Crassus, Tu uero, inquit, Antoni perge, ut instituisti. neque enim boni est, neque liberalis parentis, quem procrearit, & eduxerit, eum non & uestire, & ornare, præsertim cum te locupletem esse negare non posis. quod enim ornamentum, quæ uis, qui animus, quæ dignitas illi oratori defuit, qui in causa peroranda non

dubitauit excitare reum consularem, & eius dilori-care tunicam, & iudicibus cicatrices aduersas senis Imperatoris ostendere? qui idem, hoc accusante Sulpicio, cum hominem seditiosum furiosumq; defenderet, non dubitauit seditiones ipsas ornare, ac demonstrare grauissimis uerbis multos sæpe impetus populi non iniustos esse, quos præstare nemo possit; multas etiam è rep. seditiones sæpe esse factas, ut cum reges essent exacti, ut cum tribunitia potestas esset constituta; illam Norbani seditionem ex luctu ciuium, & ex Cœpionis odio, qui exercitum amiserat, neque reprimi potuisse, & iure esse conflatam. potuit hic locus tam anceps, tam inauditus, tam lubricus, tam nouus, sine quamdam incredibili ui, ac facultate dicendi tractari? Quid ego de Cn. Manlij, quid de Q. Regis commiseratione dicam? quid de alijs innumerabilibus? in quibus hoc non maxime enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam singulare; sed hæc ipsa, quæ nunc ad me delegare uis, ea semper in te eximia & præstantia fuerunt. Tum Catulus, Ego uero, inquit, in uobis hoc maxime admirari soleo, quòd, cum inter uos in dicendo dissimillimi sitis, ita tamen uterque uestrum dicat, ut ei nihil neque à natura denegatum, neque à doctrina non delatum esse uideatur. quare Crasse neque tu tua suauitate nos priuabis, ut, si quid ab Antonio aut prætermissum, aut relictum sit, non explices: neque te Antoni, si quid non dixeris, existimabimus non potuisse potius, quàm à Crasso dici maluisse. Hic Crassus, Quin tu, inquit, Antoni, omit-

tis ista, quæ proposuisti, quæ nemo horum desiderat, quibus ex locis ea, quæ dicenda sint in causis, reperiantur: quæ quanquam abs te nouo quodam modo, præclareq; dicuntur, sunt tamen & re faciliora, & præceptis peruagata. illa deprome nobis unde afferas, quæ sæpißime tractas, semperq; diuinitus. Depromam equidem, inquit Antonius; &, quo facilius id à te exigam quod peto, nihil tibi à me postulanti recusabo. Meæ totius orationis, & istius ipsius in dicendo facultatis, quam modo Crassus in cœlum uerbis extulit, tres sunt rationes, ut ante dixi, una conciliandorum hominum, altera docendorum, tertia concitandorum. Harum trium partium prima lenitatem orationis, secunda acumen, tertia uim desiderat. nam hoc necesse est, ut is, qui nobis causam adiudicaturus sit, aut inclinatione uoluntatis propendeat in nos, aut defensionis argumentis adducatur, aut animi permotione cogatur. sed quoniam illa pars, in qua rerum ipsarum explicatio, ac defensio posita est, uidetur omnem huius generis quasi doctrinam continere: de ea primum loquemur, & pauca dicemus: pauca enim sunt, quæ usu iam tractata, & animo quasi habere notata uideamur. Ac tibi sapienter monenti L. Crasse libenter assentiemur, ut singularum causarum defensiones, quas solent magistri pueris tradere, relinquamus; aperiamus autem ea capita, unde omnis ad omnem & causam & orationem disputatio ducitur. neque enim, quoties uerbum aliquod est scribendum nobis, toties eius uerbi literæ

ſunt cogitatione conquirendæ: nec, quoties cauſa dicenda eſt, toties ad eius cauſæ ſepoſita argumenta reuolui nos oportet, ſed habere certos locos, qui, ut literæ ad uerbum ſcribendum, ſic illi ad cauſam explicandam ſtatim occurrant. ſed hi loci ei demum oratori prodeſſe poſſunt, qui eſt uerſatus in rebus, uel uſu, quem ætas denique affert, uel auditione, & cogitatione, quæ ſtudio & diligentia præcurrit ætatem. nam ſi tu mihi quamuis eruditum hominem adduxeris, quamuis acrem & acutum in cogitando, quamuis ad pronunciandum expeditum, ſi erit idem in conſuetudine ciuitatis, in exemplis, in inſtitutis, in moribus, ac uoluntatibus ciuium ſuorum hoſpes, non multum ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur. ſubacto mihi ingenio opus eſt, ut agro non ſemel arato, ſed nouato & iterato, quo meliores fœtus poſſit & grandiores edere. ſubactio autem eſt uſus, auditio, lectio, literæ. Ac primum naturam cauſæ uideat, quæ nunquam latet: factum'ne ſit, quæratur, an quale ſit, an quod nomen habeat: quo perſpecto, ſtatim occurrit naturali quadam prudentia, non iis ſubductionibus, quas iſti docent, quid faciat cauſam, id eſt, quo ſublato controuerſia ſtare non poſſit: deinde quid ueniat in iudicium: quod iſti ſic iubent quærere: interfecit Opimius Gracchum: quid facit cauſam? quòd reip. cauſa, cum ex S. C. ad arma uocaſſet: hoc tolle, cauſa non erit. At id ipſum negat contra leges licuiſſe Decius. Veniet igitur in iudicium, licuerit'ne ex S. C. ſeruandæ reip. cauſa. Perſpicua ſunt hæc qui-

dem, & in uulgari prudentia sita, sed illa quærenda, quæ ab accusatore & defensore argumenta, ad id, quod in iudicium uenit, spectantia, debeant afferri. Atque hic illud uidendum est, in quo summus est error istorum magistrorum, ad quos liberos nostros mittimus: non quo hoc quidem ad dicendum magnopere pertineat, sed tamen ut uideatis, quàm sit genus hoc eorum, qui sibi eruditi uidentur, hebes atque impolitum. Constituunt enim in partiendis orationum modis duo genera caussarum. unum appellant, in quo sine personis, atque temporibus de uniuerso genere quæratur: alterum, quod personis certis, & temporibus definiatur: ignari omnes controuersias ad uniuersi generis uim, & naturam referri. nam in ea ipsa causa, de qua ante dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimij persona, nihil Decij. de ipso enim uniuerso genere infinita quæstio est; num pœna uideatur esse afficiendus, qui ciuem ex S. C. patriæ conseruandæ causa interemerit, cum id per leges non liceret. Nulla denique est causa, in qua id, quod in iudicium uenit, ex reorum personis, ac non generum ipsorum uniuersa disputatione quæratur. Quin etiam in ijs ipsis, ubi de facto ambigitur, ceperít ne contra leges pecunias P. Decius, argumenta & criminum & defensionis reuocentur oportet ad genus, & ad naturam uniuersam; quòd sumptuosus, de luxuria; quòd alieni appetens, de auaritia; quòd seditiosus, de turbulentis & malis ciuibus, quòd à multis arguitur, de genere testium: contraq; quæ pro reo dicentur, omnia necessario à

tempore atque homine ad communes rerum & generum summas reuoluentur. Atque hæc forsitan homini non omnia, quæ sunt in natura rerum, celeriter animo comprehendenti, permulta uideantur, quæ ueniant in iudicium tum, cum de facto quæratur: sed tamen criminum est multitudo, non defensionum aut locorum, infinita. Quæ uero, cum de facto non ambigitur, quæruntur qualia sint; ea, si ex reis numeres, & innumerabilia sunt, & obscura; si ex rebus, ualde & modica, & illustria. nam si Mancini causam in uno Mancino ponimus; quotiescunque is, quem Paterpatratus dediderit, receptus non erit, toties causa noua nascetur. sin illa controuersia causam facit, uideatur'ne ei, quem Paterpatratus dediderit, si is non sit receptus, postliminium esse: nihil ad artem dicendi, nec ad argumenta defensionis Mancini nomen pertinet. ac si quid affert præterea hominis aut dignitas, aut indignitas; extra quæstionem est; & ea tamen ipsa oratio ad uniuersi generis disputationem referatur necesse est. Hæc ego non eo consilio disputo, ut homines eruditos redarguam: quanquam reprehendendi sunt, qui in genere definiendo istas causas describunt in personis, & in temporibus positas esse. nam etsi incurrunt tempora & personæ: tamen intelligendum est, non ex ijs, sed ex genere quæstionis pendere causas. sed hoc nihil ad me. nullum enim nobis certamen cum istis esse debet. tantum satis est intelligi, ne hoc quidem eos consecutos. quod in tanto otio etiam sine hac forensi exercitatione efficere potuerunt, ut genera rerum discer-

nerent, eáq; paulo ſubtilius explicarent. uerum hoc, ut dixi, nihil ad me. illud ad me, ac multo etiam magis ad uos Cotta noſter, & Sulpici: quo modo nunc ſe iſtorum artes habent, pertimeſcenda eſt multitudo cauſarum: eſt enim infinita. Si in perſonis ponitur, quot homines, tot cauſæ: ſin ad generum uniuerſas quæſtiones referuntur, ita modicæ; & paucæ ſunt, ut omnes eas diligentes, & memores, & ſobrij oratores percurſas animo, & prope decantatas habere debeant. niſi forte exiſtimatis à Manio Curio cauſam didiciſſe L. Craſſum, & ea re multum attuliſſe, quamobrem poſthumo non nato Curium tamen hæredem Coponij eſſe oporteret. nihil ad copiam argumentorum, neque ad cauſæ uim ac naturam nomen Coponij, ac Curij pertinuit. in genere erat uniuerſo rei negotijq;, non in tempore ac nominibus omnis quæſtio; cum ſcriptum ita ſit; Si mihi filius gignitur, iſq; prius moritur, & cætera, tum ut mihi ille ſit hæres; ſi natus filius non ſit, uideatur ne is, qui filio mortuo inſtitutus hæres ſit hæres eſſe. perpetui iuris, & uniuerſi generis quæſtio non hominum nomina, ſed rationem dicendi, & argumentorum fontes deſiderat. in quo etiam iſti nos iuriſconſulti impediunt, à diſcendóq; deterrent. uideo enim in Catonis, & Bruti libris nominatim fere referri, quid alicui de iure uiro, aut mulieri reſponderint: credo ut putaremus, in hominibus, non in re, conſultationis, aut dubitationis cauſam aliquam fuiſſe; ut, quòd homines eſſent innumerabiles, debilitati à iure cognoſcendo uoluntatem diſcendi ſimul cum ſpe

perdiſcendi abijceremus. Sed hæc Craſſus aliquando nobis expediet, & exponet deſcripta generatim. eſt enim, ne forte neſcias, heri nobis ille hoc Catule pollicitus, ſe ius ciuile, quod nunc diffuſum & diſipatum eſt, in certa genera coacturum, & ad artem facile redacturum. Et quidem, inquit Catulus, haudquaquam eſt difficile Craſſo; qui &, quod diſci potuit de iure, didicit; & quod ijs, qui eum docuerunt, defuit, ipſe afferet; ut, quæ ſint in iure, uel acute deſcribere, uel ornate illuſtrare poſſit. ergo iſta, inquit Antonius, tum à Craſſo diſcemus, cum ſe de turba, & à ſubſellijs in otium, ut cogitat, ſolitudinemq; contulerit. Iam id quidem ſæpe, inquit Catulus, ex eo audiui, cum diceret ſibi, certum eſſe à iudicijs, cauſisq; diſcedere: ſed, ut ipſi ſoleo dicere, non licebit: neque enim ipſe auxilium ſuum ſæpe à uiris bonis fruſtra implorari patietur: neque id æquo animo feret ciuitas: quæ ſi uoce L. Craſſi carebit, ornamento quodam ſeſe ſpoliatam putabit. Nam hercle, inquit Antonius, ſi hæc uere à Catulo dicta ſunt, tibi mecum in eodem eſt piſtrino Craſſe uiuendum: & iſtam oſcitantem, & dormitantem ſapientiam, Scæuolarum, & cæterorum beatorum otio concedamus. Arriſit hic Craſſus leuiter, &, Pertexe modo, inquit, Antoni, quod exorſus es: me tamen iſta oſcitans ſapientia, ſimul atque ad eam confugero, in libertatem uindicabit. Huius quidem loci, quem modo ſum exorſus, hic eſt finis, inquit Antonius: quoniam intelligitur, non in hominum innumerabilibus perſonis, neque in infinita temporum ua-

rietate, ſed in generum cauſis atque naturis omnia ſita eſſe, quæ in dubium uocarentur; genera autem eſſe definita non ſolum numero, ſed etiam paucitate; ut eam materiem orationis, quæ cuiuſque eſſet generis, ſtudioſi qui eſſent dicendi, omnibus locis deſcriptam, inſtructam, ornatamq́; comprehenderent, rebus dico, & ſententijs. Ea ui ſua uerba parient: quæ ſemper ſatis ornata mihi quidem uideri ſolent, ſi eiuſmodi ſunt, ut ea res ipſa peperiſſe uideatur. Ac ſi uerum quæritis, quod mihi quidem uideatur: (nihil enim aliud affirmare poſſum, niſi ſententiam & opinionem meam) hoc inſtrumentum cauſarum, & generum uniuerſorum in forum deferre debemus, neque, ut quæque res delata ad nos erit, tum denique ſcrutari locos, ex quibus argumenta eruamus: quæ quidem omnibus, qui ea mediocriter modo conſiderarint, ſtudio adhibito, & uſu, pertractata eſſe poſſunt. ſed tamen animus referendus eſt ad ea capita, & ad illos, quos ſæpe iam appellaui, locos, ex quibus omnia ad omnem orationem inuenta ducuntur. Atque hoc totum eſt ſiue artis, ſiue animaduerſionis, ſiue conſuetudinis, noſſe regiones, intra quas uenere; ut perueſtiges, quod quæras. Vbi eum locum omnem cogitatione ſepſeris, ſi modo uſum rerum percallueris, nihil te effugiet, atque omne, quod erit in re, occurret, atque incidet. Et ſic cum ad inueniendum in dicendo tria ſint, acumen, deinde ratio, quam licet, ſi uolumus, appellemus artem, tertium diligentia; non poſſum equidem non ingenio primas concedere; ſed tamen ipſum ingenium diligentia

etiam ex tarditate incitat. Diligentia, inquam, cum omnibus in rebus, tum in causis defendendis plurimum ualet. hæc præcipue colenda est nobis, hæc semper adhibenda: hæc, nihil est, quod non assequatur. causa ut penitus, quod initio dixi, nota sit, diligentia est. ut aduersarium attente audiamus, atque ut eius non solum sententias, sed etiam uerba omnia excipiamus; uultus denique perspiciamus omnes, qui sensus animi plerunque indicant; diligentia est. id tamen dissimulanter facere, ne sibi ille aliquid proficere uideatur, prudentia est. Deinde, ut in ijs locis, quos proponam paulo post, peruoluatur animus, ut se penitus insinuet in causam, ut sit cura & cogitatione intentus, diligentia est. ut his rebus adhibeat, tanquam lumen aliquod, memoriam, ut uocem, ut uires, hæc magna sunt. Inter ingenium quidem, & diligentiam perpaululum loci reliquum est arti. ars demonstrat tantum ubi quæras, atque ubi sit illud, quod studeas inuenire. reliqua sunt in cura, attentione animi, cogitatione, uigilantia, assiduitate, labore, complectar uno uerbo, quo sæpe iam usi sumus, diligentia; qua una uirtute omnes uirtutes reliquæ continentur. Nam orationis quidem copia uidemus ut abundent philosophi, qui, ut opinor, (sed tu hæc Catule melius) nulla dant præcepta dicendi, nec iccirco minus, quæcunque res proposita est, suscipiunt, de qua copiose & abundanter loquantur. Tum Catulus, Est, inquit, ut dicis, Antoni, ut plerique philosophi nulla tradant præcepta dicendi, & habeant paratum tamen quid de quaque re di-

cant. Sed Aristoteles, is, quem maxime ego admiror, proposuit quosdam locos, ex quibus omnis argumentatio non modo ad philosophorum disputationem, sed etiam ad hanc, qua in causis utimur, inueniretur. à quo quidem homine iandudum Antoni non aberrat oratio tua: siue tu similitudine illius diuini ingenij in eadem incurris uestigia: siue etiam illa ipsa legisti atque didicisti: quod quidem mihi magis uerisimile uidetur: plus enim te operæ Græcis dedisse rebus uideo, quàm putaram. Tum ille, Verum, inquit, ex me audies Catule. semper ego existimaui iucundiorem & probabiliorem huic populo oratorem fore, qui primum quamminimam artificij alicuius, deinde nullam Græcarum rerum significationem daret. atque ego idem existimaui, pecudis esse, non hominis, cum tantas res Græci susciperent, profiterentur, agerent, seséq; & uidendi res obscurissimas, & bene uiuendi, & copiose dicendi rationem hominibus daturos pollicerentur, non admouere aurem; &, si palam audire eos non auderes, ne minueres apud tuos ciues auctoritatem tuam, subauscultando tamen excipere uoces eorum, & procul, quid narrarent, attendere: itáq; feci, Catule, & istorum omnium summatim causas, & genera ipsa gustaui. Valde hercule, inquit Catulus, timide, tanquam ad aliquem libidinis scopulum, sic tuam mentem ad philosophiam appulisti: quam hæc ciuitas aspernata nunquam est. nam & referta quondam Italia Pythagoreorum fuit, tum, cum erat in hac gente magna Græcia; ex quo etiam quidam Numam

Pompilium regem nostrum fuisse Pythagoreum ferunt, qui annis permultis ante fuit, quàm ipse Pythagoras; quo etiam maior uir habendus est, cum illam sapientiam constituendæ ciuitatis duobus prope seculis ante cognouit, quàm eam Græci natam esse senserunt: & certe non tulit ullos hæc ciuitas aut gloria clariores, aut auctoritate grauiores, aut humanitate politiores P. Africano, C. Lælio, L. Furio, qui secum eruditissimos homines ex Græcia palam semper habuerunt. Atque ego ex istis sæpe audiui, cum dicerent, pergratum Athenienses & sibi fecisse, & multis principibus ciuitatis, quòd, cum ad senatum legatos de suis maximis rebus mitterent, tres illius ætatis nobilissimos philosophos misissent, Carneadem, & Critolaum, & Diogenem: itaque eos, dum Romæ essent, & à se, & ab alijs frequenter auditos. quos tu cum haberes auctores Antoni, miror cur philosophiæ, sicut Zethus ille Pacuuianus, prope bellum indixeris. Minime, inquit Antonius: ac sic decreui philosophari potius, ut Neoptolemus apud Ennium, paucis. nam, omnino, haud placet. Sed tamen hæc est mea sententia, quam uidebar exposuisse. ego ista studia non improbo, moderata modo sint: opinionem istorum studiorum, & suspicionem artificij apud eos, qui res iudicant, oratori aduersariam esse arbitror: imminuit enim & oratoris auctoritatem, & orationis fidem. Sed ut eò reuocetur, unde huc declinauit oratio; ex tribus istis clarissimis philosophis, quos Romam uenisse dixisti, uides'ne Diogenem fuisse, qui diceret, artem se trade-

re bene disserendi, & uera, ac falsa dijudicandi, quam uerbo Græco διαλεκτικὴν appellaret? In hac arte, si modo est hæc ars, nullum est præceptum, quo modo uerum inueniatur; sed tantum est, quo modo iudicetur. nam & omne, quod eloquimur, sic ut aut esse dicamus id, aut non esse; & si simpliciter dictum sit, suscipiunt dialectici, ut iudicent uerum'ne sit, an falsum; & si coniuncte sit elatum, & adiuncta sint alia, iudicent recténe adiuncta sint, & uerâne summa sit uniuscuiusque rationis: & ad extremum ipsi se compungunt suis acuminibus, & multa quærendo reperiunt, non modo ea, quæ iam non poßint ipsi dissoluere, sed etiam quibus ante exorsa, & potius detexta prope retexantur. Hic nos igitur Stoicus iste nihil adiuuat, quoniam, quemadmodum inueniam quid dicam, non docet: atque idem etiam impedit; quòd & multa reperit, quæ neget ullo modo posse dissolui; & genus sermonis affert non liquidum, non fusum ac profluens, sed exile, aridum, concisum, ac minutum: quod si quis probabit, ita probabit, ut oratori tamen aptum non esse fateatur. hæc enim nostra oratio multitudinis est auribus accommodanda, ad oblectandos animos, ad impellendos, ad ea probanda, quæ non artificis statera, sed quadam populari trutina examinantur. quare istam artem totam dimittamus, quæ in excogitandis argumentis muta nimium est, in iudicandis nimium loquax. Critolaum istum, quem simul cum Diogene uenisse commemoras, puto plus huic studio nostro prodesse potuisse. erat enim ab isto

Aristotele, à cuius inuentis tibi ego uideor non longe aberrare. atque inter hunc Aristotelem, cuius & illum legi librum, in quo exposuit dicendi artes omnium superiorum, & illos, in quibus ipse sua quædam de eadem arte dixit, & hos germanos huius artis magistros hoc mihi uisum est interesse, quòd ille eadem acie mentis, qua rerum omnium uim naturamq; uiderat, hæc quoque aspexit, quæ ad dicendi artem, quam ille despiciebat, pertinebant: illi autem, qui hoc solum colendum ducebant, habitarunt in hac una ratione tractanda, non eadem prudentia, qua ille, sed usu in hoc uno genere studioq; maiore. Carneadis uero uis incredibilis illa dicendi, & uarietas perquam esset optanda nobis; qui nullam unquam in illis suis disputationibus rem defendit, quam non probarit; nullam oppugnauit, quam non euerterit. sed hoc maius est quiddam, quàm ab ijs, qui hæc tradunt, & docent, postulandum sit. Ego autem, si quem nunc plane rudem institui ad dicendum uelim, his potius tradam assiduis uno opere eandem incudem diem, noctemq; tundentibus, qui omnes tenuissimas particulas, atque omnia minima mansa, ut nutrices infantibus pueris, in os inserant. sin sit is, qui & doctrina mihi liberaliter institutus, & aliquo iam imbutus usu, & satis acri ingenio esse uideatur: illuc eum rapiam, ubi non seclusa aliqua aquula teneatur, sed unde uniuersum flumen erumpat; ut illi sedes, & tanquam domicilia omnium argumentorum commonstrem, & ea breuiter illustrem, uerbisq; definiam. quid enim est, in quo hæreat, qui uiderit,

derit, omne, quod ſumatur in oratione aut ad probandum, aut ad refellendum, aut ex ſua ſumi ui atque natura, aut aſſumi foris? ex ſua ui, cum aut, res quæ ſit tota, quæritur, aut pars eius, aut uocabulum quod habeat, aut quippiam rem illam quod attingat: extrinſecus autem, cum ea, quæ ſunt foris, neque hærent in rei natura, colliguntur. Si res tota quæritur, definitione uniuerſa uis explicanda eſt, ſic: Si maieſtas eſt amplitudo ac dignitas ciuitatis, is eam minuit, qui exercitũ hoſtibus populi Rom. tradidit, non qui eum, qui id feciſſet, populi Rom. poteſtati tradidit. Sin pars, partitione, hoc modo: Aut ſenatui parendum de ſalute reip. fuit, aut aliud conſilium inſtituendum, aut ſua ſponte faciendum: aliud conſilium ſuperbum, ſuum arrogans: utendum igitur fuit conſilio ſenatus. Sin ex uocabulo, ut Carbo: Si Conſul eſt, qui conſulit patriæ: quid aliud fecit Opimius? Sin ab eo, quod rem attingat; plures ſunt argumentorum ſedes ac loci. nam & coniuncta quærimus, & genera, & partes generibus ſubiectas, & ſimilitudines, & diſſimilitudines: & contraria, & conſequentia, & conſentanea, & quaſi præcurrentia, & repugnantia: & cauſas rerum ueſtigabimus, & ea, quæ ex cauſis orta ſunt: & maiora, paria, minora quæremus. Ex coniunctis ſic argumenta ducuntur: Si pietati ſumma tribuenda laus eſt, debetis moueri, cum Q. Metellum tam pie lugere uideatis. Ex genere autem: Si magiſtratus in populi Rom. poteſtate eſſe debent; quid Norbanum accuſas, cuius Tribunatus

uoluntati paruit ciuitatis? Ex parte autem ea, quæ est subiecta generi: Si omnes, qui reip. consulunt, chari nobis esse debent; certe in primis Imperatores, quorum consilijs, uirtute, periculis retinemus & nostram salutem, & imperij dignitatem. Ex similitudine autem: Si feræ partus suos diligunt, qua nos in liberos nostros indulgentia esse debemus? At ex dissimilitudine: Si barbarorum est in diem uiuere, nostra consilia sempiternum tempus spectare debent. Atque utroque in genere & similitudinis, & dissimilitudinis, exempla sunt ex aliorum factis, aut dictis, aut euentis, & fictæ narrationes sæpe ponendæ. Iam ex contrario: Si Gracchus nefarie, præclare Opimius. Ex consequentibus: Si & ferro interfectus ille, & tu inimicus eius cum gladio cruento comprehensus es in illo ipso loco, & nemo præter te ibi uisus est, & causa nemini, & tu semper audax; quid est, quòd de facinore dubitare poßimus? Ex consentaneis, & præcurrentibus, & repugnantibus, ut olim Crassus adolescens: Non, si Opimium defen-
" disti Carbo iccirco te isti bonum ciuem putabunt:
" simulasse te, & aliud quid quæsisse perspicuum est.
" quòd Ti. Gracchi mortem sæpe in concionibus deplo-
" rasti, quòd P. Africani necis socius fuisti, quòd
" eam legem in Tribunatu tulisti, quòd semper à bo-
" nis dissensisti. Ex causis autem rerum sic: Auari-
" tiam si tollere uultis, mater eius est tollenda luxuries. Ex ijs autem, quæ sunt orta de causis. Si ærarij copijs & ad belli adiumenta, & ad ornamenta pacis utimur, uectigalibus seruiamus. Maiora au-

tem, & minora, & paria comparabimus sic. Ex maiore: Si bona existimatio diuitijs præstat, & pecunia tantopere expetitur; quanto gloria magis est expetenda? Ex minore sic: – Hic paruæ consuetudinis
Causa huius mortem fert tam familiariter:
Quid, si ipse amasset? quid mihi hic faciet patri?
Ex pari sic: Est eiusdem & eripere contra remp. & largiri pecunias. Foris autem assumuntur ea, quæ non sua ui, sed extranea subleuantur, ut hæc: Hoc uerum est, dixit enim Q. Lutatius: Hoc falsum est, habita enim quæstio est: Hoc sequi necesse est, recito enim tabulas. de quo genere toto paulo ante dixi. Hæc ut breuissime dici potuerunt, ita à me dicta sunt. ut enim, si aurum cui, quod esset multifariam defossum, commonstrare uellem, satis esse deberet, si signa & notas ostenderem locorum, quibus cognitis ille sibi ipse foderet, & id, quod uellet, paruulo labore, nullo errore inueniret; sic has ego argumentorum noui notas, quæ illa mihi quærenti demonstrant ubi sint: reliqua cura & cogitatione eruuntur. Quod autem argumentorum genus cuique causarum generi maxime conueniat, non est artis exquisitæ præscribere, sed est mediocris ingenij iudicare. neque enim nunc id agimus, ut artem aliquam dicendi explicemus, sed ut doctissimis hominibus usus nostri quasi quædam monita tradamus. His igitur locis in mente & cogitatione defixis, & in omni re ad dicendum posita excitatis, nihil erit, quod oratorem effugere posit, non modo in forensibus disceptationibus, sed omnino in ullo genere

dicendi. si uero assequetur, ut talis uideatur, qualem se uideri uelit; & animos eorum ita afficiat, apud quos aget, ut eos, quocunque uelit, uel trahere, uel rapere possit: nihil profecto præterea ad dicendum requiret. Iam illud uidemus nequaquam satis esse, reperire quid dicas, nisi id inuentum tractare possis. Tractatio autem uaria esse debet, ne aut cognoscat artem qui audiat, aut defatigetur similitudinis satietate. Proponi oportet, quid afferas; &, id quare ita sit, ostendere; & ex iisdem illis locis interdum concludere; relinquere alias, alióq; transire; sæpe non proponere, ac ratione ipsa afferenda, quid proponendum fuerit, declarare; si cui quid simile dicas, prius ut simile confirmes; deinde, quod agitur, adiungas; puncta argumentorum plerunque ut occulas, ne quis ea numerare poßit; ut re distinguantur, uerbis confusa esse uideantur. Hæc ut & properans, & apud doctos, & semidoctus ipse percurro, ut aliquando ad illa maiora ueniamus. Nihil est enim in dicendo Catule maius, quàm ut faueat oratori is, qui audiet, utq; ipse sic moueatur, ut impetu quodam animi & perturbatione magis, quàm iudicio, aut consilio regatur. plura enim multo homines iudicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut lætitia, aut spe, aut timore, aut errore, aut aliqua permotione mentis, quàm ueritate, aut præscripto, aut iuris norma aliqua, aut iudicij formula, aut legibus. quare, nisi quid uobis aliud placet, ad illa pergamus. Paulum, inquit Catulus, etiam nunc deesse uidetur iis rebus

Antoni, quas exposuisti, quod sit tibi ante explicandum, quàm illuc proficiscare. quò te dicis intendere. Quidnam, inquit? Qui ordo tibi placet, inquit Catulus, & quæ dispositio argumentorum: in qua tu mihi semper deus uideri soles. Vide quàm sim in isto genere, inquit, Catule deus. non mehercule mihi nisi admonito uenisset in mentem: ut possis existimare me in ea, in quibus nonnunquam aliquid efficere uideor, usu solere in dicendo, uel casu potius incurrere. Ac res quidem ista, quam ego, quia non noram, sic tanquam ignotum hominem præteribam, tantum potest in dicendo, ut ad uincendum nulla plus possit. Sed tamen mihi uideris ante tempus à me rationem ordinis, & disponendarum rerum requisisse. Nam si ego omnem uim oratoris in argumentis, & in re ipsa per se comprobanda posuissem, tempus esset iam de ordine argumentorum, & de collocatione aliquid dicere: sed cum tria sint à me proposita, de uno dictum; cum de duobus reliquis dixero, tum erit denique de disponenda tota oratione quærendum. Valet igitur multum ad uincendum, probari mores, instituta, & facta, & uitam eorum, qui agent causas, & eorum, pro quibus; & item improbari aduersariorum, animosq; eorum, apud quos agitur, conciliari quammaxime ad beneuolentiam cum erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicet orator. Conciliantur autem animi dignitate hominis, rebus gestis, existimatione uitæ: quæ facilius ornari possunt, si modo sunt, quàm fingi, si nulla sunt. Sed hæc adiuuant in oratore, lenitas uocis, uultus,

pudoris significatio, uerborum comitas. Si quid persequare acrius, ut inuitus & coactus facere uideare, facilitatis, liberalitatis, mansuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, non auidi signa proferri perutile est: eáq; omnia, quæ proborum, demissorum, non acrium, non pertinacium, non litigiosorum, non acerborum sunt, ualde beneuolentiam conciliant, abalienantq́; ab ijs, in quibus hæc non sunt. itaque eadem sunt in aduersarios ex contrario conferenda. Sed genus hoc totum orationis in ijs causis excellet, in quibus minus potest inflammari animus iudicis acri & uehementi quadam incitatione. non enim semper fortis oratio quæritur, sed sæpe placida, summissa, lenis, quæ maxime commendat reos. reos autem appello non eos modo, qui arguuntur, sed omnes, quorum de re disceptatur. sic enim olim loquebantur. Horum igitur exprimere mores oratione, iustos, integros, religiosos, timidos, perferentes iniuriarum, mirum quiddam ualet: & hoc uel in principijs, uel in re narranda, uel in perorandi tantam habet uim, si est suauiter & cum sensu tractatum, ut sæpe plus, quàm causa, ualeat. Tantum autem efficitur sensu quodam, ac ratione dicendi, ut quasi mores oratoris effingat oratio. genere enim quodam sententiarum, & genere uerborum, adhibita etiam actione leni facultateq́; significandi, efficitur, ut probi, ut bene morati, ut boni uiri esse uideantur. Huic autem est illa dispar adiuncta ratio orationis, quæ alio quodam genere mentes iudicum permouet impellitq́;, ut aut oderint, aut diligant; aut inuideant,

aut ſaluum uelint; aut metuant, aut ſpernant; aut cupiant, aut abhorreant; aut lætentur, aut mœreant; aut miſereantur, aut punire uelint; aut ad eos motus adducantur, ſi qui finitimi ſunt & propinqui his ac talibus animi perturbationibus. Atque illud optandum eſt oratori, ut aliquam permotionem animorum ſua ſponte ipſi afferant ad cauſam iudices, ad id, quod utilitas oratoris feret, accommodatam. facilius eſt enim currentem, ut aiunt, incitare, quàm commouere languentem. ſin id aut non erit, aut erit obſcurius: ſicut medico diligenti, prius quàm conetur ægro adhibere medicinam, non ſolum morbus eius, cui mederi uolet, ſed etiam conſuetudo ualentis, & natura corporis cognoſcenda eſt; ſic equidem, cum aggredior ancipitem cauſam, & grauem ad animos iudicum pertractandos, omni mente in ea cogitatione curáq; uerſor, ut odorer quam ſagaciſſime poſſim, quid ſentiant, quid exiſtiment, quid expectent, quid uelint, quò deduci oratione facillime poſſe uideantur. Si ſe dant, &, ut ante dixi, ſua ſponte, quò impellimus, inclinant, atque propendent: accipio quod datur, & ad id, unde aliquis flatus oſtenditur, uela do. ſin eſt integer quietuſq; iudex, plus eſt operis. ſunt enim omnia dicendo excitanda, nihil adiuuante natura. Sed tantam uim habet illa, quæ rectè à bono poeta dicta eſt flexanima, atque omnium regina rerum oratio, ut non modo inclinantem erigere, aut ſtantem inclinare, ſed etiam aduerſantem & repugnantem, ut Imperator bonus ac fortis, capere poſ-

sit. Hæc sunt illa, quæ me ludens Crassus modo flagitabat, quæ à me diuinitus tractari solere diceret, & in causa Manij Aquilij, Caij'q; Norbani, nonnullis'q; alijs quasi præclare acta laudaret: quæ mehercule, ego Crasse, cum à te tractantur in causis, horrere soleo: tanta uis animi, tantus impetus, tantus dolor oculis, uultu, gestu, digito denique isto tuo significari solet: tantum est flumen grauissimorum optimorum'q; uerborum, tam integræ sententiæ, tam ueræ, tam nouæ, tam sine pigmentis, fuco'q; puerili, ut mihi non solum tu incendere iudicem, sed ipse ardere uidearis. Neque fieri potest, ut doleat is, qui audit, ut oderit, ut inuideat, ut pertimescat aliquid, ut ad fletum misericordiam'q; deducatur, nisi omnes ij motus, quos orator adhibere uolet iudici, in ipso oratore impressi esse, atque inusti uidebuntur. Quòd si fictus aliquis dolor suscipiendus esset, & si in eiusmodi genere orationis nihil esset, nisi falsum, atque imitatione simulatum; maior ars aliqua forsitan esset requirenda. nunc ego, quid tibi Crasse, quid cæteris accidat, nescio: de me autem, causa nulla est, cur apud homines prudentissimos, atque amicissimos mentiar. non mehercule unquam apud iudices aut dolorem, aut misericordiam, aut inuidiam, aut odium excitare dicendo uolui, quin ipse in commouendis iudicibus, ijs ipsis sensibus, ad quos illos adducere uellem, permouerer. neque enim facile est perficere, ut irascatur cui tu uelis iudex, si tu ipse id lente ferre uideare; neque ut oderit eum, quem tu uelis, nisi te ipsum flagrantem odio ante uiderit: neque ad

misericordiam adducetur, nisi ei tu signa doloris tui uerbis, sententijs, uoce, uultu, collacrymatione denique ostenderis. ut enim nulla materies tam facilis ad exardescendum est, quæ, nisi admoto igni, ignem concipere poßit: sic nulla mens est tam ad comprehendendam uim oratoris parata, quæ poßit incendi, nisi inflammatus ipse ad eam & ardens accesseris. Ac ne forte hoc magnum, ac mirabile esse uideatur, hominem toties irasci, toties dolere, toties omni animi motu concitari, præsertim in rebus alienis: magna uis est earum sententiarum, atque eorum locorum, quos agas, tractesq; dicendo, ut nihil opus sit simulatione & fallacijs. ipsa enim natura orationis eius, quæ suscipitur ad aliorum animos permouendos, oratorem ipsum magis etiam, quàm quenquam eorum, qui audiunt, permouet. Et ne hoc in causis, in iudicijs, in amicorum periculis, in concursu hominum, in ciuitate, in foro accidere miremur, cum agitur non solum ingenij nostri existimatio, (nam id esset leuius: quanquam, cum professus sis te id posse facere, quod pauci, ne id quidem negligendum est) sed alia sunt maiora multo, fides, officium, diligentia; quibus rebus adducti, etiam cum alienißimos defendimus, tamen eos alienos, si ipsi uiri boni uolumus haberi, existimare non possumus: sed, ut dixi, ne hoc in nobis mirum esse uideatur, quid potest esse tam fictum, quàm uersus, quàm scena, quàm fabulæ? tamen in hoc genere sæpe ipse uidi, cum ex persona mihi ardere oculi hominis histronis uiderentur spondalia illa dicentis,

Segregare abs te ausus, aut sine illo Salamina ingredi,
Neque paternum aspectum es ueritus?
nunquam illum aspectum dicebat, quin mihi Telamon iratus furere luctu filij uideretur. Vt idem inflexa ad miserabilem sonum uoce,
Quem ætate exacta indigem
Liberũ lacerasti, orbasti, extinxti, neque fratris necis,
Neque gnati eius parui, qui tibi in tutelã est traditus:
flens ac lugens dicere uidebatur.
quæ si ille histrio, quotidie cum ageret, tamen recte agere sine dolore non poterat: quid Pacuuium putatis in scribendo leni animo ac remisso fuisse? fieri nullo modo potuit. sæpe enim audiui, poetam bonum neminem, id quod à Democrito, & Platone in scriptis relictum esse dicunt, sine inflammatione animorum existere posse, & sine quodam afflatu quasi furoris. quare nolite existimare, me ipsum, qui non heroum ueteres casus, fictosq; luctus uellem imitari, atque adumbrare dicendo, neque actor essem alienæ personæ, sed auctor meæ; cum mihi Manius Aquilius in ciuitate retinendus esset, quæ in illa causa peroranda fecerim, sine magno dolore fecisse. quem enim ego Consulem fuisse, Imperatorem ornatum à senatu, ouantem in Capitolium ascendisse meminissem, hunc cum afflictum, debilitatum, mœrentem, in summum discrimen adductum uiderem, non prius sum conatus misericordiam alijs commouere, quàm misericordia sum ipse captus. sensi equidem tum magnopere moueri iudices, cum excitaui mœstum ac sordidatum senem, & cum ista feci, quæ tu Crasse laudas,

non arte, de qua quid loquar nescio, sed motu magno animi ac dolore, ut discinderem tunicam, ut cicatrices ostenderem; cum C. Marius mœrorem orationis meæ præsens, ac sedens multum lacrymis suis adiuuaret; cumq́; ego illum crebro appellans, collegam ei suum commendarem, atque ipsum aduocatum ad communem Imperatorum fortunam defendendam inuocarem. non fuit hæc sine meis lacrymis, non sine dolore magno miseratio, omniumq́; deorum, & hominum, & ciuium, & sociorum imploratio. quibus omnibus uerbis, quæ à me tum sunt habita, si dolor abfuisset meus, non modo non miserabilis, sed etiam irridenda fuisset oratio mea. Quamobrem hoc uos doceo Sulpici, bonus ego uidelicet, atque eruditus magister ut in dicendo irasci, ut dolere, ut flere possitis. quanquam te quidem quid hoc doceam, qui in accusando sodali & Quæstore meo tantum incendium non oratione solum, sed multo etiam magis ui, & dolore, & ardore animi concitaras, ut ego ad id restinguendum uix conarer accedere? habueras enim tum omnia in causa superiora: uim, fugam, lapidationem, crudelitatem tribunitiam in Cœpionis graui miserabiliq́; casu, in iudicium uocabas: deinde principem & senatus & ciuitatis M. Aemilium lapide percussum esse constabat: ui pulsum ex templo L. Cottam, & T. Didium, cum intercedere uellent rogationi, nemo poterat negare. Accedebat, ut hæc tu adolescens pro rep. queri summa cum dignitate existimarere; ego homo censorius uix satis honeste uiderer seditiosum ciuem, & in hominis

consularis calamitate crudelem posse defendere. Erant optimi ciues iudices, bonorum uirorum plenum forum; uix ut mihi tenuis quædam uenia daretur excusationis, quòd tamen eum defenderem, qui mihi Quæstor fuisset. Hic ego quid dicam me artem aliquam adhibuisse? quid fecerim, narrabo: si placuerit, uos meam defensionem in aliquo artis loco reponetis. Omnium seditionum genera, uitia, pericula collegi; eamq́; orationem ex omni reip. nostræ temporum uarietate repetiui; conclusiq́; ita, ut dicerem, etsi omnes molestæ semper seditiones fuissent, iustas tamen fuisse nonnullas, & prope necessarias. Tum illa, quæ modo Crassus commemorabat, egi, neque reges ex hac ciuitate exigi, neque Tribunos pl. creari, neque plebiscitis toties consularem potestatem minui, neque prouocationem patronam illam ciuitatis, ac uindicem libertatis populi R. dari sine nobilium dissensione potuisse: ac si illæ seditiones saluti huic ciuitati fuissent, non continuo, si quis motus populi factus esset, id C. Norbano in nefario crimine, atque in fraude capitali esse ponendum: quòd si unquam populo Rom. concessum esset, ut iure concitatus uideretur, id, quod docebam, sæpe esse concessum; nullam illa causam iustiorem fuisse. Tum omnem orationem traduxi et conuerti in increpandam Cœpionis fugam, in deplorandum interitum exercitus: sic & eorum dolorem, qui lugebant suos, oratione refricabam, & animos equitum Romanorum, apud quos tum iudices causa agebatur, ad Q. Cœpionis odium, à quo erant ipsi propter iudicia abalienati, renouabam, at-

que reuocabam. Quòd ubi sensi me in possessione iudicij ac defensionis meæ constitisse; quòd & populi beneuolentiam mihi conciliaram, cuius ius etiam cum seditionis coniunctione defenderam, & iudicum animos totos uel calamitate ciuitatis, uel luctu, ac desiderio propinquorum, uel odio proprio in Cœpionem ad causam nostram conuerteram: tunc admiscere huic generi orationis uehementi atque atroci genus illud alterum, de quo ante disputaui, lenitatis & mansuetudinis cœpi; me pro meo sodali, qui mihi in liberum loco more maiorum esse deberet, & pro mea omni fama prope, fortunisq; decernere; nihil mihi ad existimationem turpius, nihil ad dolorem acerbius accidere posse, quàm si is, qui sæpe alienißimis à me, sed meis tamen ciuibus saluti existimarer fuisse, sodali meo auxilium ferre non potuissem. Petebam à iudicibus, ut illud ætati meæ, ut honoribus, ut rebus gestis, si iusto, si pio dolore me esse affectum uiderent, concederent; præsertim si in alijs causis intellexissent, omnia me semper pro amicorum periculis, nihil unquam pro me ipso deprecatum. Sic in illa omni defensione atque causa, quod esse in arte positum uidebatur, ut de lege Apuleia dicerem, ut, quid esset minuere maiestatem, explicarem, perquam breuiter perstrinxi, atque attigi. His duabus partibus orationis, quarum altera concitationem habet, altera commendationem, quæ minime præceptis artium sunt perpolitæ, omnis est à me illa causa tractata; ut & acerrimus in Cœpionis inuidia renouanda, & in meis moribus erga meos necessarios declarandis mansuetis-

ſimus uiderer . ita magis affectis animis iudicum, quàm doctis, tua Sulpici eſt à nobis tum accuſatio uicta. Hic Sulpicius, Vere hercule, inquit, Antoni iſta commemoras. nam ego nihil unquam uidi, quod tam è manibus elaberetur, quàm mihi tum eſt elapſa illa cauſa. Cum enim, quemadmodum dixiſti, tibi ego non iudicium, ſed incendium tradidiſſem; quod tuum principium, dij immortales, fuit? qui timor? quæ dubitatio? quanta hæſitatio, tractusq; uerborum? ut illud initio, quod tibi unum ad ignoſcendum homines dabant, tenuiſti, te pro homine pernceſſario Quæſtore tuo dicere? quam tibi primum muniſti ad te audiendum uiam? Ecce autem, cum te nihil aliud profeciſſe arbitrarer, niſi ut homines tibi ciuem improbum defendenti ignoſcendum propter neceſſitudinem arbitrarentur, ſerpere occulte cœpiſti nihil dum alijs ſuſpicantibus, me uero iam pertimeſcente, ut illam non Norbani ſeditionem, ſed populi R. iracundiam, neque eam iniuſtam, ſed meritam ac debitam fuiſſe defenderes. deinde qui locus abs te prætermiſſus eſt in Cœpionem? ut tu illa omnia odio, inuidia, miſericordia miſcuiſti? Neque hæc ſolum in defenſione, ſed etiam in Scauro, cæteriśq; meis teſtibus; quorum teſtimonia, non refellendo, ſed ad eundem impetum populi confugiendo, refutaſti. Quæ cum abs te modo commemorarentur, equidem nulla præcepta deſiderabam. iſtam enim ipſam demonſtrationem defenſionum tuarum, abs te ipſo commemoratam, doctrinam eſſe non mediocrem puto. Atqui, ſi ita placet, inquit Antonius, trademus etiam,

quæ nos sequi in dicendo, quæq; maxime spectare solemus: docuit enim iam nos longa uita, usúsq; rerum maximarum, ut, quibus rebus animi hominum mouerentur, teneremus. Equidem primum considerare soleo, postuletne causa: nam neque paruis in rebus adhibendæ sunt hæ dicendi faces, neque ita animatis hominibus, ut nihil ad eorum mentes oratione flectendas proficere posimus; ne aut irrisione, aut odio digni putemur, si aut tragœdias agamus in nugis, aut conuellere adoriamur ea, quæ non posint commoueri. Nam quoniam hæc fere maxime sunt in iudicum animis, aut quicunque illi erunt, apud quos agemus, oratione molienda, amor, odium, iracundia, inuidia, misericordia, spes, lætitia, timor, molestia; sentimus amorem conciliari, si id uelle uideare, quod sit utile ipsis, apud quos agas, defendere; si aut pro bonis uiris, aut certe pro iis, qui illis boni, atque utiles sint, laborare. nanque hæc res amorem magis conciliat, illa uirtutis defensio charitatem: plusq; proficit, si proponitur spes utilitatis futuræ, quàm præteriti beneficii commemoratio. Enitendum est, ut ostendas in ea re, quam defendas, aut dignitatem inesse, aut utilitatem, eumq;, cui concilies hunc amorem, significes nihil ad utilitatem suam retulisse, ac nihil omnino fecisse causa sua. inuidetur enim commodis hominum ipsorum; studiis autem eorum cæteris commodandi fauetur. Videndumq; hoc loco est, ne quos ob benefacta diligi uolemus, eorum laudem atque gloriam, cui maxime inuideri solet,

nimis efferre uideamur. Atque iisdem his ex locis & odium in alios struere discemus, & à nobis, ac nostris dimouere: eademq; hæc genera tractanda sunt in iracundia uel excitanda, uel sedanda. Nam si, quod ipsis, qui audiunt, perniciosum, aut inutile sit, id factum augeas, odium creatur: sin quod aut in bonos uiros, aut in eos, quos quisque minime debuerit, aut in remp. tum excitatus si non tam acerbum odium, tamen aut inuidiæ, aut odii non dissimilis offensio. Item timor incutitur aut ex ipsorum periculis, aut ex communibus. interior est ille proprius, sed hic quoque communis ad eandem similitudinem est perducendus. Par atque una ratio est spei, lætitiæ, molestiæ. Sed haud sciam an acerrimus longe sit omnium motus inuidiæ, nec minus uirium opus sit in ea comprimenda, quàm in excitanda. Inuident autem homines maxime paribus, aut inferioribus, cum se relictos sentiunt, illos autem dolent euolasse: sed etiam superioribus inuidetur sæpe uehementer, & eo magis, si intolerantius se iactant, & æquabilitatem communis iuris, præstantia dignitatis aut fortunæ suæ transeunt. quæ si inflammanda sunt, maxime dicendum est non esse uirtute parta, deinde etiam uitiis atque peccatis. tum si erunt honestiora atque grauiora, tamen non esse tanti ulla merita, quanta insolentia hominis, quantumq; fastidium. Ad sedandum autem, magno illa labore magnis periculis esse parta, nec ad suum commodum, sed ad aliorum esse collata, seseq;, si quam gloriam peperisse uideatur, tametsi ea non sit iniqua merces periculi,

riculi, tamen ea non delectari, totamq; abijcere atque deponere: omninoq; perficiendum est, (quoniam plerique sunt inuidi, maximeq; est hoc commune uitium, & peruagatum: inuidetur autem præstanti florentiq; fortunæ) ut hæc opinio minuatur, & illa excellens opinione fortuna cum laboribus, & miserijs permixta esse uideatur. Iam misericordia mouetur, si is, qui audit, adduci potest, ut illa, quæ de altero deplorentur, ad suas res reuocet, quas aut tulerit acerbas, aut timeat; ut intuens alium crebro, ad se ipsum reuertatur. Ita cum singuli casus humanarum miseriarum grauiter accipiuntur, si dicuntur dolenter; tum afflicta & prostrata uirtus maxime luctuosa est. & ut illa altera pars orationis, quæ probitatis commendatione boni uiri debet speciem tueri, lenis, ut sepæ iam dixi, atque summissa; sic hæc, quæ suscipitur ab oratore ad commutandos animos, atque omni ratione flectendos, intenta ac uehemens esse debet. Sed est quædam in his duobus generibus, quorum alterum lene, alterum uehemens esse uolumus, difficilis ad distinguendum similitudo. nam ex illa lenitate, qua conciliamur ijs, qui audiunt, ad hanc uim acerrimam, qua eosdem excitamus, influat oportet aliquid; & ex hac ui nonnunquam animi aliquid influendum est illi lenitati: neque est ulla temperatior oratio, quàm illa, in qua asperitas contentionis oratoris ipsius humanitate conditur, remissio autem lenitatis quadam grauitate, & contentione firmatur. In utroque autem genere dicendi, & illo, in quo uis atque contentio quæri-

tur, & hoc, quod ad uitam & mores accommodatur, & principia tarda sunt, & exitus tamen spissi & producti esse debent. nam neque assiliendum statim est ad illud genus orationis: (abest enim totum à causa) & homines prius ipsum illud, quod proprium sui iudicij est, audire desiderant, nec, cum in eam rationem ingressus sis, celeriter discedendum est. non enim, sicut argumentum, simul atque positum est, arripitur, alterumq; & tertium poscitur; ita misericordiam, aut inuidiam, aut iracundiam, simul atque intuleris, possis commouere. argumentum enim ratio ipsa confirmat: quæ simul atque emissa est, adhærescit. illud autem genus orationis non cognitionem iudicis, sed magis perturbationem requirit: quam consequi nisi multa, & uaria, & copiosa oratione, & simili contentione actionis nemo potest. quare qui aut breuiter, aut summisse dicunt, docere iudicem possunt, commouere non possunt, in quo sunt omnia. Iam illud perspicuum est, omnium rerum in contrarias partes facultatem ex ijsdem suppeditari locis. Sed argumento resistendum est, aut ijs, quæ comprobandi eius causa sumuntur, reprehendendis, aut demonstrando id, quod concludere illi uelint, non effici ex propositis, nec esse consequens: aut, si ita non refellas, afferendum est in contrariam partem, quod sit aut grauius, aut æque graue. Illa autem, quæ aut conciliationis causa leuiter, aut permotionis uehementer aguntur, contrarijs commotionibus inferenda sunt, ut odio beneuolentia, misericordia inuidia tollatur. Suauis au-

tem est, & uehementer sæpe utilis iocus, & facetiæ: quæ etiam si alia omnia tradi arte possunt, naturæ sunt propria certe, neque ullam artem desiderant. in quibus tu longe alijs mea sententia Cæsar excellis. quo magis mihi etiam testis esse potes, aut nullam esse artem salis; aut, si qua est, eam nos tu potissimum docebis. Ego uero, inquit Cæsar, omni de re facetius puto posse ab homine non inurbano, quàm de ipsis facetijs, disputari. itaque cum quosdam Græcos inscriptos libros esse uidissem de ridiculis, nonnullam in spem ueneram posse me aliquid ex istis discere, inueni autem ridicula & salsa multa Græcorum: nam & Siculi in eo genere, & Rhodij, & Byzantij, & præter cæteros Attici excellunt: sed qui eius rei rationem quandam conati sunt, artem'q; tradere, sic insulsi extiterunt, ut nihil aliud eorum, nisi ipsa insulsitas, rideatur. quare mihi nullo uidetur modo doctrina ista res posse tradi. Etenim cum duo genera sint facetiarum, alterum æquabiliter in omni sermone fusum, alterum peracutum, & breue: illa à ueteribus superior cauillatio, hæc altera dicacitas nominata est. leue nomen habet utraque res: quippe: leue enim est totum hoc, risum mouere. ueruntamen, ut dicis Antoni, multum in causis persæpe lepore & facetijs profici uidi. Sed cum in illo genere perpetuæ festiuitatis ars non desideretur; natura enim fingit homines & creat imitatores & narratores facetos, & uultu adiuuante & uoce, & ipso genere sermonis: tum uero in hoc altero dicacitatis quid habet ars loci, cum ante illud facetum dictum emissum hærere debeat, quàm

cogitari potuisse uideatur? Quid enim hic meus frater ab arte adiuuari potuit, cum à Philippo interrogatus quid latraret, Furem se uidere respondit? quid in omni oratione Crassus uel apud Centumuiros contra Scæuolam, uel contra accusatorem Brutum, cum pro Cn. Plancio diceret? nam id, quod tu mihi tribuis Antoni, Crasso est omnium sententia concedendum. non enim fere quisquam reperietur, præter hunc, in utroque genere leporis excellens, & illo quod in perpetuitate sermonis, & hoc, quod in celeritate, atque dicto est. nam hæc perpetua contra Scæuolam Curiana defensio, tota redundauit hilaritate quadam & ioco, dicta illa breuia non habuit. parcebat enim aduersarij dignitati: in quo ipso seruabat suam: quod est hominibus facetis & dicacibus difficillimum, habere hominum rationem & temporum, & ea, quæ occurrant, cum salsissime dici possint, tenere. itaque nonnulli ridiculi homines hoc ipsum non insulse interpretantur. dicere enim aiunt Ennium, flammam à sapiente facilius ore in ardente opprimi, quàm bona dicta teneat: hæc scilicet bona dicta, quæ salsa sit: nam ea dicta appellantur proprio iam nomine. Sed ut in Scæuolam continuit ea Crassus; atque illo altero genere, in quo nulli aculei contumeliarum inerant, causam illam disputationemq; lusit: sic in Brutum, quem oderat, & quem dignum contumelia iudicabat, utroque genere pugnauit. quàm multa de balneis, quas nuper ille uendiderat, quàm multa de amisso patrimonio dixit? atque illa breuia, cum ille diceret se sine causa sudare, Minime mirum, in-

quit: modo enim exiſti de balneis. Innumerabilia huiuſcemodi fuerunt; ſed non minus illa iucunda perpetua. Cum enim Brutus duos lectores excitaſſet, & alteri de colonia Narbonenſi Craſsi orationem legendam dediſſet, alteri de lege Seruilia; & cum contraria inter ſeſe de rep. capita contuliſſet: noſter hic facetiſsime tres patris Bruti de iure ciuili libellos tribus legendos dedit. ex libro primo; Forte euenit ut in Priuernati eſſemus. Brute teſtificatur pater ſe tibi Priuernatem fundum reliquiſſe. Deinde in libro ſecundo, In Albano eramus ego, & Marcus filius. Sapiens uidelicet homo cum primis noſtræ ciuitatis norat hunc gurgitem; metuebat, ne, cum is nihil haberet, nihil eſſe ei relictum putaretur. Tum ex libro tertio, in quo finem ſcribendi fecit: (tot enim, ut audiui Scæuolam dicere, ſunt ueri Bruti libri) in Tiburti forte aſſedimus ego, & Marcus filius. Vbi ſunt ij fundi Brute, quos tibi pater publicis commentarijs conſignatos reliquit? quod niſi puberem te, inquit, iam haberet; quartum librum compoſuiſſet, & ſe etiam in balneis locutum cum filio ſcriptum reliquiſſet. Quis eſt igitur, qui non fateatur hoc lepore, atque his facetijs non minus refutatum eſſe Brutum, quàm illis tragœdijs, quas egit idem, cum caſu in eadem cauſa efferretur anus Iunia? proh, Dij immortales, quæ fuit illa, quanta uis, quàm inexpectata, quàm repentina? cum, coniectis oculis, geſtu omni imminenti, ſumma grauitate, & celeritate uerborum, Brute quid ſedes? quid illam anum patri nunciare uis tuo? quid illis omnibus, quorum ima-

gines duci uides? quid maioribus tuis? quid L. Bruto, qui hunc populum dominatu regio liberauit? quid te facere? cui rei, cui gloriæ, cui uirtuti studere? patrimonióne augendo? at id non est nobilitatis. sed fac esse: nihil superest: libidines totum dissipauerunt. an iuri ciuili? est paternum. sed dicet te, cum ædes uenderes, ne in rutis quidem & cæsis solium tibi paternum recepisse. an rei militari? qui nunquam castra uideris. an eloquentiæ? quæ nulla est in te; & quidquid est uocis ac linguæ, omne in istum turpissimum calumniæ quæstum contulisti. Tu lucem aspicere audes? tu hos intueri? tu in foro, tu in urbe, tu in ciuium esse conspectu? tu illam mortuam, tu imagines ipsas non perhorrescis? quibus non modo imitandis, sed ne collocandis quidem tibi ullum locum reliquisti. Sed hæc tragica, atque diuina: faceta autem & urbana innumerabilia ex una concione meministis: nec enim concio maior unquam fuit, nec apud populum grauior oratio, quàm huius contra collegam in Censura nuper, neque lepore & festiuitate conditior. Quare tibi Antoni utrunque assentior, & multum facetias in dicendo prodesse sæpe, & eas arte nullo modo posse tradi: & illud quidem admiror, te nobis in eo genere tribuisse tantum, & non huius rei quoque palmam, ut cæterarum, Crasso detulisse. Tum Antonius, Ego uero ita fecissem, inquit, nisi interdum in hoc, Crasso paululum inuiderem. nam esse quamuis facetum atque salsum, non nimis est per se ipsum inuidendum: sed cum omnium sis uenustißimus & urbanissimus, omnium grauissimum

& seuerissimum & esse, & uideri, quod isti contigit uni, id mihi uix ferendum uidebatur. Hic cum arrisisset ipse Crassus, Attamen, inquit Antonius, cum artem esse facetiarum Iuli negares, aperuisti quiddam, quod præcipiendum uideretur. haberi enim dixisti rationem oportere hominum, rei, temporis, ne quid iocus de grauitate decerperet: quod quidem in primis à Crasso obseruari solet. Sed hoc præceptum prætermittendum est facetiarum, quòd his nihil opus sit: nos autem, quo modo utamur, cum opus sit, quærimus; ut in aduersarium, & maxime si eius stultitia poterit agitari; in testem stultum, cupidum, leuem, si facile homines audituri uidebuntur. Omnino probabiliora sunt, quæ lacessiti dicimus, quàm quæ priores. nam & ingenij celeritas maior est, quæ apparet in respondendo: & humanitatis est responsio: uideremur enim quieturi fuisse, nisi essemus lacessiti: ut in ista ipsa concione nihil fere dictum est ab hoc, quod quidem facetius dictum uideretur, quod non prouocatus responderit. Erat autem tanta grauitas in Domitio, tanta auctoritas, ut, quod esset ab eo obiectum, lepore magis eleuandum, quàm contentione frangendum uideretur. Tum Sulpicius, Quid igitur, inquit, patiemur Cæsarem, qui quanquam Crasso facetias concedit, tamen multo in eo studio magis ipse elaborat, non explicare totum nobis genus hoc iocandi quale sit, & unde deducatur, præsertim cum tantam uim & utilitatem salis & urbanitatis esse fateamur? Quid si, inquit Iulius, assentior Antonio, dicenti nullam esse

artem salis? Hic cum Sulpicius reticuisset, Quasi uero, inquit Crassus, horum ipsorum, de quibus Antonius tandiu loquitur, ars ulla sit: obseruatio quædam est, ut ipse dixit, earum rerum, quæ in dicendo ualent: quæ si eloquentes facere possent, quis esset non eloquens? quis enim hæc uel non facile, uel certe aliquo modo posset ediscere? Sed ego in his præceptis hanc uim, & hanc utilitatem esse arbitror, non ut ad reperiendum, quid dicamus, arte ducamur, sed ut ea, quæ natura, quæ studio, quæ exercitatione consequimur, aut recta esse confidamus, aut praua intelligamus, cum, quò referenda sunt, didicerimus. quare Cæsar ego quoque à te hoc peto, ut, si tibi uidetur, dispiutes de hoc toto iocandi genere quid sentias; ne qua forte dicendi pars, quoniam ita uoluistis, in hoc tali cœtu, atque in tam accurato sermone præterita esse uideatur. Ego uero, inquit ille, quoniam collectam à conuiua Crasse exigis, non committam, ut, si defugerim, tibi causam aliquam dem recusandi: quanquam soleo sæpe mirari eorum impudentiam, qui agunt in scena gestum spectante Roscio. quis enim sese commouere potest, cuius ille uitia non uideat? sic ego nunc Crasso audiente primum loquar de facetijs, & docebo sus, ut aiunt, oratorem eum, quem cum Catulus nuper audisset, fœnum alios aiebat esse oportere. Tum ille, Iocabatur, inquit, Catulus, præsertim cum ita dicat ipse, ut ambrosia alendus esse uideatur. uerum te Cæsar audiamus, ut ad Antonij reliqua redeamus. Et Antonius, Perpauca quidem mihi restant, inquit: sed ta-

men defessus iam labore, atque itinere disputationis, requiescam in Cæsaris sermone, quasi in aliquo peropportuno diuersorio. Atqui, inquit Iulius, non nimium liberale hospitium meum dices: nam te in uiam, simul ac perpaululum gustaris, extrudam et eijciam. Ac ne diutius uos demorer; de omni isto genere quid sentiam, perbreuiter exponam. De risu quinque sunt quæ quærantur; unum, quid sit; alterum, unde sit; tertium, sit'ne oratoris uelle risum mouere; quartum, quatenus; quintum, quæ sint genere ridiculi. Atque illud primum, quid sit ipse risus, quo pacto concitetur, ubi sit, quo modo existat, atque ita repente erumpat, ut eum cupientes tenere nequeamus, & quo modo simul latera, os, uenas, uultum, oculos occupet, uiderit Democritus: neque enim ad hunc sermonem hoc pertinet; &, si pertineret, nescire me tamen id non puderet, quod ne ipsi quidem illi scirent, qui pollicentur. Locus autem, & regio quasi ridiculi (nam id proxime quæritur) turpitudine & deformitate quadam continetur. hæc enim ridentur uel sola, uel maxime, quæ notant & designant turpitudinem aliquam non turpiter. Est autem, ut ad illud tertium ueniam, est plane oratoris mouere risum: uel quòd ipsa hilaritas beneuolentiam conciliat ei, per quem excitata est: uel quòd admirantur omnes acumen uno sæpe in uerbo positum, maxime respondentis, nonnunquam etiam lacessentis: uel quòd frangit aduersarium, quòd impedit, quòd eleuat, quòd deterret, quòd refutat: uel quòd ipsum oratorem politum esse hominem si-

gnificat, quòd eruditum, quòd urbanum: maximeq; quòd tristitiam ac seueritatem mitigat, & relaxat, odiosasq; res sæpe, quas argumentis dilui non facile est, ioco, risuq; dissoluit. Quatenus autem sint ridicula tractanda oratori, perquam diligenter uidendum est: id quod in quarto loco quærendi posueramus. nam nec insignis improbitas, & scelere iuncta, nec rursus miseria insignis agitata ridetur. facinorosos maiore quadam ui, quàm ridiculi, uulnerari uolunt: miseros illudi nolunt, nisi si se forte iactant. Parcendum est autem maxime charitati hominum; ne temere in eos dicas, qui diliguntur. Hæc igitur adhibenda est primum in iocando moderatio. itaque ea facillime luduntur, quæ neque odio magno, nec misericordia maxima digna sunt. Quamobrem materies omnis ridiculorum est in istis uitijs, quæ sunt in uita hominum neque charorum, neque calamitosorum, neque eorum, qui ob facinus ad supplicium rapiendi uidentur: eaq; belle agitata ridentur. Est etiam deformitatis & corporis uitiorum satis bella materies ad iocandum. Sed quærimus idem, quod in cæteris rebus maxime quærendum est, quatenus. In quo non modo illud præcipitur, ne quid insulse: sed etiam, si quid perridicule possis, uitandum est oratori utrunque, ne aut scurrilis iocus sit, aut mimicus. quæ cuiusmodi sint, facilius iam intelligemus, cum ad ipsa ridiculorum genera uenerimus. Duo enim sunt genera facetiarum: quorum alterum re tractatur, alterum dicto. Re, si quando quid tanquam aliqua fabella narratur, ut olim tu Crasse

in Memmium, comedisse eum lacertum Largij, cum esset cum eo Tarracinæ de anicula rixatus: salsa, attamen à te ipso ficta tota narratio. addidisti clausulam, tota Tarracina tum omnibus in parietibus inscriptas fuisse literas, tria L L L, duo M M: cum quæreres id quid esset, senem tibi quendam oppidanum dixisse, Lacerat lacertum Largij mordax Memmius. Perspicitis, hoc genus quàm sit facetum, quàm elegans, quàm oratorium, siue habeas uere, quod narrare poßis, quod tamen est mendaciunculis aspergendum; siue fingas. Est autem hæc huius generis uirtus, ut ita facta demonstres, ut mores eius, de quo narres, ut sermo, ut uultus omnes exprimantur; ut ijs, qui audiunt, tum geri illa, fieriq; uideantur. In re est item ridiculum, quod ex quadam deprauata imitatione sumi solet, ut idem Crassus, Per tuam nobilitatem, per uestram familiam. Quid aliud fuit, in quo concio rideret, nisi illa uultus & uocis imitatio? Per tuas statuas uero, cum dixit, & extento brachio paululum etiam de gestu addidit, uehementius risimus. Ex hoc genere est illa Rosciana imitatio senis, Tibi ego Antipho has sero, inquit. senium est, cum audio. Atque ita est totum hoc ipso genere ridiculum, ut cautissime tractandum sit. Mimorum est enim ethologorum, si nimia est imitatio, sicut obscœnitas. orator surripiat oportet imitationem, ut is, qui audiat, cogitet plura, quàm uideat, præstet idem ingenuitatem & ruborem suum uerborum turpitudine & rerum obscœnitate uitanda. Ergo hæc duo genera

ſunt eius ridiculi, quod in re poſitum eſt: quæ ſunt propria perpetuarum facetiarum; in quibus deſcribuntur hominum mores, & ita effinguntur, ut aut, re narrata aliqua, quales ſunt, intelligantur, aut, imitatione breui iniecta, in aliquo inſigni ad irridendum uitio reperiantur. In dicto autem ridiculum eſt id, quod uerbi aut ſententiæ quodam acumine mouetur. ſed ut illo ſuperiore genere, uel narrationis, uel imitationis, uitanda eſt mimorum ethologorum ſimilitudo: ſic in hoc ſcurrilis oratori dicacitas magnopere fugienda eſt. Qui igitur diſtinguemus à Craſſo, à Catulo, à cæteris familiarem ueſtrum Granium, aut Vargulam amicum meum? non mehercule in mentem mihi quidem uenit: ſunt enim dicaces: Cranio quidem nemo dicacior. hoc opinor primum, ne, quotieſcunque potuerit dictum dici, neceſſe habeamus dicere. Puſillus teſtis proceſsit: Licet, inquit rogare, Philippus? Tum quæſitor properans, Modo breuiter. Hic ille, Non accuſabis, perpuſillum rogabo. Ridicule. ſed ſedebat iudex L. Aurifex, breuior etiam, quàm ipſe teſtis: omnis eſt riſus in iudicem conuerſus: uiſum eſt totum ſcurrile iudicium. Ergo hæc, quæ cadere poſſunt in quos nolis, quamuis ſint bella, ſunt tamen ipſo genere ſcurrilia: ut iſte, qui ſe uult dicacem, & mehercule eſt, Appius, ſed nonnunquam in hoc uitium ſcurrile delabitur. Cœnabo, inquit, apud te, huic luſco familiari meo C. Seſtio: uni enim locum eſſe uideo. Eſt hoc ſcurrile: & quòd ſine cauſa laceſſiuit; & tamen id dixit, quod in omnes luſcos conueniret. Ea quia meditata

putantur esse, minus ridentur. Illud egregium Sestij, & ex tempore: Manus laua, inquit, & coena. Temporis igitur ratio, & ipsius dicacitatis moderatio, & temperantia, & raritas dictorum distinguet oratorem à scurra: & quod nos cum causa dicimus, non ut ridiculi uideamur, sed ut proficiamus aliquid, illi totum diem & sine causa. Quid enim est Vargula assecutus, cum eum candidatus A. Sempronius cum Marco suo fratre complexus esset, Puer abige muscas? Risum quæsiuit: qui est mea sententia uel tenuissimus ingenij fructus. Tempus igitur dicendi prudentia & grauitate moderabimur: quarum utinam artem aliquam haberemus; sed domina natura est. Nunc exponamus genera ipsa summatim, quæ risum maxime moueant. Hæc igitur sit prima partitio: quod facete dicatur, id alias in re habere, alias in uerbo facetias; maxime autem homines delectari, si quando risus coniuncte re, uerboq; moueatur. Sed hoc mementote, quoscunque locos attingam, unde ridicula ducantur, ex ijsdem locis fere etiam graues sententias posse duci. tantum interest, quòd grauitas honestis in rebus seuere, iocus in turpiculis, & quasi deformibus ponitur: uelut in ijsdem uerbis & laudare frugi seruum possumus, &, si est nequam, iocari. Ridiculum est illud Neronianum uetus in furace seruo, Solum esse, cui domi nihil sit nec obsignatum, nec occlusum: quod idem in bono seruo dici solet, & hoc ijsdem etiam uerbis. Ex ijsdem autem locis omnia nascuntur. Nam quod Sp. Caruilio grauiter claudicanti

ex uulnere ob remp. acce pto, & ob eam causam uerecundanti in publicum prodire, mater dixit, Quin prodis, mi Spuri, ut, quotiescunque gradum facies, toties tibi tuarum uirtutum ueniat in mentem: praeclarum & graue est. Quod Caluino Glaucia claudicanti, Vbi uetus illud? num claudicat? at hic clodicat. hoc ridiculum est: & utrunque ex eo, quod in claudicatione animaduerti potuit, est ductum. Quid hoc Naeuio ignauius? seuere Scipio, at in male olentem, Video me à te circunueniri. subridicule Philippus. At utrunque genus continet uerbi ad literam immutati similitudo. Ex ambiguo dicta, uel argutissima putantur; sed non semper in ioco, saepe etiam in grauitate uersantur. Africano illi maiori coronam sibi in conuiuio ad caput accommodanti, cum ea saepius rumperetur, P. Licinius Varus, Noli mirari, inquit, si non conuenit: caput enim magnum est. laudabile & honestum. At ex eodem genere est. Caluus satis est: quod dicit, parum. ne multa; nullum genus est ioci, quo non ex eodem seuera & grauia sumantur. Atque hoc etiam animaduertendum, non esse omnia ridicula faceta. quid enim potest tam ridiculum, quàm Sannio est? sed ore, uultu, imitandis moribus, uoce, denique corpore ridetur ipso. salsum hunc possum dicere, atque ita, non ut eiusmodi oratorem esse uelim, sed ut mimum. Quare primum genus hoc, quod risum uel maxime mouet, non est nostrum, morosum, superstitiosum, suspiciosum, gloriosum, stultum. naturae ridentur ipsae: quas personas agitare solemus, non sustinere. Alte-

rum genus est imitatione admodum ridiculum, sed nobis tantum licet furtim, si quando & cursim: aliter enim minime est liberale. Tertium, oris deprauatio non digna nobis. Quartum obscœnitas, non solum non foro digna, sed uix conuiuio liberorum. Detractis igitur tot rebus ex hoc oratorio loco, facetiæ reliquæ sunt, quæ aut in re, ut ante diuisi, positæ uidentur esse, aut in uerbo. nam quod, quibuscunque uerbis dixeris, facetum tamen est, re continetur: quod mutatis uerbis salem amittit, in uerbis habet leporem omnem. Ambigua sunt in primis acuta, atque in uerbo posita, non in re: sed non sæpe magnum risum mouent, magis ut belle & literate dicta laudantur: ut illud in Titium: qui cum studiose pila luderet, & idem signa sacra noctu frangere putaretur, gregalesq;, cur in campum non uenisset, requirerent, excusauit Vespa Terentius, quòd eum brachium fregisse diceret. Vt illud Africani, quod est apud Lucilium, Quid Decius Nuculam, an confixum uis facere, inquit? Vt tuus amicus Crasse Granius, Non esse sextantis. Et si quæritis, is, qui appellatur dicax, hoc genere maxime excellit: sed risus mouent alia maiores. Ambiguum per se ipsum probatur id quidem, ut ante dixi, uel maxime; ingeniosi enim uidetur, uim uerbi in aliud, atque cæteri accipiant, posse ducere; sed admirationem magis, quàm risum mouet: nisi si quando incidit in aliud genus ridiculi. quæ genera percurram equidem; sed satis esse notissimum ridiculi genus, cum aliud expectamus, aliud dicitur. hic nobismet ipsis noster

error risum mouet: quod, si admixtum est etiam ambiguum, fit salsius: ut apud Næuium uidetur esse misericors ille, qui iudicatum duci uidens, percunctatur ita, Quanti addictus? mille mummum. Si addidisset tantummodo, Ducas licet; esset illud genus ridiculi præter expectationem: sed quia addidit, Nihil addo, ducas licet; addito ambiguo, altero genere ridiculi, fuit, ut mihi quidem uidetur, salsissimus. Hoc tum est uenustissimum, cum in altercatione arripitur ab aduersario uerbum, & ex eo, ut à Catulo in Philippum, in eum ipsum aliquid, qui lacessiuit, infligitur. Sed cum plura sint ambigui genera, de quibus est doctrina quædam subtilior; attendere & aucupari uerba oportebit: in quo, ut ea, quæ sint frigidiora, uitemus, (etenim cauendum est, ne arcessitum dictum putetur) permulta tamen acute dicemus. Alterum genus est, quod habet paruam uerbi immutationem, quod in litera positum Græci uocant παρονομασίαν: ut Nobiliorem mobiliorem Cato: aut ut idem, cum cuidam dixisset, Eamus deambulatum, & ille, Quid opus fuit de? Immo uero, inquit, quid opus fuit te? aut eiusdem responsio illa, Si tu & aduersus & auersus impudicus es. Etiam interpretatio nominis habet acumen, cum ad ridiculum conuertas, quamobrem ita quis uocetur, ut ego nuper Nummium diuisorem, ut Neoptolemum ad Troiam, sic illum in campo Martio nomen inuenisse. Atque hæc omnia uerbo continentur. Sæpe etiam uersus facete interponitur, uel ut est, uel paulum immutatus, aut aliqua pars uersus, ut

socius

ſocius Scauro ſtomachanti; ex quo ſunt nonnulli, qui tuam legem de ciuitate natam Craſſe dicant:
St, tacete; quid hoc clamoris eſt? quibus nec pater, nec mater ſit,
Tanta confidentia eſtis? auferte iſtam enim ſuperbiam.
Nam in Cælio ſane etiam ad cauſam utile fuit tuum illud Antoni; cum ille à ſe pecuniam profectam diceret teſtis, & haberet filium delicatiorem, abeunte iam illo,
Sentin' ſenem eſſe tactum triginta minis?
In hoc genus coniiciuntur prouerbia: ut illud Scipionis, cum Aſellus omnes prouincias ſtipendia merentem ſe peragraſſe gloriaretur, Agas Aſellum. & cætera. Quare ea quoque, quoniam mutatis uerbis non poſſunt retinere eandem uenuſtatem, non in re, ſed in uerbis poſita ducantur. Eſt etiam in uerbo poſitum non inſulſum genus ex eo, cum ad uerbum, non ad ſententiam rem accipere uideare. ex quo uno genere totus eſt Tutor, mimus uetus, oppido ridiculus. Sed abeo à mimis: tantum genus huius ridiculi inſigni aliqua & nota re notari uolo. Eſt autem ex hoc genere illud, quod tu Craſſe nuper ei, qui te rogaſſet, num tibi moleſtus eſſet futurus, ſi ad te bene ante lucem ueniſſet: Tu uero, inquiſti, moleſtus non eris: Iubebis igitur te, inquit, ſuſcitari? & tu, Certe negaras te moleſtum futurum. Ex eodem hoc uetus illud eſt, quod aiunt Maluginenſem illum M. Scipionem, cum ex centuria ſua renunciaret Acidinum Conſulem; præcoq́; dixiſſet, Dic de L. Manlio: Virum bonum, inquit, egregiumq́; ciuem eſſe arbi-

tror. Ridicule etiam illud L. Porcius Nasica Censori Catoni, cum ille, Ex tui animi sententia tu uxorem habes? Non hercule, inquit, ex animi tui sententia. Hæc aut frigida sunt, aut tum salsa, cum aliud est expectatum. natura enim nos, ut ante dixi, noster delectat error: ex quo cum quasi decepti sumus expectatione, ridemus. In uerbis etiam illa sunt, quæ aut ex immutata oratione ducuntur, aut ex unius uerbi translatione, aut ex inuersione uerborum: Ex immutatione, ut olim Rusca cum legem ferret annalem, dissuasor M. Seruilius, Dic mihi, inquit, M. Pinnari, num, si contra te dixero, mihi male dicturus es, ut cæteris fecisti? Vt sementem feceris, ita metes, inquit. Ex translatione autem, ut cum Scipio ille maior Corinthijs statuam pollicentibus eo loco, ubi aliorum essent Imperatorum, turmales dixit displicere. Inuertuntur autem uerba, ut Crassus apud M. Perpennam iudicem pro Aculeone cum diceret. aderat contra Aculeonem Gratidiano L. Aelius Lamia, deformis, ut nostis: qui cum interpellaret odiose, Audiamus, inquit, pulchellum puerum, Crassus. Cum esset arrisum, Non potui mihi, inquit Lamia, formam ipse fingere, ingenium potui. Tum hic, Audiamus, inquit, disertum: multo etiam arrisum est uehementius. Sunt etiam illa uenusta, ut in grauibus sententis, sic in facetijs. dixi enim dudum materiam aliam esse ioci, aliam seueritatis, grauium autem & iocorum unam esse rationem. Ornant igitur in primis orationem uerba relata contrarie: quod idem genus sæpe est etiam facetum: ut

Seruius ille Galba, cum iudices L. Scribonio Tribuno pl. ferret familiares suos, & dixisset Libo, Quando tandem Galba de triclinio tuo exibis? Cum tu, inquit, de cubiculo alieno. A quo genere ne illud quidem plurimum distat, quod Glaucia Metello, Villam in Tyburte habes, cortem in Palatio. Ac uerborum quidem genera, quæ essent faceta, dixisse me puto: rerum plura sunt, eáq; magis, ut dixi ante, ridentur, in quibus est narratio. res sane difficilis. exprimenda enim sunt, & ponenda ante oculos ea, quæ uideantur & uerisimilia, quod est proprium narrationis, & quæ sint, quod ridiculi proprium est, subturpia: cuius exemplum, ut breues simus, sit sane illud, quod ante posui, Crassi de Memmio. Et ad hoc genus ascribamus etiam narrationes apologorum. Trahitur etiam aliquid ex historia: ut cum Sex. Titius se Cassandram esse diceret, Multos, inquit Antonius, possum tuos Aiaces Oileos nominare. Est etiam ex similitudine, quæ aut collationem habet, aut tanquam imaginem: Collationem, ut ille Gallus olim testis in Pisonem, cum innumerabilem Magio præfecto pecuniam dixisset datam, idq; Scaurus tenuitate Magij redargueret, Erras, inquit, Scaure: ego enim Magium non conseruasse dico, sed, tanquam nudus nuces legeret, in uentrem abstulisse. Vt illud M. Cicero senex, huius uiri optimi, nostri familiaris, pater; nostros homines similes esse Syrorum uenalium; ut quisque optime Græce sciret, ita esse nequissimum. Valde autem ridentur etiam imagines, quæ fere in deformitatem, aut in aliquod ui-

tium corporis ducuntur cum similitudine turpioris: ut meum illud in Helmium Manciam, Iam ostendam cuiusmodi sis: cum ille, Ostende, quæso; demonstraui digito pictum Gallum in Mariano scuto Cimbrico sub Nouis, distortum, eiecta lingua, buccis fluentibus: risus est commotus: nihil tam Manciæ simile uisum est: ut cum Sestio Penario mentum in dicendo intorquenti, tum ut diceret si quid uellet, si nucem fregisset. Etiam illa, quæ minuendi, aut augendi causa ad incredibilem admirationem efferuntur, uelut tu Crasse in concione, ita sibi ipsum magnum uideri Memmium, ut in forum descendens caput ad fornicem Fabij demitteret. Ex quo genere etiam illud, quod Scipio apud Numantiam, cum stomacharetur cum C. Metello, dixisse dicitur; Si quintum pareret mater eius asinum fuisse parituram. Arguta etiam significatio est, cum parua re, & sæpe uerbo res obscura & latens illustratur: ut cum C. Fabricio P. Cornelius, homo, ut existimabatur, auarus, & furax, sed egregie fortis, & bonus Imperator, gratias ageret, quòd se homo inimicus Consulem fecisset, bello præsertim magno & graui; Nihil est, quo mihi gratias agas, inquit, si malui compilari, quàm uenire. Vt Asello Africanus obijcienti lustrum illud infelix, Noli, inquit, mirari: is enim, qui te ex ærarijs exemit, lustrum condidit, & taurum immolauit. Tanta suspicio est, ut religione ciuitatem obstrinxisse uideatur Mummius, quòd Asellum ignominia leuarit. Vrbana etiam dissimulatio est, cum alia dicuntur ac sentias; non illo genere, de

quo ante dixi, cum contraria dicas, ut Lamiæ Crasſus; ſed cum toto genere orationis ſeuere ludas, cum aliter ſentias ac loquare: ut noſter Scæuola Septumuleio illi Anagnino, cui pro C. Gracchi capite erat aurum repenſum, roganti, ut ſe in Aſiam præfectum duceret, Quid tibi uis, inquit, inſane? tanta malorum eſt multitudo ciuium, ut tibi ego hæc confirmem, ſi Romæ manſeris, te paucis annis ad maximas pecunias eſſe uenturum. In hoc genere Fannius in annalibus ſuis Africanum hunc Aemilianum dicit fuiſſe, & eum Græco uerbo appellat εἴρωνα: ſed uti ferunt, qui melius hæc norunt, Socratem opinor in hac ironia diſſimulantiáq; longe lepore & humanitate omnibus præſtitiſſe. genus eſt perelegans, & cum grauitate ſalſum, cumq́; oratorijs dictionibus, tum urbanis ſermonibus accommodatum. Et hercule omnia hæc, quæ à me de facetijs diſputantur, non maiora forenſium actionum, quàm omnium ſermonum condimenta ſunt. Nam quod apud Catonem eſt, qui multa retulit, ex quibus à me exempli cauſa multa ponuntur, per mihi ſcitum uidetur, C. Publicium ſolitum dicere, P. Mummium cuiuis tempori hominem eſſe. Sic profecto res ſe habet, nullum ut ſit uitæ tempus, in quo non deceat leporem humanitatemq́; uerſari. Sed redeo ad cætera. Eſt huic finitimum diſſimulationi, cum honeſto uerbo uitioſa res appellatur: ut cum Africanus Cenſor tribu mouebat eum centurionem, qui in Pauli pugna non affuerat: cum ille ſe cuſtodiæ cauſa diceret in caſtris remanſiſſe, quæreretq́; cur ab eo notaretur; Non

amo, inquit, nimium diligentes. Acutum etiam illud est, cum ex alterius oratione aliud excipias, atque ille uult: ut Salinatori Maximus, cum Tarento amisso arcem tamen Liuius retinuisset, multa'q; ex ea prælia præclara fecisset, cum aliquot post annis Maximus id oppidum recepisset, rogaret'q; eum Salinator, ut meminisset opera sua se Tarentum recepisse; Quid ni, inquit, meminerim? nunquam ego recepissem, nisi tu perdidisses. Sunt etiam illa subabsurda, sed eo ipso nomine sæpe ridicula, non solum mimis perapposita, sed etiam quodam modo nobis: Homo fatuus, postquam rem habere cœpit, est mortuus. Quid est tibi ista mulier? uxor? similis medius fidius. Quandiu ad aquas fuit, nunquam est mortuus. Genus hoc leuius, & , ut dixi, mimicum: sed habet nonnunquam aliquid etiam apud nos loci, ut uel non stultus quasi stulte cum sale dicat aliquid: ut tibi Antoni Mancia, cum audisset te Censorem à M. Duronio de ambitu postulatum, Aliquando, inquit, tibi tuum negotium agere licebit. Valde hæc ridentur, & hercule omnia, quæ à prudentibus quasi per dissimulationem non intelligendi subabsurde salse'q; dicuntur. Ex quo genere est etiam, non uideri intelligere quod intelligas, ut Pontidius, Qualem existimas, qui in adulterio deprehenditur? tardum. Vt ego, qui in delectu Metello, cum excusationem oculorum à me non acciperet, & dixisset, Tu igitur nihil uides? Ego uero inquam à porta Esquilina uideo uillam tuam. Vt illud Nasicæ, qui cum ad poetam Ennium uenisset, eiq; ab ostio quærenti Ennium,

ancilla dixiſſet domi non eſſe, Naſica ſenſit illam domini iuſſu dixiſſe, & illum intus eſſe. paucis poſt diebus cum ad Naſicam ueniſſet Ennius, & eum à ianua quæreret, exclamat Naſica, ſe domi non eſſe: tum Ennius, Quid? ego non cognoſco uocem, inquit, tuam? Hic Naſica, Homo es impudens: ego, cum te quærerem, ancillæ tuæ credidi te domi non eſſe; tu mihi non credis ipſi? Eſt bellum illud quoque, ex quo is, qui dixit, irridetur in eo ipſo genere, quod dixit: ut cum Q. Opimius conſularis, qui adoleſcentulus male audiſſet, feſtiuo homini Egilio, qui uideretur mollior, nec eſſet, dixiſſet,

-Quid tu Egilia mea,
Quando ad me uenis cum tua colu & lana?
-Non pol, inquit, audeo:
Nam me ad famoſas uetuit mater accedere.

Salſa ſunt etiam, quæ habent ſuſpicionem ridiculi abſconditam: quo in genere eſt illud Siculi, qui, cum familiaris quidam quereretur, quòd diceret uxorem ſuam ſuſpendiſſe ſe de ficu, Amabo te, inquit, da mihi ex iſta arbore quos ſeram ſurculos. In eodem genere eſt, quod Catulus dixit cuidam oratori malo: qui cum in epilogo miſericordiam ſe mouiſſe putaret, poſtquam aſſedit, rogauit hunc, uideretur ne miſericordiam mouiſſe: ac magnam quidem, inquit: neminem enim puto eſſe tam durum, cui non oratio tua miſeranda uiſa ſit. Me quidem hercule ualde illa mouent ſtomachoſa, et quaſi ſubmoroſa ridicula, non cum à moroſo dicuntur: tum enim non ſal, ſed natura ridetur. in quo, ut mihi uidetur, perſalſum illud eſt apud Næuium;

Quid ploras pater? mirum, ni cantem: condemnatus sum. Huic generi quasi contrarium est ridiculi genus patientis ac lenti: ut cum Cato percussus esset ab eo, qui arcam ferebat, cum ille diceret, Caue; rogauit nunquid aliud ferret præter arcam. Etiam stultitiæ salsa reprehensio: ut ille Siculus, cui Prætor Scipio patronum causæ dabat hospitem suum, hominem nobilem, sed admodum stultum: Quæso, inquit, Prætor aduersario meo ad istum patronum; deinde mihi neminem dederis. Mouent illa etiam, quæ coniectura explanantur longe aliter atque sunt, sed acute atque concinne: ut cum Scaurus accusaret Rutilium ambitus, cum ipse Consul esset factus, ille repulsam tulisset; & in eius tabulis ostenderet literas, A. F. P. R. idq; diceret esse, Actum fide P. Rutilij; Rutilius autem, Ante factum, post relatum; C. Canius eques R. cum Rufo adesset, exclamat neutrum illis literis declarari. Quid ergo, inquit Scaurus? Aemilius fecit, plectitur Rutilius. Ridentur etiam discrepantia, Quid huic abest, nisi res & uirtus? Bella etiam est familiaris reprehensio quasi errantis: ut cum obiurgauit Albutium Granius, quòd, cum eius tabulis quiddam Albutio probatum uideretur, & ualde absoluto Scæuola gauderet, neque intelligeret contra suas tabulas esse iudicatum. Huic similis est etiam admonitio in consilio dando familiaris: ut cum patrono malo, cum uocem in dicendo obtudisset, suadebat Granius, ut mulsum frigidum biberet simulac domum redisset: Perdam, inquit, uocem, si id fecero: melius est, inquit, quàm

reum. Bellum etiam est, cum, quid cuique sit consentaneum, dicitur: ut cum Scaurus nonnullam haberet inuidiam ex eo, quòd Phrygionis Pompeij, locupletis hominis, bona sine testamento possederat; sederetq; aduocatus reo Bestiæ; cum funus quoddam duceretur, accusator C. Memmius, Vide, inquit, Scaure, mortuus rapitur, si potes esse possessor. Sed ex his omnibus nihil magis ridetur, quàm quod est præter expectationem: cuius innumerabilia sunt exempla, uel Appij maioris illius, qui in senatu, cum ageretur de agris publicis, & de lege Thoria, & premeretur Lucilius ab ijs, qui à pecore eius depasci agros publicos dicerent, Non est, inquit, Lucilij pecus illud, erratis: (defendere Lucilium uidebatur) ego liberum puto esse: quà lubet pascitur. Placet etiam mihi illud Scipionis illius, qui Ti. Gracchum perculit, cum ei M. Flaccus, multis probris obiectis, P. Mucium iudicem tulisset, Eiero, inquit, iniquus est. cum esset admurmuratum, Ah, inquit, P. C. non ego mihi illum iniquum eiero, uerum omnibus. Ab hoc uero Crasso nihil facetius: cum læsisset testis Silus Pisonem, quòd se in eum audisse dixißet; Poteſt fieri, inquit, Sile, ut is, unde te audisse dicis, iratus dixerit: annuit Silus. potest etiam, ut tu non recte intellexeris: id quoque toto capite annuit, ut se Craßo daret. potest etiam fieri inquit, ut omnino, quod te audisse dicis, nunquam audieris. hoc ita præter expectationem accidit, ut testem omnium risus obrueret. Huius generis est plenus Nænius, & iocus est familiaris,

Sapiens si algebis, tremes. & alia permulta.

Sæpe etiam facete concedas aduersario id ipsum, quod tibi ille detrahit, ut C. Lælius, cum ei quidam malo genere natus diceret indignum esse suis maioribus, At hercule, inquit, tu tuis dignus. Sæpe etiam sententiose ridicula dicuntur: ut M. Cincius, quo die legem de donis & muneribus tulit, cum C. Cento prodiisset, & satis contumeliose, quid fers Cinciole, quæsisset: Vt emas, inquit, Cai, si uti uelis. Sæpe etiam salse, quæ fieri non possunt, optantur: ut M. Lepidus, cum cæteris in campo exercentibus in herba ipse recubuisset, Vellem hoc esset, inquit, laborare. Salsum est etiam, quærentibus, & quasi percontantibus, lente respondere quod nollent: ut Censor Lepidus, cum M. Antistio Pyrgensi equum ademisset, amiciq; cum uociferarentur, & quærerent quid ille patri suo responderet, cur ademptum sibi equum diceret, cum optimus colonus, parcissimus, modestissimus, frugalissimus esset, Me istorum, inquit, nihil credere. Colliguntur à Græcis alia nonnulla, execrationes, admirationes, minationes. Sed hæc ipsa nimis mihi uideor multa in genera descripsisse. nam illa, quæ uerbi ratione, & ui continentur, certa fere ac definita sunt; quæ plerunque, ut ante dixi, laudari magis, quàm rideri solent: hæc autem, quæ sunt in re, & in ipsa sententia, partibus sunt innumerabilia, generibus pauca. expectationibus enim decipiendis, & naturis aliorum irridendis, ipsorum ridicule indicandis, & similitudine turpioris, & dissimulatione, & subabsurda dicendo, & stulta reprehendendo,

risus mouentur. itaque imbuendus est is, qui iocose uult dicere, quasi natura quadam apta ad hæc genera, & moribus; ut ad cuiusque modi genus ridiculi uultus etiam accommodetur: qui quidem quo seuerior est & tristior, ut in te Crasse, hoc illa, quæ dicuntur, salsiora uideri solent. Sed iam tu Antoni, qui in hoc diuersorio sermonis mei libenter acquieturum te esse dixisti; tanquam in Pontinum diuerteris, neque amœnum, neque salubrem locum, censeo ut satis diu te putes requiesse, & iter reliquum conficere pergas. Ego uero atque hilare quidem à te acceptus, inquit: & cum doctior per te, tum etiam audacior factus sum ad iocandum. non enim uereor, ne quis me in isto genere leuiorem iam putet; quoniam quidem tu Fabricios mihi auctores, & Africanos, Maximos, Catones, Lepidos protulisti. Sed habetis ea, quæ uoluistis ex me audire: de quibus quidem accuratius dicendum, & cogitandum fuit: nam cætera faciliora sunt, atque ex ijs, quæ iam dicta sunt, reliqua nascuntur omnia. Ego enim cum ad causam sum aggressus, atque omnia cogitando, quoad facere potui, persecutus, cum & argumenta causæ, & eos locos, quibus animi iudicum conciliantur, & illos, quibus permouentur, uidi atque cognoui; tum constituo, quid habeat quæque causa boni, quid mali. nulla enim fere res potest in dicendi disceptationem aut controuersiam uocari, quæ non habeat utrunque: sed, quantū habeat, id refert. mea autem ratio in dicendo hæc esse solet, ut, boni quod habeat, id amplectar, exornem, exaggerem, ibi commorer,

ibi habitem, ibi hæream: à malo autem uitioq; causæ ita recedam, non ut id me defugere appareat, sed ut totum bono illo ornando & augendo dissimulatum obruatur. Et si causa est in argumentis, firmissima quæque maxime tueor, siue plura sunt, siue aliquod unum. sin autem in conciliatione, aut in permotione causa est; ad eam me potissimum partem, quæ maxime commouere animos hominum potest, confero. Summa denique huius generis hæc est, ut, si in refellendo aduersario firmior esse oratio, quàm in confirmandis nostris rebus, potest, omnia in illum conferam tela: sin nostra facilius probari, quàm illa redargui possunt; abducere animos à contraria defensione, & ad nostram conor traducere. Duo denique illa, quæ facillima uidentur, quoniam, quæ difficiliora sunt, non poßum, mihi pro meo iure sumo: unum, ut molesto, aut difficili argumento, aut loco nonnunquam omnino nihil respondeam: quod forsitan aliquis iure irriserit: quis enim est, qui id facere non possit? sed tamen ego de mea nunc, non de aliorum facultate disputo; confiteorq; me, si quæ premat res uehementius, ita cedere solere, ut non modo non abiecto, sed ne reiecto quidem scuto fugere uidear; sed adhibere quandam in dicendo speciem atque pompam, & pugnæ similem fugam; consistere uero in meo præsidio, sic ut non fugiendi hostis, sed capiendi loci causa cessisse uidear. Alterum est illud, quod ego oratori maxime cauendum & prouidendum puto, quodq; me solicitare summe solet. non tam, ut prosim causis, elaborare soleo, quàm ut

ne quid obſim: non quin enitendum ſit in utroque: ſed tamen multo eſt turpius oratori, nocuiſſe uideri cauſæ, quàm non profuiſſe. Sed quid hoc loco uos inter uos Catule? an hæc, ut ſunt contemnenda, contemnitis? Minime, inquit, ille: ſed Cæſar de iſto ipſo quiddam uelle dicere uidebatur. Me uero lubente, inquit Antonius, dixerit, ſiue refellendi cauſa, ſiue quærendi. Tum Iulius, Ego mehercule, inquit, Antoni ſemper is fui, qui de te oratore ſic prædicarem; unum te in dicendo mihi uideri tectiſſimum; propriumq́; hoc eſſe laudis tuæ, nihil à te unquam eſſe dictum, quod obeſſet ei, pro quo diceres: idq́; memoria teneo, cum mihi ſermo cum hoc ipſo Craſſo multis audientibus eſſet de te inſtitutus, Craſſusq́; plurimis uerbis eloquentiam laudaret tuam, dixiſſe me, cum cæteris tuis laudibus hanc eſſe uel maximam, quòd non ſolum, quod opus eſſet, diceres, ſed etiam, quod non opus eſſet, non diceres: tum illum mihi reſpondere memini; cætera in te ſumme eſſe laudanda, illud uero improbi eſſe hominis, & perfidioſi, dicere quod alienum eſſet, & nocere ei, pro quo quiſque diceret; quare non ſibi eum diſertum, qui id non faceret, uideri, ſed improbum, qui faceret. Nunc, ſi tibi uidetur Antoni, demonſtres uelim, quare tu hoc ita magnum putes, nihil in cauſa mali facere, ut nihil tibi in oratore maius eſſe uideatur. Dicam equidem Cæſar, inquit, quid intelligam: ſed & tu, & uos omnes hoc, inquit, mementote, non me de perfecti oratoris diuinitate quadam loqui, ſed de exercitationis & conſuetudinis meæ

mediocritate. Crassi quidem responsum excellentis cuiusdam est ingenij ac singularis: cui quidem portenti simile esse uisum est, posse aliquem inueniri oratorem, qui aliquid mali faceret dicendo, obessetq; ei, quem defenderet. facit enim de se coniecturam: cuius tanta uis ingenij est, ut neminem nisi consulto putet, quod contra se ipsum sit, dicere. sed ego non de præstanti quadam & eximia, sed prope de uulgari & communi prudentia disputo. ut apud Græcos fertur incredibili quadam magnitudine consilij atque ingenij Atheniensis ille fuisse Themistocles: ad quem quidam doctus homo, atque in primis eruditus accessisse dicitur, eiq; artem memoriæ, quæ tum primum proferebatur, pollicitus esse se traditurum. cum ille quæsisset, quidnam illa ars efficere posset; dixisse illum doctorem, ut omnia meminisset: & ei Themistoclem respondisse, gratius sibi illum esse facturum, si se obliuisci quæ uellet, quàm si meminisse docuisset. Vides'ne quæ uis in homine acerrimi ingenij, quàm potens, & quanta mens fuerit? qui ita responderit, ut intelligere possemus, nihil ex illius animo, quod semel esset infusum, unquam effluere potuisse: cum quidem ei fuerit optabilius obliuisci posse potius, quod meminisse nollet, quàm, quod semel audisset, uidisset'ue, meminisse. Sed neque propter hoc Themistoclis responsum memoriæ nobis opera danda non est: neque illa mea cautio, & timiditas in causis propter præstantem prudentiam Crassi negligenda est. uterque enim istorum non mihi attulit aliquam, sed suam significauit faculta-

tem. etenim permulta sunt in causis, in omni parte orationis circumspicienda, ne quid offendas, ne quò irruas. Sæpe aliquis testis aut non lædit, aut minus lædit, nisi lacessatur: orat reus, urgent aduocati, ut inuehamur, ut male dicamus, denique ut interrogemus: non moueor, non obtempero, non satisfacio, neque tamen ullam assequor laudem. Homines enim imperiti facilius, quod stulte dixeris, reprehendere, quàm, quod sapienter tacueris, laudare possunt. Hic quantum fit mali, si iratum, si non stultum, si non leuem testem læseris: habet enim & uoluntatem nocendi in iracundia, & uim in ingenio, & pondus in uita: nec, si hoc Crassus non committit, ideo non multi, & sæpe committunt: quo quidem mihi uideri turpius nihil solet, quàm cum ex oratoris dicto aliquo, aut responso, aut rogato, sermo ille sequitur, Occidit ille? aduersarium'ne? immo uero, aiunt, se, & eum, quem defendit. Hoc Crassus non putat nisi perfidia accidere posse: ego autem sæpissime uideo in causis aliquid mali facere homines minime malos. Quid illud, quod supra dixi, solere me cedere, &, ut planius dicam, fugere ea, quæ ualde causam meam premerent? cum id non faciunt alij, uersanturq; in hostium castris, ac sua præsidia dimittunt, mediocriter'ne causis nocent? cum aut aduersariorum adiumenta confirmant, aut ea, quæ sanare nequeunt, exulcerant? Quid, cum personarum, quas defendunt, rationem non habent? si quæ sunt in his inuidiosa, non mitigant extenuando, sed laudando & efferendo inuidiosiora fa-

ciunt, quantum est in eo tandem mali? Quid, si in homines charos, iudicibusq; iucundos sine ulla præmunitione orationis acerbius, & contumeliosius inuehare, non'ne abs te iudices abalienes? Quid? si, quæ uitia, aut incommoda sunt in aliquo iudice uno, aut pluribus, ea tu in aduersarijs exprobrando non intelligas te in iudices inuehi, mediocre peccatum est? Quid? si, cum pro altero dicas, litem tuam facias, aut læsus efferare iracundia, causam relinquas, nihil'ne noceas? In quo ego, non quo libenter male audiam, sed quia ego causam non libenter relinquo, nimium patiens, & lentus existimor: ut cum te ipsum Sulpici obiurgabam, quòd ministratorem peteres, non aduersarium. ex quo etiam illud assequor, ut, si quis mihi male dicat, petulans aut plane insanus esse uideatur. In ipsis autem argumentis si quid posuerimus aut aperte falsum, aut ei, quod dixeris, dicturus'ue sis, contrarium, aut genere ipso remotum ab usu iudiciorum ac foro, nihil'ne noceas? Quid multa? omnis cura mea solet in hoc uersari semper, (dicam enim sæpius) si possim, ut boni aliquid efficiam dicendo: sin id minus, ut certe ne quid mali. itaque nunc illuc redeo Catule, in quo tu me paulo ante laudabas, ad ordinem, collocationemq; rerum, ac locorum. Cuius ratio est duplex: altera, quam affert natura causarum: altera, quæ oratorum iudicio & prudentia comparatur. Nam ut aliquid ante rem dicamus, deinde ut rem exponamus, post ut eam probemus nostris præsidijs confirmandis, contrarijs refutandis, deinde ut concludamus, atque,
ita

ita peroremus, hoc dicendi genus natura ipsa praescribit. Vt uero statuamus, ea, quae probandi, docendi, persuadendi caussa dicenda sunt, quemadmodum componamus, id est uel maxime proprium oratoris prudentiae. Multa enim occurrunt argumenta, multa, quae in dicendo profutura uideantur: sed eorum partim ita leuia sunt, ut contemnenda sint; partim, etiam si quid habent adiumenti, sunt nonnunquam eiusmodi, ut insit in ijs aliquid uitij; neque tanti sit illud, quod prodesse uideatur, ut cum aliquo malo coniungatur. quae autem sunt utilia atque firma, si ea tamen, ut saepe fit, ualde multa sunt, ea, quae ex ijs aut leuissima sunt, aut alijs grauioribus consimilia, secerni arbitror oportere, atque ex oratione remoueri. Equidem, cum colligo argumenta caussarum, non tam ea numerare soleo, quàm expendere. Et quoniam, quod saepe iam dixi, tribus rebus omnes ad nostram sententiam perducimus, aut docendo, aut conciliando, aut permouendo: una ex tribus his rebus res prae nobis est ferenda, ut nihil aliud nisi docere uelle uideamur: reliquae duae, sicuti sanguis in corporibus, sic illae in perpetuis orationibus fusae esse debebunt. Nam & principia, & ceterae partes orationis, de quibus paulo post pauca dicemus, habere hanc uim magnopere debent, ut ad eorum mentes, apud quos agetur, mouendas permanare possint. Sed his partibus orationis, quae etsi nihil docent argumentando, persuadendo tamen & commouendo proficiunt plurimum, quanquam maxime proprius est locus & in exordiendo, & in per-

 orando:

orando: digredi tamen ab eo, quod proposueris atque agas, permouendorum animorum caussa, sæpe utile est. itaque uel narratione exposita sæpe datur ad commouendos animos digrediendi locus: uel, argumentis nostris confirmatis, uel contrarijs refutatis, uel utroque loco, uel omnibus, si habet eam caussa dignitatem atque copiam, recte id fieri potest: eæq; caussæ sunt ad agendum, & ad ornandum grauissimæ atque plenissimæ, quæ plurimos exitus dant ad eiusmodi digressionem, ut ijs locis uti liceat, quibus animorum impetus eorum, qui audiunt, aut impellantur, aut reflectantur. Atque etiam in illo reprehendo eos, qui, quæ minime firma sunt, ea prima collocant. In quo illos quoque errare arbitror; qui si quando, id quod mihi nunquam placuit, plures adhibent patronos, ut in quoque eorum minimum putant esse, ita eum primum nolunt dicere. res enim hoc postulat, ut eorum expectationi, qui audiunt, quamcelerrime occurratur: cui si initio satisfactum non sit, multo plus sit in reliqua caussa laborandum. male enim se res habet, quæ non statim, ut dici cœpta est, melior fieri uidetur. Ergo ut in oratore optimus quisque, sic & in oratione firmissimum quicque sit primum: dum illud tamen in utroque teneatur, ut ea, quæ excellant, seruentur etiam ad perorandum; si quæ erunt mediocria, (nam uitiosis nusquam esse oportet locum) in mediam turbam atque in gregem conijciantur. Hisce omnibus rebus consideratis, tum denique id, quod primum est dicendum, postremo soleo cogitare, quo utar exordio.

nam

nam si quando id primum inuenire uolui, nullum mihi occurrit, nisi aut exile, aut nugatorium, aut uulgare atque commune. principia autem dicendi semper cum accurata, & acuta, & instructa sententijs, apta uerbis, tum uero caussarum propria esse debent. prima est enim quasi cognitio & commendatio orationis in principio, quæ continuo eum, qui audit, permulcere atque allicere debet. In quo admirari soleo non equidem istos, qui nullam huic rei operam dederunt; sed hominem in primis disertum atque eruditum Philipphum, qui ita solet ad dicendum surgere, ut quod primum uerbum habiturus sit, nesciat: & ait idem, cum brachium concalefecerit, tum se solere pugnare: neque attendit, eos ipsos, unde hoc simile ducat, illas primas hastas ita iactare leniter, ut & uenustati uel maxime seruiant, & reliquis uiribus suis consulant. Neque est dubium, quin exordium dicendi uehemens, & pugnax non sæpe esse debeat: sed, si in ipso illo gladiatorio uitæ certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congressum multa fiunt, quæ non ad uulnus, sed ad speciem ualere uideantur; quanto hoc magis in oratione expectandum est, in qua non uis potius, sed delectatio postulatur? Nihil est denique in natura rerum omnium, quod se uniuersum profundat, & quod totum repente euolet. sic omnia, quæ fiunt, quæq; aguntur accerrime, leuioribus principijs natura ipsa prætexuit. Hæc autem in dicendo non extrinsecus alicunde quærenda, sed ex ipsis uisceribus caussæ sumenda sunt. iccirco, tota caussa pertentata,

atque perspecta, locis omnibus inuentis atque instructis, considerandum est quo principio sit utendum. sic enim facile reperietur. sumentur enim ex ijs rebus, quæ erunt uberrimæ, uel in argumentis, uel in ijs partibus, ad quas dixi digredi sæpe oportere. ita & momenti aliquid afferent, cum erunt pene ex intima defensione deprompta; & apparebit ea non modo non esse communia, nec in alias caussas posse transferri, sed penitus ex ea caussa, quæ tum agatur, defluxisse. Omne autem principium aut rei totius, quæ agetur, significationem habere debebit, aut aditum ad caussam & munitionem, aut quoddam ornamentum & dignitatem. Sed oportet, ut ædibus ac templis uestibula & aditus, sic caussis principia proportione rerum præponere. itaque in paruis atque in frequentibus caussis ab ipsa re est exordiri sæpe commodius. Sed cum erit utendum principio, quod plerunque erit; aut ex reo, aut ex aduersario, aut ex re, aut ex eis, apud quos agitur, sententias duci licebit. Ex reo, (reos appello, quorum res est) quæ significent uirum bonum, quæ liberalem, quæ calamitosum, quæ misericordia dignum, quæ ualeant contra falsam criminationem. Ex aduersario, ijsdem ex locis fere contraria. Ex re, si crudelis, si infanda, si præter opinionem, si immerito, si misera, si ingrata, si indigna, si noua, si quæ restitui sanariq; non possit. Ex ijs autem, apud quos agetur, ut beneuolos, beneq; existimantes efficiamus; quod agendo efficitur melius, quàm rogando. est id quidem in totam orationem confundendum, nec minime

nime in extremam, sed tamen multa principia ex eo genere gignuntur. nam & attentum, monent Græci, ut principio faciamus iudicem, & docilem: quæ sunt utilia, sed non principij magis propria, quàm reliquarum partium; faciliora etiam in principijs, quòd & attenti tum maxime sunt, cum omnia expectant, & dociles magis initijs esse possunt. Illustriora enim sunt, quæ in principijs, quàm quæ in medijs caussis dicuntur, aut arguendo, aut refellendo. Maxima autem copia principiorum, ad iudicem aut alliciendum, aut incitandum, ex ijs locis trahitur, qui ad motus animorum conficiendos inerunt in caussa: quos tamen totos in principio explicari non oportebit, sed tantum impelli primo iudicem leuiter, ut iam inclinato reliqua incumbat oratio. Connexum autem ita sit principium consequenti orationi, ut non tanquam citharœdi proœmium affictum aliquod, sed cohærens cum omni corpore membrum esse uideatur. nam nonnulli cum illud meditati ediderunt, sic ad reliqua transeunt, ut audientiam sibi fieri uelle uideantur. Atque eiusmodi illa proclusio debet esse, non ut Samnitum, qui uibrant hastas ante pugnam, quibus in pugnando nihil utuntur; sed ut ipsis sententijs, quibus proluserunt, uel pugnare possint. Narrare uero rem quòd breuiter iubent: si breuitas appellanda est, cum uerbum nullum redundet; breuis est L. Crassi oratio: sin tum est breuitas, cum tantum uerborum est, quantum necesse est; aliquando id opus est, sed sæpe obest ue maxime in narrando, non solum quòd obscuritatem

affert, ſed etiam quòd eam uirtutem, quæ narrationis eſt maxima, ut iucunda, & ad perſuadendum accommodata ſit, tollit: uidelicet illa,
Nam is poſtquam exceſſit ex ephebis,
quàm longa eſt narratio mores adoleſcentis ipſius, & ſeruilis percontatio, mors Chryſidis, uultus, & forma, et lamentatio ſororis, reliqua peruarie iucundéq; narrantur. quòd ſi hanc breuitatem quæſiſſet,
Effertur, imus, ad ſepulcrum uenimus;
In ignem poſita eſt; - in his fere decem uerſiculis totum conficere potuiſſet: quanquam hoc ipſum, Effertur, imus, conciſum eſt; ita ut non breuitati ſeruitum ſit, ſed magis uenuſtati. Quòd ſi nihil fuiſſet, niſi in ignem poſita eſt; tamen res tota cognoſci facile potuiſſet. Sed & feſtiuitatem habet narratio diſtincta perſonis, et interpuncta ſermonibus: et eſt probabilius quod geſtum eſſe dicas, cum, quemadmodum actum ſit, exponas: et multo apertius ad intelligendum eſt, ſi ſic conſtituitur aliquando, ac non iſta breuitate percurritur. apertam enim narrationem tam eſſe oportet, quàm cetera: ſed hoc magis in hoc elaborandum eſt, quòd & difficilus eſt, non eſſe obſcurum in re narranda, quàm aut in principio, aut in argumento, aut in purgando, aut perorando; & maiore periculo hæc pars orationis obſcura eſt, quàm ceteræ: uel quia, ſi quo alio in loco eſt dictum quid obſcurius, tantum id perit, quod ita dictum eſt; narratio obſcura totam obcæcat orationem: uel quòd alia poſſis, ſemel ſi obſcurius dixerit, dicere alio loco planius; narrationis unus eſt in cauſſa locus. Erit
autem

autem perſpicua narratio, ſi uerbis uſitatis, ſi ordine temporum conſeruato, ſi non interrupte narrabitur. Sed quando utendum ſit, aut non ſit narratione, id eſt conſilij: neque enim ſi nota res eſt, nec ſi dubium ſit quid geſtum ſit, narrari oportet, nec ſi aduerſarius narrauit, niſi ſi refellemus: ac ſi quando erit narrandum, ne illa quæ ſuſpicionem & crimen efficient, contraq́; nos erunt, acriter perſequamur, &, quicquid poterit, detrahamus: ne illud, quod Craſſus, ſi quando fiat, perfidia non ſtultitia fieri putat, ut cauſſæ noceamus, accidat: nam ad ſummam totius cauſſæ pertinet, caute an contra demonſtrata res ſit; quòd omnis orationis reliquæ fons eſt narratio. Sequitur ut cauſſa ponatur: in quo uidendum eſt, quid in controuerſiam ueniat. Tunc ſuggerenda ſunt firmamenta cauſſæ coniuncte & infirmandis contrarijs & tuis confirmandis. nanque una in cauſſis ratio quædam eſt eius orationis, quæ ad probandam argumentationem ualet: ea autem & confirmationem & reprehenſionem quærit: ſed quia neque reprehendi, quæ contra dicuntur, poſſunt, niſi tua confirmes; neque hæc confirmari, niſi illa reprehendas, iccirco hæc & natura, & utilitate, & tractatione coniuncta ſunt. Omnia autem concludenda plerunque rebus augendis, uel inflammando iudice, uel mitigando: omniaq́; cum ſuperioribus orationis locis, tum maxime extremo, ad mentes iudicum quammaxime permouendas, et ad utilitatem noſtram uocandas, conferenda ſunt. Neque ſane iam cauſſa uidetur eſſe, cur ſecernamus

ea præcepta, quæ de ſuaſionibus tradenda ſunt, aut laudationibus: ſunt enim pleraque communia: ſed tamen ſuadere aliquid, aut diſſuadere, grauiſſimæ mihi uidetur eſſe perſonæ. nam & ſapientis eſt, conſilium explicare ſuum de maximis rebus; & honeſti, & diſerti, ut mente prouidere, auctoritate probare, oratione perſuadere poſſit. Atque hæc in ſenatu minore apparatu agenda ſunt. Sapiens enim eſt conſilium multisq; alijs dicendi relinquendus locus, uitanda etiam ingenij oſtentationis ſuſpicio. Concio capit omnem uim orationis, & grauitatem uarietatemq; deſiderat. Ergo in ſuadendo nihil eſt optabilius, quàm dignitas: nam qui utilitatem putat, non quid maxime uelit ſuaſor, ſed quid interdum magis ſequatur, uidet. Nemo eſt enim, preſertim in clara ciuitate, quin putet expetendam maxime dignitatem: ſed uincit utilitas plerunque, cum ſubeſt ille timor, ea neglecta, ne dignitatem quidem poſſe retineri. Controuerſia autem inter hominum ſententias aut in illo eſt, utrum ſit utilius: aut etiam cum id conuenit, certatur utrum honeſtati potius, an utilitati conſulendum ſit. Quæ quia pugnare ſæpe inter ſe uidentur, qui utilitatem defendet, enumerabit commoda pacis, opum, potentiæ, pecuniæ, uectigalium, præſidij, militum, utilitates ceterarum rerum, quarum fructum utilitate metimur, itemq; incommoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellet, maiorum exempla, quæ erunt uel cum periculo glorioſa, colliget, poſteritatis immortalem momoriam augebit, utilitatem ex laude

naſc

nasci defendet, semperq; eam cum dignitate esse coniunctam. Sed quid fieri possit, aut non possit quidq; etiam sit necesse, aut non sit, in utraque re maxime est quærendum. Inciditur enim omnis iam deliberatio, si intelligitur non posse fieri, aut si necessitas affertur: & qui id docuit non uidentibus alijs, is plurimum uidit. Ad consilium autem de rep. dandum caput est nosse remp. ad dicendum uero probabiliter, nosse mores ciuitatis: qui quia crebro mutantur genus quoque orationis est sæpe mutandum. & quanquam una fere uis est eloquentiæ, tamen quia summa dignitas est populi, grauissima caussa reip. maximi motus multitudinis, genus quoque dicendi grandius quoddam & illustrius esse adhibendum uidetur, maximaq; pars orationis admouenda est ad animorum motus nonnunquam aut cohortatione, aut commemoratione aliqua aut in spem, aut in metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriam concitandos; sæpe etiam à temeritate, iracundia, spe, iniuria, inuidia, crudelitate reuocandos. Fit autem, ut, quia maxima quasi oratori scena uideatur concio, natura ipsa ad ornatius dicendi genus excitetur. Habet enim multitudo uim quandam talem, ut, quemadmodum tibicen sine tibijs canere, sic orator sine multitudine audiente eloquens esse non possit. Et cum sint populares multi uarijq; lapsus, uitanda est acclamatio aduersa populi, quæ aut orationis peccato aliquo excitatur, si aspere, si arroganter, si turpiter, si sordide, si quoquo animi uitio dictum esse aliquid uideatur; aut hominum offensione uel

inuidia,

inuidia, quæ aut iusta est, aut ex criminatione atque fama; aut res si displicet; aut si est in aliquo motu suæ cupiditatis aut metus multitudo: hisq; quatuor caussis totidem medicinæ opponuntur; tum obiurgatio, si est auctoritas; tum admonitio, quasi lenior obiurgatio; tum promissio, si audierint, probaturos; tum deprecatio, quod est infirmum, sed non nunquam utile. Nullo autem loco plus facetiæ prosunt, & celeritas, & breue aliquod dictum nec sine dignitate, et cum lepore. Nihil enim tam facile, quàm multitudo à tristitia, et sæpe acerbitate, commode ac breuiter, & acute, & hilare dicto deducitur. Exposui fere, ut potui, uobis, in utroque genere caussarum quæ sequi solerem, quæ fugere, quæ spectare, qua omnino in caussis ratione uersari. Nec illud tertium laudationum genus est difficile; quod ego initio quasi à præceptis nostris secreueram: sed et quia multa sunt orationum genera, & grauiora, et maioris copiæ, de quibus nemo fere præciperet; & quòd nos laudationibus non ita multum uti solere- mus; totum hunc segregabam locum. ipsi enim Græci legendi: qui magis aut delectationis, aut hominis alicuius ornandi, quàm utilitatis huius forensis caussa, laudationes scriptitauerunt: quorum sunt libri, quibus Themistocles, Aristides, Agesilaus, Epaminondas, Philippus, Alexander, aliiq; laudantur. Nostræ laudationes, quibus in foro utimur, aut testimonii breuitatem habent nudam atque inornatam; aut scribuntur ad funebrem concionem; quæ ad orationis laudem minime accommodata est. Sed

tamen,

tamen, quoniam est utendum aliquando, nonnunquam etiam scribendum, uelut Q. Tuberoni Africanum auunculum laudanti scripsit C. Lælius; uel ut nosmet ipsi ornandi caussa Græcorum more, si quos uelimus, laudare possimus: sit à nobis quoque tractatus hic locus. Perspicuum est igitur alia esse in homine optanda, alia laudanda. Genus, forma, uires, opes, diuitiæ, ceteraq; quæ fortuna det aut extrinsecus, aut corpori, non habent in se ueram laudem, quæ deberi uirtuti uni putatur: sed tamen, quod ipsa uirtus in earum rerum usu ac moderatione maxime cernitur, tractanda etiam in laudationibus hæc sunt naturæ & fortunæ bona: in quibus est summa laus, non extulisse se in potestate, non fuisse insolentem in pecunia, non se prætulisse alijs propter abundantiam fortunæ; ut opes & copiæ non superbiæ uideantur ac libidini, sed bonitati ac moderationi facultatem & materiam dedisse. Virtus autem, quæ est per se ipsa laudabilis, & sine qua nihil laudari potest, tamen habet plures partes, quarum alia est alia ad laudationem aptior. Sunt enim aliæ uirtutes, quæ uidentur in moribus hominum, & quadam comitate ac beneficentia positæ: aliæ, quæ in ingenij aliqua facultate, aut animi magnitudine ac robore. nam clementia, iustitia, benignitas, fides, fortitudo in periculis communibus, iucunda est auditu in laudationibus. omnes enim hæ uirtutes non tam ipsis, qui eas in se habent, quàm generi hominum fructuosæ putantur; sapientia & magnitudo animi, qua omnes res humanæ

tenues

tenues & pro nihilo putantur, & in excogitando uis quædam ingenij, & ipsa eloquentia admirationis habet non minus, iucunditatis minus. ipsos enim magis uidetur, quos laudamus, quàm illos, apud quos laudamus, ornare ac tueri: sed tamen in laudando iungenda sunt etiam hæc genera uirtutum. ferunt enim aures hominum, cum illa, quæ iucunda, & grata, tum etiam illa, quæ mirabilia sunt, in uirtute laudari. Et quoniam singularum uirtutum sunt certa quædam officia ac munera, & sua cuique uirtuti laus propria debetur: erit explicandum in laude iustitiæ, quid cum fide, quid cum æquabilitate, quid cum eiusmodi aliquo officio is, qui laudabitur, fecerit. itemq; in ceteris res gestæ ad cuiusque uirtutis genus, & uim, & nomen accommodabuntur. gratissima autem laus eorum factorum habetur, quæ suscepta uidentur à uiris fortibus sine emolumento ac præmio: quæ uero etiam cum labore & periculo ipsorum, hæc habent uberrimam copiam ad laudandum; quòd & dici ornatissime possunt, & audiri facillime. ea enim denique uirtus esse uidetur præstantis uiri, quæ est fructuosa alijs, ipsi autem laboriosa, aut periculosa, aut certe gratuita. Magna etiam illa laus & admirabilis uideri solet, tulisse casus sapienter aduersos, non fractum esse fortuna, retinuisse in rebus asperis dignitatem. Neque tamen illa non ornant, habiti honores, decreta uirtutis præmia, res gestæ iudicijs hominum comprobatæ: in quibus, etiam felicitatem ipsam deorum immortalium iudicio tribui, laudationis

tionis est. Sumendæ autem res erunt aut magnitudine præstabiles, aut nouitate primæ, aut genere ipso singulares: neque enim paruæ, neque usitatæ, neque uulgares admiratione aut omnino laude dignæ uideri solent. Est etiam cum ceteris præstantibus uiris comparatio in laudatione præclara. De quo genere libitum est mihi paulo plura, quàm ostenderam, dicere, non tam propter usum forensem, qui est à me in omni hoc sermone tractatus, quàm ut hoc uideretis, si laudationes essent in oratoris officio, quod nemo negat, oratori uirtutum omnium cognitionem, sine qua laudatio effici non possit, esse necessariam. Iam uituperandi præcepta contrarijs ex uitijs sumenda esse perspicuum est. Simul est illud ante oculos, nec bonum uirum proprie et copiose laudari sine uirtutum, nec improbum notari ac uituperari sine uitiorum cognitione satis insigniter atque aspere posse. Atque his locis & laudandi, & uituperandi sæpe nobis est utendum in omni genere caussarum. Habetis de inueniendis rebus disponendisq; quid sentiam: adiungam etiam de memoria, ut labore Crassum leuem, neque ei quicquam aliud, de quo disserat, relinquam, nisi ea, quibus hæc exornentur. Perge uero, inquit Crassus: libenter enim te cognitum iam artificem, aliquandoq; euolutum illis integumentis dissimulationis tuæ, nudatumq; perspicio: & quòd mihi nihil, aut quòd non multum relinquis, percommode facis, estq; mihi gratum. Iam istuc quantum tibi ego reliquerim, inquit Antonius, erit in tua potestate. si enim uere agere uolueris, omnia tibi relinquo:

linquo: sin dissimulare, tu, quemadmodum his satisfacias, uideris. Sed ut ad rem redeam, non sum tanto ego, inquit, ingenio, quanto Themistocles fuit, ut obliuionis artem quàm memoriæ malim: gratiamq; habeo Simonidi illi Chio, quem primum ferunt artem memoriæ protulisse. Dicunt enim, cum cenaret Cranone in Thessalia Simonides apud Scopam, fortunatum hominem, & nobilem; cecinissetq; id carmen, quod in eum scripsisset; in quo multa ornandi caussa poetarum more in Castorem scripta et Pollucem fuissent; nimis illum sordide Simonidi dixisse, se dimidium eius ei, quod pactus esset pro illo carmine, daturum: reliquum à suis Tyndaridis, quos æque laudasset, peteret, si ei uideretur. Paulo post esse ferunt nunciatum Simonidi, ut prodiret: iuuenes stare ad ianuam duos quosdam, qui eum magnopere euocarent: surrexisse illum ipsum, prodisse uidisse neminem: hoc interim spatio conclaue illud, ubi epularetur Scopas, concidisse: ea ruina ipsum oppressum cum suis interisse: quos cum humare uellent sui, neque possent obtritos internoscere ullo modo, Simonides dicitur ex eo, quod meminisset, quo eorum loco quisque cubuisset, demonstrator uniuscuiusque sepeliendi fuisse. Hac tum re admonitus inuenisse fertur, ordinem esse maxime, qui memoriæ lumen afferret: itaque ijs, qui hanc partem ingenij exercerent, locos esse capiendos, & ea, quæ memoria tenere uellent, effingenda animo, atque in his locis collocanda: sic fore, ut ordinem rerum locorum ordo conseruaret, res autem ipsas re-

rum

rum effigies notaret, atque, ut locis pro cera, simulacris pro litteris uteremur. Qui sit autem oratori memoriæ fructus, quanta utilitas, quanta uis, quid me attinet dicere? tenere, quæ didiceris in accipienda caussa, quæ ipse cogitaris; omnes fixas esse in animo sententias, omnem descriptum uerborum apparatum; ita audire uel eum unde dicas, uel eum cui respondendum sit, ut illi non infundere in aures tuas orationem, sed in animo uideantur inscribere. itaque soli qui memoria uigent, sciunt quid, & quatenus, & quo modo dicturi sint, quid responderint, quid supersit: ijdemq; multa ex alijs caussis aliquando à se acta, multa ab alijs audita meminerunt. Quare confiteor equidem, huius boni naturam esse principem, sicut earum rerum, de quibus ante locutus sum, omnium: sed hæc ars tota dicendi, siue artis imago quædam & similitudo est, habet hanc uim, non ut totum aliquid, cuius in ingenijs nostris pars nulla sit, pariat & procreet; uerum ut ea, quæ sunt orta iam in nobis et procreata, educet atque confirmet. Veruntamen neque tam acri memoria fere quisquam est, ut, non dispositis notatisq; rebus, ordinem uerborum aut sententiarum complectatur; neque uero tam hebeti, ut nihil hac consuetudine et exercitatione adiuuetur. Vidit enim hoc prudenter siue Simonides, siue alius quis inuenit, ea maxime animis effingi nostris, quæ essent à sensu tradita atque impressa: acerrimum autem ex omnibus nostris sensibus esse sensum uidendi: quare facillime animo teneri posse ea, quæ perciperentur
auribus

auribus aut cogitatione, si etiam oculorum commendatione animis traderentur, ut res cæcas & ab aspectus iudicio remotas conformatio quædam & imago & figura ita notaret, ut ea, quæ cogitando complecti uix possemus, intuendo quasi teneremus. His autem formis atque corporibus, sicut omnibus, quæ sub aspectum ueniunt, sede opus est: etenim corpus intelligi sine loco non potest. quare, ne in re nota & peruulgata multus & insolens sim, locis est utendum multis, illustribus, explicatis, modicis interuallis, imaginibus autem agentibus, acribus, insignitis, quæ occurrere celeriterq; percutere animum possint: quam facultatem & exercitatio dabit, ex qua consuetudo gignitur; & similium uerborum conseruata, & immutata casibus, aut traducta ex parte ad genus notatio, & unius uerbi imagine totius sententiæ informatio, pictoris cuiusdam summi ratione & modo, formarum uarietate locos distinguentis. Sed uerborum memoria, quæ minus est nobis necessaria, maiore imaginum uarietate distinguitur. Multa enim sunt uerba, quæ quasi articuli connectunt membra orationis, quæ formari similitudine nulla possunt. eorum fingendæ nobis sunt imagines, quibus semper utamur. Rerum memoria propria est oratoris. eam singulis personis bene positis notare possumus, ut sententias imaginibus, ordinem locis comprehendamus. Neque uerum est, quod ab inertibus dicitur, opprimi memoriam imaginum pondere, & obscurari etiam id, quod per se natura tenere potuisset. Vidi enim ego summos homines, & diuina

prope

prope memoria, Athenis Carneadem, in Asia, quem uiuere hodie aiunt, Scepsium Metrodorum, quorum uterque, tanquam litteris in cera, sic se aiebat imaginibus in ijs locis, quos haberet, quæ meminisse uellet, perscribere. Quare hac exercitatione non eruenda memoria est, si est ulla naturalis, sed certe, si latet, euocanda est. Habetis sermonem bene longum hominis utinam non impudentis, illud quidem certe, non nimis uerecundi: qui quidem, cum te Catule, tum etiam L. Crasso audiente, de dicendi ratione tam multa dixerim. nam istorum ætas minus me fortasse mouere debuit: sed mihi ignoscetis profecto, si modo, quæ caussa me ad hanc insolitam mihi loquacitatem impulerit, acceperitis. Nos uero, inquit Catulus, (etenim pro me hoc, & pro meo fratre respondeo) non modo tibi ignoscimus, sed et diligimus, magnamq; tibi habemus gratiam: & cum humanitatem, et facilitatem agnoscimus tuam; tum admiramur istam scientiam, & copiam. Equidem etiam hoc me assecutum puto, quòd magno sum leuatus errore, & illa admiratione liberatus, quòd multis cum alijs semper admirari solebam, unde esset illa tanta tua in caussis diuinitas, nec enim te ista attigisse arbitrabar, quæ diligentissime cognosce, & undique collegisse, usúq; doctum partim correxisse uideo, partim comprobasse. Neque eo minus eloquentiam tuam, & multo magis uirtutem, & diligentiam admiror; & simul gaudeo iudicium animi mei comprobari; quòd semper statui, neminem sapientiæ laudem & eloquentiæ sine summo studio & labore

& doctrina consequi posse. Sed tamen quidnam est id, quod dixisti, fore ut tibi ignosceremus, si cognoscemus, quæ te caussa in sermonem impulisset? quæ est enim alia caussa, nisi quod nobis, et horum adolescentiam studio, qui te attentissime audierunt, morem gerere uoluisti? Tum ille, adimere, inquit, omnem recusationem Crasso uolui; quem ego paulo sciebam uel pudentius, uel inuitius (nolo enim dicere de tam suaui homine, fastidiosius) ad hoc genus sermonis accedere. Quid enim poterit dicere? consularem se esse hominem, & censorium? eadem nostra caussa est. An ætatem afferet? triennio minor est. An se nescire? quæ ego sero, quæ cursim arripui, quæ subsiciuis operis, ut aiunt iste à puero, summo studio, summis doctoribus. Nihil dicam de ingenio, cui par nemo fuit: etenim me dicentem qui audierit, nemo unquam tam sui despiciens fuit, quin speraret, aut melius, aut eodem modo se posse dicere: Crasso dicente nemo tam arrogans, qui similiter se unquam dicturum esse confideret. Quamobrem, ne frustra hi tales uiri uenerint, te aliquando Crasse audiamus. Tum ille, Vt ita ista esse concedam, inquit, Antoni, quæ sunt longe secus; quid mihi tu tandem hodie, aut cuiquam homini, quod dici possit, reliquisti? Dicam enim uere, amicissimi homines, quod sentio. sæpe ego doctos homines, quid dico sæpe immo nonnunquam: sæpe enim qui potui, qui puer in forum uenerim, neque inde unquam diutius quàm quæstor abfuerim? sed tamen audiui, ut heri dicebam, & Athenis cum essem doctissimos uiros, & in

in Asia istum ipsum Scepsium Metrodorum, cum de his ipsis rebus disputaret: neque uero mihi quisquam copiosius unquam uisus est, neque subtilius in hoc genere dicendi, quàm iste hodie, esse uersatus. quod si esset aliter, & aliquid intelligerem ab Antonio prætermissum; non essem tam inurbanus ac pene inhumanus, ut in eo grauarer, quod uos cupere sentirem. Tum Sulpicius, An ergo, inquit, oblitus es Crasse, Antonium ita partitum esse tecum, ut ipse instrumentum oratoris exponeret, tibi eius distinctionem atque ornatum relinqueret? Hic ille, Primum quis Antonio permisit, inquit, ut & partes faceret, & utram uellet prior ipse sumeret? deinde, si ego recte intellexi, cum ualde libenter audirem, mihi coniuncte est uisus de utraque re dicere. Ille uero inquit Cotta, ornamenta orationis non attigit, neque eam laudem, ex qua eloquentia nomen ipsum inuenit. Verba igitur, inquit Crassus, mihi reliquit Antonius, rem ipse sumpsit. Tum Cæsar, Si, quod difficilius est, id tibi reliquit; est nobis, inquit, caussa, cur te audire cupiamus: sin, quod facilius; tibi caussa non est, cur recuses. Et Catulus, Quid quod dixisti, inquit, Crasse, si hic hodie apud te maneremus, te morem nobis esse gesturum, nihil ne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cotta ridens, Possem tibi, inquit, Crasse concedere; sed uide, ne quid Catulus attulerit religionis. opus hoc censorium est: id autem committere, uide quàm sit homini turpe censorio. Agite uero, ille inquit, ut uultis: sed nunc quidem, quoniam id temporis est,

ſurgendum cenſeo, & requieſcendum: poſt meridiem, ſi ita uobis eſt commodum, loquemur aliquid: niſi forte in craſtinum differre mauultis. Omnes ſe uel ſtatim, uel, ſi ipſe poſt meridiem mallet, quamprimum tamen audire uelle dixerunt.

M. TVLLII CICERONIS DE ORATORE LIBER TERTIVS.

i NSTITVENTI mihi Quincte frater eum ſermonem referre, & mandare huic tertio libro, quem poſt Antonij diſputationem Craſſus habuiſſet, acerba ſane recordatio ueterem animi curam moleſtiamq; renouauit. nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa uirtus L. Craſſi morte extincta ſubita eſt, uix diebus decem poſt eum diem, qui hoc & ſuperiore libro continetur. ut enim Romam redijt extremo ſcenicorum ludorum die, uehementer commotus ea oratione, quæ ferebatur habita eſſe in concione à Philippo; quem dixiſſe conſtabat, uidendum ſibi aliud eſſe conſilium, illo ſenatu ſe remp. gerere non poſſe: mane idibus Septembris & ille, & ſenatus frequens uocatu Druſi in curiam uenit. ibi cum Druſus multa de Philippo queſtus eſſet, retulit ad ſenatum de illo ipſo, quòd conſul in eum ordinem tam grauiter in concione eſſet inuectus. hic, ut ſæpe inter homines ſapientiſſimos conſtare

ſtare

ſtare uidi, quanquam hoc Craſſo, cum aliquid accuratius dixiſſet, ſemper fere contigiſſet, ut nunquam dixiſſe melius putaretur: tamen omnium conſenſu ſic eſſe tum iudicatum, ceteros à Craſſo ſemper omnes, illo autem die etiam ipſum à ſeſe ſuperatum. deplorauit enim caſum atque orbitatem ſenatus; cuius ordinis à conſule, qui quaſi parens bonus, aut tutor fidelis eſſe deberet, tanquam ab aliquo nefario prædone diriperetur patrimonium dignitatis: neque uero eſſe mirandum, ſi, cum ſuis conſilijs remp. profligaſſet, conſilium ſenatus à rep. repudiaret. hic cum homini & uehementi, & diſerto, & in primis forti ad reſiſtendum Philippo quaſi quaſdam uerborum faces admouiſſet, non tulit ille, & grauiter exarſit, pignoribusq; ablatis Craſſum inſtitit coercere. quo quidem ipſo in loco multa à Craſſo diuinitus dicta efferebantur; cum ſibi illum conſulem eſſe negaret, cui ſenator ipſe non eſſet. An tu, cum omnem auctoritatem uniuerſi ordinis pro pignore putaris, eamq; in conſpectu populi R. conciderìs, me his pignoribus exiſtimas poſſe terreri? non tibi illa ſunt cædenda, ſi Craſſum uis coercere: hæc tibi eſt excidenda lingua; qua uel euulſa, ſpiritu ipſo libidinem tuam libertas mea refutabit. Permulta tum uehementiſſima contentione animi, ingenij, uirium ab eo dicta eſſe conſtabat; ſententiamq; eam, quam ſenatus frequens ſecutus eſt ornatiſſimis & grauiſſimis uerbis ut populo R. ſatisfieret, nunquam ſenatus neque conſilinm reip. nec fidem defuiſſe, ab eo dictam; & eundem, id quod in

auctoritatibus perscriptis extat, scribendo affuisse. illa tanquam cygnea fuit diuini hominis uox et oratio; quam quasi expectantes, post eius interitum ueniebamus in curiam, ut uestigium illud ipsum, in quo ille postremum institisset, contueremur. nanque tum latus ei dicenti condoluisse, sudoremq́; multum consecutum esse audiebamus: ex quo cum cohorruisset, cum febri domum rediјt, dieq́; septimo est lateris dolore consumptus. O fallacem hominum spem, fragilemq́; fortunam, et inanes nostras contentiones; quæ in medio spatio sæpe franguntur, & corruunt, & ante in ipso cursu obruuntur, quàm portum conspicere potuerunt. nam quàm diu Crassi fuit ambitionis labore uita districta, tam diu priuatis magis officiјs, & ingeniј laude floruit, quàm fructu amplitudinis, aut reip. dignitate. Qui autem ei annus primus ab honorum perfunctione aditum omnium concessu ad summam auctoritatem dabat, is eius omnem spem, atque omnia uitæ consilia morte peruertit. fuit hoc luctuosum suis, acerbum patriæ, graue bonis omnibus: sed iј tamen remp. casus secuti sunt, ut mihi non erepta L. Crasso à diјs immortalibus uita, sed donata mors esse uideatur. non uidit flagrantem bello Italiam, non ardentem inuidia senatum, non sceleris nefariј principes ciuitatis reos, non luctum filiæ, non exilium generi, non acerbissimam C. Mariј fugam, non illam post reditum eius cædem omnium crudelissimam, non denique in omni genere deformatam eam ciuitatem, in qua ipse florentissima multum omnibus gloria præstitisset.

præstitisset. Sed quoniam attigi cogitatione uim uarietatemq; fortunæ, non uagabitur oratio mea longius, atque eis ipsis definietur uiris, qui hoc sermone, quem referre cœpimus, continetur. quis enim non iure beatam L. Crassi mortem illam, quæ est à multis sæpe defleta, dixerit, cum horum ipsorum sit, qui tum cum illo postremum fere collocuti sunt, euentum recordatus? tenemus enim memoria, Q. Catulum, uirum omni laude præstantem, cum sibi non incolumen fortunam, sed exilium & fugam deprecaretur, esse coactum ut uita se ipse priuaret. iam M. Antonij in ijs ipsis rostris, in quibus ille remp. constantissime consul defenderat, quæq; censor imperatorijs manubijs ornarat, positum caput illud fuit, à quo erant multorum ciuium capita seruata. neque uero longe ab eo C. Iulij caput, hospitis Hetrusci scelere proditum, cum L. Iulij fratris capite iacuit: ut ille, qui hæc non uidit, & uixisse cum rep. pariter, & cum illa simul extinctus esse uideatur. neque enim propinquum suum, maximi animi uirum, P. Crassum suapte interfectum manu, neque collegæ sui, Pontificis maximi, sanguine simulacrum Vestæ respersum esse uidit: cui, mœrori (qua mente ille in patriam fuit) etiam C. Carbonis, inimicissimi hominis, eodem illo die mors nefaria fuisset. non uidit eorum, ipsorum, qui tum adolescentes Crasso se dicarant, horribiles miserosq; casus. ex quibus C. Cotta, quem ille florentem reliquerat, paucis diebus post mortem Crassi depulsus per inuidiam tribunatu, non multis ab eo tempore mensibus eiectus

est è ciuitate. Sulpicius autem, qui in eadem inuidiæ flamma fuisset, quibuscum priuatus coniunctissime uixerat, hos in tribunatu spoliare instituit omni dignitate: cui quidem ad summam gloriam eloquentiæ florescenti, ferro erepta uita est, & pœna temeritati non sine magno reip. malo constituta. Ego uero te Crasse, cum uitæ flore, tum mortis opportunitate, diuino consilio & ortum, & extinctum esse arbitror. nam tibi aut pro uirtute animi constantiaq; tua ciuilis ferri subeunda fuit crudelitas: aut, si qua te fortuna ab atrocitate mortis uendicasset, eadem esse te funerum patriæ spectatorem coegisset: neque solum tibi improborum dominatus, sed etiam, propter admixtam ciuium cædem bonorum, uictoria mœrori fuisset. Mihi quidem, Quincte frater, & eorum casus, de quibus ante dixi, & ea, quæ nosmet ipsi ob amorem in remp. incredibilem & singularem pertulimus, ac sensimus, cogitanti, sententia sæpe tua uera ac sapiens uideri solet; qui propter tot, tantos, tamq; præcipites casus clarissimorum hominum, atque optimorum uirorum, me semper ab omni contentione ac dimicatione reuocasti. sed quoniam hæc iam neque in integro nobis esse possunt, & summi labores nostri magna compensati gloria mitigantur: pergamus ad ea solatia, quæ non modo sedatis molestijs iucunda, sed etiam hærentibus salutaria nobis esse possunt; sermonemq; L. Crassi reliquum ac pene postremum memoriæ prodamus; atque ei, etsi nequaquam parem illius ingenio, at pro nostro tamen studio meritam gratiam debitamq; referamus. neque

enim

enim quisquam nostrum, cum libros Platonis mirabiliter scriptos legit, in quibus fere Socrates exprimitur, non, quanquam illa scripta sunt diuinitus, tamen maius quiddam de illo, de quo scripta sunt, suspicatur. quod item nos postulamus, non à te quidem, qui nobis summa omnia tribuis, sed à ceteris, qui hæc in manus sument, ut maius quiddam de L. Crasso quàm quantum à nobis exprimetur, suspicentur. nos enim, qui ipsi sermoni non interfuissemus, & quibus C. Cotta tantummodo locos ac sententias huius disputationis tradidisset, quo in genere orationis utrunque oratorem cognoueramus, id ipsum sumus in eorum sermone adumbrare conati. quòd si quis erit, qui ductus opinione uulgi, aut Antonium ieiuniorem, aut Crassum fuisse pleniorem putet, quàm quo modo à nobis uterque inductus est; is erit ex ijs, qui aut illos non audierit, aut iudicare non possit. nam fuit uterque, ut exposui antea, cum studio, atque ingenio, & doctrina præstans omnibus, tum in suo genere perfectus; ut neque in Antonio deesset hic ornatus orationis, neque in Crasso redundaret. Vt igitur ante meridiem discesserunt, paululumq; requierunt, in primis hoc à se Cotta animaduersum esse dicebat, omne illud tempus meridianum Crassum in acerrima atque attentissima cogitatione posuisse, seséq;, qui uultum eius, cum ei dicendum esset, obtutumq; oculorum in cogitando prope nosset, atque in maximis caussis sæpe uidisset, cum dedita opera quiescentibus alijs in eam exedram uenisset, in qua Crassus lectulo posito recubuisset,

cumq;

cumq; eum in cogitatione defixum esse sensisset, statim recessisse, atque in eo silentio duas horas fere esse consumptas: deinde cum omnes, inclinato iam in postmeridianum tempus die, uenissent ad Crassum, Quid est Crasse, inquit Iulius, imus ne sessum? etsi admonitum uenimus te, non flagitatum. Tum Crassus, An me tam impudentem esse existimatis, ut uobis hoc presertim munus putem diutius posse debere? Quinam igitur, inquit ille, locus, an in media silua placet? est enim is maxime & opacus, & frigidus. Sane, inquit Crassus: etenim est in eo loco sedes huic nostro non inopportuna sermoni. Cum placuisset idem ceteris, in siluam uenitur, & ibi magna cum audiendi expectatione considitur. Tum Crassus, Cum auctoritas atque amicitia uestra, tum Antonij facilitas eripuit, inquit, mihi in optima mea caussa libertatem recusandi: quanquam in partienda disputatione nostra, cum sibi de ijs, quæ dici ab oratore oporteret, sumeret, mihi autem relinqueret ut explicarem quemadmodum illa ornari oporteret, ea diuisit, quæ seiuncta esse non possunt. Nam cum omnis ex re atque uerbis constet oratio; neque uerba sedem habere possunt, si rem subtraxeris; neque res lumen, si uerba semoueris. Ac mihi quidē ueteres illi maius quiddam animo complexi, plus multo etiam uidisse uidentur, quàm quantum nostrorum ingeniorum acies intueri potest: qui omnia hæc, quæ supra & subter, unum esse, et una ui, atque una consensione naturæ constricta esse dixerunt. nullum est enim genus rerum, quod aut auulsum à ceteris

per se

per se ipsum constare, aut quo cetera si careant, uim suam atque æternitatem conseruare possint. Sed hæc maior esse ratio uidetur, quàm ut hominum possit sensu aut cogitatione comprehendi. Est etiam illa Platonis uera, & tibi Catule certe non inaudita uox, Omnem doctrinam harum ingenuarum, & humanarum artium uno quodam societatis uinculo contineri. ubi enim perspecta uis est rationis eius, qua caussæ rerum atque exitus cognoscuntur, mirus quidam omnium quasi consensus doctrinarum concentusq; reperitur. Sed si hoc quoque uidetur esse altius, quàm ut id nos humi strati suspicere possimus; illud certe tamen, quod amplexi sumus, quod profitemur, quod suscepimus, nosse & tenere debemus. una est enim, quod & ego hesterna die dixi, & aliquot locis antemeridiano sermone significauit Antonius, eloquentia, quascunque in oras disputationis regiones ue delata est. nam siue de cæli natura loquitur, siue de terræ, siue de diuina ui, siue de humana, siue ex inferiore loco, siue ex æquo, siue ex superiore, siue ut impellat homines, siue ut doceat, siue ut deterreat, siue ut concitet, siue ut reflectat, siue ut incendat, siue ut leniat, siue ad paucos, siue ad multos, siue inter alienos, siue cum suis, siue secum, riuis est diducta oratio, non fontibus; et quocunque ingreditur, eodem est instructu ornatuq; comitata. Sed quoniam oppressi iam sumus opinionibus non modo uulgi, uerum etiam hominum leuiter eruditorum, qui, quæ complecti tota nequeunt, hæc facilius diuulsa & quasi discerpta contrectant; & qui,

qui, tanquam ab animo corpus, sic à sententijs uerba seiungunt; quorum sine interitu fieri neutrum potest: non suscipiam oratione mea plus quàm mihi imponitur: tantum significabo breui, neque uerborum ornatum inueniri posse non partitis expressisq; sententijs, neque esse ullam sententiam illustrem sine luce uerborum. Sed prius quàm illa conor attingere, quibus orationem ornari atque illuminari putem, proponam breuiter quid sentiam de uniuerso genere dicendi. Natura nulla est, ut mihi uidetur, quæ non habeat in suo genere res complures dissimiles inter se, quæ tamen consimili laude dignentur. nam & auribus multa percipimus, quæ etsi nos uocibus delectant, tamen ita sunt uaria sæpe, ut id, quod proximum audias, iucundissimum esse uideatur: & oculis colliguntur pene innumerabiles uoluptates, quæ nos ità capiunt, ut unum sensum dissimili genere delectant: & reliquos sensus uoluptates oblectant dispares: ut sit difficile iudicium excellentis maxime suauitatis. At hoc idem, quod est in naturis rerum, transferri potest etiam ad artes. Vna fingendi est ars, in qua præstantes fuerunt Myro, Polycletus, Lysippus; qui omnes inter se dissimiles fuerunt, sed ita tamen, ut neminem sui uelis esse dissimilem. Vna est ars ratioq; picturæ, dissimillimiq; tamen inter se Zeusis, Aglaophon, Apelles: neque eorum quisquam est, cui quicquam in arte sua deesse uideatur. Et si hoc in his quasi mutis artibus est mirandum, & tamen uerum: quantum admirabilius in oratione atque in lingua; quæ cum in

ijsdem

iisdem sententiis uerbisq; uersetur, summas habet dissimilitudines, non sic, ut alii uituperandi sint, sed ut ii, quos constet esse laudandos, in dispari tamen genere laudentur. Atque id primum in poetis cerni licet, quibus est proxima cognatio cum oratoribus, quàm sint inter sese Ennius, Pacuuius, Acciusq; dissimiles; quàm apud Græcos Aeschylus, Sophocles, Euripides; quanquam omnibus par pene laus in dissimili scribendi genere tribuatur. Aspicite nunc eos homines, atque intuemini, quorum de facultate quærimus, quid intersit inter oratorum studia atque naturas. suauitatem Isocrates, subtilitatem Lysias, acumen Hyperides, sonitum Aeschines, uim Demosthenes habuit: quis eorum non egregius? tamen quis cuiusquam nisi sui similis? grauitatem Africanus, lenitatem Lælius, asperitatem Galba, profluens quiddam habuit Carbo, & canorum. quis horum non princeps temporibus illis fuit? & suo tamen quisque in genere princeps. Sed quid ego uetera conquiram, cum mihi liceat uti præsentibus exemplis atque uiuis? Quid iucundius auribus nostris unquam accidit huius oratione Catuli? quæ est pura sic, ut Latine loqui pene solus uideatur; sic autem grauis, ut in singulari dignitate omnis tamen adsit humanitas ac lepos. Quid multa? istum audiens equidem sic iudicare soleo, quicquid aut addideris, aut mutaueris, aut detraxeris, uitiosius & deterius futurum. Quid noster hic Cæsar, non ne nouam quandam rationem attulit orationis, & dicendi genus induxit prope singulare?
Quis

Quis unquam res præter hunc tragicas pene comice, tristes remisse, seueras hilare, forenses scenica prope uenustate tractauit, atque ita, ut neque iocus magnitudine rerum excluderetur, nec grauitas facetijs minueretur? Ecce præsentes duo, prope æquales, Sulpicius & Cotta. quid tam inter se dissimile? quid tam in suo genere præstans? limatus alter & subtilis, rem explicans proprijs aptisq; uerbis, hæret in caussa semper; et, quid iudici probandum sit, cum acutissime uidit, omissis ceteris argumentis in eo mentem orationemq; defigit. Sulpicius autem fortissimo quodam animi impetu, plenissima & maxima uoce, summa contentione corporis, & dignitate motus, uerborum quoque ea grauitate & copia est, ut unus ad dicendum instructissimus à natura esse uideatur. Ad nosmet ipsos iam reuertor: (quoniam sic fuimus semper comparati, ut hominum sermonibus quasi in aliquod contentionis iudicium uocaremur) quid tam dissimile, quàm ego in dicendo, & Antonius? cum ille is sit orator, ut nihil eo possit esse præstantius; ego autem, quanquam memet mei pœnitet, cum hoc maxime tamen in comparatione coniungar. Videtis ne genus hoc quod sit Antonij? forte, uehemens, commotum in agendo, præmunitum, & ex omni parte caussæ septum, acre, acutum, enucleatum, in unaquaque re commorans, honeste cedens, acriter insequens, terrens, supplicans, summa orationis uarietate, nulla nostrarum aurium satietate. Nos autem, quicunque in dicendo sumus, (quoniam esse aliquo in numero uobis uidemur)

mur) certe tamen ab huius multum genere distamus: quod quale sit, non est meum dicere; propterea quòd minime sibi quisque notus est, & difficillime de se quisque sentit: sed tamen dissimilitudo intelligi potest & ex motus mei mediocritate, & ex eo, quòd, quibus uestigijs primum institi, in ijs fere soleo perorare; & quòd aliquanto me maior in uerbis, & in sententijs eligendis, quàm eum, labor & cura torquet, uerentem, ne, si paulo obsoletior fuerit oratio, non digna expectatione et silentio fuisse uideatur. Quòd si in nobis, qui adsumus, tantæ dissimilitudines, tam certæ res cuiusque propriæ; & in ea uarietate fere melius à deteriore, facultate magis, quàm genere distinguitur; atque omne laudatur, quod in suo genere perfectum est: quid censetis, si omnes, qui ubique sunt aut fuerunt oratores, amplecti uoluerimus, num ne fore, ut, quot oratores, totidem pene reperiantur genera dicendi? Ex qua mea disputatione forsitan occurrat illud, si pene innumerabiles sint quasi formæ figuræq; dicendi, specie dispares, genere laudabiles, non posse ea, quæ inter se discrepant, ijsdem præceptis atque in una institutione formari. quod non est ita; diligentissimeq; hoc est eis, qui instituunt aliquos atque erudiunt, uidendum, quò sua quenque natura maxime fere uideatur. Etenim uidemus ex eodem quasi ludo summorum in suo cuiusque genere artificum & magistrorum exisse discipulos dissimiles inter se, attamen laudandos, cum ad cuiusque naturam institutio doctoris accommodaretur. cuius est uel maxime

xime insigne illud exemplum (ut ceteras artes omittamus) quod dicebat Isocrates doctor singularis, se calcaribus in Ephoro, contra autem in Theopompo frænis uti solere: alterum enim exultantem uerborum audacia reprimebat, alterum cunctantem & quasi uerecundantem incitabat. neque eos similes effecit inter se, sed tantum alteri affinxit, de altero limauit; ut id conformaret in utroque, quod utriusque natura pateretur. Hæc eo mihi prædicenda fuerunt, ut si non omnia, quæ proponerentur à me ad omnium ueſtrum studium, & ad genus id, quod quisque ueſtrum in dicendo probaret, adhærescerent, id à me genus exprimi sentiretis, quod maxime mihi ipsi probaretur. Ergo hæc & agenda sunt ab oratore, quæ explicauit Antonius, & dicenda quodam modo. qui nam igitur dicendi est modus melior, (nam de actione post uidero) quàm ut Latine, ut plane, ut ornate, ut ad id, quodcunque agetur, apte, congruenterq; dicamus? Atque eorum quidem, quæ duo prima dixi, rationem non arbitror expectari à me puri dilucidiq; sermonis: neque enim conamur docere eum dicere, qui loqui nesciat, nec sperare, qui Latine non possit, hunc ornate esse dicturum; neque uero, qui non dicat quod intelligamus, hunc posse, quod admiremur, dicere. Linquamus igitur hæc, quæ cognitionem habent facilem, usum necessarium: nam alterum traditur litteris doctrinaq; puerili; alterum adhibetur ob eam caussam, ut intelligatur, quid quisque dicat: quod uidemus ita esse necessarium, ut tamen eo minus nihil esse possit.

posßit. Sed omnis loquendi elegantia, quanquam expolitur ſcientia literarum, tamen augetur legendis oratoribus, & poetis: ſunt enim illi ueteres, qui ornare nondum poterant ea, quæ dicebant, omnes prope præclare locuti: quorum ſermone aſſuefacti qui erunt, ne cupientes quidem poterunt loqui niſi Latine. Neque tamen erit utendum uerbis iis, quibus iam conſuetudo noſtra non utitur, niſi quando ornandi cauſa, parce, quod oſtendam: ſed uſitatis ita poterit uti, lectiſsimis ut utatur, is, qui in ueteribus erit ſcriptis ſtudioſe & multum uolutatus. Atque ut Latine loquamur, non ſolum uidendum eſt, ut & uerba efferamus ea, quæ nemo iure reprehendat; & ea ſic & caſibus, & temporibus, & genere, & numero conſeruemus, ut ne quid perturbatum ac diſcrepans, aut præpoſterum ſit: ſed etiam lingua, & ſpiritus, & uocis ſonus eſt ipſe moderandus. Nolo exprimi literas putidius, nolo obſcurari negligentius: nolo uerba exiliter exanimata exire, nolo inflata & quaſi anhelata grauius. nam de uoce non ea dico, quæ ſunt actionis, ſed hoc, quod mihi cum ſermone quaſi coniunctum uidetur. ſunt enim certa uitia, quæ nemo eſt quin effugere cupiat, mollis uox, ut muliebris, aut quaſi extra modum abſona atque abſurda. eſt autem uitium, quod nonnulli de induſtria conſectantur. Ruſtica uox & agreſtis quoſdam delectat, quo magis antiquitatem, ſi ita ſonet, eorum ſermo retinere uideatur; ut tuus Catule ſodalis L. Cotta gaudere mihi uidetur grauitate linguæ ſonoq; uocis agreſti; & illud, quod loquitur, priſcum ui-

ſum tri putat, ſi plane fuerit ruſticanum. Me autem tuus ſonus & ſuauitas iſta delectat, omitto uerborum; quanquam eſt caput; uerum id affert ratio, docent literæ, confirmat conſuetudo & legendi, & loquendi: ſed hanc dico ſuauitatem, quæ exit ex ore; quæ quidem, ut apud Græcos Atticorum, ſic in Latino ſermone huius eſt urbis maxime propria. Athenis iandiu doctrina ipſorum Athenienſium interijt, domicilium tantum in illa urbe remanet ſtudiorum, quibus uacant ciues, peregrini fruuntur, capti quodam modo nomine urbis & auctoritate: tamen eruditiſſimos homines Aſiaticos quiuis Athenienſis indoctus, non uerbis, ſed ſono uocis, nec tam bene quam ſuauiter loquendo facile ſuperabit. Noſtri minus ſtudent literis, quàm Latini: tamen ex iſtis, quos noſtis, urbanis, in quibus minimum eſt literarum, nemo eſt quin literatiſſimum togatorum omnium Q. Valerium Soranum lenitate uocis atque ipſo oris preſſu & ſono facile uincat. Quare cum ſit quædam certa uox Romani generis urbiſq; propria, in qua nihil offendit, nihil diſplicere, nihil animaduerti poſſit, nihil ſonare aut olere peregrinum; hanc ſequamur; neque ſolum ruſticam aſperitatem, ſed etiam peregrinam inſolentiam fugere diſcamus. Equidem cum audio ſocrum meam Læliam, (facilius enim mulieres incorruptam antiquitatem conſeruant, quòd multorum ſermonis expertes, ea tenent ſemper, quæ prima didicerunt) ſed eam ſic audio, ut Plautum mihi aut Næuium uidear audire. ſono ipſo uocis ita recto & ſimplici eſt, ut nihil oſtentatio-

nis aut imitationis afferre uideatur : ex quo sic locutum esse eius patrem iudico, sic maiores, non aspere, ut ille, quem dixi, non uaste, non rustice, non hiulce, sed presse, & aequabiliter, & leniter. Quare Cotta noster, cuius tu illa lata Sulpici non nunquam imitaris, ut iotam literam tollas, & è plenissimum dicas, non mihi oratores antiquos, sed messores uidetur imitari. Hic cum arrisisset ipse Sulpicius, Sic agam uobiscum, inquit Crassus, ut, quoniam me loqui uoluistis, aliquid de uestris uitijs audiatis. Vtinam quidem, inquit ille : id enim ipsum uolumus: id'q; si feceris, multa, ut arbitror, hic hodie uitia ponemus. At enim non sine meo periculo, Crassus inquit, possum Sulpici te reprehendere; quoniam Antonius mihi te simillimum dixit sibi uideri. Tum ille, Tum cum monuit idem, ut ea, quae in quoque maxima essent, imitaremur. ex quo uereor, ne nihil sim tui nisi supplosionem pedis imitatus, & pauca quaedam uerba, & aliquem, si forte, motum. Ergo ista, inquit Crassus, quae habes à me, non reprehendo, ne me ipsum irrideam : sunt autem mea multo & plura, & maiora, quàm dicis: quae autem sunt aut tua plane, aut imitatione ex aliquo expressa, de ijs te, si qui me forte locus admonuerit, commonebo. Praetereamus igitur praecepta Latine loquendi, quae puerilis doctrina tradit, & subtilior cognitio ac ratio literarum alit, aut consuetudo sermonis quotidiani ac domestici; libri confirmant, & lectio ueterum oratorum & poetarum. Neque uero in illo altero diutius commoremur, ut disputemus

quibus rebus assequi possimus, ut ea, quæ dicamus, intelligantur, Latine scilicet dicendo, uerbis usitatis ac proprie demonstrantibus ea, quæ significari ac declarari uolemus, sine ambiguo uerbo aut sermone, non nimis longa continuatione uerborum, non ualde productis ijs, quæ similitudinis causa ex alijs rebus transferuntur, non discerptis sententijs, non præposteris temporibus, non confusis personis, non perturbato ordine. quid multa? tam facilis est tota res, ut mihi permirum sæpe uideatur, cum difficilius intelligatur quid patronus uelit dicere, quàm si ipse ille, qui patronum adhibet, de re sua diceret. Isti enim, qui ad nos causas deferunt, ita nos plerunque ipsi docent, ut non desideres planius dici. Easdem res autem simul ac Fusius, aut uester æqualis Pomponius agere cœpit, non æque, quid dicant, nisi admodum attendi, intelligo: ita confusa est oratio, ita perturbata, nihil ut sit primum, nihil ut secundum: tantaq; insolentia ac turba uerborum, ut oratio, quæ lumen adhibere rebus debet, ea obscuritatem & tenebras afferat, atque ut quodam modo ipsi sibi in dicendo obstrepere uideantur. Verum, si placet, quoniam hæc satis spero, uobis quidem certe maioribus natu, molesta & putida uideri, ad reliqua aliquanto odiosiora pergamus. Atqui uides, inquit Antonius, quàm alias res agamus, quàm te inuiti audiamus; qui adduci possimus, (de me enim conijcio) relictis ut rebus omnibus te sectemur, te audiamus: ita de horridis rebus nitida, de ieiunis plena, de peruulgatis noua quædam est oratio tua. Fa-

ciles enim, inquit, Antoni partes eæ fuerunt duæ, quas modo percucurri, uel potius pene præterij, Latine loquendi, planéq; dicendi: reliquæ sunt magnæ, implicatæ, uariæ, graues, quibus omnis admiratio ingenij, omnis laus eloquentiæ continetur. nemo enim unquam est oratorem, quòd Latine loqueretur, admiratus: si est aliter, irrident; neque eum oratorem tantummodo, sed hominem non putant. nemo extulit eum uerbis, qui ita dixisset, ut, qui adessent, intelligerent quid diceret; sed contempsit eum, qui minus id facere potuisset. In quo igitur homines exhorrescunt? quem stupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quem deum, ut ita dicam, inter homines putant? qui distincte, qui explicate, qui abundanter, qui illuminate & rebus, & uerbis dicunt, & in ipsa oratione quasi quendam numerum uersúmq; conficiunt, id est quod dico ornate. Qui idem ita moderantur, ut rerum, ut personarum dignitates ferunt, ij sunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum & congruens nominem. qui ita dicerent, eos negauit adhuc se uidisse Antonius, & ijs hoc nomen dixit eloquentiæ solis esse tribuendum. Quare omnes istos me auctore deridete, atque contemnite, qui se horum, qui nunc ita appellantur, rhetorum præceptis omnem oratorum uim complexos esse arbitrantur, neque adhuc, quam personam teneant, aut quid profiteantur, intelligere potuerunt. Verum enim oratori, quæ sunt in hominum uita, quandoquidem in ea uersatur orator, atque ea est ei subiecta materies, omnia quæsita,

audita, lecta, disputata, tractata, agitata esse debent. Est enim eloquentia una quædam de summis uirtutibus; quanquam sunt omnes uirtutes æquales & pares; sed tamen est species alia magis alia formosa & illustris, sicut hæc uis, quæ scientiam complexa rerum, sensa mentis & consilia sic uerbis explicat, ut eos, qui audiunt, quocunque incubuerit, posit impellere: quæ quo maior est uis, hoc est magis probitate iungenda, summaq; prudentia: quarum uirtutum expertibus si dicendi copiam tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, sed furentibus quædam arma dederimus. Hanc inquam cogitandi, pronunciandiq; rationem, uimq; dicendi ueteres Græci sapientiam nominabant. hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones, atque ab hac similitudine Coruncanij nostri, Fabricij, Catones, Sciplones fuerunt, non tam fortasse docti, sed impetu mentis simili & uoluntate. Eadem autem alij prudentia, sed consilio ad uitæ studia dispari, quietem atque otium secuti, ut Pythagoras, Democritus, Anaxagoras, à regendis ciuitatibus totos se ad cognitionem rerum transtulerunt: quæ uita propter tranquillitatem, & propter ipsius scientiæ suauitatem, qua nihil est hominibus iucundius, plures, quàm utile fuit rebus publicis, delectauit. itaque ut ei studio se excellentißimis ingenijs homines dediderunt, ex ea summa facultate uacui ac liberi temporis, multo plura, quàm erat necesse, doctißimi homines, otio nimio, & ingenijs uberrimis affluentes, curanda sibi esse ac quærenda & inuestiganda

duxerunt. Nam uetus quidem illa doctrina eadem uidetur & recte faciendi, & bene dicendi magistra: neque diiuncti doctores, sed iidem erant uiuendi praeceptores, atque dicendi: ut ille apud Homerum Phoenix, qui se à Peleo patre Achilli iuueni comitem esse datum dicit ad bellum, ut illum efficeret oratorem uerborum actoremq; rerum. Sed ut homines labore assiduo & quotidiano assueti, cum tempestatis causa opere prohibentur, ad pilam se, aut ad talos, aut ad tesseras conferunt, aut etiam nouum sibi ipsi aliquem excogitant in otio ludum: sic illi à negotiis publicis, tanquam ab opere aut temporibus exclusi, aut uoluntate sua feriati, totos se alii ad poetas, alii ad geometras, alii ad musicos contulerunt, alii etiam, ut dialectici, nouum sibi ipsi studium ludumq; pepererunt, atque in iis artibus, quae repertae sunt, ut puerorum mentes ad humanitatem fingerentur atque uirtutem, omne tempus atque aetates suas consumpserunt. Sed quòd erant quidam, iiq; multi, qui aut in republica propter ancipitem, quae non potest esse seiuncta, faciendi, dicendiq; sapientiam florerent, ut Themistocles, ut Pericles, ut Theramenes; aut qui minus ipsi in rep. uersarentur, sed ut huius tamen eiusdem sapientiae doctores essent, ut Gorgias, Thrasymachus, Isocrates: inuenti sunt, qui cum ipsi doctrina & ingeniis abundarent, à re autem ciuili, & à negotiis animi quodam iudicio abhorrerent, hanc dicendi exercitationem exagitarent atque contemnerent: quorum princeps Socrates, is, qui omnium eruditorum testimo-

nio, totiusq; iudicio Græciæ cum prudentia, & acumine, & uenustate, & subtilitate, tum uero eloquentia, uarietate, copia, quam se cunque in partem dedisset, omnium fuit facile princeps, ijs, qui hæc, quæ nos nunc quærimus, tractarent, agerent, docerent, cum nomine appellarentur uno, quòd omnis rerum optimarum cognitio, atque in ijs exercitatio philosophia nominaretur, hoc commune nomen eripuit, sapienterq; sentiendi, & ornate dicendi scientiam, re cohærentes, disputationibus suis separauit: cuius ingenium uariosq; sermones immortalitati scriptis suis Plato tradidit, cum ipse literam Socrates nullam reliquisset. Hinc dissidium illud extitit quasi linguæ, atque cordis, absurdum sane, & inutile, & reprehendendum, ut alij nos sapere, alij dicere docerent. Nam cum essent plures orti fere à Socrate; quòd ex illius uariis & diuersis, & in omnem partem diffusis disputationibus alius aliud apprehenderat; proseminatæ sunt quasi familiæ dissentientes inter se, & multum disiunctæ, & dispares, cum tamen omnes se philosophi Socraticos & dici uellent, & esse arbitrarentur. Ac primo ab ipso Platone Aristoteles, & Xenocrates, quorum alter Peripateticorum, alter Academiæ nomen obtinuit; deinde ab Antisthene, qui patientiam & duritiam in Socratico sermone maxime adamarat, Cynici primum, deinde Stoici; tum ab Aristippo, quem illæ magis uoluptariæ disputationes delectarant, Cyrenaica philosophia manauit: quam ille & eius posteri simpliciter defenderant, ij, qui nunc uoluptate omnia me-

tiuntur, dum uerecundius id agunt, nec dignitati satisfaciunt, quam non aspernantur; nec uoluptatem tuentur, quam amplexari uolunt. Fuerunt etiam alia genera philosophorum, qui se omnes fere Socraticos esse dicebant, Eretricorum, Herilliorum, Megaricorum, Pyrrhoneorum: sed ea horum ui & disputationibus sunt iandiu fracta ex extincta. Ex illis autem, quae remanent, ea philosophia, quae suscepit patrocinium uoluptatis, etsi cui uera uideatur, procul abest tamen ab eo uiro, quem quaerimus, & quem auctorem publici consilij, & regendae ciuitatis ducem, & sententiae atque eloquentiae principem in senatu, in populo, in causis publicis esse uolumus: nec ulla tamen ei philosophiae fiet iniuria à nobis: non enim repelletur inde, quò aggredi cupiet, sed in hortulis quiescet suis, ubi uult, ubi etiam recubans molliter & delicate, nos auocat à Rostris, à iudicijs, à curia, fortasse sapienter, ac praesertim à rep. uerum ego non quaero nunc, quae sit philosophia uerissima, sed quae oratori coniuncta maxime. Quare istos sine ulla contumelia dimittamus: sunt enim & boni uiri, &, quoniam sibi ita uidentur, beati: tantumq; eos admoneamus, ut illud, etiam si est uerissimum, tacitum tamen tanquam mysterium teneant, quòd negant uersari in rep. esse sapientis. Nam si hoc nobis atque optimo cuique persuaserint, non poterunt ipsi esse, id quod maxime cupiunt, otiosi. Stoicos autem, quos minime improbo, dimitto tamen; nec eos iratos uereor, quoniam omnino irasci nesciunt: atque hanc ijs habeo gratiam, quòd soli

ex omnibus eloquentiam uirtutem ac ſapientiam eſſe dixerunt: ſed utrunque eſt in his, quod ab hoc, quem instruimus, oratore ualde abhorreat: uel quòd omnes, qui ſapientes non ſint, ſeruos, latrones, hoſtes, inſanos eſſe dicunt, neque tamen quenquam eſſe ſapientem. ualde autem eſt abſurdum, ei concionem, aut ſenatum, aut ullum cœtum hominum committere, cui nemo illorum, qui adſint, ſanus, nemo ciuis, nemo liber eſſe uideatur. Accedit, quòd orationis etiam genus habent fortaſſe ſubtile, & certe acutum, ſed, ut in oratore, exile, inuſitatum, abhorrens ab auribus uulgi, obſcurum, inane, ieiunum, attamen eiuſmodi, quo uti ad uulgus nullo modo poſſis. alia enim & bona & mala uidentur Stoicis, & cæteris ciuibus, uel potius gentibus: alia uis honoris, ignominiæ, premij, ſupplicij: uere an ſecus, nihil ad hoc tempus: ſed ea ſi ſequamur, nullam unquam rem dicendo expedire poſſimus. Reliqui ſunt Peripatetici & Academici; quanquam Academicorum nomen eſt unum, ſententiæ duæ. nam Speuſippus, Platonis ſororis filius, & Xenocrates, qui Platonem audierat, & qui Xenocratem Polemo, & Crantor, nihil ab Ariſtotele, qui una audierat Platonem, magnopere diſſenſit, copia fortaſſe & uarietate dicendi pares non fuerunt. Arceſilas primum, qui Polemonem audierat, ex uarijs Platonis libris, ſermonibusq; Socraticis hoc maxime arripuit, nihil eſſe certi, quod aut ſenſibus, aut animo percipi poſſit: quem ferunt eximio quodam uſum lepore dicendi, aſpernatum eſſe omne animi ſenſusq; indi-

cium, primumq; instituisse (quanquam id fuit Socraticum maxime) non, quid ipse sentiret, ostendere, sed contra id, quod quisque se sentire dixisset, disputare. Hinc haec recentior Academia emanauit, in qua extitit diuina quadam celeritate ingenij dicendiq; copia Carneades: cuius ego etsi multos auditores cognoui Athenis, tamen auctores certissimos laudare possum, & socerum meum Scaeuolam, qui eum Romae audiuit adolescens, & Q. Metellum L. F. familiarem meum, clarissimum uirum, qui illum à se adolescente Athenis, iam affectum senectute, multos dies auditum esse dicebat. Haec autem, ut ex Apennino fluminum, sic ex communi sapientiam iugo sunt doctrinarum facta diuortia, ut philosophi tanquam in superum mare Ionium defluerent, Graecum quiddam, & portuosum; oratores autem in inferum hoc Thuscum, & Barbarum, scopulosum, atque infestum laberentur, in quo etiam ipse Vlysses errasset. Quare si hac eloquentia, atque hoc oratore contenti sumus, qui sciat aut negare oportere quod arguare, aut, si id non possis, tum ostendere quod is fecerit, qui insimuletur, aut recte factum, aut alterius culpa, aut iniuria, aut ex lege, aut non contra legem, aut imprudentia, aut necessario, aut non eo nomine usurpandum quo arguatur, aut non ita agi, ut debuerit, ac licuerit; & si satis esse putatis, ea, quae isti scriptores artis docent, discere, quae multo tamen ornatius, quàm ab illis dicuntur, & uberius explicauit Antonius: sed si his contenti estis, atque ijs etiam, quae dici uoluistis à me, ex ingenti

quodam oratorem, immensoq; campo in exiguum sane gyrum compellitis. Sin ueterem illum Periclem, aut hunc etiam, qui familiarior nobis propter scriptorum multitudinem est, Demosthenem sequi uultis, & si illam praeclaram, & eximiam speciem oratoris perfecti, & pulchritudinem adamastis: aut uobis haec Carneadia, aut illa Aristotelia uis comprehendenda est. Nanque, ut ante dixi, ueteres illi usque ad Socratem omnem omnium rerum, quae ad mores hominum, quae ad uitam, quae ad uirtutem, quae ad remp. pertinebant, cognitionem & scientiam cum dicendi ratione iungebant: postea dissociati, ut exposui, à Socrate diserti à doctis, & deinceps à Socraticis item omnibus, philosophi eloquentiam despexerunt, oratores sapientiam; neque quidquam ex alterius parte tetigerunt, nisi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarentur, ex quo promiscue haurirent, si manere in pristina communione uoluissent. Sed ut Pontifices ueteres propter sacrificiorum multitudinem tres uiros Epulones esse uoluerunt, cum essent ipsi à Numa, ut etiam illud ludorem epulare sacrificium facerent, instituti: sic Socratici à se causarum actores, à communi philosophiae nomine separauerunt, cum ueteres dicendi & intelligendi mirificam societatem esse uoluissent. Quae cum ita sint, paululum equidem de me deprecabor, & petam à uobis, ut ea, quae dicam, non de memet ipso, sed de oratore dicere putetis. Ego enim sum is, qui cum summo studio patris in pueritia doctus essem, & in forum ingenij tantum, quantum ipse sentio, non tantum, quantum

ipse forsitan uobis uidear, detulissem, non possum dicere me hæc, quæ nunc complector, perinde, ut dicam discenda esse, didicisse, quippe qui omnium maturrime ad publicas causas accesserim, annosq; natus unum & uiginti nobilissimum hominem & eloquentissimum in iudicium uocarim, cui disciplina fuerit forum, magister usus, & leges, & instituta populi R. mosq; maiorum. Paulum, sitiens istarum artium, de quibus loquor, gustaui Quæstor in Asia, cum essem æqualem fere meum ex Academia rhetorem nactus Metrodorum illum, de cuius memoria commemorauit Antonius; & inde decedens, Athenis: ubi ego diutius essem moratus, nisi Atheniensibus, quòd mysteria non referrent, ad quæ biduo serius ueneram, succensuissem. Quare hoc, quòd complector tantam scientiam uimq; doctrinæ, non modo non pro me, sed contra me est potius, (non enim, quid ego, sed quid orator poßit, disputo) atque hos omnes, qui artes rhetoricas exponunt, perridiculos. scribunt enim de litium genere, & de principijs, & de narrationibus: illa uis autem eloquentiæ tanta est, ut omnium rerum, uirtutum, offitiorum, omnisq; naturæ, quæ mores hominum, quæ animos, quæ uitam continet, originem, uim, mutationesq; teneat; eadem mores, leges, iura describat; remp. regat; omnia, quæ ad quancunque rem pertineant, ornate copioseq; dicat. In quo genere nos quidem uersamur tantum, quantum possumus; quantum ingenio, quantum mediocri doctrina, quantum usu ualemus: neque tamen istis, qui in una

philoſophia quaſi tabernaculum uitæ ſuæ collocarunt, multum ſane in diſputatione concedimus. quid enim meus familiaris C. Velleius afferre poteſt, quamobrem uoluptas ſit ſummum bonum, quod ego non copioſius poſſim uel tutari, ſi uelim, uel refellere ex illis locis, quos expoſuit Antonius, hac dicendi exercitatione, in qua Velleius eſt rudis, unuſquiſque noſtrum uerſatus? Quid eſt, quod aut Sex. Pompeius, aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum Panætio uixit, M. Viſellius, de uirtute, homines Stoici, poſſint dicere, qua in diſputatione ego his debeam, aut ueſtrum quiſquam concedere? non eſt philoſophia ſimilis artium reliquarum. nam quid faciet in geometria, qui non didicerit? quid in muſicis? aut taceat oportebit, aut ne ſanus quidem iudicetur. Hæc uero, quæ ſunt in philoſophia, ingenijs eruuntur ad id, quod in quoque ueriſimile eſt, eliciendum acutis atque acribus; eáq; exercitata oratione poliuntur. Hic hic noſter uulgaris orator, ſi minus erit doctus, attamen in dicendo exercitatus, hac ipſa exercitatione communi, iſtos quidem noſtros uerberabit, neque ſe ab ijs contemni ac deſpici ſinet: ſin aliquis extiterit aliquando, qui Ariſtotelio more de omnibus rebus in utranque ſententiam poſſit dicere, & in omni cauſa duas contrarias orationes præceptis illius cognitis explicare; aut hoc Arceſilæ modo & Carneadis contra omne, quod propoſitum ſit, diſſerat; quiq; ad eam rationem adiungat hunc rhetoricum uſum, moremq;, exercitationemq; dicendi; iis ſit uerus, is perfectus, is ſolus orator nam

neque ſine forenſibus neruis ſatis uehemens, & grauis, nec ſine uarietate doctrinæ ſatis politus, & ſapiens eſſe orator poteſt. Quare Coracem iſtum ueſtrum patiamur nos quidem pullos ſuos excludere in nido, qui euolent clamatores odioſi ac moleſti: Pamphilumq́; neſcio quem ſinamus in infulis tantam rem, tanquam pueriles delicias aliquas, depingere: nosq́; ipſi hac tam exigua diſputatione heſterni, & hodierni diei totum oratoris munus explicemus; dummodo illa res tanta ſit, ut omnibus philoſophorum libris, quos nemo oratorum iſtorum unquam attigit, comprehenſa eſſe uideatur. Tum Catulus, Haudquaquam hercle, inquit, Craſſe mirandum eſt, eſſe in te tantam dicendi uel uim, uel ſuauitatem, uel copiam: quem quidem antea natura rebar ita dicere, ut mihi non ſolum orator ſummus, ſed etiam ſapientiſſimus homo uiderere: nunc intelligo illa te ſemper etiam potiora duxiſſe, quæ ad ſapientiam ſpectarent, atque ex his hanc dicendi copiam fluxiſſe: ſed tamen cum omneis gradus ætatis recordor tuæ; cumq́; uitam tuam, ac ſtudia conſidero; neque, quo tempore iſta didiceris, uideo; nec magnopere te iſtis ſtudijs, hominibus, libris intelligo deditum: neque tamen poſſum ſtatuere, utrum magis mirer, te illa, quæ mihi perſuades, maxima eſſe adiumenta, potuiſſe in tuis tantis occupationibus perdiſcere, an, ſi non potueris, poſſe iſto modo dicere. Hic Craſſus, Hoc tibi, inquit, Catule primum perſuadeas uelim, me non multo ſecus facere, cum de oratore diſputem, ac facerem, ſi eſſet mihi de hi-

ſtrione dicendum: negarem enim poſſe eum ſatisfacere in geſtu, niſi palæſtram, niſi ſaltare didiciſſet: neque ea cum dicerem, me eſſe hiſtrionem neceſſe eſſet, ſed fortaſſe non ſtultum alieni artificij exiſtimatorem. Similiter nunc de oratore, ueſtro impulſu, loquor, ſummo ſcilicet. ſemper enim, quacunque de arte, aut facultate quæritur, de abſoluta & perfecta quæri ſolet. quare, ſi iam me uultis eſſe oratorem, ſi etiam ſat bonum, ſi bonum denique, non repugnabo: (quid enim nunc ſim ineptus? ita me exiſtimari ſcio.) quod ſi ita eſt, ſummus tamen certe non ſum. neque enim apud homines res eſt ulla difficilior, neque maior, neque quæ plura adiumenta doctrinæ deſideret. attamen, quoniam de oratore nobis diſputandum eſt, de ſummo oratore dicam neceſſe eſt. uis enim & natura rei, niſi perfecta ante oculos ponitur, qualis & quanta ſit, intelligi non poteſt. Me autem Catule fateor neque hodie in iſtis libris, & cum iſtis hominibus uiuere; nec uero, id quod tu recte commeminiſti, ullum unquam habuiſſe ſepoſitum tempus ad diſcendum; ac tantum tribuiſſe doctrinæ temporis, quantum mihi puerilis ætas, forenſes feriæ conceſſerint. At ſi quæris Catule, de doctrina iſta quid ego ſentiam: non tantum ingenioſo homini, & ei, qui forum, qui curiam, qui cauſas, qui remp. ſpectat, opus eſſe arbitror temporis, quantum ſibi ij ſumpſerunt, quos diſcentes uita defecit. omnes enim artes aliter ab ijs tractantur, qui eas ad uſum transferunt; aliter ab ijs, qui ipſarum artium tractatu delectati, nihil in uita ſunt aliud acturi.

Magiſter

Magister hic Samnitium summa iam senectute est, & quotidie commentatur: nihil enim curat aliud, * atque uelocius puer addidicerat. sed quòd erat aptus ad illud, totumq; cognorat, fuit, ut est apud Lucilium,

Quamuis bonus ipse
Samnis, in ludo ac rudibus cuiuis satis asper.

sed plus operæ foro tribuebat, amicis, rei familiari. Valerius quotidie cantabat: erat enim scænicus. quid faceret aliud? At Numerius Furius, noster familiaris, cum est commodum, cantat: est enim paterfamilias, est eques Romanus; puer didicit, quod discendum. Eadem ratio est harum artium maximarum. dies, & noctes uirum summa uirtute & prudentia uidebamus, philosopho cum operam daret, Q. Tuberonem: àt eius auunculum uix intelligeres id agere, cum ageret tamen, Africanum. Ista dicuntur facile; si & tantum sumas, quantum opus sit; & habeas, qui docere fideliter possit; & scias etiam ipse discere. sed si tota uita nihil uelis aliud agere, ipsa tractatio & quæstio quotidie ex se gignit aliquid, quod cum desidiosa delectatione uestiges. ita fit, ut agitatione rerum sit infinita cognitio; facilis usus doctrinam confirmet; mediocris opera tribuatur; memoria studiumq; permaneat. libet autem semper discere, ut si uelim ego talis optime ludere, aut pilæ studio tenear, etiam fortasse si assequi non possim: at alij, quia præclare faciunt, uehementius, quàm causa postulat, delectantur, ut Titius pila, Brulla talis. Quare nihil est, quod quisquam

magnitudinem artium ex eo, quòd ſenes diſcunt, pertimeſcat: nanque aut ſenes ad eas acceſſerunt, aut uſque ad ſenectutem in ſtudijs detinentur, aut ſunt tardißimi. Res quidem ſe mea ſententia ſic habet, ut, niſi quod quiſque cito potuerit, nunquam omnino poßit perdiſcere. Iam iam, inquit Catulus, intelligo Craſſe quid dicas: & hercule aſſentior: ſatis uideo tibi, homini ad perdiſcendum acerrimo, ad ea cognoſcenda, quæ dicis, fuiſſe temporis. Pergis'ne, inquit Craſſus, me, quæ dicam, de me, non de re, putare dicere? Sed iam, ſi placet, ad inſtituta redeamus. Mihi uero, Catulus inquit, placet. Tum Craſſus, Quorſum igitur hæc ſpectat, inquit, tam longe, & tam alte repetita oratio? hæ duæ partes, quæ mihi ſuperſunt, illuſtrandæ orationis, ac totius eloquentiæ cumulandæ, quarum altera dici poſtulat ornate, altera apte, hanc habent uim, ut ſit quammaxime iucunda, quammaxime in ſenſus eorum, qui audiunt, influat, & quamplurimis ſit rebus inſtructa. Inſtrumentum autem hoc forenſe, litigioſum, acre, tractum ex uulgi opinionibus, exiguum ſane atque mendicum eſt: illud rurſus ipſum, quod tradunt iſti, qui profitentur ſe dicendi magiſtros, non multo eſt maius, quàm illud uulgare ac forenſe. Apparatu nobis opus eſt, & rebus exquiſitis undique, & collectis, arceſſitis comportatis; ut tibi Cæſar faciendum eſt ad annum; ut ego in Aedilitate laboraui; quòd quotidianis & uernaculis rebus ſatisfacere me poſſe huic populo non putabam. Verborum eligendorum, & collocandorum,

& concludendorum facilis est uel ratio, uel sine ratione ipsa exercitatio. Rerum est sylua magna, quam cum Græci iam non tenerent, ob eamq; caussam iuuentus nostra dediscæret pene discendo; etiam Latini, si dijs placet, hoc biennio magistri dicendi extiterunt: quos ego Censor edicto meo sustuleram; non quo, ut nescio quos dicere aiebant, acui ingenia adolescentium nollem; sed contra ingenia obtundi nolui, corroborari impudentiam. nam apud Græcos, cuiuimodi essent, uidebam tamen esse, præter hanc exercitationem linguæ, doctrinam aliquam, & humanitatem dignam scientia: hos uero nouos magistros nihil intelligebam posse docere, nisi ut auderent: quod etiam cum bonis rebus coniunctum, per se ipsum est magnopere fugiendum. hoc cum unum traderetur; & cum impudentiæ ludus esset; putaui esse Censoris, ne longius id serperet, prouidere. quanquam non hæc ita statuo atque decerno, ut desperem Latine ea, de quibus disputauimus, tradi ac perpoliri: patitur enim & lingua nostra, & natura rerum, ueterem illam, excellentemq; prudentiam Græcorum ad nostrum usum, moremq; transferri: sed hominibus opus est eruditis; qui adhuc in hoc quidem genere nostri nulli fuerunt: sin quando extiterint, etiam Græcis erunt anteponendi. Ornatur igitur oratio genere primum, & quasi colore quodam, & succo suo. nam ut grauis, ut suauis, ut erudita sit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita; ut sensus, ut dolores habeat, quantum opus sit; non est singulorum articulorum: in toto spectantur hæc

corpore: ut porro conspersa sit quasi uerborum, sententiarum'q; floribus, id non debet esse fusum aequabiliter per omnem orationem, sed ita distinctum, ut sint quasi in ornatu disposita quaedam insignia & lumina. Genus igitur dicendi est eligendum, quod maxime teneat eos, qui audiant, & quod non solum delectat, sed etiam sine satietate delectet. (non enim à me iam expectari puto, ut moneam, ut caueatis, ne exilis, ne inculta sit uestra oratio, ne uulgaris, ne obsoleta: aliud quiddam maius & ingenia me hortantur uestra, & aetates) difficile enim dictu est, quaenam causa sit, cur ea, quae maxime sensus nostros impellunt uoluptate, & specie prima acerrime commouent, ab ijs celerrime fastidio quodam & satietate abalienemur. Quanto, colorum pulchritudine, & uarietate, floridiora sunt in picturis nouis pleraque, quàm in ueteribus? quae tamen etiam si primo aspectu nos ceperunt, diutius non delectant; cum ijdem nos in antiquis tabulis illo ipso horrido obsoleto'q; teneamur. Quanto molliores sunt, & delicatiores in cantu flexiones, & falsae uoculae, quàm certae, & seuerae? quibus tamen non modo austeri, sed, si saepius fiunt, multitudo ipsa reclamat. Licet hoc uidere in reliquis sensibus, unguentis minus diu nos delectari summa & acerrima suauitate conditis, quàm his moderatis; & magis laudari quod terram, quàm quod crocum olere uideatur: in ipso tactu esse modum & mollitudinis, & leuitatis. Quin etiam gustatus, qui est sensus ex omnibus maxime uoluptarius, qui'q; dulcitudine praeter cete-

ros sensus commouetur, quàm cito id, quod ualde dulce est, aspernatur ac respuit? quis potione uti, aut cibo dulci diutius potest? cum utroque in genere ea, quæ leuiter sensum uoluptate moueant, facillime fugiant satietatem. sic omnibus in rebus uoluptatibus maximis fastidium finitimum est. Quo, hoc minus in oratione miremur, in qua uel ex poetis, uel ex oratoribus possumus iudicare, concinnam, distinctam, ornatam, festiuam, sine intermissione, sine reprehensione, sine uarietate, quamuis claris sit coloribus picta uel poesis, uel oratio, non posse in delectatione esse diuturna. atque eo citius in oratoris, aut in poetæ cincinnis ac fuco offenditur; quòd sensus in nimia uoluptate natura, non mente satiantur; in scriptis & in dictis, non aurium solum, sed animi iudicio etiam magis, infucata uitia noscuntur. Quare bene & præclare, quamuis nobis sæpe dicatur: belle & festiuæ, nimium sæpe uolo. quanquam illa ipsa exclamatio, Non potest melius, sit uelim crebra, sed habeat tamen illa in dicendo admiratio ac summa laus umbram aliquam & recessum, quo magis id, quod erit illuminatum, extare atque eminere uideatur. Nunquam agit hunc uersum Roscius eo gestu, quo potest.

Nam sapiens uirtuti honorem præmium, haud prædam, petit;
sed abijcit prorsus, ut in proximo,
Sed quid uideo? ferro septus poßidet sedes sacras,
Incidat, aspiciat, admiretur, stupescat.
quid ille alter?

Quid petam præsidij?
quàm leniter, quàm remisse, quàm non actuose? instat enim,
O pater, ò patria, ò Priami domus.
In quo tanta commoueri actio non poßet, si esset consumpta superiore motu, & exhausta. Neque id actores prius uiderunt, quàm ipsi poetæ, quàm denique illi etiam, qui fecerunt modos: à quibus utrisque summittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur, inflatur, uariatur, distinguitur. Ita sit nobis igitur ornatus & suauis orator, nec tamen potest aliter esse, ut suauitatem habeat austeram & solidam, non dulcem atque decoctam. nam ipsa ad ornandum præcepta, quæ dantur, eiusmodi sunt, ut ea quamuis uitiosissimus orator explicare possit. Quare, ut ante dixi, primum sylua rerum, ac sententiarum comparanda est; qua de parte dixit Antonius. hæc formanda filo ipso & genere orationis, illuminanda uerbis, uarianda sententijs. Summa autem laus eloquentiæ est, amplificare rem ornando: quod ualet non solum ad augendum aliquid, & tollendum altius dicendo, sed etiam ad extenuandum atque abijciendum. Id desideratur omnibus ijs in locis, quos ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius, uel cum explanamus aliquid, uel cum conciliamus animos, uel cum concitamus. Sed in hoc, quod postremum dixi, amplificatio potest plurimum; eáq; una laus oratoris est, & propria maxime. Etiam maior est illa exercitatio, quam extremo sermone instruxit Antonius, primo reijciebat, laudandi, & uituperan-

di. nihil est enim ad exaggerandam & amplificandam orationem accommodatius, quàm utrunque horum cumulatissime facere posse. Consequentur etiam illi loci, qui quanquam proprij causarum, & inhærentes in eorum neruis esse debent, tamen, quia de uniuersa retractari solent, communes à ueteribus nominati sunt: quorum partim habent uitiorum & peccatorum acrem quandam cum amplificatione incusationem, aut querelam, contra quam dici nihil solet, nec potest, ut in depeculatorem, in proditorem, in parricidam, quibus uti confirmatis criminibus oportet: aliter enim ieiuni sunt, atque innanes: alij autem habent deprecationem, aut miserationem: alij uero ancipites disputationes; in quibus de uniuerso genere in utranque partem disseri copiose licet. Quæ exercitatio nunc propria duarum philosophiarum, de quibus ante dixi, putatur: apud antiquos erat eorum, à quibus omnis de rebus forensibus dicendi ratio & copia petebatur. De uirtute enim, de officio, de æquo & bono, de dignitate, honore, ignominia, præmio, pœna, similibusq; de rebus in utranque partem dicendi, omnino & uim & artem habere debemus: sed quoniam de nostra possessione depulsi, in paruo & eo litigioso prædiolo relicti sumus, & aliorum patroni nostra tenere tueriq; non potuimus; ab ijs, quod indignissimum est, qui in nostrum patrimonium irruperunt, quod opus est nobis, mutuemur. Dicunt igitur nunc quidem illi, qui ex particula parua urbis, ac loci nomen habent, & Peripatetici philosophi, aut Academici nominantur,

olim autem propter eximiam rerum maximarum ſcientiam à Græcis Politici philoſophi appellati, uniuerſarum rerum publicarum nomine uocabantur, omnem ciuilem orationem in horum alterutro genere uerſari, aut definita controuerſia certis temporibus ac reis, hoc modo, placeát ne à Carthaginenſibus captiuos noſtros redditis ſuis recuperari; aut infinite de uniuerſo genere, quærentis, quid omnino de captiuo ſtatuendum, ac ſentiendum ſit. atque horum ſuperius illud genus cauſam, aut controuerſiam appellant; eamq́; tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione definiunt: hæc autem altera quæſtio infinita, & quaſi propoſita, conſultatio nominatur. atque hactenus loquuntur. Etiam hac inſtituendo diuiſione utuntur, ſed ita, non ut iure, aut iudicio, ut denique recuperare amiſſam poſſeſſionem, ſed ut ex iure ciuili ſurculo defringendo uſurpare uideantur. Nam illud alterum genus, quod eſt temporibus, locis, reis definitum, obtinent, atque id ipſum lacinia: (nunc enim apud Philonem, quem in Academia maxime uigere audio, etiam harum iam cauſarum cognitio exercitatioq́; celebratur) alterum uero tantummodo in prima arte tradenda nominant, & oratoris eſſe dicunt: ſed neque uim, neque naturam eius, nec partes, nec genera proponunt: ut præteriri omnino fuerit ſatius, quàm attentatum diſeri. nunc enim inopia reticere intelliguntur, tum iudicio uiderentur. Omnis igitur res eandem habet naturam ambigendi, de qua quæri & diſceptari poteſt, ſiue in infinitis conſultationibus diſceptatur, ſi-

ue in ijs causis, quæ in ciuili, atque in forensi disceptatione uersantur: neque est ulla, quæ non aut ad cognoscendi, aut ad agendi uim rationemq́; referatur. nam aut ipsa cognitio rei scientiaq́; perquiritur, ut, Virtus suam'ne propter dignitatem, an propter fructus aliquos expetatur: aut agendi consilium exquiritur, ut, Sit'ne sapienti capessenda respublica. Cognitionis autem tres modi, coniectura, definitio, & , ut ita dicam, consecutio. Nam, quid in re sit, coniectura quæritur, ut illud, Sit'ne in humano genere sapientia. Quam autem uim quæque res habeat, definitio explicat, ut si quæratur, quid sit sapientia. Consecutio autem tractatur, cum, quid quanque rem sequatur, inquiritur, ut illud, Sit'ne aliquando mentiri boni uiri. Redeunt rursus ad coniecturam, eamq́; in quatuor genera dispertiunt. nam aut, quid sit, quæritur, hoc modo, Natura'ne sit ius inter homines, an opinionibus: aut, quæ sit origo cuiusque rei, ut, quod sit initium legum aut rerum publicarum: aut causa & ratio, ut si quæratur, cur doctissimi homines de maximis rebus dissentiant: aut de immutatione, ut si disputetur, num interire uirtus in homine, aut num in uitium possit conuerti. Definitionis autem sunt disceptationes, ut cum quæritur, quid in communi mente quasi impressum sit; ut si disseratur, id'ne sit ius, quod maximæ parti sit utile: aut cum, quid cuiusque sit proprium, exquiritur, ut, Ornate dicere proprium'ne sit oratoris, an id etiam aliquis præterea possit: aut cum res distribuitur in partes, ut si quæ-

ratur, quot ſint genera rerum expetendarum, ut, ſint' ne tria, corporis, animi, externarum'q; rerum: aut cum, quæ forma & quaſi naturalis nota cuiuſque ſit, deſcribitur, ut ſi quæratur auari ſpecies, ſeditioſi, glorioſi. Conſecutionis autem duo prima quæſtionum genera ponuntur. nam aut ſimplex eſt diſceptatio, ut ſi diſſeratur, expetenda' ne ſit gloria; aut ex comparatione, laus an diuitiæ magis expetendæ ſint. Simplicium autem ſunt tres modi, de expetendis, fugiendis' ue rebus, ut expetendi' ne honores ſint, num fugienda paupertas: de æquo, aut iniquo, æquum' ne ſic ulciſci iniurias etiam propinquorum: de honeſto, aut turpi, ut hoc, ſit' ne honeſtum gloriæ cauſa mortem obire. Comparationis autem duo ſunt modi; unus, cum, idem' ne ſit, an aliquid interſit, quæritur; ut metuere & uereri, ut rex & tyrannus, ut aſſentator & amicus: alter, cum, quid præſtet aliud alij, quæritur; ut illud, optimi' ne cuiuſque ſapientes, an populari laude ducantur. Atque eæ quidem diſceptationes, quæ ad cognitionem referuntur, ſic fere à doctiſſimis hominibus deſcribuntur. quæ uero referuntur ad agendum, aut in officij diſceptatione uerſantur; quo in genere, quid rectum faciendum'q; ſit, quæritur; cui loco omnis uirtutum, & uitiorum eſt ſylua ſubiecta: aut in animorum aliqua permotione aut gignenda, aut ſedanda tollenda' ue tractantur. huic generi ſubiectæ ſunt cohortationes, obiurgationes, conſolationes, miſerationes, omnis'q; ad omnem animi motum & impulſio, &, ſi ita res feret, mitigatio. Explicatis

igitur his generibus ac modis disceptationum omnium, nihil sane ad rem pertinet, si qua in re discrepauit ab Antonij diuisione nostra partitio: eadem enim sunt membra in utrisque disputationibus, sed paulo secus à me, atque ab illo, partita ac distributa. Nunc ad reliqua progrediar, meq; ad meum munus pensumq; reuocabo. Nam ex illis locis, quos exposuit Antonius, omnia sunt ad quæque genera quæstionum argumenta sumenda: sed alijs generibus alij loci magis erunt apti: de quo, non tam quia longum est, quàm quia perspicuum, dici nihil est necesse. Ornatissimæ sunt igitur orationes eæ, quæ latissime uagantur, & à priuata ac singulari controuersia se ad uniuersi generis uim explicandam conferunt & conuertunt; ut ij, qui audiant, natura, & genere, & uniuersa re cognita, de singulis reis, & criminibus, & litibus statuere poßint. Hanc ad consuetudinem exercitationis nos adolescentes est cohortatus Antonius, atque à minutis angustisq; concertationibus ad omnem uim uarietatemq; differendi traducendos putauit. Quare non est paucorum libellorum hoc munus, ut ij, qui scripserunt de dicendi oratione, arbitrati sunt, neque Tusculani atque huius ambulationis antemeridianæ, aut nostræ pomeridianæ seßionis. non enim solum acuenda nobis neque procudenda lingua est; sed onerandum complendumq; pectus maximarum rerum & plurimarum suauitate, copia, uarietate. nostra est enim (si modo nos oratores sumus, si in ciuium disceptationibus, si in periculis, si in deliberationibus

publicis adhibendi auctores & principes sumus) nostra est, inquam, omnis ista prudentiæ doctrinæq; possessio; in quam homines quasi caducam atque uacuam abundantes otio nobis occupatis inuolauerunt; atque etiam aut irridentes oratorem, ut ille in Gorgia Socrates, cauillantur; aut aliquid de oratoris arte paucis præcipiunt libellis, eosq; rhetoricos inscribunt: quasi non illa sint propria rhetorum, quæ ab iisdem de iustitia, de officio, de ciuitatibus instituendis & regendis, de omni uiuendi, denique etiam de naturæ ratione dicuntur. Quæ quoniam iam aliunde non possumus, sumenda sunt nobis ab iis ipsis, à quibus expilati sumus; dummodo illa ad hanc ciuilem scientiam, quò pertinent, & quam intuentur, transferamus; neque, ut ante dixi, omnem teramus in his discendis rebus ætatem; sed, cum fontes uiderimus, quos nisi qui celeriter cognorit, nunquam cognoscet omnino, tum, quotiescunque opus erit, ex iis tantum, quantum res petet, hauriemus. Nam neque tam est acris acies in naturis hominum & ingeniis, ut res tantas quisquam nisi monstratas possit uidere; neque tanta tamen in rebus obscuritas, ut eas non penitus acri uir ingenio cernat, si modo aspexerit. In hoc igitur tanto, tamq; immenso campo cum liceat oratori uagari libere, atque, ubicunque consliterit, consistere in suo; facile suppeditat omnis apparatus ornatusq; dicendi. Rerum enim copia uerborum copiam gignit: & si est honestas in rebus ipsis, de quibus dicitur, existit ex rei natura quidam splendor in uerbis. sit modo is, qui dicet, aut

ſcribet, institutus liberaliter educatione doctrináq; puerili; & flagret ſtudio; & à natura adiuuetur; & in uniuerſorum generum infinitis diſceptationibus exercitatus, ornatiſſimos ſcriptores oratoresq; ad cognoſcendum imitandumq; cognorit: næ ille haud ſane, quemadmodum uerba ſtruat & illuminet, à magiſtris iſtis requiret. Ita facile in rerum abundantia ad orationis ornamenta ſine duce, natura ipſa, ſi modo eſt exercitata, labetur. Hic Catulus, Dij immortales, inquit, quantam rerum uarietatem, quantam uim, quantam copiam Craſſe complexus es; quantisq; ex anguſtijs oratorem educere auſus es, & in maiorum ſuorum regno collocare. Nanque illos ueteres doctores auctoresq; dicendi nullum genus diſputationis à ſe alienum putaſſe accepimus, ſemperq; eſſe in omni orationis ratione uerſatos. ex quibus Heleus Hippias, cum Olympiam ueniſſet, maxima illa quinquennali celebritate ludorum gloriatus eſt, cuncta pene audiente Græcia, nihil eſſe ulla in arte rerum omnium, quod ipſe neſciret; nec ſolum has artes, quibus liberales doctrinæ atque ingenuæ continerentur, geometriam, muſicam, literarum cognitionem & poetarum, atque illa, quæ de hominum moribus, quæ de rebuſpublicis dicerentur; ſed annulum, quem haberet, pallium, quo amictus, ſoccos, quibus indutus eſſet, ſe ſua manu confeciſſe. ſcilicet nimis hic quidem eſt progreſſus: ſed ex eo ipſo eſt coniectura facilis, quantum ſibi illi ipſi oratores de præclariſſimis artibus appetierint, qui ne ſordidiores quidem repudiarint. Quid de Prodico

Cio, quid de Thrasymacho Calcedonio, de Protagora Abderita loquar? quorum unusquisque plurimum temporibus illis etiam de natura rerum & disseruit, & scripsit. Ipse ille Leontinus Gorgias, quo patrono, ut Plato uoluit, philosopho succubuit orator; qui aut non est uictus unquam à Socrate, neque sermo ille Platonis uerus est; aut, si est uictus, eloquentior uidelicet fuit, & disertior Socrates, &, ut tu appellas, copiosior, & melior orator: sed hic in illo ipso Platonis libro de omni re, quæcunque in disceptationem quæstionem'q; uocaretur, se copiosissime dicturum esse profitetur: is'q; princeps ex omnibus ausus est in conuentu poscere, qua de re quisque uellet audire: cui tantus honos habitus est à Græcia, soli ut ex omnibus Delphis non inaurata statua, sed aurea statueretur. Atque ij, quos nominaui, multi'q; præterea summi dicendi doctores uno tempore fuerunt: ex quibus intelligi potest, ita se rem habere, ut tu Crasse dicis, oratoris'q; nomen apud antiquos in Græcia maiore quadam uel copia, uel gloria floruisse. Quo quidem magis dubito, tibi'ne plus laudis, an Græcis uituperationis esse tribuendum statuam: cum tu, in alia lingua ac moribus natus, occupatißima in ciuitate, uel priuatorum negotijs penè omnibus, uel orbis terræ procuratione, ac summi imperij gubernatione districtus; tantam uim rerum cognitionem'q; comprehenderis, eam'q; omnem cum eius, qui consilio & oratione in ciuitate ualeat, scientia atque exercitatione sociaris; illi, nati in literis, ardentes'q; his

ſtudijs, otio uero diffluentes, non modo nihil acquiſierint, ſed ne relictum quidem, & traditum, & ſuum conſeruauerint. Tum Craſſus, Non in hac, inquit, una Catule re, ſed in alijs etiam compluribus, diſtributione partium ac ſeparatione magnitudines ſunt artium diminutæ. An tu exiſtimas, cum eſſet Hippocrates ille Cous, fuiſſe tum alios medicos, qui morbis, alios, qui uulneribus, alios, qui oculis mederentur? num geometriam Euclide, aut Archimede, num muſicam Damone aut Ariſtoxeno, num ipſas literas Ariſtophane, aut Callimacho tractante tam diſcerptas fuiſſe, ut nemo genus uniuerſum complecteretur, atque ut alius aliam ſibi partem, in qua elaboraret, ſeponeret? Equidem ſæpe hoc audiui de patre & de ſocero meo, noſtros quoque homines, qui excellere ſapientiæ gloria uellent, omnia, quæ quidem tum hæc ciuitas noſſet, ſolitos eſſe complecti. Meminerant illi Sex: Aelium: M. uero Manilium nos etiam uidimus tranſuerſo ambulantem foro: quod erat inſigne, eum, qui id faceret, facere ciuibus omnibus conſilij ſui copiam: ad quos olim & ita ambulantes, & in ſolio ſedentes domi ſic adibatur, non ſolum ut de iure ciuili ad eos, uerum etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique aut officio aut negotio referretur. Hæc fuit P. Craſſi illius ueteris, hæc Ti. Coruncanij, hæc proaui generi mei Scipionis, prudentiſsimi hominis, ſapientia; qui omnes Pontifices maximi fuerunt; ut ad eos de omnibus diuinis, atque humanis rebus referretur: ijdemq; & in ſenatu &

apud populum, & in causis amicorum, & domi, & militiæ consilium suum fidemq; præstabant. quid enim M. Catoni, præter hanc politissimam doctrinam transmarinam, atque aduentitiam, defuit? num, quia ius ciuile didicerat, causas non dicebat? aut quia poterat dicere, iuris scientiam negligebat? at utroque in genere & laborauit, & præstitit. num propter hanc ex priuatorum negotijs collectam gratiam tardior in rep. capessenda fuit? nemo apud populum fortior, nemo melior senator: idem facile optimus Imperator: denique nihil in hac ciuitate temporibus istis sciri discí ue potuit, quod ille non cum inuestigarit, & scierit, tum etiam conscripserit. Nunc contra plerique ad honores adipiscendos, & ad rempublicam gerendam nudi ueniunt atque inermes, nulla cognitione rerum, nulla scientia ornati. sin aliquis excellit unus è multis; effert se, si unum aliquid affert, ut bellicam uirtutem, aut usum aliquem militarem, quæ sane nunc quidem obsoleuerunt; aut iuris scientiam, ne eius quidem uniuersi; nam pontificium, quod est coniunctum, nemo discit; aut eloquentiam, quam in clamore & in uerborum cursu positam putant: omnium uero bonarum artium, denique uirtutum ipsarum societatem cognationemq; non norunt. Sed ut ad Græcos referam orationem, (quibus carere in hoc quidem sermonis genere non possumus: nam ut uirtutis à nostris, sic doctrinæ sunt ab illis exempla petenda) septem fuisse dicuntur uno tempore, qui sapientes & haberentur, & uocarentur: hi omnes, præter Milesium

Thalem,

Thalem, ciuitatibus suis præfuerunt. Quis doctior iisdem illis temporibus, aut cuius eloquentia literis instructior fuisse traditur, quàm Pisistrati? qui primus Homeri libros, confusos antea, sic disposuisse dicitur, ut nunc habemus. non fuit ille quidem ciuibus suis utilis, sed ita eloquentia floruit, ut literis doctrináq; præstaret. Quid Pericles? de cuius dicendi copia sic accepimus, ut, cum contra uoluntatem Atheniensium loqueretur pro salute patriæ, seuerius tamen id ipsum, quod ille contra populares homines diceret, populare omnibus & iucundum uideretur: cuius in labris ueteres comici, etiam cum illi maledicerent, quod tum Athenis fieri licebat, leporem habitasse dixerunt; tantam'q; in eo uim fuisse, ut in eorum mentibus, qui audissent, quasi aculeos quosdam relinqueret. At hunc non declamator aliquis ad clepsydram latrare docuerat, sed, ut accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras, uir summus in maximarum rerum scientia. itaque hic, doctrina, consilio, eloquentia excellens, quadraginta annos præfuit Athenis, & urbanis eodem tempore & bellicis rebus. Quid Critias? quid Alcibiades? ciuitatibus suis quidem non boni, sed certe docti atque eloquentes, non'ne Socraticis erant disputationibus eruditi? Quis Dionem Syracusium doctrinis omnibus expoliuit? non Plato? atque eum idem ille, non linguæ solum, uerum etiam animi ac uirtutis magister, ad liberandam patriam impulit, instruxit, armauit. Aliis'ne igitur artibus hunc Dionem instituit Plato? aliis Isocrates clarissimum uirum Ti-

motheum, Cononis præstantissimi Imperatoris filium, summum ipsum Imperatorem, hominemq́; doctissimum? aut alijs Pythagoreus ille Lysis Thebanum Epaminondam, haud scio an summum uirum unum omnis Græciæ? aut Xenophon Agesilaum? aut Philolaum Archytas Tarentinus? aut ipse Pythagoras totam illam ueterem Italiæ Græciam, quæ quondam magna uocitata est? Equidem non arbitror. sic enim uideo, unam quandam omnium rerum, quæ essent homine erudito dignæ, atque eo, qui in rep. uellet excellere, fuisse doctrinam: quam qui accepissent, si ijdem ingenio ad pronunciandum ualuissent, & se ad dicendum quoque non repugnante natura dedissent, eloquentia præstitisse. itaque ipse Aristoteles, cum florere Isocratem nobilitate discipulorum uideret; quòd ipse suas disputationes à causis forensibus & ciuilibus ad inanem sermonis elegantiam transtulisset, mutauit repente totam formam prope disciplinæ suæ, uersumq́; quendam Philoctetæ paulo secus dixit. ille enim turpe sibi ait esse tacere cum Barbaris: hic autem, cum Isocratem pateretur dicere. itaque ornauit & illustrauit doctrinam illam omnem; rerumq́; cognitionem cum orationis exercitatione coniunxit. Neque uero hoc fugit sapientissimum regem Philippum, qui hunc Alexandro filio doctorem accierit, à quo eodem ille & agendi acciperet præcepta, & eloquendi. Nunc siue quem uolet eum philosophum, qui copiam nobis rerum orationisq́; tradat, per me appellet oratorem licet: siue hunc oratorem, quem ego dico sapientiam iun-

etiam habere eloquentiæ, philosophum appellare malit, non impediam: dummodo hoc constet, neque infantiam eius, qui rem norit, sed eam explicare dicendo non queat; neque inscitiam illius, cui res non suppetit, uerba non desint, esse laudandam: quorum si alterum sit optandum, malim equidem indisertam prudentiam, quàm stultitiam loquacem. Sin quærimus, quid unum excellat ex omnibus: docto oratori palma danda est: quem si patiuntur eundem esse philosophum, sublata controuersia est: sin eos disiungent, hoc erunt inferiores, quòd in oratore perfecto inest illorum omnis scientia, in philosophorum autem cognitione non continuo inest eloquentia: quæ quamuis contemnatur ab eis, necesse est tamen aliquem cumulum illorum artibus afferre uideatur. Hæc cum Crassus dixisset, parumper & ipse conticuit, & cæteris silentium fuit. Tum Cotta, Equidem, inquit, Crasse non possum queri, quòd mihi uideare aliud quiddam, & non id, quod susceperis, disputasse: plus enim aliquanto attulisti, quàm tibi erat tributum à nobis ac denunciatum. sed certe hæ partes fuerunt tuæ, de illustranda oratione ut diceres: & eras ipse iam ingressus; atque in quatuor partes omnem orationis laudem descripseras: cumq; de duabus primis nobis quidem satis, sed, ut ipse dicebas, celeriter exigueq; dixisses, duas tibi reliquas feceras, quemadmodum primum ornate, deinde etiam apte diceremus: quò cum ingressus esses, repente te quasi quidam æstus ingenij tui procul à terra abripuit, atque in altum à conspectu pene omnium abstraxit; om-

temq; rerum ſcientiam complexus, non tu quidem iam nobis tradidiſti, (neque enim fuit tam exigui temporis) ſed apud hos quid profeceris, neſcio; me quidem in Academiam totum compuliſti: in qua uelim ſit illud, quod ſæpe poſuiſti, ut non neceſſe ſit conſumere ætatem, atque ut poſſit is illa omnia cernere, qui tantum modo aſpexerit: ſed, etiam ſi eſt aliquanto ſpißius, aut ſi ego ſum tardior, profecto nunquam conquieſcam, neque defatigabor ante, quàm illorum ancipites uias rationesq; & pro omnibus, & contra omnia diſputandi percepero. Tum Cæſar, Vnum, inquit, me ex tuo ſermone maxime Craſſe commouit, quòd eum negaſti, qui non cito quid didiciſſet, unquam omnino poſſe perdiſcere: ut mihi non ſit difficile periclitari, & aut ſtatim percipere iſta, quæ tu uerbis ad cœlum extuliſti; aut, ſi non potuerim, tempus non perdere; cum tamen his noſtris poßim eſſe contentus. Hic Sulpicius, Ego uero, inquit, Craſſe neque Ariſtotelem iſtum, neque Carneadem, nec philoſophorum quenquam deſidero: uel me licet exiſtimes deſperare poſſe iſta perdiſcere, uel, id quod facio, contemnere. mihi rerum forenſium & communium uulgaris hæc cognitio ſatis magna eſt ad eam, quam ſpecto, eloquentiam: ex qua ipſa tamen permulta neſcio; quæ tum denique, cum cauſa aliqua, quæ à me dicenda eſt, deſiderat, quæro. Quamobrem, niſi forte es iam defeſſus, & ſi tibi non graues ſumus, refer ad illa te, quæ ad ipſius orationis laudem ſplendoremq; pertinent: quæ ego ex te audire uolui, non ut deſperarem me eloquentiam

consequi posse, sed ut aliquid addiscerem. Tum Crassus, Peruulgatas res requiris, inquit, & tibi non incognitas Sulpici. quis enim de isto genere non docuit, non instituit, non etiam scriptum reliquit? sed geram morem, & ea duntaxat, quæ mihi nota sunt, breuiter exponam tibi: censebo tamen ad eos, qui auctores & inuentores sunt harum sane minutarum rerum, reuertendum. Omnis igitur oratio conficitur ex uerbis. quorum primum nobis ratio simpliciter uidenda est, deinde coniuncte. Nam est quidam ornatus orationis, qui ex singulis uerbis est; alius, qui ex continuatis coniunctisq; constat. Ergo utemur uerbis aut ijs, quæ propria sunt, & certa quasi uocabula rerum, pene una nata cum rebus ipsis; aut ijs, quæ transferuntur, & quasi alieno in loco collocantur; aut ijs, quæ nouamus & facimus ipsi. In proprijs est igitur uerbis illa laus oratoris, ut abiecta atque obsoleta fugiat, lectis atque illustribus utatur, in quibus plenum quiddam & sonans inesse uideatur. Sed in hoc uerborum genere propriorum delectus est quidam habendus, atque is aurium quodam iudicio ponderandus; in quo consuetudo etiam bene loquendi ualet plurimum. Etiam hoc, quod uulgo de oratoribus ab imperitis dici solet, Bonis is uerbis, aut aliquis non bonis utitur, non arte aliqua perpenditur, sed quodam quasi naturali sensu iudicatur: in quo non magna laus est, uitare uitium; (quanquam id est magnum) uerum hoc quasi solum quoddam atque fundamentum est, uerborum usus & copia bonorum. sed quid ipse ædificet ora-

tor, & in quo adiungat artem, id eſſe à nobis quærendum atque explicandum uidetur. Tria ſunt igitur in uerbo ſimplici, quæ orator afferat ad illuſtrandam atque exornandam orationem, aut inuſitatum uerbum, aut nouatum, aut translatum. Inuſitata ſunt priſca fere ac uetuſta, & ab uſu quotidiani ſermonis iandiu intermiſſa; quæ ſunt poetarum licentiæ liberiora, quàm noſtræ: ſed tamen raro habet etiam in oratione poeticum aliquod uerbum dignitatem, neque enim illud fugerim dicere, ut Cœlius, Qua tempeſtate Pœnus in Italiam uenit: nec, prolem, aut ſobolem, aut effari, aut nuncupari: aut, ut tu ſoles Catule, Non rebar, aut opinabar: & alia multa, quibus loco poſitis grandior atque antiquior oratio ſæpe uideri ſolet. Nouantur autem uerba, quæ ab eo, qui dicit ipſo gignuntur ac fiunt; uel coniungendis uerbis, ut hæc,

Tum pauor ſapientiam mihi omnem ex animo expectorat:

Num non uis huius me uerſutiloquas malitias?

uidetis enim, &, uerſutiloquas, & expectorat, ex coniunctione facta eſſe uerba, non nata: uel ſæpe ſine coniunctione uerba nouantur, ut ille ſenſus diſertus indigenitalis, ut,

Baccarum ubertate incurueſcere.

Tertius ille modus transferendi uerbi late patet; quem neceſſitas genuit inopia coacta & anguſtijs, poſt autem delectatio iucunditasq; celebrauit. nam ut ueſtis frigoris depellendi cauſa reperta primo, poſt adhiberi cœpta eſt ad ornatum etiam corporis & digni-

tatem: sic uerbi translatio instituta est inopiæ causa, frequentata delectationis. nam, gemmare uites, luxuriem esse in herbis, lætas segetes, etiam rustici dicunt, quod enim declarari uix uerbo proprio potest, id translato cum est dictum, illustrat id, quod intelligi uolumus, eius rei, quam alieno uerbo posuimus, similitudo. Ergo hæ translationes quasi mutationes sunt, cum, quod non habeas, aliunde sumis. illæ paulo audaciores, quæ non inopiam indicant, sed orationi splendoris aliquid accersunt. quarum ego quid uobis aut inueniendi rationem, aut genera ponam? Simillitudinis est ad uerbum unum contracta breuitas: quod uerbum in alieno loco tanquam in suo positum, si agnoscitur, delectat; si simile nihil habet, repudiatur. Sed ea transferri oportet, quæ aut clariorem faciunt rem, ut illa omnia:

-Inhorrescit mare;
Tenebræ conduplicantur; noctisq; & nimbum occæcat nigror;
Flamma inter nubes coruscat; cœlum tonitru contremit;
Grando mista imbri largifluo subita præcipitans cadit;
Vndique omnes uenti erumpunt; sæui existunt turbines;
Feruet æstu pelagus.

omnia fere, quo essent clariora, translatis per similitudinem uerbis dicta sunt. Aut quo significetur magis res tota, siue facti alicuius, siue consilij; ut ille, qui occultantem consulto, ne id, quod ageretur, intelligi posset, duobus translatis uerbis similitudine

ipſa indicat;

Quandoquidem iſte circumueſtit dictis, ſepit ſedulo.

Nonnunquam etiam breuitas translatione conficitur, ut illud, Si telum manu fugit. Imprudentia teli emiſſi breuius proprijs uerbis exponi non potuit, quàm eſt uno ſignificata translato. Atque hoc in genere perſæpe mihi admirandum uidetur, quid ſit, quòd omnes translatis & alienis magis delectantur uerbis, quàm proprijs & ſuis. Nam ſi res ſuum nomen & proprium uocabulum non habet, ut pes in naui, ut nexum, quod per libram agitur, ut in uxore diuortium; neceßitas cogit, quod non habeas, aliunde ſumere: ſed in ſuorum uerborum maxima copia, tamen homines aliena multo magis, ſi ſunt ratione translata, delectant. Id accidere, credo uel quòd ingenij ſpecimen eſt quoddam tranſilire ante pedes poſita, & alia longe repetita ſumere: uel quòd is, qui audit, aliò ducitur cogitatione, neque tamen aberrat; quæ maxima eſt delectatio: uel quòd ſingulis uerbis res, ac totum ſimile conficitur: uel quòd omnis translatio, quæ quidem ſumpta ratione eſt, ad ſenſus ipſos admouetur, maxime oculorum, qui eſt ſenſus acerrimus. nam & odor urbanitatis, & mollitudo humanitatis, & murmur maris, & dulcedo orationis, ſunt ducta à cæteris ſenſibus. Illa uero oculorum multo acriora; quæ ponunt pene in conſpectu animi, quæ cernere & uidere non poßimus. nihil eſt enim in rerum natura, cuius nos non in alijs rebus poßimus uti uocabulo & nomine: unde enim ſimile duci poteſt, (poteſt autem ex omnibus) indi-

dem uerbum unum, quod ſimilitudinem continet, translatum, lumen affert orationi. Quo in genere primum fugienda eſt diſsimilitudo,

Cœli ingentes fornices.

Quamuis ſphæram in ſcenam, ut dicitur, attulerit Ennius, tamen in ſphæra fornicis ſimilitudo non poteſt ineſſe.

Viue Vlyſſes, dum licet:
Oculis poſtremum lumen radiatum rape.

Non dixit, cape, non pete: haberet enim moram ſperantis diutius eſſe ſeſe uicturum: ſed rape. hoc uerbum eſt ad id aptatum, quod ante dixerat, dum licet. Deinde uidendum eſt, ne longe ſimile ſit ductum. Syrtim patrimonij, ſcopulum libentius dixerim; Charybdim bonorum, uoraginem potius: facilius enim ad ea, quæ uiſa, quàm ad illa, quæ audita ſunt, mentis oculi feruntur. Et quoniam hæc uel ſumma laus eſt uerbi transferendi, ut ſenſum feriat id, quod translatum ſit; fugienda eſt omnis turpitudo earum rerum, ad quas eorum animos, qui audiunt, trahet ſimilitudo. Nolo morte dici Africani caſtratam eſſe remp. nolo ſtercus curiæ dici Glauciam. quamuis ſit ſimile, tamen eſt in utroque deformis cogitatio ſimilitudinis. Nolo eſſe aut maius, quàm res poſtulet, Tempeſtas comeſationis; aut minus, comeſatio tempeſtatis. Nolo eſſe uerbum anguſtius id, quod translatum ſit, quàm illud proprium ac ſuum.

Quidnam eſt obſecro, quòd te adiri abnutas?

melius eßet, uetas, prohibes, abſterres; quoniam ille dixerat,

Illico istic,
Ne contagio mea bonis, umbrá ue obsit.
Atque etiam, si uereare, ne paulo durior translatio esse uideatur, mollienda est præposito sæpe uerbo: ut si olim, M. Catone mortuo, pupillum senatum quis relictum diceret; paulo durius: sin, ut ita dicam, pupillum; aliquanto mitius est. etenim uerecunda debet esse translatio; ut deducta esse in alienum locum, non irruisse, atque ut precario, non ui, uenisse uideatur. Modus autem nullus est florentior in singulis uerbis, nec qui plus luminis afferat orationi. Nam illud, quod ex hoc genere profluit, non est in uno uerbo translato, sed ex pluribus continuatis connectitur, ut aliud dicatur, aliud intelligendum sit:
-Neque me patior
Iterum ad unum scopulum, & telum classem Achiuum offendere.
atque illud:
Erras, erras: nam exultantem te, & præfidentem tibi
Repriment ualidæ legum habenæ, atque imperij insistent iugo.
Sumpta re simili, uerba eius rei propria deinceps in rem aliam, ut dixi, transferuntur. Est hoc magnum ornamentum orationis, in quo obscuritas fugienda est. etenim ex hoc genere fiunt ea, quæ dicuntur ænigmata. non est autem in uerbo modus hic, sed in oratione, id est in continuatione uerborum. Ne illa quidem traductio atque immutatio in

uerbo quandam fabricationem habet, ſed in oratione;
Africa terribili tremit horrida terra tumultu.
pro Afris eſt ſumpta Africa. neque factum uerbum eſt, ut,
-Mare, ſaxifragis undis; neque tranſlatum, ut,
Mollitur mare; ſed ornandi cauſa proprium proprio commutatum,
Deſine Roma tuos hoſtes: -
Teſtes ſunt campi magni. -
Grauis eſt modus in ornatu orationis, & ſæpe ſumendus: ex quo genere hæc ſunt, Martem belli eſſe communem, Cererem pro frugibus, Liberum appellare pro uino, Neptunum pro mari, curiam pro ſenatu, campum pro comitijs, togam pro pace, arma ac tela pro bello. Quo item in genere & uirtutes, & uitia pro ipſis, in quibus illa ſunt, appellantur: Luxuries quam in domum irrupit; &, Quò auaritia penetrauit; aut, Fides ualuit, Iuſtitia confecit. Videtis profecto genus hoc totum, cum inflexo commutatóq; uerbo res eadem enunciatur, ornatius: cui ſunt finitima illa minus ornata, ſed tamen non ignoranda, cum intelligi uolumus aliquid aut ex parte totum, ut, pro ædificijs, cum parietes, aut tecta dicimus; aut ex toto partem, ut cum unam turmam, equitatum populi R. dicimus; aut ex uno plures,
At Romanus homo, tamen, etſi res bene geſta eſt,
Corde ſuo trepidat: -
aut cum ex pluribus intelligitur unum,
Nos ſumus Romani, qui fuimus Rutuli.

aut quocunque modo non ut dictum est, in eo genere intelligitur, sed ut sensum est. Abutimur sæpe etiam uerbo non tam eleganter, quàm in transferendo, sed etiam, si licentius, tamen interdum non impudenter: ut cum grandem orationem pro magna, minutum animum pro paruo dicimus. Verum illa uidetis'ne esse non uerbi, sed orationis, quæ ex pluribus, ut exposui, translationibus connexa sunt? hæc autem, quæ aut immutata esse dixi, aut aliter intelligenda ac dicerentur, sunt translata quodam modo. ita fit, ut omnis singulorum uerborum uirtus atque laus tribus existat ex rebus, si aut uetustum uerbum sit, quod tamen consuetudo ferre possit; aut factum uel coniunctione, uel nouitate, in quo item est auribus consuetudiniq; parcendum; aut translatum, quod maxime tanquam stellis quibusdam notat & illuminat orationem. Sequitur continuatio uerborum, quæ duas res maxime, collocationem primum, deinde modum quendam formamq; desiderat. Collocationis est componere & struere uerba sic, ut néue asper eorum concursus, néue hiulcus sit, sed quodam modo coagmentatus & leuis. In quo lepide soceri mei persona lusit is, qui elegantissime id facere potuit, Lucilius,

Quàm Lepide lexeis compostæ, ut tesserulæ, omnes,
Arte pauimento, atque emblemate uermiculato.

quæ cum dixisset in Albutium illudens, ne à me quidem abstinuit,

Crassum habeo generum, ne rhetoricotero' tu sis.

Quid ergo iste Crassus, quoniam eius abuteris nomine,

quid efficit? idem illud scilicet, ut ille uoluit, & ego uellem, melius aliquanto, quàm Albutius: uerum in me quidem lusit ille, ut solet. Sed est tamen collocatio conseruanda uerborum, de qua loquor, quæ iunctam orationem efficit, quæ cohærentem, quæ lenem, quæ æquabiliter fluentem: id assequemini, si uerba extrema cum consequentibus primis ita iungetis, ut néue aspere concurrant, néue uasthus diducantur. Hanc diligentiam subsequitur modus etiam, & forma uerborum; quod iam uereor ne huic Catulo uideatur esse puerile. uersus enim ueteres illi in hac soluta oratione propemodum, hoc est numeros quosdam nobis esse adhibendos putauerunt: interspirationis enim, non defatigationis nostræ, neque librariorum notis, sed uerborum, & sententiarum modo interpunctas clausulas in orationibus esse uoluerunt: idq; princeps Isocrates instituisse fertur, ut inconditam antiquorum dicendi consuetudinem delectationis atque aurium causa, quemadmodum scribit discipulus eius Naucrates, numeris astringeret. nanque hæc duo musici, qui erant quondam ijdem poetæ, machinati ad uoluptatem sunt, uersum atque cantum; ut & uerborum numero, & uocum modo delectatione uincerent aurium satietatem. Hæc igitur duo, uocis dico moderationem & uerborum conclusionem, quoad orationis seueritas pati possit, à poetica ad eloquentiam traducenda duxerunt. In quo illud est uel maximum, quòd, uersus in oratione si efficitur coniunctione uerborum, uitium est: & tamen eam coniunctionem, sicuti uersum, nu-

merose cadere & quadrare & perfici uolumus. neque est ex multis res una, quæ magis oratorem ab imperito dicendi ignaroq; distinguat, quàm quòd ille rudis incondite fundit, quantum potest, & id, quod dicit, spiritu, non arte determinat; orator autem sic illigat sententiam uerbis, ut eam numero quodam complectatur & astricto, & soluto. nam cum uinxit modis, & forma, relaxat, & liberat immutatione ordinis: ut uerba neque alligata sint, quasi certa aliqua lege uersus; neque ita soluta, ut uagentur. Quonam igitur modo tantum munus insistemus, ut arbitremur nos hanc uim numerose dicendi consequi posse? non est res tam difficilis, quàm necessaria: nihil est enim tam tenerum, neque tam flexibile, neque quod tam facile sequatur, quocunque ducas, quàm oratio. ex hac uersus, ex eadem dispares numeri conficiuntur: ex hac hæc etiam soluta uarijs modis, multorumq; generum oratio. non enim sunt alia sermonis, alia contentionis uerba: neque ex alio genere ad usum quotidianum, alio ad scenam pompamq; sumuntur: sed ea nos cum iacentia sustulimus è medio, sicut mollißimam ceram ad nostrum arbitrium formamus & fingimus. itaque tum graues sumus, tum subtiles, tum medium quiddam tenemus: sic institutam nostram sententiam sequitur orationis genus, idq; ad omnem rationem, & aurium uoluptatem, & animorum motum mutatur & uertitur. sed ut in plerisque rebus incredibiliter hoc natura est ipsa fabricata, sic in oratione, ut ea, quæ maximam utilitatem in se continerent, ea-

dem haberent plurimum uel dignitatis, uel sæpe etiam uenustatis. Incolumitatis ac salutis omnium causa uidemus hunc statum esse huius totius mundi atque naturæ, rotundum ut cœlum, terráq; ut media sit, eáq; sua ui nutúq; teneatur: sol ut circunferatur, ut accedat ad brumale signum, & inde sensim ascendat in diuersam partem: ut luna accessu & recessu suo solis lumen accipiat: ut eadem spatia quinque stellæ dispares motu cursúq; conficiant. hæc tantam habent uim, ut paulum immutata cohærere non possint; tantam pulchritudinem, ut nulla species ne excogitari quidem possit ornatior. Referte nunc animum ad hominum uel etiam cæterarum animantium formam & figuram: nullam partem corporis sine aliqua necessitate affictam, totámq; formam quasi perfectam reperietis arte, non casu. Quid in arboribus, in quibus non truncus, non rami, non folia sunt denique, nisi ad suam retinendam conseruandámq; naturam? nusquam tamen est ulla pars, nisi uenusta. Linquamus naturam, artésq; uideamus. Quid tam in nauigio necessarium, quàm latera, quàm carinæ, quàm prora, quàm puppis, quàm antemnæ, quàm uela, quàm mali, quàm reliqua? quæ tamen hanc habent in specie uenustatem, ut non solum salutis, sed etiam uoluptatis causa inuenta esse uideantur. Columnæ & templa, & porticus sustinent, tamen habent non plus utilitatis, quàm dignitatis. Capitolij fastigium illud, & cæterarum ædium, non uenustas, sed necessitas ipsa fabricata est. nam cum esset habita ratio, quem-

admodum ex utraque parte tecti aqua delaberetur; utilitatem templi, fastigij dignitas consecuta est: ut, etiam si in cœlo Capitolium statueretur, ubi imber esse non posset, nullam sine fastigio dignitatem habiturum fuisse uideatur. Hoc in omnibus item partibus orationibus euenit, ut utilitatem ac prope necessitatem suauitas quædam & lepos consequatur. clausulas enim, atque interpuncta uerborum, animæ interclusio, atque angustiæ spiritus attulerunt. id inuentum est ita suaue, ut, si cui sit infinitus spiritus datus, tamen eum perpetuare uerba nolimus: id enim auribus nostris gratum est inuentum, quod hominum lateribus non tolerabile solum, sed etiam facile esse possit. Longissima est igitur complexio uerborum, quæ uolui uno spiritu potest. sed hic naturæ modus est, artis alius. nam cum sint numeri plures, iambum & trochæum frequentem segregat ab oratore Aristoteles Catule uester; qui natura tamen incurrunt ipsi in orationem sermonemq; nostrum; sed sunt insignes percussiones eorum numerorum, & minuti pedes. Quare primum ad heroum nos dactyli & anapæsti & spondei pedem inuitat; in quo impune progredi licet duos duntaxat pedes, aut paulo plus; ne plane in uersum, aut similitudinem uersuum incidamus. Aliæ sunt geminæ, quibus hi tres heroi pedes in principia continuandorum uerborum satis decore cadunt. Probatur autem ab eodem illo maxime pæon: qui est duplex: nam aut à longa oritur, quam tres breues consequuntur, ut hæc uerba, desinite, incipite, comprimite; aut à

breuibus

breuibus deinceps tribus, extrema producta atque longa; ſicut illa ſunt, domuerant, ſonipedes. Atque illi philoſopho ordiri placet à ſuperiore pæone, poſteriore finire. eſt autem pæon hic poſterior non ſyllabarum numero, ſed aurium menſura, quod eſt acrius iudicium & certius, par fere cretico, qui eſt ex longa, & breui, & longa: ut,

Quid petam præſidi, aut exequar? quóue nunc.

A quo numero exorſus eſt Fannius, Si Quirites minas illius. hunc ille clauſulis aptiorem putat; quas uult longa plerunque ſyllaba terminari. Neque uero hæc tam acrem curam diligentiamq; deſiderant, quàm eſt illa poetarum, quos neceſſitas cogit, & ipſi numeri ac modi, ſic uerba uerſu includere, ut nihil ſit ne ſpiritu quidem minimo breuius aut longius, quàm neceſſe eſt. Liberior eſt oratio, & plane, ut dicitur, ſic & eſt uere ſoluta; non ut fugiat tamen, aut erret; ſed ut ſine uinculis ſibi ipſa moderetur. nanque ego illud aſſentior Theophraſto, qui putat orationem, quæ quidem ſit polita, atque facta quodam modo, non aſtricte, ſed remiſſius numeroſam eſſe oportere. etenim, ſicut ille ſuſpicatur, ex illis modis, quibus hic uſitatus uerſus efficitur, poſt anapæſtus procerior quidam numerus effloruit; inde ille licentior & diuitior fluxit dithyrambus; cuius membra & pedes, ut ait idem, ſunt in omni locupleti oratione diffuſa. Et ſi numeroſum eſt id in omnibus ſonis atque uocibus, quod habet quaſdam impreſſiones, & quod metiri poſſumus interuallis æqualibus: recte genus hoc numerorum, dummo-

do ne continuum sit, in orationis laude ponetur. nam si rudis & indocta putanda est illa sine interuallis loquacitas perennis & profluens: quid est aliud causæ, cur repudietur, nisi quòd hominum aures uocem natura modulantur ipsa? quod fieri, nisi inest numerus in uoce, non potest. Numerus autem in continuatione nullus est: distinctio & æqualium & sæpe uariorum interuallorum percußio numerum conficit: quem in cadentibus guttis, quòd interuallis distinguuntur, notare possumus, in amni præcipitante non possumus. Quòd si continuatio uerborum hæc soluta multo est aptior atque iucundior, si est articulis membrisq; distincta, quàm si continuata ac producta: uerba illa modificata esse debebunt: quæ si in extremo breuiora sunt, infringitur ille quasi uerborum ambitus: sic enim has orationis conuersiones Græci nominant. Quare aut paria esse debent posteriora superioribus, extrema primis; aut, quod etiam est melius & iucundius, longiora. Atque hæc quidem ab ijs philosophis, quos tu maxime diligis Catule, dicta sunt. quod eo sæpius testificor, ut auctoribus laudandis ineptiarum crimen effugiam. Quarum tandem, inquit Catulus? aut quid disputatione ista afferri potest elegantius, aut omnino dici subtilius? At enim uereor, inquit Crassus, ne hæc aut difficiliora istis ad persequendum esse uideantur; aut, quia non traduntur in uulgari ista disciplina, nos ea maiora ac difficiliora uideri uelle uideamur. Tum Catulus; Erras, inquit, Crasse, si aut me, aut horum quenquam putas à te hæc opera

quotidiana & peruagata expectare. ista, quæ dicis, dici uolumus, neque tam dici, quàm isto dici modo: neque tibi hoc pro me solum, sed pro his omnibus sine ulla dubitatione respondeo. Ego uero, inquit Antonius, inueni tandem quem negaram in eo, quem scripsi, libello me inuenisse, eloquentem: sed eo te ne laudandi quidem causa interpellaui, ne quid de hoc tam exiguo sermonis tui tempore uerbo uno meo diminueretur. Hanc igitur, Crassus inquit, ad legem cum exercitatione, tum stylo, qui & alia & hoc maxime ornat ac limat, formanda uobis oratio est. Neque tamen hoc tanti laboris est, quanti uidetur: nec sunt hæc rhythmicorum ac musicorum acerrima norma dirigenda: & efficiendum est illud modo uobis, ne fluat oratio, ne uagetur, ne insistat interius, ne excurrat longius, ut membris distinguatur, ut conuersiones habeat absolutas. Neque semper utendum est perpetuitate, & quasi conuersione uerborum; sed sæpe capienda membris minutioribus oratio est; quæ tamen ipsa membra sunt numeris uincienda. Neque uos pæon, aut herous ille conturbet. ipsi occurrent orationi, ipsi inquam se offerent & respondebunt non uocati: consuetudo modo illa sit scribendi, atque dicendi, ut sententiæ uerbis finiantur, eorumq; uerborum iunctio nascatur à proceris numeris ac liberis, maxime heroo & pæone priore, aut cretico, sed uarie distinctéq; considat. notatur enim maxime similitudo in conquiescendo: & si primi & postremi illi pedes sunt hac ratione seruati, medij possunt latere; modo ne circuitus ip-

ſe uerborum ſit aut breuior, quàm aures expectent; aut longior, quàm uires atque anima patiatur. Clauſulas autem diligentius etiam ſeruandas eſſe arbitror, quàm ſuperiora; quòd in his maxime perfectio, atque abſolutio iudicatur. nam uerſus æque prima, & media, & extrema pars attenditur; qui debilitatur, in quacunque ſit parte titubatum: in oratione autem prima pauci cernunt, poſtrema plerique: quæ quoniam apparent & intelliguntur, uarianda ſunt; ne aut animorum iudicijs repudientur, aut aurium ſatietate. Duo enim, aut tres ſunt fere extremi ſeruandi & notandi pedes; ſi modo non breuiora & præciſa erunt ſuperiora; quos aut chorios, aut heroos, aut alternos eſſe oportebit, aut in pæone illo poſteriore, quem Ariſtoteles probat, aut ei pari cretico. horum uiciſſitudines efficient, ut neque ij ſatientur, qui audient, faſtidio ſimilitudinis; nec nos id, quod faciemus, opera dedita facere uideamur. Quòd ſi Antipater ille Sidonius, ille quem tu probe Catule meminiſti, ſolitus eſt uerſus hexametros aliosq; uarijs modis atque numeris fundere ex tempore; tantumq; hominis ingenioſi ac memoris ualuit exercitatio, ut, cum ſe mente ac uoluntate coniecisſet in uerbum, uerba ſequerentur: quanto id facilius in oratione, exercitatione, & conſuetudine adhibita, conſequemur? Illud autem ne quis admiretur, quonam modo hæc uulgus imperitorum in audiendo notet: cum in omni genere, tum in hoc ipſo magna quædam eſt uis, incredibilisq; naturæ. omnes enim tacito quodam

sensu sine ulla arte, aut ratione, quæ sint in artibus, ac rationibus recta ac praua, dijudicant: idq; cum faciunt in picturis, & in signis, & in alijs operibus, ad quorum intelligentiam à natura minus habent instrumenti; tum multo ostendunt magis in uerborum, numerorum, uocumq; iudicio; quòd ea sunt in communibus infixa sensibus, neque earum rerum quenquam funditus natura uoluit esse expertem. itaque non solum uerbis arte positis mouentur omnes, uerum etiam numeris ac uocibus. quotus enim quisque est, qui teneat artem numerorum ac modorum? at in his si paulum modo offensum est, ut aut contractione breuius fieret, aut productione longius, theatra tota reclamant. Quid, hoc non idem fit in uocibus? ut à multitudine & populo non modo cateruæ atque conuentus, sed etiam ipsi sibi singuli discrepantes eijciantur? Mirabile est, cum plurimum in faciendo intersit inter doctum, & rudem, quàm non multum differat in iudicando. Ars enim, cum à natura profecta sit, nisi naturam moueat ac delectet, nihil sane egisse uideatur. Nihil est autem tam cognatum mentibus nostris, quàm numeri atque uoces; quibus & excitamur, & incendimur, & lenimur, & languescimus, & ad hilaritatem & ad tristitiam sæpe deducimur: quorum illa summa uis carminibus est aptior & cantibus, non neglecta, ut mihi uidetur, à Numa rege doctissimo, maioribusq; nostris; ut epularum solennium fides ac tibiæ, Saliorumq; uersus indicant; maxime autem à Græcia uetere celebrata: quibus

utinam, similibusq; de rebus disputari, quàm de puerilibus his uerborum translationibus maluissetis. Verum, ut in uersu uulgus, si est peccatum, uidet, sic, si quid in nostra oratione claudicat, sentit: sed poetæ non ignoscit, nobis concedit; tacite tamen omnes non esse illud, quod diximus, aptum perfectumq; cernunt. itaque illi ueteres, sicut hodie etiam nonnullos uidemus, cum circuitum & quasi orbem uerborum conficere non possent, (nam id quidem nuper uel posse, uel audere cœpimus) terna, aut bina, aut nonnulli singula etiam uerba dicebant: qui in illa infantia naturali illud, quod aures hominum flagitabant, tenebant tamen; ut & illa essent paria, quæ dicerent, & æqualibus interspirationibus uterentur. Exposui fere, ut potui, quæ maxime ad ornatum orationis pertinere arbitrabar: dixi enim de singulorum laude uerborum; dixi de coniunctione eorum; dixi de numero, atque forma. sed si habitum etiam orationis, & quasi colorem aliquem requiritis; est plena quædam, & tamen teres, & tenuis, & non sine neruis ac uiribus, & ea quæ particeps utriusque generis quadam mediocritate laudatur. His tribus figuris insidere quidam uenustatis non fuco illitus, sed sanguine diffusus debet color. Tum denique nobis hic orator ita conformandus est & uerbis, & sententijs, ut, quemadmodum qui utuntur armis aut palæstra, non solum sibi uitandi aut feriendi rationem eßе habendam putant, sed etiam ut cum uenustate moueantur; sic uerbis quidem ad aptam compositionem & conde-

centiam, sententijs uero ad grauitatem orationis utatur, ut ij, qui in armorum tractatione uersantur. Formantur autem & uerba, & sententiæ pene innumerabiles; quod satis scio notum esse uobis: sed inter conformationem uerborum, & sententiarum hoc interest, quòd uerborum tollitur, si uerba mutaris; sententiarum permanet, quibuscunque uerbis uti uelis. Quod quidem uos, etsi facitis, tamen admonendos puto, ne quid esse aliud oratoris putetis, quod quidem sit egregium atque mirabile, nisi in singulis uerbis illa tria tenere; ut translatis utamur frequenter, interdum'q; factis, raro autem etiam peruetustis; in perpetua autem oratione, cum & coniunctionis lenitatem, & numerorum, quam dixi, rationem tenuerimus, tum est quasi luminibus distinguenda, & frequentanda omnis oratio sententiarum, atque uerborum. nam & commoratio una in re permultum mouet, & illustris explanatio, rerum'q;, quasi gerantur, sub aspectum pene subiectio: quæ & in exponenda re plurimum ualet, & ad illustrandum id, quod exponitur, & ad amplificandum; ut ijs, qui audient, illud, quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantum esse uideatur: & huic contraria sæpe præcisio est, & plus ad intelligendum, quàm dixeris, significatio, & distincte concisa breuitas, & extenuatio, & huic adiuncta illusio à præceptis Cæsaris non abhorrens, & ab re non longa digressio: in qua cum fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus & concinnus esse debebit: propositio'q; quid sis dicturus, &

ab eo, quod est dictum, seiunctio, & reditus ad propositum, & iteratio, & rationis apta conclusio: tum augendi, minuendi ue causa ueritatis superlatio, atque traiectio, & rogatio, atque huic finitima quasi percunctatio expositio'q; sententiæ suæ: tum illa, quæ maxime quasi irrepit in hominum mentes, alia dicentis ac significantis dissimulatio; quæ est periucunda, cum in oratione non contentione, sed sermone tractatur: deinde dubitatio, tum distributio, tum correctio, uel ante, uel postquam dixeris, uel cum aliquid à te ipso reijcias: præmunitio est etiam ad id, quod aggrediare, & reiectio in alium: communicatio; quæ est quasi cum ijs ipsis, apud quos dicas, deliberatio: morum, ac uitæ imitatio uel in personis, uel sine illis, magnum quoddam ornamentum orationis, & aptum ad animos conciliandos uel maxime, sæpe autem etiam ad commouendos: personarum ficta inductio, uel grauissimum lumen augendi; descriptio, erroris inductio, & in hilaritatem impulsio; ante occupatio: tum duo illa, quæ maxime mouent, similitudo, & exemplum, digestio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio, uox quædam libera, atque etiam effrænatior, augendi causa; iracundia, obiurgatio, promissio, deprecatio, obsecratio, declinatio breuis à proposito, non ut superior illa digressio; purgatio, conciliatio, læsio, optatio, atque execratio. His fere luminibus illustrant orationem sententiæ. Orationis autem ipsius tanquam armorum est uel ad usum comminatio, & quasi petitio, uel ad uenu-

ſtatem ipſa tractatio. nam & geminatio uerborum habet interdum uim, leporem alias, & paulum immutatum uerbum atque deflexum: & eiuſdem uerbi crebra tum à primo repetitio, tum in extremum conuerſio, & in eadem uerba impetus, & concurſio; & adiunctio, & progreſsio, & eiuſdem uerbi crebrius poſiti quædam diſtinctio, & reuocatio uerbi, & illa quæ ſimiliter deſinunt, aut quæ cadunt ſimiliter, aut quæ paribus paria referuntur, aut quæ ſunt inter ſe ſimilia. Eſt etiam gradatio quædam, & conuerſio, & uerborum concinna tranſgreſſio, & contrarium, & diſſolutum, & declinatio, & reprehenſio, & exclamatio, & imminutio, & quod in multis caſibus ponitur, & quod de ſingulis rebus propoſitis ductum refertur ad ſingula, & ad propoſitum ſubiecta ratio, & item in diſtributis ſuppoſita ratio, & permiſsio, & rurſum alia dubitatio, & improuiſum quiddam, & dinumeratio, & alia correctio, & diſputatio, & quod continuatum, & interruptum, & imago, & ſibi ipſi reſponſio, & immutatio, & diſiunctio, & ordo, & relatio, & digreſsio, & circunſcriptio. Hæc enim ſunt fere, atque horum ſimilia uel plura etiam eſſe poſſunt, quæ ſententijs orationem, uerborumq; conformationibus illuminent. Quæ quidem te Craſſe uideo, inquit Cotta, quòd nota eſse nobis putes, ſine definitionibus & ſine exemplis effudiſſe. Ego uero, inquit Craſſus, ne illa quidem, quæ ſupra dixi, noua uobis eſse arbitrabar; ſed uoluntati ueſtrum omnium parui,

His autem de rebus sol me ille admonuit ut breuior essem; qui ipse iam præcipitans, me quoque hæc præcipitem pene euoluere coegit. sed tamen huius generis demonstratio est, & doctrina ipsa uulgaris; usus autem grauissimus, & in hoc toto dicendi studio difficillimus. Quamobrem, quoniam de ornatu omnia orationis, si non sunt omnes patefacti, at certe commonstrati loci; nunc, quid aptum sit, hoc est, quod maxime deceat in oratione, uideamus: quanquam id quidem perspicuum est, non omni causæ, nec auditori, neque personæ, neque tempori congruere orationis unum genus. nam & causæ capitis alium quendam uerborum sonum requirunt, alium rerum priuatarum atque paruarum: & aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud iudicia, aliud sermones, aliud consolatio, aliud obiurgatio, aliud disputatio, aliud historia desiderat. Refert etiam, qui audiant, senatus, an populus, an iudices; frequentes, an pauci, an singuli: & quales ipsi quoque oratores, qua sint ætate, honore, auctoritate, debet uideri; tempus, pacis, an belli, festinationis an otij. itaque hoc loco nihil sane est, quod præcipi posse uideatur, nisi ut figuram orationis plenioris, & tenuioris, & item illius mediocris ad id, quod agimus, accommodatam deligamus: ornamentis ijsdem uti fere licebit, alias contentius, alias summissius: omniq; in re posse, quod deceat, facere, artis, & naturæ est: scire, quid, quandoq; deceat, prudenitæ. Sed hæc ipsa omnia perinde sunt, ut aguntur. Actio inquam in dicendo una dominatur. sine hac sum-

mus orator esse in numero nullo potest, mediocris hac instructus summos sæpe superare. huic primas dedisse Demosthenes dicitur, cum rogaretur quid in dicendo esset primum, huic secundas, huic tertias. quo mihi melius etiam illud ab Aeschine dictum uideri solet: qui cum propter ignominiam iudicij cessisset Athenis, & se Rhodum contulisset, rogatus à Rhodijs, legisse fertur orationem illam egregiam, quam in Ctesiphontem contra Demosthenem dixerat: qua perlecta, petitum est ab eo postridie, ut legeret illam etiam, quæ erat contra à Demosthene pro Ctesiphonte edita: quam cum suauissima & maxima uoce legisset, admirantibus omnibus, Quanto, inquit, magis admiraremini, si audissetis ipsum? Ex quo satis significauit, quantum esset in actione, qui orationem eandem aliam esse putaret auctore mutato. Quid fuit in Graccho, quem tu Catule melius meministi, quod me puero tantopere ferretur? Quò me miser conferam? quò uertam? in Capitolium'ne? at fratris sanguine redundat. an domum? matrem'ne ut miseram lamentantemq; uideam, & abiectam? Quæ sic ab illo acta esse constabat, oculis, uoce, gestu, inimici ut lacrymas tenere non possent. Hæc eo dico pluribus, quòd genus hoc totum oratores, qui sunt ueritatis ipsius actores, reliquerunt, imitatores autem ueritatis histriones occupauerunt. At sine dubio in omni re uincit imitationem ueritas: sed ea, si satis in actione efficeret ipsa per sese, arte profecto non egeremus: uerum, quia animi permotio, quæ maxime aut declaranda, aut

imitanda est actione, perturbata sæpe ita est, ut obscuretur, atque pene obruatur, discutienda sunt ea, quæ obscurant, & ea, quæ sunt eminentia & prompta, sumenda. Omnis enim motus animi suum quendam à natura habet uultum, & sonum, & gestum: totum'q; corpus hominis, & eius omnis uultus, omnes'q; uoces, ut nerui in fidibus, ita sonant, ut à motu animi quoque sunt pulsæ. nam uoces, ut chordæ, sunt intentæ, quæ ad quenque tactum respondeant, acuta, grauis, cita, tarda, magna, parua: quas tamen inter omnes est suo quoque in genere mediocris. Atque etiam illa sunt ab his delapsa plura genera, lene, asperum, contractum, diffusum, continenti spiritu, intermisso, fractum, scissum, flexo sono, attenuatum, inflatum. nullum est enim horum similium generum, quod non arte ac moderatione tractetur. hi sunt actori, ut pictori expositi ad uariandum colores. Aliud enim uocis genus iracundia sibi sumat, acutum, incitatum, crebro incidens:

Impius hortatur me frater, ut meos malis miser
Manderem natos. – & ea quæ tu dudum Antoni protulisti,
Segregare abs te ausus: &,
Ecquis hoc animaduertit? uincite. – & Atreus fere totus. Aliud miseratio ac mœror, flexibile, plenum, interruptum, flebili uoce;
Quò nunc me uertam? quod iter incipiam ingredi?
Domum paternam'ne? an'ne ad Peliæ filias? & illa,
O pater, ò patria, ò Priami domus.

& quæ ſequuntur,
Hæc omnia uidi inflammari,
Priamo ui uitam euitari.
Aliud metus, demiſſum, & hæſitans, & abiectum:
Multis modis ſum circumuentus, morbo, exilio, atque inopia:
Tum pauor ſapientiam mihi omnem ex animo expectorat.
Alter terribilem minitatur uitæ cruciatum, & necem:
Quæ nemo eſt tam firmo ingenio, & tanta confidentia,
Quin refugiat timido ſanguen, atque exalbeſcat metu.
Aliud uis, contentum, uehemens, imminens, quadam incitatione grauitatis:
Iterum Thyeſtes Atreum attractum aduenit:
Iterum iam aggreditur me, & quietum exuſcitat:
Maior mihi moles, maius miſcendum eſt malum;
Qui illius acerbum cor contundam & comprimam.
Aliud uoluptas, effuſum, lene, tenerum, hilaratum ac remiſſum:
Sed mihi cum tetulit coronam ob collocandas nuptias,
Tibi ferebat: cum ſimulabat ſeſe alteri dare,
Tum ad te ludibunda docte & delicate detulit.
Aliud moleſtia, ſine commiſeratione graue quiddam, & uno preſſu ac ſono obductum:
Qua tempeſtate Paris Helenam innuptis iunxit nuptijs,
Ego tum grauida expletis iam fere ad pariendum menſibus:

Per idem tempus Polydorum Hecuba partu postremo
parit.
omnes autem hos motus subsequi debet gestus, non hic uerba exprimens scenicus, sed uniuersam rem & sententiam non demonstratione, sed significatione declarans, laterum inflexione, hac forti, ac uirili, non ab scena & histrionibus, sed ab armis, aut etiam à palæstra. Manus autem minus arguta, digitis subsequens uerba, non exprimens: brachium procerius, proiectum quasi quoddam telum orationis: supplosio pedis in contentionibus aut incipiendis, aut finiendis. Sed in ore sunt omnia. in eo autem ipso dominatus est omnis oculorum. quo melius nostri illi senes, qui personatum ne Roscium quidem magnopere laudabant. Animi est enim omnis actio; & imago animi uultus est, indices oculi. nam hæc est una pars corporis, quæ, quot animi motus sunt, tot significationes & commutationes possit efficere: neque uero est quisquam, qui eadem contuens efficiat. Theophrastus quidem Tauriscum quendam dixit actorem auersum solitum esse dicere; qui in agendo contuens aliquid, pronunciaret. quare oculorum est magna moderatio. nam oris non est nimium mutanda species; ne aut ad ineptias, aut ad prauitatem aliquam deferamur. Oculi sunt, quorum tum intentione, tum remißione, tum coniectu, tum hilaritate motus animorum significemus apte cum genere ipso orationis: est enim actio quasi sermo corporis: quo magis menti congruens esse debet. Oculos autem natura nobis, ut equo & leoni setas, cau-

dam, aures, ad motus animorum declarandos dedit. Quare in hac nostra actione secundum uocem uultus ualet: is autem oculis gubernatur. Atque in iis omnibus, quæ sunt actionis, inest quædam uis à natura data: quare etiam hac imperiti, hac uulgus, hac denique barbari maxime commouentur. uerba enim neminem mouent, nisi eum, qui eiusdem linguæ societate coniunctus est: sententiæ sæpe acutæ non acutorum hominum sensus præteruolant: actio, quæ præ se motum animi fert, omneis mouet: iisdem enim omnium animi motibus concitantur, & eos iisdem notis & in aliis agnoscunt, & in se ipsi iudicant. Ad actionis autem usum atque laudem maximam sine dubio partem uox obtinet: quæ primum est optanda nobis; deinde, quæcunque erit, ea tuenda. de quo illud iam nihil ad hoc præcipiendi genus, quemadmodum uoci seruiatur: equidem magnopere censeo seruiendum. sed illud uidetur ab huius nostri sermonis officio non abhorrere, quòd, ut dixi paulo ante, plurimis in rebus, quod maxime est utile, id nescio quo pacto etiam decet maxime. nam ad uocem in dicendo obtinendam nihil est utilius, quàm crebra mutatio; nihil perniciosius, quàm effusa sine intermissione contentio. Quid? ad aures nostras, & actionis suauitatem, quid est uicissitudine, & uarietate, & commutatione aptius? itaque idem Gracchus, quod potes audire Catule ex Licinio cliente tuo, literato homine, quem seruum sibi ille habuit ad manum, cum eburneola solitus est habere fistula, qui staret occulte post ipsum cum concionaretur, peritum

hominem, qui inflaret celeriter eum sonum, quo illum aut remissum excitaret, aut à contentione reuocaret. Audiui mehercule, inquit Catulus, & sæpe sum admiratus hominis cum diligentiam, tum etiam doctrinam & scientiam. Ego uero, inquit Crassus, ac doleo quidem illos uiros in eam fraudem in republica esse delapsos. quanquam ea tela texitur; & ea in ciuitate ratio uiuendi, ac posteritatis ostenditur; ut eorum ciuium, quos nostri patres non tulerunt, iam similes habere cupiamus. Mitte obsecro, inquit, Crasse, Iulius, sermonem istum, & te ad Gracchi fistulam refer; cuius ego nondum plane rationem intelligo. In omni uoce, inquit Crassus, est quiddam medium, sed suum cuique uoci. huc gradatim ascendere uocem, utile & suaue est: nam à principio clamare, agreste quiddam est: & illud idem ad firmandum est uocem salutare. Deinde est quiddam contentionis extremum; quod tamen inferius est, quàm acutissimus clamor; quò te fistula progredi non sinet, & tamen ab ipsa contentione reuocabit. Est item contra quiddam in remissione grauissimum, quò tanquam sonorum gradibus descenditur. Hæc uarietas, & hic per omnes sonos uocis cursus & se tuebitur, & actioni afferet suauitatem: sed fistulatorem domi relinquetis: sensum huius consuetudinis uobiscum ad forum deferetis. Edidi quæ potui, non ut uolui, sed ut me temporis angustiæ coegerunt. scitum est enim, causam conferre in tempus, cum afferre plura, si cupias, non queas. Tu uero, inquit Catulus, collegisti omnia, quantum ego

possum

possum iudicare, ita diuinitus, ut non à Græcis didicisse, sed eos ipsos hæc docere posse uideare. Me quidem istius sermonis participem factum esse gaudeo. ac uellem ut meus gener, sodalis tuus, Hortensius affuisset: quem quidem ego confido omnibus istis laudibus, quas tu oratione complexus es, excellentem fore. Et Crassus, Fore dicis, inquit? ego uero esse iam iudico, & tum iudicaui, cum me Consule in senatu causam defendit Africæ; nuperq́; etiam magis, cum pro Bithyniæ rege dixit. quamobrem recte uides Catule: nihil enim isti adolescenti neque à natura, neque à doctrina deesse sentio. Quo magis est tibi Cotta, & tibi Sulpici uigilandum, ac laborandum: non enim ille mediocris orator uestræ quasi succrescit ætati, sed & ingenio peracri, & studio flagranti, & doctrina eximia, & memoria singulari. cui quanquam faueo: tamen illum ætati suæ præstare cupio: uobis uero illum tanto minorem præcurrere, uix honestum est. Sed iam surgamus, inquit; nosq́; curemus; & aliquando ab hac contentione disputationis animos nostros curamq́; laxemus.

M. TVLLII CICERONIS DE CLARIS ORATORIBVS LIBER, QVI DICITVR BRVTVS.

CVM è Cilicia decedens Rhodum uenissem; & eò mihi de Q. Hortensij morte esset allatum; opinione omnium maiorem animo cepi dolorem. nam &, amico amisso, cum consuetudine iucunda, tum multorum officiorum coniunctione me priuatum uidebam: & interitu talis Auguris dignitatem nostri collegij diminutam dolebam. qua in cogitatione, & cooptatum me ab eo in collegium, recordabar; in quo iuratus iudicium dignitatis meæ fecerat: & inauguratum ab eodem; ex quo Augurum institutis in parentis eum loco colere debebam. Augebat etiam molestiam, quòd, magna sapientium ciuium bonorumq; penuria, uir egregius, coniunctissimusq; mecum consiliorum omnium societate, alienissimo reip. tempore extinctus, & auctoritatis, & prudentiæ suæ triste nobis desiderium reliquerat: dolebamq;, quòd non, ut plerique putabant, aduersarium, aut obtrectatorem laudum mearum, sed socium potius, & consortem gloriosi laboris amiseram. etenim, si in leuiorum artium studio memoriæ proditum est, poetas nobiles poetarum æqualium morte doluisse: quo tandem animo eius interitum ferre debui, cum quo certare

erat glorioſius, quàm omnino aduerſarium non habere? cum præſertim non modo nunquam ſit aut illius à me curſus impeditus, aut ab illo meus, ſed contra ſemper alter ab altero adiutus & communicando, & monendo, & fauendo. ſed quoniam perpetua quadam felicitate uſus ille ceſſit è uita, ſuo magis quàm ſuorum ciuium tempore; & tum occidit, cum lugere facilius remp. poſſet, ſi uiueret, quàm iuuare; uixitq́; tandiu, quàm licuit in ciuitate bene beateq́; uiuere: noſtro incommodo detrimentoq́;, ſi eſt ita neceſſe, doleamus; illius uero mortis opportunitatem beneuolentia potius, quàm miſericordia proſequamur; ut, quotieſcunque de clariſſimo & beatiſſimo uiro cogitemus, illum potius, quàm noſmet ipſos diligere uideamur. nam ſi id dolemus, quòd eo iam frui nobis non licet: noſtrum eſt id malum: quod modice feramus; ne id non ad amicitiam, ſed ad domeſticam utilitatem referre uideamur. ſin, tanquam illi ipſi acerbitatis aliquid acciderit, angimur: ſummam eius felicitatem non ſatis grato animo interpretamur. etenim ſi uiueret Q. Hortenſius, cætera fortaſſe deſideraret una cum reliquis bonis & fortibus ciuibus; hunc autem & præter cæteros, aut cum paucis ſuſtineret dolorem, cum forum populi R. quod fuiſſet quaſi theatrum illius ingenij, uoce erudita, & Romanis, Græcisq́; auribus digna ſpoliatum atque orbatum uideret. equidem angor animi, non conſilij, non ingenij, non auctoritatis armis egere remp. quæ didiceram tractare, quibusq́; me aſſuefeceram, quæq́; erant propria cum

præstantis in rep. uiri, tum bene moratæ & bene constitutæ ciuitatis. quòd si fuit in rep. tempus ullum, cum extorquere arma posset è manibus iratorum ciuium boni ciuis auctoritas & oratio: tum profecto fuit, cum patrocinium pacis exclusum est aut errore hominum, aut timore. ita nobismet ipsis accidit, ut, quanquam essent multo magis alia lugenda, tamen hoc doleremus; quòd, quo tempore ætas nostra, perfuncta rebus amplissimis, tanquam in portum confugere deberet, non inertiæ neque desidiæ, sed otij moderati atque honesti; cumq; ipsa oratio iam nostra canesceret, haberetq; suam quandam maturitatem, & quasi senectutem; tum arma sunt ea sumpta, quibus illi ipsi, qui didicerant eis uti gloriose, quemadmodum salutariter uterentur, non reperiebant. itaque ij mihi uidentur fortunate beateq; uixisse, cum in cæteris ciuitatibus, tum maxime in nostra, quibus cum auctoritate, rerumq; gestarum gloria, tum etiam sapientiæ laude perfrui licuit. quorum memoria & recordatio in maximis nostris grauissimisq; curis iucunda sane fuit, cum in eam nuper ex sermone quodam incidissemus. nam cum inambularem in xysto, & essem otiosus domi; Marcus ad me Brutus, ut consueuerat, cum T. Pomponio uenerat, homines cum inter se coniuncti, tum mihi ita chari, itaq; iucundi, ut eorum aspectu omnis, quæ me angebat, de rep. cura consederit. quos postquam salutaui, Quid uos, inquam, Brute, & Attice nunc, quid tandem noui? Nihil sane, inquit Brutus, quod quidem aut tu audire uelis, aut ego

pro certo dicere audeam. Tum Atticus, Eo, inquit, ad te animo uenimus, ut de republica esset silentium, & aliquid audiremus potius ex te, quàm te afficeremus ulla molestia. Vos uero, inquam, Attice & præsentem me cura leuatis; & absenti magna solatia dedistis: nam uestris primum literis recreatus, me ad pristina studia reuocaui. Tum ille, Legi, inquit, perlubenter epistolam, quam ad te Brutus misit ex Asia: qua mihi uisus est & monere te prudenter, & consolari amicissime. Recte, inquam, est uisus: nam me istis scito literis ex diuturna perturbatione totius ualetudinis tanquam ad aspiciendam lucem esse reuocatum. atque ut post Cannensem illam calamitatem primum Marcelli ad Nolam prælio populus se Romanus erexit; posteaq; prosperæ res deinceps multæ consecutæ sunt: sic, post rerum nostrarum, & communium grauissimos casus, nihil ante epistolam Bruti mihi accidit, quod uellem, aut quod aliqua ex parte solicitudines alleuaret meas. Tum Brutus, Volui id quidem efficere certe; & capio magnum fructum, si quidem, quod uolui, tanta in re consecutus sum: sed scire cupio, quæ te Attici literæ delectauerint. Istæ uero, inquam, Brute non modo delectationem mihi, sed etiam, ut spero, salutem attulerunt. Salutem? inquit ille. quodnam tandem genus istuc tam præclarum literarum fuit? An mihi potuit, inquam, esse aut gratior ulla salutatio, aut ad hoc tempus aptior, quàm illius libri, quo me hic affatus, quasi iacentem excitauit? Tum ille, Nempe eum dicis, inquit, quo iste omnem re-

rum memoriam breuiter, & , ut mihi quidem uisum est, per diligenter complexus est? Istum ipsum, inquam, Brute dico librum mihi saluti fuisse. Tum Atticus, Optatissimum mihi quidem est, quod dicis: sed quid tandem habuit liber iste, quod tibi aut nouum, aut tanto usui poßet esse? Ille uero & noua, inquam, mihi quidem multa, & eam utilitatem, quam requirebam, ut, explicatis ordinibus temporum, uno in conspectu omnia uiderem: quæ cum studiose tractare cœpissem; ipsa mihi tractatio literarum salutaris fuit; admonuitq; Pomponi, ut à te ipso sumerem aliquid ad me reficiendum, teq; remunerandum, si non pari, at grato tamen munere. quanquam illud Hesiodium laudatur à doctis, quod eadem mensura reddere iubet, qua acceperis, aut etiam cumulatiore, si possis. ego autem uoluntatem tibi profecto emetiar; sed rem ipsam nondum posse uideor; idq; ut ignoscas, à te peto. nec enim ex nouis, ut agricolæ solent, fructibus est unde tibi reddam quod accepi; sic omnis fœtus repressus, exustusq; flos siti ueteris ubertatis exaruit: nec ex conditis, qui iacent in tenebris, & ad quos omnis nobis aditus, qui pene solis patuit, obstructus est. seremus igitur aliquid tanquam in inculto & derelicto solo: quod ita diligenter colemus, ut impendijs etiam augere posimus largitatem tui muneris; modo idem noster animus efficere poßit, quod ager; qui cum multos annos quieuit, uberiores efferre fruges solet. Tum ille: Ego uero & expectabo ea, quæ polliceris; neque exigam, nisi tuo commodo: & erunt mihi pergrata, si

ſolueris. Mihi quoque, inquit Brutus, & expectanda ſunt ea, quæ Attico polliceris. etſi fortaſſe ego à te huius uoluntarius procurator petam, quod ipſe, cui debes, incommodo exacturum negat. At uero, inquam, tibi ego Brute non ſoluam, niſi prius à te cauero, amplius eo nomine neminem, cuius petitio ſit, petiturum. Non mehercule, inquit, tibi repromittere iſtuc quidem auſus ſim. nam hunc, qui negat, uideo flagitatorem, non illum quidem tibi moleſtum, ſed aßiduum tamen, & acrem fore. Tum Pomponius, Ego uero, inquit, Brutum nihil mentiri puto. uideor enim iam te auſurus eße appellare; quoniam longo interuallo modo primum animaduerti paulo te hilariorem. itaque quoniam hic, quod mihi deberetur, ſe exacturum profeſſus eſt, quod huic debes, ego à te peto. Quidnam id, inquam? Vt ſcribas, inquit, aliquid: iampridem enim conticuerunt tuæ literæ. nam ut illos de rep. libros edidiſti, nihil à te ſane poſtea accepimus, eiſq; noſmet ipſi ad ueterum annalium memoriam comprehendendam impulſi atque incenſi ſumus. ſed illa, cum poteris: atque, ut poßis, rogo. nunc uero, inquit, ſi es animo uacuo, expone nobis quod quærimus. Quidnam eſt id, inquam? Quod mihi nuper in Tuſculano inchoaſti de oratoribus, quando eſſe cœpiſſent, qui etiam, & quales fuiſſent. quem ego ſermonem cum ad Brutum tuum, uel noſtrum potius detuliſſem; magnopere hic audire ſe uelle dixit. itaque hunc elegimus diem, cum te ſciremus eſſe uacuum, quare, ſi tibi eſt commodum, ede illa, quæ

cœperas, & Bruto, & mihi. Ego uero, inquam, si potuero, faciam uobis satis. Poteris, inquit: relaxa modo paulum animum, aut sane, si potes, libera. Nempe igitur hinc tum Pomponi ductus est sermo, quòd erat à me mentio facta, causam Deiotari fidelissimi atque optimi regis ornatissime & copiosissime à Bruto me audisse defensam. Scio, inquit, ab isto initio tractum esse sermonem; teq́; Bruti dolentem uicem, quasi defleuisse iudiciorum uastitatem & fori. Feci, inquam, istuc quidem, & sæpe facio. nam mihi Brute in te intuenti, crebro in mentem uenit uereri, ecquodnam curriculum aliquando sit habitura tua & natura admirabilis, & exquisita doctrina, & singularis industria. cum enim in maximis causis uersatus esses; & cum tibi ætas nostra iam cederet, fascesq́; summitteret; subito in ciuitate cum alia ceciderunt, tum etiam ea ipsa, de qua disputare ordimur, eloquentia obmutuit. Tum ille, Cæterarum rerum causa, inquit, istuc & doleo, & dolendum puto: dicendi autem me non tam fructus & gloria, quàm studium ipsum, exercitatioq́; delectat: quod mihi nulla res eripiet, te præsertim tam studioso. etenim dicere bene nemo potest, nisi qui prudenter intelligit. quare qui eloquentiæ ueræ dat operam, dat prudentiæ: qua ne maximis quidem in bellis æquo animo carere quisquam potest. Præclare, inquam, Brute dicis: eoq́; magis ista dicendi laude delector, quòd cætera, quæ sunt quondam habita in ciuitate pulcherrima, nemo est tam humilis, qui se non aut posse adipisci,

aut adeptum putet; eloquentem neminem uideo factum esse uictoria. sed quo facilius sermo explicetur, sedentes, si uidetur, agamus. Cum idem placuisset illis, tum in pratulo propter Platonis statuam consedimus.

HIC ego, Laudare igitur eloquentiam, &, quanta uis sit eius, expromere, quantam'q; ijs, qui sint eam consecuti, dignitatem afferat, neque propositum nobis est hoc loco, neque necessarium. hoc uero siue ulla dubitatione confirmauerim; siue illa arte pariatur aliqua, siue exercitatione quadam, siue natura, rem unam esse omnium difficillimam. quibus enim ex quinque rebus constare dicitur, earum unaquæque est ars ipsa magna per sese. quare quinque artium concursus maximarum quantam uim, quantam'q; difficultatem habeant, existimari potest. testis est Græcia: quæ cum eloquentiæ studio sit incænsa, iandiu'q; excellat in ea, præstet'q; cæteris, tamen omneis artes uetustiores habet, & multo ante non inuentas solum, sed etiam perfectas, quàm hæc est à Græcis elaborata dicendi uis, atque copia. in quam cum intueor, maxime mihi occurrunt Atticæ, & quasi lucent Athenæ tuæ: qua in urbe primum se orator extulit, primum'q; etiam monimentis & literis oratio est cœpta mandari. tamen ante Periclem, cuius scripta quædam feruntur, & Thucydidem, qui non nascentibus Athenis, sed iam adultis fuerunt, litera nulla est, quæ quidem ornatum aliquem habeat, & oratoris esse uideatur. quanquam opinio est, & eum, qui multis an-

nis ante hos fuerit, Pisistratum, & paulo seniorem etiam Solonem, posteáq; Clisthenem, multum, ut temporibus illis, ualuisse dicendo. post hanc ætatem aliquot annis, ut ex Attici monimentis potest perspici, Themistocles fuit; quem constat cum prudentia, tum etiam eloquentia præstitisse. post Pericles; qui cum floreret omni genere uirtutis, hac tamen fuit laude clarissimus. Cleonem etiam temporibus illis, turbulentum illum quidem ciuem, sed tamen eloquentem constat fuisse. huic ætati suppares Alcibiades, Critias, Theramenes. quibus temporibus quod dicendi genus uiguerit, & Thucydidi scriptis, qui ipse tum fuit, intelligi maxime potest. grandes erant uerbis, crebri sententijs, compressione rerum breues, & ob eam ipsam causam interdum subobscuri. sed ut intellectum est, quantam uim haberet accurata, & facta quodam modo oratio; tum etiam magistri dicendi multi subito extiterunt; tum Leontinus Gorgias, Trasymachus Chalcedonius, Protagoras Abderites, Prodicus, Cius, Hippias, Elæus in honore magno fuit; alijq; multi temporibus eisdem docere se profitebantur, arrogantibus sane uerbis, quemadmodum causa inferior (ita enim loquebantur) dicendo fieri superior posit. ijs opposuit sese Socrates; qui subtilitate quadam disputandi refellere eorum instituta solebat, uir is, cuius ex uberrimis sermonibus extiterunt doctissimi uiri: primumq; tum philosophia, non illa de natura, quæ fuerat antiquior, sed hæc, in qua de bonis rebus & malis, deq; hominum uita, & moribus disputatur, inuenta dicitur.

quod quoniam genus ab hoc, quod proposuimus, abhorret, philosophos aliud in tempus reijciamus, ad oratores, à quibus digressi sumus, reuertamur. Extitit igitur iam senibus illis, quos paulo ante diximus, Isocrates, cuius domus cunctæ Græciæ quasi ludus quidam patuit, atque officina dicendi, magnus orator, & perfectus magister, quanquam forensi luce caruit, intra'q; parietes aluit eam gloriam, quam nemo quidem meo iudicio est postea consecutus. is & ipse scripsit multa præclare, & docuit alios: & cum cætera melius quàm superiores, tum primus intellexit, etiam in soluta oratione, dum uersum effugeres, modum tamen & numerum quendam oportere seruari. ante hunc enim uerborum quasi structura, & quædam ad numerum conclusio nulla erat: aut, si quando erat, non apparebat eam dedita opera esse quæsitam: quæ forsitan laus sit: ueruntamen natura magis, tum casu nonnunquam, quàm aut ratione aliqua, aut obseruatione fiebat. ipsa enim natura circunscriptione quadam uerborum comprehendit concludit'q; sententiam. quæ cum aptis constricta uerbis est, cadit etiam plerunque numerose. nam & aures ipsæ, quid plenum, quid inane sit, indicant: & spiritu, quasi necessitate aliqua, uerborum comprehensio terminatur: in quo non modo defici, sed etiam laborare turpe est. Tum fuit Lysias, ipse quidem in causis forensibus non uersatus, sed egregie subtilis scriptor atque elegans: quem iam prope audeas oratorem perfectum dicere. nam plane quidem perfectum, & cui nihil admodum desit,

Demosthenem facile dixeris. nihil acute inueniri potuit in eis causis, quas scripsit, nihil, ut ita dicam, subdole, nihil uersute, quod ille non uiderit: nihil subtiliter dici, nihil presse, nihil enucleate, quo fieri possit aliquid limatius: nihil contra grande, nihil incitatum, nihil ornatum uel uerborum grauitate, uel sententiarum, quo quidquam esset elatius. Huic Hyperides proximus, & Aeschines fuit, & Lycurgus, & Dinarchus, & is, cuius nulla extant scripta, Demades, aliiq; plures. hæc enim ætas effudit hanc copiam: &, ut opinio mea fert, succus ille, & sanguis incorruptus usque ad hanc ætatem oratorum fuit, in qua naturalis inesset, non fucatus nitor. Phalereus enim successit eis senibus adolescens, eruditissimus ille quidem horum omnium, sed non tam armis institutus, quàm palæstra: itaque delectabat magis Athenienses, quàm inflammabat: processerat enim in solem & puluerem, non ut è militari tabernaculo, sed ut è Theophrasti doctissimi hominis umbraculis. hic primus inflexit orationem; & eam mollem teneramq; reddidit; & suauis, sicut fuit, uideri maluit, quàm grauis, sed suauitate ea, qua perfunderet animos, non qua perfringeret, tantum ut memoriam concinnitatis suæ, non, quemadmodum de Pericle scripsit Eupolis, cum delectatione aculeos etiam relinqueret in animis eorum, à quibus esset auditus. Vides ne igitur, ut in ea ipsa urbe, in qua & nata, & alta sit eloquentia, quàm ea sero prodierit in lucem? siquidem ante Solonis ætatem & Pysistrati de nullo ut

diserto memoriæ proditum est. at hi quidem, ut populi R. ætas est, senes; ut Atheniensium secula numerantur, adolescentes debent uideri. nam etsi Ser. Tullio regnante uiguerunt: tamen multo diutius Athenæ iam erant, quàm est Roma ad hodiernum diem. nec tamen dubito, quin habuerit uim magnam semper oratio. neque enim iam Troicis temporibus tantum laudis in dicendo Vlyssi tribuisset Homerus, & Nestori, quorum alterum uim habere uoluit, alterum suauitatem; nisi iam tum esset honos eloquentiæ: neque ipse poeta hic tam idem ornatus in dicendo, ac plane orator fuisset: cuius etsi incerta sunt tempora, tamen annis multis fuit ante Romulum: siquidem non infra superiorem Lycurgum fuit, à quo est disciplina Lcedæmoniorum astricta legibus. sed studium eius generis, maiorq; uis agnoscitur in Pisistrato. denique hunc proximo seculo Themistocles insecutus est, ut apud nos perantiquus; ut apud Athenienses, non ita sane uetus: fuit enim regnante iam Græcia, nostra autem ciuitate non ita pridem dominatu regio liberata. nam bellum Volscorum illud grauissimum, cui Coriolanus exul interfuit, eodem fere tempore, quo Persarum bellum, fuit, similisq; fortuna clarorum uirorum: siquidem uterque, cum ciuis egregius fuisset, populi ingrati pulsus iniuria se ad hostes contulit, conatumq; iracundiæ suæ morte sedauit. nam etsi aliter est apud te Attice de Coriolano: concede tamen, ut huic generi mortis potius assentiar. At ille ridens, Tuo uero, inquit, arbitratu: quoniam quidem concessum est

rhetoribus ementiri in historijs, ut aliquid dicere possint argutius. ut enim tu nunc de Coriolano, sic Clitarchus, sic Stratocles de Themistocle finxit. nam quem Thucydides, qui & Atheniensis erat, & summo loco natus, summusq; uir, & paulo ætate posterior, tantum mortuum scripsit, & in Attica clam humatum, addidit fuisse suspicionem ueneno sibi consciuisse mortem; hunc isti aiunt, cum taurum immolauisset, excepisse sanguinem patera, &, eo poto, mortuum concidisse. hanc enim mortem rhetorice & tragice ornare potuerunt: illa mors uulgaris nullam præbebat materiem ad ornatum. quare, quoniam tibi ita quadrat, omnia fuisse in Themistocle paria, & Coriolano; pateram quoque à me sumas licet. præbebo etiam hostiam; ut Coriolanus sit plane alter Themistocles. Sit sane, inquam, ut lubet, de isto: & ego cautius posthac historiam attingam te audiente; quem rerum Romanarum auctorem laudare possum religiosissimum. sed tum fere Pericles Xantippi filius, de quo ante dixi, primus adhibuit doctrinam: quæ quanquam tum nulla erat dicendi; tamen ab Anaxagora physico eruditus, exercitationem mentis à reconditis abstrusisq; rebus ad causas forenses popularesq; facile traduxerat. huius suauitate maxime hilaratæ sunt Athenæ, huius ubertatem & copiam admiratæ, eiusdem uim dicendi terroremq; timuerunt. hæc igitur ætas prima Athenis oratorem prope perfectum tulit. nec enim in constituentibus remp. nec in bella gerentibus, nec in impeditis ac regum dominatione deuinctis nasci

cupiditas dicendi solet. pacis est comes, otij'q; socia, & iam bene constitutae ciuitatis quasi alumna quaedam eloquentia. itaque ait Aristoteles, cum, sublatis in Sicilia tyrannis, res priuatae longo interuallo iudicijs repeterentur, tum primum, quòd esset acuta illa gens & controuersa natura, artem & praecepta Siculos Coracem, & Tisiam conscripsisse: nam antea neminem solitum uia, nec arte, sed accurate tamen, & de scripto plerosque dicere; scriptas'q; fuisse & paratas à Protagora rerum illustrium disputationes, quae nunc communes appellantur loci: quod idem fecisse Gorgiam, cum singularum rerum laudes, uituperationes'q; conscripsisset; quòd iudicaret hoc oratoris esse maxime proprium, rem augere posse laudando, uituperando'q; rursus affligere: huic Antiphontem Rhamnusium similia quaedam habuisse conscripta: quo neminem unquam melius ullam orauisse capitis causam, cum se ipse defenderet, se audiente, locuples auctor scripsit Thucydides: nam Lysiam primo profiteri solitum artem esse dicendi: deinde, quòd Theodorus esset in arte subtilior, in orationibus autem ieiunior, orationes eum scribere alijs coepisse, artem remouisse. similiter Isocratem primo artem dicendi esse negauisse: scribere autem alijs solitum orationes, quibus in iudicijs uterentur; sed cum ex eo, quia quasi committeret contra legem, quo quis iudicio circumueniretur, saepe ipse in iudicium uocaretur, orationes alijs destitisse scribere, totum'q; se ad artes componendas transtulisse. & Graeciae quidem oratorum partus, atque

fontes uides, ad nostrorum annalium rationem ueteres, ad ipsorum sane recentes. nam ante quàm delectata est Atheniensium ciuitas hac laude dicendi, multa iam memorabilia & in domesticis & in bellicis rebus effecerat. hoc autem studium non erat commune Graeciae, sed proprium Athenarum. quis enim aut Argiuum oratorem, aut Corinthium, aut Thebanum scit fuisse temporibus illis? nisi quid de Epaminonda, docto homine, suspicari libet. Lacedaemonium uero usque ad hoc tempus audiui fuisse neminem. Menelaum ipsum dulcem illum quidem tradit Homerus, sed pauca dicentem. breuitas autem laus est interdum in aliqua parte dicendi, in uniuersa eloquentia laudem non habet. at uero extra Graeciam magna dicendi studia fuerunt, maximiq; huic laudi habiti honores illustre oratorum nomen reddiderunt. nam ut semel è Peireaeo eloquentia euecta est, omnes peragrauit insulas, atque ita peregrinata tota Asia est, ut se externis oblineret moribus, omnemq; illam salubritatem Atticae dictionis quasi sanitatem perderet, ac loqui pene dedisceret. hinc Asiatici oratores non contemnendi quidem nec celeritate, nec copia, sed parum pressi, & nimis redundantes: Rhodij saniores, & Atticorum similiores. sed de Graecis hactenus: etenim haec ipsa forsitan fuerint non necessaria. Tum Brutus, Ista uero, inquit, quàm necessaria fuerint, non facile dixerim: iucunda certe mihi fuerunt, neque solum non longa, sed etiam breuiora quàm uellem. Optime, inquam: sed ueniamus ad nostros; de quibus difficile est plus in-

telligere, quàm quantum ex monimentis suspicari licet. Quis enim putet aut celeritatem ingenij L. Bruto illi nobilitatis uestræ principi defuisse? qui de matre suauianda ex oraculo Apollinis tam acute argutéq; coniecerit; qui summam prudentiam simulatione stultitiæ texerit; qui potentissimum regem, clarissimi regis filium, expulerit; ciuitatemq; perpetuo dominatu liberatam, magistratibus annuis, legibus, iudicijsq; deuinxerit; qui collegæ suo imperium abrogauerit, ut è ciuitate regalis nominis memoriam tolleret: quod certe effici non potuisset, nisi esset oratione persuasum. Videmus item paucis annis post reges exactos, cum plebes prope ripam Anienis ad tertium milliarium consedisset, eumq; montem, qui Sacer appellatus est, occupauisset, M. Valerium Dictatorem dicendo sedauisse discordias, eiq; ob eam rem honores amplissimos habitos, & eum primum ob eam ipsam causam Maximum esse appellatum. Ne L. Valerium quidem Potitum arbitror non aliquid potuisse dicendo, qui post decemuiralem inuidiam plebem in patres incitatam legibus & concionibus suis mitigauerit. Possumus Appium Claudium suspicari disertum, quia senatum iam iam inclinatum à Pyrrhi pace reuocauerit. Possumus C. Fbricium, quia sit ad Pyrrhum de captiuis recuperandis missus orator: Ti. Coruncanium, quòd ex Pontificum commentarijs longe plurimum ingenio ualuisse uideatur: Man. Curium, quòd is Tribunus pl. interrege Appio Cæco, diserto homine, comitia contra leges habente, cum de plebe Consulem

non accipiebat, patres ante auctores fieri coegerit: quod fuerit permagnum, nondum lege Menia lata. Licet aliquid etiam de M. Popillij ingenio suspicari: qui cum Consul esset, eodemq; tempore sacrificium publicum cum læna faceret, quòd erat flamen Carmentalis; plebis contra patres concitatione & seditione nunciata, ut erat læna amictus, ita uenit in concionem, seditionemq; cum auctoritate, tum oratione sedauit. sed eos oratores habitos esse, aut omnino tum ullum eloquentiæ præmium fuisse, nihil sane mihi legisse uideor; tantummodo coniectura ducor ad suspicandum. Dicitur etiam C. Flaminius, is, qui Tribunus pl. legem de agro Gallico & Piceno uiritim diuidendo tulerit, qui Consul apud Trasimenum sit interfectus, ad populum ualuisse dicendo. Quintus etiam Maximus Verrucosus orator habitus est temporibus illis; & Q. Metellus is, qui bello Punico secundo cum L. Veturio Philone Consul fuit. Quem uero extet, & de quo sit memoriæ proditum eloquentem fuisse, & ita esse habitum, primus est M. Cornelius Cethegus: cuius eloquentiæ est auctor, & idoneus quidem mea sententia, Q. Ennius; præsertim cum & ipse eum audiuerit, & scribat de mortuo: ex quo nulla suspicio est, amicitiæ causa esse mentitum. est igitur sic apud illum in nono, ut opinor, annali:

" Additur orator Cornelius suauiloquenti
" Ore Cethegus Marcus, Tuditano collega,
" Marci filius. – & oratorem appellat; & suauiloquentiam tribuit: quæ nunc quidem non tam est in

plerisque: latrant enim iam quidam oratores, non loquuntur: sed est ea laus eloquentiæ certe maxima,

" - dictus ollis popularibus olim,
" Qui tum uiuebant homines, atque æuum agitabant,
" Flos delibutus populi, -

Probe uero: ut enim hominis decus ingenium, sic ingenij ipsius lumen est eloquentia: qua uirum excellentem præclare tum illi homines florem populi esse dixerunt:

- Suadæq; medulla.

Πειθὼ quam uocant Græci, cuius effector est orator, hanc suadam appellauit Ennius. eius autem Cethegum medullam fuisse uult, ut, quam deam in Periclis labris scripsit Eupolis sessitauisse, huius hic medullam nostrum oratorem fuisse dixerit. At hic Cethegus Consul cum P. Tuditano fuit bello Punico secundo, Quæstorq; his Consulibus M. Cato, modo plane, annis CXL ante me Consulem: & id ipsum nisi unius esset Ennij testimonio cognitum, hunc uetustas, ut alios fortasse multos, obliuione obruisset. illius autem ætatis qui sermo fuerit, ex Næuianis scriptis intelligi potest. his enim Consulibus, ut in ueteribus commentarijs scriptum est, Næuius est mortuus. quanquam Varro noster, diligentissimus inuestigator antiquitatis, putat in hoc erratum, uitamq; Næuij producit longius. nam Plautus P. Claudio, L. Porcio, uiginti annis post illos, quos ante dixi, Consulibus mortuus est, Catone Censore. hunc igitur Cethegum consecutus est ætate Cato, qui annis IX post eum fuit Consul. eum nos ut perue-

terem habemus, qui L. Marcio, M. Manilio Consulibus mortuus est, annis LXXXVI ipsis ante me Consulem. Nec uero habeo quenquam antiquiorem, cuius quidem scripta proferenda putem. nisi si quem Appij Caeci oratio haec ipsa de Pyrrho, & non nullae mortuorum laudationes forte delectant. & hercules hae quidem extant. ipsae enim familiae sua quasi ornamenta ac monimenta seruabant, & ad usum, si quis eiusdem generis occidisset, & ad memoriam laudum domesticarum, & ad illustrandam nobilitatem suam. quanquam his laudationibus historia rerum nostrarum est facta mendosior. multa enim scripta sunt in eis, quae facta non sunt; falsi triumphi, plures Consulatus, genera etiam falsa, & à plebe transitiones, cum homines humiliores in alienum eiusdem nominis infunderentur genus; ut, si ego me à M. Tullio esse dicerem, qui patricius cum Ser. Sulpicio Consul anno X post exactos reges fuit. Catonis autem orationes non minus multae fere sunt, quàm Attici Lysiae, cuius arbitror plurimas esse: est enim Atticus; quoniam certe Athenis est & natus, & mortuus, & functus omni ciuium munere: quanquam Timaeus eum quasi Licinia & Mucia lege repetit Syracusas: & quodam modo est non nulla in ijs etiam inter ipsos similitudo. acuti sunt, elegantes, faceti, breues: sed ille Graecus ab omni laude felicior: habet enim certos sui studiosos, qui non tam habitus corporis opimos, quàm gracilitates consectentur: quos, ualetudo modo bona sit, tenuitas ipsa delectat. quanquam in Lysia sunt saepe etiam

lacerti, ſic, ut eo fieri nihil poſsit ualentius. uerum eſt certe genere toto ſtrigoſior: ſed habet tamen ſuos laudatores, qui hac ipſa eius ſubtilitate admodum gaudeant. Catonem uero quis noſtrorum oratorum, qui quidem nunc ſunt, legit? aut quis nouit omnino? at quem uirum, dij boni. mitto ciuem, aut ſenatorem, aut Imperatorem: oratorem enim hoc loco quærimus. quis illo grauior in laudando? acerbior in uituperando? in ſententijs argutior? in docendo ediſſerendoq; ſubtilior? refertæ ſunt orationes amplius centum quinquaginta, quas quidem adhuc inuenerim & legerim, & uerbis, & rebus illuſtribus. licet ex ijs eligant ea, quæ notatione & laude digna ſint: omnes oratoriæ uirtutes in eis reperientur. iam uero Origines eius quem florem, aut quod lumen eloquentiæ non habent? amatores huic deſunt, ſicuti multis iam ante ſeculis & Philiſto Syracuſio, & ipſi Thucydidi. nam ut horum conciſis ſententijs, interdum etiam non ſatis apertis cum breuitate, tum nimio acumine, officit Theopompus elatione atque altitudine orationis ſuæ, quod idem Lyſiæ Demoſthenes: ſic Catonis luminibus obſtruxit hæc poſteriorum quaſi exaggerata altius oratio. ſed & in noſtris inſcitia eſt; quòd ij ipſi, qui in Græcis antiquitate delectantur, eaq; ſubtilitate, quam Atticam appellant, hanc in Catone non nouerunt. quid enim? Hyperidæ uolunt eſſe, & Lyſiæ. laudo: ſed cur nolunt Catonis? Attico genere dicendi ſe gaudere dicunt. ſapienter id quidem: atque utinam imitarentur, nec oſſa ſolum, ſed etiam ſanguinem:

gratum est tamen, quòd uolunt. cur igitur Lysias, & Hyperides amatur, cum penitus ignoretur Cato? antiquior est huius sermo, & quædam horridiora uerba. ita enim tum loquebantur. id muta; quod tum ille non potuit; & adde numeros, & aptior sit oratio: ipsa uerba compone, & quasi coagmenta; quod ne Græci quidem ueteres factitauerunt: iam neminem antepones Catoni. ornari orationem Græci putant, si uerborum immutationibus utantur, quos appellant τρόποισ; & sententiarum orationisq; formis, quæ uocant σχήματα: non uerisimile est, quàm sit in utroque genere & creber, & distinctus Cato. nec uero ignoro, nondum esse satis politum hunc oratorem, & quærendum esse aliquid perfectius; quippe cum ita sit ad nostrorum temporum rationem uetus, ut nullius scriptum extet dignum quidem lectione, quod sit antiquius: sed maiore honore in omnibus artibus, quàm in hac una dicendi, uersatur antiquitas. quis enim eorum, qui hæc minora animaduertunt, non intelligit Canachi signa rigidiora esse, quàm ut imitentur ueritatem? Calamidis dura illa quidem, sed tamen molliora, quàm Canachi. nondum Myronis satis ad ueritatem adducta, iam tamen quæ non dubites pulchra dicere. pulchiora etiam Polycleti, & iam plane perfecta, ut mihi quidem uideri solent. Similis in pictura ratio est, in qua Zeusim, & Polygnotum, & Timantem, & eorum, qui non sunt usi plus quàm quatuor coloribus, formas, & lineamenta laudamus. at in Aetione, Nicomacho, Protogene, Apelle iam perfecta sunt

omnia: & nescio an reliquis in rebus omnibus idem eueniat. nihil est enim simul & inuentum & perfectum. nec dubitari debet, quin fuerint ante Homerum poetæ: quod ex eis carminibus intelligi potest, quæ apud illum & in Phæacum, & in procorum epulis canuntur. quid, nostri ueteres uersus ubi sunt?

" Quos olim Fauni, uatesq; canebant,
" Cum neque musarum scopulos quisquam superarat,
" Nec dicti studiosus erat.

Ante hunc.

Ait ipse de se, nec mentitur in gloriando. sic enim sese res habet: nam & Odissea Latina est, sic tanquam opus aliquod Dædali; & Liuianæ fabulæ, non satis dignæ, quæ iterum legantur. atque hic Liuius, qui primus fabulam C. Clodio Cæci filio & M. Tuditano Consulibus docuit, anno ipso ante quàm natus est Ennius, post Romam conditam autem quartodecimo, & quingentesimo, ut hic ait, quem nos sequimur: est enim inter scriptores de numero annorum controuersia. Accius autem à Q. Maximo quintum Consule captum Tarento scripsit Liuium, annis XXX post, quàm eum fabulam docuiße & Atticus scribit, & nos in antiquis commentarijs inuenimus: docuisse autem fabulam annis post XI, Cn. Cornelio, Q. Minutio Consulibus ludis Iuuentatis, quo Salinator Senensi prælio uouerat. in quo tantus error Accij fuit, ut his Consulibus XL annos natus Ennius fuerit: cui si æqualis fuerit Liuius, minor fuit aliquanto is, qui primus fabulam

dedit, quàm ij, qui multas docuerant ante hos Consules, & Plautus, & Næuius. Hæc si minus apta uidentur huic sermoni Brute, Attico assigna, qui me inflammauit studio illustrium hominum ætates & tempora persequendi. Ego uero, inquit Brutus, & delector ista quasi notatione temporum: & ad id, quod instituisti, oratorum genera distinguere ætatibus, istam diligentiam esse accommodatam puto. Recte, inquam, Brute intelligis. atque utinam extarent illa carmina, quæ multis seclis ante suam ætatem in epulis esse cantitata à singulis conuiuis de clarorum uirorum laudibus in Originibus scriptum reliquit Cato. tamen illius, quem in uatibus, & Faunis enumerat Ennius, bellum Punicum quasi Myronis opus delectat. Sit Ennius sane, ut est certe, perfectior: qui si illum, ut simulat, contemneret, non, omnia bella persequens, primum illud Punicum acerrimum bellum reliquisset. sed ipse dicit, cur id faciat:

Scripsere, inquit, alij rem Versibu':

Et luculente quidem scripserunt, etiam si minus, quàm tu, polite. nec uero tibi aliter uideri debet: qui à Næuio uel sumpsisti multa, si fateris; uel, si negas, surripuisti. Cum hoc Catone grandiores natu fuerunt C. Flaminius, C. Varro, Q. Maximus, Q. Metellus, P. Lentulus, P. Crassus, qui cum superiore Africano Consul fuit. Ipsum Scipionem accepimus non infantem fuisse. filius quidem eius, is, qui hunc minorem Scipionem à Paulo adoptauit, si corpore ualuisset, in primis habitus esset disertus. indicant cum oratiun-

culæ, tum historia quædam Græca, scripta dulcissime. Numeroq́; eodem fuit Sex. Aelius, iuris quidem ciuilis omnium peritissimus, sed etiam ad dicendum paratus. De minoribus autem C. Sulpicius Gallus; qui maxime omnium nobilium Græcis literis studuit; isq́; & oratorum in numero est habitus, & fuit reliquis rebus ornatus, atque elegans. iam enim erat unctior quædam splendidiorq́; consuetudo loquendi. nam, hoc Prætore ludos Appollini faciente, cum Thyestem fabulam docuisset, Q. Marcio, Cn. Seruilio Consulibus mortem obiit Ennius. Erat iisdem temporibus Ti. Gracchus P. F. qui bis Consul, & Censor fuit: cuius est oratio Græca apud Rhodios: quem ciuem cum grauem, tum etiam eloquentem constat fuisse. P. etiam Scipionem Nasicam, qui est Corculum appellatus, qui item bis Consul, & Censor fuit, habitum eloquentem aiunt, illius, qui sacra acceperit, filium. dicunt etiam L. Lentulum, qui cum C. Figulo Consul fuit; Q. Nobiliorem, M. filium, iam patrio instituto deditum studio literarum; qui etiam Q. Ennium, qui cum patre eius in Aetolia militauerat, ciuitate donauit, cum Triumuir coloniam deduxisset. & T. Annium Luscum, huius Q. Fuluij collegam, non indisertum dicunt fuisse. Atque etiam L. Paulus, Africani pater, personam principis ciuis facile dicendo tuebatur. At uero etiam tum Catone uiuo, qui annos quinque & LXXX. natus excessit è uita, cum quidem eo ipso anno contra Ser. Galbam ad populum summa contentione dixißet, quam etiam ora-

tionem ſcriptam reliquit; ſed uiuo Catone minores natu multi uno tempore oratores floruerunt. nam & A. Albinus, is qui Græce ſcripſit hiſtoriam, qui Conſul cum L. Lucullo fuit, & literatus, & diſertus fuit: & tenuit cum hoc locum quendam etiam Ser. Fuluius, & una Ser. Fabius Pictor, & iuris, & literarum, & antiquitatis bene peritus. Quintusq; Fabius Labeo fuit ornatus iiſdem fere laudibus. Nam Q. Metellus, is, cuius quatuor filij conſulares fuerunt, in primis eſt habitus eloquens: qui pro L. Cotta dixit, accuſante Africano: cuius & aliæ ſunt orationes, & contra Ti. Gracchum expoſita eſt in C. Fannij annalibus. Tum ipſe L. Cotta ueterator habitus. ſed C. Lælius & P. Africanus in primis eloquentes: quorum extant orationes, ex quibus exiſtimari de ingenijs oratorum poteſt. ſed inter hos, ætate paulum his antecedens, ſine controuerſia Ser. Galba eloquentia præſtitit: & nimirum is princeps ex Latinis illa oratorum propria, & quaſi legitima opera tractauit, ut egrederetur à propoſito ornandi cauſa, ut delectaret animos, ut permoueret, ut augeret rem, ut miſerationibus, ut communibus locis uteretur: ſed neſcio quo modo huius, quem conſtat eloquentia præſtitiſſe, exiliores orationes ſunt, & redolentes magis antiquitatem, quàm aut Lelij, aut Scipionis, aut etiam ipſius Catonis: itaque exaruerunt, uix iam ut appareant. De ipſius Lælij, & Scipionis ingenio, quanquam ea eſt iam opinio, ut plurimum tribuatur ambobus, dicendi tamen laus eſt in Lælio illuſtrior. at o-

ratio Lælij de collegijs non melior, quàm de multis quam uoles Scipionis: non quo illa Lælij quidquam sit dulcius, aut quod de religione dici poßit augustius: sed multo tamen uetustior, & horridior ille, quàm Scipio: & cum sint in dicendo uariæ uoluntates, delectari mihi magis antiquitate uidetur, & libenter uerbis etiam uti paulo magis priscis Lælius. sed est mos hominum, ut nolint eundem pluribus rebus excellere. nam ut ex bellica laude aspirare ad Africanum nemo potest, in qua ipsa egregium Viriati bello reperimus fuisse Lælium: sic ingenij, literarum, eloquentiæ, sapientiæ denique, etsi utrique primas, priores tamen libenter deferunt Lælio. nec mihi cæterorum iudicio solum uidetur, sed etiam ipsorum inter ipsos concessu ita tributum fuisse. erat omnino tum mos, ut in reliquis rebus melior, sic in hoc ipso humanior, ut faciles eßent in suum cuique tribuendo. memoria teneo, Smyrnæ me ex P. Rutilio Rufo audisse, cum diceret adolescentulo se accidisse, ut ex S. C. P. Scipio, & D. Brutus, ut opinor, Consules de re atroci magnáq; quærerent. nam cum in silua Scantia facta cædes esset, notiq; homines interfecti; insimulareturq; familia, partim etiam liberi societatis eius, quæ picarias de P. Cornelio, L. Mummio Consulibus redemisset; decreuisse senatum, ut de ea re cognoscerent & statuerent Consules: causam pro publicanis accurate, ut semper solitus eßet, elegantérq; dixisse Lælium: cum Consules re audita, Amplius, de consilij sententia pronunciauißent, paucis interpositis diebus iterum Lælium multo diligentius

melius'q; dixisse; iterum'q; eodem modo à Consulibus rem esse prolatam: tum Lælium, cum eum socij domum reduxissent, egissent'q; gratias, & , ne defatigaretur, orauissent, locutum esse ita: se, quæ fecisset honoris eorum causa, studiose accurate'q; fecisse; sed se arbitrari causam illam à Ser. Galba, quòd is in dicendo fortior, acrior'q; esset, grauius, & uehementius posse defendi: itaque auctoritate C. Lælij publicanos causam detulisse ad Galbam: illum autem, quòd ei uiro succedendum esset, uerecunde, & dubitanter recepisse: unum, quasi comperendinatus, medium diem fuiße, quem totum Galbam in considerando causa componenda'q; posuisse: & cum cognitionis dies esset, & ipse Rutilius rogatu sociorum domum ad Galbam mane uenisset, ut eum admoneret, & ad dicendi tempus adduceret, usque illum, quoad ei nunciatum esset Consules descendisse, omnibus exclusis commentatum in quadam testudine cum seruis literatis fuisse, quorum aliud alij dictare eodem tempore solitus esset: interim cum esset ei nunciatum tempus esse, exisse in ædes eo colore, & ijs oculis, ut egisse causam, non commentatum putares. adhebat etiam, id'q; ad rem pertinere putabat, scriptores illos male multatos exisse cum Galba. ex quo significabat, illum non in agendo solum, sed etiam in meditando uehementem atque incensum fuisse. quid multa? magna expectatione, plurimis audientibus, coram ipso Lælio sic illam causam, tanta ui, tanta'q; grauitate dixisse Galbam, ut nulla fere pars orationis silentio præterire-

tur: itaque multis querelis, multáq; miseratione adhibita, socios, omnibus approbantibus, illa die quæstione liberatos esse. Ex hac Rutiliana narratione suspicari licet, cum duæ summæ sint in oratore laudes, una subtiliter disputandi ad docendum, altera grauiter agendi ad animos audientium permouendos; multóq; plus proficiat is, qui inflammet iudicem, quàm ille, qui doceat; elegantiam in Lælio, uim in Galba fuisse. quæ quidem uis tum maxime cognita est, cum, Lusitanis à Ser. Galba Pretore contra interpositam, ut existimabatur, fidem interfectis, L. Libone Tribuno pl. populum incitante, & rogationem in Galbam priuilegij similem ferente, summa senectute, ut ante dixi, M. Cato legem suadens in Galbam multa dixit: quam orationem in Origines suas retulit, paucis ante quàm mortuus est an diebus, an mensibus? tum igitur recusans Galba pro sese, & populi R. fidem implorans, cum suos pueros, tum C. Galli etiam filium flens commendabat: cuius orbitas & fletus mire miserabilis fuit propter recentem memoriam clarissimi patris: isq; se tum eripuit flamma, propter pueros misericordia populi commota, sicut idem scriptum reliquit Cato. Atque etiam ipsum Libonem non infantem uideo fuisse, ut ex orationibus eius intelligi potest. Cum hæc dixissem, & paulum interquieuissem, Quid igitur, inquit, est causæ, Brutus, si tanta uirtus in oratore Galba fuit, cur ea nulla in orationibus eius apparet? quod mirari non possum in eis, qui nihil omnino scripti reliquerunt Nec enim est eadem, in-

quam, Brute, causa non scribendi, & non tam bene scribendi, quàm dixerint. nam uidemus alios oratores inertia nihil scripsisse, ne domesticus etiam labor accederet ad forensem; pleræque enim scribuntur orationes habitæ iam, non ut habeantur: alios non laborare, ut meliores fiant; nulla enim res tantum ad dicendum proficit, quantum scriptio; memoriam autem in posterum ingenij sui non desiderant, cum se putant satis magnam adeptos esse dicendi gloriam, eamq; etiam maiorem uisum iri, si in existimantium arbitrium sua scripta non uenerint: alios, quòd melius putent dicere se posse, quàm scribere: quod peringeniosis hominibus, neque satis doctis, plerunque contingit, ut ipsi Galbæ: quem fortasse uis non ingenij solum, sed etiam animi, & naturalis quidam dolor dicentem incendebat, efficiebatq; ut & incitata, & grauis, & uehemens esset oratio: dein cum otiosus stylum prehenderat, motusq; omnis animi tanquam uentus hominem defecerat, flaccescebat oratio: quod ijs, qui limatius dicendi consectantur genus, accidere non solet: propterea quòd prudentia nunquam deficit oratorem; qua ille utens, eodem modo possit & dicere, & scribere: ardor animi non semper adest: isq; cum consedit, omnis illa uis, & quasi flamma oratoris extinguitur. hanc igitur ob causam uidetur Lælij mens spirare etiam in scriptis, Galbæ autem uis occidisse: Fuerunt etiam in oratorum numero mediocrium L. & Sp. Mummij fratres, quorum extant amborum orationes: simplex quidem Lucius &

antiquus, Spurius autem nihilo ille quidem ornatior, sed tamen astrictior: fuit enim doctus ex disciplina Stoicorum. Multæ sunt Sp. Albini orationes. sunt etiam L. & C. Aureliorum Orestarum; quos aliquo uideo in numro oratorum fuisse. P. etiam Popilius cum ciuis egregius, tum non indisertus fuit: C. uero filius eius disertus. Caius'q; Tuditanus cum omni uita atque uictu excultus, atque expolitus, tum eius elegans est habitum etiam orationis genus. Eodem'q; in genere est habitus is, qui iniuria accepta fregit Ti. Gracchum patientia, ciuis in rebus optimis constantissimus M. Octauius. At uero M. Aemilius Lepidus, qui est Porcina dictus, iisdem temporibus fere, quibus Galba, sed paulo minor natu, & summus orator est habitus, & fuit, ut apparet ex orationibus, scriptor sane bonus. Hoc in oratore Latino primum mihi uidetur & lenitas apparuisse illa Græcorum, & uerborum comprehensio, etiam artifex, ut ita dicam, stylus. hunc studiose duo adolescentes ingeniosissimi & prope æquales C. Carbo & Ti. Gracchus audire soliti sunt: de quibus iam dicendi locus erit, cum de senioribus pauca dixero. Q. enim Pompeius non contemptus orator temporibus illis fuit; qui summos honores, homo per se cognitus, sine ulla commendatione maiorum est adeptus. Tum L. Cassius multum potuit, non eloquentia, sed dicendo tamen; homo non liberalitate, ut alii, sed ipsa tristitia & seueritate popularis: cuius quidem legi tabellariæ M. Antius Briso Tribunus pl. diu restitit, M. Lepido Consule ad-

iuuante. eáq; res P. Africano uituperationi fuit, quòd eius auctoritate de sententia deductus Briso putabatur. Tum duo Cœpiones multum clientes consilio & lingua, plus auctoritate tamen & gratia sublevabant: sed Publij sunt scripta nec nimis extenuata, (quanquam ueterum est similis) & plena prudentiæ. P. Crassum ualde probatum oratorem ijsdem fere temporibus accepimus; qui & ingenio ualuit, & studio, & habuit quasdam etiam domesticas disciplinas. nam & cum summo illo oratore Ser. Galba, cuius Caio filio filiam suam collocauerat, affinitate sese deuinxerat: & cum esset P. Mucij filius, fratremq; haberet P. Scæuolam, domi ius ciuile cognouerat. in eo industriam constat summam fuisse, maximamq; gratiam; cum & consuleretur plurimum, & diceret. Horum ætatibus adiuncti duo C. Fannij, Caij Marci filij, fuerunt: quorum Caij filius, qui Consul cum Domicio fuit, unam orationem de socijs & nomine Latino contra Gracchum reliquit, sane & bonam, & nobilem. Tum Atticus, Quid ergo? est'ne ista Fannij? nam uaria opinio pueris nobis erat. alij à C. Persio, literato homine, scriptam esse aiebant, illo, quem significat ualde doctum esse Lucilius: alij multos nobiles, quod quisque potuisset, in illam orationem contulisse. Tum ego, Audiui equidem ista, inquam, de maioribus natu; sed nunquam sum adductus, ut crederem: eamq; suspicionem propter hanc causam credo fuisse, quòd Fannius in mediocribus oratoribus habitus esset, oratio autem uel optima esset illo

quidem tempore orationum omnium. sed nec eiusmodi est, ut à pluribus confusa uideatur; unus enim sonus est totius orationis, & idem stylus: nec de Persio reticuisset Gracchus, cum & Fannius de Menelao Maratheno, & de cæteris obiecisset; præsertim cum Fannius nunquam sit habitus elinguis: nam & causas defensitauit; & Tribunatus eius, arbitrio & auctoritate P. Africani gestus, non obscurus fuit. Alter autem C. Fannius M. F. C. Lælij gener, & moribus, & ipso genere dicendi durior, is soceri instituto; quem, quia cooptatus in Augurum collegium non erat, non admodum diligebat, præsertim cum ille Q. Scæuolam sibi minorem natu generum prætulisset: cui tamen Lælius se excusans, non genero minori dixit se illud, sed maiori filiæ detulisse: is tamen instituto Lælij Panætium audiuerat. eius omnis in dicendo facultas ex historia ipsius, non ineleganter scripta, perspici potest: quæ neque nimis est infans, neque perfecte diserta. Mucius autem Augur, quod pro se opus erat, ipse dicebat, ut de pecunijs repetundis contra T. Albutium. is oratorum in numero non fuit: iuris ciuilis intelligentia, atque omni prudentiæ genere præstitit. L. Cælius Antipater, scriptor, quemadmodum uidetis, fuit, ut temporibus illis, luculentus, iuris ualde peritus, multorum etiam, ut L. Crassi, magister. Vtinam in Ti. Graccho, Caióq; Carbone talis mens ad remp. bene gerendam fuisset, quale ingenium ad bene dicendum fuit: profecto nemo his uiris gloria præstitisset. sed eorum alter propter turbulentissimum Tri-

bunatum, ad quem ex inuidia fœderis Numantini bonis iratus accesserat, ab ipsa rep. est interfectus: alter propter perpetuam in populari ratione leuitatem morte uoluntaria se à seueritate iudicum uindicauit. sed fuit uterque summus orator: atque hoc memoria patrum teste dicimus. nam & Carbonis, & Gracchi habemus orationes, nondum satis splendidas uerbis, sed acutas, prudentiæq; plenissimas. Fuit Gracchus diligentia Corneliæ matris à puero doctus, & Græcis literis eruditus. nam semper habuit exquisitos è Græcia magistros, in eis iam adolescens Diophanem Mitylenæum, Græciæ temporibus illis disertissimum: sed & breue tempus ingenij augendi, & declarandi fuit. Carbo, quòd uita suppeditauit, est in multis iudicijs causisq; cognitus. hunc qui audierant prudentes homines, in quibus familiaris noster L. Gellius, qui se illi contubernalem in Consulatu fuisse narrabat, canorum oratorem, & uolubilem, & satis acrem, & uehementem, atque eundem & ualde dulcem, & perfacetum fuisse dicebat, industrium etiam, & diligentem, & in exercitationibus commentationibusq; multum operæ solitum esse ponere. hic optimus illis temporibus est patronus habitus; eoq; forum tenente plura fieri iudicia cœperunt. nam & quæstiones perpetuæ hoc adolescente constitutæ sunt, quæ antea nullæ fuerunt: (L. enim Piso Tribunus pl. legem primus de pecunijs repetundis Censorino, & Manilio Consulibus tulit: ipse etiam Piso & causas egit, & multarum legum aut auctor, aut dissuasor fuit: isq; & ora-

tiones reliquit, quæ iam euanuerunt, & annales sane exiliter scriptos) & iudicia populi, quibus aderat Carbo, iam magis patronum desiderabant, tabella data: quam legem L. Cassius Lepido, & Mancino Consulibus tulit. Vester etiam D. Brutus, M. filius, ut ex familiari eius L. Accio poeta sum audire solitus, & dicere non inculte solebat, & erat cum literis Latinis, tum etiam Græcis, ut temporibus illis, eruditus. Quæ tribuerat idem Accius etiam Q. Maximo, L. Pauli nepoti. Et uero, ante Maximum, illum Scipionem, quo duce priuato Ti. Gracchus occisus est, cum omnibus in rebus uehementem, tum acrem aiebat in dicendo fuisse. Tum etiam P. Lentulus ille princeps, ad remp. duntaxat quod opus esset, satis habuisse eloquentiæ dicitur. Iisdemq; temporibus L. Furius Philus perbene Latine loqui putabatur, literatiusq; quàm cæteri. P. Scæuola ualde prudenter & acute. paulo etiam copiosius; nec multo minus prudenter M. Manilius. Appij Claudij uolubilis, sed paulo feruidior erat oratio. In aliquo numero etiam M. Fuluius Flaccus, & C. Cato, Africani sororis filius, mediocres oratores: etsi Flacci scripta sunt, sed ut studiosi literarum. Flacci autem æmulus P. Decius fuit, non infans ille quidem, sed ut uita, sic oratione etiam turbulentus. M. Drusus, C. filius, qui in Tribunatu C. Gracchum collegam iterum Tribunum fecit, uir & oratione grauis, & auctoritate: eiq; proxime adiunctus C. Drusus frater fuit. Tuus etiam gentilis Brute M. Pennus facile agitauit in Tribunatu,

C. Gracchum paulum ætate antecedens: fuit enim M. Lepido & L. Oreste Consulibus Quæstor Gracchus, Tribunus Pennus, illius M. filius, qui cum Q. Aelio Consul fuit: sed is omnia summa sperans, ædilitius est mortuus. Nam de T. Flaminino, quem ipse uidi, nihil accepi, nisi Latine diligenter locutum. Iis adiuncti sunt C. Curio, M. Scaurus, P. Rutilius, C. Gracchus. de Scauro, & Rutilio breuiter licet dicere: quorum neuter summi oratoris habuit laudem, & uterque in multis causis uersatus. erat in quibusdam laudandis uiris, etiam si maximi ingenij non essent, probabilis tamen industria: quanquam his quidem non omnino ingenium, sed oratorium ingenium defuit: neque enim refert uidere, quid dicendum sit, nisi id queas solute & suauiter dicere: ne id quidem satis est, nisi id, quod dicitur, sit uoce, uultu, motuq; conditius. quid dicam opus esse doctrina? sine qua, etiam si quid bene dicitur adiuuante natura, tamen id, quia fortuito fit, semper paratum esse non potest. in Scauri oratione, sapientis hominis & recti, grauitas summa, & naturalis quædam inerat auctoritas, non ut causam, sed ut testimonium dicere putares, cum pro reo diceret. hoc dicendi genus ad patrocinia mediocriter aptum uidebatur, ad senatoriam uero sententiam, cuius erat ille princeps, uel maxime: significabat enim non prudentiam solum, sed, quod maxime rem continebat, fidem. habebat hoc à natura ipsa, quod à doctrina non facile posset. quanquam huius quoque ipsius rei, quemadmodum scis, præ-

cepta ſunt. huius & orationes ſunt, & tres ad L. Fufidium libri ſcripti de uita ipſius acta, ſane utiles, quos nemo legit. at Cyri uitam & diſciplinam legunt, præclaram illam quidem, ſed neque tam rebus noſtris aptam, nec tamen Scauri laudibus anteponendam. Ipſe etiam Fufidius in aliquo patronorum numero fuit. Rutilius autem in quodam triſti & ſeuero genere dicendi uerſatus eſt: & uterque natura uehemens & acer. itaque cum una Conſulatum petiuiſſent, non ille ſolum, qui repulſam tulerat, accuſauit ambitus deſignatum competitorem, ſed Scaurus etiam abſolutus Rutilium in iudicium uocauit: multa'q; opera, multa'q; induſtria Rutilius fuit: quæ erat propterea gratior, quòd idem magnum munus de iure reſpondendi ſuſtinebat. ſunt eius orationes ieiunæ: multa præclara de iure: doctus uir, & Græcis literis eruditus, Panætij auditor, prope perfectus in Stoicis; quorum peracutum & artis plenum orationis genus, ſed tamen & exile, nec ſatis populari aſſenſioni accommodatum: itaque illa, quæ propria eſt huius diſciplinæ, philoſophorum de ſe ipſorum opinio, firma in hoc uiro & ſtabilis inuenta eſt: qui cum innocentiſſimus in iudicium uocatus eſſet, quo iudicio conuulſam penitus ſcimus eſſe remp. cum eſſent eo tempore eloquentiſſimi uiri L. Craſſus & M. Antonius conſulares, eorum adhibere neutrum uoluit, dixit ipſe pro ſeſe, & pauca C. Cotta, quòd ſororis erat filius, & is quidem tamen ut orator, quanquam erat admodum adoleſcens: ſed Q. Mucius enucleate illæ quidem, &

polite, ut solebat, nequaquam autem ea ui atque copia, quam genus illud iudicij & magnitudo causæ postulabat. habemus igitur in Stoicis oratoribus Rutilium, Scaurum in antiquis: utrunque tamen laudemus; quoniam per illos ne hæc quidem in ciuitate genera hac oratoria laude caruerunt: uolo enim, ut in scena, sic etiam in foro non eos modo laudari, qui celeri motu & difficili utantur, sed eos etiam, quos statarios appellant, quorum sit illa simplex in agendo ueritas non molesta. Et quoniam Stoicorum est facta mentio, Q. Aelius Tubero fuit illo tempore, L. Pauli nepos, nullo in oratorum numero, sed uita seuerus, & congruens cum ea disciplina, quam colebat, paulo etiam durior, qui quidem in Triumuiratu iudicauerit contra P. Africani auunculi sui testimonium, uacationem Augures, quo minus iudicijs operam darent, non habere: sed ut uita, sic oratione durus, incultus, horridus: itaque honoribus maiorum respondere non potuit. fuit autem constans ciuis, & fortis, & in primis Graccho molestus: quod indicat Gracchi in eum oratio. sunt etiam in Gracchum Tuberonis. is fuit mediocris in dicendo, doctissimus in disputando. Tum Brutus: Quàm hoc idem in nostris contingere intelligo, quod in Græcis, ut omnes fere Stoici prudentissimi in disserendo sint, & id arte faciant, sintq; architecti pene uerborum; ijdem traducti à disputando ad dicendum, inopes reperiantur. unum excipio Catonem, in quo perfectissimo Stoico summam eloquentiam non desiderem: quam exiguam in Fannio, ne in Rutilio

quidem magnam, in Tuberone nullam uideo fuisse. Et ego, Non, inquam, Brute sine causa: propterea quòd istorum in dialecticis omnis cura consumitur; uagum illud orationis, & fusum, & multiplex non adhibetur genus: tuus autem auunculus, quemadmodum scis, habet à Stoicis id, quod ab illis petendum fuit; sed dicere didicit à dicendi magistris, eorumq; more se exercuit. quòd si omnia à philosophis essent petenda, Peripateticorum institutis commodius fingeretur oratio. quo magis tuum Brute iudicium probo, qui eorum, id est ex uetere Academia, philosophorum sectam secutus es, quorum in doctrina atque præceptis disserendi ratio coniungitur cum suauitate dicendi & copia. quanquam ea ipsa Peripateticorum Academicorumq; consuetudo in ratione dicendi talis est, ut nec perficere oratorem poßit ipsa per sese, nec sine ea orator esse perfectus. nam ut Stoicorum astrictior est oratio, aliquantoq; contractior, quàm aures populi requirunt: sic illorum liberior & latior, quàm patitur consuetudo iudiciorum & fori. quis enim uberior in dicendo Platone? Iouem sic, ut aiunt philosophi, si Græce loquatur, loqui. quis Aristotele neruosior? Theophrasto dulcior? lectitauisse Platonem studiose, audiuisse etiam Demosthenes dicitur: idq; apparet ex genere & granditate uerborum. dicit etiam in quadam epistola hoc ipse de sese. sed & huius oratio in philosophiam tranlata, pugnacior, ut ita dicam, uidetur; & illorum in iudicia, pacatior. nunc reliquorum oratorum ætates, si placet, & gradus persequamur.

Nobis uero, inquit Atticus, & uehementer quidem; ut pro Bruto etiam respondeam. Curio fuit igitur eiusdem fere ætatis, sane illustris orator; cuius de ingenio ex orationibus eius existimari potest: sunt enim & aliæ, & pro Ser. Fuluio de incestu nobilis oratio. nobis quidem pueris hæc omnium optima putabatur: quæ uix iam comparet in hac turba nouorum uoluminum. Præclare, inquit Brutus, teneo, qui istam turbam uoluminum effecerit. Et ego, inquam, intelligo Brute, quem dicas. certe enim & boni aliquid attulimus iuuentuti, magnificentius, quàm fuerat, genus dicendi, & ornatius: & nocuimus fortasse; quòd ueteres orationes post nostras, non à me quidem, (meis enim illas antepono) sed à plerisque legi sunt desitæ. Enumera, inquit, me in plerisque. quanquam uideo mihi multa legenda iam te auctore, quæ antea contemnebam. Atqui hæc, inquam, de incestu laudata oratio, puerilis est locis multis: de amore, de tormentis, de rumore, loci sane inanes, ueruntamen, nondum tritis nostrorum hominum auribus, nec erudita ciuitate, tolerabiles. scripsit etiam alia nonnulla; & multa dixit, & illustria; & in numero patronorum fuit: ut eum mirer, cum & uita suppeditauisset, & splendor ei non defuisset, Consulem non fuisse. Sed ecce in manibus uir & præstantissimo ingenio, & flagranti studio, & doctus à puero C. Gracchus. noli enim putare quenquam Brute pleniorem & uberiorem ad dicendum fuisse. Et ille, Sic prorsus, inquit, existimo: atque istum de superioribus pene solum lego. Immo plane,

inquam, Brute legas censeo. damnum enim illius immaturo interitu res Romanæ Latinæq; literæ fecerunt. utinam non tam fratri pietatem, quàm patriæ, præstare uoluisset: quàm ille facile tali ingenio, diutius si uixisset, uel paternam esset, uel auitam gloriam consecutus: eloquentia quidem nescio an habuisset parem neminem. grandis est uerbis, sapiens sententijs, genere toto grauis. manus extrema non accessit operibus eius: præclare inchoata multa, perfecta non plane. legendus inquam est hic orator Brute, si quisquam alius, iuuentuti: non enim solum acuere, sed etiam alere ingenium potest. Huic successit ætati C. Galba, Seruij illius eloquentissimi uiri filius, P. Crassi eloquentis & iuris periti gener. laudabant hunc patres nostri, fauebant etiam propter patris memoriam; sed cecidit in cursu. nam rogatione Manilia, Iugurthinæ coniurationis inuidia, cum pro sese ipse dixisset, oppressus est. extat eius peroratio, qui epilogus dicitur: qui tanto in honore pueris nobis erat, ut eum etiam edisceremus. hic, qui in collegio sacerdotum esset, primus post Romam conditam iudicio publico est comdemnatus. P. Scipio, qui est in Consulatu mortuus, non multum ille quidem, nec sæpe dicebat, sed & Latine loquendo cuiuis erat par, & omnes sale facetijsq; superabat. eius collega L. Bestia, bonis initijs orsus Tribunatus, (nam P. Popilium, ui C. Gracchi expulsum, sua rogatione restituit) uir & acer & non indisertus, tristes exitus habuit Consulatus: nam inuidiosa lege Manilia quæstione C. Galbam sacerdotem, & quatuor consula-

res, L. Bestiam, C. Catonem, Sp. Albinum, ciuemq; præstantissimum L. Opimium, Gracchi interfectorem, à populo absolutum, cum is contra populi studium stetisset, Gracchani iudices sustulerunt. Huius dissimilis in Tribunatu, reliquaq; omni uita, ciuis improbus C. Licinius Nerua non indisertus fuit. C. Fimbria temporibus iisdem fere, sed longius ætate prouectus, habitus est sane, ut ita dicam, luculentus patronus, asper, maledicus, genere toto paulo feruidior atque commotior, diligentia tamen, & uirtute animi atque uita bonus auctor in senatu. idem tolerabilis patronus, nec rudis in iure ciuili, & cum uirtute, tum etiam ipso orationis genere liber: cuius orationes pueri legebamus, quas iam reperire uix possumus. Atque etiam ingenio, & sermone eleganti, ualetudine incommoda, C. Sestius Caluinus fuit: qui etsi, cum remiserant dolores pedum, non deerat in causis, tamen id non sæpe faciebat. itaque consilio eius, cum uolebant, homines utebantur; patrocinio, cum licebat. Iisdem temporibus M. Brutus: in quo magnum fuit Brute dedecus generi uestro; qui cum tanto nomine esset, patremq; optimum uirum habuisset, & iuris peritissimum, accusationem factitauerit, ut Athenis Lycurgus: is magistratus non petiuit, sed fuit accusator uehemens & molestus; ut facile cerneres naturale quoddam stirpis bonum degenerauisse uitio deprauatæ uoluntatis. Atque eodem tempore accusator de plebe L. Cæsidenus fuit: quem ego audiui iam senem, cum ab L. Sabelio multam lege Aquilia de iniuria

petiuisset. non fecissem hominis pene infimi mentionem, nisi iudicarem, qui suspiciosus aut criminosius diceret, audiuisse me neminem. Doctus etiam Græcis T. Albutius, uel potius pene Græcus. loquor, ut opinor; sed licet ex orationibus iudicare. fuit autem Athenis adolescens: perfectus Epicureus euaserat, minime aptum ad dicendum genus. Iamq; Q. Catulus, non antiquo illo more, sed hoc nostro, nisi quid fieri potest perfectius, eruditus. multæ literæ: summa non uitæ solum atque naturæ, sed orationis etiam comitas: incorrupta quædam Latini sermonis integritas; quæ perspici cum ex orationibus eius potest, tum facillime ex eo libro, quem de Consulatu, & de rebus gestis suis conscriptum molli & Xenophonteio genere sermonis misit ad A. Furium poetam, familiarem suum: qui liber nihilo notior est, quàm illi tres, de quibus ante dixi, Scauri libri. Tum Brutus: Mihi quidem nec iste notus est, nec illi: sed nec mea culpa est: nunquam enim in manus inciderunt. nunc autem & à te sumam, & conquiram ista posthac curiosius. Fuit igitur in Catulo sermo Latinus: quæ laus dicendi non mediocris ab oratoribus plerisque neglecta est. nam de sono uocis, & suauitate appellandarum literarum, quoniam filium cognouisti, noli expectare quid dicam: quanquam filius quidem non fuit in oratorum numero; sed non deerat ei tamen in sententia dicenda cum prudentia, tum elegans quoddam & eruditum orationis genus. nec habitus est tamen pater ipse Catulus princeps in numero patronorum: sed erat talis,

ut, cum quosdam audires, qui tum erant præstantes, uideretur esse inferior; cum autem ipsum audires sine comparatione, non modo contentus esses, sed melius non quæreres. Q. Metellus Numidicus, & eius collega M. Silanus, dicebant de rep. quod esset illis uiris, & consulari dignitati satis. M. Aurelius Scaurus non sæpe dicebat, sed polite: Latine uero in primis est eleganter locutus. Quæ laus eadem in A. Albino bene loquendi fuit. Nam flamen Albinus etiam in numero est habitus disertorum. Q. etiam Cœpio, uir acer, & fortis: cui fortuna belli, crimini; inuidia populi, calamitati fuit. Tum etiam C. & L. Memmij fuerunt, oratores mediocres, accusatores acres atque acerbi; itaque in iudicium capitis multos uocauerunt, pro reis non sæpe dixerunt. Sp. Torius satis ualuit in populari genere dicendi, is qui agrum publicum, uitiosa & inutili lege, uectigali leuauit. M. Marcellus Aeserinini pater, non ille quidem in patronis, sed & in promptis tamen, & non inexercitatis ad dicendum fuit, ut filius eius P. Lentulus. L. etiam Cotta prætorius in mediocrium oratorum numero, dicendi non ita multum laude processerat; sed de industria cum uerbis, tum etiam ipso sono quasi subrustico persequebatur atque imitabatur antiquitatem. atque ego & in hoc ipso Cotta, & in alijs pluribus intelligo, me non ita disertos homines & retulisse in oratorum numerum, & relaturum. est enim propositum colligere eos, qui hoc munere in ciuitate functi sint, ut tenerent oratorum locum: quorum quidem quæ fuerit ascensio,

& quàm in omnibus rebus difficilis optimi perfectio atque absolutio, ex eo, quod dicam, existimari potest. quàm multi enim iam oratores commemorati sunt, & quàm diu in eorum enumeratione uersamur; cum tamen spisse, atque uix, ut dudum ad Demosthenem & Hyperidem, sic nunc ad Antonium Crassumq; peruenimus. nam ego sic existimo, hos oratores fuisse maximos, & in his primum cum Græcorum gloria Latine dicendi copiam æquatam. Omnia ueniebant Antonio in mentem; eaq́; suo quæque loco, ubi plurimum proficere & ualere possent, ut ab Imperatore equites, pedites, leuis armatura, sic ab illo in maxime opportunis orationis partibus collocabantur. erat memoria summa: nulla meditationis suspicio: imparatus semper aggredi ad dicendum uidebatur, sed ita erat paratus, ut iudices illo dicente nonnunquam uiderentur non satis parati ad cauendum fuisse. Verba ipsa, non illa quidem elegantissimo sermone; itaque diligenter loquendi laude caruit; (neque tamen est admodum inquinate locutus) sed illa, quæ proprie laus oratoris est in uerbis: nam ipsum Latine loqui est illud quidem, ut paulo ante dixi, in magna laude ponendum, sed non tam sua sponte, quàm quòd est à plerisque neglectum: non enim tam præclarum est scire Latine, quàm turpe nescire: neque tam id mihi oratoris boni, quàm ciuis Romani proprium uidetur: sed tamen Antonius in uerbis & eligendis, neque id ipsum tam leporis causa, quàm ponderis, & collocandis, & comprehensione deuinciendis, nihil

non ad rationem, & tanquam ad artem dirigebat, uerum multo magis hoc idem in sententiarum ornamentis, & conformationibus. quo genere quia præstat omnibus Demosthenes, idcirco à doctis oratorum est princeps iudicatus. σχήματα enim quæ uocant Græci, ea maxime ornant oratorem: eáq; non tam in uerbis pingendis habent pondus, quàm in illuminandis sententijs. sed cum hæc magna in Antonio, tum actio singularis. quæ si partienda est in gestum, atque uocem: gestus erat non uerba exprimens, sed cum sententijs congruens; manus, humeri, latera, supplosio pedis, status, incessus, omnísq; motus cum uerbis, sententijsq; consentiens: uox permanens, uerum subrauca natura; sed hoc uitium huic uni in bonum conuertebatur: habebat enim flebile quiddam in quæstionibus, aptumq; cum ad fidem faciendam, tum ad misericordiam commouendam: ut uerum uideretur in hoc illud, quod Demosthenem ferunt ei, qui quæsiuisset quid primum esset in dicendo, actionem, quid secundum, idem, & idem tertium, respondisse. nulla res magis penetrat in animos, eósq; fingit, format, flectit: talésq; oratores uideri facit, quales ipsi se uideri uolunt. Huic alij parem esse dicebant, alij anteponebant L. Crassum. illud quidem certe omnes ita iudicabant, neminem esse, qui, horum alterutro patrono, cuiusquam ingenium requireret. equidem quanquam Antonio tantum tribuo, quantum supra dixi: tamen Crasso nihil statuo fieri potuisse perfectius, erat summa grauitas; erat cum grauitate

iunctus facetiarum & urbanitatis oratorius, non scurrilis lepos: Latine loquendi accurata, & sine molestia diligens elegantia: in disserendo mira explicatio: cum de iure ciuili, cum de æquo & bono disputaretur, argumentorum & similitudinum copia. nam ut Antonius coniectura mouenda, aut sedanda suspicione, aut excitanda, incredibilem uim habebat: sic in interpretando, in definiendo, in explicanda æquitate, nihil erat Crasso copiosius: idq; cum sæpe alias, tum apud Centumuiros in M. Curij causa cognitum est. ita enim multa tum contra scriptum pro æquo & bono dixit, ut hominem acutissimum Q. Scæuolam, & in iure, in quo illa causa uertebatur, paratissimum, obrueret argumentorum exemplorumq; copia: atque ita tum ab his patronis æqualibus, etiam consularibus, causa illa dicta est, cum uterque ex contraria parte ius ciuile defenderet, ut eloquentium iuris peritissimus Crassus, iuris peritorum eloquentissimus Scæuola putaretur: qui quidem cum peracutus esset ad excogitandum, quid in iure, aut in æquo uerum aut esset, aut non esset; tum uerbis erat ad rem cum summa breuitate mirabiliter aptus. quare sit nobis orator in hoc interpretandi explanandiq; & disserendi genere mirabilis, sic, ut simile nihil uiderim: in augendo, in ornando, in refellendo magis existimator metuendus, quàm admirandus orator. uerum ad Crassum reuertamur. Tum Brutus, Etsi satis, inquit, mihi uidebar habere cognitum Scæuolam ex ijs rebus, quas audiebam sæpe ex C. Rutilio, quo utebatur propter familiaritatem

Scæuolæ nostri: tamen ista mihi eius dicendi tanta laus nota non erat: itaque cepi uoluptatem, tam ornatum uirum, tamq; excellens ingenium fuisse in nostra rep. Hic ego, noli, inquam, Brute existimare his duobus quidquam fuisse in nostra ciuitate præstantius. nam ut paulo ante dixi consultorum alterum disertissimum, disertorum alterum consultissimum fuisse: sic in reliquis rebus ita dissimiles erant inter sese, statuere ut tamen non posses, utrius te malles similiorem. Crassus erat elegantium parcissimus, Scæuola parcorum elegantissimus. Crassus in summa comitate habebat etiam seueritatis satis: Scæuolæ multa in seueritate non deerat tamen comitas. licet omnia hoc modo. sed uereor, ne fingi uideantur hæc, ut dicantur à me, quodam modo. res se tamen sic habet. cum omnis uirtus sit, ut uestra Brute uetus Academia dixit, mediocritas; uterque horum medium quiddam uolebat sequi: sed ita cadebat, ut alter ex alterius laude partem, uterque autem suam totam haberet. Tum Brutus, Cum ex tua oratione mihi uideor, inquit, bene Crassum, & Scæuolam cognouisse: tum de te, & de Ser. Sulpicio cogitans, esse quandam uobis cum illis similitudinem iudico. Quonam, inquam, istuc modo? Quia mihi & tu uideris, inquit, tantum iuris ciuilis scire uoluisse, quantum satis esset oratori; & Seruius eloquentiæ tantum assumpsisse, ut ius ciuile facile possit tueri: ætatesq; uestræ, ut illorum, nihil, aut non fere multum differunt. Et ego, De me, inquam, dicere nihil est necesse: de Seruio autem & tu probe

dicis

dicis, & ego dicam, quod sentio. Non enim facile quem dixerim plus studij, quàm illum, & ad dicendum, & ad omnes bonarum rerum disciplinas adhibuisse. nam & in ijsdem exercitationibus ineunte ætate fuimus: & postea Rhodum una ille etiam profectus est, quo melior esset, & doctior: & inde ut redijt, uidetur mihi in secunda arte primus esse maluisse, quàm in prima secundus. atque haud scio an par principibus esse potuisset: sed fortasse maluit, id quod est adeptus, longe omnium non eiusdem modo ætatis, sed eorum etiam, qui fuissent, in iure ciuili esse princeps. Hic Brutus, Ain' tu, inquit? etiámne Q. Scæuolæ Seruium nostrum anteponis? Sic enim, inquam, Brute existimo, iuris ciuilis magnum usum & apud Scæuolam, & apud multos fuisse, artem in hoc uno: quod nunquam effecisset ipsius iuris scientia, nisi eam præterea didicisset artem, quæ doceret rem uniuersam tribuere in partes, latentem explicare definiendo, obscuram explanare interpretando, ambiguam primum uidere, deinde distinguere, postremo habere regulam, qua uera & falsa iudicarentur, & quæ quibus propositis essent, quǽq; non essent consequentia. hic enim attulit hanc artem, omnium artium maximam, quasi lucem ad ea, quæ confuse ab alijs aut respondebantur, aut agebantur. Dialecticam mihi uideris dicere, inquit. Recte, inquam, intelligis. sed adiunxit etiam & literarum scientiam, & loquendi elegantiam: quæ ex scriptis eius, quorum similia nulla sunt, facillime perspici potest. cumq́; dicendi causa duobus peritis-

simis operam dedisset, L. Lucilio Balbo, C. Aquilio Gallo: Galli, hominis acuti & exercitati, promptam in agendo, & in respondendo celeritatem subtilitate diligentiaq; superauit: Balbi, docti & eruditi hominis, in utraque re consideratam tarditatem uicit, expediendis conficiendisq; rebus. sic & habet, quod uterque eorum habuit: & expleuit, quod utrique defuit. itaque ut Crassus mihi uidetur sapientius fecisse, quàm Scæuola: (hic enim causas studiose recipiebat; in quibus à Crasso superabatur: ille se consuli uolebat; ne qua in re inferior esset, quàm Scæuola) sic Seruius sapientissime. cum enim duæ ciuiles artes ac forenses plurimum & laudis haberent, & gratiæ: perfecit, ut altera præstare omnibus; ex altera tantum assumeret, quantum esset & ad tuendum ius ciuile, & ad obtinendam consularem dignitatem satis. Tum Brutus, Ita prorsus, inquit, & antea putabam: audiui enim nuper eum studiose, & frequenter Sami, cum ex eo, ius nostrum pontificium qua ex parte cum iure ciuili coniunctum esset, uellem cognoscere: & nunc meum iudicium multo magis confirmo testimonio & iudicio tuo: simul illud gaudeo, quòd & æqualitas uestra, & pares honorum gradus, & artium studiorumq; quasi finitima uicinitas tantum abest ab obtrectatione, & inuidia, quæ solet lacerare plerosque, uti ea non modo non exulcerare uestram gratiam, sed etiam conciliare uideatur. quali enim te erga illum perspicio, tali illum in te uoluntate iudicioq; cognoui. itaque doleo & illius consilio, & tua uoce populum R.

carere tandiu. quod cum per se dolendum est, tum multo magis consideranti, ad quos ista non translata sint, sed nescio quo pacto deuenerint. Hic Atticus, Dixeram, inquit, à principio, de rep. ut sileremus: itáq; faciamus: nam si isto modo uolumus singulas res desiderare, non modo quærendi, sed ne lugendi quidem finem reperiemus. Pergamus ergo, inquam, ad reliqua, & institutum ordinem persequamur. Paratus igitur ueniebat Crassus: expectabatur: audiebatur à principio statim; quod erat apud eum semper accuratum: expectatione dignus uidebatur: non multa iactatio corporis, non inclinatio uocis, nulla inambulatio, non crebra supplosio pedis, uehemens & interdum irata & plena iusti doloris oratio; multæ, & cum grauitate facetiæ; quodq; difficile est, idem & perornatus, & perbreuis. iam in altercando inuenit parem neminem. uersatus est in omni fere genere causarum. mature in locum principum oratorum uenit. accusauit C. Carbonem, eloquentissimum hominem, admodum adolescens: summam ingenij non laudem modo, sed etiam admirationem est consecutus. defendit postea Liciniam uirginem, cum annos XXVII. natus esset: in ea ipsa causa fuit eloquentissimus, orationisq; eius scriptas quasdam partes reliquit. uoluit adolescens in colonia Narbonensi causæ popularis aliquid attingere, eamq; coloniam, ut fecit, ipse deducere. extat in eam legem senior, ut ita dicam, quàm illa ætas ferebat, oratio. multæ deinde causæ, sed ita tacitus Tribunatus, ut, nisi in eo magistratu cœnauisset

apud præconem Granium, id'q; nobis narrauisset Lucilius, Tribunum pl. nesciremus fuisse. Ita prorsus, inquit Brutus. sed ne de Scæuolæ quidem Tribunatu quidquam audiuisse uideor; & eum collegam Crassi credo fuisse. Omnibus quidem alijs, inquam, in magistratibus; sed Tribunus anno post fuit, eo'q; in Rostris sedente suasit Seruiliam legem Crassus. nam Censuram sine Scæuola gessit. eum enim magistratum nemo unquam Scæuolarum petiuit, sed hæc Crassi cum edita oratio est, quam te sæpe legisse certo scio, quatuor & triginta tum habebat annos, totidem'q; annis mihi ætate præstabat. ijs enim Consulibus eam legem suasit, quibus nati sumus, cum ipse esset Q. Cœpione Consule natus, & C. Lælio, triennio ipso minor, quàm Antonius. quod idcirco posui, ut, dicendi Latine prima maturitas in qua ætate extitisset, posset notari; & intelligeretur iam ad summum pene esse perductam; ut eò nihil ferme quisquam addere posset, nisi qui à philosophia, à iure ciuili, ab historia fuisset instructior. Erit, inquit M. Brutus, aut iam est iste, quem expectas? Nescio, inquam. sed est etiam L. Crassi in Censura pro Q. Cœpione, defensione iuncta, non breuis, ut laudatio, ut oratio autem, breuis, postrema Censoris oratio, qua anno duodequinquagesimo usus est. in his omnibus inest quidam sine ullo fuco ueritatis color. quin etiam comprehensio, & ambitus ille uerborum (si sic periodum appellari placet) erat apud illum contractus, & breuis; & in membra quædam, quæ κῶλα Græci uocant, dispertiebat ora-

tionem lubentius. Hoc loco Brutus, Quandoquidem tu istos oratores, inquit, tantopere laudas, uellem aliquid Antonio præter illum de ratione dicendi sane exilem libellum, plura Crasso libuisset scribere: cum enim omnibus memoriam sui, tum etiam disciplinam dicendi nobis reliquissent. nam Scæuolæ dicendi elegantiam satis ex ijs orationibus, quas reliquit, habemus cognitam. Et ego, Mihi quidem à pueritia quasi magistra fuit, inquam, illa in legem Cœpionis oratio: in qua & auctoritas ornatur senatus, quo pro ordine illa dicuntur; & inuidia concitatur in iudicum, & in accusatorum factionem, contra quorum potentiam populariter tum dicendum fuit. multa in illa oratione grauiter, multa leniter, multa aspere, multa facete dicta sunt: plura etiam dicta, quàm scripta: quod ex quibusdam capitibus expositis, nec explicatis intelligi potest. ipsa illa censoria contra Cn. Domitium collegam non est oratio, sed quasi capita rerum, & orationis commentarium paulo plenius: nulla est enim altercatio clamoribus unquam habita maioribus. Et uero fuit in hoc & popularis dictio excellens: Antonij genus dicendi multo aptius iudicijs, quàm concionibus. Hoc loco ipsum Domitium non relinquo. nam etsi non fuit in oratorum numero, tamen pono satis in eo fuisse orationis, atque ingenij, quo & magistratus personam, & consularem dignitatem tueretur. quod idem de C. Cælio dixerim, industriam in eo summam fuisse, summasq; uirtutes, eloquentiæ tantum, quod esset in rebus priuatis amicis eius, in rep. ipsius dignitati

ſatis. Eodem tempore M. Herennius in mediocribus oratoribus Latine & diligenter loquentibus numeratus eſt: qui tamen ſumma nobilitate hominem, cognatione, ſodalitate, collegio, ſumma etiam eloquentia, L. Philippum in Conſulatus petitione ſuperauit. Eodem tempore C. Clodius, etſi propter ſummam nobilitatem, & ſingularem potentiam magnus erat, tamen etiam eloquentiæ quandam mediocritatem afferebat. Eiuſdem fere temporis fuit eques Romanus C. Titius: qui meo iudicio eò perueniſſe uidetur, quò potuit fere Latinus orator ſine Græcis literis, & ſine multo uſu peruenire. huius orationes tantum argutiarum, tantum exemplorum, tantum urbanitatis habent, ut pene Attico ſtylo ſcriptæ eſſe uideantur. eaſdem argutias in tragœdias ſatis ille quidem acute, ſed parum tragice tranſtulit. quem ſtudebat imitari L. Afranius poeta, homo perargutus, in fabulis quidem etiam, ut ſcitis, diſertus. Fuit etiam Q. Rubrius Varro, qui à ſenatu hoſtis cum C. Mario iudicatus eſt, acer & uehemens accuſator. In eo genere ſane probabilis, doctus autem Græcis literis, propinquus noſter, factus ad dicendum, M. Gratidius, M. Antonij perfamiliaris: cuius præfectus cum eſſet in Cilicia, eſt interfectus: qui accuſauit C. Fimbriam, M. Marij Gratidiani pater. Atque etiam apud ſocios & Latinos oratores habiti ſunt Q. Vectius Vectianus è Marſis, quem ipſe cognoui, prudens uir, & in dicendo breuis: Q. & D. Valerij Sorani, uicini, & familiares mei, non tam in dicendo admirabiles, quàm docti & Græcis literis

& Latinis: C. Rusticellus Bononiensis, is quidem & exercitatus, & natura uolubilis: omnium autem eloquentissimus extra hanc urbem T. Betutius Barrus Asculanus, cuius sunt aliquot orationes Asculi habitæ, illa Romæ contra Cœpionem, nobilis sane: cui orationi Cœpionis ore respondit Aelius; qui scriptitauit orationes multas, orator ipse nunquam fuit. Apud maiores autem nostros uideo disertissimum habitum ex Latio L. Papirium Fregellanum, Ti. Gracchi P. F. fere ætate. eius autem oratio est pro Fregellanis colonisq; Latinis habita in senatu. Tum Brutus, Quid tu igitur, inquit, tribuis istis extrenis quasi oratoribus? Quid censes, inquam, nisi idem, quod urbanis, præter unum, quòd non est eorum urbanitate quadam quasi colorata oratio? Et Brutus, Qui est, inquit, iste tandem urbanitatis color? Nescio, inquam: tantum esse quendam scio. Id tu Brute iam intelliges, cum in Galliam ueneris. audies tu quidem etiam uerba quædam non trita Romæ: sed hæc mutari, dediscíq; possunt: illud est maius, quòd in uocibus nostrorum oratorum recinit quiddam, & resonat urbanius. nec hoc in oratoribus modo apparet, sed etiam in cæteris. ego memini, T. Tincam Placentinum, hominem facetissimum, cum familiari nostro Q. Granio præcone dicacitate certare. Eon', inquit Brutus, de quo multa Lucilius? Isto ipso. sed Tincam non minus multa ridicule dicentem Granius obruebat nescio quo sapore uernaculo: ut ego iam non mirer illud Theophrasto accidisse, quod dicitur; cum percontaretur ex anicula

quadam, quanti aliquid uenderet; & respondisset illa, atque addidißet, Hospes non pote minoris; tulisse eum moleste, se non effugere hospitis speciem, cum ætatem ageret Athenis, optimeq; loqueretur. omnium, sicut opinor, in nostris est quidam urbanorum, sicut ille Atticorum, sonus. sed domum redeamus, id est ad nostros reuertamur. Duobus igitur summis Crasso, & Antonio L. Philippus proximus accedebat, sed longo interuallo tamen proximus. itaque eum, etsi nemo intercedebat qui se illi anteferret, neque secundum tamen, neque tertium dixerim. nec enim in quadrigis eum secundum numerauerim, aut tertium, qui uix è carceribus exierit, cum palmam iam primus acceperit; nec in oratoribus, qui tantum absit à primo, uix ut in eodem curriculo esse uideatur. sed tamen erant ea in Philippo, quæ qui sine comparatione illorum spectaret, satis magna diceret, summa libertas in oratione, multæ facetiæ, satis creber in reperiendis, solutus in explicandis sententiis. erat etiam in primis, ut temporibus illis, Græcis doctrinis institutus, in altercando cum aliquo aculeo, & maledicto facetus. Horum ætati prope coniunctus L. Gellius, non tam uendibilis orator, quàm ut nescires quid ei deesset: nec enim erat indoctus, nec tardus ad excogitandum, nec Romanarum rerum immemor, & uerbis solutus satis; sed in magnos oratores inciderat eius ætas: multam tamen operam amicis, & utilem præbuit: atque ita diu uixit, ut multarum ætatum oratoribus implicaretur, multum etiam in causis uersare-

tur. Iiſdem ferè temporibus D. Brutus, is, qui Conſul cum Mamerco fuit, homo & Græcis doctus literis, & Latinis. Dicebat etiam L. Scipio non imperite. Cneusq; Pompeius Sex. F. aliquem numerum obtinebat. nam Sextus frater eius præſtantiſsimum ingenium contulerat ad ſummam iuris ciuilis, & ad perfectam geometriæ, & rerum Stoicarum ſcientiam. Item in iure, & ante hos M. Brutus, & paulo poſt eum C. Bilienus, homo per ſe magnus, prope ſimili ratione ſummus euaſerat: qui Conſul factus eſſet, niſi in Marianos Conſulatus, & in eas petitionis anguſtias incidiſset. Cn. autem Octauij eloquentia, quæ fuerat ante Conſulatum ignorata, in Conſulatu multis concionibus eſt uehementer probata. Sed ab eis, qui tantum in dicentium numero, non in oratorum fuerunt, iam ad oratores reuertamur. Cenſeo, inquit Atticus: eloquentes enim uidebare, non ſedulos uelle conquirere. Feſtiuitate igitur, & facetijs, inquam, C. Iulius L. F. & ſuperioribus, & æqualibus ſuis omnibus præſtitit, oratorq; fuit minime ille quidem uehemens, ſed nemo unquam urbanitate, nemo lepore, nemo ſuauitate conditior. ſunt eius aliquot orationes, ex quibus, ſicut ex eiuſdem tragœdijs, lenitas eius ſine neruis perſpici poteſt. Eius æqualis P. Cethegus: cui de rep. ſatis ſuppeditabat oratio: totam enim tenebat eam, penitusq; cognorat: itaque in ſenatu conſularium auctoritatem aſſequebatur, ſed in cauſis publicis nihil, priuatis ſatis ueterator uidebatur. Erat in priuatis cauſis Q. Lucretius Veſpillo & acutus, & iuris peritus. nam Offella aptior con-

cionibus, quàm iudicijs. prudens etiam T. Annius Velina, & in eius generis causis orator sane tolerabilis. In eodem genere causarum multum erat T. Iuuentius, nimis ille quidem lentus in dicendo, & pene frigidus, sed & callidus, & in capiendo aduersario uersutus, & præterea nec indoctus, & magna cum iuris ciuilis intelligentia. Cuius auditor P. Orbius, meus fere æqualis, in dicendo non nimis exercitatus, in iure autem ciuili non inferior, quàm magister fuit. Nam T. Aufidius, qui uixit ad summam senectutem, uolebat esse similis horum, eratq; & bonus uir, & innocens, sed dicebat parum. Nec sane plus frater eius M. Virgilius, qui Tribunus pl. L. Syllæ Imperatori diem dixit. Eius collega P. Magius in dicendo paulo tamen copiosior. Sed omnium oratorum, siue rabularum, qui et plane indocti, aut inurbani, aut rustici etiam fuerunt, quos quidem ego cognouerim, solutissimum in dicendo, & acutissimum iudico nostri ordinis Q. Sertorium, equestris C. Gorgonium. Fuit etiam facilis, & expeditus ad dicendum, & uitæ splendore multo, & ingenio sane probabili T. Iunius L. F. Tribunitius: quo accusante, P. Sestius, Prætor designatus, damnatus est ambitus. is processisset honoribus longius, nisi semper infima atque etiam ægra ualetudine fuisset. Atque ego præclare intelligo, me in eorum commemoratione uersari, qui nec habiti sint, oratores, neque fuerint, prætermitq; à me aliquot ex ueteribus commemoratione, aut laude dignos: sed hoc quidem ignoratione. quid enim est su-

perioris ætates, quod ſcribi poſsit de iȷs, de quibus nulla monimenta loquuntur nec aliorum, nec ipſorum? de iȷs autem, quos ipſi uidimus, neminem fere prætermittimus eorum, quos aliquando dicentes uidimus. nolo enim ſciri, in tanta, & tam uetere rep. maximis præmiȷs eloquentiæ propoſitis, omneis cupiſſe dicere, non plurimos auſos eſſe, potuiſſe paucos. ego tamen ita de unoquoque dicam, ut intelligi poßit, quem exiſtimem clamatorem, quem oratorem fuiſſe. Iiſdem fere temporibus, ætate inferiores paulo quàm Iulius, ſed æquales propemodum fuerunt C. Cotta, P. Sulpicius, Q. Varius, Cn. Pomponius, C. Curio, L. Fuſius, M. Druſus, P. Antiſtius: nec ulla ætate uberior oratorum fœtus fuit. ex his Cotta, & Sulpicius, cum meo iudicio, tum omnium, facile primas tulerunt. Hic Atticus, Quo modo iſtuc dicis, inquit, cum tuo iudicio, tum omnium? ſemper'ne in oratore probando, aut improbando uulgi iudicium cum intelligentium iudicio congruit: an aliȷ probantur à multitudine, aliȷ autem ab iȷs, qui intelligunt? Recte requiris, inquam, Attice: ſed audies ex me fortaſſe, quod non omnes probent. An tu, inquit, id laboras, ſi huic modo Bruto probaturus es? Plane, inquam, Attice diſputationem hanc de oratore probando, aut improbando multo malim tibi, & Bruto placere: eloquentiam autem meam populo probari uelim. etenim neceſſe eſt, qui ita dicat, ut à multitudine probetur, eundem doctis probari. nam quid in dicendo rectum ſit, aut prauum, ego iudicabo; ſi modo is ſum, qui id poſsim, aut ſciam

iudicare: qualis uero sit orator, ex eo, quod is dicendo efficiet, poterit intelligi. Tria sunt enim, ut quidem ego sentio, quæ sint efficienda dicendo; ut doceatur is, apud quem dicetur, ut delectetur, ut moueatur uehementius. quibus uirtutibus oratoris horum quidque efficiatur, aut quibus uitijs orator aut non assequatur hæc, aut etiam in his labatur & cadat, artifex aliquis iudicabit. efficiatur autem ab oratore, nec ne, ut ij, qui audiunt, ita afficiantur, ut orator uelit; uulgi assensu, & populari approbatione iudicari solet. itaque nunquam de bono oratore, aut non bono doctis hominibus cum populo dissensio fuit. an censes, dum illi uiguerunt, quos ante dixi, non eosdem gradus oratorum uulgi iudicio & doctorum fuisse? de populo si quem ita rogauisses, Quis est in hac ciuitate eloquentissimus? in Antonio, & Crasso aut dubitaret, aut hunc alius, illum alius diceret. nemó ne Philippum, tam suauem oratorem, tam grauem, tam facetum, his anteferret, quem nosmet ipsi, qui hæc arte aliqua uolumus expendere, proximum illis fuisse diximus? nemo profecto. id enim ipsum est summi oratoris, summum oratorem populo uideri. Quare tibicem Antigenidas dixerit discipulo sane frigenti ad populum, Mihi cane, & musis: ego huic Bruto dicenti, ut solet, apud multitudinem, Mihi cane, & populo mi Brute, dixerim: ut, qui audient, quid efficiatur, ego, etiam cur id efficiatur, intelligam. Credit ijs, quæ dicuntur, qui audit oratorem; uera putat; assentitur; probat; fidem facit oratio. tu artifex quid quæris am-

plius? delectatur audiens multitudo, & ducitur oratione, & quasi uoluptate quadam perfunditur. quid habes, quod disputes? gaudet, dolet: ridet, plorat: fauet, odit: contemnit, inuidet: ad misericordiam inducitur, ad pudendum, ad pigendum: irascitur, miratur: sperat, timet: hæc perinde accidunt, ut eorum, qui adsunt, mentes uerbis, & sententijs, & actione tractantur. quid est, quòd expectetur docti alicuius sententia? quod enim probat multitudo, hoc idem doctis probandum est. denique hoc specimen est popularis iudicij, in quo nunquam fuit populo cum doctis intelligentibus dissensio. cum multi essent oratores in uario genere dicendi, quis unquam ex his excellere iudicatus est uulgi iudicio, qui non idem à doctis probaretur? quando autem dubium fuisset apud patres nostros eligendi cui patroni daretur optio, quin aut Antonium optaret, aut Crassum? aderant multi alij: tamen, utrum de his potius, dubitasset aliquis; quin alterum, nemo. quid, adolescentibus nobis, cum esset Cotta, & Hortensius, num quis, cui quidem eligendi potestas esset, quenquam his anteponebat? Tum Brutus, Quid tu, inquit, quæris alios? de te ipso nonne quid optarent rei, quid ipse Hortensius iudicaret, uidebamus? qui cum partiretur tecum causas, (sæpe enim interfui) perorandi locum, ubi plurimum pollet oratio, semper tibi relinquebat. Faciebat ille quidem, inquam, & mihi beneuolentia credo ductus tribuebat omnia. sed ego, quæ de me populi sit opinio, nescio: de reliquis hoc affirmo, qui uulgi

opinione disertißimi habiti sint, eosdem intelligentium quoque iudicio fuisse probatissimos. nec enim posset idem Demosthenes dicere, quod dixisse Antimachum Clarium poetam ferunt. qui cum, conuocatis auditoribus, legeret eis magnum illum, quod nouistis, uolumen suum; & eum legentem omnes præter Platonem reliquissent; Legam, inquit, nihilo minus: Plato enim mihi unus instar est omnium. Hæc illum. & recte: poema enim reconditum, paucorum approbatione; oratio popularis, ad sensum uulgi debet moueri. at si eundem hunc Platonem unum auditorem haberet Demosthenes; cum esset relictus à cæteris, uerbum facere non posset. quid tu Brute poßes, si te, ut Curionem quondam, concio reliquisset? Ego uero, inquit ille, ut me tibi indicem, in eis etiam causis, in quibus omnis res nobis cum iudicibus est, non cum populo, tamen, si à corona relictus sim, non queam dicere. Ita se, inquam, res habet. ut, si tibiæ inflatæ non referant sonum, abijciendas eas sibi tibicen putet: sic oratori populi aures tanquam tibiæ sunt: eæ si inflatum non recipiunt, aut si auditor omnino tanquam equus non facit, * agitandi finis faciendus est. hoc tamen interest, quòd uulgus interdum non probandum oratorem probat, sed probat sine comparatione, cum à mediocri, aut etiam à malo delectatur: eo est contentus, esse melius non sentit: illud quod est, qualecunque est, probat. tenet enim aures uel mediocris orator, sit modo aliquid in eo: nec res ulla plus apud animos hominum, quàm ordo & ornatus orationis ualet.

quare quis ex populo, cum Q. Scæuolam pro M. Coponio dicentem audiret in ea causa, de qua ante dixi, quidquam politius, aut elegantius, aut omnino melius aut expectaret, aut posse fieri putaret? cum is hoc probare uellet, M. Curium, cum ita hæres institutus esset, si pupillus ante mortuus esset, quam in suam tutelam uenisset, pupillo non nato hæredem esse non posse, quid ille non dixit de testamentorum iure, de antiquis formulis? quid, quemadmodum scribi oportuisset, si etiam filio non nato hæres institueretur? quàm captiosum esse populo, quod scriptum esset negligi, & opinione quæri uoluntates; & interpretatione disertorum, scripta simplicium hominum peruertere? quàm ille multa de auctoritate patris sui, qui semper ius illud esse defenderat? quàm omnino multa de conseruando iure ciuili? quæ quidem omnia cum perite, & scienter, tum & breuiter, & presse, & satis ornate, & pereleganter diceret; quis esset in populo, qui aut expectaret, aut fieri posse quidquam melius putaret? At uero ut contra Crassus ab adolescente delicato, qui in litore ambulans scalmum reperisset, ob eamq; rem ædificare nauem concupiuisset, exorsus est, similiter Scæuolam ex una scalmo captionis centumuirale iudicium hæreditatis effecisse: hoc in illo initio consecutus, multis eiusdem generis sententijs delectauit, animosq; omnium, qui aderant, in hilaritatem à seueritate traduxit: quod est unum ex tribus, quæ dixi ab oratore effici debere. deinde hoc uoluisse eum, qui testamentum fecisset, hoc sensis-

se, quoquo modo filius non esset, qui in suam tutelam ueniret, siue non natus, siue ante mortuus, Curius hæres ut esset: ita scribere plerosque, & id ualere, & ualuisse semper. hæc & multa eiusmodi dicens, fidem faciebat: quod est ex tribus oratoris officijs alterum. deinde æquum bonum, testamentorum sententias uoluntatesq; tutatus est: quanta esset in uerbis captio, cum in cæteris rebus, tum in testamentis, si negligerentur uoluntates; quantam sibi potentiam Scæuola assumeret, si nemo auderet testamentum facere postea, nisi de illius sententia. Hæc cum grauiter, cum ab exemplis copiose, cum uarie, tum etiam ridicule, & facete explicans, eam admirationem assensionemq; commouit, dixisse ut contra nemo uideretur. hoc erat oratoris officium partitione tertium, genere maximum. hic ille de populo iudex, qui separatim alterum admiratus esset, idem audito altero iudicium suum contemneret: at uero intelligens, & doctus, audiens Scæuolam, sentiret esse quoddam uberius dicendi genus, & ornatius. ab utroque autem causa perorata, si quæreretur uter præstaret orator; nunquam profecto sapientis iudicium à iudicio uulgi discreparet. qui præstat igitur intelligens imperito? magna re, & difficili: siquidem magnum est scire quibus rebus efficiatur, amittatur'ue dicendo illud quidquid est, quod aut effici dicendo oportet, aut amitti non oportet. præstat etiam illo doctus auditor indocto, quòd sæpe, cum oratores duo, aut plures populi iudicio probantur, quod dicendi genus optimum sit, intelligit.

intelligit. nam illud, quod populo non probatur, ne intelligenti quidem auditori probari potest. ut enim ex neruorum sono in fidibus, quàm scienter ij pulsi sint, intelligi solet: sic ex animorum motu cernitur, quid tractandis his perficiat orator. itaque intelligens dicendi existimator non assidens, & attente audiens, sed uno aspectu, & præteriens de oratore sæpe iudicat. uidet oscitantem iudicem, loquentem cum altero, nonnunquam etiam circulantem, mittentem ad horas, Quæsitorem, ut dimittat, rogantem: intelligit oratorem in ea causa non adesse, qui possit animis iudicum admouere orationem, tanquam fidibus manum. idem si præteriens aspexerit erectos intuentes iudices, ut aut doceri de re, idq́; etiam uultu probare uideantur; aut, ut auem cantu aliquo, sic illos uiderit oratione quasi suspensos teneri; aut id quod maxime opus est, misericordia, odio, motu animi aliquo perturbatos esse uehementius: ea si præteriens, ut dixi, aspexerit, si nihil audierit, tamen oratorem uersari in illo iudicio, & opus oratorium fieri, aut perfectum iam esse, profecto intelliget. Cum hæc disseruissem, uterque assensus est, & ego tanquam de integro ordiens, Quando igitur, inquam, à Cotta, & Sulpicio hæc omnis fluxit oratio, cum hos maxime iudicio illorum hominum, & illius ætatis dixissem probatos; reuertar ad eos ipsos: tum reliquos, ut institui, deinceps persequar. Quoniam ergo oratorum bonorum (hos enim quærimus) duo genera sunt, unum attenuate presseq́; alterum sublate ampleq́; dicentium: etsi

id melius est, quod splendidius & magnificentius; tamen in bonis omnia, quæ summa sunt, iure laudantur. sed cauenda est presso illi oratori inopia & ieiunitas, amplo autem inflatum & corruptum orationis genus. inueniebat igitur acute Cotta, dicebat pure ac solute; & ut ad infirmitatem laterum perscienter contentionem omnem remiserat, sic ad uirium imbecillitatem dicendi accommodabat genus. nihil erat in eius oratione nisi sincerum, nihil nisi siccum atque sanum: illudq; maximum, quòd, cum contentione orationis flectere animos iudicum uix posset, nec omnino eo genere diceret, tractando tamen impellebat ut idem facerent à se commoti, quod à Sulpicio concitati. fuit enim Sulpicius uel maxime omnium, quos quidem ego audiuerim, grandis, &, ut ita dicam, tragicus orator. uox cum magna, tum suauis & splendida: gestus, & motus corporis ita uenustus, ut tamen ad forum, non ad scænam institutus uideretur: incitata & uolubilis, nec ea redundans tamen, nec circunfluens oratio. Crassum hic uolebat imitari, Cotta malebat Antonium: sed ab hoc uis aberat Antonij, Craßi ab illo lepos. O`magnam, inquit, artem, Brutus: siquidem istis, cum summi essent oratores, duæ res maximæ altera alteri defuit. Atque in his oratoribus illud animaduertendum est, posse esse summos, qui inter se sint dißimiles. nihil enim tam dißimile, quàm Cotta Sulpicio; & uterque æqualibus suis plurimum præstitit. quare hoc doctoris intelligentis est, uidere quò ferat natura sua quenque; & ea

ducæ utentem sic instituere, ut Isocratem in acerrimo ingenio Theopompi, & lenissimo Ephori dixisse traditum est, alteri se calcaria adhibere, alteri frænos. Sulpicij orationes quæ feruntur, eas post mortem eius scripsisse P. Canutius putatur, æqualis meus, homo extra nostrum ordinem meo iudicio disertissimus. ipsius Sulpicij nulla oratio est: sæpe'q; ex eo audiui, cum se scribere neque consuesse, neque posse diceret. Cottæ pro se lege Varia quæ inscribitur, eam L. Aelius scripsit Cottæ rogatu. fuit is omnino uir egregius, & eques Romanus cum primis honestus; idem'q; eruditissimus & Græcis literis, & Latinis, antiquitatis'q; nostræ & in inuentis rebus, & in actis, scriptorum'q; ueterum literate peritus. quam scientiam Varro noster, acceptam ab illo, auctam'q; per sese, uir ingenio præstans, omni'q; doctrina, pluribus & illustrioribus literis explicauit. sed idem Aelius Stoicus esse uoluit, orator autem nec studuit unquam, nec fuit: scribebat tamen orationes, quas alij dicerent, ut Q. Metello F. ut Q. Cæpioni, ut Q. Pompeio Rufo: quanquam is etiam ipse scripsit eas, quibus pro se est usus, sed non sine Aelio. his enim scriptis etiam ipse interfui, cum essem apud Aelium adolescens, eum'q; audire perstudiose solerem. Cottam autem miror, summum ipsum oratorem, minime'q; ineptum, Aelianas leueis oratiunculas uoluisse existimari suas. His duobus eiusdem ætatis annumerabatur nemo tertius: sed mihi placebat Pomponius maxime, uel dicam minime displicebat. locus erat omnino in maximis causis præ-

ter eos, de quibus ſupra dixi, nemini: propterea quòd Antonius, qui maxime expetebatur, facilis in cauſis recipiendis erat, faſtidioſior Craſſus, ſed tamen recipiebat: horum qui neutrum habebat, confugiebat ad Philipphum fere, aut ad Cæſarem: Cotta & Sulpicius expetebantur. ita ab ijs ſex patronis cauſæ illuſtres agebantur: neque tam multa, quàm noſtra ætate, iudicia fiebant: neque hoc, quod nunc fit, ut cauſæ ſingulæ defenderentur à pluribus: quo nihil eſt uitioſius. reſpondemus ijs, quos non audiuimus. in quo primum ſæpe aliter eſt dictum, aliter ad nos relatum: deinde magni intereſt, coram uidere me, quemadmodum aduerſarius de quaque re aſſeueret; maxime autem, quemadmodum quæque res audiatur. ſed nihil uitioſius, quàm, cum unum corpus debeat eſſe defenſionis, naſci de integro cauſam, cum ſit ab altero perorata. omnium enim cauſarum unum eſt naturale principium, una peroratio: reliquæ partes, quaſi membra ſuo quæque loco locata, ſuam & uim, & dignitatem tenent. Cum autem difficile ſit in longa oratione non aliquando aliquid ita dicere, ut ſibi ipſe non conueniat: quanto difficilius cauere, ne quid dicas, quod non conueniat eius orationi, qui ante dixerit? ſed quia & labor multo maior eſt, totam cauſam, quàm partem, dicere; & quia plures ineuntur gratiæ, ſi uno tempore dicas pro pluribus: idcirco hanc conſuetudinem lubenter aſciuimus. erant tamen, quibus uideretur illius ætatis tertius Curio, quia ſplendidioribus fortaſſe uerbis utebatur, & quia Latine non peſſime

loquebatur, usu credo aliquo domestico: nam literarum admodum nihil sciebat. sed magni interest, quos quisque audiat quotidie domi, quibuscum loquatur à puero, quemadmodum patres, pædagogi, matres etiam loquantur. legimus epistolas Corneliæ matris Gracchorum: apparet filios non tam in gremio educatos, quàm in sermone matris. auditus est nobis Læliæ Caij filiæ sæpe sermo: ergo illam patris elegantia tinctam uidimus, & filias eius Mucias ambas, quarum sermo mihi fuit notus; & neptes Licinias, quas nos quidem ambas, hanc uero Scipionis etiam tu Brute credo aliquando audisti loquentem. Ego uero, ac lubenter quidem, inquit Brutus; & eo lubentius, quòd L. Crassi erat filia. Quid Crassum, inquam, illum censes istius Liciniæ filium, Crassi testamento qui fuit adoptatus? Summo iste quidem dicitur ingenio fuisse, inquit. & uero hic Scipio collega meus mihi sane bene & loqui uidetur, & dicere. Recte, inquam, iudicas Brute. etenim istius genus est ex ipsius sapientiæ stirpe generatum. nam & de duobus auis iam diximus, Scipione, & Crasso; & de tribus proauis; Q. Metello, cuius quatuor filij; P. Scipione, qui ex dominatu Ti. Gracchi priuatus in libertatem remp. uindicauit; Q. Scæuola Augure, qui peritissimus iuris, idemq; patronus est habitus. iam duorum abauorum quàm est illustre nomen, P. Scipionis, qui bis Consul fuit, qui est Corculum dictus, alterius omnium sapientissimi C. Lælij? O generosam, inquit, stirpem, & tanquam in unam arbo-

rem plura genera, sic in istam domum multorum insitam atque illuminatam sapientiam. Similiter igitur suspicor, (ut conferamus parua magnis) Curionis, etsi pupillus relictus est, patrio fuisse instituto puro sermone assuefactam domum: & eo magis hoc iudico, quòd neminem ex ijs quidem, qui aliquo in numero fuerunt, cognoui in omni genere honestarum artium tam indoctum, tam rudem. nullum ille poetam nouerat; nullum legerat oratorem; nullam memoriam antiquitatis collegerat; non publicum ius, non priuatum, & ciuile cognouerat: quanquam id quidem fuit etiam in alijs, & magnis quidem oratoribus, quos parum his instructos artibus uidimus, ut Sulpicium, ut Antonium. sed ij tamen unum illud habebant, dicendi opus elaboratum: id'q; cum constaret ex quinque notissimis partibus, nemo in aliqua parte earum omnino nihil poterat: in quacunque enim una plane claudicaret, orator esse non posset. sed tamen alius in alia excellebat magis. reperiebat, quid dici opus esset, & quo modo præparari. & quo loco locari, memoriá'q; ea comprehendebat Antonius: excellebat autem actione: erant'q; ei quædam ex his paria cum Crasso, quædam etiam superiora. at Crassi magis enitebat oratio. nec uero Sulpicio, neque Cottæ dicere possumus, neque cuiquam bono oratori rem ullam ex illis quinque partibus plane atque omnino defuisse. itaque in Curione hoc uerissime iudicari potest, nulla re una magis oratorem commendari, quàm uerborum splendore & copia. nam cum

tardus in cogitando, tum in instruendo dissipatus fuit. reliqua duo sunt, agere, & meminisse. in utroque cachinnos irridentium commouebat. motus erat is, quem & C. Iulius in perpetuum notauit, cum ex eo in utranque partem toto corpore uacillante quæsiuit, quis loqueretur è lintre: & Cn. Sicinius, homo impurus, sed admodum ridiculus, neque aliud in eo oratoris simile quidquam; is cum Tribunus pl. Curionem, & Octauium Consules produxisset; Curioq́; multa dixisset sedente Cn. Octauio collega, qui deuinctus erat fascijs, & multis medicamentis propter dolorem artuum delibutus; nunquam, inquit, Octaui collegæ tuo gratiam referes; qui nisi se suo more iactauisset, hodie te istic muscæ comedissent. Memoria autem ita fuit nulla, ut aliquoties, tria cum proposuisset, aut quartum adderet, aut tertium quæreret. qui in iudicio priuato uel maximo, cum ego pro Titinia Cottæ perorauissem, ille contra me pro Ser. Næuio diceret, subito totam causam oblitus est; idq́; ueneficijs & cantionibus Titiniæ factum esse dicebat. magna hæc immemoris ingenij signa: sed nihil turpius, quàm quòd etiam in scriptis obliuisceretur quid paulo ante posuißet, ut in eo libro, ubi se exeuntem è senatu, & cum Pansa nostro, & cum Curione filio colloquentem facit, cum senatum Cæsar Consul habuisset, omnisq́; ille sermo ductus è percunctatione filij, quid in senatu esset actum. in quo multis uerbis cum inueheretur in Cæsarem Curio; disputatioq́; esset inter eos, ut est consuetudo dialogorum: cum

sermo esset institutus senatu misso, quem senatum Cæsar Consul habuisset, reprehendit eas res, quas idem Cæsar anno post, & deinceps reliquis annis administrauisset in Gallia. Tum Brutus admirans, Tantam'ne fuisse obliuionem, inquit, in scripto præsertim, ut ne legens quidem unquam senserit quantum flagitij commisisset? Quid autem, inquam, Brute stultius, quàm, si ea uituperare uolebat, quæ uituperauit, non eo tempore instituere sermonem, cum illarum rerum iam tempora præterijssent (sed ita totus errat, ut in eodem sermone dicat, in senatum se Cæsare Consule non accedere, sed id dicat ipso Consule exiens è senatu. iam qui hac parte animi, quæ custos est cæterarum ingenij partium, tam debilis esset, ut ne in scripto quidem meminisset quid paulo ante posuisset, huic minime mirum est ex tempore dicenti solitam effluere mentem. itaque cum ei nec officium deesset, & flagraret studio dicendi, perpaucæ ad eum causæ deferebantur: orator autem uiuis eius æqualibus proximus optimis numerabatur propter uerborum bonitatem, ut ante dixi, & expeditam, ac profluentem quodam modo celeritatem. itaque eius orationes aspiciendas tamen censeo. sunt illæ quidem languidiores, ueruntamen possunt augere & quasi alere id bonum, quod in illo mediocriter fuisse concedimos: quod habet tantam uim, ut solum sine alijs in Curione speciem oratoris alicuius effecerit. sed ad instituta redeamus. In eodem igitur numero eiusdem ætatis C. Carbo fuit, illius eloquentissimi uiri filius, non satis

acutus orator, sed tamen orator numeratus est. erat in uerbis grauitas; & facile dicebat; & auctoritatem naturalem quandam habebat oratio. Acutior Q. Varius rebus inueniendis, nec minus uerbis expeditus; fortis uero actor & uehemens; & uerbis nec inops, nec abiectus, & quem plane oratorem dicere auderes. Cn. Pomponius lateribus pugnans, incitans animos, acer, acerbus, criminosus. Multum ab ijs aberat L. Fusius, tamen ex accusatione M. Aquilij diligentiæ fructum ceperat. Nam M. Drusum, tuum magnum auunculum, grauem oratorem, ita duntaxat cum de rep. diceret; L. autem Lucullum etiam acutum; patremq́; tuum Brute; iuris quoque & publici, & priuati sane peritum M. Lucullum; M. Octauium, Cn. filium; qui tantum auctoritate dicendoq́; ualuit, ut legem Semproniam frumentariam populi frequentis suffragijs abrogauerit; M. Octauium, M. filium, M. Catonem patrem, Q. etiam Catulum filium abducamus ex acie, id est à iudicijs, & in præsidijs reip. cui facile satisfacere possint, collocemus. Eodem Q. Cæpionem referrem, nisi nimis equestri ordini deditus, à senatu dissedisset. Cn. Carbonem, M. Marium, & ex eodem genere complures minime dignos elegantis conuentus auribus, aptißimos cognoui turbulentis concionibus. quo in genere (ut in his perturbem ætatum ordinem) nuper L. Quintius fuit, aptior etiam Palicanus auribus imperitorum. Et quoniam huius generis facta mentio est, seditiosorum omnium post Gracchos L. Apuleius Saturninus eloquentißimus

uiſus eſt: magis ſpecie tamen, & motu, atque ipſo amictu capiebat homines, quàm aut dicendi copia, ut mediocritate prudentiæ. Longe autem poſt natos homines improbiſsimus C. Seruilius Glaucia, ſed peracutus, & callidus, cum primisq; ridiculus. is ex ſummis & fortunæ, & uitæ ſordibus in Prætura Conſul factus eſſet, ſi rationem eius haberi licere iudicatum eſſet. nam & plebem tenebat, & equeſtrem ordinem beneficio legis deuinxerat. is Prætor eodem die, quo Saturninus Tribunus pl. Mario, & Flacco Conſulibus publice eſt interfectus, homo ſimillimus Athenienſis Hyperboli, cuius improbitatem ueteres Atticorum comœdiæ notauerunt. Quo Sex. Titius conſecutus, homo loquax ſane, & ſatis acutus, ſed tam ſolutus & mollis in geſtu, ut ſaltatio quædam naſceretur, cui ſaltationi Titius nomen eſſet. ita cauendum eſt, ne quid in agendo, dicendóue facias, cuius imitatio rideatur. Sed ad paulo ſuperiorem ætatem reuecti ſumus: nunc ad eam, de qua aliquantum locuti ſumus, reuertamur. Coniunctus igitur Sulpicij ætati P. Antiſtius fuit, rabula ſane probabilis: qui multos cum tacuiſſet annos, neque contemni ſolum, ſed irrideri etiam ſolitus eſſet, in Tribunatu primum contra C. Iulij illam Conſulatus petitionem extraordinariam, ueram cauſam agens eſt probatus, & eo magis, quòd, eandem cauſam cum ageret eius collega ille ipſe Sulpicius, hic plura & acutiora dicebat. itaque poſt Tribunatum primo multa ad eum cauſæ, deinde omnes, maximæ quæcunque erant, deferebantur. rem uidebat acute, componebat dili-

genter: memoria ualebat: uerbis non ille quidem ornatis utebatur, ſed tamen non abiectis. expedita autem erat, & perfacile currens oratio. & erat eius quidam tanquam habitus non inurbanus: actio paulum cum uitio uocis, tum etiam ineptijs claudicabat. hic temporibus floruit ijs, quibus inter profectionem reditumq́; L. Syllæ ſine iure fuit, & ſine ulla dignitate reſp. hoc autem magis probabatur, quòd erat ab oratoribus quædam in foro ſolitudo. Sulpicius occiderat: Cotta aberat, & Curio: uiuebat è reliquis patronis eius ætatis nemo præter Carbonem & Pomponium; quorum utrunque facile ſuperabat. Inferioris autem ætatis erat proximus L. Siſenna, doctus uir, & ſtudijs optimis deditus, bene Latine loquens, gnarus reip. non ſine facetijs, ſed neque laboris multi, nec ſatis uerſatus in cauſis; interiectusq́; inter duas ætates, Hortenſij, & Sulpicij, nec maiorem conſequi poterat, & minori neceſſe erat cedere. huius omnis facultas ex hiſtoria ipſius perſpici poteſt: quæ cum facile omnes uincat ſuperiores, tum indicat tamen quantum abſit à ſummo, quamq́; genus hoc ſcriptionis nondum ſit ſatis Latinis literis illuſtratum. Nam Q. Hortenſij admodum adoleſcentis ingenium, ut Phidiæ ſignum, ſimul aſpectum & probatum eſt. is L. Craſſo, Q. Scæuola Conſulibus primum in foro dixit; & apud hos ipſos quidem Conſules, & cum eorum, qui affuerunt, tum ipſorum Conſulum, qui omnes intelligentia anteibant, iudicio diſceſsit probatus. undeuiginti annos natus erat eo tempore. eſt autem L. Paulo C. Marcello

Consulibus mortuus: ex quo uidemus eum in patronorum numero annos quatuor & XL fuisse. hoc de oratore paulo post plura dicemus: hoc autem loco uoluimus ætatem in disparem oratorum includere. quanquam id quidem omnibus usu uenire necesse fuit, quibus paulo longior uita contigit. ut & cum multo maioribus natu, quàm essent ipsi, & cum aliquanto minoribus compararentur. ut Accius iisdem Aedilibus ait se & Pacuuium docuisse fabulam, cum ille octoginta, ipse triginta annos natus esset: sic Hortensius non cum suis æqualibus solum, sed & mea cum ætate, & cum tua Brute, & cum aliquanto superiore coniungitur: siquidem & Crasso uiuo dicere solebat; & magis iam etiam uigebat Antonio; & cum Philippo iam sene pro Cn. Pompeij bonis dicente, in illa causa, adolescens cum esset, princeps fuit; & in eorum, quos in Sulpicij ætate posui, numerum facile peruenerat; & suos inter æquales M. Pisonem, M. Crassum, Cn. Lentulum, P. Lentulum Suram longe præstitit; & me adolescentem nactus octo annis minorem, quàm erat ipse, multos annos in studio eiusdem laudis exercuit; & tecum simul, sicut ego pro multis, sic ille pro Appio Claudio dixit, paulo ante mortem. uides igitur ut ad te oratorem Brute peruenerimus, tam multis inter nostrum tuumq; initium dicendi interpositis oratoribus? ex quibus, quoniam in hoc sermone nostro statui, neminem eorum, qui uiuerent, nominare, ne uos curiosius eliceretis ex me quid de quoque iudicarem, eos, qui iam sunt mortui, nominabo. Tum Brutus,

Non est, inquit, ista causa, quam dicis, quamobrem de ijs, qui uiuunt, nihil uelis dicere. Quaenam igitur, inquam, est? Vereri te, inquit, arbitror, ne per nos hic sermo tuus emanet, & ij tibi succenseant, quos praeterieris. Quid uos, inquam, tacere non poteritis? Nos quidem, inquit, facillime: sed tamen te arbitror malle id ipsum tacere, quàm taciturnitatem nostram experiri. Tum ego, Vere, inquam, tibi Brute dicam: non me existimaui in hoc sermone usque ad hanc aetatem esse uenturum: sed ita traxit ordo aetatum orationem, ut iam ad minores etiam peruenerim. Interpone igitur, inquit, si quos uidetur: deinde redeamus ad te, & ad Hortensium. Immo uero, inquam, ad Hortensium: de me alij dicent, si qui uolent. Minime uero, inquit. nam etsi me facile omni tuo sermone tenuisti: tamen is mihi longior uidetur, quòd propero audire de te; nec uero tam de uirtutibus dicendi tuis, quae cum omnibus, tum certe mihi notissimae sunt, quàm quòd gradus tuos, & quasi processus dicendi studeo cognoscere. Geretur, inquam, tibi mos: quoniam me non ingenij praedicatorem esse uis, sed laboris mei. uerum interponam, ut placet, alios, & à M. Crasso, qui fuit aequalis Hortensij exordiar. is igitur mediocriter à doctrina instructus, angustius etiam à natura, labore, & industria, & quòd adhibebat ad obtinendas causas curam etiam & gratiam, in principibus patronis aliquot annos fuit. in huius oratione sermo Latinus erat, uerba non abiecta, res compositae diligenter; nullus flos tamen, neque lumen ullum; ani-

mi magna, uocis parua contentio, omnia fere ut similiter atque uno modo dicerentur. Nam huius æqualis & inimicus C. Fimbria non ita diu iactare se potuit: qui omnia magna uoce dicens, uerborum sane bonorum cursu quodam incitato, ita furebat tamen, ut mirarer tam alias res agere populum, ut esset insano inter disertos locus. Cn. autem Lentulus multo maiorem opinionem dicendi actione faciebat, quàm quanta in eo facultas erat: qui cum esset nec peracutus, (quanquam & ex facie, & ex uultu uidebatur) nec abundans uerbis, (etsi fallebat in eo ipso) sic interuallis, exclamationibus, uoce suaui & canora, admirando irridebat, calebat in agendo, ut ea, quæ deerant, non desiderarentur. ita, tanquam Curio copia non nulla uerborum, nullo alio bono, tenuit oratorum locum; sic Lentulus cæterarum uirtutum dicendi mediocritatem actione occultauit, in qua excellens fuit. Neque multo secus P. Lentulus: cuius & excogitandi, & loquendi tarditatem tegebat formæ dignitas, corporis motus plenus & artis, & uenustatis, uocis & suauitas & magnitudo. sic in hoc nihil præter actionem fuit, cætera etiam minora quàm in superiore. M. Piso quidquid habuit, habuit ex disciplina; maximeq; ex omnibus, qui ante fuerunt, Græcis doctrinis eruditus fuit. habuit à natura genus quoddam acuminis, quod etiam arte limauerat, quod erat in reprehendendis uerbis uersutum & solers, sed sæpe stomachosum, nonnunquam frigidum, interdum etiam facetum. is laborem quasi cursum forensem

diutius non tulit; quòd & corpore erat infirmo, & hominum ineptias ac stultitias, quæ deuorandæ nobis sunt, non ferebat, iracundiusq́; respuebat, siue morose, ut putabatur, siue ingenuo liberoq́; fastidio. is cum satis floruisset adolescens, minor haberi est cœptus postea: deinde ex Virginum iudicio magnam laudem est adeptus: & ex eo tempore quasi reuocatus in cursum, tenuit locum tandiu, quàm ferre potuit laborem: postea, quantum detraxit ex studio, tantum amisit ex gloria. P. Muræna mediocri ingenio, sed magno studio rerum ueterum, literarum & studiosus, & non imperitus, multæ industriæ, & magni laboris fuit. C. Censorinus Græcis literis satis doctus, quod proposuerat explicans expedite, non inuenustus actor, sed iners & inimicus fori. L. Turius paruo ingenio, sed multo labore, quoquo modo poterat, sæpe dicebat. itaque ei paucæ centuriæ ad Consulatum defuerunt. C. Macer auctoritate semper eguit, sed fuit patronus propemodum diligentissimus. huius, si uita, si mores, si uultus denique non omnem commendationem ingenij euerteret, maius nomen in patronis fuisset. non erat abundans, non inops tamen: non ualde nitens, non plane horrida oratio: uox, gestus, & omnis actio sine lepore, at in inueniendis componendisq́; rebus mira accuratio; ut non facile in ullo diligentiorem maioremq́; cognouerim, sed eam ut citius ueteratoriam, quàm oratoriam diceres. hic etsi etiam in publicis causis probabatur, tamen in priuatis illustriorem obtinebat locum. C. deinde Piso, statarius,

& sermonis plenus orator, minime ille quidem tardus in excogitando; ueruntamen uultu & simulatione multo etiam acutior, quàm erat, uidebatur. Nam eius æqualem M. Glabrionem, bene institutum aui Scæuolæ diligentia, socors ipsius natura, negligensq; tardauerat. Etiam L. Torquatus elegans in dicendo, in existimando admodum prudens, toto genere perurbanus. Meus autem æqualis Cn. Pompeius, uir ad omnia summa natus, maiorem dicendi gloriam habuisset, nisi eum maioris gloriæ cupiditas ad bellicas laudes abstraxisset. erat oratione satis amplus: rem prudenter uidebat: actio uero eius habebat & in uoce magnum splendorem, & in motu summam dignitatem. Noster item æqualis D. Silanus, uitricus tuus, studij ille quidem habuit non multum, sed acuminis & orationis satis. Q. Pompeius A. F. qui Bithynicus dictus est, biennio quàm nos fortasse maior, summo studio dicendi, multaq; doctrina, incredibili labore, atque industria: quod scire possum: fuit enim mecum, & cum M. Pisone cum amicitia, tum studijs exercitationibusq; coniunctus. huius actio non satis commendabat orationem: in hac enim satis erat copiæ, in illa autem leporis parum. Erat eius æqualis P. Antronius, uoce peracuta atque magna, nec alia re ulla probabilis. Et L. Octauius Reatinus: qui cum multas iam causas diceret, adolescens est mortuus. is tamen ad dicendum ueniebat magis audacter, quàm parate. Et C. Stalenus; qui se ipse adoptauerat, & de Staleno Aelium fecerat; feruido quodam, & petulanti, &

furioso

furioso genere dicendi: quod quia multis gratum erat, & probabatur, ascendisset ad honores, nisi in facinore manifesto deprehensus, pœnas legibus & iudicio dedisset. Eodem tempore C. & L. Cæpasii fratres fuerunt; qui multa opera, ignoti homines & repentini, Quæstores celeriter facti sunt, oppidano quodam, & incondito genere dicendi. Addamus huc etiam, ne quem uocalem præteriisse uideamur, C. Cosconium Calidianum; qui, nullo acumine, eam tamen uerborum copiam, si quam habebat, præbebat populo cum multa concursatione, magnoq; clamore. Quod idem faciebat Q. Arrius; qui fuit M. Crassi quasi secundarum. is omnibus exemplo debet esse, quantum in hac urbe polleat multorum obedire tempori, multorumq; uel honori, uel periculo seruire. his enim rebus, infimo loco natus, & honores, & pecuniam, & gratiam consecutus, etiam in patronorum, sine doctrina, sine ingenio, aliquem numerum peruenerat. sed ut pugiles inexercitati, etiam si pugnos & plagas Olympiorum cupidi ferre possunt, solem tamen sæpe ferre non possunt: sic ille, cum, omni iam fortuna prospere functus, labores etiam magnos excepisset, illius iudicialis anni seueritatem, quasi solem, non tulit. Tum Atticus, Tu quidem de fece, inquit, hauris, idq; iandudum; sed tacebam: hoc uero non putabam, te usque ad Stalenos, & Antronios esse uenturum. Non puto, inquam, existimare te ambitione me labi, quippe de mortuis: sed ordinem sequens, in memoriam notam & æqualem necessario

incurro. uolo autem hoc perspici; omnibus conquisitis, qui in multitudine dicere ausi sint, memoria quidem dignos perpaucos, uerum, qui omnino nomen habuerint, non ita multos fuisse. sed ad sermonem institutum reuertamur. T. Torquatus T. filius, & doctus uir ex Rhodia disciplina Molonis, & à natura ad dicendum satis solutus atque expeditus, cui si uita suppeditauisset, sublato ambitu Consul factus esset; plus facultatis habuit ad dicendum, quàm uoluntatis: itaque studio huic non satisfecit: officio uero nec in suorum necessariorum causis, nec in sententia senatoria defuit. Etiam M. Pontidius, municeps noster, multas priuatas causas actitauit, celeriter sane uerba uoluens, nec hebes in causis, uel dicam plus etiam quàm non hebes, sed efferuescens in dicendo stomacho sæpe, iracundiáq; uehementius; ut non cum aduersario solum, sed etiam, quod mirabile esset, cum iudice ipso, cuius delinitor esse debet orator, iurgio sæpe contenderet. M. Messalla minor natu, quàm nos, nullo modo inops, sed non nimis ornatus genere uerborum, prudens, acutus, minime incautus, patronus in causis cognoscendis, componendisq; diligens, magni laboris, multæ operæ, multarumq; causarum. Duo etiam Metelli, Celer & Nepos, nihil in causis uersati, nec sine ingenio, nec indocti, hoc erant populare dicendi genus assecuti. Cn. autem Lentulus Marcellinus, nec unquam indisertus, & in Consulatu pereloquens uisus est, non tardus sententijs, non inops uerbis, uoce canora, facetus satis. C. Memmius L. filius, perfectus

literis, sed Græcis, fastidiosus sane latinarum, argutus orator, uerbis'q; dulcis, sed fugiens non modo dicendi, uerum etiam cogitandi laborem, tantum sibi de facultate detraxit, quantum imminuit industriæ. Hoc loco Brutus, Quàm uellem, inquit, de his etiam oratoribus, qui hodie sunt, tibi dicere luberet; & si de alijs minus, de duobus tamen, quos à te scio laudari solere, Cæsare, & Marcello: audirem non minus lubenter, quàm audiui de ijs, qui fuerunt. Cur tandem, inquam? an expectas quid ego iudicem de istis, qui tibi sunt æque noti ac mihi? Mihi mehercule, inquit, Marcellus satis est notus, Cæsar autem parum. illum enim sæpe audiui: hic, cum ego iudicare iam aliquid possem, abfuit. Quid igitur de illo iudicas, quem sæpe audisti? Quid censes, inquit, nisi id, quòd habiturus es similem tui? Næ ego, inquam, si ita est, uelim tibi eum placere quammaxime. Atqui & ita est, inquit, & uehementer placet: nec uero sine causa: nam & didicit, & omissis cæteris studijs id egit unum, sese'q; quotidianis commentationibus acerrime exercuit: itaque & lectis utitur uerbis, & frequentibus; & splendore uocis, dignitate motus fit speciosum, & illustre, quod dicitur: omnia'q; sic suppetunt, ut ei nullam desse uirtutem oratoris putem: maxime'q; laudandus est, qui hoc
* tempore ipso, cum liceat, in hoc communi nostro, & quasi fatali malo consoletur se cum conscientia optimæ mentis, tum etiam usurpatione & renouatione doctrinæ. uidi enim Mitylenis nuper uirum, atque, ut dixi, uidi plane uirum. itaque cum eum antea

tui similem in dicendo uiderim; tum uero nunc, à doctissimo uiro, tibiq;, ut intellexi, amicissimo Cratippo instructum omni copia, multo uidebam similiorem. Hic ego, Etsi, inquam, de optimi uiri, nobisq; amicißimi laudibus lubenter audio: tamen incurro in memoriam communium miseriarum; quarum obliuionem quærens, hunc ipsum sermonem produxi longius. sed de Cæsare, cupio audire, quid tandem Atticus iudicet. Et ille, Præclare, inquit, tibi constas, ut de ijs, qui nunc sint, nihil uelis ipse dicere. & hercle si sic ageres, ut de ijs egisti, qui iam mortui sunt, neminem ut prætermitteres: næ tu in multos Antronios, & Stalenos incurreres. quare siue hanc turbam effugere uoluisti; siue ueritus, ne quis se aut præteritum, aut non satis laudatum queri poßit: de Cæsare tamen potuisti dicere; præsertim cum & tuum de illius ingenio notißimum iudicium esset, nec illius de tuo obscurum. Sed tamen Brute, inquit Atticus, de Cæsare & ipse ita iudico, & de hoc, huius generis acerrimo æstimatore, sæpißime audio, illum omnium fere oratorum Latine loqui elegantißime, nec id solum domestica consuetudine, ut dudum de Læliorum, & Muciorum familijs audiebamus, sed, quanquam id quoque credo fuisse, tamen, ut esset perfecta illa bene loquendi laus, multis literis, & ijs quidem reconditis & exquisitis, summoq; studio & diligentia est consecutus. quin etiam in maximis occupationibus cum ad te ipsum (inquit, in me intuens) de ratione Latine loquendi accuratißime scripserit; primoq; in libro dixerit, uer-

borum delectum originem esse eloquentiæ; tribueritq; mi Brute huic nostro, qui me de illo maluit quàm se dicere, laudem singularem: (nam scripsit his uerbis, cum hunc nomine eßet affatus: Ac si cogitata præclare eloqui poßent, non nulli studio & usu elaborauerunt: cuius te pene principem copiæ, atque inuentorem, bene de nomine, ac dignitate populi R. meritum esse existimare debemus) hunc facilem & quotidianum nouisse sermonem, nunc pro relicto est habendum. Tum Brutus, Amicæ hercule, inquit, & magnifice te laudatum puto, quem non solum principem atque inuentorem copiæ dixerit, quæ erat magna laus, sed etiam bene meritum de populi R. nomine & dignitate: quo enim uno uincebamur à uicta Græcia, id aut ereptum illis est, aut certe nobis cum illis communicatum. hanc autem, inquit, gloriam, testimoniumq; Cæsaris, tuæ quidem supplicationi non, sed triumphis multorum antepono. Et recte quidem, inquam, Brute; modo sit hoc Cæsaris iudicij, non beneuolentiæ testimonium: plus enim certe attulit huic populo dignitatis, quisquis est ille, si modo est aliquis, qui non illustrauit modo, sed etiam genuit in hac urbe dicendi copiam, quàm illi, qui Ligurum castella expugnauerunt; ex quibus multi sunt, ut scitis, triumphi. uerum quidem si audire uolumus, omißis illis diuinis consiliis, quibus sæpe constituta est Imperatorum sapientia salus ciuitatis aut belli, aut domi; multo magnus orator præstat minutis Imperatoribus. At prodest plus Imperator. Quis negat? sed tamen non metuo

ne mihi acclametis. (est autem, quod sentias, dicendi liber locus) malim mihi L. Crassi unam pro M. Curio dictionem, quàm castellanos triumphos duos. At plus interfuit reip. castellum capi Ligurum, quàm bene defendi causam M. Curij. Credo. sed Atheniensum quoque plus interfuit firma tecta in domicilijs habere, quàm Mineruæ signum ex ebore pulcherrimum: tamen ego me Phidiam eße mallem, quàm uel optimum fabrum tignarium. quare, non quantum quisque prosit, sed quanti quisque sit, ponderandum est: præsertim cum pauci pingere egregie posint, aut fingere; operarij autem, aut baiuli deesse non posint. Sed perge Pomponi de Cæsare, & redde quæ restant. Solum quidem, inquit ille, & quasi fundamentum oratoris uides locutionem emendatam, & Latinam: cuius penes quos laus adhuc fuit, non fuit rationis, aut scientiæ, sed quasi bonæ consuetudinis. mitto C. Lælium, P. Scipionem: ætatis illius ista fuit laus, tanquam innocentiæ, sic Latine loquendi, nec omnium tamen: nam illorum æquales Cæcilium & Pacuuium male locutos uidemus: sed omnes tum fere, qui nec extra urbem hanc uixerant, nec eos aliqua barbaries domestica infusca uerat, recte loquebantur. sed hanc certe rem deteriorem uetustas fecit & Romæ, & in Græcia. confluxerunt enim & Athenas, & in hanc urbem multi inquinate loquentes ex diuersis locis: quo magis
* expurgandus est sermo, & adhibenda quamobtrusa ratio, quæ mutari non potest, nec utendum prauissima consuetudinis regula. T. Flamininum, qui

cum Q. Metello Consul fuit, pueri uidimus. existimabatur bene Latine, sed literas nesciebat. Catulus erat ille quidem minime indoctus, ut à te paulo est ante dictum; sed tamen suauitas uocis, & lenis appellatio literarum bene loquendi famam confecerat. Cotta, quia se ualde dilatandis literis à similitudine Græcæ locutionis abstraxerat, sonabatq; contrarium Catulo, subragreste quiddam, planéq; subrusticum, alia quadam quasi inculta & siluestri uia ad eandem laudem peruenerat. Sisenna autem quasi emendator sermonis usitati cum esse uellet, ne à C. Rufio quidem accusatore deterreri potuit, quo minus inusitatis uerbis uteretur. Quidnam istuc est, inquit Brutus? aut quis est iste C. Rufius? Et ille, Fuit accusator, inquit, uetus; quo accusante Chirtilium, Sisenna defendens dixit quædam eius sputatilica esse crimina. Tum C. Rufius, Circumuenior, inquit, iudices, nisi subuenitis. Sisenna, quid dicas, nescio: metuo insidias. sputatilica: quid est hoc? sputa quid sit scio, tilica nescio. Maximi risus: sed ille tamen familiaris meus recte loqui putabat esse inusitate loqui. Cæsar autem rationem adhibens, consuetudinem uitiosam & corruptam pura, & incorrupta consuetudine emendat. itaque cum ad hanc elegantiam uerbórum Latinorum, quæ, etiam si orator non sis, & sis ingenuus ciuis Romanus, tamen necessaria est, adiungit illa oratoria ornamenta dicendi; tum uidetur tanquam tabulas bene pictas collocare in bono lumine. hanc cum habeat præcipuam laudem in communibus, non uideo cui

debeat cedere, splendidam quandam, minimeq; ueteratoriam rationem dicendi tenet, uoce, motu, forma etiam magnifica, & generosa quodam modo. Tum Brutus, Orationes quidem eius mihi uehementer probantur: complures autem legi. atque etiam commentarios quosdam scripsit rerum suarum, ualde quidem, inquam, probandos: nudi enim sunt, recti, & uenusti, omni ornatu orationis tanquam ueste detracta: sed dum uoluit alios habere parata, unde sumerent, qui uellent scribere historiam; ineptis gratum fortasse fecit, qui uolunt illa calamistris inurere; sanos quidem homines à scribendo deterruit: nihil enim est in historia pura & illustri breuitate dulcius. Sed ad eos, si placet, qui uita excesserunt, reuertamur. C. Sicinius igitur Q. Pompeij illius, qui Censor fuit, ex filia nepos, quæstorius mortuus est, probabilis orator, iam uero etiam probatus ex hac inopi ad ornandum, sed ad inueniendum expedita Hermagoræ disciplina. ea dat rationes certas, & præcepta dicendi: quæ si minorem habent apparatum, (sunt enim exilia) tamen habent ordinem, & quasdam errare in dicendo non patientes uias. has ille tenens, & paratus ad causas ueniens, uerborum non egens, ipsa illa comparatione disciplináq; dicendi iam in patronorum numerum peruenerat. Erat etiam uir doctus in primis C. Visellius Varro, consobrinus meus; qui fuit cum Sicinio ætate coniunctus. is cum post curulem Aedilitatem iudex quæstionis eßet, est mortuus. in quo fateor uulgi iudicium à iudicio meo dissensisse. nam

populo non erat ſatis uendibilis: præceps quædam, & cum icirco obſcura, quia peracuta, tum rapida, & celeritate cæcata oratio: ſed neque uerbis aptiorem cito alium dixerim, neque ſententijs crebriorem. præterea perfectus in literis; iuriſq; ciuilis iam à patre Aculeone traditam tenuit diſciplinam. Reliqui ſunt, qui mortui ſint, L. Torquatus, quem tu non tam cito rhetorem dixiſſes, (etſi non deerat oratio) quàm, ut Græci dicunt, πολιτικόν. erant in eo plurimæ literæ, nec eæ uulgares, ſed interiores quædam & reconditæ, diuina memoria, ſumma uerborum & grauitas & elegantia: atque hæc omnia uitæ decorabat dignitas, & integritas. Me quidem admodum delectabat etiam Triarij in illa ætate plena literatæ ſenectutis oratio. quanta ſeueritas in uultu, quantum pondus in uerbis, quàm nihil non conſideratum exibat ex ore. Tum Brutus, Torquati & Triarij mentione commotus, (utrunque enim eorum admodum dilexerat) Næ ego, inquit, (ut omittam cætera, quæ ſunt innumerabilia) de iſtis duobus cum cogito, doleo nihil tuam perpetuam auctoritatem de pace ualuiſſe: nam nec iſtos excellentes uiros, nec multos alios præſtanteis ciues reſp. perdidiſſet. Sileamus, inquam, Brute de iſtis, ne augeamus dolorem: nam & præteritorum recordatio eſt acerba, & acerbior expectatio reliquorum. itaque omittamus lugere; & tantum, quid quiſque dicendo potuerit, quoniam id quærimus, prædicemus. Sunt etiam ex ijs, qui eodem bello occiderunt, M. Bibulus; qui & ſcriptitauit accurate, cum præ-

ſertim non eſſet orator; & egit multa conſtanter. Appius Claudius ſocer tuus, collega, & familiaris meus, hic iam & ſatis ſtudioſus, & ualde cum doctus, tum etiam exercitatus orator, & cum auguralis, tum omnis publici iuris, antiquitatisq́; noſtræ bene peritus fuit. L. Domitius nulla ille quidem arte, ſed Latine tamen, & multa cum libertate dicebat. Duo præterea Lentuli conſulares; quorum Publius ille noſtrarum iniuriarum ultor, auctor ſalutis, quidquid habuit, quantumcunque fuit, illud totum habuit è diſciplina. inſtrumenta naturæ deerant: ſed tantus animi ſplendor, & tanta magnitudo, ut ſibi omnia, quæ clarorum uirorum eſſent, non dubitaret aſciſcere, eaq́; omni dignitate obtineret. L. autem Lentulus ſatis erat fortis orator, ſi modo orator, ſed cogitandi non ferebat laborem: uox canora, uerba non horrida ſane; ut plena eſſet animi, & terroris oratio. quæreres in iudicijs fortaſſe melius: in rep. quod erat, eſſe iudicares ſatis. Ne Titus quidem Poſtumius contemnendus in dicendo, de rep. uero non minus uehemens orator, quàm bellator fuit, effrenatus, & acer nimis, ſed bene iuris publici leges atque inſtituta cognouerat. Hoc loco Atticus, Putarem te, inquit, ambitioſum eſſe, ſi, ut dixiſti, ij, quos iandiu colligis, uiuerent. omnes enim commemoras, qui auſi aliquando ſunt ſtantes loqui: ut mihi imprudens M. Seruilium præterijſſe uideare. Non, inquam, ego iſtuc ignoro Pomponi, multos fuiſſe, qui uerbum nunquam in publico feciſſent, cum melius aliquanto poſſent, quàm iſti oratores,

quos colligo, dicere: sed his commemorandis etiam illud assequor, ut intelligatis, primum, ex omni numero quàm non multi ausi sint dicere; deinde, ex ijs ipsis quàm pauci fuerint laude digni. itaque ne hos quidem equites Romanos amicos nostros, qui nuper mortui sunt, P. Cominium Spoletinum, quo accusante defendit C. Cornelium, in quo & compositum dicendi genus, & acre, & expeditum fuit; T. Accium Pisaurensem, cuius accusationi respondi pro A. Cluentio, qui & accurate dicebat, & satis copiose, eratq; præterea doctus Hermagoræ præceptis; quibus etsi ornamenta non satis opima dicendi, tamen ut hastæ uelitibus amentatæ, sic apta quædam & parata singulis causarum generibus argumenta traduntur. Studio autem neminem, nec industria maiore cognoui: quanquam ne ingenio quidem qui præstiterit, facile dixerim, C. Pisoni genero meo. nullum tempus illi unquam uacabat aut à forensi dictione, aut à commentatione domestica, aut à scribendo, aut à cogitando. itaque tantos processus efficiebat, ut euolare, non excurrere uideretur: eratq; uerborum & delectus elegans, & apta, & quasi rotunda constructio: cumq; argumenta excogitabantur ab eo multa & firma ad probandum, tum concinnæ acutæq; sententiæ, gestusq; natura ita uenustus, ut ars etiam, quæ non erat, & è disciplina motus quidam uideretur accedere. Vereor, ne amore uidear plura, quàm fuerint in illo dicere. quod non ita est. alia enim de illo maiora dici possunt. nam nec continentia, nec pietate, nec ullo genere

uirtutis quenquam eiusdem ætatis cum illo conferendum puto. Nec uero M. Cœlium prætereundum arbitror, quæcunque eius in exitu uel fortuna, uel mens fuit; qui quandiu auctoritati meæ paruit, talis Tribunus pl. fuit, ut nemo contra ciuium perditorum popularem turbulentamq; dementiam à senatu, & à bonorum causa steterit constantius: quam eius actionem multum tamen & splendida, & grandis, & eadem in primis faceta, & perurbana commendabat oratio. graues eius conciones aliquot fuerunt, acres accusationes tres, eæq; omnes ex reip. contentione susceptæ. defensiones, etsi illa erant in eo meliora quæ dixi, non contemnendæ tamen, saneq; tolerabiles. hic cum summa uoluntate bonorum Aedilis curulis factus esset, nescio quo modo discessu meo discessit à sese, ceciditq; postea, cum eos imitari cœpit, quos ipse peruerterat. Sed de M. Calidio dicamus aliquid; qui non fuit orator unus è multis, potius inter multos prope singularis fuit: ita reconditas exquisitasq; sententias mollis & pellucens uestiebat oratio. nihil tam tenerum, quàm illius comprehensio uerborum, nihil tam flexibile, nihil quod magis ipsius arbitrio fingeretur; ut nullius oratoris æque in potestate fuerit: quæ primum ita pura erat, ut nihil liquidius; ita libere fluebat, ut nusquam adhæresceret. nullum nisi loco positum, & tanquam in uermiculato emblemate, ut ait Lucilius, structum uerbum uideres; nec uero ullum aut durum, aut insolens, aut humile, aut longius ductum, ac non propria uerba rerum, sed pleraque

translata, sic tamen, ut ea non irruisse in alienum locum, sed immigrasse in suum diceres. nec uero hæc soluta, nec diffluentia, sed astricta numeris, non aperte, nec eodem modo semper, sed uarie dißimulanter'q; conclusis. erant autem & uerborum, & sententiarum illa lumina, quæ uocant Græci σχήματα, quibus tanquam insignibus in ornatu distinguebatur omnis oratio. qua de re agitur autem, illud, quod multis locis in iurisconsultorum includitur formulis, id ubi esset, uidebat. accedebat ordo rerum plenus artis, actio liberalis, totum'q; dicendi placidum & sanum genus. quòd si est optimum suauiter dicere: nihil est, quod melius hoc quærendum putes. sed cum à nobis paulo ante dictum sit, tria uideri esse, quæ orator efficere deberet, ut doceret, ut delectaret, ut moueret: duo summe tenuit, ut & rem illustraret disserendo, & animos eorum, qui audirent, deuinceret uoluptate: aberat tertia illa laus, qua permoueret atque incitaret animos, quam plurimum pollere diximus: nec erat ulla uis atque contentio: siue consilio, quòd eos, quorum altior oratio, actio'q; esset ardentior, furere, & bacchari arbitraretur: siue quòd natura non esset ita factus: siue quòd non consuesset: siue quòd non posset. hoc unum illi, si nihil utilitatis habebat, abfuit; si opus erat, defuit. quin etiam memini, cum in accusatione sua Q. Gallio crimini dedisset, sibi eum uenenum parauisse, id'q; à se esse deprehensum; sese'q; chirographa, testificationes, indicia, quæstiones, manifestam rem deferre diceret;

de'q; eo crimine accurate & exquisite disputauisset; me in respondendo, cum essem argumentatus quantum res ferebat, hoc ipsum etiam posuisse pro argumento, quòd ille, cum postem capitis sui, cum indicia mortis se comperisse manifesto, & manu tenere diceret, tam solute egisset, tam leniter, tam oscitanter. Tu istuc M. Calidi, nisi fingeres, sic ageres? praesertim cum ista eloquentia alienorum hominum pericula defendere acerrime soleas, tuum negligeres? ubi dolor? ubi ardor animi? qui etiam ex infantium ingenijs elicere uoces, & querelas solet. nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons non percussa, non femur, pedis, quod minimum est, nulla supplosio. itaque tantum abfuit, ut inflammares nostros animos: somnum isto loco uix tenebamus. sic nos summi oratoris uel sanitate, uel uitio pro argumento ad diluendum crimen usi sumus.
Tum Brutus, Atqui dubitamus, inquit, utrum ista sanitas fuerit, an uitium? quis enim non fateatur, cum ex omnibus oratoris laudibus longe ista sit maxima, inflammare animos audientium, &, quocunque res postulet, flectere; qui hac uirtute caruerit, id ei, quod maximum fuerit, defuisse? Sit sane ita, inquam: sed redeamus ad eum, qui iam unus restat, Hortensium: tum de nobismet ipsis, quoniam id; etiam Brute postulas, pauca dicemus. quanquam facienda mentio est, ut quidem mihi uidetur, duorum adolescentium: qui si diutius uixissent, magnam essent eloquentiae laudem consecuti. C. Curionem te, inquit Brutus, & C. Licinium Caluum arbi-

tror dicere. Recte, inquam, arbitraris. quorum quidem alter, quod uerisimile dixisset, ita facile soluteq́; uerbis uoluebat satis interdum acutas, crebras quidem certe sententias, ut nihil posset ornatius esse, nihil expeditius. atque hic à magistris parum institutus naturam habuit admirabilem ad dicendum. industriam non sum expertus: studium certe fuit. qui si me audire uoluisset, ut cœperat; honores, quàm opes, consequi maluisset. Quidnam est inquit, istuc? & quemadmodum distinguis? Hoc modo, inquam. Cum honos sit præmium uirtutis, iudicio studioq́; ciuium delatum ad aliquem; qui eum sententijs, qui suffragijs adeptus est, is mihi & honestus, & honoratus uidetur. qui autem occasione aliqua etiam inuitis suis ciuibus nactus est imperium, ut ille cupiebat; hunc nomen honoris adeptum, non honorem, puto. quæ si ille audire uoluisset, maxima cum gratia & gloria ad summam amplitudinem peruenisset, ascendens gradibus magistratuum, ut pater eius fecerat, ut reliqui clariores uiri. quæ quidem etiam cum P. Crasso M. F. cum initio ætatis ad amicitiam se meam contulisset, sæpe egisse me arbitror, cum eum uehementer hortarer, ut eam laudis uiam rectissimam esse duceret, quam maiores eius ei tritam reliquissent. erat enim cum institutus optime, tum etiam perfecte planeq́; eruditus: ineratq́; & ingenium satis acre, & orationis non inelegans copia: prætereaq́; sine arrogantia grauis esse uidebatur, & sine segnitia uerecundus. sed hunc quoque absorbuit æstus quidam insolitæ adolescentibus gloriæ: qui

quia nauarat miles operam Imperatori, Imperatorem se statim esse cupiebat: cui muneri mos maiorum ætatem certam, sortem incertam reliquit. ita grauissimo suo casu, dum Cyri, & Alexandri similis esse uoluit, qui suum cursum transcurrerant, & L. Crasse, & multorum Crassorum inuentus est dissimillimus. Sed ad Caluum (is enim nobis erat propositus) reuertamur: qui orator fuisset cum literis eruditior, quàm Curio; tum etiam accuratius quoddam dicendi & exquisitius afferebat genus: quod quanquam scienter eleganter'q; tractabat, nimium tamen inquirens in se, atque ipse sese obseruans, metuens'q; ne uitiosum colligeret, etiam uerum sanguinem deperdebat. itaque eius oratio, nimia religione attenuata, doctis & attente audientibus erat illustris; à multitudine autem & à foro, cui nata eloquentia est, deuorabatur. Tum Brutus, Atticum se, inquit, Caluus noster dici oratorem uolebat: inde erat ista exilitas, quam ille de industria consequebatur. Dicebat, inquam, ita: sed & ipse errabat, & alios etiam errare cogebat. nam si quis eos, qui nec inepte dicunt, nec odiose, nec putide, Atticæ putat dicere, is recte nisi Atticum probat neminem: insulsitatem enim & insolentiam tanquam insaniam quandam orationis odit, sanitatem autem & integritatem quasi religionem, & uerecundiam oratoris probat. hæc omnium debet oratorum eadem esse sententia. sin autem ieiunitatem, & siccitatem, & inopiam, dum modo sit polita, dum urbana, dum elegans, in Attico genere ponit: hoc recte duntaxat:

sed

sed quia sunt in Atticis alia meliora, uideat ne ignoret & gradus, & dissimilitudines, & uim, & uarietatem Atticorum. Atticos, inquit, uolo imitari. quos? nec enim est unum genus. nam quid est tam dissimile, quàm Demosthenes, & Lysias? quàm idem & Hyperides? quàm omnium horum Aeschines? quem igitur imitaris? si aliquem, cæteri ergo Atticæ non dicebant: si omneis, qui potes, cum sint ipsi dissimillimi inter se? in quo illud etiam quæro, Phalereus ille Demetrius Atticene dixerit? mihi quidem ex illius orationibus redolere ipsæ Athenæ uidentur. at est floridior, ut ita dicam, quàm Hyperides, quàm Lysias: natura quædam, aut uoluntas ita dicendi fuit. & quidem duo fuerunt per idem tempus dissimiles inter se, sed Attici tamen: quorum Charisius multas orationes, quas scribat alijs, cum cupere uideretur imitari Lysiam; Demochares autem, qui fuit Demosthenis sororis filius, & orationes scripsit aliquot, & earum rerum historiam, quæ erant Athenis ipsius ætate gestæ, non tam historico, quàm oratorio genere perscripsit. At Charisij uult Hegesias esse similis, isq; se ita putat Atticum, ut ueros illos præ se pene agresteis putet. At quid est tam fractum, tam minutum, tam in ipsa, quam tamen consequitur, concinnitate puerile? Atticorum similes esse uolumus. Optime. Sunt'ne igitur ij Attici oratores? Quis negare potest? Hos imitamur. Quo modo? qui sunt & inter se dissimiles, & aliorum. Thucydidem, inquit, imitamur. Optime, si historiam scribere, non si causas dicere cogitatis. Thucydides enim

rerum gestarum pronunciator sincerus, & grandis etiam fuit, hoc forense concertatorium iudiciale non tractauit genus. orationes autem quas interposuit, (multæ enim sunt) eas ego laudare soleo, imitari neque possim, si uelim, nec uelim fortasse, si possim: ut si quis Falerno uino delectetur, sed eo nec ita nouo, ut proximis Consulibus natum uelit; nec rursus ita uetere, ut Opimium, aut Anicium Consulem quærat. Atqui eæ notæ sunt optimæ: credo: sed nimia uetustas nec habet eam, quam quærimus, suauitatem, nec est iam sane tolerabilis. Num qui hoc sentiat, si is potare uelit, de dolio sibi hauriendum putet? Minime: sed quandam sequatur ætatem. sic ego istis censuerim, & nouam istam quasi de musto ac lacu feruidam orationem fugiendam, nec illam præclaram Thucydidi nimis ueterem tanquam Anicianam notam persequendam: ipse enim Thucydides si posterius fuisset, multo maturior fuisset, & mitior. Demosthenem igitur imitemur. O dij boni, quid quasi nos aliud agimus, aut quid aliud optamus? at non assequimur. Isti enim uidelicet Attici nostri, quod uolunt, assequuntur. ne illud quidem intelligunt, non modo ita memoriæ proditum esse, sed ita necesse fuisse, cum Demosthenes dicturus esset, ut concursus audiendi causa ex tota Græcia fierent. at cum isti Attici dicunt, non modo à corona, quod est ipsum miserabile, sed etiam ab aduocatis relinquuntur. quare si, anguste & exiliter dicere, est Atticorum; sint sane Attici, sed in Comitium ueniant, ad stantem iudicem dicant: subsellia gran-

diorem & pleniorem uocem desiderant. uolo hoc oratori contingat, ut, cum auditum sit eum esse dicturum, locus in subsellijs occupetur, compleatur tribunal, gratiosi scribæ sint in dando & cedendo locò, corona multiplex, iudex erectus: cum surgit is, qui dicturus sit, significetur à corona silentium, deinde crebræ assensiones, multæ admirationes; risus, cum uelit; cum uelit, fletus; ut, qui hæc procul uideat, etiam si, quid agatur, nesciat, at placere tamen, & in scena esse Roscium intelligat. Hæc cui contingant, eum scito Attice dicere, ut de Pericle audiuimus, ut de Hyperide, ut de Aeschine, de ipso quidem Demosthene maxime. sin autem acutum, prudens, & idem sincerum, & solidum, & exiccatum genus orationis probant, nec illo grauiore ornatu oratorio utuntur, & hoc primum esse Atticorum uolunt: recte laudant. est enim in arte tanta, tamq; uaria, etiam huic minutæ subtilitati locus. ita fiet, ut non omnes, qui Attice, ijdem bene, sed ut omnes, qui bene, ijdem etiam Attice dicant. Sed redeamus rursus ad Hortensium. sane quidem, inquit Brutus: quanquam ista mihi tua fuit periucunda à proposita oratione digressio. Tum Atticus, Aliquoties sum, inquit, conatus, sed interpellare nolui. nunc, quoniam ad perorandum spectare uidetur sermo tuus, dicam opinor, quod sentio. Tu uero, inquam, Tite. Tum ille, Ego, inquit, ironiam illam, quam in Socrate dicunt fuisse, qua ille in Platonis, & Xenophontis, & Aeschinis libris utitur, facetam & elegantem puto. est

enim & minime inepti hominis, & eiusdem etiam faceti, cum de sapientia disceptetur, hanc sibi ipsum detrahere, eis tribuere illudentem, qui eam sibi arrogant. ut apud Platonem Socrates in cœlum effert laudibus Protagoram, Hippiam, Prodicum, Gorgiam, cæteros; se autem omnium rerum inscium fingit & rudem. decet hoc nescio quo modo illum: nec Epicuro, qui id reprehendit, assentior. sed in historia, qua tu es usus in omni sermone, cum, qualis quisque orator fuisset, exponeres, uide quæso, inquit, ne tam reprehendenda sit ironia, quàm in testimonio. Quorsum, inquam, istuc? non enim intelligo. Quia primum, inquit, ita laudauisti quosdam oratores, ut imperitos posses in errorem inducere. equidem in quibusdam risum uix tenebam, cum Attico Lysiæ Catonem nostrum comparabas, magnum meherarle hominem, uel potius summum & singularem uirum, nemo dicet secus; sed oratorem, sed etiam Lysiæ similem, quo nihil potest esse pictius, bella ironia, si iocaremur; sin asseueramus, uide ne religio nobis tam adhibenda sit, quàm si testimonium diceremus. ego enim Catonem tuum ut ciuem, ut senatorem, ut Imperatorem, ut uirum denique cum prudentia & diligentia, tum omni uirtute excellentem probo: orationes autem eius, ut illis temporibus, ualde laudo: significant enim quandam formam ingenij, sed admodum impolitam, & plane rudem. Origines uero cum omnibus oratorijs laudibus refertas diceres, & Catone meum Philisto, & Thucydide comparares, Brutóne id censebas, an

mihi probaturum? quos enim ne e Græcis quidem quiſquam imitari poteſt, ijs tu comparas hominem Tuſculanum, nondum ſuſpicantem quale eſſet copioſe & ornate dicere? Galbam laudas: ſi ut illius ætatis principem, aſſentior: ſic enim accepimus: ſin ut oratorem, cedo quæſo orationes, (ſunt enim) & dic hunc, quem tu plus quàm te amas, Brutum uelle te illo modo dicere. Probas Lepidi orationes. paulum hic tibi aſſentior, modo ita laudes, ut antiquas: quod item de Africano, de Lælio, cuius tu oratione negas fieri quidquam poſſe dulcius. addis etiam neſcio quid anguſtius: nomine nos capis ſummi uiri, uitæq; elegantiſsimæ ueriſsimis laudibus. remoue hæc: næ iſta dulcis oratio ita ſit abiecta, ut eam aſpicere nemo uelit. Carbonem in ſummis oratoribus habitum ſcio: ſed cum in cæteris rebus, tum in dicendo ſemper, cum nihil eſt melius, id laudari, qualecunque eſt, ſolet. Dico idem de Gracchis: etſi de eis ea ſunt à te dicta, quibus ego aſſentior. omitto cæteros: uenio ad eos, in quibus iam perfectam putas eſſe eloquentiam, quos ego audiui, ſine controuerſia magnos oratores, Craſſum & Antonium. de horum laudibus tibi prorſus aſſentior: ſed tamen non iſto modo, ut Polycleti Doryphorum ſibi Lyſippus aiebat, ſic tu ſuaſionem legis Seruiliæ tibi magiſtram fuiſſe. hæc germana ironia eſt. cur ita ſentiam, non dicam, ne me tibi aſſentari putes. omitto igitur, quæ de his ipſis, quæ de Cotta, quæ de Sulpicio, quæ modo de Cœlio dixeris: hi enim fuerunt certe oratores: quanti autem & quales, tu uideris. Nam illud minus curo,

quòd congeßisti operarios omneis: ut mihi uideantur mori uoluisse non nulli, ut à te in oratorum numerum referrentur. Hæc cum ille dixisset, Longi sermonis initium detulisti, inquam, Attice, remq; commouisti noua disputatione dignam; quam in aliud tempus differamus. uoluendi enim sunt libri cum aliorum, tum in primis Catonis: intelliges nihil illius lineamentis, nisi eorum pigmentorum, quæ inuenta nondum erant, florem & colorem defuisse. Nam de Craßi oratione sic existimo, ipsum fortasse melius potuisse scribere, alium, ut arbitror, neminem. Nec in hoc ironiam duxeris esse, quòd eam orationem mihi magistram fuisse dixerim. nam etsi tu melius existimare uideris de ea, si quam nunc habemus, facultate: tamen adolescentes, quid in Latinis potius imitaremur, non habebamus. Quòd autem plures à nobis nominati sunt, eò pertinuit, ut paulo ante dixi, quòd intelligi uolui, in eo, cuius omnes cupidißimi essent, quàm pauci digni nomine euaderent. quare εἴρωνα me, ne si Africanus quidem fuit, ut ait in historia sua C. Fannius, existimari uelim. Vt uoles, inquit Atticus: ego enim non alienum à te putabam, quod & in Africano fuisset, & in Socrate. Tum Brutus, De isto postea: sed tu (inquit, me intuens) orationes nobis ueteres explicabis? Vero, inquam, Brute, sed in Cumano, aut in Tusculano aliquando, si modo licebit: quoniam utroque in loco uicini sumus. Sed iam ad id, unde digreßi sumus, reuertamur. Hortensius igitur cum admodum adolescens orsus esset in foro dicere, cele-

riter ad maiores causas adhiberi cœptus est: quanquam inciderat in Cottæ, & Sulpicij ætatem, qui annis dicem maiores, excellente tum Crasso, & Antonio, deinde Philippo, post Iulio, cum ijs ipsis dicendi gloria comparabatur. primum memoria tanta, quantam in nullo cognouisse me arbitror, ut, quæ secum commentatus esset, ea sine scripto uerbis eisdem redderet, quibus cogitauisset. hoc adiumento ille tanto sic utebatur, ut sua & commentata & scripta, &, nullo referente, omnia aduersariorum dicta meminisset. ardebat autem cupiditate sic, ut in nullo unquam flagrantius studium uiderim. nullum enim patiebatur esse diem, quin aut in foro diceret, aut mediraretur extra forum: sæpissime autem eodem die utrunque faciebat: attuleratq; minime uulgare genus dicendi, duas quidem res, quas nemo alius, partitiones, quibus de rebus dicturus esset, & collectiones, memor & quæ essent dicta contra, quæq; ipse dixisset. erat in uerborum splendore elegans, compositione aptus, facultate copiosus: eaq; erat cum summo ingenio, tum exercitationibus maximis consecutus. rem complectebatur memoriter, diuidebat acute, nec prætermittebat fere quidquam, quod esset in causa, aut ad confirmandum, aut ad refellendum: uox canora, & suauis: motus & gestus etiam plus artis habebat, quàm erat oratori satis. hoc igitur florescente Crassus est mortuus, Cotta pulsus, iudicia intermissa bello, nos in forum uenimus. erat Hortensius in bello primo anno miles, altero Tribunus militum: Sul-

picius Legatus aberat, etiam M. Antonius: exercebatur una lege iudicium Varia, cæteris propter bellum intermissis: qui frequentes aderant (quanquam pro se ipsi dicebant) oratores non illi quidem principes, L. Memmius, & Q. Pompeius, sed oratores tamen teste diserto uterque Philippo, cuius in testimonio contentio & uim accusatoris habebat, & copiam. reliqui, qui tum principes numerabantur, in magistratibus erant, quotidieq; fere à nobis in concionibus audiebantur. erat enim Tribunus pl. tum C. Curio: quanquam is quidem silebat, ut erat semel à concione uniuersa relictus: Q. Metellus Celer, non ille quidem orator, sed tamen non infans: diserti autem Q. Varius, C. Carbo, Cn. Pomponius; & hi quidem habitabant in Rostris. C. etiam Iulius Aedilis curulis quotidie fere accuratas conciones habebat. sed me cupidissimum audiendi primus dolor percussit, Cotta cum est expulsus. reliquos frequenter audiens, acerrimo studio tenebar; quotidieq; & scribens, & legens, & commentans, oratorijs tamen exercitationibus contentus non eram. Iam consequente anno Q. Varius sua lege damnatus excesserat. Ego autem iuris ciuilis studio multum operæ dabam Q. Scæuola P. F. qui quanquam nemini se ad docendum dabat, tamen consulentibus respondendo studiosos audiendi docebat. atque huic anno proximus Sylla Consule & Pompeio fuit. tum P. Sulpicij in Tribunatu quotidie concionantis totum genus dicendi penitus cognouimus. eodemq; tempore cum princeps Acade-

miæ Philo cum Atheniensium optimatibus Mithridatico bello domo profugisset, Romam'q; uenisset; totum ei me tradidi, admirabili quodam ad philosophiam studio concitatus: in quo hoc etiam commorabar attentius; etsi rerum ipsarum uarietas & magnitudo summa me delectatione retinebat; sed tamen sublata iam esse in perpetuum ratio iudiciorum uidebatur. occiderat Sulpicius illo anno; tres'q; proximo trium ætatum oratores erant crudelissime interfecti, Q. Catulus, M. Antonius, C. Iulius. eodem anno etiam Moloni Rhodio Romæ dedimus operam, & actori summo causarum, & magistro. hæc, etsi uidentur eße à proposita ratione diuersa, tamen iccirco à me proferuntur, ut nostrum cursum perspicere, quoniam uoluisti, Brute posis, (nam Attico hæc nota sunt) & uidere quemadmodum simus in spatio Q. Hortensium ipsius uestigijs persecuti. Triennium fere fuit urbs sine armis: sed oratorum aut interitu, aut discessu, aut fuga (nam aberant etiam adolescentes M. Crassus, & Lentuli duo) primas in causis agebat Hortensius, magis magis'q; quotidie probabatur. Antistius, Piso sæpe dicebat, minus sæpe Pomponius. raro Carbo, semel aut iterum Philippus. at uero ego hoc tempore omni noctes, & dies in omnium doctrinarum meditatione uersabar. eram cum Stoico Diodoto: qui cum habitauisset apud me, mecum'q; uixißet, nuper est domi meæ mortuus. à quo cum in alijs rebus, tum studiosissime in dialectica exercebar, quæ quasi contracta & astricta eloquentia putanda est: sine qua, etiam tu Bru-

te iudicasti, te illam iustam eloquentiam, quam dialecticam dilatatam esse putant, consequi non posse. huic ego doctori, & eius artibus uarijs atque multis ita eram tamen deditus, ut ab exercitationibus oratorijs nullus dies uacuus esset. commentabar declamitans (sic enim nunc loquuntur) saepe cum M. Pisone, & cum Q. Pompeio, aut cum aliquo quotidie: idq; faciebam multum etiam Latine, sed Graece saepius: uel quòd Graeca oratio plura ornamenta suppeditans, consuetudinem similiter Latine dicendi afferebat: uel quòd à Graecis summis doctoribus, nisi Graece dicerem, neque corrigi possem, ueque doceri. tumultus interim pro recuperanda republica, & crudelis interitus oratorum trium, Scaeuolae, Carbonis, Antistij: reditus Cottae, Curionis, Crassi, Lentulorum, Pompeij: leges & iudicia constituta, recuperata resp. ex numero autem oratorem Pomponius, Censorinus, Muraena sublati. tum primum nos ad causas & priuatas, & publicas adire coepimus, non ut in foro disceremus, quod plerique fecerunt, sed ut, quantum nos efficere potuissemus, docti in forum ueniremus. eodem tempore Moloni dedimus operam. Dictatore enim Sylla Legatus ad senatum de Rhodiorum praemijs uenerat. itaque prima causa publica pro Sex. Roscio dicta, tantum commendationis habuit, ut non ulla esset, quae non nostro digna patrocinio uideretur. deinceps inde multae; quas non minus diligenter elaboratas, & tanquam elucubratas afferebamus. Nunc, quoniam totum me non naeuo aliquo, aut crepundijs, sed corpore omni

uideris uelle cognoscere, complectar nonnulla etiam, quæ fortasse uideantur minus necessaria. Erat eo tempore in nobis summa gracilitas & infirmitas corporis, procerum & tenue collum: qui habitus, & quæ figura non procul abesse putatur à uitæ periculo, si accedit labor, & laterum magna contentio. eoq; magis hoc eos, quibus eram charus, commouebat, quòd omnia sine remißione, sine uarietate, ui summa uocis, & totius corporis contentione dicebam. itaque cum me & amici, & medici hortarentur, ut causas agere desisterem; quoduis potius periculum mihi adeundum, quàm à sperata dicendi gloria discedendum putaui. sed cum censerem, remißione & moderatione uocis, & commutato genere dicendi me & periculum uitare posse, & temperatius dicere; ut consuetudinem dicendi mutarem, ea causa mihi in Asiam proficiscendi fuit. itaque cum essem biennium uersatus in causis, & iam in foro celebratum meum nomen esset, Romá sum profectus. cum uenissem Athenas, sex menses cum Antiocho, ueteris Academiæ nobilißimo, & prudentißimo philosopho, fui; studiumq; philosophiæ nunquam intermissum, à primaq; adolescentia cultum, & semper auctum, hoc rursus summo auctore & doctore renouaui. eodem tamen tempore Athenis apud Demetrium Syrum, ueterem & non ignobilem dicendi magistrum, studiose exerceri solebam. post à me Asia tota peragrata est, cum summis quidem oratoribus, quibuscum exercebar ipsis lubentibus: quorum erat princeps Menippus

Stratonicensis, meo iudicio tota Asia illis temporibus disertissimus: & , si, nihil habere molestiarum, nec ineptiarum, Atticorum est, hic orator in illis numerari recte potest. Assiduissime autem mecum fuit Dionysius Magnes, erat etiam Aeschylus Gnidius, Adramytenus Xenocles. hi tum in Asia rhetorum principes numerabantur. quibus non contentus, Rhodum ueni, meq; ad eundem, quem Romæ audiueram, Molonem applicaui, cum actorem in ueris causis, scriptorem præstantem, tum in notandis animaduertendisq; uitijs, & instituendo docendoq; prudentissimum. is dedit operam, si modo id consequi potuit, ut nimis redundantes nos, & superfluentes iuuenili quadam dicendi impunitate & licentia reprimeret, & quasi extra ripas diffluentes coerceret. ita recipi me biennio post, non modo exercitatior, sed prope mutatus. nam & contentio nimia uocis reciderat, & quasi deferuerat oratio, lateribusq; uires, & corpori mediocris habitus accesserat. Duo tum excellebant oratores, qui me imitandi cupiditate incitarent, Cotta, & Hortensius: quorum alter remissus & lenis, & proprijs uerbis comprehendens solute & facile sententiam: alter ornatus, acer, & non talis, qualem tu eum Brute iam deflorescentem cognouisti, sed uerborum & actionis genere commotior. itaque cum Hortensio mihi magis arbitrabar rem esse; quòd & dicendi ardore eram propior, & ætate coniunctior. etenim uideram in ijsdem causis, ut pro M. Canuleio, pro Cn. Dolabella consulari, cum Cotta princeps adhi-

bitus esset, priores tamem agere partes Hortensium. acrem enim oratorem, incensum, & agentem, & canorum concursus hominum, foriq; strepitus desiderat. unum igitur annum, cum rediissemus ex Asia, causas nobileis egimus, cum Quæsturam nos, Consulatum Cotta, Aedilitatem peteret Hortensius. interim me Quæstorem Siciliensis excepit annus: Cotta ex Consulatu est profectus in Galliam: princeps & erat, & habebatur Hortensius. cum autem anno post è Sicilia me recepissem, iam uidebatur illud in me, quidquid esset, esse perfectum, & habere maturitatem quandam suam. Nimis multa uideor de me, ipse præsertim: sed omni huic sermoni propositum est, non ut ingenium & eloquentiam meam perspicias, unde longe absum, sed ut laborem & industriam. Cum igitur essem in plurimis causis, & in principibus patronis quinquennium fere uersatus, tum in patrocinio Siciliensi maxime in certamen ueni designatus Aedilis cum designato Consule Hortensio. Sed quoniam omnis hic sermo noster non solum enumerationem oratoriam, uerum etiam præcepta quædam desiderat: quid tanquam notandum & animaduertendum sit in Hortensio, breuiter licet dicere. Nam is post Consulatum (credo quòd uideret ex consularibus neminem esse secum comparandum, negligeret autem eos, qui Consules non fuissent) summum illud suum studium remisit, quo à puero fuerat incensus, atque in omnium rerum abundantia uoluit beatius, ut ipse putabat, remissius certe uiuere. primus, & se-

cundus annus, & tertius tantum quaſi de picturæ ueteris colore detraxerat, quantum non quiuis unus ex populo, ſed existimator doctus, & intelligens poſſet cognoſcere. longius autem procedens, & in cæteris eloquentiæ partibus, tum maxime in celeritate & continuatione uerborum adhæreſcens, ſui diſſimilior uidebatur fieri quotidie. Nos autem non deſiſtebamus, cum omni genere exercitationis, tum maxime ſtylo noſtrum illud, quod erat, augere, quantumcunque erat. atque ut multa omittam in hoc ſpatio, & in his poſt Aedilitatem annis, & Prætor primus, & incredibili populari uoluntate ſum factus. nam cum propter aſsiduitatem in cauſis & induſtriam, tum propter exquiſitius, & minime uulgare orationis genus animos hominum ad me dicendi nouitate conuerteram. nihil de me dicam: dicam de cæteris: quorum nemo erat, qui uideretur exquiſitius, quàm uulgus hominum, ſtuduiſſe literis, quibus fons perfectæ eloquentiæ continetur; nemo, qui philoſophiam complexus eſſet, matrem omnium bene factorum beneq; dictorum; nemo, qui ius ciuile didiciſſet, rem ad priuatas cauſas, & ad oratoris prudentiam maxime neceſſariam; nemo, qui memoriam rerum Romanarum teneret, ex qua, ſi quando opus eſſet, ab inferis locupletiſsimos teſtes excitaret; nemo, qui breuiter arguteq; incluſo aduerſario, laxaret iudicum animos, atque à ſeueritate pauliſper ad hilaritatem, riſumq; traduceret; nemo, qui dilatare poſſet, atque à propria ac definita diſputatione hominis, ac temporis, ad communem quæſtionem uniuerſi generis ora-

tionem traducere; nemo, qui delectandi gratia digredi parumper à causa; nemo, qui ad iracundiam magnopere iudicem, nemo, qui ad fletum posset adducere; nemo, qui animum eius, quod unum est oratoris maxime proprium, quocunque res postularet, impelleret. itaque, cum iam pene euanuisset Hortensius; & ego anno meo, sexto autem post illum Consulem Consul factus essem; reuocare se ad industriam cœpit; ne, cum pares honore essemus, aliqua re superiores uideremur. sic duodecim post meum Consulatum annos in maximis causis, cum ego mihi illum, sibi me ille anteferet, coniunctissime uersati sumus: Consulatusq; meus, qui illum primo leuiter perstrinxerat, idem nos rerum mearum gestarum, quas ille admirabatur, laude coniunxerat. maxime uero perspecta est utriusque nostrum exercitatio paulo ante, quàm perterritum armis hoc studium Brute nostrum conticuit subito, & obmutuit; cum, lege Pompeia ternis horis ad dicendum datis, ad causas simillimas inter se, uel potius easdem noui ueniebamus quotidie. quibus quidem causis tu etiam Brute præsto fuisti, compluresq; & nobiscum, & solus egisti: ut, qui non satis diu uixerit Hortensius, tamen hunc cursum confecerit. annis ante decem causas agere cœpit, quàm tu es natus: idem quarto, & sexagesimo anno, perpaucis ante mortem diebus, una tecum socerum tuum defendit Appium. Dicendi autem genus quod fuerit in utroque, orationes utriusque etiam posteris nostris indicabunt. Sed si quærinus, cur adolescens magis flo-

ruerit dicendo, quàm senior Hortensius: causas reperiemus uerissimas duas: primum, quòd genus erat orationis Asiaticum, adolescentiæ magis concessum, quàm senectuti. genera autem Asiaticæ dictionis duo sunt: unum sententiosum, & argutum, sententijs non tam grauibus & seueris, quàm concinnis & uenustis: qualis in historia Timæus, in dicendo autem pueris nobis Hierocles Alabandeus, magis etiam Menecles frater eius fuit: quorum utriusque orationes sunt in primis, ut Asiatico in genere, laudabiles. aliud autem genus est, non tam sententijs frequentatum, quàm uerbis uolucre atque incitatum, quali est nunc Asia tota, nec flumine solum orationis, sed etiam exornato & faceto genere uerborum: in quo fuit Aeschylus Gnidius, & meus æqualis Milesius Aeschines. in his erat admirabilis orationis cursus, ornata sententiarum concinnitas non erat. hæc autem, ut dixi, genera dicendi aptiora sunt adolescentibus, in senibus grauitatem non habent. itaque Hortensius utroque genere florens, clamores faciebat adolescens. habebat enim & Meneclium illud studium crebrarum uenustarumq; sententiarum: in quibus, ut in illo Græco, sic in hoc erant quædam magis uenustæ dulcesq; sententiæ, quàm aut necessariæ, aut interdum utiles: & erat oratio cum incitata & uibrans, tum etiam accurata & polita. non probantur hæc senibus. sæpe uidebam cum irridentem, tum etiam irascentem & stomachantem Philippum: sed mirabantur adolescentes, multitudo mouebatur. erat excellens iudicio

uulgi,

uulgi, & facile primas tenebat adoleſcens. etſi enim genus illud dicendi auctoritatis habebat parum, tamen aptum eſſe ætati uidebatur: & certe, quòd & ingenij quædam forma lucebat, & exercitatione perfecta erat, uerborumq́; aſtricta comprehenſio, ſummam hominum admirationem excitabat. ſed cum iam honores, & illa ſenior auctoritas grauius quiddam requireret, remanebat idem, nec decebat idem: quodq́; exercitationem ſtudiumq́; dimiſerat, quod in eo fuerat acerrimum, concinnitas illa crebritasq́; ſententiarum priſtina manebat, ſed ea ueſtitu illo orationis, quo conſueuerat, ornata non erat. hoc tibi ille Brute minus fortaſſe placuit, quàm placuiſſet, ſi illum flagrantem ſtudio, & florentem facultate audire potuiſſes. Tum Brutus, Ego uero, inquit, & iſta, quæ dicis, uideo qualia ſint; & Hortenſium magnum oratorem ſemper putaui, maximeq́; probaui pro Meſſalla dicentem, cum tu abfuiſti. ſic ferunt, inquam: idq́; declarat totidem, quot dixit, ut aiunt, ſcripta uerbis oratio. ergo ille à Craſſo Conſule & Scæuola uſque ad Paulum, & Marcellum Conſules floruit: nos in eodem curſu fuimus à Sylla Dictatore ad eoſdem fere Conſules. ſic Q. Hortenſij uox extincta fato ſuo eſt, noſtra publico. Melius quæſo ominare, inquit Brutus. ſit ſane ut uis, inquam; & id non tam mea cauſa, quàm tua: ſed fortunatus illius exitus, qui ea non uidit, cum fierent, quæ prouidit futura. ſæpe enim inter nos impendentes caſus defleuimus, cum belli ciuilis cauſas in

priuatorum cupiditatibus inclusas, pacis spem à publico consilio esse exclusam uideremus. sed illum uidetur felicitas ipsius, qua semper est usus, ab eis miserijs, quæ consecutæ sunt, morte uindicasse. Nos autem Brute, quoniam post Hortensij clarißimi oratoris mortem orbæ eloquentiæ quasi tutores relicti sumus, domi teneamus eam septam liberali custodia, & hos ignotos atque impudentes procos repudiemus, tueamurq; ut adultam uirginem caste, & ab amatorum impetu, quantum possumus, prohibeamus. equidem, etsi doleo me in uitam paulo serius tanquam in uiam ingressum, prius, quàm confectum iter sit, in hanc reip. noctem incidisse; tamen ea consolatione sustentor, quam tu mihi Brute adhibuisti tuis suauißimis literis: quibus me forti animo esse oportere censebas, quòd ea geßissem, quæ de me etiam me tacente ipsa loquerentur, mortuoq; uiuerent; quæ, si recte esset, salute reip. sin secus, interitu ipso testimonium meorum de rep. consiliorum darent. sed in te intuens Brute doleo, cuius in adolescentiam, per medias laudes quasi quadrigis uehentem, transuersa incurrit misera fortuna reip. hic me dolor tangit, hæc me cura solicitat, & hunc mecum, socium eiusdem & amoris, & iudicij. tibi fauemus: te tua frui uirtute cupimus: tibi optamus eam remp. in qua duorum generum amplißimorum renouare memoriam, atque augere poßis. tuum enim forum, tuum erat illud curriculum: tu illuc ueneras unus, qui non linguam modo acuisses exercitatione dicendi, sed & ip-

ſam eloquentiam locupletauiſſes grauiorum artium inſtrumento, & iiſdem artibus decus omne uirtutis cum ſumma eloquentiæ laude iunxiſſes. ex te duplex nos afficit ſolicitudo, quòd & ipſe rep. careas, & illa te. tu tamen, etſi curſum ingenij tui Brute premit hæc importuna clades ciuitatis, contine te in tuis perennibus ſtudijs, & effice id, quod iam propemodum, uel plane potius effeceras, ut te eripias ex ea, quam ego congeßi in hunc ſermonem, turba patronorum. nec enim decet, te ornatum uberrimis artibus, quas cum domo haurire non poſſes, acerſiuiſti ex urbe ea, quæ domus eſt ſemper habita doctrinæ, numerari in uulgo patronorum. nam quid te exercuit Pammenes, uir longe eloquentißimus Græciæ, quid illa uetus Academia, atque eius hæres Ariſtus, hoſpes, & familiaris meus, ſi quidem ſimiles maioris partis oratorum futuri ſumus? non'ne cernimus, uix ſingulis ætatibus binos oratores laudabiles conſtitiſſe? Galba fuit inter tot æquales unus excellens; cui, quemadmodum accepimus, & Cato cedebat ſenior, & qui temporibus illis ætate inferiores fuerunt, Lepidus poſtea, deinde Carbo. nam Gracchi in concionibus multo faciliore, & liberiore genere dicendi: quorum tamen ipſorum ad ætatem laus eloquentiæ perfecta nondum fuit. Antonius, Craſſus, poſt Cotta, Sulpicius, Hortenſius. nihil dico amplius: tantum dico, ſi mihi accidiſſet, ut numerarer in multis,* ſi operoſa eſt concurſatio magis opportunorum.

M. TVLLII CICERONIS AD MARCVM BRVTVM ORATOR.

u TRVM difficilius aut maius esset, negare tibi sæpius idem roganti, an efficere id quod rogares, diu multumq́; Brute dubitaui. nam & negare ei, quem unice diligerem, cuiq́; me charissimum esse sentirem, præsertim & iusta petenti, & præclara cupienti, durum admodum mihi uidebatur: & suscipere tantam rem, quantam non modo facultate consequi difficile esset, sed etiam cogitatione complecti, uix arbitrabar esse eius, qui uereretur reprehensionem doctorum atque prudentium. quid enim est maius, quàm, cum tanta sit inter oratores bonos dissimilitudo, iudicare quæ sit optima species, & quasi figura dicendi? quod quoniam me sæpius rogas, aggrediar, non tam perficiundi spe, quàm experiundi uoluntate. malo enim, cum studio tuo sim obsecutus, desiderari à te prudentiam meam, quàm, si id non fecerim, beneuolentiam. Quæris igitur, idq́; iam sæpius, quod eloquentiæ genus probem maxime, & quale mihi uideatur illud, cui nihil addi possit, quod ego summum & perfectissimum iudicem. In quo uereor, ne, si id, quod uis, effecero, eumq́; oratorem, quem quæris, expressero, tardem studia multorum; qui desperatione debilitati, experiri id nolent, quod se assequi posse diffidant. sed par est

omneis omnia experiri, qui res magnas & magnopere expetendas concupiuerunt. quòd si quem aut natura sua, aut illa præstantis ingenij uis forte deficiet, aut minus instructus erit magnarum artium disciplinis, teneat tamen eum cursum, quem poterit. prima enim sequentem, honestum est in secundis, tertijsq; consistere. Nam in poetis non Homero soli locus est, (ut de Græcis loquar) aut Archilocho, aut Sophocli, aut Pindaro, sed horum uel secundis, uel etiam infra secundos. Nec uero Aristotelem in philosophia deterruit à scribendo amplitudo Platonis: nec ipse Aristoteles admirabili quadam scientia & copia cæterorum studia restinxit. Nec solum ab optimis studijs excellentes uiri deterriti non sunt, sed ne opifices quidem se artibus suis remouerunt, qui aut Ialysi, quem Rhodi uidimus, non potuerunt, aut Coæ Veneris pulchritudinem imitari: nec simulacro Iouis Olympij, aut Doryphori statua deterriti reliqui, minus experti sunt, quid efficere, aut quò progredi possent: quorum tanta multitudo fuit, tanta in suo cuiusque genere laus, ut, cum summa miraremur, inferiora tamen probaremus. In oratoribus uero Græcis quiddam admirabile est, quantum inter omneis unus excellat. attamen, cum esset Demosthenes, multi oratores magni & clari fuerunt, & antea fuerant, nec postea defecerunt. quare non est cur eorum, qui se studio eloquentiæ dediderunt, spes infringatur, aut languescat industria. nam neque illud ipsum, quod est optimum, desperandum est: & in præstantibus rebus magna

ſunt ea, quæ ſunt optimis proxima. Atque ego in ſummo oratore fingendo talem informabo, qualis fortaſſe nemo fuit. non enim quæro quis fuerit, ſed quid ſit illud, quo nihil poſſit eſſe præſtantius, quod in perpetuitate dicendi non ſæpe, atque haud ſcio an unquam, in aliqua autem parte eluceat aliquando, idem apud alios denſius, apud alios fortaſſe rarius. Sed ego ſic ſtatuo, nihil eſſe in ullo genere tam pulchrum, quo non pulchrius id, ſit unde illud, ut ex ore aliquo quaſi imago, exprimatur; quod neque oculis, neque auribus, neque ullo ſenſu percipi poteſt, cogitatione tantum & mente complectimur. itaque & Phydiæ ſimulacris; quibus nihil in illo genere perfectius uidemus, & his picturis, quas nominaui, cogitare tamen poſſumus pulchriora. Nec uero ille artifex, cum faceret Iouis formam, aut Mineruæ, contemplabatur aliquem, è quo ſimilitudinem duceret: ſed ipſius in mente inſidebat ſpecies pulchritudinis eximia quædam, quam intuens, in eaq; defixus, ad illius ſimilitudinem artem & manum dirigebat. Vt igitur in formis & figuris eſt aliquid perfectum & excellens, cuius ad excogitatam ſpeciem imitando referuntur ea, quæ ſub oculos ipſa non cadunt: ſic perfectæ eloquentiæ ſpeciem animo uidemus, effigiem auribus quærimus. Has rerum formas appellat Ideas ille non intelligendi ſolum, ſed etiam dicendi grauiſsimus auctor & magiſter Plato: eaſq; gigni negat, & ait ſemper eſſe, ac ratione & intelligentia contineri; cætera naſci, occidere, fluere, labi, nec diutius eſ-

se uno & eodem statu. Quidquid est igitur, de quo ratione & uia disputetur, id est ad ultimam sui generis formam speciem'q; redigendum. Ac uideo hanc primam ingressionem meam non ex oratoris disputationibus ductam, sed è media philosophia repetitam, & eam quidem cum antiquam, tum subobscuram aut reprehensionis aliquid, aut certe admirationis habituram. Nam aut mirabuntur quid hæc pertineant ad ea, quæ quærimus; quibus satisfaciet res ipsa cognita, ut non sine causa alte repetita uideatur: aut reprehendent, quòd inusitatas uias indagemus, tritas relinquamus. Ego autem & me sæpe noua uideri dicere intelligo, cum peruetera dicam, sed inaudita plerisque: & fateor me oratorem, si modo sim, aut etiam quicunque sim, non ex rhetorum officinis, sed ex Academiæ spatijs extitisse. illa enim sunt curricula multiplicium uariorum'q; sermonum, in quibus Platonis primum impressa sunt uestigia: sed & huius & aliorum philosophorum disputationibus & exagitatus maxime orator est, & adiutus. omnis enim ubertas, & quasi sylua dicendi ducta ab illis est, nec satis tamen instructa ad forenses causas, quas, ut illi ipsi dicere solebant, agrestioribus musis reliquerunt. sic eloquentia hæc forensis, spreta à philosophis & repudiata, multis quidem illa adiumentis magnis'q; caruit, sed tamen ornata uerbis, atque sententijs iactationem habuit in populo, nec paucorum iudicium reprehensionem'q; pertimuit. Ita & doctis eloquentia popularis, & disertis elegans doctrina defuit.

Positum sit igitur in primis, quod post magis intelligetur; sine philosophia non posse effici quem quærimus eloquentem: non ut in ea tamen omnia sint, sed ut sic adiuuet, ut palæstra histrionem: parua enim magnis sæpe rectissime conferuntur. nam nec latius, nec copiosius de magnis, uarijsq; rebus sine philosophia potest quisquam dicere. si quidem etiam in Phædro Platonis hoc Periclem præstitisse cæteris dicit oratoribus Socrates, quòd is Anaxagoræ physici fuerit auditor: à quo censet eum, cum alia præclara quædam & magnifica didicisset, uberem & fœcundum fuisse, gnarumq;, quod est eloquentiæ maximum, quibus orationis modis quæque animorum partes pellerentur. quod idem de Demosthene existimari potest; cuius ex epistolis intelligi licet, quàm frequens fuerit Platonis auditor. Nec uero sine philosophorum disciplina genus & speciem cuiusque rei cernere, neque eam definiendo explicare, nec tribuere in partes possumus; nec iudicare, quæ uera, quæ falsa sint; neque cernere consequentia, repugnantia uidere, ambigua distinguere. Quid dicam de natura rerum, cuius cognitio magnam orationis suppeditat copiam, de uita, de officijs, de uirtute, de moribus, sine multa earum ipsarum rerum disciplina aut dici, aut intelligi posse? Ad has tot, tantasq; res adhibenda sunt ornamenta innumerabilia; quæ sola tum quidem tradebantur ab ijs, qui dicendi numerabantur magistri. Quo fit, ut ueram illam & absolutam eloquentiam nemo consequatur; quòd alia intelligendi, alia dicendi

disciplina est; & ab alijs rerum, ab alijs uerborum doctrina quæritur. itaque M. Antonius, cui uel primas eloquentiæ patrum nostrorum tribuebat ætas, uir natura peracutus & prudens, in eo libro, quem unum reliquit, disertos ait se uidisse multos; eloquentem omnino neminem. Insidebat uidelicet in eius mente species eloquentiæ, quam cernebat animo, re ipsa non uidebat. uir autem acerrimo ingenio, (sic enim fuit) multa & in se, & in alijs desiderans, neminem plane, qui recte appellari eloquens posset, uidebat. Quod si ille nec se, nec L. Crassum eloquentem putauit, habuit profecto comprehensam animo quandam formam eloquentiæ: cui quoniam nihil deerat, eos, quibus aliquid, aut plura deerant, in eam formam non poterat includere. Inuestigemus hunc igitur Brute, si possumus, quem nunquam uidit Antonius, aut qui omnino nullus unquam fuit: quem si imitari atque exprimere non possumus, quod idem ille uix deo concessum esse dicebat; at, qualis esse debeat, poterimus fortasse dicere. Tria sunt omnino genera dicendi, quibus in singulis quidam floruerunt; peræque autem, id quod uolumus, perpauci in omnibus. Nam & grandiloqui, ut ita dicam, fuerunt cum ampla & sententiarum grauitate, & maiestate uerborum, uehementes, uarij, copiosi, graues, ad permouendos & conuertendos animos instructi & parati; quod ipsum alij aspera, tristi, horrida oratione, neque perfecta, neque conclusa; alij leui, & instructa, & terminata: & contra tenues, acuti,

omnia docentes, & dilucidiora, non ampliora faciẽtes, ſubtili quadam & preſſa oratione limati. In eodemq́; genere alij callidi, ſed impoliti, & conſulto rudium ſimiles, & imperitorum: alij in eadem ieiunitate concinniores, id eſt faceti, florentes etiam, & leuiter ornati. Eſt autem quidam interiectus inter hos medius, & quaſi temperatus, nec acumine poſteriorum, nec fulmine utens ſuperiorum, ut cinnus amborum, in neutro excellẽs, utriuſque particeps, uel utriuſque, ſi uerum quærimus, potius expers: isq́; uno tenore, ut aiunt, in dicendo fluit, nihil afferens præter facilitatem & æquabilitatem; aut addit aliquos ut in corona toros, omnemq́; orationem ornamentis modicis uerborum, ſententiarumq́; diſtinguit. Horum ſingulorum generum quicunque uim ſingulis conſecuti ſunt, magnum in oratoribus nomen habuerunt: ſed quærendum eſt, ſatiſńe id, quod uolumus, effecerint. Videmus enim fuiſſe quoſdam, qui ijdem ornate ac grauiter, ijdem uerſute & ſubtiliter dicerent. Atque utinam in Latinis talis oratoris ſimulacrum reperire poſſemus: eſſet egregium non quærere externa, domeſticis eſſe contentos. Sed ego idem, qui in illo ſermone noſtro, qui eſt expoſitus in Bruto, multum tribuerim Latinis, uel ut hortarer alios, uel quòd amarem meos, recordor longe omnibus unum anteferre Demoſthenem, qui uim accommodarit ad eam, quam ſentiam, eloquentiam, non ad eam, quam in aliquo ipſe cognouerim. Hoc ne grauior extitit quiſquam, nec callidior, nec tempera-

tior. Itaque nobis monendi ſunt ij, quorum ſermo imperitus increbuit, qui aut dici ſe deſiderant Atticos, aut ipſi Atticæ uolunt dicere, ut mirentur hunc maxime, quo ne Athenas quidem ipſas magis credo fuiſſe Atticas. quid enim ſit Atticum, diſcant; eloquentiamq; ipſius uiribus, non imbecillitate ſua metiantur. nunc enim tantum quiſque laudat, quantum ſe poſſe ſperat imitari. ſed tamen eos ſtudio optimo, iudicio minus firmo præditos, docere quæ ſit propria laus Atticorum, non alienum puto. Semper oratorum eloquentiæ moderatrix fuit auditorum prudentia. omnes enim, qui probari uolunt, uoluntatem eorum, qui audiunt, intuentur, ad eamq; & ad eorum arbitrium & nutum totos ſe fingunt & accommodant. itaque Caria, & Phrygia, & Myſia, quòd minime politæ, minimeq; elegantes ſunt, aſciuerunt aptum ſuis auribus opimum quoddam, & tanquam adipatæ dictionis genus: quod eorum uicini, non ita lato interiecto mari, Rhodij nunquam probauerunt, Græci autem multo minus, Athenienſes uero funditus repudiauerunt: quorum ſemper fuit prudens ſincerumq; iudicium, nihil ut poſſent niſi incorruptum audire & elegans. eorum religioni cum ſeruiret orator, nullum uerbum inſolens, nullum odioſum ponere audebat. itaque hic, quem præſtitiſſe diximus cæteris, in illa pro Cteſiphonte oratione longe optima, ſummiſsius à primo; deinde, dum de legibus diſputat, preſsius; poſt, ſenſim incedens, iudices ut uidit ardentes, in reliquis exultauit audacius. Ac tamen

in hoc ipſo diligenter examinante uerborum omnium pondera, reprehendit Aeſchines quædam, & exagitat; illudensq́;, dura, odioſa, intolerabilia eſſe dicit. Quinetiam quærit ab ipſo, cum quidem eum belluam appellet, utrum illa uerba, an portenta ſint: ut Aeſchini ne Demoſthenes quidem uideatur Attice dicere. Facile eſt enim uerbum aliquod ardens, ut ita dicam, notare, idq́; reſtinctis iam animorum incendijs irridere. Itaque ſe purgans iocatur Demoſthenes; negat in eo poſitas eſſe fortunas Græciæ, in hoc in eum, huc, an illuc manum porrexerit. Quonam igitur modo audiretur Myſus, aut Phryx Athenis, cum etiam Demoſthenes exagitetur ut putidus? Cum uero inclinata, ululantiq́; uoce, more Aſiatico, canere cœpiſſet, quis èum ferret? aut quis potius non iuberet auferri? Ad Atticorum igitur aures teretes & religioſas qui ſe accommodant, ij ſunt exiſtimandi Attice dicere. quorum genera plura ſunt: hi, unum modo quale ſit, ſuſpicantur. putant enim, qui horride inculteq́; dicat, modo id eleganter enucleateq́; faciat, eum ſolum Attice dicere. Errant, quòd ſolum: quòd Atticæ, non falluntur. iſtorum enim iudicio, ſi ſolum illud eſt Atticum, ne Pericles quidem dixit Atticæ; cui primæ ſine controuerſia deferebantur. Qui ſi tenui genere uteretur, nunquam ab Ariſtophane poeta fulgurare, tonare, permiſcere Græciam dictus eſſet. Dicat igitur Attice uenuſtiſsimus ille ſcriptor ac politiſsimus Lyſias; (quis enim id poſsit negare?) dum intelligamus, hoc

esse Atticum in Lysia, non quòd tenuis sit atque inornatus, sed quòd nihil habeat insolens aut ineptum. Ornate uero, & grauiter, & copiose dicere, aut Atticorum sit, aut ne sit Aeschines, néue Demosthenes Atticus. Ecce autem aliqui se Thucydidios esse profitentur, nouum quoddam imperitorum, & inauditum genus. Nam qui Lysiam sequuntur, causidicum quendam sequuntur, non illum quidem amplum atque grandem, subtilem & elegantem tamen, & qui in forensibus causis poßit præclare consistere. Thucydides autem res gestas & bella narrat & prælia, grauiter sane & probe, sed nihil ab eo transferri potest ad forensem usum & publicum. Ipsæ illæ conciones ita multas habent obscuras abditasq́; sententias, uix ut intelligantur; quod est in oratione ciuili uitium uel maximum. Quæ est autem in hominibus tanta peruersitas, ut, inuentis frugibus, glande uescantur? An uictus hominum, Atheniensium beneficio, excoli potuit, oratio non potuit? Quis porro unquam Græcorum rhetorum à Thucydide quidquam duxit? At laudatus est ab omnibus. fateor: sed ita, ut rerum explicator prudens, seuerus, grauis; non ut in iudicijs uersaret causas, sed ut in historijs bella narraret. itaque nunquam est numeratus orator. Nec uero, si historiam non scripsisset, nomen eius extaret, cum præsertim fuisset honoratus & nobilis. Huius tamen nemo neque uerborum, neque sententiarum grauitatem imitatur: sed cum mutila quædam & hiantia locuti sunt, quæ uel sine magistro facere po-

tuerunt, germanos se putant esse Thucydidas. Nactus sum etiam qui Xenophontis similem esse se cuperet: cuius sermo est ille quidem melle dulcior, sed à forensi strepitu remotissimus. Referamus nos igitur ad quem uolumus inchoandum, & eadem eloquentia informandum, quam in nullo cognouit Antonius.

MAGNVM opus omnino & arduum Brute conamur; sed nihil difficile amanti puto. amo autem, & semper amaui ingenium, studia, mores tuos. incendor porro quotidie magis, non desiderio solum, quo quidem conficior, congressus nostros, consuetudinem uictus, doctissimos sermones requirens tuos, sed etiam admirabili fama uirtutum incredibilium; quæ specie dispares, prudentia coniunguntur. quid enim tam distans, quàm à seueritate comitas? quis tamen unquam te aut sanctior est habitus, aut dulcior? quid tam difficile, quàm in plurimorum controuersijs dijudicandis ab omnibus diligi? consequeris tamen, ut eos ipsos, quos contra statuas, æquos, placatosq; dimittas. itaque efficis, ut, cum gratiæ causa nihil facias, omnia tamen sint grata quæ facis. ergo omnibus terris una Gallia communi non ardet incendio: in qua frueris ipse te, cum in Italiæ luce cognosceris, uersarisq; in optimorum ciuium uel flore, uel robore. Iam quantum illud est, quòd in maximis occupationibus nunquam intermittis studia doctrinæ, semper aut ipse scribis aliquid, aut me uocas ad scribendum? itaque hoc sum aggressus statim Catone absoluto: quem ipsum

nunquam attigissem, tempora timens inimica uirtuti, nisi tibi hortanti, & illius memoriam mihi charam excitanti, non parere nefas esse duxissem. sed testificor, me à te rogatum, & recusantem hæc scribere esse ausum. uolo enim mihi tecum commune esse crimen: ut, si sustinere tantam quæstionem non potuero, iniusti oneris impositi tua culpa sit, mea recepti. in quo tamen iudicij nostri errorem laus tibi dati muneris compensabit. Sed in omni re difficillimum est formam, quod χαρακτὴρ Græce dicitur, exponere optimi: quòd aliud alijs uidetur optimum. Ennio delector, ait quispiam: quòd non discedit à communi more uerborum. Pacuuio, inquit alius: omnes apud hunc ornati elaboratiq; sunt uersus, multa apud alterum negligentius. Fac alium Accio: uaria enim sunt iudicia, ut in Græcis; nec facilis explicatio quæ forma maxime excellat. In picturis alios horrida, inculta, abdita, & opaca, contra alios nitida, læta, collustrata delectant. Quid est, quo præscriptum aliquod, aut formulam exprimas, cum in suo quodque genere præstet, & genera plura sint? Hac ego religione non sum ab hoc conatu repulsus: existimauiq; in omnibus rebus esse aliquid optimum, etiam si lateret; id'q; ab eo posse, qui eius rei gnarus esset, iudicari. Sed quoniam plura sunt orationum genera, ea'q; diuersa, neque in unam formam cadunt omnia, laudationum, scriptionum, & historiarum, & alium suasionum, qualem Isocrates fecit Panegyricum, multi'q; alij, qui sunt nominati sophistæ, reliquarum'q; rerum formam, quæ

absunt ab forensi contentione, eiusq; totius generis quod Græce ἐπιδεικτικὸν nominatur, quod, quasi ad inspiciendum, delectationis causa comparatum est: non complectar hoc tempore: non quo negligenda sit: est enim illa quasi nutrix eius oratoris, quem informare uolumus, & de quo molimur aliquid exquisitius dicere. Ab hac & uerborum copia alitur, & eorum constructio, & numerus liberiore quadam fruitur licentia. Datur etiam uenia concinnitati sententiarum; & arguti, certiq; & circunscripti uerborum ambitus conceduntur: de industriaq;, non ex insidijs, sed aperte ac palam elaboratur, ut uerba uerbis quasi demensa & paria respondeant, ut crebro conferantur pugnantia, comparenturq; contraria; & ut pariter extrema terminentur, eundemq; referant in cadendo sonum: quæ in ueritate causarum & rarius multo facimus, & certe occultius. in Panathenaico autem Isocrates ea studiose consectatum fatetur: non enim ad iudiciorum certamen, sed ad uoluptatem aurium scripserat. Hæc tractasse Thrasymachum Chalcedonium primum, & Leontinum ferunt Gorgiam, Theodorum inde Byzantium, multosq; alios, quos λογοδαιδάλους appellat in Phædro Socrates: quorum satis arguta multa, sed ut modo primumq; nascentia, minuta, & uersiculorum similia quædam, nimiumq; depicta. Quo magis sunt Herodotus, Thucydidesq; mirabiles: quorum ætas cum in eorum tempora, quos nominaui, incidisset, longissime tamen ipsi à talibus delicijs, uel potius ineptijs abfuerunt. alter

enim

enim sine ullis salebris quasi sedatus amnis fluit: alter incitatior fertur, & de bellicis rebus canit etiam quodam modo bellicum: primisq; ab his, ut ait Theophrastus, historia commota est, ut auderet uberius, quàm superiores, & ornatius dicere. Horum ætati successit Isocrates: qui præter cæteros eiusdem generis laudatur semper à nobis, nonnunquam Brute leuiter & erudite repugnante te: sed credas mihi fortasse, si, quid in eo laudem, cognoueris. nam cum concisus ei Trasymachus minutis numeris uideretur, & Gorgias; qui tamen primi traduntur arte quadam uerba iunxisse; Thucydides autem præfractior, nec satis, ut ita dicam, rotundus; primus instituit dilatare uerbis, & mollioribus numeris explere sententias. in quo cum doceret eos, qui partim in dicendo, partim in scribendo principes extiterunt; domus eius officina habita eloquentiæ est. itaque ut ego, cum à nostro Catone laudabar, uel reprehendi me à cæteris facile patiebar: sic Isocrates uidetur testimonio Platonis aliorum iudicia debere contemnere. est enim, ut scis, quasi in extrema pagina Phædri his ipsis uerbis lo-
" quens Socrates: Adolescens etiam nunc ò Phædre
" Isocrates est: sed, quid de illo augurer, lubet dicere. Quid tandem, inquit ille? Maiore mihi ingenio uidetur esse, quàm ut cum orationibus Lysiæ comparetur: præterea ad uirtutem maior indoles: ut minime mirum futurum sit, si, cum ætate processerit, aut in hoc orationum genere, cui nunc studet, tantum, quantum pueris, reliquis præstet om-

nibus, qui unquam orationes attigerunt; aut, si contentus his non fuerit, diuino aliquo animi motu maiora concupiscat. inest enim natura philosophia in huius uiri mente quædam. Hæc de adolescente Socrates auguratur. At ea de seniore scribit Plato, & scribit æqualis; & quidem exagitator omnium rhetorum hunc miratur unum. me autem, qui Isocratem non diligunt, una cum Socrate, & cum Platone errare patiantur. Dulce igitur orationis genus, & solutum, & effluens, sententijs argutum, uerbis sonans est in illo epidictico genere, quod diximus proprium sophistarum, pompæ quàm pugnæ aptius, gymnasijs & palæstræ dicatum, spretum & pulsum foro. sed quòd educata huius nutrimentis eloquentia, ipsa se postea colorat, & roborat; non alienum fuit, de oratoris quasi incunabulis dicere. uerum hæc ludorum atque pompæ: nos autem iam in aciem dimicationemq; ueniamus. Quoniam tria uidenda sunt oratori, quid dicat, & quo quidque loco, & quo modo: dicendum omnino est, quid sit optimum in singulis, sed aliquanto secus, atque in tradenda arte dici solet. nulla præcepta ponemus, (neque enim id suscepimus) sed excellentis eloquentiæ speciem & formam adumbrabimus: nec, quibus rebus ea paretur, exponemus, sed qualis nobis esse uideatur. Ac duo breuiter prima: sunt enim non tam insignia ad maximam laudem, quàm necessaria, & tamen cum multis pene communia. nam & inuenire, & iudicare quid dicas, magna illa quidem sunt, & tanquam animi instar in corpore, sed pro-

pria magis prudentiæ, quàm eloquentiæ: quæ tamen causa est uacua prudentia? nouerit igitur hic quidem orator, quem summum esse uolumus, argumentorum & rationum locos. Nam quoniam quidquid est, quod in controuersia aut in contentione uersetur, in eo aut sit ne, aut quid sit, aut quale sit, quæritur: sit'ne? signis: quid sit? definitionibus: quale sit? recti prauiq; partibus: quibus ut uti possit orator, non ille uulgaris, sed hic excellens, à proprijs personis, & temporibus semper, si potest, auocat controuersiam. latius enim de genere, quàm de parte disceptare licet: ut, quod in uniuerso sit probatum, id in parte sit probari necesse. Hæc igitur quæstio à proprijs personis & temporibus ad uniuersi generis orationem traducta appellatur Thesis. in hac Aristoteles adolescentes, non ad philosophorum morem tenuiter disserendi, sed ad copiam rhetorum in utranque partem, ut ornatius & uberius dici possit, exercuit. idem'q; locos (sic enim appellat) quasi argumentorum notas tradidit, unde omnis in utranque partem traheretur oratio. Facile igitur hic noster, (non enim declamatorem aliquem de ludo, aut rabulam de foro, sed doctissimum & perfectissimum quærimus) quoniam loci certi traduntur, percurret omneis, utetur aptis generatim, discet ex quo emanant etiam qui communes appellantur loci. Nec uero utetur imprudenter hac copia, sed omnia expendet, & seliget. non enim semper, nec in omnibus causis, ex ijsdem eadem argumentorum momenta sunt. Iudicium igitur adhibebit: nec inueniet solum quid dicat,

ſed etiam expendet. nihil enim eſt feracius ingenijs, ijs præſertim, quæ diſciplinis exculta ſunt. Sed ut ſegetes fœcundæ & uberes, non ſolum fruges, uerum herbas etiam effundunt inimiciſſimas frugibus: ſic interdum ex illis locis aut leuia quædam, aut cauſis aliena, aut non utilia gignuntur: quorum ab oratoris iudicio delectus magnus adhibebitur. Quonam modo ille in bonis hærebit & habitabit ſuis? aut molliet dura; aut occultabit, quæ dilui non poterunt, atque omnino opprimet, ſi licebit; aut abducet animos; aut aliud afferet, quod oppoſitum probabilius ſit, quàm illud, quod obſtabit? iam uero ea, quæ inuenerit, qua diligentia collocabit? quoniam id ſecundum erat de tribus. Veſtibula nimirum honeſta, aditusq; ad cauſam faciet illuſtres: cumq; animos prima aggreſſione occupauerit, infirmabit excludetq; contraria, de firmiſſimis alia prima ponet, alia poſtrema, inculcabitq; leuiora. Atque in primis duabus dicendi partibus qualis eſſet, ſummatim breuiterq; deſcripſimus. Sed, ut ante dictum eſt, in his partibus, etſi graues atque magnæ ſunt, minus & artis eſt & laboris. Cum autem, quid & quo loco dicat, inuenerit; illud eſt longe maximum, uidere quonam modo. Scitum eſt enim quod Carneades noſter dicere ſolebat, Clitomachum eadem dicere, Carneadem autem eodem etiam modo dicere. Quòd ſi in philoſophia tantum intereſt, quemadmodum dicas; ubi res ſpectatur, non uerba penduntur: quid tandem in cauſis exiſtimandum eſt, quibus totis moderatur oratio?

Quod quidem ego Brute ex tuis literis sentiebam, non te id scitari, qualem ego in inueniendo & in collocando summum esse oratorem uellem: sed id mihi quærere uidebare, quod genus ipsius orationis optimum iudicarem. Rem difficilem, dij immortales, atque omnium difficillimam. Nam cum est oratio mollis & tenera, & ita flexibilis, ut sequatur quocunque torqueas: tum & naturæ uariæ & uoluntates multum inter se distantia effecerunt genera dicendi. Flumen alijs uerborum, uolubilitas'q; cordi est; qui ponunt in orationis celeritate eloquentiam. Distincta alios, & interpuncta, interualla, moræ, respirationes'q; delectant. Quid potest esse tam diuersum? tamen est in utroque aliquid excellens. Elaborant alij lenitate & æquabilitate, & puro quasi quodam & candido genere dicendi. Ecce aliqui duritatem & seueritatem quandam uerbis, & orationis quasi mœstitiam sequuntur: quod'q; paulo ante diuisimus, ut alij graues, alij tenues, alij temperati uellent uideri, quot orationum genera esse diximus, totidem oratorum reperiuntur. Et quoniam cœpi iam cumulatius hoc munus augere, quàm à te postulatum est, (tibi enim, tantum de orationis genere quærenti, respondi etiam breuiter de inueniendo, & collocando) ne nunc quidem solum de orationis modo dicam, sed etiam de actionis: ita prætermissa pars nulla erit: quandoquidem de memoria nihil est hoc loco dicendum; quæ communis est multarum artium. Quo modo autem dicatur, id est in duobus, in agendo, & in eloquendo. est enim

actio quasi corporis quædam eloquentia, cum constet è uoce atque motu. Vocis mutationes totidem sunt, quot animorum, qui maxime uoce commouentur. itaque ille perfectus, quem iandudum nostra indicat oratio, utcunque se affectum uideri, & animum audientis moueri uolet, ita certum uocis admouebit sonum: de quo plura dicerem, si hoc præcipiendi tempus esset, aut si tu hoc quæreres. dicerem etiam de gestu, cum quo iunctus est uultus. quibus omnibus, dici uix potest, quantum intersit quemadmodum utatur orator. nam & infantes, actionis dignitate, eloquentiæ sæpe fructum tulerunt: & diserti, deformitate agendi, multi infantes putati sunt: ut iam non sine causa Demosthenes tribuerit & primas, & secundas, & tertias actioni. si enim eloquentia nulla sine hac, hæc autem sine eloquentia tanta est; certe plurimum in dicendo potest. Volet igitur ille, qui eloquentiæ principatum petet, & contenta uoce atrociter dicere, & summissa leniter, & inclinata uideri grauis, & inflexa miserabilis. mira est enim quædam natura uocis, cuius quidem è tribus omnino sonis, inflexo, acuto, graui, tanta sit, & tam suauis uarietas perfecta in cantibus. Est autem in dicendo etiam quidam cantus obscurior, non hic è Phrygia, & Caria, rhetorum epilogis pene canticum, sed ille, quem significat Demosthenes, & Aeschines, cum alter alteri obijcit uocis flexiones. dicit plura etiam Demosthenes, illumq; sæpe dicit uoce dulci & clara fuisse. In quo illud etiam notandum mihi uidetur ad studium perse-

quendæ suauitatis in uocibus. ipsa enim natura, quasi modularetur hominum orationem, in omni uerbo posuit acutam uocem, nec una plus, nec à postrema syllaba citra tertiam; quo magis naturam ducem ad aurium uoluptatem sequatur industria. Ac uocis quidem bonitas optanda est: non est enim in nobis, sed tractatio atque usus in nobis. Ergo ille princeps uariabit, & mutabit; omnes sonorum tum intendens, tum remittens persequetur gradus: idemq; motu sic utetur, nihil ut supersit in gestu. Status erectus & celsus, rarus incessus, nec ita longus, excursio moderata eaq; rara, nulla mollitia ceruicum, nullæ argutiæ digitorum, non ad numerum articulus cadens, trunco magis toto se ipse moderans, & uirili laterum flexione, brachij proiectione in contentionibus, contractione in remissis. Vultus uero, qui secundum uocem plurimum potest, quantam affert tum dignitatem, tum uenustatem? in quo cum effeceris ne quid ineptum aut uultuosum sit, tum oculorum est quædam magna moderatio. nam ut imago est animi uultus, sic indices oculi: quorum & hilaritatis & uicissim tristitiæ modum res ipsæ, de quibus agetur, temperabunt. Sed iam illius perfecti oratoris, & summæ eloquentiæ species exprimenda est; quem hoc uno excellere, id est oratione, cætera in eo latere, indicat nomen ipsum. non enim inuentor, aut compositor, aut actor hæc complexus est omnia; sed & Græce ab eloquendo ῥήτωρ, & Latine eloquens dictus est. cæterarum enim rerum, quæ sunt in oratore, partem aliquam sibi quisque uendicat:

dicendi autem, id est eloquendi maxima uix soli huic conceditur. Quanquam enim & philosophi quidam ornate locuti sunt: (si quidem & Theophrastus diuinitate loquendi nomen inuenit: & Aristoteles Isocratem ipsum lacessiuit: & Xenophontis uoce Musas quasi
* locutas ferunt: & longe omnium, quicunque scripserunt, aut locuti sunt, extitit & grauitate princeps Plato) tamen horum oratio neque neruos, neque aculeos oratorios ac forenses habet. loquuntur cum doctis; quorum sedare animos malunt, quàm incitare. sed de rebus placatis, ac minime turbulentis docendi causa, non capiendi loquuntur: ut in eo ipso, quòd delectationem aliquam dicendo aucupentur, plus nonnullis, quàm necesse sit, facere uideantur. Ergo ab hoc genere non difficile est hanc eloquentiam, de qua nunc agitur, scernere. mollis est enim oratio philosophorum, & umbratilis, nec sententijs, nec uerbis instructa popularibus, nec uincta numeris, sed soluta liberius: nihil iratum habet, nihil inuidum, nihil atrox, nihil miserabile, nihil astutum: casta, uerecunda, uirgo incorrupta quodam modo: itaque sermo potius, quàm oratio dicitur. quanquam enim omnis locutio oratio est; tamen unius oratoris locutio hoc proprio signata nomine est. Sophistarum, de quibus supra dixi, magis distinguenda similitudo uidetur; qui omnes eosdem uolunt flores, quos adhibet orator in causis, persequi. sed hoc differunt, quòd, cum sit his propositum non perturbare animos, sed placare potius; nec tam persuadere, quàm delectare;

& apertius id faciunt, quàm nos, & crebrius: concinnas magis ſententias exquirunt, quàm probabiles: à re ſæpe diſcedunt, intexunt fabulas, uerba apertius transferunt, eáq; ita diſponunt ut pictores uarietatem colorum: paria paribus referunt, aduerſa contrarijs, ſæpiſsiméq; ſimiliter extrema definiunt. Huic generi hiſtoria finitima eſt: in qua & narratur ornate; & regio ſæpe, aut pugna deſcribitur: interponuntur etiam conciones & hortationes: ſed in his tracta quædam, & fluens expetitur, non hæc contorta, & acris oratio. Ab his non multo ſecus, quàm à poetis, hæc eloquentia, quam quærimus, ſeuocanda eſt. nam etiam poetæ quæſtionem attulerunt, quidnam eſſet illud, quo ipſi different ab oratoribus. numero maxime uidebantur antea & uerſu, nunc apud oratores iam ipſe numerus increbuit. Quidquid eſt enim, quod ſub aurium menſuram aliquam cadit, etiam ſi abeſt à uerſu, (nam id quidem orationis eſt uitium) numerus uocatur, qui Græce ῥυθμὸς dicitur. itaque uideo uiſum eſſe nonnullis, Platonis & Democriti locutionem, etſi abſit à uerſu, tamen, quòd incitatius feratur, & clariſsimis uerborum luminibus utatur, potius poema putandum, quàm comicorum poetarum: apud quos, niſi quòd uerſiculi ſunt, nihil eſt aliud quotidiani diſsimile ſermonis. nec tamen id eſt poetæ maximum: etſi eſt eo laudabilior, quòd uirtutes oratoris perſequitur, cum uerſu ſit aſtrictior: ego autem, etiam, ſi quorundam grandis & ornata uox eſt poetarum, tamen in ea

cum licentiam statuo maiorem esse, quàm in nobis, faciendorum iungendorumq; uerborum; tum etiam nonnullorum uoluptati uocibus magis, quàm rebus inseruiunt. Nec uero, si quid est unum inter eos simile, (id autem est iudicium electioq; uerborum) propterea cæterarum rerum dissimilitudo intelligi non potest: sed id nec dubium est, & , si quid habet quæstionis, hoc tamen ipsum ad id, quod propositum est, non est necessarium. Seiunctus igitur orator à philosophorum eloquentia, à sophistarum, ab historicorum, à poetarum, explicandus est nobis qualis futurus sit. Erit igitur eloquens (hunc enim auctore Antonio quærimus) is, qui in foro causisq; ciuilibus ita dicet, ut probet, ut delectet, ut flectat. probare, necessitatis est; delectare, suauitatis; flectere, uictoriæ. nam id unum ex omnibus ad obtinendas causas potest plurimum. Sed quot officia oratoris, tot sunt genera dicendi, subtile in probando, modicum in delectando, uehemens in flectendo; in quo uno uis omnis oratoris est. Magni igitur iudicij, summæ etiam facultatis esse debebit moderator ille, & quasi temperator huius tripertitæ uarietatis. nam & iudicabit, quid cuique opus sit; & poterit, quocunque modo postulabit causa, dicere. Sed est eloquentiæ, sicut reliquarum rerum, fundamentum sapientia. ut enim in uita, sic in oratione nihil est difficilius, quàm, quid deceat, uidere. πρέπον appellant hoc Græci, nos dicamus sane decorum. de quo præclare & multa præcipiuntur, & res est cognitione dignissima. Huius ignoratione non modo

in uita, sed sæpissime & in poematis & in oratione peccatur. Est autem, quid deceat, oratori uidendum non in sententijs solum, sed etiam in uerbis. Non enim omnis fortuna, non omnis honos, non omnis auctoritas, non omnis ætas, nec uero locus, aut tempus, aut auditor omnis eodem aut uerborum genere tractandus est, aut sententiarum: semperq; in omni parte orationis, ut uitæ, quid deceat, est considerandum: quod & in re, de qua agitur, positum est, & in personis, & eorum, qui dicunt, & eorum, qui audiunt. itaque hunc locum, longe & late patentem, philosophi solent in officijs tractare, non cum de recto ipso disputant; nam id quidem unum est; grammatici in poetis, eloquentes in omni & genere & parte causarum. quàm enim indecorum est, de stillicidijs, cum apud unum iudicem dicas, amplissimis uerbis, & locis uti communibus, de maiestate populi R. summisse & subtiliter? Hic genere toto: at persona alij peccant, aut sua, aut iudicum, aut etiam aduersariorum, nec re solum, sed sæpe uerbo: & si sine re nulla uis uerbi est; tamen eadem res sæpe aut probatur, aut reijcitur, alio atque alio elata uerbo. In omnibusq; rebus uidendum est, quatenus: etsi enim suus cuique modus est; tamen magis offendit nimium, quàm parum. In quo Apelles pictores quoque eos peccare dicebat, qui non sentirent quid esset satis. Magnus est locus hic Brute, quod te non fugit, & magnum uolumen aliud desiderat: sed ad id, quod agitur, illud satis; cum hoc decere, quod sem-

per usurpamus in omnibus dictis & factis, minimis & maximis, cum hoc inquam, decere dicimus, illud non decere, & id usquequaque quantum sit, appareat, in alioq; ponatur, aliudq; totum sit, utrum decere, an oportere dicas. Oportere enim, perfectionem declarat officij; quo & semper utendum est, & omnibus: decere, quasi aptum esse, consentaneumq; tempori, & personæ: quod cum in factis sæpissime, tum in dictis ualet, in uultu denique, & gestu, & incessu; contraq; item dedecere. Quod si poeta fugit ut maximum uitium, qui peccat etiam, cum probam orationem affingit improbo, stultoue sapientis; si denique pictor ille uidit, cum immolanda Iphigenia tristis Chalcas esset, mœstior Vlysses, mœreret Menelaus, obuoluendum caput Agamemnonis esse, quoniam summum illum luctum penicillo non posset imitari; si denique histrio, quid deceat, quærit: quid faciendum oratori putemus? Sed cum hoc tantum sit; quid in causis, earumq; quasi membris faciat, orator uiderit; illud quidem perspicuum est, non modo partes orationis, sed etiam causas totas, alias alia forma dicendi esse tractandas. Sequitur, ut cuiusque generis nota quæratur & formula, magnum opus & arduum, ut sæpe iam diximus: sed ingredientibus considerandum fuit, quid ageremus: nunc quidem iam, quocunque feremur, danda nimirum uela sunt. Ac primum informandus est ille nobis, quem solum quidam uocant Atticum. Summissus est & humilis, consuetudinem imitans, ab indisertis re plus, quàm opinione differens. itaque

eum, qui audiunt, quamuis ipsi infantes sint, tamen illo modo confidunt se posse dicere. nam orationis subtilitas imitabilis illa quidem uidetur esse existimanti, sed nihil est experienti minus. Etsi enim non plurimi sanguinis est, habeat tamen succum aliquem oportet; ut, etiam si illis maximis uiribus careat, sit, ut ita dicam, integra ualetudine. Primum igitur eum tanquam è uinculis numerorum eximamus. sunt enim quidam, ut scis, oratorij numeri, de quibus mox agemus, obseruandi ratione quadam, sed alio in genere orationis, in hoc omnino relinquendi: solutum quiddam sit, nec uagum tamen; ut ingredi libere, non ut licenter uideatur errare. Verba etiam uerbis quasi coagmentare negligat. habet enim ille tanquam hiatus concursu uocalium molle quiddam, & quod indicet non ingratam negligentiam de re hominis magis quàm de uerbis laborantis. Sed erit uidendum de reliquis, cum hæc duo ei liberiora fuerint, circuitus, conglutinatio'q; uerborum. Illa enim ipsa contracta & minuta non negligenter tractanda sunt, sed quædam etiam negligentia est diligens. nam ut mulieres esse dicuntur nonnullæ inornatæ, quas id ipsum deceat: sic hæc subtilis oratio etiam incompta delectat. Fit enim quiddam in utroque, quo sit uenustius, sed non ut appareat. Tum remouebitur omnis insignis ornatus, quasi margaritarum. ne calamistri quidem adhibebuntur. Fucati uero medicamenta candoris & ruboris omnia repellentur. elegantia modo & munditia remanebit. Sermo purus erit & Latinus: dilucide plane'q; dicetur:

quid deceat, circunspicietur. Vnum aderit, quod quartum numerat Theophrastus in orationis laudibus, ornatum illud suaue, & affluens: acutæ crebræq; sententiæ ponentur, & nescio unde ex abdito erutæ: atque in hoc oratore dominabitur. Verecundus erit usus oratoriæ quasi suppellectilis. supellex est enim quodam modo nostra, quæ est in ornamentis, alia rerum, alia uerborum. Ornatus autem uerborum duplex, unus simplicium, alter collocatorum. Simplex probatur in proprijs usitatisq; uerbis, quod aut optime sonat, aut rem maxime explanat. In alienis, aut translatum, aut factum aliunde, ut mutuo; aut factum ab ipso, ut nouum; aut priscum, & inusitatum. Sed etiam inusitata ac prisca sunt in proprijs, nisi quòd raro utimur. Collocata autem uerba habent ornatum, si aliquid concinnitatis efficiunt, quod uerbis mutatis non maneat manente sententia. Nam sententiarum ornamenta, quæ permanent etiam si uerba mutaueris, sunt illa quidem permulta, sed, quæ emineant, pauciora. Ergo ille tenuis orator, modo sit elegans, nec in faciendis uerbis erit audax, & in transferendis uerecundus, & parcus in priscis, reliquisq; ornamentis & uerborum, & sententiarum demissior; translatione fortasse crebrior, qua frequentissime sermo omnis utitur non modo urbanorum, sed etiam rusticorum: siquidem est eorum gemmare uites, sitire agros, lætas esse segetes, luxuriosa frumenta. nihil horum parum audacter: sed aut simile est illi, unde transferas; aut, si res suum nul-

lum habet nomen, docendi causa sumptum, non ludendi uidetur. Hoc ornamento liberius paulo, quàm cæteris, utetur hic summissus; nec tam licenter tamen, quàm si genere dicendi uteretur amplißimo. itaque illud indecorum, quod quale sit, ex decoro debet intelligi, hic quoque apparet, cum uerbum aliquod altius transfertur, idq; in oratione humili ponitur, quod idem in alta deceret. Illam autem concinnitatem, quæ uerborum collocationem illuminat ijs luminibus, quæ Græci quasi aliquos gestus orations σχήματα appellant, quod idem uerbum ab his etiam in sententiarum ornamenta transfertur, adhibet quidem hic subtilis, quem, nisi quòd solum, cætero quin recte quidam uocant Atticum, sed paulo parcius. Nam si, ut in epularum apparatu, à magnificentia recedens, non se parcum solum, sed etiam elegantem uideri uolet; eliget quibus utatur. sunt enim pleræque aptæ huius ipsius oratoris, de quo loquor, parsimoniæ. Nam illa, de quibus ante dixi, huic acuto fugienda sunt, paria paribus relata, & similiter conclusa, eodemq; pacto cadentia, & immutatione literæ quasi quæsitæ uenustates; ne elaborata concinnitas, & quoddam aucupium delectationis manifesto deprehensum appareat. Itemq; si quæ uerborum iterationes contentionem aliquam, & clamorem requirent, erunt ab hac summißione orationis alienæ, cæteris promiscue poterit uti, continuatione uerborum modo relaxet, & diuidat, utaturq; uerbis quamusitatißimis, translationibus quammollißimis: etiam

*illa ſententiarum lumina aſſumat, quæ non e-
runt uehementer illuſtria. Non faciet remp. loquen-
tem; nec ab inferis mortuos excitabit; nec acerua-
tim multa frequentans, una complexione deuin-
ciet. Valentiorum hæc laterum ſunt, nec ab hoc,
quem informamus, aut expectanda, aut poſtu-
landa: erit enim ut uoce, ſic etiam oratione ſup-
preſſior. ſed pleraque ex illis conuenient etiam huic
tenuitati: quanquam iiſdem ornamentis utetur
horridius: talem enim inducimus. Accedit actio non
tragica, nec ſcenæ, ſed modica iactatione corporis,
uultu tamen multa conficiens, non hoc quo dicun-
tur os ducere, ſed illo, quo ſignificant ingenue quo
ſenſu quidque pronuncient. Huic generi orationis
aſpergentur etiam ſales; qui in dicendo mirum
quantum ualent: quorum duo genera ſunt, unum
facetiarum, alterum dicacitatis. utetur utroque,
ſed altero in narrando aliquid uenuſte, altero in ia-
ciendo mittendoq; ridiculo: cuius genera plura
ſunt: ſed nunc aliud agimus. Illud admonemus ta-
men, ridiculo ſic uſurum oratorem, ut nec nimis
frequenti, ne ſcurrile ſit; nec ſubobſcœno, ne mi-
micum; nec petulanti, ne improbum; nec in cala-
mitatem, ne inhumanum; nec in facinus, ne odij lo-
cum riſus occupet; neque aut ſua perſona, aut iu-
dicum, aut tempore alienum. hæc enim ad illud
indecorum referuntur. Vitabit etiam quæſita, nec
ex tempore ficta, ſed domo allata, quæ plerunque
ſunt frigida. parcet & amicitijs, & dignitatibus:
uitabit inſanabiles contumelias: tantummodo ad-*

uerſarios

uersarios figet, nec eos tamen semper, nec omneis, nec omni modo: quibus exceptis, sic utetur sale & facetijs, ut ego ex istis nouis Atticis talem cognouerim neminem, cum id certe sit uel maxime Atticum. hanc ego iudico formam summissi oratoris, sed magni tamen & germani Attici: quoniam, quidquid est salsum, aut salubre in oratione, id proprium Atticorum est. è quibus tamen non omnes faceti, Lysias satis, & Hyperides, Demades præter cæteros fertur, Demosthenes minus habetur: quo quidem mihi nihil uidetur urbanius. sed non tam dicax fuit, quàm facetus. Est autem illud acrioris ingenij, hoc maioris artis. Vberius est aliud aliquantoq; robustius, quàm hoc humile, de quo dictum est; summisius autem, quàm illud, de quo iam dicetur, amplissimum. Hoc in genere neruorum uel minimum, suauitatis autem est uel plurimum. est enim plenius, quàm hoc enucleatum; quàm autem illud ornatum, copiosumq;, summissius. Huic omnia dicendi ornamenta conueniunt, plurimumq; est in hac orationis forma suauitatis. in qua multi floruerunt apud Græcos: sed Phalereus Demetrius meo iudicio præstitit cæteris: cuius oratio cum sedate placideq; loquitur, tum illustrant eam, quasi stellæ quædam, translata uerba, atque immutata. Translata ea dico, ut sæpe iam, quæ per similitudinem ab alia re aut suauitatis, aut inopiæ causa transferuntur. Mutata, in quibus pro uerbo proprio subijcitur aliud, quod idem significet, sumptum ex re aliqua consequenti. Quod

quanquam transferendo fit, tamen alio modo transtulit, cum dixit Ennius arcem & urbem orbas; alio modo, si pro patria arcem dixisset: & horridam Africam terribili tremere tumultu cum dicit, pro Afris immutat Africam. Hanc Hypallagen rhetores, quia quasi summutantur uerba pro uerbis; Metonymian grammatici uocant, quòd nomina transferuntur. Aristoteles autem translationi hæc ipsa subiungit, & abusionem, quam κατάχρησιν uocant; ut cum minutum dicimus animum pro paruo, & abutimur uerbis propinquis, si opus est, uel quòd delectat, uel quòd licet. Iam cum fluxerunt plures continuæ translationes, alia plane fit oratio. itaque genus hoc Græci appellant ἀλληγορίαν, nomine recte, genere melius ille, qui ista omnia translationes uocat. hæc frequentat Phalereus maxime, suntq; dulcißima: & quanquam translatio est apud eum multa, tamen immutationes nusquam crebriores. In idem genus orations (loquor enim de illa modica, ac temperata) uerborum cadunt lumina omnia, multa etiam sententiarum: latæ eruditæq; disputationes ab eodem explicantur, & loci communes sine contentione dicuntur. quid multa? è philosophorum scholis tales fere euadunt: & nisi coram erit comparatus ille fortior, per se hic, quem dico, probabitur. est enim quoddam & insigne, & florens orationis, pictum, & expolitum genus, in quo omnes uerborum, omnes sententiarum illigantur lepores. hoc totum è sophistarum fontibus defluxit in forum; sed spretum à subtilibus, repul-

ſum à grauibus, in ea, de qua loquor, mediocritate conſedit. Tertius eſt, ille amplus, copioſus, grauis, ornatus, in quo profecto uis maxima eſt. Hic eſt enim cuius ornatum dicendi, & copiam admiratæ gentes, eloquentiam in ciuitatibus plurimum ualere paſſæ ſunt, ſed hanc eloquentiam, quæ curſu magno ſonituq; ferretur, quam ſuſpicerent omnes, quam admirarentur, quam ſe aſſequi poſſe diffiderent. Huius eloquentiæ eſt tractare animos, huius omni modo permouere. hæc modo perfringit, modo irrepit in ſenſus: inſerit nouas opiniones, euellit inſitas. Sed multum intereſt inter hoc dicendi genus, & ſuperiora. Qui in illo ſubtili & acuto elaborauit, ut callide argutéq; diceret, nec quidquam altius cogitaret; hoc uno perfecto magnus orator eſt, ſi non maximus; minimeq; in lubrico uerſabitur, &, ſi ſemel conſtiterit, nunquam cadet. Medius ille autem, quem modicum & temperatum uoco, ſi modo ſuum illud ſatis inſtruxerit; non extimeſcit ancipites dicendi incertoſq; caſus: etiam ſi quando minus ſuccedet, ut ſæpe fit, magnum tamen periculum non adibit: alte enim cadere non poteſt. At uero hic noſter, quem principem ponimus, grauis, acer, ardens, ſi ad hoc unum eſt natus, aut in hoc ſolo ſe exercuit, aut huic generi ſtudet uni, nec ſuam copiam cum illis duobus generibus temperauit, maxime eſt contemnendus. ille enim ſummiſſus, quòd acute & ueteratoriæ dicit, ſapiens iam, medius, ſuauis; hic autem copioſiſſimus, ſi nihil eſt aliud, uix ſatis ſanus uideri ſolet. Qui enim nihil

potest tranquille, nihil leniter, nihil partite, definite, distincte, facete dicere, præsertim cum causæ partim totæ sint eo modo, partim aliqua ex parte tractandæ: si is non præparatis auribus inflammare rem cœpit, furere apud sanos, & quasi inter sobrios bacchari uinolentus uidetur. Tenemus igitur Brute, quem quærimus, sed animo. nam manu si prehendißem, ne ipse quidem sua tanta eloquentia mihi persuasißet ut se dimitterem. sed inuentus profecto est ille eloquens, quem nunquam uidit Antonius. Quis est igitur is? Complectar breui, disseram pluribus. is enim est eloquens, qui & humilia subtiliter, & magna grauiter, & mediocria temperate potest dicere. Nemo is, inquies, unquam fuit. Ne fuerit: ego enim, quid desiderem, non quid uiderim, disputo: redeoq; ad illam Platonis, de qua dixeram, rei formam, & speciem: quam etsi non cernimus, tamen animo tenere possumus. Non enim eloquentem quæro, neque quidquam mortale & caducum, sed illud ipsum, cuius qui sit compos, sit eloquens: quod nihil est aliud nisi eloquentia ipsa, quam nullis nisi mentis oculis uidere possumus. Is erit igitur eloquens, (ut idem illud iteremus) qui poterit parua summisse, modica temperate, magna grauiter dicere. Tota mihi causa pro Cæcina de uerbis interdicti fuit: res inuolutas definiendo explicauimus: ius ciuile laudauimus: uerba ambigua distinximus. Fuit ornandus in Manilia lege Pompeius: temperata oratione ornandi copiam persecuti sumus. Ius omne retinendæ maiestatis Rabirij cau-

ſa continebatur: ergo in omni genere amplificatio-nis exarſimus. At hæc interdum temperanda & uarianda ſunt. Quod igitur in accuſationis ſeptem libris non reperitur genus? quod in Habiti? quod in Cornelij? quod in plurimis noſtris defenſionibus? quæ exempla ſelegiſſem, niſi uel nota eſſe arbitra-rer, uel poſſe eligere qui quærerent. nulla eſt enim ullo in genere laus oratoris, cuius in noſtris oratio-nibus non ſit aliqua, ſi non perfectio, at conatus ta-men atque adumbratio. non aſſequimur: at, quid deceat, uidemus. nec enim nunc de nobis, ſed de re dicimus: in quo tantum abeſt ut noſtra miremur, ut uſque eò difficiles ac moroſi ſimus, ut nobis non ſatisfaciat ipſe Demoſthenes: qui quanquam unus eminet inter omnes in omni genere dicendi, tamen non ſemper implet aures meas: ita ſunt auidæ & capaces, & ſemper aliquid immenſum infinitumq; deſiderant. Sed tamen, quoniam & hunc tu ora-torem cum eius ſtudioſiſſimo Pammene, cum eſſes Athenis, totum diligentiſsime cognouiſti; neque eum dimittis è manibus; & tamen noſtra etiam le-ctitas: uides profecto illum multa perficere, nos multa conari; illum poſſe, nos uelle, quocunque modo cauſa poſtulet, dicere. Sed ille magnus: nam & ſucceſsit ipſe magnis, & maximos oratores ha-buit æquales. nos nimis magnum feciſſemus, ſi quidem potuiſſemus, quò contendimus, peruenire, in ea urbe, in qua, ut ait Antonius, auditus eloquens nemo erat. Atqui; ſi Antonio Craſſus eloquens uiſus non eſt, aut ſibi ipſe; nunquam Cotta uiſus eſſet,

nunquam Sulpicius, nunquam Hortensius. nihil enim ample Cotta, nihil leniter Sulpicius, non multa grauiter Hortensius. superiores magis ad omne genus apti: Crassum dico, & Antonium. Ieiunas igitur huius multiplicis, & æquabiliter in omnia genera fusæ orationis aureis ciuitatis accepimus: easq; nos primi, quicunque eramus, & quantulumcunque dicebamus, ad huius generis audiendi incredibilia studia conuertimus. Quantis illa clamoribus adolescentuli diximus de supplicio parricidarum: quæ nequaquam satis deferbuisse post aliquando sentire cœpimus.
" Quid enim tam commune, quàm
" spiritus uiuis, terra mortuis, mare fluctuantibus,
" litus eiectis? Ita uiuunt, dum possunt, ut ducere
" animam de cœlo non queant: ita moriuntur, ut
" eorum ossa terra non tangat: ita iactantur flucti-
" bus, ut nunquam alluantur: ita postremo eijciun-
" tur, ut ne ad saxa quidem mortui conquiescant.
" & quæ sequuntur. Sunt enim omnia, sicut adolescentis non tam re & maturitate, quàm spe & expectatione laudati. Ab hac indole iam illa matu-
" ra. Vxor generi, nouerca filij, filiæ pellex. Nec uero hic unus erat ardor in nobis, ut hoc modo omnia diceremus: ipsa enim illa pro Roscio iuuenilis redundantia multa habet attenuata, quædam etiam paulo hilariora. At pro Habito, pro Cornelio, compluresq; aliæ, (nemo enim orator tam multa, ne in Græco quidem otio, scripsit, quàm multa sunt nostra) eaq; hanc ipsam habent, quam probo, uarietatem. An ego Homero, Ennio, reliquis poetis, &

maxime tragicis concederem, ut ne omnibus locis eadem contentione uterentur, crebróq; mutarent, nonnunquam etiam ad quotidianum genus sermonis accederent: ipse nunquam ab illa acerrima contentione discederem? Sed quid poetas diuino ingenio profero? Histriones eos uidimus, quibus nihil posset in suo genere esse præstantius; qui non solum in dissimillimis personis satisfaciebant, cum tamen in suis uersarentur, sed & comœdum in tragœdijs, & tragœdum in comœdijs admodum placere uidimus: ego non elaborem? cum dico me, te Brute dico: nam in me quidem iampridem effectum est, quod futurum fuit. tu aut eodem modo omneis causas ages? aut aliquod causarum genus repudiabis? aut in ijsdem causis perpetuum, & eundem spiritum sine ulla commutatione obtinebis? Demosthenes quidem, cuius nuper inter imagines tuas, ac tuorum, (quòd eum credo amares) cum ad te in Tusculanum uenissem, imaginem ex ære uidi, nihil Lysiæ subtilitate cedit, nihil argutijs & acumine Hyperidi, nihil lenitate Aeschini, & splendore uerborum. Multæ sunt eius totæ orationes subtiles, ut contra Leptinem: multæ totæ graues, ut quædam Philippicæ: multæ uariæ, ut contra Aeschinem: falsæ legationis, ut contra eundem pro causa Ctesiphontis. Iam illud medium, quoties uult, arripit, & à grauissimo discedens, eò potissimum delabitur. clamores tamen tum mouet, & tum in dicendo plurimum efficit, cum grauitatis locis utitur. Sed ab hoc parumper abeamus; (quandoquidem de genere, non

de homine quærimus) rei potius, id est eloquentiæ uim & naturam explicemus. Illud tamen, quod iam ante diximus, meminerimus, nihil nos præcipiendi causa esse dicturos, atque ita potius acturos, ut existimatores uideamur loqui, non magistri. in quo tamen longius progredimur; quòd uidemus non te hæc solum esse lecturum, qui ea multo, quàm nos, qui quasi docere uideamur, habeas notiora; sed hunc librum, etiam si minus nostra commendatione, tuo tamen nomine diuulgari necesse est. Esse igitur perfecte eloquentis puto, non eam solum facultatem habere, quæ sit eius propria, fuse lateq; dicendi, sed etiam uicinam eius, atque finitimam, dialecticorum scientiam assumere. quanquam aliud uidetur oratio esse, aliud disputatio; nec idem loqui esse, quod dicere: attamen utrunque in disserendo est. disputandi ratio & eloquendi, dialecticorum sit; oratorum autem, dicendi & ornandi. Zeno quidem ille, à quo disciplina Stoicorum est, manu demonstrare solebat quid inter has artes interesset. nam cum compresserat digitos, pugnumq; fecerat, dialecticam aiebat eiusmodi esse: cum autem diduxerat, & manum dilatauerat, palmæ illius similem eloquentiam esse dicebat. Atque etiam ante hunc Aristoteles principio artis rhetoricæ dicit, illam artem quasi ex altera parte respondere dialecticæ: ut hoc uidelicet differant inter se, quòd hæc ratio dicendi latior sit, illa loquendi contractior. Volo igitur huic summo omnem, quæ ad dicendum trahi posset, loquendi rationem esse notam: quæ quidem res, quod

te his artibus eruditum minime fallit, duplicem habuit docendi uiam. nam & ipse Aristoteles tradidit præcepta plurima disserendi: & postea, qui dialectici dicuntur, spinosiora multa pepererunt. Ergo eum censeo, qui eloquentiæ laude ducatur, non esse earum rerum omnino rudem: sed uel illa antiqua, uel hac Chrysippi disciplina institutus, nouerit primum uim, naturam, genera uerborum, & simplicium, & copulatorum, deinde quot modis quidque dicatur: qua ratione, uerum, falsum'ne sit, iudicetur: quid efficiatur è quoque: quid cui consequens sit, quid'q; contrarium: cum'q; ambigue multa dicantur, quo modo quidque eorum diuidi explanari'q; oporteat. Hæc tenenda sunt oratori: sæpe enim occurrunt. sed quia sua sponte squalidiora sunt, adhibendus erit in his explicandis quidam orationis nitor. Et quoniam in omnibus, quæ ratione docentur & uia, primum constituendum est quid quidque sit; (nisi enim inter eos, qui disceptant, conuenit quid sit illud, de quo ambigitur; nec recte disseri, nec unquam ad exitum perueniri potest) explicanda est sæpe uerbis mens nostra de quaque re, atque inuolutæ rei notitia definiendo aperienda est: siquidem definitio est oratio, quæ, quid sit id de quo agitur, ostendit quambreuißime. Tum, ut scis, explicato genere cuiusque rei, uidendum est quæ sint eius generis siue formæ, siue partes; ut in eas tribuatur omnis oratio. Erit igitur hæc facultas in eo, quem uolumus esse eloquentem, ut definire rem poßit, neque id faciat tam presse & anguste, quàm

in illis eruditissimis disputationibus fieri solet, sed cum explanatius, tum etiam uberius, & ad commune iudicium popularemq́; intelligentiam accommodatius. Idemq́; etiam, cum res postulabit, genus uniuersum in species certas, ut nulla neque prætermittatur, neque redundet, partietur ac diuidet. quando autem, aut quo modo id faciat, nihil ad hoc tempus; quoniam, ut supra dixi, iudicem me esse, non doctorem uolo. Nec uero dialecticis modo sit instructus, sed habeat omneis philosophiæ notos & tractatos locos. nihil enim de religione, nihil de morte, nihil de pietate, nihil de charitate patriæ, nihil de bonis rebus aut malis, nihil de uirtutibus, aut uitijs, nihil de officio, nihil de dolore, nihil de uoluptate, nihil de perturbationibus animi & erroribus, quæ sæpe cadunt in causas, sed ieiunius aguntur; nihil, inquam, sine ea scientia, quam dixi, grauiter, ample, copiose dici & explicari potest. De materia loquor orationis etiam nunc, non ipso de genere dicendi: uolo enim prius habeat orator rem, de qua dicat, dignam auribus eruditis, quàm cogitet quibus uerbis quidque dicat, aut quo modo. Quem etiam, quo grandior sit, & quodam modo excelsior, ut de Pericle dixi supra, ne physicorum quidem esse ignarum uolo. omnia profecto, cum se à cœlestibus rebus referet ad humanas, excelsius magnificentiusq́; & dicet & sentiet. cumq́; illa diuina cognouerit, nolo ignoret ne hæc quidem humana. Ius ciuile teneat; quo egent causæ forenses quotidie. quid est enim turpius, quàm legitimarum & ciuilium controuersiarum

patrocinia suscipere, cum sis legum & ciuilis iuris ignarus? Cognoscat etiam rerum gestarum, & memoriæ ueteris ordinem, maxime scilicet nostræ ciuitatis, sed & imperiosorum populorum, & regum illustrium: quem laborem nobis Attici nostri leuauit labor; qui, conseruatis, notatisq; temporibus, nihil cum illustre prætermitteret, annorum septingentorum memoriam uno libro colligauit. nescire autem, quid antea, quàm natus sis, acciderit, id est semper esse puerum. Quid enim est ætas hominis, nisi cum memoria rerum ueterum cum superiorum ætate contexitur? Commemoratio autem antiquitatis, exemplorumq; prolatio summa cum delectatione & auctoritatem orationi affert, & fidem.. Sic igitur instructus ueniet ad causas: quarum habebit genera primum ipsa cognita. Erit enim ei perspectum, nihil ambigi posse, in quo non aut res controuersiam faciat, aut uerba. Res, aut de uero, aut de recto, aut de nomine. Verba, aut de ambiguo, aut de contrario. Nam si quando aliud in sententia uidetur esse, aliud in uerbis; genus est quoddam ambigui, quod ex præterito uerbo fieri solet; in quo, quod est ambiguorum proprium, res duas significari uidemus. Cum tam pauca sint genera causarum, etiam argumentorum præcepta pauca sunt, Traditi sunt, è quibus ea ducantùr, duplices loci: uni è rebus ipsi, alteri assumpti. Tractatio igitur rerum efficit admirabiliorem orationem. nam ipsæ quidem res in perfacili cognitione uersantur. quid enim iam sequitur, quod quidem artis sit, nisi or-

diri orationem, in quo aut concilietur auditor, aut erigatur, aut paret se ad discendum? rem breuiter exponere, & probabiliter, & aperte, ut, quid agatur, intelligi possit: sua confirmare, aduersaria euertere: eaq́; efficere non perturbate, sed singulis argumentationibus ita concludendis, ut efficiatur quod sit consequens ijs, quæ sumentur ad quanque rem confirmandam? post omnia per orationem inflammantem, restinguentem'ue concludere? Has parteis quemadmodum tractet singulas, difficile dictu est hoc loco: nec enim semper tractantur uno modo. Quoniam autem nõ, quem doceam, quæro, sed quem probem: probabo primum eum, qui, quid deceat, uidebit. hæc enim sapientia maxime adhibenda eloquenti est, ut sit temporum personarumq́; moderator. nam nec semper, nec apud omneis, nec contra omneis, nec pro omnibus, nec omnibus eodem modo dicendum arbitror. Is erit ergo eloquens, qui ad id, quodcunque decebit, poterit accommodare orationem. Quod cum statuerit, tum, ut quidque erit dicendum, ita dicet, nec satura ieiune, nec grandia minute, nec item contra; sed erit rebus ipsis par, & æqualis oratio. Principia uerecunda, non elatis intensa uerbis, sed acuta sententijs, uel ad offensionem aduersarij, uel ad commendationem sui. Narrationes credibiles, nec historico, sed prope quotidiano sermone explicatæ dilucide. Dein si tenues causæ, tum etiam argumentandi tenue filum & in docendo, & in refellendo: idq́; ita tenebitur, ut, quanta ad rem, tanta ad orationem fiat accessio. Cum ue-

ro causa ea inciderit, in qua uis eloquentiæ possit expromi; tum se latius fundet orator; tum reget, & flectet animos, & sic afficiet ut uolet, id est ut causæ natura & ratio temporis postulabit. Sed erit duplex omnis eius ornatus ille admirabilis, propter quem ascendit in tantum honorem eloquentia. Nam cum omnis pars orationis esse debet laudabilis, sicut uerbum nullum, nisi aut graue, aut elegans, excidat: tum sunt maxime luminosæ, & quasi actuosæ partes duæ: quarum alteram in uniuersi generis quæstione pono, quam, ut supra dixi, Græci appellant θέσιν: alteram in augendis amplificandisq; rebus, quæ ab eisdem αὔξησις est nominata: quæ etsi æquabiliter toto corpore orationis fusa esse debet, tamen in communibus locis maxime excellet: qui communes appellati, quòd uidentur multarum ijdem esse causarum, sed proprij singularum esse debebunt. Ac uero illa pars orationis, quæ est de genere uniuerso, totas causas sæpe continet. Quidquid est enim illud, in quo quasi certamen est controuersiæ, quod Græce κρινόμενον dicitur, id ita dici placet, ut traducatur ad perpetuam quæstionem, atque de uniuerso genere dicatur, nisi cum de uero ambigetur, quod quæri coniectura solet. Dicetur autem non Peripateticorum more, (est enim illorum exercitatio elegans iam inde ab Aristotele constituta) sed aliquanto neruosius: & ita de re communia dicentur, ut & pro reis multa leniter dicantur, & in aduersarios aspere. Augendis uero rebus, & contra abijciendis nihil est quod non perficere possit ora-

tio: quod & inter media argumenta faciendum est, quotiescunque dabitur uel amplificandi, uel minuendi locus, & pene infinite in perorando. Duo sunt, quæ bene tractata ab oratore, admirabilem eloquentiam faciant. Quorum alterum est, quod Græci ἠθικὸν uocant, ad naturas, & ad mores, & ad omnem uitæ consuetudinem accommodatum: alterum, quod ijdem παθητικὸν nominant, quo perturbantur animi & concitantur, in quo uno regnat oratio. illud superius, come, iucundum, ad beneuolentiam conciliandam paratum: hoc, uehemens, incensum, incitatum, quo causæ eripiuntur: quod cum rapide fertur, sustineri nullo pacto potest. Quo genere nos, mediocres, aut multo etiam minus: sed magno semper usi impetu, sæpe aduersarios de statu omni deiecimus. Nobis pro familiari reo summus orator non respondit Hortensius. A` nobis homo audacissimus Catilina in senatu accusatus obmutuit. Nobis priuata in causa magna & graui, cum cœpisset Curio pater respondere, subito assedit, cum sibi uenenis ereptam memoriam diceret. Quid ego de miserationibus loquar? quibus eo sum usus pluribus, quòd, etiam si plures dicebamus, perorationem mihi tamen omnes relinquebant. in quo ut uiderer excellere, non ingenio, sed dolore assequebar. quæ qualiacunque in me sunt, (me enim ipsum non pœnitet quanta sint) sed apparent in orationibus: etsi carent libri spiritu illo, propter quem maiora eadem illa, cum aguntur, quàm cum leguntur, uideri so-

lent. Nec uero miseratione solum mens iudicum permouenda est, (qua nos ita dolenter uti solemus, ut puerum infantem in manibus perorantes tenuerimus, ut alia in causa, excitato reo nobili, sublato etiam filio paruo, plangore & lamentatione compleremus forum) sed etiam est faciendum, ut irascatur iudex, mitigetur, inuideat, faueat, contemnat, admiretur, oderit, diligat, cupiat, satietate afficiatur, speret, metuat, lætetur, doleat: qua in uarietate, duriorum accusatio suppeditabit exempla; mitiorum, defensiones meæ. Nullo enim modo animus audientis aut incitari, aut leniri potest, qui modus à me non tentatus sit: dicerem perfectum, si ita iudicarem, nec in ueritate crimen arrogantiæ extimescerem. Sed, ut supra dixi, nulla me ingenij, sed magna uis animi inflammat, ut me ipse non teneam: nec unquam is, qui audiret, incenderetur, nisi ardens ad eum perueniret oratio. Vterer exemplis domesticis, nisi ea legisses: uterer alienis, uel Latinis, si ulla reperirem; uel Græcis, si deceret. sed Craßi perpauca sunt, nec ea iudiciorum: nihil Antonij, nihil Cottæ, nihil Sulpicij: dicebat melius quàm scripsit Hortensius. Verum hæc uis, quam quærimus, quanta sit suspicemur, quoniam exemplum non habemus: aut si exempla sequimur, à Demosthene sumamus, & quidem perpetuæ dictionis ex eo loco, unde in Ctesiphontis iudicio de suis factis, consilijs, meritis in remp. aggressus est dicere. Ea profecto oratio in eam formam, quæ est insita in mentibus nostris, includi sic potest,

ut maior eloquentia non requiratur. Sed iam forma ipsa restat, & χαρακτὴρ ille qui dicitur: qui qualis esse debeat, ex ipsis, quæ supra dicta sunt, intelligi potest. Nam & singulorum uerborum, & collocatorum lumina attigimus: quibus sic abundabit, ut uerbum ex ore nullum nisi aut elegans, aut graue exeat: ex omniq; genere frequentissimæ translationes erunt; quòd eæ propter similitudinem transferunt animos, & referunt ac mouent huc, & illuc: qui motus cogitationis celeriter agitatus per se ipse delectat. Et reliqua ex collocatione uerborum, quæ sumuntur quasi lumina, magnum afferunt ornatum orationi. Sunt enim similia illis, quæ in amplo ornatu scenæ aut fori appellantur insignia: non quòd sola ornent, sed quòd excellant. Eadem ratio est horum, quæ sunt orationis lumina, & quodam modo insignia: cum aut duplicantur, iteranturq; uerba, aut breuiter commutata ponuntur, aut ab eodem uerbo ducitur sæpius oratio, aut in idem conijcitur, aut in utrunque, aut adiungitur idem iteratum, aut idem ad extremum refertur, aut continenter unum uerbum non in eadem sententia ponitur: aut cum similiter uel cadunt uerba, uel desinunt: aut multis modis contrarijs relata contraria: aut cum gradatim sursum uersus reditur; aut cum demptis coniunctionibus dissolute plura dicuntur: aut cum aliquid prætereuntes, cur id faciamus, ostendimus: aut cum corrigimus nosmet ipsos quasi reprehendentes: aut si est aliqua exclamatio uel admirationis uel questionis: aut cum eiusdem nominis

casus

casus sæpius commutantur. Sed sententiarum ornamenta maiora sunt: quibus quia frequentissime Demosthenes utitur, sunt qui putent idcirco eius eloquentiam maxime esse laudabilem. Et uero nullus fere ab eo locus sine quadam conformatione sententiæ dicitur: nec aliud quidquam est dicere, nisi omnes, aut certe plerasque aliqua specie illuminare sententias: quas cum tu optime Brute teneas, quid attinet nominibus uti, aut exemplis? tantum notetur locus. Sic igitur dicet ille, quem expetimus, ut uerset sæpe multis modis eandem & unam rem, & hæreat in eadem commoreturq; sententia: sæpe etiam ut extenuet aliquid, sæpe ut irrideat: ut declinet à proposito, deflectatq; sententiam, ut proponat quid dicturus sit: ut, cum transegerit iam aliquid, definiat: ut se ipse reuocet, ut, quod dixit, iteret, ut argumentum ratione concludat, ut interrogando urgeat, ut rursus quasi ad interrogata sibi ipse respondeat, ut contra ac dicat accipi & sentiri uelit, ut addubitet quid potius aut quo modo dicat, ut diuidat in parteis, ut aliquid relinquat ac negligat, ut ante præmuniat, ut in eo ipso, in quo reprehendatur, culpam in aduersarium conferat: ut sæpe cum ijs, qui audiunt, nonnunquam etiam cum aduersario quasi deliberet: ut hominum sermones moresq; describat: ut muta quædam loquentia inducat: ut ab eo, quod agitur, auertat animos: ut sæpe in hilaritatem risumue conuertat: ut ante occupet quod uideat opponi: ut comparet similitudines, ut utatur exemplis, ut aliud alij tribuens dispertiat,

ut interpellatorem coerceat, ut aliquid reticere se dicat, ut denunciet quid caueat, ut liberius quid audeat, ut irascatur etiam, ut obiurget aliquando, ut deprecetur, ut supplicet, ut medeatur, ut à proposito declinet aliquantulum, ut execretur, ut fiat ijs, apud quos dicet, familiaris: atque alias etiam dicendi quasi uirtutes sequatur; breuitatem, si res petet. Sæpe etiam rem dicendo subijciet oculis: sæpe supra feret, quàm fieri poßit: significatio sæpe erit maior, quàm oratio, sæpe hilaritas, sæpe uitæ, naturarumq; imitatio. Hoc in genere (nam quasi syluam uides) omnis eluceat oportet eloquentiæ magnitudo: sed hæc, nisi collocata, & quasi structa & nexa uerbis, ad eam laudem, quam uolumus, aspirare non possunt. De quo cum mihi deinceps uiderem esse dicendum, etsi non mouebant iam me illa, quæ supra dixeram; tamen ijs, quæ sequuntur, perturbabar magis. occurrebat enim, posse reperiri non inuidos solum, quibus referta sunt omnia, sed fautores etiam mearum laudum, qui non censerent eius uiri esse, de cuius meritis tanta senatus iudicia fecisset, comprobante populo R. quanta de nullo, de artificio dicendi literis tam multa mandare. Quibus si nihil aliud responderem, nisi me M. Bruto negare roganti noluisse; iusta esset excusatio; cum & amicissimo, & præstantißimo uiro, & recta & honesta petenti satisfacere uoluissem. sed si profitear (quod utinam possem) me studiosis dicendi præcepta, & quasi uias, quæ ad eloquentiam ferrent, traditurum: quis tandem id iustus rerum æstimator repre-

henderet? Nam quis unquam dubitauit, quin in rep. nostra primas eloquentia tenuerit semper urbanis pacatisq; rebus, secundas iuris scientia? cum in altera gratiæ, gloriæ, præsidij plurimum esset; in altera persecutionum cautionumq; præceptio; quæ quidem ipsa auxilium ab eloquentia sæpe peteret, ea uero repugnante uix suas regiones finesq; defenderet. Cur igitur ius ciuile docere semper pulchrum fuit; hominumq; clarissimorum discipulis floruerunt domus: ad dicendum si quis acuat, aut adiuuet in eo iuuentutem, uituperetur? Nam si uitiosum est dicere ornate, pellatur omnino è ciuitate eloquentia: sin ea non modo eos ornat, penes quos est, sed etiam uniuersam remp. cur aut discere turpe est, quod scire honestum est; aut, quod nosse pulcherrimum est, id non gloriosum docere? At alterum factitatum est, alterum nouum. Fateor: sed utriusque rei causa est. Alteros enim respondentes audire sat erat; ut ij, qui docerent, nullum sibi ad eam rem tempus ipsi seponerent, sed eodem tempore & discentibus satisfacerent, & consulentibus. Alteri, cum domesticum tempus in cognoscendis componendisq; causis, forense in agendis, reliquum in se ipsis reficiendis omne consumerent, quem habebant instituendi, aut docendi locum? Atque haud scio, an plerique nostrorum oratorum ingenio plus ualuerint, quàm doctrina: itaque illi dicere melius quàm præcipere, nos contra fortasse possumus. At dignitatem docere non habet. certe, si quasi in ludo. sed si monendo, si cohortando, si percunctando, si com-

municando, si interdum etiam una legendo, audiendo, nescio cur non docendo etiam aliquid aliquando, * si possis, meliores facere cur nolis. An, quibus uerbis sacrorum alienatio fiat, docere honestum est, ut est: quibus ipsa sacra retineri defendiq; possint, non honestum est? At ius profitentur etiam qui nesciunt: eloquentia autem illi ipsi, qui consecuti sunt, tamen se ualere dissimulant; propterea quòd prudentia hominibus grata est, lingua suspecta. Num igitur aut latere eloquentia potest; aut id, quod dißimulat, effugit; aut est periculum, ne quis putet in magna arte & gloriosa, turpe esse docere alios, id quod ipsi fuerit honestißimum discere? Ac fortasse cæteri tectiores: ego semper me didicisse præ me tuli. Quid enim possem? cum & abfuissem adolescens, & horum studiorum causa mare transissem, & doctissimis hominibus referta domus esset, & aliquæ fortasse inessent in sermone nostro doctrinarum notæ; cumq; uulgo scripta nostra legerentur, dißimularem me didicisse? qui probarem? nisi quòd parum fortasse profeceram. Quod cum ita sit, tamen ea, quæ supra dicta sunt, plus in disputando, quàm ea, de quibus dicendum est, dignitatis habuerunt. De uerbis enim componendis, & de syllabis propemodum dinumerandis & dimetiendis loquemur: quæ etiam si sunt, sicuti mihi uidentur, necessaria, tamen fiunt magnificentius, quàm docentur. Est id omnino uerum, sed proprie in hoc dicitur: nam omnium magnarum artium, sicut arborum, altitudo nos delectat, radices stirpesq; non item: sed esse illa

sine his non potest. Me autem siue peruagatissimus ille uersus, qui uetat,

Artem pudere proloqui, quam factites,

dissimulare non sinit quin delecter; siue tuum studium hoc à me uolumen expressit: tamen eis, quos aliquid reprehensuros suspicabar, respondendum fuit. Quòd si ea, quæ dixi, non ita essent; quis tamen se tam durum agrestemq; præberet, qui hanc mihi non daret ueniam, ut, cum meæ forenses artes, & actiones publicæ concidissent, non me aut desidiæ, quod facere non possum, aut mœstitiæ, cui resisto, potius, quàm literis dederem? quæ quidem me antea in iudicia atque in curiam deducebant, nunc oblectant domi: nec uero talibus modo rebus, quales hic liber continet, sed multo etiam grauioribus & maioribus: quæ si erunt perfectæ, profecto forensibus nostris rebus etiam domesticæ literæ respondebunt. Sed ad institutam disputationem reuertamur. Collocabuntur igitur uerba aut ut inter se quamaptissime cohæreant extrema cum primis, eaq; sint quamsuauissimis uocibus; aut ut forma ipsa concinnitasq; uerborum conficiat orbem suum; aut ut comprehensio numerose & apte cadat. Atque illud primum uideamus quale sit, quod uel maxime desiderat diligentiam: (est enim quasi structura quædam) nec id tamen fiet operose: nam esset cum infinitus, tum puerilis labor: quod apud Lucilium scite exagitat in Albutio Scæuola,

Quàm lepide lexeis compostæ, ut tesserulæ, omnes
Arte pauimento, atque emblemate uermiculato.

nolo tam minuta hæc constructio appareat: sed tamen stylus exercitatus efficiet facile hanc uiam componendi. nam ut in legendo oculus, sic animus in dicendo prospiciet quid sequatur, ne extremorum uerborum cum insequentibus primis concursus aut hiulcas uoces efficiat, aut asperas. quamuis enim suaues, grauesúe sententiæ, tamen, si inconditis uerbis efferuntur, offendent aures, quarum est iudicium superbissimum. quod quidem Latina lingua sic obseruat, nemo ut tam rusticus sit, qui uocales nolit coniungere. in quo quidam etiam Theopompum reprehendunt, quòd eas literas tantopere fugerit: & si id magister eius Isocrates, at non Thucydides, ne ille quidem haud paulo maior scriptor Plato: nec solum in ijs sermonibus, qui dialogi dicuntur, ubi etiam de industria id faciendum fuit, sed in populari oratione, qua mos est Athenis laudari in concione eos, qui sint in prælijs interfecti: quæ sic probata est, ut eam quotannis, ut scis, illo die recitari necesse sit. in ea est crebra ista uocalium concursio, quam magna ex parte ut uitiosam fugit Demosthenes. Sed Græci uiderint: nobis ne si cupiamus quidem distrahere uocales conceditur. indicant orationes illæ ipsæ horridulæ Catonis, indicant omnes poetæ, præter eos, qui, ut uersum facerent, sæpe hiabant, ut Næuius,

Vos, qui accolitis Histrum fluuium atque Algidam.

Et ibidem,

Quam nunquam nobis Graij atque Barbari.

At Ennius semel,

Scipio inuicte.

Et quidem nos,

Hoc motu radiantis Etesiæ in uada ponti.

hoc idem nostri sæpius non tulissent, quod Græci laudare etiam solent. Sed quid ego uocales? sine uocalibus sæpe breuitatis causa contrahebant, ut ita dicerent, multi' modis, uas'argenteis, palm' & crinibus, tecti' fractis. Quid uero licentius, quàm quòd hominum etiam nomina contrahebant, quo essent aptiora. nam ut duellum bellum, & duis bis: sic Duellium eum, qui Pœnos classe deuicit, Bellium nominauerunt, cum superiores appellati essent semper Duellij. Quin etiam uerba sæpe contrahuntur, non usus causa, sed aurium. Quo modo enim noster Axilla Ala factus est, nisi fuga literæ uastioris? quam literam etiam è maxillis, è taxillis, & uexillo, & paxillo consuetudo elegans Latini sermonis euellit. Libenter etiam copulando uerba iungebant, ut sodes, pro si audes; sis, pro si uis. Iam in uno, capsis, tria uerba sunt: ain', pro ais ne: nequire, pro non quire: malle, pro magis uelle: nolle, pro non uelle. Dein etiam sæpe & exin, pro deinde & pro exinde diximus. Quid illud, non olet unde sit, quòd dicitur cum illis, cum autem nobis non dicitur, sed nobiscum? quia, si ita diceretur, obscœnius concurrerent literæ, ut etiam modo, nisi, autem, interposuissem, concurrissent. Ex eo est mecum & tecum; non, cum me, & cum te: ut esset simile illis uobiscum, atque nobiscum. Atque etiam à quibusdam sero iam emendatur antiquitas, qui hæc reprehendunt: nam, proh deum atque hominum fidem,

deorum aiunt. Ita credo, hoc illi nesciebant; an dabat hanc licentiam consuetudo? itaque idem poeta, qui inusitatius contraxerat,
-Patris mei meum factum pudet, pro, meorum factorum; & , Texitur exitium examen rapit, pro, exitiorum; non dicit liberum, ut plerique loquimur, cum, Cupidos liberum, aut, In liberum loco, dicimus; sed ut isti uolunt,
Neque tuum unquam in gremium extollas liberorum ex te genus. & idem,
Nanque Aesculapij liberorum.-
At ille alter in Chryse non solum,
Ciues antiqui amici maiorum meum,
quod erat usitatum; sed durius etiam,
Consilium socij, augurium, atque extum interpretes.
Idemq; pergit,
Postquam prodigium horriferum portentum pauos: quae non sane sunt in omnibus neutris usitata. nec enim dixerim tam libenter armum iudicium, etsi est apud eundem,
Nihil'ne ad te de iudicio armum accidit?
quàm centuriam, ut Censoriae tabulae loquuntur. fabrum & procum audeo dicere, non fabrorum & procorum. planéq; Duorum uirorum iudicium, aut Trium uirorum capitalium, aut Decem uirorum litibus iudicandis dico nunquam.
Atqui dixit Accius,
Video sepulchra dua duorum corporum. Idemq;,
-Mulier una duum uirum.
Quid uerum sit, intelligo: sed alias ita loquor, ut

concessum est, ut hoc uel Proh deum dico, uel Proh deorum: alias ut necessè est, cum Triumuirum, non uirorum; cum sestertium nummum, non nummorum: quòd in his consuetudo uaria non est. Quid, quòd sic loqui, nosse, iudicasse, uetant; nouisse iubent, & iudicauisse? quasi uero nesciamus, in hoc genere & plenum uerbum recte dici, & imminutum usitate. itaque utrunque Terentius.
Eho tu cognatum tuum non noras?- Post idem,
-Stilphonem, inquam, noueras.
Siet, plenum est: sit, imminutum: licet utare utroque: ergo ibidem,
Quàm cara sintq;, post carendo intelligunt,
Quamq; attinendi magni dominatus sient.
Nec uero reprehenderim, Scripsere alij rem. & Scripserunt, esse uerius sentio; sed consuetudini auribus indulgenti libenter obsequor.
Idem campus habet,- inquit Ennius: &,
In templis isdem,- probauit: at eisdem erat uerius: nec tamen eisdem opimius: male sonabat iisdem. impetratum est à consuetudine, ut peccare suauitatis causa liceret. & pomeridianas quadrigas, quàm postmeridianas libentius dixerim, & mehercule quàm mehercules. Non scire, quidem barbarum iam uidetur; nescire, dulcius. Ipsum meridiem, cur non medidiem? credo quòd erat insuauius. Vna præpositio est AB, eaq; nunc tantum in accepti tabulis manet, ne his quidem omnium; in reliquo sermone mutata est. nam amouit dicimus, & abegit, & abstulit: ut iam nescias, ab ne uerum sit,

an abs. Quid si etiam, absugit? turpe uisum est: & abfer noluerunt, aufer maluerunt: quæ præpositio præter hæc duo uerba nullo alio in uerbo reperitur. Noti erant, & naui, & nari: quibus cum IN præponi oporteret; dulcius uisum est, ignoti, ignaui, ignari, dicere, quàm ut ueritas postulabat. Ex usu dicunt, & è rep. quòd in altero uocalis excipiebat, in altero esset asperitas, nisi literam sustulisses, ut exegit, edixit, effecit, extulit, edidit, adiuncti uerbi primam literam præpositio commutauit, ut subegit, summutauit, sustulit. Quid in uerbis iunctis? quàm scite insipientem, non insapientem? iniquum, non inæquum? tricipitem, non tricapitem? concisum, non concæsum? ex quo quidam pertisum etiam uolunt: quod eadem consuetudo non probauit. Quid uero hoc elegantius, quod non fit natura, sed quodam instituto? inclytus dicimus breui prima litera, insanus producta; inhumanus breui, infelix longa. & ne multis, quibus in uerbis eæ primæ literæ sunt, quæ in sapiente atque felice, producte dicitur, in cæteris omnibus breuiter. itemq; composuit, consueuit, concrepuit, confecit: consule ueritatem, reprehendet: refer ad aures, probabunt. quære, cur? ita se dicent iuuari. uoluptati autem aurium morigerari debet oratio. quin ego ipse, cum scirem ita maiores locutos esse, ut nusquam nisi in uocali aspiratione uterentur, loquebar sic, ut pulcros, & Cetegos, triumpos, Cartaginem dicerem: aliquando, idq; sero, conuitio aurium cum extorta mihi ueritas esset, usum loquendi populo concessi, scien-

tiam mihi reseruaui. Orciuios tamen, & Matones, Otones, Cæpiones, sepulchra, coronas, lacrymas dicimus, quia per aurium iudicium semper licet. Purrum semper Ennius, nunquam Pyrrhum. Vi patefecerunt Fruges, non Phryges, ipsius antiqui declarant libri: nec enim Græcam literam adhibebant, nunc autem etiam duas: & cum Phrygum, & cum Phrygibus dicendum esset, absurdum erat aut tantum Barbaris casibus Græcam literam adhibere, aut recto casu solum Græce loqui: tamen & Phryges, & Pyrrhum aurium causa dicimus. Quin etiam, quod iam subrusticum uidetur, olim autem politius, eorum uerborum, quorum eædem erant postremæ duæ literæ, quæ sunt in optumus, postremam literam detrahebant, nisi uocalis insequebatur. ita non erat ea offensio in uersibus, quam nunc fugiunt poetæ noui. ita enim loquebamur,

Qui est omnibu' princeps: non, omnibus princeps. &

Vita illa dignu' locoq;: non dignus.

quòd si indocta consuetudo tam est artifex suauitatis; quid ab ipsa tandem arte & doctrina postulari putamus? Hæc dixi breuius, quàm si hac de re una disputarem; (est enim hic locus late patens, de natura, usuq; uerborum) longius autem, quàm instituta ratio postulabat. Sed quia rerum, uerborumq; iudicium prudentiæ est, uocum autem, & numerorum aures sunt iudices; & quòd illa ad intelligentiam referuntur, hæc ad uoluptatem: in illis ratio inuenit, in his sensus artem. aut enim negligenda nobis fuit uoluptas eorum, quibus probari uoleba-

mus, aut ars eius conciliandæ reperienda. Duæ sunt igitur res, quæ permulceant aures, sonus, & numerus. De numero mox, nunc de sono quærimus. Verba, ut supra diximus, legenda sunt potissimum bene sonantia, sed ea non, ut poetæ, exquisita ad sonum, sed sumpta de medio.

Quà pontus Helles, - superat modum. at,

Auratus aries Colchorum, -

splendidis nominibus illuminatus est uersus: sed proximus inquinatus, insuauissima litera finitus,

Frugifera & ferta arua Asiæ tenet.

quare bonitate potius nostrorum uerborum utamur, quàm splendore Græcorum: nisi forte sic loqui pœnitet,

Qua tempestate Paris Helenam, -

& quæ sequuntur, immo uero ista sequamur, asperitatemq; fugiamus,

Habeo istam ego perterricrepam. - Idemq;,

Versutiloquas malitias.

Nec solum componentur uerba ratione, sed etiam finientur: quoniam id iudicium esse alterum aurium diximus. Sed finiuntur aut compositione ipsa, & quasi sua sponte, aut quodam genere uerborum, in quibus ipsis concinnitas inest: quæ siue casus habent in exitu similes, siue paribus paria redduntur, siue opponuntur contraria, suapte natura numerosa sunt, etiam si nihil est factum de industria. In huius concinnitatis consectatione Gorgiam fuisse principem accepimus: quo de genere illa nostra sunt in

„ Miloniana: Est enim iudices hæc non scripta, sed na-

" ta lex: quam non didicimus, accepimus, legimus,
" uerum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, ex-
" preßimus: ad quam non docti, sed facti; non in-
" stituti, sed imbuti sumus. Hæc enim talia sunt, ut, quia referuntur ad ea, ad quæ debent referri, intelligamus non quæsitum esse numerum, sed secutum. Quod fit item in contrarijs referendis: ut illa sunt, quibus non modo numerosa oratio, sed etiam uersus efficitur,

Eam, quam nihil accusas, damnas.

condemnas, diceret, qui uersum effugere uellet.

Bene quam meritam esse autumas, dicis male mereri.

Id, quod scis, prodest nihil: id, quod nescis, obest.

uersum efficit ipsa relatio contrariorum: id esset in oratione numerosum,

Quod scis, nihil prodest: quod nescis, multum obest.

Semper hæc, quæ Græci ἀντίθετα nominant, cum contrarijs opponuntur contraria, numerum oratorium neceßitate ipsa efficiunt, & eum sine industria. hoc genere antiqui iam ante Isocratem delectabantur, & maxme Gorgias; cuius in oratione plerunque efficit numerum ipsa concinnitas. nos etiam in hoc genere frequentes, ut illa sunt in quarto accusationis,
" Conferte hanc pacem cum illo bello, huius Prætoris
" aduentum cum illius Imperatoris uictoria, huius
" cohortem impuram cum illius exercitu inuicto, hu-
" ius libidines cum illius continentia: ab illo, qui cepit,
" conditas; ab hoc, qui constitutas accepit, captas di-
" cetis Syracusas. Ergo & hi numeri sint cogniti. Genus illud tertium explicetur quale sit, numerosæ & aptæ

orationis. quod qui non sentiunt; quas aures habeant, aut quid in his hominis simile sit, nescio. meæ quidem & perfecto completoq; uerborum ambitu gaudent, & curta sentiunt, nec amant redundantia. quid dico meas? conciones sæpe exclamare uidi, cum apte uerba cecidissent: id enim expectant aures, ut uerbis colligentur sententiæ. Non erat hoc apud antiquos. & quidem nihil aliud fere non erat. nam & uerba eligebant: & sententias graueis, & suaueis reperiebant, sed eas haud uinciebant, haud explebant. Parum hoc me ipsum delectat, inquiunt. Quid? si antiquissima illa pictura paucorum colorum magis, quàm hæc iam perfecta, delectet; illa nobis sit, credo, repetenda, hæc scilicet repudianda. Nominibus ueterum gloriantur. habet autem ut in ætatibus auctoritatem senectus, sic in exemplis antiquitas: quæ quidem apud me ipsum ualet plurimum: nec ego id, quod deest antiquitati, flagito potius, quàm laudo quod est: præsertim cum ea maiora iudicem, quæ sunt, quàm illa, quæ desunt: plus est enim in uerbis, & in sententijs boni, quibus illi excellunt, quàm in conclusione sententiarum, quam non habent. Post inuenta conclusio est: qua credo usuros ueteres illos fuisse, si iam nota atque usurpata res esset: qua inuenta omneis usos magnos oratores uidemus: sed habet nomen inuidiam, cum in oratione iudiciali & forensi numerus Latine, Græce ῥυθμὸς inesse dicitur. nimis enim insidiarum ad capiendas aures adhiberi uidetur, si etiam in dicendo numeri ab oratore quæruntur. hoc freti isti, & ipsi infracta

& amputata loquuntur; & eos uituperant, qui apta & finita pronunciant. si inanibus uerbis, leuibusq; sententijs, iure: sin probæ res, lecta uerba, quid est cur claudicare, aut insistere orationem malint, quàm cum sententia pariter excurrere? hic enim inuidiosus numerus nihil affert aliud, nisi ut sit apte uerbis comprehensa sententia: quod fit etiam ab antiquis, sed plerunque casu, sæpe natura: & quæ ualde laudantur apud illos, ea fere, quia sunt conclusa, laudantur. & apud Græcos quidem iam anni prope CCCC sunt, cum hoc probatur: nos nuper agnouimus. ergo Ennio licuit uetera contemnenti dicere,

Versibu' quos olim Fauni, uatesq; canebant:

mihi de antiquis eodem modo non licebit? præsertim cum dicturus non sim,

Ante hunc, - ut ille: nec quæ sequuntur,

Nos ausi reserare. - legi enim, audiuiq; nonnullos, quorum propemodum absolute concluderetur oratio. quod qui non possunt, non est eis satis non contemni, laudari etiam uolunt. ego autem illos ipsos laudo, idq; merito, quorum se isti imitatores esse dicunt; (etsi in eis aliquid desidero) hos uero minime, qui nihil illorum nisi uitium sequuntur, cum à bonis absint longißime. Quòd si aures tam inhumanas, tamq; agrestes habent; ne doctißimorum quidem uirorum eos mouebit auctoritas? omitto Isocratem, discipulosq; eius Ephorum, & Naucratem: quanquam orationis faciendæ & ornandæ auctores locupletißimi, summi ipsi oratores, esse debeant: sed quis

omnium doctior, quis acutior, quis in rebus uel inueniendis uel iudicandis acrior Aristotele fuit? quis porro Isocrati est aduersatus infensius? is igitur uersum in oratione uetat esse, numerum iubet. Eius auditor Theodectes, in primis, ut Aristoteles sæpe significat, politus scriptor, atque artifex, hoc idem & sentit, & præcipit. Theophrastus uero iisdem de rebus etiam accuratius. quis ergo istos ferat, qui hos auctores non probent? nisi omnino hæc esse ab his præcepta nesciunt. quod si ita est: (nec uero aliter existimo) quid, ipsi suis sensibus non mouentur? nihil'ne eis inane uidetur, nihil inconditum, nihil curtum, nihil claudicans, nihil redundans? In uersu quidem theatra tota exclamant, si fuit una syllaba aut breuior, aut longior. Nec uero multitudo pedes nouit, nec ullos numeros tenet, nec, illud, quod offendit, aut cur, aut in quo offendat, intelligit: & tamen omnium longitudinum & breuitatum in sonis, sicut acutarum grauiumq; uocum, iudicium ipsa natura in auribus nostris collocauit. Vis'ne igitur Brute totum hunc locum accuratius etiam explicemus, quàm illi ipsi, qui & hæc, & alia nobis tradiderunt; an iis contenti esse, quæ ab illis dicta sunt, possumus? Sed quid quæro, uelis ne; cum literis tuis eruditissime scriptis, te id uel maxime uelle, perspexerim? Primum ergo origo, deinde causa, post natura, tum ad extremum usus ipse explicetur orationis aptæ atque numerosæ. Nam qui Isocratem maxime mirantur, hoc in eius summis laudibus ferunt, quòd uerbis solutis numeros primus adiunxerit. cum enim

uideret

uideret oratores cum seueritate audiri, poetas autem cum uoluptate; tum dicitur numeros secutus, quibus etiam in oratione uteremur, cum iucunditatis causa, tum ut uarietas occurreret satietati. quod ab his uere quadam ex parte, non totum, dicitur. nam neminem in eo genere scientius uersatum Isocrate confitendum est: sed princeps inueniendi fuit Trasymachus: cuius omnia nimis etiam extant scripta numerose. nam, ut paulo ante dixi, paria paribus adiuncta, & similiter definita, itemq; contrarijs relata contraria, quae sua sponte, etiam si id non agas, cadunt plerunque numerose, Gorgias primus inuenit: sed his est usus intemperantius. id autem est genus, ut ante dictum est, ex tribus partibus collocationis alterum. horum uterque Isocratem aetate praecurrit: ut eos ille moderatione, non inuentione uicerit. est enim ut in transferendis, faciendisq; uerbis tranquillior, sic in ipsis numeris sedatior. Gorgias autem auidior est generis eius, & his festiuitatibus (sic enim ipse censet) insolentius abutitur: quas Isocrates, cum tamen audiuisset in Thessalia adolescens senem iam Gorgiam, moderatius temperauit. quin etiam se ipse tantum, quantum aetate procedebat, (prope enim centum confecit annos) relaxarat à nimia necessitate numerorum: quod declarat in eo libro, quem ad Philippum Macedonem scripsit, cum iam admodum esset senex: in quo dicit sese iam minus seruire numeris, quam solitus esset. ita non modo superiores, sed etiam se ipse correxerat. Quoniam igitur habemus aptae orationis eos principes auctoresq;, quos dicimus,

& origo inuenta est; causa quæratur. quæ sic aperta est, ut mirer ueteres non esse commotos, præsertim cum, ut fit, fortuito sæpe aliquid concluse apteq; dicerent: quod cum animos hominum, aureisq; pepulisset, ut intelligi posset, id, quod casus effudisset, cecidisse iucunde; notandum certe genus, atque ipsi sibi imitandi fuerunt. aures enim, uel animus aurium nuncio naturalem quandam in se continet uocum omnium mensionem. itaque & longiora, & breuiora iudicat; & perfecta, ac moderata semper expectat: mutila sentit quædam, & quasi decurtata: quibus, tanquam debito fraudetur, offenditur. productiora alia, & quasi immoderatius excurrentia: quæ magis etiam aspernantur aures: quòd cum in plerisque, tum in hoc genere, nimium quod est, offendit uehementius, quàm id, quod uidetur parum. Vt igitur poetica, & uersus inuentus est terminatione aurium, obseruatione prudentium: sic in oratione animaduersum est, multo illud quidem serius, sed eadem natura admonente, esse quosdam certos cursus, conclusionesq; uerborum. Quoniam igitur causam quoque ostendimus, naturam nunc, (id enim erat tertium) si placet, explicemus: quæ disputatio non huius instituti sermonis est, sed artis intimæ. Queri enim potest, qui sit orationis numerus, & ubi sit positus, & natus ex quo, & is unus'ne sit, an duo, an plures, quaq; ratione componatur, & ad quam rem, & quando, & quo loco, & quemadmodum adhibitus aliquid uoluptatis afferat. Sed ut in plerisque rebus, sic in hac duplex est considerandi uia;

quarum altera est longior, breuior altera, eadem etiam planior. Est autem longioris prima illa quæstio, sit'ne omnino ulla numerosa oratio: (quibusdam enim non uidetur: quia nihil insit in ea certi; ut in uersibus; & quòd ipsi, qui affirmant eos esse numeros, rationem, cur sint, non queant reddere) deinde si sit numerus in oratione, qualis sit, aut quales, & è poeticis'ne numeris, an ex alio genere quodam: & si è poeticis, quis eorum sit, aut qui: nanque alijs unus modo, alijs plures, alijs omnes ijdem uidentur: deinde, quicunque sunt, siue unus, siue plures, communes'ne sint omni generi orationis; quoniam aliud genus est narrandi, aliud persuadendi, aliud docendi; an dispares numeri cuique orationis generi accommodentur: si communes, qui sint: si dispares, quid intersit, & cur non æque in oratione atque in uersu numerus appareat: deinde, quod dicitur in oratione numerosum, id utrum numero solum efficiatur, an etiam uel compositione quadam, uel genere uerborum: an est suum cuiusque; ut numerus interuallis, compositio uocibus, genus ipsum uerborum quasi quædam forma & lumen orationis appareat, sit'q; omnium fons compositio, ex ea'q; & numerus efficiatur, & ea quæ dicuntur orationis quasi formæ & lumina, quæ, ut dixi, Græci uocant σχήματα. At non est unum, nec idem, quod uoce iucundum est, & quod moderatione absolutum, & quod illuminatum genere uerborum: quanquam id quidem finitimum est numero, quia per se plerunque perfectum est: compositio autem ab utroque differt, quæ

tota seruit grauitati uocum, aut suauitati. Hæc igitur fere sunt, in quibus rei natura quærenda sit. Esse ergo in oratione numerum quendam, non est difficile cognoscere: iudicat enim sensus: in quo iniquum est, quod accidit, non agnoscere, si, cur id accidat, reperire nequeamus. neque enim ipse uersus ratione est cognitus, sed natura atque sensu, quem dimensa ratio docuit quid acciderit: ita notatio naturæ & animaduersio peperit artem. Sed in uersibus res est apertior. quanquam etiam à modis quibusdam cantu remoto soluta esse uideatur oratio, maximeq; id in optimo quoque eorum poetarum, qui λυρικοὶ à Græcis nominantur: quos cum cantu spoliaueris, nuda pene remanet oratio. Quorum similia sunt quædam etiam apud nostros: uelut ille in Thyeste,

Quemnam te esse dicam? qui tarda in senectute.

& quæ sequuntur: quæ, nisi cum tibicen accessit, orationi sunt solutæ simillima. At comicorum senarij propter similitudinem sermonis sic sæpe sunt abiecti, ut nonnunquam uix in his numerus & uersus intelligi posit: quo est ad inueniendum difficilior in oratione numerus, quàm in uersibus. Omnino duo sunt, quæ condiant orationem, uerborum, numerorumq; iucunditas. In uerbis inest quasi materia quædam, in numero autem expolitio. sed ut cæteris in rebus, necessitatis inuenta antiquiora sunt, quàm uoluptatis: ita & in hac re accidit, ut multis seculis ante oratio nuda ac rudis ad solos animorum sensus exprimendos fuerit reperta, quàm ratio

numerorum causa delectationis aurium excogitata. itaque & Herodotus, & eadem superiorq́; ætas numero caruit, nisi quando temere ac fortuito: & scriptores perueteres de numero nihil omnino, de oratione præcepta multa nobis reliquerunt. nam quod & facilius est, & magis necessarium, id semper ante cognoscitur. itaque translata, aut facta, aut iuncta uerba facile sunt cognita, quia sumebantur è consuetudine, quotidianoq́; sermone. numerus autem non domo depromebatur, neque habebat aliquam necessitudinem, aut cognationem cum oratione: itaque serius aliquanto notatus & cognitus, quasi quandam palæstram, & extrema lineamenta orationi attulit. quòd si & angusta quædam atque concisa, & alia est collatata & diffusa oratio: necesse est id non literarum accidere natura, sed interuallorum longorum, & breuium uarietate: quibus implicata, atque permista oratio quoniam tum stabilis est, tum uolubilis, necesse est eiusmodi naturam numeris contineri. Nam circuitus ille, quem sæpe iam diximus, incitatior numero ipso fertur, & labitur, quoad perueniat ad finem, & insistat. Perspicuum est igitur, numeris astrictam orationem esse debere, carere uersibus: sed, hi numeri poeticíne sint, an ex alio genere quodam, deinceps uidendum. Nullus est igitur numerus extra poeticos: propterea quòd definita sunt genera numerorum: nam omnis talis est, ut unus sit è tribus. Pes enim, qui adhibetur ad numeros, partitur in tria, ut necesse sit partem pedis aut æqualem esse alteri parti, aut altero

tanto, aut ſeſqui eſſe maiorem. Ita fit æqualis dactylus, duplex iambus, ſeſqui pæon: qui pedes in orationem non cadere qui poſſunt? quibus ordine locatis, quod efficitur, numeroſum ſit neceſſe eſt. Sed quæritur, quo numero, aut quibus potiſsimum ſit utendum. Incidere uero omneis in orationem, etiam ex hoc intelligi poteſt, quòd uerſus ſæpe in oratione per imprudentiam dicimus: quod uehementer eſt uitioſum: ſed non attendimus, neque exaudimus noſmet ipſos. Senarios uero, & hyponacteos effugere uix poſſumus. magnam enim partem ex iambis noſtra conſtat oratio. ſed tamen eos uerſus facile agnoſcit auditor: ſunt enim uſitatiſsimi. inculcamus autem per imprudentiam ſæpe etiam minus uſitatos, ſed tamen uerſus, uitioſum genus, & longa animi prouiſione fugiendum. Elegit ex multis Iſocratis libris triginta fortaſſe uerſus Hieronymus, Peripateticus in primis nobilis, pleroſque ſenarios, ſed etiam anapæſticos: quo quid poteſt eſſe turpius? etſi in eligendo fecit malitioſe: prima enim ſyllaba dempta in primo uerbo ſententiæ, poſtremum ad uerbum primam rurſus ſyllabam adiunxit inſequentis. ita factus eſt anapæſtus is, qui Ariſtophaneus nominatur. quod ne accidat, obſeruari nec poteſt, nec neceſſe eſt. Sed tamen hic corrector in eo ipſo loco, quo reprehendit, ut à me animaduerſum eſt ſtudioſe inquirente in eum, immittit imprudens ipſe ſenarium. Sit igitur hoc cognitum, in ſolutis etiam uerbis ineſſe numeros, eoſdemq; eſſe oratoris, qui ſint poetici. Sequitur ergo, ut, qui maxime cadant in orationem aptam

numeri, uidendum ſit. ſunt enim, qui iambicum putent, quòd ſit orationi ſimillimus: qua de cauſa fieri, ut is potiſſimum propter ſimilitudinem adhibeatur in fabulis; quòd ille dactylicus numerus hexametrorum magniloquentiæ ſit accommodatior. Ephorus autem, leuis ipſe orator, ſed profectus ex optima diſciplina, pæona ſequitur, aut dactylum: fugit autem ſpondeum & trochæum. quòd enim pæon habeat tres breues, dactylus autem duas; breuitate & celeritate ſyllabarum labi putat uerba procliuius: contráq; accidere in ſpondeo & trochæo, quòd alter è longis conſtaret, alter è breuibus fieret; alteram nimis incitatam, alteram nimis tardam orationem, neutram temperatam. Sed illi priores errant, & Ephorus in culpa eſt. nam qui pæona prætereunt, non uident molliſsimum à ſeſe numerum, eundemq; ampliſsimum præteriri. quod longe Ariſtoteli uidetur ſecus; qui iudicat heroum numerum grandiorem, quàm deſideret ſoluta oratio; iambum autem nimis è uulgari eſſe ſermone. ita neque humilem, nec abiectam orationem, nec nimis altam, & exaggeratam probat: plenam tamen eam uult eſſe grauitatis, ut eos, qui audient, ad maiorem admirationem poſsit traducere. Trochæum autem, qui eſt eodem ſpatio quo choreus, cordacem appellat; quia contractio & breuitas dignitatem non habeat. ita pæona probat; eóq; ait uti omnes, ſed ipſos non ſentire cum utantur; eſſe autem tertium, ac medium inter illos, ſed ita factos eos pedes eſſe, ut in eis ſingulis modus inſit aut ſeſquiplex,

aut duplex, aut par. itaque illi, de quibus ante dixi, tantummodo commoditatis habuerunt rationem, nullam dignitatis. iambus enim & dactylus in uersum cadunt maxime. itaque ut uersum fugimus in oratione, sic hi sunt euitandi continuati pedes. aliud enim quiddam est oratio; nec quidquam inimicius, quàm illa uersibus. Pæon autem minime est aptus ad uersum: quo libentius eum recepit oratio. Ephorus uero ne spondeum quidem, quem fugit, intelligit esse æqualem dactylo, quem probat: syllabis enim metiendos pedes, non interuallis existimat: quod idem facit in trochæo; qui temporibus & interuallis est par iambo; sed eo uitiosus in oratione, si ponetur extremus, quòd uerba melius in syllabas longiores cadunt. Atque hæc, quæ sunt apud Aristotelem, eadem à Theophrasto, Theodecteq; de pæone dicuntur. Ego autem sentio omneis in oratione esse quasi permixtos, & confusos pedes. nec enim effugere possemus animaduersionem, si semper iisdem uteremur: quia nec numerosa esse, ut poema, neque extra numerum, ut sermo uulgi est, debet oratio. alterum nimis est uinctum, ut de industria factum appareat: alterum nimis dissolutum, ut peruagatum ac uulgare: ut ab altero non delectere, alterum oderis. Sit igitur, ut supra dixi, permixta & temperata numeris, nec dissoluta, nec tota numerosa, pæone maxime, (quoniam optimus auctor ita censet (sed reliquis etiam numeris, quos ille præterit, temperata. Quos autem numeros cum quibus tanquam purpuram misceri opor-

teat, nunc dicendum est, atque etiam quibus orationis generibus sint quique accommodatissimi. Iambus enim frequentissimus est in ijs, quæ demisso atque humili sermone dicuntur: pæon autem in amplioribus, in utroque dactylus: ita in uaria & perpetua oratione hi sunt inter se miscendi & temperandi. sic minime animaduertetur delectationis aucupium, & quadrandæ orationis industria: quæ latebit eo magis, si & uerborum, & sententiarum ponderibus utemur. nam qui audiunt, hæc duo animaduertunt, & iucunda sibi censent, uerba dico, & sententias: eaq; dum animis attentis admirantes excipiunt, fugit eos & præteruolat numerus: qui tamen si abesset, illa ipsa delectarent. Nec uero nimius is cursus est numerorum, orationis dico, (nam est longe aliter in uersibus) nihil ut fiat extra modum: nam id quidem esset poema. sed omnis nec claudicans, nec quasi fluctuans, & æqualiter constanterq; ingrediens, numerosa habetur oratio. Atque id in dicendo numerosum putatur, non quod totum constat è numeris, sed quod ad numeros proxime accedit. quo etiam difficilius est oratione uti, quàm uersibus: quòd in illis certa quædam & definita lex est, quam sequi sit necesse; in dicendo autem nihil est propositum, nisi aut ne immoderata, aut angusta, aut dissoluta, aut fluens sit oratio. itaque non sunt in ea tanquam tibicini percussionum modi, sed uniuersa comprehensio, & species orationis clausa, & terminata est, quod uoluptate aurium iudicatur. Solet autem quæri, totó ne in ambi-

tu uerborum numeri tenendi ſint, an in primis partibus atque in extremis. plerique enim cenſent cadere tantum numeroſe oportere, terminariq; ſententiam. Eſt autem, ut id maxime deceat, non id ſolum: ponendus eſt enim ille ambitus, non abijciendus. quare cum aures extremum ſemper expectent, in eoq; acquieſcant, id uacare numero non oportet: ſed ad hunc exitum tamen à principio ferri debet uerborum illa comprehenſio, & tota à capite ita fluere, ut ad extremum ueniens ipſa conſiſtat. id autem bona diſciplina exercitatis, qui & multa ſcripſerint, &, quæcunque etiam ſine ſcripto dicerent, ſimilia ſcriptorum effecerint, non erit difficillimum. Ante enim circunſcribitur mente ſententia, confeſtimq; uerba concurrunt: quæ mens eadem, qua nihil eſt celerius, ſtatim dimittit, ut ſuo quodque loco reſpondeat: quorum deſcriptus ordo alias alia terminatione concluditur: atque omnia illa & prima, & media uerba ſpectare debent ad ultimum. interdum enim curſus eſt in oratione incitatior, interdum moderata ingreſsio: ut iam à principio uidendum ſit, quemadmodum uelis uenire ad extremum: nec in numeris magis, quàm in reliquis ornamentis orationis, eadem cum faciamus quæ poetæ, effugimus tamen in oratione poematis ſimilitudinem. eſt enim in utroque & materia, & tractatio; materia in uerbis, tractatio in collocatione uerborum. Ternæ autem ſunt utriuſque partes uerborum, translatum, nouum, priſcum: nam de proprijs nihil hoc loco dicimus. Collocationes autem eæ, quas diximus, compoſitio,

concinnitas, numerus: ſed in utroque frequentiores ſunt, & liberiores poetæ. nam & transferunt uerba cum crebrius, tum etiam audacius; & priſcis libentius utuntur, & liberius nouis. quod idem fit in numeris; in quibus quaſi neceſſitati parere coguntur. ſed tamen hæc nec nimis eſſe diuerſa, neque ullo modo coniuncta intelligi licet. ita fit, ut non item in oratione, ut in uerſu, numerus extet; idq́;, quod numeroſum in oratione dicitur, non ſemper numero fiat, ſed nonnunquam aut concinnitate, aut conſtructione uerborum. Ita ſi numerus orationis quæritur qui ſit: omnis eſt; ſed alius alio melior atque aptior. ſi locus: in omni parte uerborum. ſi, unde ortus ſit: ex aurium uoluptate. ſi componendorum ratio: dicetur alio loco; quia pertinet ad uſum, quæ pars quarta & extrema nobis in diuidendo fuit. ſi, ad quam rem adhibeatur: ad delectationem ſi, quando: ſemper. ſi, quo loco: in tota continuatione uerborum. ſi, quæ res efficiat uoluptatem: eadem quæ in uerſibus; quorum modum notat ars, ſed aures ipſæ tacito eum ſenſu ſine arte definiunt. Satis multa de natura: ſequitur uſus, de quo eſt accuratius diſputandum. In quo quæſitum eſt, in toto'ne circuitu illo orationis, quem Græci περίοδον, nos tum ambitum, tum circuitum, tum comprehenſionem, aut continuationem, aut circunſcriptionem dicimus; an in principijs ſolum, an in extremis, an in utraque parte numerus tenendus ſit. Deinde, cum aliud uideatur eſſe numerus, aliud numeroſum; quid interſit. Tum autem, in omnibus'ne numeris

æquabiliter particulas deceat incidere, an facere alias breuiores, alias longiores: idq; quando, aut cur, quibusq; partibus, pluribus ne an singulis, imparibus, an æqualibus, & quando aut istis, aut illis sit utendum; quæq; inter se aptissime collocentur, & quo modo, an omnino nulla sit in eo genere distinctio; quodq; ad rem maxime pertinet, qua ratione numerosa fiat oratio. Explicandum etiam est, unde orta sit forma uerborum: dicendumq;, quantos circuitus facere deceat. deq; eorum particulis, & tanquam incisionibus disserendum est: quærendumq; utrum una species & longitudo sit earum, an ne plures; & si plures, quo loco, aut quando, quoq; genere uti oporteat. Postremo totius generis utilitas explicanda est: quæ quidem patet latius: non ad unam enim rem aliquam, sed ad plures accommodatur. Ac licet non ad singulas res respondentem de uniuerso genere sic dicere, ut etiam singulis satis responsum esse uideatur. Remotis igitur reliquis generibus, unum selegimus hoc, quod in causis foroq; uersatur, de quo diceremus. Ergo in alijs, id est in historia, & in eo quod appellamus ἐπιδεικτικὸν, placet omnia dici Isocrateo, Theopompeoq; more, illa circunscriptione, ambituq;, ut tanquam in orbe inclusa currat oratio, quoad insistat in singulis perfectis, absolutisq; sententijs. itaque posteaquam est nata hæc uel circunscriptio, uel comprehensio, uel continuatio, uel ambitus, si ita licet dicere; nemo, qui aliquo esset in numero, scripsit orationem generis eius, quod esset ad delectationem comparatum, remotumq; à iudicijs,

forensiq; certamine, quin redigeret omnes fere in quadrum numerumq; sententias. nam cum is est auditor, qui non uereatur ne compositæ orationis insidijs sua fides attentetur; gratiam quoque habet oratori, uoluptati aurium seruienti. Genus autem hoc orationis neque totum assumendum est ad causas forenses, neque omnino repudiandum. si enim semper utare; cum satietatem affert, tum, quale sit, etiam ab imperitis agnoscitur. Detrahit præterea actionis dolorem, aufert humanum sensum actoris, tollit funditus ueritatem & fidem. Sed quoniam adhibenda nonunquam est; primum uidendum est, quo loco; deinde, quàm diu retinenda sit; tum, quot modis commutanda. Adhibenda est igitur numerosa oratio, si aut laudandum est aliquid ornatius, ut nos in accusationis secundo de Siciliæ laude diximus, aut in senatu de Consulatu meo: aut exponenda narratio; quæ plus dignitatis desiderat, quàm doloris, ut in quarto accusationis de Ennensi Cerere, de Segestana Diana, de Syracusarum situ diximus. Sæpe etiam in amplificanda re, concessu omnium funditur numerose, & uolubiliter oratio. id nos fortasse non perfecimus, conati quidem sæpissime sumus: quod plurimis locis perorationes nostræ uoluisse nos, atque animo contendisse declarant. id autem tum ualet, cum is, qui audit, ab oratore iam obsessus est, ac tenetur. non enim id agit, ut insidietur, & obseruet; sed iam fauet, processumq; uult; dicendiq; uim admirans, non inquirit quod reprehendat. Hæc autem forma retinenda non diu

est, nec dico in peroratione, quam ipse includit, sed in orationis reliquis partibus. nam cum sis ijs locis usus, quibus ostendi licere; transferenda tota dictio est ad illa, quæ nescio cur, cum Græci κόμματα & κῶλα nominent, nos non recte incisa & membra dicamus. neque enim esse possunt rebus ignotis nota nomina: sed cum uerba aut suauitatis, aut inopiæ causa transferre soleamus, in omnibus hoc fit artibus, ut, cum id appellandum sit, quod propter rerum ignorationem ipsarum nullum habuerit ante nomen, necessitas cogat aut nouum facere uerbum, aut à simili mutuari. Quo autem pacto deceat incise membratim'ue dici, iam uidebimus. nunc, quot modis mutentur comprehensiones conclusionesq́; dicendum est. Fluit omnino numerus à primo, tum incitatius breuitate pedum, tum proceritate tardius. cursum contentiones magis requirunt; expositiones rerum, tarditatem. Insistit autem ambitus modis pluribus: è quibus unum est secuta Asia maxime, qui dichoreus uocatur, cum duo extremi chorei sunt, id est è singulis longis & breuibus. explanandum est enim, quòd ab alijs ijdem pedes alijs nominantur uocabulis. Dichoreus non est ille quidem sua sponte uitiosus in clausulis; sed in orationis numero nihil est tam uitiosum, quàm si semper est idem. cadit autem per se ille præclare: quo etiam satietas formidanda est magis. me stante C. Carbo C. F. Tri-
" bunus pl. in concione dixit his uerbis: O` Marce
" Druse, patrem appello. hæc quidem duo binis pe-
" dibus incisim: dein membratim: Tu dicere solebas,

sacram esse remp. hæc item membra ternis: post ambitus: Quicunque eam uiolauissent, ab omnibus esse ei pœnas persolutas. dichoreus: nihil enim ad rem, extrema illa longa sit, an breuis. deinde: Patris dictum sapiens, temeritas filij comprobauit. hoc dichoreo tantus clamor concionis excitatus est, ut admirabile esset. Quæro, non'ne id numerus effecerit? uerborum ordinem immuta, fac sic, Comprobauit filij temeritas: iam nihil erit: etsi, temeritas, ex tribus breuibus & longa est: quem Aristoteles ut optimum probat; à quo dissentio. At eadem uerba, eadem sententia. animo istuc satis est, auribus non satis. Sed id crebrius fieri non oportet. primum enim numerus agnoscitur, deinde satiat, postea cognita facilitate contemnitur. Sed sunt clausulæ plures, quæ numerose & iucunde cadant. nam & creticus, qui est è longa & breui & longa, & eius æqualis pæon, qui spatio par est, syllaba longior, quamcommodissime putatur in solutam orationem illigari, cum sit duplex. nam aut è longa & tribus breuibus, qui numerus in primo uiget, iacet in extremo; aut totidem breuibus & longa, in quem optime cadere censent ueteres, ego non plane reijcio, sed alios antepono. Ne spondeus quidem funditus est repudiandus: etsi, quòd est è longis duabus, hebetior uidetur, & tardior: habet tamen stabilem quendam & non expertem dignitatis gradum: in incisionibus uero multo magis, & in membris: paucitatem enim pedum grauitatis suæ tarditate compensat. Sed hos cum in clausulis pedes no-

mino, non loquor de uno pede extremo: adiungo, quod minimum ſit, proximum ſuperiorem, ſæpe etiam tertium. Ne iambus quidem, qui eſt è breui & longa; aut par choreus, qui habet treis breues, ſed ſpatio par non ſyllabis; aut etiam dactylus, qui eſt è longa & duabus breuibus, ſi eſt proximus à postremo, parum uolubiliter peruenit ad extremum, ſi eſt extremus choreus aut ſpondeus. nunquam enim intereſt, uter ſit eorum in pede extremo. Sed ijdem hi tres pedes male concludunt, ſi quis eorum in extremo locatus eſt, niſi cum pro cretico poſtremus eſt dactylus. nihil enim intereſt, dactylus ſit extremus, an creticus: quia, poſtrema ſyllaba breuis, an longa ſit, ne in uerſu quidem refert. Quare etiam pæona qui dixit aptiorem, in quo eſſet longa poſtrema, uidit parum: quoniam nihil ad rem eſt, poſtrema quàm longa ſit. Iam pæon, quòd plures habeat ſyllabas quàm treis, numerus à quibuſdam, non pes habetur. eſt quidem, ut inter omneis conſtat antiquos, Ariſtotelem, Theophraſtum, Theodectem, Ephorum, unus aptiſſimus orationi uel orienti, uel mediæ: putant illi, etiam cadenti: quo loco mihi uidetur aptior creticus. Dochimus autem è quinque ſyllabis, breui, duabus longis, breui, longa, ut eſt hoc, Amicos tenes, quouis loco aptus eſt, dum ſemel ponatur; iteratus, aut continuatus numerum apertum & nimis inſignem facit. His igitur tot commutationibus, tamq; uarijs ſi utemur; nec deprehendetur manifeſto quid à nobis de induſtria fiat, & occurretur ſatietati. Et quia non numero ſolum

numeroſa

numerosa oratio, sed & compositione fit, & genere, quod ante dictum est, concinnitatis: compositione potest intelligi, cum ita structa uerba sunt, ut numerus non quæsitus, sed ipse secutus esse uideatur: ut apud Crassum: Nam ubi lubido dominatur, innocentiæ le-
" ue præsidium est. Ordo enim uerborum efficit nume-
" rum sine ulla aperta oratoris industria. itaque si quæ ueteres illi (Herodotum dico, & Thucydidem, totamq; eam ætatem) apte numeroseq; dixerunt, ea non numero quæsito, sed uerborum collocatione ceciderunt. formæ uero quædam sunt orationis, in quibus ea concinnitas inest, ut sequatur numerus necessario. nam cum aut par pari refertur, aut contrarium contrario opponitur, aut quæ similiter cadunt uerba uerbis comparantur; quidquid ita concluditur, plerunque fit ut numerose cadat. quo de genere cum exemplis supra diximus: ut hæc quoque copia facultatem afferat, non semper eodem modo desinendi: nec tamen hæc ita sunt arcta & astricta, ut ea, cum uelimus, laxare nequeamus. Multum interest, utrum numerosa sit, id est similis numerorum, an plane è numeris constet oratio. alterum si fit, intolerabile uitium est: alterum nisi fit, dissipata, & inculta, & fluens est oratio. Sed quoniam non modo non frequenter, uerum etiam raro in ueris causis, aut forensibus circunscripte numeroseq; dicendum est: sequi uidetur, ut uideamus quæ sint illa, quæ supra dixi, incisa, quæ membra. hæc enim in ueris causis maximam partem orationis obtinent. Constat enim ille ambitus & plena comprehensio è quatuor fere partibus, quæ

membra dicimus, ut & aures impleat, & ne breuior sit quàm satis sit, neque longior. quanquam utrunque nonnunquam, uel potius sæpe accidit, ut aut citius insistendum sit, aut longius procedendum; ne breuitas defraudasse aures uideatur, néue longitudo obtudisse. sed habeo mediocritatis rationem. nec enim loquor de uersu; & est liberior aliquanto oratio. E quatuor igitur, quasi hexametrorum instar uersuum quod sit, constat fere plena comprehensio. His igitur singulis uersibus quasi nodi apparent continuationis, quos in ambitu coniungimus. Sin membratim uolumus dicere, insistimus: idq; cum opus est, ab isto cursu inuidioso facile nos & sæpe disiungimus. Sed nihil tam debet esse numerosum, quàm hoc, quod minime apparet, et ualet plurimum. Ex hoc genere illud est
" Crassi: Missos faciant patronos, ipsi prodeant. Nisi interuallo dixisset, Ipsi prodeant; sensisset profecto effugisse senarium. omnino melius caderet, prodeant
" ipsi: sed de genere nunc disputo. Cur clandestinis
" consilijs nos oppugnant? cur de perfugis nostris co-
" pias comparant contra nos? Prima sunt illa duo, quæ κόμματα Greci uocant, nos incisa dicimus: deinde tertium: κῶλον illi, nos membrum. Sequitur non longa: ex duobus enim uersibus, id est membris, perfecta comprehensio est, et in spondeos cadit. & Crassus quidem sic plerunque dicebat; idq; ipse genus dicendi maxime probo. Sed quæ incisim aut membratim efferuntur, ea uel aptissime cadere debent, ut est apud
" me: Domus tibi deerat? at habebas. pecunia superã-
" bat? at egebas. Hæc incise dicta sunt quatuor: at

„ membratim quæ ſequuntur duo: Incurriſti amens
„ in columnas: in alienos inſanus inſaniſti. Deinde om-
„ nia tanquam crepidine quadam comprehenſione lon-
„ giore ſuſtinentur. Depreſſam, cæcam, iacentem do-
„ mum pluris, quàm te & quàm fortunas tuas, æſti-
„ maſti. dichoreo finitur. at diſpondeo proximum il-
lud. nam in ijs, quibus ut pugiunculis uti oportet,
breuitas facit ipſa liberiores pedes. ſæpe enim ſingulis
utendum eſt, plerunque binis: & utriſque addi pedis
pars poteſt: non fere ternis amplius. Inciſim autem &
membratim tractata oratio in ueris cauſis plurimum
ualet, maximeq; his locis, cum aut arguas, aut refel-
„ las: ut noſtra in Corneliana ſecunda: O callidos ho-
„ mines, ò rem excogitatam, ò ingenia metuenda.
„ Membratim adhuc, deinde cæſim diximus. rurſus
„ membratim: Teſtes dare uolumus. Extrema ſequitur
comprehenſio, ſed ex duobus membris, qua non poteſt
„ eſſe breuior: Quem quæſo noſtrum fefellit, ita uos eſ-
„ ſe facturos? Nec ullum genus eſt dicendi aut melius,
aut fortius, binis, aut ternis ferire uerbis, nonnun-
quam ſingulis, paulo alias pluribus: inter quas ua-
rijs clauſulis interponit ſe raro numeroſa comprehen-
ſio: quam peruerſe fugiens Hegeſias, dum ille quo-
que imitari Lyſiam uult, alterum pene Demoſthenem
ſaltat, incidens particulas. & is quidem non minus
ſententijs peccat, quàm uerbis: ut non quærat, quem
appellet ineptum, qui illum cognouerit. Sed ego illa
Craſſi, & noſtra poſui, ut, qui uellet, auribus ipſis,
quid numeroſum etiam in minimis particulis oratio-
nis eſſet, iudicaret. Et quoniam plura de numeroſa

oratione diximus, quàm quisquam ante nos: nunc de eius generis utilitate dicemus. Nihil enim est aliud Brute, quod quidem tu minime omnium ignoras, pulchre & oratorie dicere, nisi optimis sententijs, uerbisq; lectissimis dicere. & nec sententia ulla est, quæ fructum oratori ferat, nisi apte exposita, atque absolute: nec uerborum lumen apparet, nisi diligenter collocatorum: & horum utrunque numerus illustrat; numerus autem (sæpe enim hoc testandum est) non modo non poetice iunctus, uerum etiam fugiens illum, eiq; omnium dissimillimus: non quin ijdem sint numeri non modo oratorum & poetarum, uerum omnino loquentium, denique etiam sonantium omnium, quæ metiri auribus possumus: sed ordo pedum facit, ut id, quod pronunciatur, aut orationis, aut poematis simile uideatur. Hanc igitur siue compositionem, siue perfectionem, siue numerum uocari placet, & adhibere necesse est, si ornate uelis dicere; non solum, quod ait Aristoteles, & Theophrastus, ne infinite feratur ut flumen oratio, quæ non aut spiritu pronunciantis, aut interductu librarij, sed numero coacta debet insistere; uerum etiam, quòd multo maiorem habent apta uim, quàm soluta. ut enim athletas, nec multo secus gladiatores, uidemus nihil nec uitando facere caute, nec petendo uehementer, in quo non motus hic habeat palæstram quandam; ut, quidquid in his rebus fiat utiliter ad pugnam, idem ad aspectum etiam sit uenustum: sic oratio nec plagam grauem facit, nisi petitio fuerit apta; nec satis tecte declinat impetum, nisi etiam in cedendo, quid

deceat, intelligit. itaque qualis eorum motus, quos ἀπαλαίστρους Græci uocant, talis horum mihi uidetur oratio, qui non claudunt numeris sententias: tantumq́; abest, ut, quod ij, qui hoc aut magistrorum inopia, aut ingenij tarditate, aut laboris fuga non sunt assecuti, solent dicere, eneruetur oratio compositione uerborum, ut aliter in ea nec impetus ullus, nec uis esse posit. sed magnam exercitationem res flagitat, ne quid eorum, qui genus hoc secuti non tenuerunt, simile faciamus, ut uerba traijciamus aperte, quo melius aut cadat, aut uoluatur oratio. quod se L. Cœlius Antipater in procœmio belli Punici nisi necessario facturum negat. O` uirum simplicem, qui nos nihil celat; sapientem, qui seruiendum necessitati putet. sed hic omnino rudis. nobis autem in scribendo, atque in dicendo necessitatis excusatio non probatur. nihil est enim necesse: & , si quid esset, id necesse tamen non erat confiteri. Et hic quidem, qui hanc à Lælio, ad quem scripsit, cui se purgat, ueniam petit; & utitur ea traiectione uerborum; & nihilo tamen aptius explet, concluditq́; sententias. apud alios autem, & Asiaticos maxime numero seruienteis, inculcata reperias inania quædam uerba, quasi complementa numerorum. Sunt etiam, quid illo uitio, quod ab Hegesia maxime fluxit, infringendis concidendisq́; numeris in quoddam genus abiectum incidant Siculorum simillimum. Tertium est, in quo fuerunt fratres illi Asiaticorum rhetorum principes Hierocles, & Menecles, minime mea sententia contemnendi. etsi enim à forma ueritatis, & ab Atticorum re-

gula absunt: tamen hoc uitium compensant uel facultate, uel copia: sed apud eos uarietas non erat; quòd omnia fere concludebantur uno modo. quæ uitia qui fugerit, ut neque uerbum ita traijciat, ut id de industria factum intelligatur, neque inferciens uerba quasi rimas expleat; nec minutos numeros sequens concidat, delumbetq; sententias; nec sine ulla commutatione in eodem semper uersetur genere numerorum; is omnia fere uitia uitauerit. nam de laudibus multa diximus: quibus sunt alia perspicue uitia contraria. Quantum autem sit, apte dicere, experiri licet, si aut compositi oratoris bene structam collocationem dissoluas permutatione uerborum: corrumpatur enim tota res: ut hæc nostra in Corneliana,
» & deinceps omnia: Neque me diuitiæ mouent, qui-
» bus omneis Africanos, & Lælios multi uenalitij, mer-
» catoresq; superarunt. Immuta paulum, ut sit, multi superarunt mercatores, uenalitijq;; perierit tota res.
» Et quæ sequuntur: Neque uestis, aut cælatum au-
» rum, & argentum, quo nostros ueteres Marcellos,
» Maximosq; multi eunuchi è Syria, Aegyptoq; uice-
» runt. Verba permuta sic, ut sit, Vicerunt eunuchi
» è Syria, Aegyptoq;. Adde tertium: Neque ornamen-
» ta ista uillarum, quibus L. Paulum, & L. Mum-
» mium, qui rebus his urbem Italiamq; omnem refer-
» serunt, ab aliquo uideo perfacile Deliaco, aut Syro
» potuisse superari. Fac ita, potuisse superari ab aliquo Syro aut Deliaco: uidesne, ut, ordine uerborum paulum commutato, iisdem uerbis stante sententia, ad nihilum omnia recidant, cum sint ex aptis disso-

luta? aut, si alicuius inconditi arripias dissipatam aliquam sententiam, eam'q; ordine uerborum paulum commutato in quadrum redigas, efficiatur aptum illud, quod fuerit antea difluens ac solutum? Age, sume de Gracchi apud Censores illud, Abesse non potest, quin eiusdem hominis sit probos improbare, qui improbos probet. Quanto aptius, si ita dixisset, quin eiusdem hominis sit, qui improbos probet, probos improbare. Hoc modo dicere nemo unquam uoluit, nemo'q; potuit, quin dixerit. qui autem aliter dixerunt, hoc assequi non potuerunt: ita facti sunt repente Attici. quasi uero Trallianus fuerit Demosthenes. cuius non tam uibrarent fulmina illa, nisi numeris contorta ferrentur. sed si quos magis delectant soluta, sequantur ea sane, modo sic, ut si quis Phidiæ clypeum dissoluerit, collocationis uniuersam speciem sustulerit, non singulorum operum uenustatem: ut in Thucydide orbem modo orationis desidero, ornamenta comparent. isti autem cum dissoluunt orationem, in qua nec res, nec uerbum ullum est, nisi abiectum, non clypeum, sed, ut in prouerbio est, (etsi humilius dictum est, tamen simile est) scopas, ut ita dicam, mihi uidentur dissoluere. atque ut plane genus hoc, quod ego laudo, contempsisse uideantur, aut scribant aliquid uel Isocrateo more, uel quo Aeschines, aut Demosthenes utitur: tum illos existimabo non desperatione formidauisse genus hoc, sed iudicio refugisse: aut reperiam ipse, eadem conditione qui uti uelit, ut aut dicat aut scribat, utra uoles lingua, eo genere, quo illi uolunt. facilius est enim apta dissoluere, quàm dissipa-

ta connectere. Res autem se sic habet: (ut breuissime dicam, quod sentio) composite, & apte, sine sententijs dicere, insania est: sententiose autem, sine uerborum & ordine, & modo, infantia, sed eiusmodi tamen infantia, ut, ea qui utantur, non stulti homines haberi possint, etiam plerunque prudentes: quo qui est contentus, utatur. Eloquens uero, qui non approbationes solum, sed admirationes, clamores, plausus, si liceat, mouere debet, omnibus oportet ita rebus excellat, ut ei turpe sit quidquam aut spectari, aut audiri libentius. Habes meum de oratore Brute iudicium: quod aut sequere, si probaueris; aut tuo stabis, si aliud quoddam est tuum. in quo neque pugnabo tecum; neque hoc meum, de quo tantopere hoc libro asseueraui, unquam affirmabo esse uerius, quàm tuum. potest enim non solum aliud mihi ac tibi, sed mihi ipsi aliud alias uideri. nec in hac modo re, quæ ad uulgi assensum spectat, & ad aurium uoluptatem, quæ duo sunt ad iudicandum leuissima; sed ne in maximis quidem rebus quidquam adhuc inueni, firmius quod tenerem, aut quò iudicium meum dirigerem, quàm id, quodcunque mihi quamsimillimum ueri uideretur, cum ipsum illud uerum in occulto lateret. Tu autem uelim, si tibi ea, quæ disputata sunt, minus probabuntur, ut aut maius opus institutum putes, quàm effici potuerit, aut, dum tibi roganti uoluerim obsequi, uerecundia negandi scribendi me impudentiam suscepisse.

M. TVLLII CICERONIS DE OPTIMO GENERE ORATORVM.

ORATORVM genera esse dicuntur tanquam poetarum. id secus est. nam alterum est multiplex. poematis enim tragici, comici, epici, melici etiam ac dithyrambici, quod magis est tractatum à Latinis, suum cuiusque est diuersum à reliquis. itaque & in tragœdia comicum uitiosum est, & in comœdia turpe tragicum: & in cæteris suus est cuiusque certus sonus, & quædam intelligentibus nota uox. Oratorum autem si quis ita numerat plura genera, ut alios grandeis, aut graueis, aut copiosos, alios tenueis, aut subtileis, aut breueis, alios eis interiectos & tanquam medios putet; de hominibus dicet aliquid, de re parum. in re enim, quod optimum sit, quæritur: in homine dicitur, quod est. itaque licet dicere & Ennium summum epicum poetam, si cui ita uidetur, & Pacuuium tragicum, & Cæcilium fortaßе comicum. Oratorem genere non diuido: perfectum enim quæro. Vnum est autem genus perfecti: à quo qui absunt, non genere differunt, ut ab Actio Terentius, sed in eodem non sunt pares. optimus est enim orator, qui dicendo animos audientium et docet, & delectat, & permouet. Docere, debitum est; delectare, honorarium; permouere, necessarium. hæc ut alius melius quàm alius, concedendum est: uerum id fit non genere, sed gradu. optimum quidem unum est. & proximum quod ei simillimum: ex quo perspicuum est,

quod optimo dissimillimum sit, id esse deterrimum. nam quoniam eloquentia constat ex uerbis & sententijs; perficiendum est ut pure & emendate loquentes, quod est Latine, uerborum praeterea & propriorum, et translatorum elegantiam persequamur; in proprijs, ut aptissima eligamus; in translatis, ut similitudinem secuti uerecunde utamur alienis. Sententiarum autem totidem genera sunt, quot diximus esse laudum: sunt enim docendi, acutae; delectandi, quasi argutae; commouendi, graues. Sed & uerborum est structura quaedam duas res efficiens, numerum, & lenitatem: & sententiae suam compositionem habent ad probandam rem accommodatum ordinem: sed earum omnium rerum, ut aedificiorum, memoria est quasi fundamentum, lumen actio. Ea igitur omnia in quo summa, erit orator peritissimus; in quo media, mediocris; in quo minima, deterrimus. & appellabuntur omnes oratores, ut pictores appellantur etiam mali: nec generibus inter sese, sed facultatibus different. itaque nemo est orator, qui se Demosthenis similem esse nolit: at Maenander Homeri noluit: genus enim erat aliud. id non est in oratoribus: aut, etiam si est, ut alius grauitatem sequens, subtilitatem fugiat; contra, alius acutiorem se quàm ornatiorem uelit; etiam si est in genere tolerabili, certe non est in optimo: si quidem, quod omnes laudes habet, id est optimum. Haec dici breuius equidem, quàm res petebat: sed ad id, quod agimus, non fuit dicendum pluribus. Vnum enim cum sit genus; id, quale sit, quaerimus, est autem tale, quale floruit Athenis; ex quo Atticorum oratorum

ipsa uis ignota est, nota gloria. nam alterum multi uiderunt, uitiosi nihil apud eos: alterum pauci, laudabilia esse multa. Est enim uitiosum in sententia, si quid absurdum, aut alienum, aut non acutum, aut subinsulsum est. In uerbis, si inquinatum, si abiectum, si non aptum, si durum, si longe petitum. Hæc uitauerunt fere omnes, qui aut Attici numerantur, aut dicunt Atticæ: sed, quatenus uoluerunt, sani & sicci duntaxat habeantur, sed ita, ut palæstrice spatiari in xysto ut liceat, non ab Olympijs coronam petant. qui cum careant omni uitio, non sunt contenti quasi bona ualetudine, sed uires, lacertos, sanguinem quærunt, quandam etiam suauitatem coloris. eos imitemur, si poßumus: sin minus, illos potius, qui incorrupta sanitate sunt, quod est proprium Atticorum, quàm eos, quorum uitiosa abundantia est, quales Asia multos tulit. quod cum faciemus, (si modo id ipsum assequemur: est enim permagnum) imitemur, si poterimus, Lysiam, & eius quidem tenuitatem potißimum. est enim multis in locis grandior: sed quia & priuatas ille plerasque, et eas ipsas alijs, & paruarum rerum causulas scripsit; uidetur esse ieiunior; quoniam se ipse consulto ad minutarum genera causarum limauerat. quod qui ita faciet, ut, si cupiat uberior esse, non posit: habeatur sane orator, sed de minoribus. magno autem oratori etiam illo modo sæpe dicendum est in tali genere causarum. ita fit, ut Demosthenes certe posit summisse dicere, elate Lysias fortasse non posit. Sed si eodem modo putant, exercitu in foro, & in omnibus templis, quæ circum-

forum sunt, collocato, dici pro Milone decuisse, ut si de re priuata ad unum iudicem diceremus; uim eloquentiæ sua facultate, non rei natura metiuntur. Quare quoniam nonnullorum sermo iam increbuit, partim se ipsos Atticæ dicere, partim neminem nostrum dicere: alteros negligamus. satis enim his res ipsa respondet; cum aut non adhibeantur ad causas, aut adhibiti derideantur: nam si arrideantur, esset idipsum Atticorum. sed qui dici à nobis Attico more nolunt, ipsi autem se non oratores esse profitentur: si teretes aures habent, intelligensq́; iudicium, tanquam ad picturam probandam adhibentur etiam inscij faciendi cum aliqua solertia iudicandi. sin autem intelligentiam ponunt in audiendi fastidio, neque eos quidquam excelsum magnificumq́; delectat: dicant se subtile quiddam & politum uelle, graue ornatumq́; comtemnere: id uero desinant dicere, qui subtiliter dicunt, eos solos Atticæ dicere, id est quasi sicce, & integre: at ample, & ornate, & copiose, cum eadem integritate, Atticorum est. quid dubium est, utrum orationem nostram tolerabilem tantum, an etiam admirabilem esse cupiamus? non enim iam quærimus, quid sit Atticæ, sed quid sit optime dicere. ex quo intelligitur, quoniam Græcorum oratorum præstantissimi sunt ij, qui fuerunt Athenis, eorum autem princeps facile Demosthenes; hunc si quis imitetur, tum & Attice dicturum, & optime: ut, quoniam Attici nobis propositi sunt ad imitandum, bene dicere id sit Attice dicere. Sed cum in eo magnus error esset, quale esset id dicendi genus;

putaui mihi suscipiendum laborem utilem studiosis, mihi quidem ipsi non necessarium. conuerti enim ex Atticis duorum eloquentissimorum nobilissimas orationes inter se contrarias, Aeschinis, Demosthenisq́;: nec conuerti ut interpres, sed ut orator, sententijs ijsdem, & earum formis tanquam figuris, uerbis ad nostram consuetudinem aptis: in quibus non uerbum pro uerbo necesse habui reddere, sed genus omnium uerborum, uimq́; seruaui: non enim ea me annumerare lectori putaui oportere, sed tanquam appendere. hic labor meus hoc assequetur, ut nostri homines, quid ab illis exigant, qui se Atticos uolunt, & ad quam eos quasi formulam dicendi reuocent, intelligant. Sed exoritur Thucydides: eius enim quidam eloquentiam admirantur: id quidem recte, sed nihil ad eum oratorem, quem quærimus. aliud est enim, explicare res gestas narrando; aliud, argumentando criminari, crimen'ue dissoluere; aliud, narratione tenere auditorem, aliud, concitare. At loquitur pulchre. num melius, quàm Plato? necesse tamen est oratori, quem quærimus, controuersias explicare forenses dicendi genere apto ad docendum, ad delectandum, ad permouendum. quare si quis erit, qui Thucydidio genere causas in foro dicturum esse profiteatur; is abhorreat etiam à suspicione eius, quæ uersatur in re ciuili & forensi: qui Thucydidem laudabit, ascribat suæ nostram sententiam. Quin ipsum Isocratem, quem diuinus auctor Plato suum fere æqualem admirabiliter in Phædro laudari fecit à Socrate, quemq́; omnes docti

summum oratorem esse dixerunt, tamen hoc in numero non repono. non enim in acie uersatur, & ferro, sed quasi rudibus eius eludit oratio. A me autem (ut cum maximis minima conferam) gladiatorum par nobilissimum inducitur. Aeschines, tanquam Aeserninus, ut ait Lucilius,

Non spurcus homo, sed doctus, & acer;
Cum Pacidiano hic componitur, optimu' longe
Post homines natos.

nihil enim illo oratore arbitror cogitari posse diuinius. Huic labori nostro duo genera reprehensorum opponuntur: unum hoc: Verum melius Græci. à quo quæratur, ecquid possit ipse melius Latine? alterum, Quid istas potius legam, quàm Græcas? Iidem Andriam & Synephebos, nec minus Terentium, & Cæcilium, quàm Mænandrum legunt: nec Andromacham aut Antiopam aut Epigonos Latinos recipiant, sed tamen Ennium & Pacuuium, & Accium potius, quàm Euripidem & Sophoclem, legunt. Quod igitur est eorum in orationibus è Græco conuersis fastidium, nullum cum sit in uersibus? Sed aggrediamur iam quod suscepimus; si prius exposuerimus, quæ causa in iudicium deducta sit. Cum esset lex Athenis, ne quis populi scitum faceret, ut quisquam corona donaretur in magistratu prius, quàm rationes retulisset; & altera lex, eos, qui à populo donarentur, in concione donari debere; quia in senatu Demosthenes curator muris reficiendis fuit, eosq; refecit pecunia sua: de hoc igitur Ctesiphon scitum fecit, nullis ab ipso rationibus relatis, ut corona aurea donaretur, eáq; donatio fieret in thea-

tro, populo conuocato, qui locus non est concionis legitimæ; atque ita prædicaretur, eum donari uirtutis ergo beneuolentiæq;, quam erga populum Athenienſem haberet. hunc igitur Cteſiphontem in iudicium adduxit Aeſchines, quòd contra leges ſcripſiſſet, ut & rationibus non relatis corona donaretur, & ut in theatro, & quòd de uirtute eius, & beneuolentia falſa ſcripſiſſet; quoniam Demoſthenes nec uir bonus eſſet, nec bene meritus de ciuitate. Cauſa ipſa abhorret illa quidem à formula conſuetudinis noſtræ, ſed eſt magna: habet enim & legum interpretationem ſatis acutam in utranque partem, & meritorum in remp. contentionem ſane grauem. itaque cauſa fuit Aeſchini, quoniam ipſe à Demoſthene eſſet capitis accuſatus, quòd legationem ementitus eſſet, ut ulciſcendi inimici cauſa nomine Cteſiphontis iudicium fieret de factis famaq; Demoſthenis. non enim tam multa dixit de rationibus non relatis, quàm de eo, quòd ciuis improbus ut optimus laudatus eſſet. Hanc multam Aeſchines à Cteſiphonte petijt quadriennio ante Philippi Macedonis mortem: ſed iudicium factum eſt aliquot annis poſt, Alexandro iam Aſiam tenente: ad quod iudicium concurſus dicitur è tota Græcia factus eſſe. quid enim aut tam uiſendum, aut audiendum fuit, quàm ſummorum oratorum in grauiſſima cauſa accurata, & inimicitijs incenſa contentio? quorum ego orationes ſi, ut ſpero, ita expreſſero, uirtutibus utens illorum omnibus, id eſt ſententijs, & earum figuris, & rerum ordine, uerba perſequens eatenus, ut ea non abhorreant à more noſtro: (quæ ſi

è Græcis omnia conuersa non erunt, tamen, ut generis eiusdem sint, elaborauimus) erit regula, ad quam eorum dirigantur orationes, qui Attice uolunt dicere. sed de nobis satis. aliquando enim Aeschinem ipsum Latine dicentem audiamus.

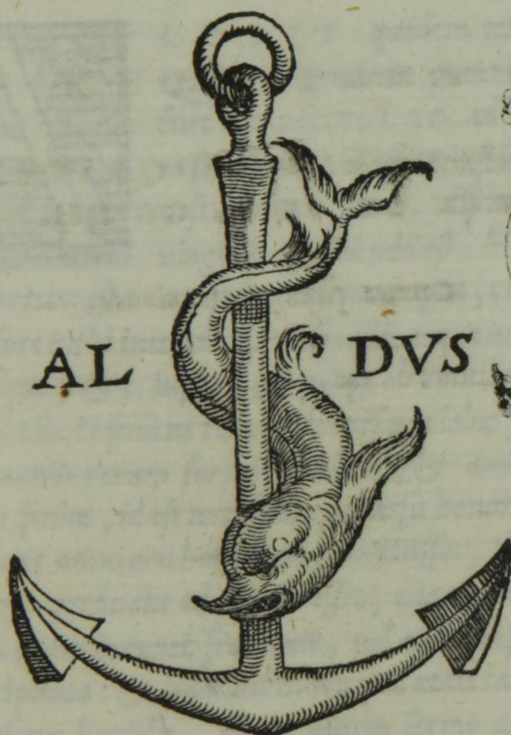
REGISTRVM

ABCDEFGHIKLMNOPQRSTVXYZ, AA BB CC DD EE FF GG HH.

Omnes sunt quaterniones.

ANNOTATIONES, SEV EMENDATIONVM RATIONES DIONYSII LAMBINI MONSTROLIENSIS IN LIBRVM I. DE ORAT. AD Q. FRATREM.

EX BIBLIOTHECA ALDINA.

VENETIIS, M. D. LXIX.

ANNOTATIONES D. LAMBINI MONSROLIENSIS IN LIB. I. DE ORATORE AD Q. FRATREM.

P. 5. L. 14.

C FVIT quidem tempus] Quidam legendum putant, Ac fuit quondam. l. 16. ad præclara studia referēdi fore, iustū &c.] post uerbum, fore, distinctionis uirgula apponenda est. hic enim ordo uerborum est: Ac fuit quidem tempus, cum arbitrarer fore mihi initium requiescendi, atque animum ad utriusque, &c. iustum & prope ab omnibus concessum. l. 18. Si finitus rerum forensium labor, &c.] id est si quando rerum forensium labor, & ambitionis occupatio finita, id est terminata decursu honorum, id est adeptione omnium honorum, constitisset, id est repressa; & perducta ad calcem esset, etiam ætatis flexu, id est etiam ineunte senectute, uel ætate ad senectutem præcipitata: & ita mihi in reliqua ætate iam affecta quiescere licuisset. Totus autem sermo allegoria exornatus est, ducta à certaminibus Circensibus. sic enim loquuntur Latini, decurrere spatium & ita Lucretius lib.4. spatium decurrere amoris: & decurrere ætatem apud Terentium, Plautum, M. Tullium. & flexus ætatis significat unius ætatis exitum, & al-

terius initium, translatione sumpta ab illis flexibus, qui fiebant à quadrigis circum metas: quos flexus Græci καμπτῆρας appellant. Sic idem M. Tullius in oratione pro Cælio flexum ætatis appellat extremam adolescentiam, & initium corroboratæ & constantis ætatis. finitus autem reposui reclamantibus libris omnibus, ratione ipsa flagitante. l. 24. maximæ moles molestiarum] sic habent tres libri manuscripti. moles molestiarum autem translatio est. sic molem mali dixit Catilinaria III. & inuidiæ molem. Idem M. Tull. ex quodam poeta lib. 4. Tuscul. quæst. de Thyeste & Atreo. Maior mihi moles, maius miscendum malum.

P. 5: L. 26.

In summos homines] à quibusdam codicibus manuscriptis abest præpositio in l. 28. in omnibus actibus] duo libri manuscripti habent, in omnibus rebus.

P. 6. L. 9.

Consilio ac sapientia] in quibusdam libris manuscriptis scriptum est, consilio ac sententia. l. 19. quamq; multi. sic facillime] sic hunc locum restitui ex auctoritate unius libri manuscripti multo optimi, qui in uulgatis ita legitur, quamque multi sint. facilimè, &c. l. 29. uel differendi ratione] liber unus manuscriptus habet, uel describendi ratione.

P. 6: L. 6.

Quis musicis] quidam liber manuscr. habet, Quis musicus &c. quem non sequor.

P. 7. L. 3.

Nulla unquam uehementius quam] hoc totum abest ab uno codice manuscripto, in eoq; ita legitur hic lo-

cus: in hac ipsa ciuitate profecto eloquentiæ studia uiguerunt. *ab alio abest uox* profecto. *l.* 14. *dicendi studio flagrauerunt*] *quidam docti existimant legendum esse*, discendi studio. *Eadem lon. excitabat eos magnitudo*] *quidam doctissimi uiri legendum censent*, Excipiebat eos.

P. 7: L. 7.

Non solum electione] *duo libri manuscripti habent*, non solum lectione,

P. 9. L. 10.

Vt dies inter eos curiæ fuisse uideretur] *id est conuiuium, Tusculani, uideretur fuisse dies, quo curiales una epulantur. Quidam aliter hunc locum intelligunt, sic distinguentes: ut dies inter eos, curiæ fuisse uideretur: conuiuium, Tusculani.*

P. 10: L. 14.

Sed ut reliqua prætermittam] *legendum fortasse est*, Sed ut reliquos. *l.* 24. *uel doctrinæ præsidijs*] *liber unus manuscriptus habet*, uel doctrinæ uiribus. *l.* 27. *remp. dissipauerunt*] *liber unus manuscrip. habet* dispreuerunt: *unde quidam uiri docti conijciunt legendum esse*, disparàrunt: *quod ualet disiunxerunt, dissoluerunt, κατέλυσαν, διέλυσαν.*

P. 11. L. 4.

Equidem & Ser. Galbam] *sic legendum, non* Sergium: *quod mendum miror non solum irrepsisse in plerasque codices uulgatos, uerumetiam à quibusdam, qui habentur docti, defendi ac probari. Galbæ enim erãt Sulpiciæ gentis: et Galbæ omnes sunt Sulpicij. Hic igitur prænomine Seruius est, nomine Sulpicius, cognomine*

Galba. At Sergius nomen est gentile. non possunt ergo Galbæ dici Sergij. nemo enim ciuis Romanus duobus nominibus gentilibus appellari potest, quemadmodum neq; duarum gentium esse. legendum igitur est hoc loco Ser. id est Seruiũ Galbam, et item alijs in locis. l. 6. quem tu adolescentulus perculisti] sic legendum, non perpulisti, & ita habent libri manuscripti. perculisti autem, id est peruertisti, euertisti: de quo uerbo nos plura in commentarijs Horatianis. l. 13. in omni sermone] sic habent aliquot libri manuscripti. & ita legi debet, non ut in uulgatis, in omnis sermonis disputatione. l. 15. multisq; præissem] sic habent duo libri manuscripti: & ita legendum. sic idem pro Milone: qui hesterna etiam contione incitati sunt, ut uobis uoce præirent, quid iudicaretis. l. 16. ex iure manum consertum uocarent] Latine dicimus, manum, non manu conserere. manum consertum igitur scribi debet, non manu consertum. l. 19. cæteriq; in suo genere physici; uindicarentq;] libri duo ueteres habent, cæterique suo iure physici uindicarent, ornati homines, &c. quos sequi malim. l. 30. id te ipsum scire negaret] sic legendum, non negare cogeret, ut est in multis uulgatis. negant enim Academici quicquam sciri posse. in quos præclare disputat Lucretius lib. 4.

P. II: L. 4.

Vincerent oportere] nihil muto, quamuis duo libri uet. habeant, dicerent oportere. eleganter enim positum uincerent, pro argumentis expugnarent, probarent: quo sæpe Lucretius & Horatius utuntur, quem

admodum in nostris in utrunque commentarijs admonuimus. l. 15. tua plurimum ualeat] ante uocem, tua, libri uulgati habent, ad persuadendum: quod in libris manuscriptis non reperi. retinere tamen licet, si quis hoc malit. ego malim abesse.

P. 12. L. 17.

Sine multa pertractatione rerum publicarum,] uocem omnium, quæ abest à tribus libris manuscriptis, sustuli.

P. 12: L. 14.

Ex arte aliena] sic habent libri tres manuscripti, quos secutus sum.

P. 13. L. 7.

Maximam uim existere] sic omnes quidem habent libri: sed legendum uidetur, consistere: nisi dicamus non hoc dici à Cicer. maximam uim oratoris in hominum mentibus, &c. sitam esse: sed maximam uim oratoris extare, enitere, elucere in hominum mentibus, &c. Non cælabo autem lectorem, in duobus libris manuscriptis legi: Quis enim nescit maxime uim, &c. paullo post ubi uulgo legitur, Quæ nisi qui naturas, &c. Io: Passeratij uiri docti & ingeniosi coniectura approbata, reposui: Quare nisi: quomodo sine dubio est legendum.

P. 13: L. 1.

De communi ciuium, de hominum, de gentium] ab uno libro manuscripto abest uox, gentium: sed ego putem potius delendum, de hominum, si quid delendum sit. l. 9. tenui quodam, ex sanguiq; sermone] sic habet optimus codex manuscrip. quæ scriptura meo iudi

cio recta, & uera est. l. eadem, grauitate & iucunditate] *quidam legendum censent* grauitate & fæcunditate. *l. 16. de legibus instituendis*] *In uno codice manuscripto legitur*, de legibus tuendis. *l. 18. de iure ciuium generatim, &c. descripto.*] *legendum fortasse est*, de iure ciuium, &c. descriptorum. *l. 23. uel nostri decemuiros*] *nostri, idest Latini. uel nostri enim opponitur, illi, uel Græci.*

P. 14. L. 23.

Ad oratoris ei confugiendum est, &c.] *in tribus libris manuscriptis post illa uerba*, ad oratoris ei confugiendum est, *sequitur deinceps*, tanquam ad architecti. *quæ ego non puto esse Ciceronis. apparet enim esse ab eo loco, qui statim sequitur, huc esse à librarijs temere translata.*

P. 15. L. 11.

In treis partes est distributa] *duo libri habent*, in treis parteis est tributa.

P. 16. L. 11.

Ornatissimæ orationis] *legendum fortasse est*, ornandæ orationis.

P. 16: L. 26.

Pro se quisque eorum, &c.] *hic locus uariæ scriptus est in codicibus manuscrip. alij enim sic habent*, pro se quisque eorum, quantum quisque poterat. *alij sic*, pro se quisque, quantum quisque poterat: *alij sic*, pro se quæ quisque poterat. *alij*, pro se quisque eorum, ut quisque poterat: *quam scripturam secuti sumus.*

P. 17: L. 10.

Quam sibi asciscerent] *quidam libri manuscripti, habent*, quam sibi ascriberent.

P. 18. L. 5.

In eam partem ferebatur oratione] *quidam liber manuscrip. habet*, ferebat orationem. *l.* 8. *& blandiri suppliciter*] *cum uiderem ita esse in alijs libris uulgatis*, blandiri, & suppliciter insinuare: *in alijs*, blandiri, & subtiliter insinuare, &c. *in manuscr. autem alijs non esse uerbum* insinuare, *ut neque in uulgatis Florentinis & Venetis, in alijs ita scriptum esse*, & blandiri suppliciter & subtiliter insinuare: *ego suspicatus hoc totum* subtiliter insinuare, *esse inculcatum uel ab arrogante aliquo, uel à librario, deleui. si quis tamen retinere uolet, non pugnabo, dummodo* blandiri suppliciter *legat, non* blandiri subtiliter. *l.* 25. *Me in illo numero*] *hæc uerba*, in illo numero, *delenda censeo. sunt enim ab aliquo addita, qui non uidebat, aut non intelligebat illud, quod antecedit*, in quibus, *id est in quorum numero.*

P. 18: L. 5.

Non planè tenerent] *liber unus manuscrip. habet*, non planè cernerent. *l.* 12. *Quibus dicere Carneades solebat*] *docti quidam legendum censent*, quibus adiicere: *quibus assentior: ijdem superiore pag.* 17. *uer.* 21. *ubi uulgo legitur*, Excitabatur homo promptus, *legi uolunt*, Excipiebatur homo promptus: *quod magnopere probo. l.* 26. *antequàm ad discendum ingreßi sumus*] *duo libri manuscrip.*

habent, ad discendum ingreßi sumus: uulgati, ad dicendum. quos non sumus secuti. nam quomodo quisquam ambitione & foro obrui potest, antequam ad dicendum ingrediatur?

P. 19. L. 5.

Maiore opera dederit] duo libri manuscrip. non habent maiore opera. quidam docti legendum censent, maiore opere, ut dicimus magnopere, seu magno opere, pro ualde, non magna opera. & infea uer. 22. legendum puto, cum ab eo nunquam discederem.

P. 19: L. 23.

Vt in cretionibus scribi solet] cum in alijs libris manuscriptis reperissem scriptum certionibus, in alijs, Crassi orationibus, in alijs, certioribus, ego cretionibus reposui, presertim cum meminissem iam pridem ita à Fr. Duareno esse emendatum. Est autem cretio, ut docet Vlpianus, certorum dierum spatium, quod datur heredi ad deliberandum utrum expediat dire hereditatem, necne: ueluti Titius heres esto, cernitoq; hereditatem in diebus centum proximis, quibus scierit, poteritq;, nisi ita creuerit, ex heres esto.

P. 20: L. 3.

Cuius uestigia persequi cupiunt, &c.] sic restituimus deleto, qui, post uocem, uestigia.

P. 22: L. 3.

Dignum re] hæc absunt à duobus codicibus manuscrip.

P. 23. L. 4.

Cæterarum homines artium] liber manuscrip.

habet, quod cæterarum, &c.

P. 23: L. 24.

Ni*ſi perfecte*] *duo libri manuſcripti habent*, niſi perfectum.

P. 24: L. 20.

Ex*ponam uobis non quandam perreconditam*] *legendum mihi uidetur*, quandam non perreconditam.

P. 25. L. 21.

A' *ſententia ſcriptum diſſideat.*] *quidam liber manuſcrip. habet*, diſſentiat.

P. 26. L. 11.

Sed *ijs, qui ingrediuntur in ſtadium*] *ſic reſtitui ſecutus codicem manuſcrip. longè optimum.* Tra*nslatio autem eſt, ſeu potius allegoria à curſoribus.*

P. 26: L. 28.

C*um remiges ſuſtinuerunt*] *ſic eſſe legendum licet intelligere cum ex hoc ipſo loco, tum ex illo, qui eſt lib. 13.epiſt.ad* A*tticum.inter ſe comparatis.* retinet (*inquit*) ipſa nauis motum & curſum ſuum intermiſſo impetu, cum remiges ſuſtinuerunt. A*tqui cum remiges inhibent, non ſuſtinent, ſed alio modo remigant, ut ait in epiſt. illa ad* A*ttic. ibi,* Inhibere illud tuum, quod ualde mihi arriſerat, uehementiſsime diſplicet, &c. *uolebat ſcilicet* A*tticus legi hoc loco inhibuerunt: id'q; probarat initio* M*arc.* T*ullius. poſt cum ad uillam ſuam naui appulſa didiciſſet, remiges, cum inhibere eſſent iuſſi, non ſuſtinere remos, ſed alio modo remigare, à ſententia poſteriore, cuius erat auctor* A*tticus, deſtitit, & in priore manſit: atque*

ita scripsit ad Atticum se uelle esse in libro, nempe quemadmodum fuit. Atque hæc cum primus animaduertisset Io: Passeratius, mecum communicauit, ego probaui. scripserat autem primo sustinuerunt, *non* inhibuerunt.

P. 27: L. 17.

Eliciendum atque dicendum] quidam libri manuscripti habent, eliciendum atque dicendum. *quidam* eliciendum, *duntaxat: quidam* eligendum, atque eliciendum. *nos primam illam scripturam secuti sumus. uerumtamen ut libere, quod de hoc loco sentio, dicam, ego sic puto legendum:* quod probabile uideri posit, eliciendũ. Perdiscendum, &c. *l. 20. libandus est etiam, &c. Dißimulare non possum me in quatuor libris manuscrip. reperisse, scriptum*, liberandus. *quod deprauatum esse suspicor à recto* librandus. *Librandus autem (si quidem uera est scriptura. nihil enim affirmo) positum uidetur esse pro eo quod est*, delibrandus, *id est* decerpendus.

P. 28. L. 11.

Constrictis ac reconditis] sic reposui libris omnibus reclamantibus, ueritate ipsa flagitante. nam quæ sunt constructa, sunt ordine posita, & suo loco collocata. at Scæuula peti uult à Crasso, ut quæ coarctauit, ac peranguste refersit in oratione, ea dilatet, atque explicet, & propalam colloccet. non igitur erant constructa, sed constricta, & compressa, quæ nunc uult explicari & dilatari. Sic etiam infra legendum, constrictum uno in loco. *cui opponitur dilatatum atque explicatum. l. 24. Quasi per tran-*

ſennam prætereuntes] *nihil muto*, *præſertim cum* No*nius* Marcællus *hunc locum his uerbis teſtem produ*-*cat in uoce* tranſenna . *ſed tamen non cælabo lecto*-*rem*, *me ita ſcriptum reperiſſe in duobus codicibus ma*-*nuſcrip*. quaſi nauem prætereuntem ſtrictim aſpe-ximus.

P. 28: L. I.

Sed *tu nobis hoc da* Scæuula] *liber unus manuſcrip*. Clericanus *habet*, Sed tu hanc nobis ueniam Scæ-uula: *ut fortaſſe addendum ſit*, da: *ut ſit*, da ue-niam.

P. 29. L. 26.

Nec *exceptione excluderetur*, *quòd ea res in iudi*-*cium antea ueniſſet*] *ſic legendum*, *non cum nega*-*tione*, non ueniſſet. *hæc enim erat exceptio*, *qua utebatur interdum is*, *unde petebatur*: Ni ea res iam antea in iudicium uenit. *quæ exceptio hac rur*-*ſum exceptione repellebatur* : *recte exciperes* , Si ea res à me petita eſſet, cuius rei dies fuiſſet, ſeu ueniſſet.

P. 30. L. 29.

Teſtamento *exheres filius* ?] *hæc abſunt ab uno co*-*dice manuſcrip*. Et *ſanè uidentur eſſe aliunde inuecta*. *hic enim filius non fuit teſtamento exheres aut hexere*-*datus*, *ſed præteritus*. Quod *ſi quis dicat uocem*, te-ſtamento, *duntaxat eſſe delendam*, *cæteras duas reti*-*neri poſſe*, *non pugnabo*.

P. 30: L. II.

In *exſulium ueniſſet*] *ſcribendum eſſe exſulium*, *non exſilium* ; *ueritas & ratio peruincunt*. ex-

ſulium enim ab exſule. exſul autem à ſolo dictus eſt, quaſi de ſolo patriæ ſuæ pulſus, ut docet Feſtus. *ibidem, quaſi patronum*] *in uno codice manuſcripto, non eſt* quaſi. *l. 26. cum ædeis* L. Fuſio] *ſic legendum uel repugnantibus libris omnibus. nulla enim gens eſt Fuſia. at Fuſius debet eſſe nomen gentile, non familiæ, id eſt nomen, non cognomen. non eſt autem cognomen: multo minus eſt prænomen. neque ulli unquam ciues Romani Fuſij gentili nomine dicti ſunt. relinquitur ut Fuſio hoc loco ſcribendum ſit. niſi quis dicat legi poſſe* L. Fuſio. *Nam Fuſius cognomen eſt Romanum: ſed non cœlabo lectorem leue quiddam, infra proximo uerſu ibi,* Fuſius autem, *à quibuſdam codicibus abeſſe,* autem: *in alijs ſcriptum* uero, *pro* autem. *unde cuiuis conijcere licæt legendum,* Fuſius ſimul atque &c. *ſine alterutra harum particularum. Ne illud quidem diſſimulabo, ſupra in uno codice manuſcripto me ſcriptum reperiſſe,* M. Bubulcus, *& infra* Bubulco, *&* Bubulcio. *Bubulcus autem cognomen fuit Romanum.*

P. 32. L. 7.

Caſtigemus etiam ſegnitiam hominum, &c.] *Nonius Marcellus legit hoc loco* ſegnitatem *non* ſegnitiem, *aut ſegnitiam.*

P. 33. L. 5.

Repleri iſta iuris ciuilis ſcientia] *ſic habent plerique libri uulgati, quibus cum conſentiunt aliquot manuſcrip. alij habent,* replere iſtam iuris ciuilis ſcientiam. *& ita Pariſienſes à Carolo Stephano editi, & Veneti à Iunta impreſſi, & duo item manuſcrip. l. 9. cum ab hoc diſceſſeris*] *nihil muto, quamuis duo libri*

manuscrip. habeant, discesseritis.

P. 34. L. 18.

Dignitatem reperissent] *quidam liber manuscrip. habet* peperissent. *ego tamen nihil muto. ita enim pro pemodum* Terentius *locutus est* Heautont. atque ibi simul rem & gloriam armis belli reppeti.

P. 34: L. I.

Vnde sibi, si non] *in his uerbis hic inclusus est uersus* Ennianus, unde sibi populi, & reges consilium expetunt. *l.* 28. *tamen esse deus putaretur*] *uel aliquid deest post uocem* deus: *ut parens, uel auctor, uel quippiam simile: uel repetendum* ἀπὸ κοινοῦ *antistes: uel legendum à deo data putaretur: uel ita hæc ita sunt explicanda, tamen ea ars esse deus putaretur: quod placet* Aurato. *supra autem non longe ubi est, pro clamatorem, docti quidam legendum censent* clamatorem, *qua uoce iam ante usus est.*

P. 35. L. I.

Non tam caduceo] *Caduceum à Græco nomine* κηρυκεῖον *ortum esse constat, conuerso (ut uolunt) ρ. in d. sed docti quidam uiri* caruceum *Latine scribendum existimant.* P. 37: L. 10.

Duodecim scriptis] *sic legendum, & ita habent tres libri manuscrip. est autem scriptus lapis seu calculus, ut docet* Pompeius *Festus, quo utebantur ueteres in hoc ludi genere. usurpat idem nomen iterum* M. Tullius *in* Hortensio, *quem locum refert* Nonius Marcellus. Itaque tibi concedo quod in XII scriptis solemus, ut calculum reducas, si te alicuius dati pænitet.

P. 38: L. 6.

Ita peragrat animos hominum] *sic legendum puto*, peragrat animos hominum, *deleto* per.

P. 39. L. 24.

Regendi sui potestatem, quasi habenas] *delendum censeo uocem* potestatem. *est enim hic* εἰκών.

P. 39: L. 19.

Neque uero hoc solum dixit] *Hunc Rutilium accusauit Apicius, homo nequißimus ac luxurioßißimus, uẽtrisq; uitio contaminatißimus, ut refert Athen. lib. 4.*

P. 40: L. 22.

Indotatam esse, atque in comitatam] *docti quidam hoc totum*, atque in comitatam, *putant esse alienum, non Ciceronis.*

P. 41. L. 2.

Et clarißimi ciues ei studio etiam hodie præsunt] *duo libri manuscripti habent*, & clarissimi ciues ei studio & semper præfuerunt, & etiam hodie præsunt. *l. 9. & eiusdem modi socias dign.*] *sic restitui, cum in libris & manuscrip. & uulgatis reperissem partim eiusdem, partim eiusmodi. utitur eadem uocum compositione & infra lib.* 2. nam cum compresserat digitos, pugnumq́ue fecerat, dialecticam aiebat esse eiusdemmodi. *l.* 14. *cantor formularum*] *liber unus manuscrip. habet* cautor formularum. *& supra paulo ante quidam docti uiri legendum putant*, catus & acutus. *l.* 28. *quibus uerbis ercisci cieri*] *quidam uulgati libri habent ercisceri, mendose opinor. manuscriptorum autem alij habent ercisci, alij ercisci cieri, ut excudendum curauimus: alij cretunceri:*

ceri: quod, quid sibi uelit, fateor ingenue me nescire: nisi dicamus esse erctum, citumq;, quod est apud Pompeium Festum:

P. 41: L. 5.

Et in C. Hostilij Mancini] nihil muto, quamuis duo manuscrip. habeant. in P. Lucillii Mancini. Nam Mancini Hostiliæ gentis fuerunt: nisi si quis dicat codices esse mendosos, & Mancinos esse Lucillios.

P. 42. L. 13.

Hanc partem iuris incontrouersi] sic restitui, cum in omnibus libris uulgatis legatur, in controuersiis, nulla nec ratione, nec sententia. Iam uis incontrouersum, id est uis certum, & de quo nulla controuersia, & de quo inter omneis constat.

P. 42: L. 28.

Nam primum quod inertiam] hunc locum fœdè, & miserè in libris uulgatis laceratum, adiumento ueterum codicum restitui.

P. 43. L. 11.

Manlianas uenalium uend.] aliàs legitur, Mamilianas. ut pag. 36: uer. 13. quidam legunt Mamilium.

P. 43: L. 19.

Si de tabulis & perscriptionibus] sic restitui secutus auctoritatem duorum librorum manuscrip. cum uulgati habeant præscriptionibus, planè mendose. nam perscriptionis nomen locum habet in nominibus, rationibus, & tabulis. Idem lib.4. epist. ad Attic. epist. ultima. Hæc pactio non uerbis, sed nominibus, & perscriptionibus, multorum tabulis cum esse facta diceretur, &c. Idem Philipp. 5. Illa uero dißipatio pecuniæ

publicæ ferenda nullo modo est, per quam septies millies perscriptionibus, donationibusq́; auertit.

P. 44. L. 5.

Græcorum more tragædorum] sic habent tres libri manuscrip. uulgati, Græcorum more, & tragædorum. l. 13. aut minuritionem] ego in hoc loco restituendo Adr. Turnebi coniecturam secutus sum, qui docet in annotationibus ad Ciceronis ioca, pæana hoc loco esse cantionem, quæ clara & exultanti uoce citatur: minuritionem uero, cantionem, quæ tenui & leni & remissiore uoce edatur. Huc pertinet & quod scribit Festus, ab illo prolatum, minuritiones esse minorum auium cantus. adde quòd μινυρίζειν apud Grecos canere est. Restat scrupulus, quòd unde ortum sit minuritionis nomen, non est facile mihi quidem exputare. nam á Græco μινυρίζειν non potest: Latinum autem minurire, à quo uidebatur proficisci posse, non est Latinis, quod sciam, usitatum. l. 25. Itaque illi disertißimi homines] legendum uidetur, illis: nempe Græcis.

P. 45. L. 4.

Et prudentiam iuris publici] fortasse deest priuati et, ante uocem publici: nisi quis dicat de iure priuato satis esse dictum supra. l. 14. ad id, quod cupiunt, apiscendum] sic restitui auctoritate duorum codicum fretus. apisci autem est prehendere, consequi, adipisci, usitatum Plauto, Lucretio, Varroni, M. Tullio, cæteris bonis scriptoribus.

P. 45: L. 2.

Si paullum irrauserit] sic restitui repugnantibus

libris omnibus, Prisciani fidem secutus, cuius hæc uerba sunt lib. X. sarcio sarsi: farcio farsi: raucio rausi: fulcio fulsi. deinde affert huc locum M. Tullij ita ut excudendum curaui.

EIVSDEM ANNOTATIONES IN LIBRVM SECVNDVM DE ORAT. AD Q. FRATREM.

P. 46: L. 19.

VI quanquam non ita se rem] negationem, quæ abest ab omnibus codicibus uulgatis, & manu scrip. restituimus.

P. 47: L. 9.

Cuius terminis septum teneatur] uel sic legendum: uel si legimus septa, supra legendum, bene dicendi autem. subintell. ars.

P. 48: L. 24.

Ad disputandum elicere] in uno codice manuscrip. reperi scrip. ad disputandum ducere.

P. 50. L. 21.

Incredibiliter repuerascere solitos] nihil muto, quamuis in duobus libris manuscrip. scriptum sit repuerescere: quoniam Nonius Marcellus repuerascere probat, & hunc ipsum locum profert in hoc uerbo.

P. 51. L. 9.

Quòd ad fratrem promiserat] *uel subintellige*, iturum se: *uel dic* ad fratrem futurum, *id est apud fratrem: uel lege* apud fratrem. *l.* 14. *quoniam neque domi imperaram*] *non dubium est mihi quidem, quin hic locus sit integer: sed lectorem celare nolui. in uno codice manuscrip. legi*, neque domi paraueram. *quod non probo*. *Iam illud*, neque domi imperaram, *sic declaro, non imperaram meis cenam. non dixeram me domi cœnaturum: cum se apud fratrem Iulium cœnaturum promisisset. l.* 18. *hominem enim audietis de schola, &c.*] *aut hæc ironia est: aut legendum*, non de schola, neque à magistro, neque Græcis, &c.

P. 51: L. 18.

Præcepta p. q. d. peracuta] *quidam legendum putant, peraccommodata. l.* 19. *& ad excipiendas eorum*] *liber unus manuscrip. habet, & ad captandas.*

P. 52. L. 10.

Artificiosa uerborum conclusione] *unus liber manuscrip. habet*, uerborum constructione.

P. 52: L. 1.

Aut deligendorum] *manuscrip. duo habent* diligendorum. *quod non temere admonui, sed ut meminerit lector dilectum militum dixisse ueteres, quem nos hodie delectum dicimus fortasse inscienter. sic Festus. Dilectus, inquit, militum & is, qui significatur amatus, à legendo dicti sunt.*

P. 53. L. 15.

Atque urbanitatis] cum in omnibus libris manuscrip. ſcriptum reperiſſem urbanum, id'q; in quibuſdam non ſine litura in extrema ſyllaba, ego urbanitatis repoſui, facile ſuſpicatus ab ijs inurbanum eſſe repoſitum, qui urbanum mendoſum & huius loci ſententiæ repugnans eſſe intelligerent.

P. 53: L. 6.

Aut in lite ordinanda] tres libri manuſcr. habent, aut in lite ornanda.

P. 54. L. 2.

Patienter caruiſſe] quis non uidet ita legendum, non, ut in libris uulgatis, ſapienter? nam fortunæ & naturæ bonis ſapienter uti aliquem, conuenienter & apte dicimus: carere autem ſapienter non conuenit. ſic contra apud Horatium corruptus erat locus in prima Satyra lib. I. & illis utitur ante Quæſitis ſapiens. ubi nos repoſuimus patiens, auctoritatem codicum manuſcrip. ſecuti. l. 10. quoniam ineſt in ratione rerum?] legendum fortaſſe eſt, in natura rerum? l. 13. quæ cadunt aliquando in oratorem] legendum uidetur potius, in orationem. l. 23. quaſi in arte tradere?] hoc totum, quaſi in arte, alienum puto & ſubdititium: niſi quis dicat ita legi poſſe, arte tradere? uel quaſi tradere? uel quaſi arte tradere? uel quaſi in arte tradere, id eſt quaſi; ea, quæ à magiſtris traduntur in ſcholis.

P. 56. L. 18.

Quaſi aliena quadam lingua ſi emendata ſcriptura eſt, aliena lingua, id eſt non ſua. ſed non diſſimulabo

me in duobus libris manuscrip. scriptum reperisse, quasi aliena quadam lingua locutos. quam scripturam magnopere probo. aliam autem linguam intellige, quàm qua populus, aut cæteri homines loquuntur. Iam oratoris oratio non debet esse aliena à sermone uulgi, nisi quòd debet esse ornatior, uerba quidem ipsa propria, debent esse popularia, & usu trita ac recepta.

P. 56: L. 27.

Addat si quis uolet etiam laudationes] sic habent duo libri manuscripti. & ita legendum. nam uulgata lectio, laudationis, reijcienda est. non displicet mihi tamen docti cuiusdam uiri coniectura, qui putat legendum, laudationibus, ut respondeat superioribus illis, in litibus, in delliberationibus. sed probarem magis si ita legeretur, addat si quis uolet quæ in laudationibus. quare scripturam ueterum codicum retineamus.

P. 57: L. 8.

Potest eum cuiusuis] hic locus flagitiose fuerat deprauatus à semidoctis, ijsdemq; , ut fit, arrogantibus hominibus. Nam cum, quò referretur uox, eum, non uiderent, putarentq; pictorem subintelligendum, ex ,, potest, fecerunt, posse. & item supra à pro, est, supposuerunt, esse. & ita totum hunc locum corruperunt. quem in suam integritatem restitui à ueteribus codicibus adiutus. uox, eum, igitur si quis forte quærat, non pictorem, sed hominem refert. l. 16. simi-

liter arbitror in hac] *hic est* ἀνταπόδοσις *seu redditio similitudinis à pictore. Animaduertere autem uerbum* arbitror *esse positum pro uerbo* statuo, *quod est supra, quia longius aberat ab hoc loco: idq́; factum esse, ut subueniatur memoriæ uel lectoris, uel auditoris.*

P. 59. L. 26.

In infinita dubitatione] *librorum manuscriptorum alij habent*, in infinita diuisionis dubitatione: *alij*, in infinita dictionis dubitatione.

P. 60. L. 21.

Vt tamen ars ipsa] *quàm sit corruptus hic totus locus in libris uulgatis, quàm feliciter à nobis in suum statum restitutus, cognoscent qui hanc scripturam cum uulgatorum librorum lectione comparabunt.*

P. 61. L. 2.

Reuocantur ea, quæ se se, &c.] *legendum fortasse est*, resecantur. *l. 7. uidi statim indolem, neque dimisi tempus*] *non celabo lectorem meam suspicionem: sed primum proponam unius libri ueteris scripturam. sic igitur in eo scriptum est:* neque dimisi ipsum perdere tempus. *quo quid ineptius est? quis non uidet hæc uerba*, ipsum perdere, *ab aliquo indocto esse ad oram libri ascripta, deinde ab indoctiore librario in ordinem & contextum uerborum M. Tullij esse coniecta? Sed progrediar Longius. suspicatus sum aliquando*

etiam uocem, tempus, esse alienam: atque ita legendum, neque dimisi: uel, neque eum dimisi, & sum cohortatus. Verumtamen nihil sine auctoritate codicum manuscrip. mutandum censeo. nam & dimittere tempus dixit Philipp. 3. Nullum tempus P. C. dimittam, neque diurnum, neque nocturnum. l. 20. nisi eodem studio, atque imitatione intendisset] secutus sum duos libros manuscrip. nam uulgata lectio, incidisset, mendosa & praua est. reperi in uno alio codice, incepisset. quae scripturae uarietas me in hanc opinionem adduxit, ut putem ueram uocem esse deprauatam, & neque intendisset, neque incepisset, neque incidisset, esse legendum, sed aliud nescio quod uerbum à Marco Tullio esse positum. qua de re si quis forte meam coniecturam requirat, suspicatus aliquando sum, legendum incubuisset. amicus quidam meus legendum putabat, nisi eodem studio & imitatione se incitasset. Ego incubuisset malim. uerumtamen iudicet lector. interea intendisset non improbo. nam & in orat. pro Murena ita locutus est, ut eò, quò intendit, maturè cum exercitu perueniat.

P. 61: L. 27.

Retinebant illi Pericli succum] sic excudendum curaui, ne quis forte librarij erratum esse putet. nam huiusmodi nomina sic inflexisse ueteres in patrio casu, Pericli, Thucydidi, Timarchidi, Theophani, Diocli, Oronti, Archonidi, &c. Obseruatum est à uiris doctis, quorum nos exempla in Bruto proponemus. l. 30. meri principes exierunt] Cum scirem notatam, & argu

mentis confirmatam à P. Victorio hanc scrip. eandemq́;
à Nonio Marcello testatam, non putaui mihi esse re-
pudiandam, quamuis eam in nullis libris manuscrip.
repererim expressam. Itaque licebit, si cui placeat
magis, uulgatam lectionem retinere, innumeri prin
cipes. sed non dissimulabo, uerba illa, magister isto
rum omnium, mihi uideri non esse M. Tullij, sed
ex ora libri in contextum esse translata. quod, si quis
aciem contendet, facile uidebit, si eam habeat obtusio
rem. nec me mouet, quòd ea proferat Nonius Mar-
cellus. Ostendam enim, eum ipsum sæpenumero er-
rare.

P. 62: L. 9.

Inusitatum quidem nostris oratoribus] codex unus
manuscrip. habet nostris auribus: unde conijcere
poßit aliquis legendum, inauditum quidem no-
stris auribus.

P. 63. L. 11.

Multi æstimari uolunt] duo libri manuscrip. ha-
bent, multam: unde quidam legendum putant, mul
tum: quia inquiunt illi, ita loquantur Latini, ma-
gni æstimare, & multum æstimare, non multi æstima
re. l. 16. ita dum inertiæ uituperationem, quæ maior
est] suspectus mihi hic locus est. nam primum quomo
do inertiæ uituperatio maior est, quàm tarditatis? De-
inde quid significat per inertiam? utrum negligen-
tiam, an inscientiam? si negligentiam, maior est uitu
peratio perfidiæ. si inscientiam, non uideo cur uitupe
rabilior sit inscientia tarditate, maximè quæ sit cul-
pa contracta. Itaque putabam uel sic legendum po-

tius, ita dum inert. uitup. quæ minor est, contemnunt, &c. uel sic: ita dum & inertiæ uituperationem, quæ minor est: & perfidiæ, quæ maior est, contemnunt, &c.

P. 63: L. 5.

Quod inter homines ambigatur] *legendum fortasse est*, quo de inter homines ambigatur. *l. 6. siue ex controuersia*] *fortasse legendum*, siue ex re controuersa.

P. 64: L. 29.

Cum igitur accepto causæ genere, & cognito] *codex unus manuscrip. habet*, accepto causæ genere, cognitam rem tractare cæpi.

P. 65. L. 6.

Ad id, quod uolumus] *fortasse legendum*, ad id, quò uolumus.

P. 66. L. 16.

Quantuscũque sum ad iudicandũ, omnibus, &c.] *locus mihi suspectus: de quo quid sentiam, breuiter exponam. illud totum*, ad iudicandum, *uel ut habent libri uulgati*, adiudicandus, *delendum puto, ut alienum ac superuacaneum. fuit enim declaratio ad oram libri annotata, deinde in contextum translata. l. 23. confirmaro*] *id est corroboraro: ut sit translatio ab ætate corroborata. sed legendum fortasse est* conformaro, *ut in proœmio lib.* I. Et ipsa oratio conformanda non solum electione, *&c. ubi uulgo legitur* confirmanda.

P. 67. L. 5.

Et præceptis peruagata] *in quibusdam libris legitur*

peruulgata. l. 18. aut defensionis argumentis adducatur] hunc locum restituendum putabam ex alio loco huic simillimo, ac planè gemino, P. 67. L. 23. argumenta criminum, & defensionis reuocentur op. ad gen. &c. argumenta criminum autem ea sunt, quibus utitur accusator ad probandum crimen. argumenta defensionis, quibus reus aut defensor. sic igitur putabam hic quoque reponendum, aut criminum, uel defensionis argumentis: ut intelligamus accusatori & defensori præcepta dari. nam nisi ita legamus, ad defensorem duntaxat pertinebunt.

P. 67. L. 15.

Subacto mihi ingenio opus est, &c.] hunc locum profert Nonius ad uerbum bubigo.

P. 68. L. 14.

Nullis præceptis aperiunt, ignari, &c.] hoc loco deerant aliquot uoces, quas ex uno libro antiquissimo & optimo Memmiano restituimus his uerbis. Constituunt enim in partiendis orationum modis duo genera causarum. unum appellant, in quo sine personis atque temporibus de uniuerso genere quæratur: alterum quod propriis nominibus personarum, locorum, ac temporum distinctum est: in quo uno illi occupati sunt. Superius uero illud, quod totum est in ratione generis positum, quasi non necessarium sit, nullis præceptis aperiunt, ignari omneis controuersias ad uniuersi generis uim, & naturam referri.

P. 69. L. 5.

Est enim infinita . si in personis pon.] *hunc locum sic legendum & distinguendum censeo.* est enim infinita, si in personis ponatur: quia, quot homines, tot causæ: sin ad generum, &c. *l.* 10. *à M. Curio causam didicisse*] *legendum fortasse est*, à M. Curii nomine causam duxisse L. Crassum.

P. 69: L. 5.

Et ad artem facilem redacturum] *hæc absunt ab uno codice manuscripto.*

P. 70. L. 5.

Studiosi qui essent discendi] *legendum fortasse est*, studiosi qui essent discendi. *ut studiosos discendi intelligamus, quos Græcos* φιλομαθεῖς *dicunt.*

P. 70: L. 15.

Vt uocem, & uires] *codex unus manuscrip. habet*, ut uocem, ut aureis.

P. 71. L. 2.

Omnis argumentandi ratio] *sic habent duo libri manuscripti. unus*, argumentandi uia. *uulgati*, argumentatio.

P. 74. L. 1.

Ex maiore: Si bona existimatio, &c.] *Si quis attente considerabit, reperiet hoc argumentum esse à minore, non à maiore. l. 26. quædam quasi monita tradamus*] *sic habent omnes libri uulgati, & nonnulli manuscrip. alij*, admonita. *quidam* monimenta. *mendose.*

P. 75: L. 21.

Si est suauiter & cum sensu tractatum] *quid sit*

hoc, cum ſenſu, *non ſatis intelligo. putaui aliquando legendum* & ſenſim tractatum. *aut addendum*, iucundo, *ut ſit*, cum iucundo ſenſu: *aut, ut ſtatim infra*, & cum ſenſu ac ratione tractatum. *l. 26. facilitatemq; ſignificanti.*] *uel ſic legendum eſt, ut & in uno codice manuſcripto reperi: uel ſic ut olim emendandum putaueram*, facilitateque ſignificanda.

P. 76. L. 27.

Flexamina atque omnium] *in duobus libris manuſcrip. non eſt copulatio* atque. *& ſtatim infra in tribus non eſt*, & repugnantem.

P. 76: L. 9.

Tam ueræ, tam nouæ] *duo libri manuſcrip. habent*, tam uariæ, tam nouæ.

P. 77. L. 18.

In foro accidere miremur] *in uno codice manuſcr. ſequuntur deinceps hæc uerba*, uidemus etiam id euenire in quibuſdam aliis rebus confictis à nobis, & noſtra cogitatione adinuentis. *deinde*, cum igitur, &c. *quæ non eſſe Ciceronis, ſed alicuius indocti, qui tamen ſibi ualde doctus uideretur, deeſſe hic aliquid exiſtimantis, eſſe puto neminem mediocriter eruditum, qui non uideat. Atque hoc iccirco lectorem ſcire uolui, ut meminerit, quemadmodum ſæpe admonui in commentarijs noſtris Lucretianis, multos paſſim uerſus alienos Lucretianis uerſibus, quaſi aliquid deeſſet, ab indoctis eſſe admiſtos: ita in cæteris bonis ſcriptoribus multa eſſe aliena. Quoniam autem ab illo loco*, Ac ne forte hoc magnũ, ac mirabile, &c.

multa sunt interposita: ut subueniat memoriæ lectoris, iterat infra eandem rem alijs uerbis, quomodo fieri solet: l. 29. spondialia illa dicentis] sic habent omnes libri manuscripti: sed quid sibi uelit hoc spondialia, non est facile explicare. nam si quis dicat esse dicta à spondeo: hoc carmen non est spondiacum, sed trochaicum. Isidorus docet spondialeis esse nominatos eos, qui in sacris gentilium tibijs canebant: ut fortasse spondialia hic sint intelligenda, quæ ad tibias canebantur. Sed hoc non probatur Aurato: existimatq; hanc uocem esse deprauatam, & legendum Sophoclea pro spondialia, quia hi uersus sint Latini facti ex Sophoclis Teucro.

P. 78: L. 30.

Renouabam atque reuocabam] in uno cod. manuscrip. non sunt hæc, atque reuocabam.

P. 81. L. 25.

Animi aliquid infundendum est] uox, animi, abest ab uno codice. iam uocem infundendum coniectura ductus substitui in locum eius, quæ est in uulgatis cod. influendum, quæ nullo modo probanda aut ferenda est. quidam substituunt instillandum. nonnulli inspergendum. in uno cod. manuscrip. reperi inflammandum. omnino locus est mendosus: ad quem restituendum nihil me libri ueteres adiuuerunt.

P. 81: L. 2.

Exitus tamen spissi] legendum fortasse est, & exitus item spissi, &c. l. 24. non effici ex positis] sic legendum est, atque ita habent ueteres codices duo. ex positis autem, id est quod dicit Arist. ἐκ τῶν κειμένων.

P. 82. L. 4.

Cæsar excellis] non dissimulabo me in duobus libris manuscrip. reperisse scriptum, excelles. quod non est fortasse reijciendum. ueteres enim dixerunt utrunque excelleo. es. & excello. 15. l. 7. omni de re facetius] tres libri manuscrip. habent, omni de re facilius. l. 22. quippe: leue enim est, &c.] sic habent omnes, quos quidem uiderim, codices: nisi quòd nonnulli interpunctum non habent post quippe. At Io: Passeratius, uir doctus, & ingeniosus legendum putat quippini? leue est hoc totum, &c.

P. 83. L. 21.

In balneis locutum cum filio] sic habent libri ueteres, quos secutus sum. uulgati, Lotum: quæ tamen lectio non est planè reijcienda, ut fatetur Adr. Turnebus, qui hæc loca eruditißimis, & elaboriosissimis explicationibus illustrauit.

P. 86. L. 22.

Tibi ego Antipho, has sero.] sic legendum, non assero, ut est in uulg. cod. has autem, subintellige arbores. Verba sunt Antiphonis filij, patris Senis orationem imitantis.

P. 87: L. 10.

Video me à te non conueniri, sed circumueniri] à tribus codicibus manuscrip. absunt hæc, non conueniri, sed: ut si eorum auctoritatem sequi uelimus, ita sit hoc loco legendum, uideo me à te circunueniri. l. 19. Caluus satis est quod dicit parum. ne multa] hunc locum sic distinguendum curaui, quamuis scirem in alijs libris sic distingui. Caluus, satis est quod

dicit. Parum'ne multa? planè, nisi fallor, mendose. Ego superiorem distinctionem magis probo, quam & Adr. Turnebus secutus est.

P. 88. L. 6.

Ex hoc oratorio loco] putant quidam esse legendum, ex hoc oratorio ioco: quibus ego ita assentior, ut ita prorsus reponendum putem.

P. 88: L. 14.

In quo, ut ea quæ sunt] Priscianus lib. X. legit hoc loco inquio, ut ea &c. Atque ex eo probat scilicet, inquio usurpatum esse à M. Tullio. sed errat Priscian. & usus est mendoso codice: quod item ei sæpe aliàs, & Nonio Marcello, & alijs ueteribus grammaticis accidit.

P. 89: L. 3. Vide in lit. M.

Non hercule, inquit, ex animi mei sententia] secutus sum codices manuscrip. nam uulgati habent: non hercle, inquit, ex animi tui sententia. Vtriusque lectionis sententia probabilis est, sed ego magis probo scripturam antiquam.

P. 90. L. 6. Vide in lit. M.

Cohortem in palatio] sic habent libri manuscr. quæ lectio plana & facilis est. significabat enim Glaucia, Metellum uillam habere opportuno loco ædificatam, & sumtuosam: & homines habere in palatio, siue armatos, siue inermos. Vulgati libri autem habent, cortem: quæ uox ita accipienda erit, ut si cohortem scriptum esset, si cui forte magis probetur.

P. 90: L. 5. Vide in lit. M.

Sub nodis] sic omnes quidem codices habent & manuscrip.

manuscrip. & uulgati. sub nodis autem interpetratur Turnebus, sub uinculis. sed malo legi reclamantibus libris omnibus, sub nouis autem, subintell. tabernis: quemadmodum apud Plinium est, sub ueteribus. loca erant scilicet in foro sic dicta. Varro lib. 5. de lingua latina. sub nouis dicta pars ædificiorum in foro.

P. 91. L. 22. Vide in lit. M.

Cuiuis temporis hominem esse] quidam legi uolunt, cuiusuis temporis hominem esse. in quo quidem codice manuscrip. reperi quiduis temporis. Adde quòd Sp. legendum est, ut excudendum curaui, non P. l. 29. cum illæ se custodiæ causa] in uno cod. manuscrip. scriptum reperi, cum ille se custodem diceret, &c. in alio cum illæ se custodiæ diceret, &c. quæ posterior scriptura priorem confirmat, custodem.

P. 91: L. 26. Vide in lit. M.

Vt ego, qui in dilectu] sic habent duo cod. manuscrip. & ita legi debet. dilectum autem militum fuisse ueteres pro eo, quem uulgo delectum dicimus, docet Festus.

P. 92. L. 14. Vide in lit. M.

Quando ad me cum tua colu & lana uenis?] secuti sumus & in hoc uersu in suum numerum restituendo, & in alijs, Adr. Turnebi auctoritatem.

P. 93. L. 30. Vide in lit. M.

Est locus: est familia. sapiens. &c.] Adrianus Turnebus ex auctoritate codicis manuscrip. bona ex parte hunc uersum restituit. sic enim legit: Est iocus: est

familia, &c. atque ita explicat: quantumuis facetus & urbanus sis, quantumuis bono loco natus, tamen ista non facient, quin, si algeas, tremas. docte & praeclare: itaque ego eum secutus sum: praeterquàm quòd ex unius item manuscrip. codicis auctoritate reposui, locus: ut excepto illo urbanitatis bono, eadem sententia maneat. quantumuis honesta in familia, quantum uis bono & honesto loco natus sis, tu sapiens effugere non poteris, quin, si algeas, tremas.

P. 93: L. 28. Vide in lit. M.

Ipsorum ridicule indicandis] codices duo manuscripti habent, iudicandis. Omnino mihi hic locus suspectus est. fortasse legendum est, suis ipsorum ridicule indicandis.

P. 95: L. 24. Vide in lit. M.

Optabilius obliuisci potius] uidetur legendum, optabile obliuisci potius posse, &c. aut delendũ potius.

P. 96: L. 13. Vide in lit. M.

Obiurgabam, quòd ministratorem, &c.] sic habent omnes ferè lib. uulgati, & aliquot manuscrip. alij, me oratorem. ego autem ministratorem retineo. me oratorem, reijcio: quod puto esse declarandi causa annotatum, deinde in contextum translatum.

P. 89. L. 28. Vide in lit. N.

Persuadendo tamen, & commouendo, &c.] uidetur legendum conciliando tamen & commouendo. nam qui argumentatur, quiue argumentando docet, persuadet.

P. 89: L. 6. Vide in lit. N.

Si habet eã causa dignitatem, eamq; copiam, &c.]

secutus sum libros uulgatos, quibuscum congruunt nonnulli manuscripti. nam quidam alij habent, si habet ea res eam causam dignitatis atque utilitatis, *mandose, opinor. l. 8. eæq; causæ sunt ad augendum atque ornandum] quidam libri ueteres habent*, ad agendum atque ornandum. *quidam alij*; ad agendum, atque orandum. *alij ita, ut nos excudendum curauimus: quæ scriptura reperitur in plerisque uulgatis.*

P. 90. L. 22. *Vide in lit.* N.

Quanto hoc magis in oratione expectandum est.] hic habent duo libri manuscrip. & omnes ferè uulgati: tres alij manuscrip. spectandum est. *quidam docti uiri legi uolunt*, præstandum est.

P. 90: L. 19. *Vide in lit.* N.

Sententias duci licebit] sic habent duo libri manuscrip. uulgati, decebit.

P. 91. L. 12. *Vide in lit.* N.

Ad *motus animorum conficiendos] quidam legunt*, conciendos.

P. 91: L. 3. *Vide in lit.* N.

Tollit. *uideant illam] secutus sum treis libros manuscrip. nam uulgati habent, nisi fallor, mendose*: uidelicet illa. uideant illam autem, *scilicet narrationem, quæ est apud Terent. in Andria*, Nam is postquam, &c. *Verumtamen (ut dicam quod sentio) mihi uidentur, neque*, uidelicet illa, *neque* uideant illam, *Ciceronis esse: sed aliunde illata. l.* 19. *Si consistitur aliquandiu] hunc locum in uulgatis deprauatum, sic emendaui ope ueterum codicum*

nam uulgata lectio constituitur, ferri non potest.

P. 92: L. 25. Vide in lit. N.

Militum, cæterarum rerum, &c.] uocem utilitatis, quæ huc fuerat inculcata, deleui.

P. 93. L. 29. Vide in lit. N.

Si quoquo animi uitio] liber unus manuscrip. habet si cum animi uitio. ex qua scriptura quidam legendum putant, si quocunque. ego, si quid mutandum sit, malim legi, si quo alio animi uitio, &c. aut codicis ueteris scripturam reponi, aut uulgatam lectionem retineri, si quoquo animi. Præterea paulo ante, ubi est, orationis peccato aliquo: quidam legendum putant, oratoris peccato aliquo.

P. 93: L. 15. Vide in lit. N.

Nec illud tertium genus] uocem, laudationum, delendum censeo, quam uerisimile est ex ora libri in contextum esse translatum. per tertium genus enim laudationes significantur, quæ tertium genus causarum constituunt. At, qui tertium laudationum genus dicit, tria laudationum genera à se poni significat. Ad hunc locum pertinent illa, quæ sunt supra paucis post principium huius libri paginis. nam illud tertium, quod & à Crasso tactum est, &, ut audio, ille ipse Aristoteles, qui hæc maxime illustrauit, adiunxit, etiam si opus est, tamen minus est necessarium. Quònam? inquit Catulus: an laudationes? id enim uideo poni genus tertium: non dicit laudationum genus tertium. l. 30. quæ ad orationis laudem] codex manuscrip. habet, ad oratoris laudem.

P. 94. L. 30. Vide in lit. N.

Quæ omnes res humanæ, tenues, &c.] uerbum geruntur, quod fuerat ab indoctis inculcatum, sustuli, partim auctoritatem codicum manuscrip. secutus, partim ratione adductus.

P. 94: L. 2. Vide in lit. N.

Admirationis habet non minus] duo cod. manuscrip. habent, admirationis habet multum. l. 7. feriunt enim aureis hominum, &c.] cum in omnibus libris & manuscriptis & uulgatis reperissem feriunt, & in uno manuscrip. laudati: ego ex laudati feci laudata, leui immutatione facta. Placet tamen mihi magno opere P. Victorij coniectura, qui putat esse legendum, ferunt enim aures hominum cum illa, quæ iucunda & grata, tum etiam illa, quæ mir. s. in uirt. laudari. ut aures sit recti casus.

P. 95: L. 28. Vide in lit. N.

Effingenda animo] codex unus manuscrip. habet, effigenda animo. unde suspicor legendum, affigenda animo. sic enim paucis post uersibus loquitur, ea maxime animis affigi nostris, quæ essent, &c. quamquam ille ipse locus sic legitur in alio codice manuscrip. ea maxime animis effingi nostris, &c.

P. 96: L. 11. Vide in lit. N.

Imaginibus autem agentibus] cod. unus manuscr. habet, ingentibus, mendose, opinor. l. 14. & similium. uerborum conuersa, &c.] quidam libri habent, coouersa, & imminuta casibus. nonnulli alij, quibus cum aliquot uulgati consentiunt, conseruata & immutata, &c.

P. 97. L. 15.

Et pro meo fratre respondeo] *tres libri manuscripti habent*, & pro meo fratre spondeo. *ego tamen nihil immutandum censeo*. *l.* 29. *neminem sapientiæ*, & *eloquentiæ*] *in duobus cod. manuscrip. non est uox* sapientiæ.

P. 97: L. 14.

Quæ subseciuis operis] *Sic habent aliquot libri manuscrip. nonnulli subsiciuis: quod æque probandum est: atque alterutro modo sine dubio legendum est. quod qui negant, eos fænum esse oportet.*

EIVSDEM IN LIB. III.

DE ORATORE.

P. 99. L. 22.

Non tibi illa sunt cædenda, &c.] *codex unus manuscrip. habet, sunt* concidenda. & *statim infra*, incidenda lingua. *l.* 28. *ut populo Rom. satisfieret.*] *duo libri manuscrip. habent*, satisfaceret.

P. 99: L. 22.

Sed ij tamen remp. casus secuti sunt] *codex unus manuscrip. habet*, sed ii tamen reip. casus.

P. 101: L. 22.

Neque uerba sedem habere possunt] *cod. unus antiq. habet*, neque uerba fidem, &c. *ego nihil muto*. *l.* 27. *qui omnia hæc, quæ supra*, & *subter*] *in uno cod. manuscrip. non est* quæ. & *in duobus, paullo post ita legitur*, atque consensione, *sine uoce* una.

P. 102. L. 25.

Riuis est diducta oratio] *duo libri manuscrip. habent*, riuis est deducta.

P. 102: L. 5.

Non partitis, expreßis'q;] *sic omnes quidem habent libri & manuscripti, & uulgati. sed quid sibi uelit hoc* partitis, *non uideo. alij legendum putant*, non paratis. *alij*, non partis. *ego*, non repertis. *ita enim reperire sententias dicere licet, ut supra proxime*, uerborum ornatum inueniri. *atque hoc etiam modo loquitur in Bruto.* paratis, *tamen probo.*

P. 103. L. 8.

Quàmque omnibus par pæne] *sic restitui reclamantibus libris omnibus, leui tamen immutatione facta, nempe ex* quanquam, *quod est in omnibus libris, facto* quàmque. *referuntur enim hæc ad illud* quàm *sint inter sese, &c. l.* 18. & *suo tamen quisque in genere princeps*] *cod. unus manuscrip. habet*, princeps fuit. *unde suspicor uel sic esse legendum*, Quis horum non princeps temporibus illis fuit? & suo tamen quisque in genere princeps fuit. *uel sic*, *Quis horum non princeps temporibus illis, & suo tamen quisque in genere princeps fuit?*

P. 104: L. 8.

Vt id conformaret in utroque] *cum ita restituendũ iampridem sine auctoritate codicum ueterum existimassem, codex unus manuscrip. in quo* conformaret, *sine ulla litura scriptum reperi, paucis ab hinc mensibus iudicium meum comprobauit. l.* 21. *puri, dilucidi'q; sermones*] *libri duo manuscr. habent*, lucidique sermonis.

P. 105. L. 2.

Sonus & suauitas ista delectat] *qui pro* suauitas, *ut* erat *in omnibus libris uulgatis reposuerunt*, subtilitas, *quamuis repertum in codice manuscripto, iudicio & sensu se carere declararunt. nam & ex ijs, quæ tertio ab hinc uersu sequuntur, perspicuum est*, suauitas *legendum, ibi*, sed hanc dico suauitatem, &c. *& ex illis, quæ posterius leguntur ibi*, nec tam bene, quàm suauiter loquendo, &c. *l.* 18. *Q. Valerium Soranum*] *fortasse legendum*, *Serranum*. *l.* 21. *in qua nihil offendi*] *quidam legi uolunt*, nihil offendere. *l.* 30. *ut nihil ostentationis, aut imitationis afferre uideatur*] *sic habent omnes libri uulgati, & item manuscripti præter unum, &, si forte, alterum: in quibus est* auferre, *planè mendose. Ego, si quid mutandum sit, malim legi* præferre, *aut* præseferre.

P. 106. L. 16.

Tu uerò (inquit ille) quoniam, monuit idem,] *sic emendaui hunc locum ex optimi codicis auctoritate in uulgatis planè mendosum*. Tu uero, *subintelligendum*, *potes me sine periculo reprehendere.*

P. 106: L. 26.

Quàm alias res agamus] *sic legendum, non ut in alijs libris*, cum aliàs res agamus. *Est autem εἰρωνεία*. *l.* 28. *relictis ut rebus omnibus*] *sic omnes quidem habent libri ueteres, & item uulgati: sed delenda fortasse uox* omnibus. *sic enim loquebantur antiqui. Plautus Truculento*. Probus est amator, qui relictis rebus rem perdit suam. *Terent. Andria*: Herus me relictis rebus iussit Pamphilum hodie

obseruare: *Lucret. lib. 3. in extr.* iam rebus quisque relictis, &c.

P. 107: L. 19.

Sed consilio ad uitæ studia dispari] *legendum fortasse*, ac uitæ studio dispari.

P. 109. L. 18.

Hac præsertim rep.] *sic restitui reclamantibus libris quidem omnibus, sed leuiter immutatis: nempe ex copulatione*, ac, *feci*, hac. *quæ lectio perspicue recta est*.

P. 111. L. 4.

Annosq; natus undeuiginti] *sic legendum reclamantibus libris omnibus. scribit enim Tacitus hoc esse factum à Crasso decimonono ætatis anno*.

P. 111: L. 24.

In utramque partem possit dicere] *cum in duobus libris manuscrip. ita scriptum reperissem*, in utramque partem sententiam posit dicere, *uulgati autem omnes haberent*, in utramque sententiam posit dicere: *uocem* sententiam *deleui, suspicatus eam primum adscriptam esse ab aliquo lectore ad uerbum* dicere: *deinde scriptorem aliquem indoctum eam uocem in contextum coniecisse: postremo alium omissa uera uoce*, partem, *eam, quæ esset adulterina, retinuisse. si quis tamen, lectionem uulgatam probabit magis* in utramque sententiam, *id per me faciat licebit*.

P. 112. L. 4.

Pullos suos excludere è nido qui euolent] *sic habent tres codices manuscripti: præterquàm quòd distinctio-*

nem immutaui. uulgati autem, excludere in nido: quæ ſcriptura minus mihi concinna uiſa eſt.

P. 113. L. 3.

At Qu. Velocius, puer addidicerat] ſecutus ſum in hoc loco reſtituendo P. Victorij Florentini coniecturam, quam explicat lib. VI. uariar. lect. ca. XXI. Fuerunt autem Samnites, gladiatorum genus ſic appellatum à Samnitibus Italiæ populis. Magiſter Samnitum, ſeu Samnitium, id eſt gladiatorum. l. 7. ac rudibus, cuiuis ſatis] cum libri uulgati omnes recentiores habeant, cauſis, manuſcripti autem partim cuius, partim cuiuis, & ita fere uulgati antiquiores: neque ullo modo quadret ad hunc locum uox cauſis: ego cuiuis repoſui, proxime accedens ad ſcripturam librorum manuſcr. rudibus autem, id eſt uirgis, quibus gladiatores donabantur, cum à populo liberabantur, quibuſque interdum dimicabant, diſcendi cauſa. l. 25. libet autem ſemper diſcere] quidam putant hæc cum ſuperioribus ita eſſe connexa, ut uno quaſi ſpiritu contineantur hoc modo, memoria, ſtudiumque permaneat, libeat autem ſemper diſcere: ut ſi uelim, &c.

P. 114. L. 9.

Nam apud Græcos, cuicuimodi eſſent] uel ſic legendum ut reſtitui. cuicuimodi: uel cuiuſcuiuſmodi, id eſt cuiuſcumque modi. Præterea infra, ubi eſt in uulgatis, humanitatem dignam ſcientia, adiutus à codicibus antiquis, humanitate dignam ſcientiam repoſui.

P. 114: L. 26.

Magis laudari quæ terram, &c.] ſecutus ſum co-

dices uulgatos & aliquot manuscrip. quamuis altera lectio, quæ est in uno & altero manuscrip. sit probabilis & speciosa, quod ceram, &c. Mouit me Plinius, qui hunc locum testem producit lib. XVII. cap. V. Certe Cicero lux doctrinarum altera, Meliora, inquit, unguenta sunt, quæ terram, quàm quæ crocum sapiunt. hoc enim maluit dixisse quàm redolent. Ex quibus Plinij uerbis & hoc apparet hic apud M. Tullium legendum, sapere uideantur. Putant tamen quidam Plinium esse mendosum, et utrobique legendum ceram. l. 30. cuiq; dulcitudine præter cæteros sensus commouetur] sic excudendum curaui, quamquam reclamantibus libris omnibus, Nonij Marcelli auctoritatem secutus, qui hunc locum proferens in nomine dulcitudo, ita legit. Infra quoque paucis post uersibus, ubi uulgo legitur, sine reprehensione, , sine respiratione reposuimus, ab illo loco admoniti in orat. perf. distincta alios, & interpuncta, interualla, moræ, respirationesq; delectant.

P. 115. L. 14.

Quòd sensu in nimia uoluptate] ordo uerborum hic est, quod natura in nimia uoluptate, sensu, non mente satiatur. Ita autem esse legendum, non ut in uulgatis, sensus in nimia uoluptate, &c. ratio & ueritas ipsa peruincunt. Iam paullo ante ubi uulgo legitur, non posse in delectatione esse diuturna, neque aliter in libris manuscrip. ego malim legi diuturnam: ut referatur ad illa, poesim, uel orationem concinnam, distinctam, &c.

P. 116: L. 7.

Aut infinita de uniuerso genere quæstio] *hunc locum, qui sic legitur in uulgatis*, aut infinite de uniuerso genere quærentis, *emendaui ex ijs, quæ paullo post sequuntur.* hæc autem altera quæstio infinita, &c. *l.* 16. *aut ui denique recuperare*] *quis neget hunc locum* εὐστοχώτατα *esse restitutum? adiuuerunt me tamen nonnihil codices manuscripti, in quibus,* aut denique, *scriptum reperi, non, ut in uulgatis,* ut denique. *l.* 26. *quàm attactum deseri*] *sic restitui partim coniectura ductus, partim auctoritate codicum manuscrip. fretus. Alij enim plane & sine ulla litura habent* attactum: *alij*, ac tantum: *alij* ad tantum: *quæ duo posteriora deprauata sunt ex recto,* attactum.

P. 117. L. 26.

Vt si differatur] *quidam libri manuscrip. habent* deseratur, *planè mendose. ego* disquiratur, *seu* quæratur *legendum puto.*

P. 118: L. 24.

In hoc igitur tanto, immensoq; campo] *cum in tribus libris manuscrip. reperissem ita scriptum,* tanto, tam immensoque campo, *coniunctionem,* tam, *deleui. licet tamen uulgatam lectionem tueri.*

P. 119. L. 5.

Ne ille haud sanè] næ *particulam affirmantem uulgus scribit per æ, diphtongum. sed docti plerique sine diphtongo: atque ita scriptum reperiri in libris manuscrip. testantur, egoq; reperi: uerumtamen in præsenti consuetudinem secutus sum. l.* 8. *sine duce, natura*

ipsa] *quidam deleta præpositione*, sine, *legi uolunt* duce natura ipsa. *l.* 24. *quæ de rebusp. disseruntur.*] *cum in nonnullis libris manuscrip. scriptum reperissem*, diceruntur, *&* *supra* continentur, *non, ut in uulgatis*, continerentur, *ego sic excudendum curaui*, quæ de rebusp. disseruntur. *nam sic & infra non longe loquitur*, plurimum temporibus illis etiam de natura rerum & disseruit, & scripsit. *lin. eadem, sed annulum, quem haberet, &c.*] *hæc ex Platoniis Hippia minore, ubi sic Socrates*, ἔφησθα δὲ ἀφικέσθαι ποτὲ εἰς ὀλυμπίαν, ἃ εἶχες περὶ τὸ σῶμα ἅπαντα σαυτοῦ ἔργα ἔχων, πρῶτον μὲν δακτύλιον, *&c. id est*, *dixisti autem te aliquando Olympiam uenisse, cum ea omnia, quæ gereres, quæq; indutus esses, abs te facta essent, primumq; annulum, quem haberes, &c.*

P. 120: L. 7.

Atqui utroque in genere] *cum libri manuscripti habeant partim*, atque utroque, *partim*, quia utroque: *dubito utrum potius sit reponendum*, atqui utroque, *an* quin utroque. *mihi quidem alterutro modo legendum uidetur.*

P. 121. L. 16.

At hunc non clamator aliquis] *Quid erat, quare consensum omnium librorum manuscrip. aspernarer, ac repudiarem, in quibus legitur* clamator, *non* declamator?

P. 123: L. 12.

Nec prolem aut subolem] *subolem esse dicendum, non sobolem, iampridem admonuimus ex Festo, &*

alijs grammaticis antiquis. l. 18. Tum pauor sapientiam, &c.] Quòd ex animo excudendum curaui, non exanimato, ut habent codices manuscrip. in eo Nonium secutus sum: quòd autem ex animo separatim, uulgatos codices & rationem. nam si ex animo legeremus, quomodo ei, qui iam animo caret sapientia ex animo, aut ex pectore eijci potest? Dictum autem ex animo expectorare, quemadmodum οἰνοχοεύειν οἶνον, & ædificare ædeis, & similia. Est autem hic uersus Ennij, iterumq́; profertur à M. Tullio lib. 4. Tusc. quæst. l. 20. Nunquid uero me non uis, &c.] hic uersus alio atque alio modo scriptus reperitur in codicibus manuscrip. Quin me Nonius quidem ita profert, ut est in uulgatis: ut omittam, quòd eum profert tanquam Ciceronis, cum sit uel Accij, uel Pacuuij. secutus sum autem probabilissimam scripturam, ita ut sit octonarius iambicus. Neque uero est quòd in huius uersus sententia exquirenda ualde laboremus, cum aliquid desit ad sententiæ integritatem. Satis enim habuit M. Tullius ostendere & ex nomine uersutiloquas, quod est in hoc uersu, & ex uerbo expectorat, quod est in superiore, uerba interdum nouari. per coniunctionem, seu compositionem, ut uulgo loquimur. l. 23. ut illud diserti Senis, Dij genitales] sic reposui partim codices manuscrip. secutus, partim coniectura ductus uulgata enim lectio ferri non poterat: cum indigenitalis, si modo nomen est Latinum, sit nomen iunctum: hic autem subijci debeat exemplum nominum nouatorum sine compositione, quale est nomen genitalis. per disertum senem autem Ennius significatur, cuius est hic

uersus. Iupiter in cœlo cum diis genitalibus æquum, Degit, &c. *l.* 25. *incuruiscere] sic reposui auctoritate, & testimonio Nonij Marcelli adductus: qui ita profert, in uerbo incuruiscere, Versus autem integer, & aliquot alij ad eandem sententiam pertinentes referuntur primo lib. Tusc. quæst. cuiuscumque sint poetæ.*

P. 124. L. 17.

Inhorrescit mare, &c.] hic uersus integer est lib. 1. *de diuinat.* Interea propè iam occidente sole inhorrescit, &c. *Sunt autem Pacuuij uersus.*

P. 124. L. 4.

Si telum manu fugit] sic omnes quidem libri habent: sed docti quidam uiri, à quibus non libenter dissentio, scribendum existimant, Si telum manum fugit: *quemadmodum Homerus dicit:* ποῖόν σε ἔπος φύγεν ἕρκος ὀδόντων. *id est, quale tibi uerbum uallum dentium: fugit? qualis oratio labra tua fugit? id est, cur tam inconsiderate locutus es? l.* 11. *ut nexum, quod per æs, & libram agitur] sic Festus nexum, definit:* Nexum est, quodcumque per æs & libram geritur: idque necti dicitur: quo in genere sunt testamenti factio, nexi datio, nexi liberatio. *Varro autem lib. 6. de lingua Latina refert Manilium item scripsisse, nexum esse omne, quod per æs & libram geritur, sed ita ut in eo sit res mancipi. l.* 12. *ut in uxore diuortium] nam proprie dicuntur aquarum, & fluminum diuortia, ut supra:* Hæc autem ut ex Apennino fluminum, sic ex communi sapientium iugo, sunt doctrinarum

facta diuortia. *l.* 25. *&* *dulcedo orationis*] *non dissimulabo me in uno codice manuscrip. reperisse scriptum* dulcitudo : *uerumtamen* dulcedo *retinui, non pugnaturus siquis alterum malit. nam & supra hoc eodem libro eadem uoce est usus, ut ostendimus ex Nonio Marcello.*

P. 125. L. 26.

Comissatio tempestatis] *sic excudendum curauimus Varronis auctoritatem secuti lib.* VI. *de lingua Lat. nisi forte apud Varronem* comassatio *legendum sit à uerbo Græco* κωμάζω, *quod est natum* ἀπὸ τοῦ κώμου. *nam neque* comesatio, *neque* commessatio *scribi, aut dici debet.*

P. 126. L. 30.

Nos sumu' Romani, qui fuimus Rutuli] *secutus sum libros uulgatos. nam manuscrip. habent,* qui fuimus ante Rutilli. *quam scripturam mendosam esse puto.*

P. 126: L. 15.

Auribus, consuetudiniq; parendum] *sic habent tres libri manuscrip. & quidam uulgati. alij,* parcendum. *l.* 20. *& struere uerba*] *duo libri manuscripti habent, &* instruere uerba. *ego nihil muto. l.* 22. *coagmentatus & leuis*] *nihil muto, quamuis doctus quidam censeat legendum, & hic & ubiuis locorum,* coamentatus, & coamentare *sine g. ab amentis, quibus hastæ uinctæ iaciuntur : unde hastæ amentatæ. ego nondum consuetudinem scribendi receptam in hoc uerbo immutare ausus sum l.* 26. *Endo pauimento, atque*] *iam pridem admonuimus ita hunc uersum esse legendum.*

gendum. Endo *autem ualet in*, *ut* endoitium, endo procinctu, endo iure, endo plorato, endo iacito, *id est initium*, *in procinctu*, *in iure*, *implorato*, *inijcito*. Lex XII *tab*. *Si caluitur*, *pedem'ue struit*, *manum endoiacito*. *id est*, *si fallere aut fugere parat*. *seu cogitat*, *manum inijcito*. *Iam emblemata uermiculata sunt* (*ut docet Turnebus*) *dicta minutissima & elaboratissima uarietate cælata*, *à uermiculis*, *qui ligna erodentes*, *species designunt mira subtilitate & tenuitate insigneis*. *hic autem legendum* emblemata uermiculata.

P. 128. L. 15.

Sine aliqua necessitate affictã] *non uideo quare hic quicquam immutare debuerim*: *quamuis non negem in uno & altero codice manuscrip*. *scriptum esse* affectam. *ex quo alij fecerunt*, effectam. *affictam partem autem interpretor additam aut adiunctam*, *seu adiectam*. *Ibidem*, *totam'q; formam quasi perfectam reperietis*, *&c*.] *semper suspicatus sum hunc locum esse mutilatum*. *nam non satis hic exprimitur quod uult & sentit* M. Tull. *uult enim ostendere*, *in plerisque rebus utilitatem ac necessitatem esse cum dignitate & uenustate coniunctam*: *id'q; præclare in cæteris præstitit*. *hic autem necessitas satis aperte demonstratur*, *uenustas obscurius*. *Neque me codices manuscripti adiuuerunt*. *nihil enim in uarietatis reperi*, *nisi quòd pro* affictam, affectam: *pro* perfectam, refertam *in uno legitur*. *unde fortasse ita legendum uideatur*: totamque summo quasi lepore refertam, perfectam, reperietis arte, non casu. *l*. 22. *quàm carina*, *quàm pro-*

ra, &c.] *libri tres manuscrip. habent*, quàm cauerna. *unde suspicari possit aliquis legendum esse, quàm gubernacula, aut quod propius accedit*, guberna. *guberna autem, id est gubernacula. qua uoce usi sunt* Ennius *&* Lucretius, *& alij ueteres.*

P. 128: L. 25.

Aliæ sunt geminæ] *liber unus manuscrip. habet* Alteræ. *ego nihil muto. quòd si quid mutandum sit, ego legendum putem*, At hæ sunt geminæ: *uidelicet percussiones.*

P. 129. L. 23.

Ex *illis modis, quibus &c.*] *legendum uidetur potius*, ex illis pedibus, &c. D*einde infra eodem uersu delendam censeo uocem* numerus, *atque ita legendum:* post anapæstus procerior quidam effloruit: *uel sic, post anapæstus procerior quidam pes effloruit.*

P. 131: L. 8.

C*um circuitum & quasi orbem*] *liber unus manuscrip. habet*, cum circulum, &c. *l.* 21. *& tenuis non sine neruis ac uiribus*] *ego sublata negatione legendum*, & tenuis sine neruis ac uiribus, *arbitror.*

P. 132. L. 1.

Ad *grauitatem orationis utatur*] *sequuntur deinceps in libris uulgatis hæc uerba*, ut ii, qui in armorum tractatione uersantur. *quæ qui non uidet esse superuacanea, & aliunde inuecta, nihil uidet. l.* 29. *tũ reditus ad rem aptus & concinnus esse debebit*] *liber quidam manuscrip. habet* aptus & continuus, &c.

P. 133: L. 20.

Debet *uideri*] *secutus sum libros uulgatos. nam ple-*

rique manuscrip. habent, debent uideri. ego puto hæc uerba non esse M. Tullij. nam repeti potest ἀπὸ κοινοῦ refert.

P. 134. L. 16.

Actore mutato] sic habent tres libri manuscripti, & ita legendum, non, ut est in uulgatis, auctore mutato.

P. 134: L. 22.

Mandem natos] memini me iam aliquot ante annis hunc locum ita restituendum censere, coniectura tantum ductum: quam quando uideo auctoritate codicum ueterum esse confirmatam, in sententia maneo. sic enim habent duo libri manuscrip. non, ut uulgati, mandarem. Præterea in superiore uersu reposui, ipse hortatur, codices treis manuscr. secutus; cum uulgati habeant impius hort.

P. 135. L. 16.

Iterum Thyestes mecum altercatum uenit.] sic reposui ueteris scripturæ uestigia secutus. supra autem sanguen retinui, quamuis duo libri manuscripti habeant sanguine. Nam & lib. 5. de Finibus. & apud Non. Marcellum ita refertur. l. 20. tenerum, hilaratum, &c.] tres libri manuscripti non habent uocem tenerum: unde mihi orta suspicio est, ea deleta legendum hilarium, &c. l. 24. Tunc ad te ludibundum docte] sic reposui, secutus omneis ferè codices uulgatos: nisi quòd habent ludibunda. nam manuscripti habent, ludibunda uoce. alij, ludibunda dote. omnino hi uersus ualde sunt corrupti tum in uulgatis, tum in manuscriptis codicibus.

P. 135: L. 7.

Digitis ſubſequens uerba, non exprimens] *ſic habent omnes libri tum uulgati, tum manuſcrip. niſi quòd diſtinctionem mutaui. Quidam docti tamen legendum putant,* digitus ſubſequens uerba, &c.

EIVSDEM ANNOTATIONES IN LIB. DE CLARIS ORAT. QVI INSCRIBITVR BRVTVS.

P. 138. L. 6.

VT *errore hominum*] *ſic legendum etiam reclamantibus libris omnibus, non* terrore. *ſic idem pro* Ligario. *Scælus tu iſtud uocas* Tubero? *cur? iſto enim nomine illa adhuc cauſa caruit. alij er*rorem *appellant, alij* timorem. *qui durius, ſpem, cupiditatem, &c. l.* 16. *Itaque ij mihi uidentur*] *nihil muto: uerumtamen lectorem admonebo, in aliquot ueterib. codicib. legi,* Itaque ei mihi, &c. ei *autem dicæbant ueteres pro* ii.

P. 139. L. 13.

Quamquam illud Heſiodum] *ſic* Heſiodus, αὐτῷ τῷ μέτρῳ, καὶ λώϊον αἴκε δύνηαι. *id eſt, eadem menſura, & meliore, ſi poßis. l.* 16. *uoluntatem tibi profecto remetiar*] *ſic legendum etiam inuitis codici-*

bus omnibus, non emetiar. remetiar *autem, id eſt re feram, rependam, remunerabor. Sed docti quidam pu tant prætereà mendum in eſſe in uoce* profecto, & pro facto *legendum*.

P. 140. L. 20.

Ad rerum noſtrarum memoriam] *cum in libris manuſcrip. alijs reperiſſem ſcriptum*, ad rerum noſtrarum memoriam, *in alijs*, ueterum annalium, *in uulgatis autem*, rerum naturalium : *ego* rerum noſtrarum *edendum curaui : quamuis docti quidam*, ad rerum memoriam *ſimpliciter legi malint.*

P. 141. L. 1.

Neminem uideo factum eſſe uictoria] *uictoriam Cæſaris notat.*

P. 141: L. 12.

Ex Thucydidi ſcriptis] *ſic excudendum curaui duos cod. manuſcrip. ſecutus, & nonnullos uulgatos. ſic enim huiuſmodi nomina inflectebant ueteres in patrio caſu. Thucydides Thucydidi, Pericles Pericli, Ariobarzanes Ariobarzani, Orontes Oronti, & ſimilia. Idem Ver.* 4. In Timarchidi poteſtate ſociorum populi Ro. antiquiſsimorum atque amiciſsimorum liberos, matres familias, bona, fortunaſque omneis fuiſſe. *lib.* I X. *epiſt. ad Attic.* & Lucceii conſilia & Theophani perſequamur. *idem. lib.* 2. *de orat.* ratinebant illum Pericli ſuccum. *Terent. Heautont.* Archonidi filiam. *Virg. lib.* I. *Aeneid.* Nunc acris Oronti, Nunc Amyci caſum gemit. *quæ ſunt commemorata à Priſciano lib.* 6.

P. 142. L. 17.

Verumtamen natura magis tunc, casúq;, &c.] Secutus sum libros uulgatos, qui omnes ferè sic habent, ut excudendum curaui: nisi quòd quidam non habent copulationem, que, post uocem casu, sed casu simpliciter. Verumtamen dissimulare nolui, Priscianum hunc locum aliter legere, ubi de numeris oratorijs disputat: nempe hoc modo: Verumtamen natura magis tunc, casúque nonnumquam, haud ratione aliqua, aut obseruatione fiebat. quarum lectionum utra sit potior, iudicet lector eruditus atque acutus.

P. 142: L. 6.

Vel uerborum grauitate, uel sententiarum] lego uel uerborum granditate, uel sententiarum grauitate. *l.* 16. *non tam armis institutus, quàm palæstra*] uel legendum, quàm palæstræ, si retineamus institutus, uel non tam armis instructus, quàm palæstra.

P. 143. L. 7.

Iam Troicis temporibus] sic edendum curaui secutus & uulgatorum et manuscrip. codicum scripturam. Sed non dissimulabo tamen, doctis quibusdam placere legi, Heroicis. *l.* 30. *quoniam quidem concessum est*] alij legi malunt, quandoquidem, & sequ. uersu, mentiri legendum censent, non ementiri.

P. 144. L. 15.

Huic Antiphontem Rhamnusium similia, &c. quidam legi uolunt, Hinc Antiphontem, &c. id'q; ex auctoritate ueteris codicis. *l.* 29. *totum'q; se ad artes componendas transtulisse*] à duobus codicibus manuscriptis abest uox componendas.

P. 144: L. 20.

Omnemq; illam Atticæ dictionis quasi sanitatem] *sic est legendum, & ita reperi in optimo cod. manuscr. nam uox* salubritatem, *quæ reperitur in libris uulgatis deinceps post hæc uerba*, omnemque illam, *adiecta est ab ignaris linguæ Latinæ, qui aliquid deesse putarent, neque hoc loquendi genus intelligerent*, Atticæ dictionis quasi sanitatem: *in qua* quasi *additum est ad leniendam translati nominis asperitatem. Simile mendum, simili indoctorum culpa contractum irrepsit in orationem pro P. Quinctio, ibi*, & si qua in re id quod parati sunt facere, falsum crimen, quasi uenenatum aliquod telum iecerint, medicinæ faciendæ locus non erit. *nam delendæ sunt tres illæ uoces*, falsum crimen quasi: *cum sit allegoria.*

P. 145: L. 2.

Nondum lege Menia lata] *quidam docti legendum arbitrantur*, lege Gabinia lata. *l. 6. plebei contra patres, &c.*] *sic legendum*. plebei *autem generandi casus est, pro plebis: quo sæpe utuntur Latini scriptores. l.* 28. *Ore Cethegus Marcu' Tuditano collega*] *sic legendum, non, ut deprauauit Parrhasius*, ore Cethegus Veturio collega Philoni. *Nam cum Cethegus numquam Philonis fuerit collega, tum libri omnes manuscr. sic habent, ut nos curauimus excudendum. Est autem hic uersus spondiacus.* P. 146. L. 5.

Flos delibatus populi] *sic legendum, non, ut habent libri quidam uulgati.* illibatus. *Flos delibatus autem, idest flos sensim decerptus. liber unus manuscrip. habet* delibutus: *atque hanc lectionem initio probabam,*

florem delibutum autem intelligebam florem, qui praeter innatam suauitatem sit etiam unguento suauiter olenti perunctus, ac perfusus, ut scilicet amisso naturali odore, eo, qui sit foris insitus, naribus gratus sit ac iucundus. sed lex carminis non recipit. secunda enim syllaba huius nominis breuis est.

P. 147. L. 19.

Interdum etiam non satis apertis, officit Theopompus, &c.] uerba aliquot, quae fuerant huc inserta, cum breuitate, tum nimio acumine, quia neque reperi in duobus libris manuscrip. & à Budaeo, Riuio, caeteris uiris doctis reiecta sunt, ego quoque reieci. l. 26. hanc in Catone ne nouerunt quidem] sic restitui, codicum manuscrip. auctoritatem secutus. alij sic legunt, non nouerunt. Quid enim? Hyperidae, &c. Ibidem, Hyperidae uolunt esse, &c.] uolunt esse Hyperidae & Lysiae, id est uolunt Hyperidae & Lysiae dicendi genus imitatione exprimere. uolunt esse Hyperidae & Lysiae similes. Hyperidae & Lysiae sunt numeri multitudinis recti casus. Itaque legendum item statim infra, Catones, Atque ita ferè locutus est in oratore perfecto, germanos se putant esse Thucydidas. Quamquam non ignoro quosdam ita legere, Hyperide & Lysiae uolunt esse similes. sed hi uocem similes addunt de suo. Nam nullis in libris reperitur.

P. 147. L. 6.

Et quasi coagmenta] quidam legunt coamenta, non hic solum, sed ubicunque hoc uerbum reperitur, coamentare sine litera g. scribi uolunt: de quo alibi dicemus. l. 29. At in Aetione] sic legendum, non, ut in

quibusdam uulgatis, Actæone, nec ut in aliis, Ectio ne. non displicet tamen Echione. sunt enim & Echion nobilis pictor, quem commemorat in paradoxo, ὅτι μόνος ὁ σόφος ἐλεύτερος, &c.

P. 148. L. 6.

Quid? nostri ueteres uersus - quos olim, &c.] sic Ennius, scripsere alii rem Versibus, quosolim Fauni, &c. l. 26. ludis iuuentatis] sic ferè habent co dices manuscrip. nam eorum alii habent, Euentatis, alii inentatis. atque ita iam pridem emendarat P. Victorius. Iuuentas autem, iuuentutis seu iuuenta dea est.

P. 148: L. 13.

Vatibus & Faunis annumerat] cum in duobus libris manuscrip. reperissem scriptum annumerat, ego præpositionem, in, ante uocem uatibus, sustuli. nam etiam alibi infra ita loquitur, ubi de Sulpicio, & Cotta loquitur. His duobus eiusdem ætatis annumerabatur nemo tertius. Quòd si quis præpositionem retinere uolet, erit legendum, numerat, non, enumerat, neque annumerat. l. 22. qui à Næuio uel sumsisti] legendum uidetur, à Liuio.

P. 150. L. 24.

Quæ pecunia de P. Cornelio, L. Memmio] quidam libri uulgati habent, quæ picarias: & paullo ante ubi legitur, in Silua Scantia, docti quidam legunt, in Silua Sita: alii, in æstiuis: alii in Silua Sila.

P. 151. L. 17.

Tunc igitur recusans Galba pro sese] assentior Se-

bas. Corrado, qui hoc loco legendum putat, tum igitur nihil recuſans, &c. Nam Galbam conſtat omnem ſpem ſalutis ſuæ non in cauſa, ſed in miſericordia iudicum collocaſſe.

P. 152: L. 3.

Multum clienteis ſuos conſilio, & plus tamen auctoritate & gratia.] Sed quidam legendum putant, multum ualentes conſilio & lingua, plus auctoritate tamen & gratia ſua ualebant. ego nihil mutandum cenſeo.

P. 153: L. 25.

Nam & quæſtiones perpetuæ hoc adoleſcent.] lectionem receptam ſeruaui. nam Seb. Corradus teſtatur ita ſcriptum eſſe in cod. quodam uet. quæſtiones p. hoc adoleſcente, &c. p. autem uult ille ſignificare publicæ. hoc non probat Cuiacius noſter, iuriſconſ. doctiſſimus: putatq; ſcriptum initio fuiſſe, nam & quæſtiones p. rep. id eſt pecuniarum repetundarum. ego nihil mutandum cenſeo. Nam lex de pecunijs repetundis à Piſone lata, fecit, ut quæſtiones iam & eſſent & dicerentur perpetuæ. quamquam nihil pronuntio. Antonius Huraldus, conſiliarius Regius legendum putat, quæſtiones pecuniæ publicæ, quem adiuuaret locus ille Philipp. XI. Verberibus ac tormentis quæſtionem habuit pecuniæ publicæ, &c. niſi eo loco de quæſtione, quæ habetur per tormenta, ageretur.

P. 154. L. 27.

C. Gracchum collegam iterum tribunum fregit] ſic repoſui aſſenſus Sebaſt. Corrado. Nam uulgata lectio fecit, ferri non poteſt.

P. 154: L. 9.

Neuter summi oratoris, &c.] hunc locum fœde depravatum in uulgatis libris, & in multis etiam manuscriptis ope quorumdam manuscrip. restitui. l. 21. sapientis hominis & recti] sic habent omnes ferè libri uulgati & manuscripti: quidam tamen, tecti, non improbant.

P. 155. L. 15.

Magnum munus de iure respondendi] usitatius uidetur esse ita loqui, munus iuris respondendi, quàm de iure respondendi.

P. 157. L. 16.

Nam rogatione Mamilia] sic edendum curaui Seb. Corradi sententia probata. hac autem rogatione tulit Mamilius, ut quæreretur in eos, quorum consilio Iugurtha Senatus decreta neglexisset, &c. qua de re legito Sallust. in bello Iugurthino.

P. 157: L. 30.

De iniuria petiuisset] sic legendum putat Paullus Manutius: cui assentiuntur plerique omnes docti uiri. Lex Aquillia (inquit Vlpianus lib. IX. Digest.) omnibus legibus, quæ ante se de damno iniuria locutæ sunt, derogauit.

P. 158: L. 19.

Sed nec mea culpa est] sic habent codices Aldini, & ita legendum censent uiri docti. nam uulgati & nonnulli manuscrip. habent. Sed hæc, &c. mendose, ni fallor.

P. 158: L. 30.

Quæ furit ascensio] sic emendaram multis iam ante annis in libro meo, cum haberet, ut & cæteri uulgati, assensio. idem cum incidissem postea in castigationes Riuij, reperi quod mihi uisum fuerat, multo ante uiro

illi doctissimo in mentem uenisse. Postremo meam, & illius coniecturam libri manuscrip. comprobarunt. quæ fuerit ascensio autem, id est quæ progressio oratorum, & per quos quasi gradus ad summam eloquentiam ascenderint.

P. 159. L. 21.

Sed illa, quæ propria laus, &c.] hic longum est hyperbaton, pendetq; oratio ab illo loco, uerba ipsa, non illa quidem, &c. usque ad eum, qui est infrà, Sed tamen Antonius, &c. Huic autem maxime loco, Sed illa, quæ propria laus, &c. respondet ille inferior, Sed tamen Antonius, &c. hoc modo. Sed illa, quæ propria laus oratoris est in uerbis eligendis, ponderandis, & collocandis, &c. interponit deinde multa prius quà sententiam claudat ac terminet. debebant autem talia quædam ad sententiam finiendam subiungi, illa, inquam, laude non caruit Antonius: quod quia non factum est, & quoniam credibile erat uel auditorem, uel lectorem oblitum esse superiora: ea ipsa repetit: & mutata orationis forma, sententiam claudit. Solet autem in huiusmodi repetitionibus uti his particulis uerumtamen, sed tamen, & similibus. Sic igitur hoc loco: Sed tamen is, quem dico, Antonius, in uerbis collocandis & ponderandis, &c. nihil non ad rationem & tanquam ad artem dirigebat: id est, ea laude non caruit, quæ propria laus oratoris est. Fui longior in hoc loco declarando, quem uideo à uiris alioqui doctissimis non satis esse intellectum.

P. 159: L. 6.

Ea maxime ornant oratorem] legendum fortasse est

orationem. uerumtamen parũ admodum refert. l. 14. *sed hoc uitium huic uni in bonum uertebat*] *sic legendum, non ut quidam reposuerunt*, conuertebatur. *uertebat autem hoc loco significationem habet absolutam, ut cum dicimus, bene tibi uertat, male tibi uertat. sic* Lucret. *lib.* VI. Nil adeo posset quicquam leue, tenueque membris uertere in utilitatem. *sic* Liuius *locis innumerabilibus. l.* 16. *flebile quiddam in conquestionibus*] *sic restitui, & ita legi debet, nisi quis forte malit*, questionibus, *ut est in libris uulgatis: cum quo non pugnem, modo questionibus dictum pro conquestionibus accipiat. nam quod alij quidam* questionibus *legunt, per æ diphthongum, &* questionibus *interpretantur, publicis.* iudicii, *non probo.*

P. 161. L. 22.

Et quæ quibus positis essent, quæque non essent consequentia] *sic edendum curaui, cum in libris uulgatis legatur.* quibus propositis. *sed præter ueterum cod. auctoritatem, mecum facit similis locus in* Partit. *Dialectica quibus positis quid sequatur, distinguit & iudicat.*

P. 161: L. 25.

Ab obtrectatione, inuidiáq;] *sic habet codex multis ante annis* Romæ *impressus, & unus manuscriptus: & ita restituit* Riuius. *sic* Liuius *lib.* XXIII. *Annal. obtrectationem & inuidiam coniuncte ponit in oratione* Qu. Fabij. *sic* Cæsar *lib.* I. *de bello ciuili.* à quibus deductum & deprauatum Pompeium queritur inuidia & obtrectatione laudis suæ.

P. 162: L. I.

Id'q; uobis narrauisset] *nonnulli libri habent*, idque

nobis bis narrauisset. *alij non habent alterum* bis: *quos secutus sum.*

P. 164. L. 5.

Omnino (*sicut opinior*) *&c.*] *sic restitui etiam reclamantibus libris omnibus, itaq; contendo esse legendum. nam siue,* omnium *quod est in lib. uulg. coniungas cum superiore uoce,* optime, *siue ad posteriora referas, ineptam locutionem efficies. hoc autem modo sæpe loquitur M. Tullius (ut notat Riuius) offic. 1. Omnino enim illud honestum, quod ex animo excelso, magnificoq; quærimus, animi efficitur, non corporis uiribus. Idem in Catone maiore. Omnino (ut mihi quidem uidetur) rerum omnium satietas uitæ facit satietatem. l. 7. id est ad nostros reuertamur*] *existimet quisque de hoc loco suo arbitratu: ego hanc interpretationem esse puto illorum uerborum,* domum redeamus, *ex ora libri in contextum à librario translatam.*

P. 165. L. 30.

Nam ofella] *sic hunc Lucretium cognomento appellant Plutarchus, Appianus, Paterculus: alij, Aphiliam, alij Asellam. sed Ofella legendum puto. & ita apud Asconium reponendum censeo.*

P. 166. L. 23.

Quare tibicem Antigenidas, &c.] *fuit & citharista quidam Aspendius, de quo sic. M. Tull. Ver. tertia, quæ est de anteactis:* Atque etiam illum Aspendium citharistam, de quo sæpe audistis id quod est Græcis hominibus in prouerbio: quem omnia intus canere dicebant, sustulit, & in intimis suis ædibus posuit.

P. 167: L. 3.

Antimachum Clarium poetam] *sic legendum, non, ut est in nonnullis uulgatis,* Clarum. *fuit enim Antimachus Colophonius. Clarus autem urbs est in Insula Colophone, à qua & Apollo Clarius dictus est. de hoc Antimacho sic Ouid. lib. 1. tristium:* Nec tantum Clario Lyde est dilecta poetæ: Nec tantum Coo Batis amata uiro. *l.* 8. *Plato enim mihi unus instar est multorum millium: & recte*] *hic locus mirum in modum deprauatus est in libris omnibus: in quibus ita ferè legitur,* instar est omnium: me illũ & recte: *planè mendose. Atq; huic uulneri alij sic medentur,* instar est omnium: merito ille, & recte. *sed cum hoc diuinare sit, tum horũ duorum,* merito & recte, *alterũ superuacaneũ uidetur. Ego autem ueteris et uulgatæ scripturæ uestigijs insistens sic repono:* instar est multorum millium: & recte. *Quod autem uocem* omniũ *deleo, hanc causam mei facti affero. sic erat scriptum in libris manuscrip. antiquißimis, ut ego edendum curaui. indoctus simul & negligens scriptor omisit uocem* multorum *similitudine uocis proximæ, ut fit, deceptus: deinde ex* mil lium *fecit,* me illum. *qui postea hoc exemplari usi sunt, ubi ita scriptum esset: Plato enim mihi unus instar est, me illum, &c. cũ aliquid deesse uiderent, inferserũt uocem* omnium. *ita hunc locum puto fuisse corruptum, atque ita emendandum. Quo uero magis credas hanc esse uerã et rectam lectionẽ, nõ dubito quin Antimachus ita Græce dixerit.* ὁ γὰρ Πλάτων εἷς ἐμοὶ μύριοι. *quæ uerba sic interpretatũ esse M. Tull. non est mirum:* unus enim Plato mihi est instar multorũ milliũ:

hoc enim plane sonant uerba Græca, nisi quòd μύριοι *decem millia significat. atqui decem millia, multa sunt millia. hæc igitur mea sententia est: quam confido probaturos omneis his litteris politos homines. eam quidem scio multis doctis probari. l. 9. Poema enim reconditum paucorum aprobationem or. pop. assensum uulgi debet mouere*] *hic locus ita legitur in libris uulgatis:* Poema enim r. p. approbatione: or. p. ad sensum uulgi debet moueri: *sine dubio mendose. Riuius primus ad hæc uulnera sananda operam nauauit, qui ita legendum iudicauit:* Poema enim rec. pauc. approbationem: oratio popularis assensum uulgi debet mereri. *Seb. Corradus secundo loco non ita pridem, cætera Riuij emendationem approbans, in uerbo* mereri, *improbauit, longéq; propius ad antiquam scripturam accedens,* mouere *reposuit. huius igitur loci restitutionem duobus illis uiris debemus. l. 22. aut si auditor cum illo tanquam equus, &c.*] *sic habent libri & uulgati & manuscripti:* aut si auditor omnino tanquam equus, &c. *quæ lectio cum sit deprauata & mendosa, mendum uidetur inesse in uoce,* omnino. *significat autem M. Tullius, nisi auditor adiuuet oratorem dicentem, attente audiendo & approbando: dicendi finem esse faciendum: quemadmodum auriga agitandi finem facere debet, si equus cursu aurigam agitantem non adiuuet: Ego igitur, pro uoce,* omnino, cum illo *reposui. Iam facere cum aliquo, est adiuuare.*

P. 169. L. 3.

Quàm scienter ei pulsi sint] *sic habent boni & manuscripti*

manuscripti codices: & hanc lectionem confirmat Priscianus, his uerbis: Quid habet notandum hoc pronomen? (loquitur de pronomine, is) Quòd nominatiuum pluralem masculinum tam in ei faciat, quàm in ij & C. l. 9. nonnumquam etiam circulantem] libri quidam uulgati habent calculantem. ego circulantem probo, à uerbo circulari, quod est uerba in circulis facere. l. 10. quæsitorem: ut dimittat, rogantem] iudicem mittentem ad horas: hic distinctionis notam ascribe: iudicem (inquam) rogantem quæsitorem, id est prætorem, ut dimittat omneis iudices.

P. 170. L. 20.

Vt Q. Metello F.] ijs assentior, qui F. aut delendum, aut ita accipiendum, ut significet, fecit. arbitrantur. Est autem aliquid tertium. nempe ut ita scribamus: Q. Metello Balearici. F. non est enim incredibile uocem Balearici à scriptore esse omissam.

P. 170. L. 22.

Vt sibi ipsum non conueniat] sic est sine dubio legendum, non, ut in libris uulgatur, sibi ipse. neque enim hoc dicit M. Tullius, esse difficile in longa oratione non aliquando aliquid ita dicere, ut sibi ipse orator non conueniat: sed ut id ipsum, quod ab eo dicitur, sibi con conueniat & secum pugnet.

P. 171. L. 26.

Idemq; percomis est habitus] quidam hic patronus legi uolunt, non percomis. sed alij negant, patronus legi posse, quia in numero oratorum non fuerit, ut supra dicitur his uerbis, Mucius autem augur, quod opus erat, ipse per se dicebat, ut de pecu-

niis repetundis contra T. Albucium. is in orato rum numero non fuit, iuris ciuilis intelligentia, atque omni prudentiæ genere præstitit. *Comem autem fuisse declarant illa, quæ de eo scribuntur in Lælio,* Q. Mucius augur multa narrare de C. Lælio socero suo memoriter & iucunde solebat, &c. *& lib.* 1. *de orat.* Tum Scæuula comiter, ut solebat, &c.

P. 171: L. 1.

Sic in istam domum multorum insitam, atque illiminatam] *sic reposui coniectura ductus parua immutatione scripturæ ueteris & uulgatæ facta:* quippe qui *ex* illuminatam, *quod nullo modo huc quadrare potest,* illiminatam *feci.* illiminatam *autem mirifice conuenit cum uoce* domum, *quæ intercedit. est enim uerbum à limine factum: quod significat in limen, seu in domum introducere atque intromittere. nihilo autem debet durius uideri* illiminare, *seu* inliminare, *quàm* eliminare, *quo usus est* Horatius *epist. ad* Torquatum: ne fidos inter amicos sit qui dicta foras eliminet. *nam, quemadmodum eliminare, est extra limen efferre, ita illiminare est intra limen, & in domum inferre atque inducere. l.* 26. *neque cuiquam bono oratori ullam ex his, &c.*] *mendose hic libri uulgati, & nonnulli item manuscripti habent,* rem ullam. *nam ullam partem intelligere debemus. itaque ego uoculam* rem *sustuli.*

P. 173. L. 1.

Erat in uerbis grauitas] *fortasse legendum* granditas, *ut & alibi. l.* 9. *tamen ex accusatione* M. Aquil-

lij] sic edendum curaui, M'. Nam Aquillijs ferè omnibus Manius prænomen fuit, non Marcus. Manij autem dicti sunt à mane: quod is, qui primus Manius dictus est, mane natus esset. Est autem hic Aquillius, quem defendit Antonius, C. Marij collega: de quo lib. 2. de orat. duobus locis, & orat. in Verr. de supplicijs. Aliusque est ab eo, quem accusauit P. Lentulus, de quo de diuinatione in Verrem. l. 20. id est à iudicijs] quidam putant hæc uerba initio interpretationis causa fuisse ascripta. postea in contextum uerborum Cic. translata: quod credibile est.

P. 174: L. 20.

Et me adolescentem nactus] secutus sum quorundam librorum uulgatorum & unius manuscr. lectionem. nam alij habent adolescentem natus octo annis minorem. planè mendosè. Quòd autem nonnulli legi uolunt, natu octo annis minorem, non probo. inauditum enim est hoc loquendi genus atque insolens. quod si quis mecum contendat, natu esse legendum, nolim pugnare: sed tamen hoc dato & concesso, pudenter ab eo petiuerim, ut has duas uoces, octo annis, uno tempore tollat. l. 22. in stadio eiusdem laudis] assentior Riuio, qui ita legendum arbitratur: & recte. est enim translatio, in stadio autem id est in curriculo. Atq; ita esse legendum declarat uerbum exercuit. sic lib. 1. de orat. ubi uulgati libri habent: sed ijs, qui ingrediuntur in studium &c. ille legendum putat. stadium.

P. 175: L. 13.

Admirando, irridendo latebat in agendo] sine dubio mendum subest in uerbo calebat. quomodo legitur

in omnibus libris uulgatis: neque tamen ulla est in libris manuscrip. uarietas. Ego uel celabat, legendum arbitror, quod iam ante uisum est Seb. Corrado: uel latebat quod mihi magis probatur. latebat in agendo autem interuallis, exclamationibus. &c. id est actione & rebus illis omnibus inopiam uerborum, & tarditatem suam tegebat. sed, nequid dissimulem, uellem hunc totum locum sic legi: sic interu: ex clam. V. S. &c. admir. irridendo, agendo denique latebat, &c.

P. 177. L. 13.

Qui fuit M. Crassi quasi secundarius] sic habent libri uulgati: uerum ego secundarum scriptum reperi in tribus libris manuscr. Quocirca tutius esse iudicaram hanc scrip. sequi, quàm uel secundanus, uel, ut Budæus, & Riuius, secundarius, si mihi operæ typographi obtemperare uoluissent. In secundarum porrò subintelligendum, partium. Si quis tamen secundarius probet, non reluctor: ut secundarium intelligamus eum esse, quem Græci δευτεραγωνιστὴν appellant, id est actorem secundarum partium secundas parteis agentem.

P. 178. L. 25.

Qui hoc tempore ipso cum iaceat in hoc, &c.] licuit mihi, opinor, & semper licebit, ex uarijs & dissimilibus scripturis eam potissimum sumere atque eligere, quæ probabilissima uideatur. Cum igitur uiderem alios legere, ut habent libri ferè omnes uulgati, qui hoc tempore ipso cum liceat, cuius lectionis nulla sententia est, nisi forte addas esse, quod facit Corradus:

alios, quantum liceat: alios, quoniam liceat: alios, cum iaceat: ego hanc postremam secutus sum: cuius sententia facillima atque apertißima est. hoc enim significat his uerbis M. Tullius, laudandum esse M. Marcellum, qui cum communibus malis ac miserijs afflictus sit, se consoletur tamen & conscientia optimæ mentis & renouatione doctrinæ.

P. 179. L. I.

Verborum dilectum orig.] duo libri manuscrip. habent, uerborum dilectum: quos secutus sum. dilectum enim militum dicebant ueteres potius, quàm delectum: ut testatur Festus. l. 4. Ac si ut cogit. præclare, &c.] uerba sunt Cæsaris ad M. Tullium: quæ ut sunt nunc à me restituta, aperta & plana sunt. l. 17. tuæ quidem supplicationi non, sed, &c.] sic legi debet, & ita habent tres libri manuscripti, & nonnulli uulgati. nam mendose in alijs legitur, non solum, sed, &c. Quid autem hic significat Cicero, sciunt qui tertiam Catilinariam, & orat. in Pison. & orat. pro Sylla, & Philipp. secundam & 14 legerunt. ubi supplicationem dijs immortalibus suo nomine uerbis amplißimis decretam esse ait: nempe quòd remp. conseruasset: quod ei primum post urbem conditam togato contigerit. l. 26. amissis illis diuinis consilijs, quibus, &c.] si hic M. Tullij sensus est, ut omittamus ea oratorum consilia, per quæ imperatorum sapientia belli, salus ciuitatis domi constituta est, uidetur obscurius esse locutus. debuit enim ita dicere: quibus sæpe constituta est imperatorum sapientia belli, salus ciuitatis domi. sin hoc sentit, omissis consilijs, per quæ

ſalus ciuitatis per ſapientiam imperatorum domi aut belli conſtituta eſt; genus eſt loquendi Ciceroni indecorum. Omnino locus eſt non ſatis facilis mihi quidem ad explicandum. Quod ſi quis ſententiam meam exquirat, fortaſſe ita legi debeat: omiſsis illis diu. conſ. quibus ſæpe conſtituta eſt imperatorum ſapientia, ſaluſque ciuitatis aut belli aut domi &c. *ita uox ſapientia erit recti caſus, ut in priore ſenſu.* Quòd ſi ſapientia erit *ſeptim caſus, loquendi genus erit, ut dixi, Cicerone indignum.*

P. 179: L. 28.

Et *adhibenda ratio, quæ] cum ſic habeant libri omnes uulgati,* & adhibenda quàm obtruſa, ratio: *perſpicuum ſit autem, hoc totum,* quàm obtruſa, *foris intruſum, delendum curaui. Atque ut ne hoc temere à me factum eſſe dicas, facti mei rationem exponam. in tribus libris manuſcr. non eſt* quàm obtruſa ratio. *ſed in uno,* quantum obruſa: *in duobus,* quantum ob ruſſa. *Si igitur alterutra mihi ſcriptura eſſet retinenda, ac tuenda, leuius profecto peccarem, ſi antiquam, quàm ſi hanc recentem et uulgatã retinerem. At ego oſtendam, antiquam eſſe reſpuendam ac reijciendam, ut & ipſam ſpuriam atq; adulterinam: multo igitur magis uulgatã improbare debui. quomodo illud oſtẽdo? Ad hæc uerba,* expurgandus ſermo, *annotauit lector aliquis Ciceronis ſtudioſus,* tanquam aurum obryzũ, *ſeu,* tanquã obruzũ: *ſignificans hanc eſſe mentem Ciceronis, ſermonem purgatum et purũ eſſe oportere, tanquã aurum excoctiſſimum et puriſſimum, cuiuſmodi eſt obryzũ ſeu obruſſum. hanc annotationẽ ad oram libri aſcriptã ſcri-*

ptor librarius, ut factitari solebat, in contextũ uerborũ coniecit, existimans esse Ciceronis, et quod grauius fuit, non quo debuit loco, sed alienißimo locauit. Nam si ita scripsisset, quo magis expurgandus est sermo, tanquam aurum obrussum, & adhibenda ratio: peccasset ille quidẽ: Ciceroni enim uerba nõ sua, sed aliena affinxisset: sed tamen tolerabilius peccasset. sententiam enim nõ corrupisset, sed potius, ut fortasse nõ nemini uideri poßit, illustrasset. Nunc autẽ cũ post uocẽ adhibenda posuerit, postq; ex obrussum factũ sit ab aliquo doctulo obrussa, ut cũ uoce ratio congrueret, hunc locũ fœdum in modum deformauit. hæc mei facti ratio est. Quòd si quis uocem, obrussum, retinendam esse contendet, equidem non reluctabor, modo ita legatur ut supra exposui, expurgandus est sermo tanquam obruzũ, seu obrussum, &c. hoc tãtũ uereor ne uox obrussum parũ sit Ciceroniani sermonis integritati & nitori consentanea. Mallem ita ab eo scriptum esse credere, expurgandus est sermo tanquam aurum, & adhibenda, &c. P. 180. L. 15.

Quo accusante Chirtilium] sic habent duo libri manuscr. unus Chircilium. quidam uulgati. C. Rutilium. P. 180: L. 3.

Forma et magnificã, et generosam quodammodo.] sic restitui ex Suetonio, qui hũc locũ tanquã testem producit in Cæsare, ubi de eloquentia eius scribit. uulgati autẽ libri atq; etiam manuscr. mendose habent, magnifica & generosa. l. 9. dum uoluit alios habere parata] sic habent omnes libri: sed docti quidã malunt legi paratũ. quibus assentior: nec me mouet uox, illa, quæ sequitur.

P. 181. L. 3.

Et celeritate cæcata] *quidam testantur in uno codice manuscrip. scriptum esse*, celeritate citata.

P. 181: L. 21.

Effrenatus & acer nimis] *duo libri manuscripti habent*, & acerrimus. *ego tamen nihil muto.*

P. 182. L. 21.

Eratque uerborum & dilectus elegans] *sic habent duo libri manuscrip. & ita legi debet, non* delectus, *ut sæpe iam diximus.* P. 182: L. 16.

Posteaquàm eos imitari cœpit] *sic habent libri tres manuscripti: tametsi uulgata lectio*, ceciditque postea, cum eos, *&c. non sit reijcienda.*

P. 183. L. 8.

Qua de re agitur] *quidam legendum censent*, quo de agitur, &c. *l.* 18. *demulceret uoluptate*] *sic restitui, primum mihi orta mendi suspicione ex unius manuscrip. codicis scriptura : ubi ita scriptum erat* deuinceret : *deinde suspicatus à scriptore* deuinceret & demuceret *scriptum pro demulceret : postremo considerato hoc loquendi genere*, deuincire uoluptate, *& cum hoc comparato*, demulcere uoluptate : *quorum alterum sine controuersia usitatum & tritum est Latinis : alterum inusitatum & insolens. l.* 21. *quorum altior oratio*] *legendum fortasse est*, elatior. *l.* 25. *si nihil utilitatis habebat, a fuit*] *sic loquebantur ueteres, & ita legi debet*, a fuit, *potius quàm* abfuit, *de quo aliàs. quanquam infra paullo post* abfuit *edendum curauimus, quod ita scriptum in libris omnibus reperimus : religione quadam, inepta fortasse,*

deterriti, ne afuit, quod est rectum & uerum, edi iuberemus.

P. 185. L. 22.

Vt ueros illos, &c.] alibi legitur, uiros illos.

P. 187: L. 3.

Longi sermonis initium detulisti] cum ex libris manuscriptis alij habeant, depulisti, alij detulisti. uulgati autem planè mendosißime pepulisti: ego putabam legendum uel tetulisti, uel attulisti: sed non sum ausus tamen ab auctoritate codicum antiquorum tam longe discedere. Omnino detulisti mihi non placet. attulisti malim. l. 21. existimari uelim] alij legi malunt nolim. utraque lectio probabilis est, & usitata.

P. 188: L. 21.

Oratoris tantum exercitationibus] alij quidam libri habent, oratoriis tamen, &c. quod ita probo, ut hoc amplectar tamen. l. 23. Ego autem iuris ciuilis studio multum operæ, &c.] ego hæc uerba, iuris ciuilis studio, putabam delenda, atque ita legendum. Ego autem multum operæ dabam Q. Scæuulæ P. F. &c. quod ualet, ego discebam ius ciuile Scæuula magistro: auditor eram Scæuulæ ius ciuile docentis, saltem consulentibus respondendo. nam dare operam studio iuris ciuilis, & dare operam Scæuulæ, fortasse diceremus separatim & disiuncte: sed coniunctim uix, nisi studio ita accipiamus, ut sit septim casus: proinde ac si diceret M. Tullius, studio iuris ciuilis adductus seu incensus. Q. Scæuulæ multum operæ dabam.

P. 189. L. 17.

Q. Hortensium ipsius uestigijs] legendum fortasse

est, ipsius uestigijs. l. 21. *Primas in causis agebat*] *quidam libri habent, primis in causis agebat, mendose, opinor. quidam hoc totum delendum existimant: ego sic legendum putarem, si quid immutandum esset*: in causis agendis Hortensius magis, magisque, &c.

P. 189: L. 28.

Et tanquam elucubratas] *sic hunc locum restituit Riuius ex codicis (ut testatur) manuscrip. ubi uulgo legitur*, etiam quàm elucubratus, *planè mendose.*

P. 190. L. 16.

Vt consuetudinem dicendi mutarem] *docti quidam uiri hoc totum putant ex ora libri in contextum esse illatum, cum esset annotatum ad illud explicandum, ea causa mihi, &c. Omnino si hæc uerba deleantur nihil de sententia decedat.*

P. 190: L. 14.

Et superfluenteis iuuenili &c.] *tres libri manuscr. habent*, suprà fluenteis. *l.* 17. *& contentio nimia uocis resederat,*] *sic legendum, non* reciderat. resederat *autem, id est remissa fuerat seu conquieuerat. sic Cælius epist. ad Cic. lib.* 8. Marcelli impetus resederunt.] *Horatius Ode.* 3. *lib.* 3. Nostrisque ductum seditionibus Bellum resedit: protinus & graueis iras, & inuisum repotem, &c.

P. 192. L. 23.

Vt qui non satis diu uixerit Hortensius] *sententia horum uerborum hæc uidetur esse, siquidem Ciceronis sunt: adeo ut Hortensius, quamuis non satis diu uixerit, hunc cursum tamen confecerit, quem nos com-*

memoramus. Sed ut quod sentio, libere dicam, non ui dentur mihi esse Ciceronis, sed aliena, & ab aliqua annotatiuncula nata. uulgo autem ita legitur hic locus: ut qui non satis, &c. & uolunt quidam esse αἰτιολογίαν quare Brutus solus causas egerit. ijdem legendum censent, ut cum, eodem propemodum sensu: uel atqui: & post uixit, confecit. Ego malim legi, ut, quamuis non satis, &c.

P. 193: L. 10.

Et ab amatorum impetu] sic habent aliquot libri uulgati, quibuscum congruunt duo manuscrip. uidetur'q; hæc lectio probabilis, ut quos dixit supra procos impudenteis, nunc appellet amatores. alij habent armatorum. l. 18. Quæ, si recte est, salute reip.] horum uerborum hæc sententia est, quæ uidelicet, a me gesta, si recte esset: id est si resp. bene haberet, si resp. salua esset, salute reip. testimonium meorum de rep. consiliorum darent: sin secus esset, id est resp. interiret bellis ciuilibus, ipso interitu idem testimonium darent. opposuit saluti reip. interitum eiusdem. sed libri aliquot & manuscrip. & uulgati sic habent: atque hanc lectionem sequitur & probat Budeus. in annotationibus in Pand. Quæ si recte esset saluti reip. sin secus, interitu ipso, &c. atque ille sic explicat: Quæ si recte esset saiuti reip. id est si salua esset resp. tum, subintelligit, perpetuam mihi gloriam compararent. sin secus, &c. Verum ignoscant mihi Budæi nostri manes: errat Budæus. nam si hoc sensisset Cicero, non esset ita locutus, si recte esset saluti reip. sed ita,

si recte esset reip. sic enim loquuntur Latini, recte est, simpliciter, uel, recte est mihi, tibi, nobis, reip. non autem, recte est saluti meæ, tuæ, nostræ, &c. Quanquam, si bene memini, sententiam postea mutauit Budæus, legendum'q; salute, non saluti, iudicauit. l. 22. quasi quadrigis uolantem] libri uulgati sic habent, quasi quadrigis uehentem. quam lectionem quidam sic explicat. adolescentiam, quæ te uehit quadrigis per medias laudes. sed ineptum est hoc loquendi genus, neque satis Latinum, adolescentiam tuam quasi quadrigæ uehunt. nam equus, currus, quadrigæ, uehunt: non autem res ulla uehit equo, curru, quadrigis. præterea uis affertur uerbis Ciceronis cum subaudiri uolunt, te. Omnino igitur hæc lectio ferri non potest: neque ab auribus purgatis, & Ciceronis, aliorum'q; similium scriptorum lectioni assuefatis, probari debet. Atque ut fidentius hanc lectionem respuerem, & uolantem reponerem, perpulit me duorum librorum manuscriptorum scriptura, in quibus scriptum est uohantem. fuit autem facilis lapsus calami à littera l. ad aspirationis notam. deinde facile fuit ex uohantem facere uehentem, cum præsertim propè esset nomen quadrigis. postremo quid non audent semidocti? qui cum hoc uerbum translate positum esse non uiderent, corruperunt. Atqui sic loquuntur item alij. Verg. Aeneid. V. Cæruleo per summa leuis uolat æquora curru. Idem lib. XII. Vix ea fatus erat: medios uolat ecce per hosteis Vectus equo spumante Sages. l. 23. hic me dolor angit: hæc me] sic restituo reclamantibus libris omnibus. sic enim loqui so

let M. Tullius, angit me cura, angor cruciatu timoris, angor dolore, angor meis incommodis, & similibus. Neque me mouet Virgilianum illud lib. IX. Aeneid. nec solos tangit Atridas iste dolor. nec illud XII. miseri te siqua parentis Tangere cura potest. aliud enim dicit, qui dicit, hæc cura me tangit, hic dolor me tangit. hoc enim significat, hæc cura uel hic dolor me aliquantulum commouet, seu ad me pertinet. aliud qui, hæc cura & hic dolor me angit. hoc enim uult intelligi, se cura & dolore sollicitari atque excruciari. Quare non dubium est, quin hoc loco ita sit legendum: idq; etiam declaratur uerbo proxime sequente, sollicitat: quod, ut docet Festus, significat, loco mouet. est autem factum ex solo & cieo. quo fit ut significet acri quasi plaga concutere. Itaque angit & sollicitat cohærent & conueniunt inter se: tangit, & sollicitat non item. Postremo ne aliena inuenta mihi iniuste uidear arrogare, hoc idem iam ante uenit in mentem Seb. Corrad. uiro doctissimo.

P. 194. L. 12.

Arcessiuisti ex urbe] sic habent duo libri manuscripti nequis forte me mea sponte ita edi iussisse existimet. & uero ita ubique legendum est. nam accersa non est Latinum: neque eius ulla est origo, nullum etymon, arcesso autem ueteres grammatici docent deduci à uerbo accio, uerso c. priore in r. Sed de hoc plura in commentarijs Horatianis. l. 28. nihil dico amplius: tantum dico, &c.] quædam hic desiderantur, sed non admodum multa, & quod propemodum æque dolendum est, quicquid est ab hoc loco usque ad extre-

mum, non satis est integrum, neque emendatum. Quòd autem quidam diuinant quæ uerisimile sit à M. Tullio ab hoc loco esse dicta, laudo: diuinare non est meum. Optemus potius ut nobis aliquando alicunde codices manu scripti contingant, unde & quæ desunt explere, & quæ corrupta sunt, emendare poßimus.

EIVSDEM IN ORATOREM PERFECTVM.

P. 195. L. 16.

Aut Ialysi, quem Rhodi uidimus] *sic legendum est: hoc primum. deinde Ialysus, fuit opus Protogenis signum pulcherrimum Rhodi, ab urbe una ex tribus Rhodi insulæ Ialyso nomine.*

P. 195: L. 22.

Cuius ad excogitatam speciem] *duo libri manuscr. habent*, cuius ad cogitatam, &c. *melius. Ibidem*, quæ sub oculos ipsa cadunt] *sic legendum, non, ut in uulgatis*, ipsa non cadunt. *atque ego ita coniectura ductus hunc locum emendaueram in meo codice antequàm P. Victorius libros uar. lect. edidisset.*

P. 196. L. 4.

Non ex oratoris disputationibus] *quidam legi uolunt*, oratoriis.

P. 197. L. 28.

Quod ipsum alij aspera, &c.] *quidam legi uolunt*, quorum ipsorum.

P. 197: L. 6.

Interiectus, intermedius, & quasi temp.] *legendum*

puto, interiectus inter hos, & medius, & quasi, &c. uel ut apud Nonium, interiectus inter hos medius. l. 9. ut cinnus amborum] Nonius Marcellus in uoce cinnus, qua uoce docet commistionem rerum plurimarum significari, hunc, hunc locum profert, & ita legit, ut cinnus amborum. quam scripturam multi doctissimi uiri sequuntur & probant. alij uulgatam lectionem tuentur ac retinent, uicinus amborum. alij nondum statuere se potuisse scriptum reliquerunt utra sit potior. ne ego quidem quicquam statuo. uerumtamen Nonij Marcelli testimonium respuendum esse non putaui: non luctaturus si quis uulgatam lectionem retinere malit. Suum cuique iudicium liberum est. mihi magis placet ea, quam secutus sum. l. 12. præter facultatem] alij legunt facilitatem: quod non improbo.

P. 198. L. 18.

Et tanquam adipatum dictionis genus] ab adipe adipatum, non adipale, deriuant Nonius, & Carisius: in quo eos secutus sum. sed quò Nonius hunc locum testem producens in uoce adipatum legit, & tanquam adipatæ dictionis genus. in hoc non sum in eo secutus. Quis enim non uidet Latini sermonis usum ac rationem postulare, ut ita legatur, opimum, & tanquam adipatum dictionis genus?

P. 198. L. 11.

Locus corruptus & insanabilis sine ope aliorum codicum antiquorum. nam ij quidem; quibus usus sum, nihil me adiuuerunt. ego ex Demosthene tale quiddam, deesse puto: hoc, an illud uerbũ posuerim. seu

hoc an illud locutus ſim: *ſeu*, hoc an illo uerbo uſus *ſim*: *ſeu*, hoc an illud uerbum uſurparim. *ita enim Demoſthenes in orat. pro Cteſiph.* πάνυ γὰρ παρὰ τοῦτο (οὐχ ὁρᾷς;)· γέγονε τὰ τῶν ἑλλήνων πράγματα εἰ τουτὶ ῥῆμα, ἀλλὰ μὴ τουτὶ διελέχθην ἐγώ: εἰ δευρὶ τὴν χεῖρα, ἀλλὰ μὴ δευρὶ παρήνεγκα: id eſt, *ſcilicet enim in hoc fortunæ Græcorum poſitæ ſunt, hoc, an illud uerbum in oratione poſuerim, huc an illuc manum porrexerim.*

P. 199. L. 28.

Neque uerborum, neque ſententiarum grauitatem] *legendum fortaſſe eſt*, neque uerborum granditatem neque ſententiarum grauitatem, &c.

P. 199. L. 1.

Germanos ſe putant eſſe Thucydidas] *ſic eſſe legendum non, ut habent plerique libri uulgati*, germanos ſe putant eſſe Thucydidis, *iam pridem uiderunt doctiſsimi aliquot uiri: in his Riuius, & Hieronymus Ferrarius: idq; ex auctoritate codicum manuſcriptorum. Germanos Thucydidas autem, id eſt ueros & meros, & ipſiſſimos (ut ita dicam) Thucydidas.*

P. 200. L. 27.

Hiſtoriarum & talium ſcriptionum, &c.] *uocem* hiſtoriarum *delendam cenſeo.*

P. 200. L. 13.

Vt uerba uerbis quaſi dimenſa] *ſic legi debet, non ut in libris uulgatis*, demenſa. *Idem in Timæo*: dimenſæ ad ſpatium temporis annorum conuerſiones. *in Catone maiore: mirari ſe non modo diligentiam,*

tiam, sed etiam sollertiam eius, à quo essent illa dimensa. l. 26. minuta, & uersicolorium similia] sic restitui haud dubia coniectura ductus, reclamantibus libris omnibus, in quibus legitur uersicolorum, planè mendose. quis enim non uidet, uersicolorium, seu uersiculorum esse legendum tum ex uoce minuta, quæ antecædit, tum ex ijs, quæ sequuntur, nimiumque depicta? nam columbarũ plumæ ut uersicolores ab eodem dicuntur, ita ab alijs picta seu depictæ: & arma à Virg. picta dicuntur lib. 8. pictis conspectus in armis: ab eodem lib. X. uersicoloria: Astur equo fidens, & uersicoloribus armis. Postremo coniecturam meam confirmat locus ille, qui est infra pag. 205. l. 4. ubi de sophistarum oratione loquitur: uerba aptius transferunt, eque ita disponunt, ut pictores uarietatem colorum.

P. 201. L. 12.

Arte quadam uerba iunxisse] duo libri manuscripti habent, uerba uinxisse.

P. 202. L. I.

Quæ tamen causa est uacua, &c.] secutus sum non nullos libros uulgatos, & obscura scripturæ ueteris uestigia. cuius lectionis quamuis sit probabilis sententia, non uidetur ea tamen mihi omni ex parte mendo uacare. Quin (ut dicam quod sentio) totus hic locus mihi uidetur aduentitius & alienus. l. 4. Nam quoniam quicquid est, &c.] ab hoc loco pendet sententia usque ad illa uerba: hæc igitur quæstiō, &c. Quæ iccirco ascripsi, ne quis hic mendum subesse existimet. l. 13. hæc igitur quæstio à proprijs, &c.] hæc est ἀνταπόδοσις illorum uerborum, nam quoniam quicquid est, &c.

P. 203. L. 15.

Elaborant alij in lenitate & æquabilitate] *legendū putant quidam* læuitate *prima ſyllaba producta: quibus propemodum aſſentior.*

P. 204. L. 16.

Contractione in remiſſis] *legendum putant quidam,* in remiſsionibus, *quibus aſſentior.*

P. 204: L. 7.

Extitit & ſuauitate & grauitate] *abeſt à libris uulgatis &* ſuauitate: *quod reperitur in manuſcriptis. ſed ego mallem legi, &* ubertate & grauitate. *nam in Xenophonte ſuauitas, in Platone ubertas eſt, & grauitas. Fortaſſis autem Ciceronis ſtudioſus aliquis cum hic ſentiret nonnihil deeſſe, addidit de ſuo* & ſuauitate.

P. 206. L. 30.

Cum hoc decere, quod ſemper &c.] *ſententia pendet ab hoc loco uſque ad illum:* Sed cum hoc tantum ſit, &c. *cætera enim ſunt interpoſita. Iccirco & ſuo & aliorum ſcriptorum more, quòd ueriſimile erat, auditorem ſeu lectorem, quæ hic ponuntur, eſſe oblitum, eadem iterat in antapodoſi. Iam uerba aliquot, quæ aliunde poſt illa uerba,* cum hoc (inquam) decere, *inferta fuerant, auctoritate librorum manuſcriptorum fretus funditus deleui.*

P. 207. L. 7.

Primum igitur eum] *quidam legi uolunt,* eam, *ut ad ſuilitatem referatur. l. 9. Sunt enim quidam, ut ſcis, oratorij numeri*] *quidam legi malunt* oratori.

P. 207: L. 3.

Ornamentum illud ſuaue] *ſic habet codex manu-*

scrip. uulgati: autem mendose ornatum.

P. 208. L. 22.

Et immutatione litteræ quæsitæ uenustates, &c.] particulam quasi, quæ nata erat ex uoce sequente quæsita, propter similitudinem quasi quæsi, ego, haud dubijs coniecturis ductus funditus sustuli.

P. 208: L. 15.

Mirum quantum ualent] quidam legendum putant, mirum quantum ualeant. ego hic nihil sum ausus mutare. ita enim Græci loquuntur θαυμαςὸν ὅσον id est mirabile quantum. quod genus loquendi ita Græci explicant, tantum quantum mirabile est. Sed non celabo lectorem, me in duobus libris manuscrip. ita scriptum reperisse, nimium qnantum. quæ scriptura non est reijcienda. nam sic quoque loquuntur Græci ἀμήχανον ὅσον: ὀυράνιον ὅσον. Idem M. Tullius lib. 4. de Finibus. Sed differre inter honestum & turpe nimiũ quantum: nescio quid immensum. nisi forte etiam ibi legendum putet aliquis, mirum quantum.

P. 209. L. 6.

Quoniam quicquid est satum] hunc locum ope unius ueteris codicis restitui. nam sine dubio mendosus est in uulgatis, in quibus sic legitur, quicquid est salsum, & salubre, &c.

P. 209: L. 2.

Cum dixit Ennius, arce & urbe orba sum] sic legendum esse peruincit locus integer, quem profert lib. 3. Tusc. quæst. Quid petam præsidii aut exsequar quo'ue nunc auxilio, aut fuga freta sim? arce

& urbe orba sum, quò accedam? quò me applicem? *l. 22. & loci communes sine contentione inducuntur*] *sic legendum, atque hoc eodem modo locutus est lib.* 2. de I*nuent.* loci communes raro inducendi.

P. 211. L. 3.

Quod igitur in accusationis quinque libris, &c.] *sic legendum est etiam reclamantibus libris omnibus. nam quinque duntaxat accusationis libri numerantur et à ueteribus, & ab ipso* M. T*ullio: primus de anteactis: secundus de iure dicundo:* T*ertius de re frumentaria:* Q*uartus de signis:* Q*uintus de supplicijs.* E*a autem oratio, quæ diuinatio inscribitur, contentionem de constituendo accusatore continet, neque est. accusationis nomine appellanda.* Q*uæ sequitur porrò, cohortatio est iudicum ad seuere iudicandum, & comminatio, nisi seuere iudicent.* S*ed hoc pluribus uerbis ostendit* F. H*otomanus. l. eadem. quod in* A*uiti?*] *sic legi debet, non, ut habent codices uulgati,* H*abiti. sic enim appellabatur* C*luentius* A*uitus. qua de re scripsimus in commentarijs nostris* L*ucretianiis.*

P. 211: L. 26.

At pro A*uito, pro* C*ornelio*] *legendum fortasse est,* Et pro Auito, &c. *uel*, ut pro.

P. 215. L. 9.

M*axime luminosæ, & quasi actuosæ partes duæ*] *sic habent omnes libri & manuscrip. & uulgati, quos quidem uiderim: sed* N*onius* M*arcellus in uoce* actuosæ *uidetur hic legisse iactuosæ, atque adeo (quod mihi magis mirum uidetur) iactuose. sic enim ille,* iactuosæ positum pro iactanter. Cicero, Oratore. *Cum sint lu*

minosæ, & quasi iactuose partes duæ. l. 21. id ita dici placet] quidam libri uulgati non habent uerbum dici, mihi quidem superuacaneum uidetur.

P. 216: L. 25.

Aut cum gradatim sursum uersus reditur] notant quidam docti uiri, in his Riuius, quosdam libros habere, sursum uersus tenditur. l. 30. uel admirationis, uel conquestionis] duo libri manuscripti habent, uel quæstionis. P. 217. L. 10.

Vt uerset sæpe multis modis eadem, & una in re hæreat, &c.] trium codicum manuscrip. auctoritate fretus ita edendum curaui. atque à lectione uulgata recessi: quæ talis est: ut uerset sæpe multis modis eandem & unam rem, & hæreat in eadem commoreturque sententia. Visa enim mihi est antiqua scriptura concinnior.

P. 217: L. 2.

Vt denuntiet quid caueat] duo libri manuscrip. habent, quid caueant. quæ scriptura fortasse recta est, ut subintelligamus auditores.

P. 218. L. 9.

Hominumq; clarißimorum] usitatius erat dicere uirorumque clarissimorum. itaque notandus est hic locus.

P. 218: L. 4.

Docere honestum est, ut est] has duas uoculas quæ desunt in omnibus libris uulgatis, ego restitui ex auctoritate trium manuscr. quæ sine dubio omissæ fuerunt à scriptore librario. Atque ita sæpe loquitur M. Tullius, ut XI. epist. ad Atticum, epist. 3. quæ tu profecto ui-

des, ut sunt, grauissima esse. *Idem lib. XII. ad eundem.* Quamuis prudens ad cogitandum sit, ut res. *& lib. I. Tusc.* Sed hic quamuis eruditus sit, sicut est, hæc magistro concedat Aristoteli. *Idem Philipp.* Quamuis enim sis sine mente, sine sensu ut es.

P. 219. L. 14.

Nec uero talibus modo] *uocem* rebus, *quæ fuerat ab indocto aliquo adiecta, qui putaret eam deesse, sustuli. nam repetendum* ἀπὸ κοινοῦ litteris, quod *est paullo ante.*

P. 219: L. 9.

Nemo ut tam rusticus sit, quin uocaleis nolit coniungere] *sic habent aliquot libri manuscrip. & ita legendum esse docuit Pet. Victorius lib. XII. Var. Qui autem legunt* qui, *non uident à Cicer. hoc dici, etiam rusticos uocalium concursum uitare. Quòd autem hic ita impressum est, operarum erratum est.*

P. 220. L. 6.

Multi' modis argentei', uasis, &c.] *cum hic agatur de contrahendis & corripiendis nominibus, siue uocalibus, quis non uidet esse mendosos codices uulgatos, in quibus ita legitur* uasi argenteis, palm' & crinibus? *Ibid. passi' crinibus*] *passis crinibus: id est expansis, dispansis. Terent. Phorm.* Capillus passus, nudus pes. *Virg.* Crinibus Iliades pasſis. *Ennius apud Nonium: Aegro corde comis paßis, &c. quo loco tamen Nonius* passis *adiungit ad nomen* palmis. *l. 14. uester Axilla, Ahala factus est*] *scio uulgo dici,* Ser uilius Ala, *uel ut alij uolunt,* Hala. *sed doctiorum con*

sensum, & ueterum marmorum auctoritatem secutus sum, in quibus scriptum est Ahala, Omnino Ala uidetur eadem ratione dicendum ex Axilla, qua ratione uelum fit ex uexillo. l. 24. obscœnius concurrerent litteræ] immo syllabæ. nam si cum nobis dicamus, audietur cumno, quod erit finitimum cunno, quod nomen est obcænum. Superiore uersu, lege & dein pro deinde: & ex in, pro exinde dicimus.

P. 221: L. 2.

Qua præpositio præter hæc duo uerba, &c.] si præpositio ab, nullo alio in uerbo reperitur, quàm in his duobus, peccant igitur qui scribunt abfuit, scribendumq; est afuit, ut admonuit anno superiore Muretus, & ut scribitur in omnibus ferè libris manuscrip.

P. 222. L. 3.

Burrum semper Ennius, nusquam Pyrrhũ, &c.] ita legendum esse quemadmodum excudendum curaui, testatur Quintilian. lib. I. cap. 4. his uerbis. Sed B quoque in locum aliarum dedimus aliquando: unde Burrus & Bruges, & Balæna. testatur & Pompeius Festus in uoce Balæna. P. 222: L. 15.

In huius concinnitatis confectatione] liber unus manuscrip. habet, confectione.

P. 223. L. 13.

Id, quod nescis, obest.] uidetur deesse aliquid ad id ut contrarium contrario omni ex parte opponatur. nempe sic legendum sit: Id quod scis prodest nihil: multum id quod nescis, obest: quod apparet ex ijs, quæ sequuntur. l. 23. in quarto accusationis] si diuinationem & orationem, quæ deinceps sequitur, in qua

iudices cohortatur ad seuere iudicandum, numeres in actionibus Verrinis, hæc unde hic locus est, erit sexta. Est enim in oratione de signis.

P. 223: L. 10.

Sed eas aut uinciebant, aut explebant parum] secutus sum quosdam uulgatos, quibuscum congruunt & nonnulli manuscr. Nam alij partim habent, sed eas haud uinciebant, aut explebant parum. *partim* haud uinciebant, haud explebant. Parum hoc me ipsum, &c. *quæ lectio, mea sententia, reijcienda est. l. 28. Nimis enim insidiarum] quidam hic legi uolunt,* nimium.

P. 224. L. 17.

Ante hunc] quæ ad hunc locum pertinent, repete ex Bruto, Cum neque Musarum scopulos quisquam superarat, Nec dicti studiosus erat Ante hunc.

P. 224: L. 14.

Theatra tota exclamant] legendum reclamant, *quo modo loquitur lib. 3. de orat. P. 131. L. 14. l. 29. in hoc eum summis laudibus ferunt] alij libri uulgati habent,* hoc in eius summis laudibus ferunt. *quam lectionem ob id non sum secutus, quòd ita potius dixisset,* hoc in eius summis laudibus ponunt. *Malim tamen ita legi:* hoc in eius orationibus summis laudibus ferunt. *Arbitror enim uocem* orationibus *à scriptore librario esse prætermissam.*

P. 227. L. 9.

Numerus autem nondum deprehendebatur] sic est legendum, non ut in alijs uulgatis, non domo depromebatur. *in alijs:* non modo depromebatur. *Ita autem legendum esse cum ex huius loci sententia, tum ex*

antiqua scriptura conieci: quæ talis est non domo depremebatur. nam depremebatur deprauatum est ex deprendebatur. P. 227: L. 2.

Sesquiplex pæan.] sic habent omnes ferè libri uulgati: sed duo scripti sesqui pæan. ego hoc parui momenti esse puto. Illud non negligendum, quòd dicat æqualem fieri dactylum, &c. cum dicere debeat, fieri æqualem partem dactyli, duplicem iambi, sesquiplicem pæanis. Itaque sic forte legendum est: Ita fit æqualis dactyli, duplex iambi, sesquiplex pæanis. subintellige, aut repete è superioribus, pars. paullo ante autem sic censet legendum Budæus, aut altero tanto maiorem, aut sesqui. P. 229. L. 14.

Nec uero nimius is cursus esto numerorum] sic ego restitui: atque ita legi debet.

P. 231. L. 27.

Vt insidiatorem obseruet] sic esse legendum, etiam si nulli codices manuscrip. adiuuarent, sententia & ueritas ipsa declarat. nunquam enim iudex insidiatur oratori aut actori: sed ab oratore tanquam insidiatore sibi interdum timet. P. 231: L. 1.

Quam ipsi includit] hæc uerba arbitror non esse Ciceronis, sed aliena, atque ab aliquo ad oram libri ascripta, quibus significabat ille, quisquis fuerit, perorationem numeratam et quodammodo inclusam esse in ijs orationis partibus, in quibus numerose fusam orationem locũ habere dixit M. Tullius. Quod si quis contendat esse Ciceronis, ita esset legendum: quam ipse inclusi. quod tamen loquendi genus non esset satis concinnum. Quòd autem alij hæc uerba, quam ipse includit, sic inter-

pretantur, quam ipse Orator terminat, ut sit hæc huius loci sententia, de peroratione non esse opus præcipere quandiu hæc numerosa oratio in ea sit retinende, utpote quam ipse orator includit ac terminat, ut longior esse non possit, multo minus probo. dixisset enim potius, quam ipse finit ac terminat: uel quam ipse claudit ac terminat. l. 18. Insistit autem ambitus pedibus pluribus] Quis non uidet ita legendum, non ut est in uulgatis libris omnibus, modis pluribus? Insistit (inquit) id est finitur & terminatur ambitus pedibus pluribus: è quibus pedibus (non modis) unum pedem (non modo) est secuta Asia, qui pes (non qui modus) dichorèus uocatur. l. 30. dein membratim termis, &c.] hunc locum miserabilem in modum laceratum & mutilatum, partim coniectura ductus, partim à codicibus manuscrip. subleuatus in integrum restitui. quem sic explico. hæc, quæ sequuntur, membratim dicuntur, ternis pedibus: id est, ita ut singula membra ternis pedibus constent. Cum igitur duo membra sint, sex insunt pedes. Tu dicere solebas. hoc est unum membrum: in quo sunt tres pedes, spondéus, trochæus, seu tribrachys, spondéus. sacram esse rempublicam: alterum membrum: in quo sunt item tres pedes: iambus, siue anapæstus si, m. non elidatur, iambus, dactylus.

P. 232. L. I.

Hæc item membratim quaternis] hunc locum felicissime restitui: quem, ut à litterarum studiosis gratiam ineam, etiam declaro. Deinde, inquit, quæ sequuntur, similiter membratim dicuntur pedibus quaternis. singula enim membra quaternis membris constant, &

dichoreo, quo ambitus clauditur, hoc modo: Quicunque eam uiolauissent: hoc est primum membrum, in quo sunt pedes quattuor, spondeus, iambus, anapæstus, spondeus: ab omnibus esse ei pænas: secundũ membrum, quod item quattuor pedibus constat, iambo, anapæsto, spondeo: sequitur & clausula ambitus, id est pes extremus dichoreus, qui periodum seu ambitum terminat, persolutas.

P. 233. L. 23.

Alterum si sit, &c.] nihil muto, uerumtamen non celabo lectorem, in quibusdam libris manuscrip. scriptum esse, alterum si sit: & mox, alterum nisi sit.

P. 233: L. 5.

Ne breuitas defraudasse aureis] liber unus manuscr. habet, defrudasse, fortasséq; ita legendum. sic enim scribitur apud Nonium, & item apud Terentium in Phorm. Suum defrudans genium. l. 8. quasi hexametrorum instar uersuum quod sit] legendum uidetur, quæ sint. l. 11. sin membratim nolumus dicere] cum ex alijs multis locis, tum ex hoc intelligere licet, quàm tardi sint atque hebetes ludimagistri isti, qui in nugis sunt loquaces, &, si uoles, diserti: in eliciendа uero cuiusuis scriptoris sententia, & in iudicando utrum mendosa sit lectio, an emendata, aut muti, aut inepti, & ridicule facundi: ut in hoc loco mirum quàm cæcutiant, quem non uiderunt in omnibus libris uulgatis & manuscriptis esse mendosum: quod tamen ex eo, quòd subijcitur, exemplo intelligere licebat. l. 16. Missos faciant patronos: ipsi prodeant.] quæ uerba diserte ait Cicero esse interuallo

id est cæsim legenda, non membratim. legerentur enim membratim hoc modo: Missos faciant patronos, ipsi prodeant: & ita esse senarius. nunc autem cum interuallo leguntur, aut pronuntiantur, Missos faciant patronos: ipsi prodeant: uitatur senarius. Praeterea dicet hæc duo esse κόμματα, quæ Latini incisa dicunt. l. 22. deinde tertium, κῶλον illi] hic locus uitiosa interpunctione obscurabatur, neque ab istis ludimagistris intelligebatur: needum alij ex ijs in hac editione, hoc modo est intelligendus. tertiũ siue Κῶλον Græce, siue membrum Latine, sequitur non longa comprehensio (non longam autem dixi, quia duobus membris absoluta est) & in spondeos cadit. Hanc comprehensionem uulgo esse putant in his uerbis, cur de perfuis, &c. à quibus quidam dissentiunt: Vbi igitur est? non est (inquit) à Cicerone posita.

P. 234. L. 6.

Dichoreo finitur] uidetur hic aliquid deesse, ut ita sit legendum, dichoreoque finitur: uel, : & dichoreo finitur, ut edendum curauimus: uel, dichoreo enim finitur: uel, quia dichoreo finitur: uel simili quodam modo. subintelligitur autem, comprehensio, & pertinet hoc ad illa superiora, comprehensio longior sustinetur: quæ mendose leguntur in uulgatis libris, comprehensione longiore sustinentur. Sunt autem illa ex oratione pro Scauro, ut docti quidam existimant. Extant enim ex hac oratione pauca quædam duntaxat fragmenta, in quibus tamen hic locus non reperitur.

P. 235: L. 16.

Multi uenalitij, mercatoresq;] legendum, uenali-

tiarii. nam uenalitiarii, mangones sunt, qui seruos uenaleis habent: uenalitij autem, serui ipsi sunt uenales. At hic non serui, sed seruorum uenditores significantur. itaque uenalitiarios cum mercatoribus coniungit.

EIVSDEM ANNOTATIONES IN LIB. DE OPTIMO GENERE ORATORVM

P. 237. L. 8.

VOD minus est tractatum à Latinis] Memini cum Romæ essem, hunc locum sic à Romulo Amasæo restitui. nam re uera dithyrambicum poema nemo unquam Latinis scripsit, ut ille dicebat. Quòd autem Adr. Turnebus lectionem uulgatam retinet, & hunc locum sic explicat, ut intelligat hoc dici à Cicer. poema magis esse tractatum à Latinis, quam orationem, mihi pæne incredibile est, & pugnat cum ijs, quæ sunt in procemio lib. 1. Tusc. quæst. Nam cum apud Græcos antiquißimum è doctis sit genus poetarum, si quidem fuit & Hesiodus ante Romam conditam, & Archilocus regnante Romulo: Serius poeticam nos accepimus, &c.

P. 137: L. 12.

Et ad probandam rem accommodatum ord.] in uoce probandam mendum subesse suspicor. quid enim

confert ordo ad rem probandam? omnino uel delenda est, uel alia in eius locum substituenda.l. 13. ut ædificiorum] uidetur hæc esse superuacanea.

P. 238: L. 1.

Dici pro Milone decuisse] legendum fortasse est, debuisse. *l. 19. At si ample & ornate, &c.] Cum & liber unus manuscr. et exempla Manutiana sic haberent,* at amplè. *ego,* At si amplè *reposui. & infra proximo uersu, ubi uulgati libri habent,* quid dubium est, cui dubium est, *restitui.*

P. 239: L. 5.

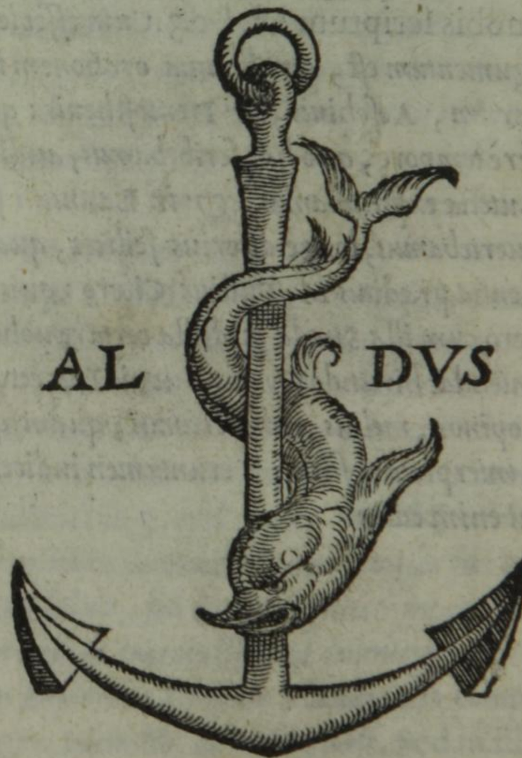
Aeschines tanquam Aeserninus] hic Aeserninus fuit Samnis, id est gladiator, & compositus cum præstantissimo gladiatore Placidiano, seu Pacidiano, quem commemorat Hor. Satyra 7. lib. 2. cum fului, Rutubique, aut Placidiani contento poplite miror Prælia rubrica picta, aut carbone. *Eundem commemorat M. Tullius lib. 3. epist. ad Q. Fr. his uerbis: & unà Aeserninum Samnitem. non putasset sibi Pompeius de illius salute, sed de sua dignitate me cum esse certamen. in urbem introiuisset ad inimicitias res uenisset. Cum Aesernino Samnite Placidianus comparatus uiderer, &c. Idem. lib. 4. Tusc. quæst.* Sed in illo genere sit sanè Placidianus aliquis, *ut narrat Lucillius,* Occidam illum eqnidem & uincam, si quæritis, inquit, &c. *Proferuntur autem hi uersus à Nonio Marcello ex Lucilio,*

Aeserninu' fuit flacco ore.

Samnis spurcus homo, uita illa dignu', locoque

Cum Placidiano componitur? optimu' longè

Post homines natos gladiator qui fuit unus? et item à M. Tullio. *l.* 12. *unum hoc: uerum melius Græci*] *unum genus hoc, quod ita dicit, nobis obiiciens scilicet, At melius Græci, quàm tu Cicero: cui respondens Cicero,* à quo genere (*inquit*) quæratur, num posint ipsi aliquid melius scribere, quàm quòd à nobis scriptum est. *l.* 23. *Cum esset lex Athenis*] *argumentum est, & summa orationem inter se contrariarum, Aeschinis, & Demosthenis: quas nos eadem ferè tempore, quo hæc scribebamus, auditoribus nostris Lutetiæ explicabamus, & in Latinum sermonem conuertebamus, longè deterius scilicet, quàm diuina eloquentia præditus M. Tullius Cicero: quis neget? neque uero cum illa Suadæ medulla certare uolui. quid enim eontendat hirundo Cycnis? ut ait Lucretius, sed paullo, opinor, melius, conuertimus, quàm qui ante nos, eas interpretati sunt. Veruntamen iudicent homines. sunt enim editæ.*

AL DVS

